
ดวงแก้ว
แห่ง
พระมงกุฎเกล้า

ดวงแก้ว แห่ง พระมงกุฎเกล้า

พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พิมพ์สำหรับเป็นหนังสือที่ระลึกงานเฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันประสูติครบ ๑๐๐ ปี ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๘

ตราสัญลักษณ์งานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันประสูติครบ ๑๐๐ ปี ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๘

ความหมายของตราสัญลักษณ์

งานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันประสูติครบ ๑๐๐ ปี
๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๘

แบบตราสัญลักษณ์ ประกอบด้วย อักษรพระนาม พ.ร. ภายในกรอบลายทองและเงินรูปหัวใจประดับเพชร พื้นสีหงชาด (ชมพู) เป็นสีของวันอังคาร ซึ่งเป็นวันประสูติ กรอบอักษรพระนามอยู่ภายใต้พระชฎามหากฐิน อันเป็นเครื่องแสดงถึงพระอิสริยยศชั้นสมเด็จเจ้าฟ้า ประกอบอุณาโลมอุตราวรรตเลียนแบบลักษณะเลข ๖ หมายถึงทรงเป็นพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๖ เบื้องซ้ายและขวาประกอบด้วยเบญจปฏลเศวตฉัตรระบายขลิบทอง ๒ ชั้น เบื้องล่างกรอบอักษรพระนามมีเลขมหามงคล ๑๐๐ สีส้ม อันเป็นสีซึ่งเป็นสิริมงคลแห่งวันประสูติ สื่อถึงโอกาสวันคล้ายวันประสูติครบ ๑๐๐ ปี ล่างสุดมีแพรแถบพื้นสีหงชาด (ชมพู) ขลิบทอง ปลายทั้งสองคล้องคันฉัตร ภายในแพรแถบมีข้อความว่า “เฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสวันคล้ายวันประสูติครบ ๑๐๐ ปี ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๘”

คำปรารภ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา พระราชธิดาพระองค์เดียวในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า กับพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงเป็นสมเด็จพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนพสกนิกรทุกหมู่เหล่า เมื่อครั้งยังทรงพระชนม์ ทรงดำรงพระองค์เป็นแบบอย่างของขัตติยราชนารีผู้เปี่ยมด้วยพระเมตตาการุญ ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจแบ่งเบาพระราชภาระของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้เป็นอันมาก ทั้งในด้านการศึกษา การพระศาสนา การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม การสาธารณสุข และการสังคมสงเคราะห์

อีกทั้งทรงยึดมั่นในพระกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า อย่างยิ่งยวด ทรงอุทิศพระองค์สืบสานพระราชปณิธานและพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ด้วยพระวิริยอุตสาหะ รวมทั้งทรงรับสถาบันและองค์กรสาธารณกุศลต่าง ๆ ไว้ในพระอุปถัมภ์และพระราชทานพระอุปการะกว่า ๕๐ แห่ง เช่น กิจการลูกเสือ-เนตรนารี กิจการรักษาดินแดน สถาบันการศึกษาและมูลนิธิต่าง ๆ ทั้งยังทรงเป็นกำลังสำคัญในการก่อตั้งหอวชิราวุธานุสรณ์และมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อรวบรวมและเผยแผ่พระราชกรณียกิจ พระราชอัจฉริยภาพ และพระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า ให้ปรากฏแผ่ไพศาล

ในโอกาสวันคล้ายวันประสูติ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา เวียนมาบรรจบครบ ๑๐๐ ปี ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๖๘ รัฐบาล ในนามพสกนิกรทุกหมู่เหล่า จึงพร้อมใจจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวที เฉลิมพระเกียรติและน้อมรำลึกในพระกรุณาธิคุณที่ทรงมีคุณูปการต่อประเทศชาติเป็นอเนกอนันต์

กิจกรรมเฉลิมพระเกียรติประการสำคัญ ได้แก่ การเผยแพร่พระประวัติ พระกรณียกิจ และพระคุณูปการ ให้เป็นที่แพร่หลายสู่สาธารณะ การนี้ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ ได้พิจารณาแล้ว เห็นว่าหนังสือ “*ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า*” อันเป็นหนังสือสารคดีพระประวัติ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ซึ่งรองศาสตราจารย์ คุณหญิงวินิตา ดิถียนต์ และรองศาสตราจารย์ชัชพล ไชยพร เรียบเรียงขึ้น โดยมอบลิขสิทธิ์แก่มูลนิธิเพชรรัตน–สุวัทนา เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาสาระอันทรงคุณค่า มีสำนวนงดงาม ที่สำคัญได้รวบรวมเรื่องราวของพระองค์ไว้ครบถ้วนสมบูรณ์ เนื่องในวาระสำคัญอันพิเศษนี้ จึงมอบหมายให้สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี โดยความร่วมมือกับมูลนิธิเพชรรัตน–สุวัทนา นำหนังสือเล่มข้างต้นมาจัดพิมพ์อีกครั้งหนึ่ง เพื่อเผยแพร่ไปยังห้องสมุดสถาบันการศึกษาทั่วประเทศ ตลอดจนประชาชน เพื่อจักได้น้อมนำพระคุณธรรม พระอัธยาศัย และพระจริยวัตร ไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พร้อมทั้งเสริมสร้างแรงบันดาลใจในอันที่จะอุทิศตนเพื่อส่วนรวม สืบสานพระปณิธานในการบำเพ็ญพระกรณียกิจเพื่อสังคมสืบไป

รัฐบาล ในนามพสกนิกรทุกหมู่เหล่า ขอพระราชทานน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายกุศลวิทยาทานอันพึงบังเกิดมีจากหนังสือเล่มนี้ กับทั้งอานุภาพแห่งความซื่อสัตย์กตเวทีของเหล่าพสกนิกร เป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติและบูชาพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา ให้ยั่งยืนสถาพรตราบนิจนิรันดร์

(นายอนุทิน ชาญวีรกูล)
นายกรัฐมนตรี

คำนำ

ตลอดพระชนมายุ ๘๕ พรรษา ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา ทรงประกอบพระกรณียกิจน้อยใหญ่เป็นประโยชน์แก่ราษฎรเป็นอเนกปริยาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ทรงตั้งพระหฤทัยมั่นในอันที่จะสืบสานพระราชกรณียกิจและต่อยอดพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า สมเด็จพระบรมชนกนาถ นอกจากนี้ยังทรงเป็นแบบอย่างของขัตติยราชนารีผู้ทรงงามพร้อมด้วยพระคุณธรรมอันสูงส่ง ทั้งพระกาย พระวาจา และพระหฤทัย ยังความแช่มชื่นปลื้มใจแก่ผู้ที่เคยเฝ้าและเคยได้อาศัยพระบารมีเป็นที่พึ่ง สมดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า ทรงพระราชนิพนธ์บทกล่อมเตรียมไว้ล่วงหน้าว่า *“พระเสด็จจากฟ้าสุราลัย มาเพื่อให้ฝูงชนกมลปรีดิ์”*

แม้สิ้นพระชนม์ไปแล้ว หากแต่พระกรณียกิจและพระจริยวัตรยังคงได้รับถ่ายทอดต่อมายังอนุชนผ่านหนังสือ *“ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า”* ที่ได้ร้อยเรียงเรื่องราวนับแต่ก่อนพระประสูติการ ตลอดจนพระประวัติของพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี จนตลอดพระชนมชีพ ในรูปแบบสารคดี ทั้งนี้สำนักนายกรัฐมนตรีเคยจัดพิมพ์เผยแพร่มาแล้วครั้งหนึ่งเมื่อทศวรรษก่อน

ในปีพุทธศักราช ๒๕๖๘ เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันประสูติ ครบ ๑๐๐ ปี ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา สำนักนายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันประสูติครบ ๑๐๐ ปี ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๘ จึงนำหนังสือ *“ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า”* ข้างต้นมาจัดพิมพ์เผยแพร่อีกคำรบหนึ่ง โดยได้รับอนุเคราะห์ต้นฉบับจากมูลนิธิเพชรรัตน-สุวัทนา ผู้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์และเป็นทายาทตามพระพินัยกรรมของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

หวังใจว่าหนังสือดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้าจะอำนวยคุณประโยชน์ต่อสาธารณชน เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้อ่านได้น้อมนำพระจริยวัตรและพระคุณธรรมจริยาอันประเสริฐของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต อุทิศตนอย่างเสียสละเพื่อความผาสุกของส่วนรวมสมดังพระปณิธานสืบไป

(นางยุพา ทวีวัฒนะกิจบวร)
ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

คำชี้แจง

“ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า” เป็นหนังสือสารคดีพระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ซึ่งรองศาสตราจารย์ คุณหญิงวินิตา ดิถียนต์ และรองศาสตราจารย์ชัชพล ไชยพร เรียบเรียงขึ้นโดยประมวลความมาจากเอกสาร ความทรงจำ และคำบอกเล่าถึงเรื่องราวในพระชนมชีพของราชนารีในพระบรมราชจักรีวงศ์ทั้งสองพระองค์ ผู้ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจนานัปการเพื่อความผาสุกของปวงชนชาวไทยมาตลอดพระชนมชีพ เผยแพร่เป็นตอนลงในนิตยสารสกุลไทยรายสัปดาห์รวมระยะเวลาประมาณ ๑ ปี ทั้งนี้ ผู้เรียบเรียงทั้งสอง ได้ถวายลิขสิทธิ์ และค่าลิขสิทธิ์ที่ได้รับทั้งหมดแด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา เพื่อเป็นลิขสิทธิ์และเป็นรายได้สมทบทุนมูลนิธิเพชรรัตน-สุวัทนา อันเป็นองค์กรสาธารณกุศลซึ่งโปรดให้ตั้งไว้สำหรับสืบสานพระกรณียกิจทุกด้าน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา โปรดพระราชทานพระอนุญาตให้รวบรวมเป็นหนังสือและจัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐ ต่อมารัฐบาลโดยสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ได้จัดพิมพ์เป็นครั้งที่ ๒ เพื่อฉลองพระกรุณาธิคุณในโอกาสงานฉลองพระชนมายุ ๗๙ รอบ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๒ และพิมพ์ครั้งล่าสุดเป็นครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๕ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์เป็นหนังสือที่ระลึกพระราชทานพร้อมพระราชทานพระราชปรารภ เนื่องในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

เนื่องในวาระวันประสูติ ครบ ๑๐๐ ปี ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๘ รัฐบาลโดยสำนักนายกรัฐมนตรี ได้ขออนุญาตมูลนิธิฯ ในการจัดพิมพ์หนังสือ “ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า” ออกเผยแพร่อีกคำรบหนึ่ง โดยในการนี้ ได้ประมวลบทความชุด “เมื่อดวงแก้วกลับฟ้า” ซึ่งรองศาสตราจารย์ชัชพล ไชยพร เรียบเรียง

เรื่องราวเหตุการณ์หลังการสิ้นพระชนม์จนถึงงานพระราชทานเพลิงพระศพไว้ และเผยแพร่เป็นตอนในนิตยสารสกุลไทยรายสัปดาห์ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๕๕ มาผนวกเป็นเนื้อหาส่วนท้ายสุด ทำให้หนังสือฉบับพิมพ์ในครั้งนี้สมบูรณ์ด้วยสารัตถะตั้งแต่พระประสูติกาลจนถึงพระอวสานกาล

มูลนิธิเพชรรัตน–สุวัทนา ในฐานะทายาทตามพระพินัยกรรม ขออนุโมทนาในความจงรักภักดีและความกตัญญูกตเวทีที่ทุกภาคส่วนร่วมกันบำเพ็ญกรณียกิจฉลองพระกรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดาและพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐของประชาชาติไทย

มูลนิธิเพชรรัตน–สุวัทนา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา

พระประวัติ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา

พระประสูติการ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา เป็นพระราชธิดาพระองค์เดียว ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า กับพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ประสูติเมื่อวันอังคาร ที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ณ พระที่นั่งเทพสถานพิลาส ในหมู่พระมหามณเฑียร พระบรมมหาราชวัง

กลางปี ๒๔๖๘ เมื่อเป็นที่แน่ชัดว่าพระหน่อพระองค์แรกในรัชกาลจะมีพระประสูติการในเดือนพฤศจิกายน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า มีพระราชหฤทัยโสมนัสทรงเตรียมการต่าง ๆ ตามลำดับ ได้แก่ ทรงพระราชนิพนธ์บทกล่อม (ลำปลาทอง) เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ พร้อมทั้งทรงปรับปรุงพระราชนิพนธ์บทละครรำ เรื่อง พระเกียรติรถ ให้เป็นบทละครร้องสำหรับใช้ในการสมโภชเดือนพระหน่อ จากนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศพระบรมราชโองการสถาปนาเจ้าจอมสุวัทนาขึ้นเป็นพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ เพื่อให้พระหน่อในพระครรภ์มีพระอิสริยยศ “เจ้าฟ้า” ตั้งแต่แรกประสูติ ดังปรากฏพระราชประสงค์ในประกาศพระบรมราชโองการตอนหนึ่งว่า *“...ทรงพระราชดำริห ว่าเจ้าจอมสุวัทนาได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณโดยความซื่อสัตย์กตเวที มีความจงรักในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย สมควรได้ทรงยกย่องให้เปนใหญ่ เพื่อผดุงพระราชอิศริยยศแห่งพระกุมารที่จะมีพระประสูติการในเบื้องหน้า”*

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า
และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
กรมพระนครปฐมบรมชัตติยานี มหาธีรราชธิดา
และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

อย่างไรก็ดี ตั้งแต่วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ซึ่งเป็นวันรุ่งขึ้นจากวันฉัตรมงคล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า ทรงพระประชวร มีพระอาการทรุดลงอย่างรวดเร็ว แต่ยังมีพระราชหฤทัยตั้งมั่น ที่จะรอพระประสูติการจนกระทั่งวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ เวลา ๑๒ นาฬิกา ๕๕ นาที พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี มีพระประสูติการพระราชธิดา

ในวันถัดมา เจ้าคุณพระประยุรวงศ์ เชิญเสด็จพระราชธิดาไปเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ซึ่งในขณะนั้นมีพระอาการประชวรหนักเกินกว่าจะมีพระราชดำรัสได้ เมื่อทอดพระเนตรแล้ว ทรงพยายามที่จะยกพระหัตถ์สัมผัสพระราชธิดา แต่ทรงอ่อนพระกำลังมาก เจ้าพระยารามราฆพจึงเชิญพระหัตถ์ขึ้นสัมผัสพระราชธิดา เมื่อเชิญเสด็จพระราชธิดากลับ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า ทรงยกพระหัตถ์แสดงพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรพระราชธิดาอีกครั้ง เป็นคำรบที่สอง และคำรบสุดท้าย หลังจากนั้นพระอาการประชวรก็ทรุดลงหนักจนทรงพระวิสัญญี จวบจนสวรรคตในคืนวันพุธ ที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ เวลา ๐๑.๔๕ นาที ซึ่งล่วงเข้าสู่วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน

พระนาม

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชอนุชาในรัชกาลที่ ๖ เสด็จขึ้นครองราชย์สืบสนองพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๗ และได้พระราชทานพระนามสมเด็จเจ้าฟ้าพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๖ ว่า “สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี” ซึ่งหมายความว่าลูกสาวผู้เป็นดั่งดวงแก้วของพระมหากษัตริย์ มีพระกำเนิดเป็นศรีอันงามพร้อม มีคำนำพระนามว่า “สมเด็จพระเจ้าภาติกาเธอ” ตามฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ ซึ่งมีความหมายว่า หลานที่เป็นลูกของพี่ชาย

เจริญพระวัย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ดูแลทั้งด้านพระอนามัย ด้านการศึกษา และการดำรงพระชนมชีพของสมเด็จเจ้าฟ้าหญิงอย่างใกล้ชิด เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าหญิงประชวร ก็ทรงรับไปดูแลด้วยพระองค์เอง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประทับ ณ พระตำหนักสวนหงส์ อันเป็นที่ประทับเดิมส่วนพระองค์ หรือเมื่อมีงานรื่นเริงพิเศษก็โปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปประทับ ณ วังสระปทุม เพื่อทรงพระสำราญร่วมกันกับเจ้านายในราชสกุลมหิดล

เมื่อเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ตามมาด้วยเหตุการณ์กบฏบวรเดช สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ต้องทรงย้ายที่ประทับเพื่อความปลอดภัยหลายแห่ง ทั้งพระบรมมหาราชวังและวังสระปทุม จากนั้นได้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ไปประทับที่จังหวัดสงขลาอยู่ระยะหนึ่ง จนเหตุการณ์ได้ผันผ่านไป พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี จึงโปรดให้สร้างตำหนักที่ประทับส่วนพระองค์ของพระธิดา ณ ที่ดินบนถนนราชสีมาตัดกับถนนสุโขทัย ทรงขนานนามที่ประทับแห่งนี้ว่า “สวนรื่นฤดี”

สวนรื่นฤดี

ประทับพร้อมด้วยข้าราชบริพาร
ณ พระตำหนักสวนหงส์ พระราชวังดุสิต

ทรงพระอักษร

เมื่อทรงเจริญพระชนมายุขึ้น พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ได้ทูลเชิญหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล อาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินี มาถวายพระอักษรที่พระตำหนักสวนหงส์ จากนั้นเสด็จเข้าศึกษาที่โรงเรียนราชินี แล้วจึงทรงพระอักษรตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ แบบ Home School กับพระอาจารย์ชาวไทยและต่างประเทศ นอกจากนี้ ทรงเรียนเปียโน โปรดการขับร้องเพลงไทยและเพลงสากล ทรงเล่นกีฬา เช่น โครเกต์ โปรดการฝีมือ เช่น การถักนิตติ้ง ฯลฯ ปรากฏว่ากระบวนการจัดการศึกษาลักษณะนี้ได้ผลดีเป็นอย่างมาก ทรงมีพัฒนาการทุกด้านอย่างรวดเร็ว และเกิดทักษะพระปรีชาสามารถพิเศษประจำพระองค์ขึ้นหลายด้าน

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๘ คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ประกาศเปลี่ยนคำนำพระนาม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็น “สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ” ซึ่งแปลว่าน้องหญิง หรืออีกนัยหนึ่งคือลูกพี่ลูกน้องหญิง พระขนิษฐภคินีในรัชกาลที่ ๘ เนื่องจากทรงอ่อนพระชนมายุกว่า ๒ เดือน ดังนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ เสด็จขึ้นทรงราชย์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คงคำนำพระนามไว้ดังเดิม เพราะคำว่า “ภคินี” สามารถแปลว่าพี่หญิงได้เช่นกัน ทั้งนี้ ทรงมีพระชนมายุสูงกว่าพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ราว ๒ ปี

นิราศประเทศไทย

เมื่อทรงเจริญพระชนมายุ ย่างเข้า ๑๓ พรรษา พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี จึงทรงนำเสด็จไปรักษาพระองค์ และทรงศึกษาที่ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ตามพระราชกระแสแนะนำของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขณะประทับ ณ ประเทศอังกฤษ

การศึกษาในประเทศอังกฤษเน้นไปทางภาษาอังกฤษและดนตรี ส่วนวิชาอื่น ๆ โปรดวิชาภูมิศาสตร์ ทรงสนพระทัยเรื่องความเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล ลมฟ้าอากาศ ทรงจำทิศทางของสถานที่ที่เคยเสด็จได้แม่นยำ

นอกจากนี้ยังทรงพระปรีชาสามารถในการคำนวณปฏิทินอย่างรวดเร็วโดยไม่ต้องทรงใช้กระดาษเขียน เช่น เมื่อมีผู้กราบทูลถามว่าวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๓ ตรงกับวันอะไร จะทรงตอบได้โดยเร็วว่า วันเสาร์ ทรงสามารถคำนวณปฏิทินระหว่าง ๓๐๐ – ๔๐๐ ปี ทั้งที่ล่วงมาแล้วและในอนาคต ทรงมีความจำแม่นยำมากในเรื่องตัวเลข เช่น วัน เดือน ปีเกิดของผู้ที่ทรงถาม เมื่อทรงทราบแล้วจะทรงจำได้อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังทรงจำเหตุการณ์สำคัญ ๆ ว่าเกิดขึ้นเมื่อใด

ระหว่างที่ประทับที่ประเทศอังกฤษ ทรงต้องประสบกับเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ ๒ จำต้องทรงอพยพจากที่ประทับหลายครั้ง รวมไปถึงปัญหาด้านการเงิน แต่ถึงอย่างไรนั้นก็ทรงผ่านพ้นมาได้ด้วยพระวิริยอุตสาหะและพระขันติธรรม ทั้งยังทรงช่วยเหลือกิจการสภากาชาดอังกฤษอยู่อย่างสม่ำเสมอ ดังปรากฏเกียรติบัตรของสภากาชาดอังกฤษที่สรรเสริญน้ำพระทัยของราชนารีทั้งสองพระองค์ นอกจากนี้ยังทรงเป็นศูนย์รวมน้ำใจของชาวไทยที่ประทับอยู่ในอังกฤษ ได้เสด็จไปทรงร่วมงานของสามัคคีสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ อยู่เป็นนิตย์ โปรดให้ช่วยเหลือในทุกด้าน นักเรียนไทยที่มีปัญหาสุขภาพก็โปรดให้แพทย์ประจำพระองค์ช่วยดูแล บางรายก็ได้รับพระราชทานเลี้ยงอาหารไทยให้คลายคิดถึงบ้านเกิด

นิวัตประเทศไทย

หลังจากประทับ ณ ประเทศอังกฤษนานถึง ๒ ทศวรรษ จึงทรงตัดสินพระทัยเสด็จกลับมาประทับในประเทศไทย เป็นการถาวรเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ ตามพระราชกระแสชักชวนของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ด้วยทรงตระหนักถึงพระภาระ ในฐานะราชนารีในมหาจักรีบรมราชวงศ์ อีกทั้งจะได้ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจเพื่อแบ่งเบาพระราชภาระ

วังรื่นฤดี สุขุมวิท ๓๘

เมื่อเสด็จกลับมาประทับในประเทศไทย ทรงสร้างที่ประทับใหม่ เนื่องจากทรงขายสวนรื่นฤดีให้แก่กองทัพบกไปแล้ว จึงทรงเลือกพื้นที่ชานเมืองในซอยสันติสุข (สุขุมวิท ๓๘) สำหรับสร้างวังพร้อมทั้งขนานนามว่า *วังรื่นฤดี*

กอปรกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขของคนไทย

ทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญพระกรณียกิจเพื่อแบ่งเบาพระราชภาระเจริญรอยพระยุคลบาท และเผยแผ่พระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า อย่างเต็มพระกำลัง อีกทั้งทรงปฏิบัติพระกรณียกิจแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง อยู่เป็นนิตย์ โดยได้เสด็จไปทรงเยี่ยมราษฎรตามหัวเมืองใกล้ไกล ในทุกภูมิภาคของประเทศ ทรงรับเป็นนายกกิตติมศักดิ์ ประธานกรรมการ องค์อุปถัมภิกาและองค์อุปการะสถาบัน และองค์กรสาธารณสุขทุกแขนงมากกว่า ๕๐ องค์กร

นอกจากนี้ยังทรงริเริ่มเปิดวังรื่นฤดีเป็นสถานที่จัดงานหารายได้สมทบทุนองค์กรสาธารณกุศล ทั้งการจัดงานเดินแฟชั่น งานราตรีสโมสรและงานรื่นเริง เป็นครั้งแรก ๆ ในประเทศไทย ดังเช่น งานเมตตาบันเทิง “รื่นฤดี” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จฯ ไปทรงเป็นองค์ประธานและเสด็จไปในงานการกุศลอีกหลายวาระ

งานเมตตาบันเทิง “รื่นฤดี” ณ วังรื่นฤดี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔

เสด็จไปทรงเยี่ยมราษฎร ณ นิคมสร้างตนเอง จังหวัดยะลา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐

เสด็จแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร
มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
ไปทรงประกอบพระราชพิธีสังเวยพระป้าย ณ พระราชวังบางปะอิน เป็นประจำทุกปี

เสด็จแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร
มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ไปทรงวางพวงมาลา
เนื่องในวันคล้ายวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า
ณ พระบรมราชานุสรณ์ สวนลุมพินี

เพชรพระราชวงศ์

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จแทนพระองค์ในหลายวาระ เช่น เสด็จแทนพระองค์ ไปทรงประกอบพระราชพิธีสังเวยพระป้าย ณ พระที่นั่งเวหาศจำรูญ พระราชวังบางปะอิน เสด็จแทนพระองค์ ไปทรงวางพวงมาลา เนื่องในวันคล้ายวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า ณ พระบรมราชานุสรณ์ สวนลุมพินี ตลอดจนเสด็จไปทรงปฏิบัติพระกรณียกิจในการบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า และพระราชทานประกาศนียบัตรแก่นักเรียน ณ วชิราวุธวิทยาลัย

นอกจากนี้ ยังทรงงานร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ เช่น ทรงสร้าง “โรงเรียนเพชรรัตนราชสุดา” เป็นโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ณ จังหวัดสระแก้ว ตามพระราโชบายของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงบริจาคทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวนมาก เพื่อสมทบทุนมูลนิธิต่าง ๆ เช่น มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, มูลนิธิชัยพัฒนา, มูลนิธิอาสาเพื่อนพึ่ง (ภาฯ) ยามยาก สภากาชาดไทย ฯลฯ เพื่อช่วยเหลือบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎร

สืบสานพระราชปณิธานสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า

ทรงตั้งพระทัยแน่วแน่ที่จะทรงสืบสานพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า สมเด็จพระบรมชนกนาถ ทรงสนับสนุนกิจการลูกเสือ โดยทรงดำรงตำแหน่ง “องค์อุปถัมภกาคณะลูกเสือแห่งชาติ”

ทรงดำรงตำแหน่ง “องค์อุปถัมภิกาคณะลูกเสือแห่งชาติ”

ทรงเป็นองค์ประธานคณะกรรมการบูรณะพระราชวังสนามจันทร์

ทรงฟื้นฟูและพระราชทานพระอุปถัมภ์กิจการเนตรนารี ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้าทรงพระราชดำริริเริ่มไว้ นอกจากนี้ยังพระราชทานพระอุปถัมภ์แก่กิจการรักษาดินแดน ตลอดจนกิจการสตรีอาสาสมัครรักษาดินแดน ทั้งยังเสด็จไปทรงฝึกระเบียบทหาร และทรงฟังบรรยายวิชาทหารที่กรมการรักษาดินแดน มิได้พึงพระทัยที่จะทรงเป็นเพียงผู้อุปถัมภ์ในพระนาม หากแต่ยังทรงได้ชื่อว่าเป็น “สมาชิก ส.อ.ร.ด.” ผู้ผ่านการฝึกฝนโดยครบถ้วนสมบูรณ์แล้วอย่างแท้จริง

เมื่อพระราชวังต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า เริ่มชำรุดทรุดโทรมไปตามเวลา ทรงรับเป็นองค์ประธานในการบูรณะ ทรงรับไว้ในพระอุปถัมภ์ และพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ กล่าวคือ ทรงเป็นองค์ประธานคณะกรรมการบูรณะพระราชวังสนามจันทร์ ทรงรับมูลนิธิพระราชนิเวศน์มฤคทายวันไว้ในพระอุปถัมภ์ และเสด็จไปทรงเป็นองค์ประธานในการระดมทุนบูรณะพระราชนิเวศน์ฯ ทรงรับมูลนิธิอนุรักษ์พระราชวังพญาไทไว้ในพระอุปถัมภ์ ส่งผลให้พระราชวังทั้งสามแห่งกลับมางดงามดังเดิม เป็นแหล่งท่องเที่ยวและศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมของชาติ

เนื่องในโอกาสครบ ๘ รอบ และ ๑๐๐ ปี วันพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า ข้าราชการ และข้าราชบริพาร จึงได้ร่วมกันก่อสร้างหอวชิราวุธานุสรณ์ขึ้น ในบริเวณหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมและค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า การนี้ได้เสด็จไปทรงวางศิลาฤกษ์ และพระราชทานเงินสมทบทุนก่อสร้าง พร้อมทั้งทรงพระดำริให้จัดตั้งมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อดำเนินกิจการของหอวชิราวุธานุสรณ์ ในการเผยแผ่พระเกียรติคุณสืบไป

สนองพระราชกรณีย์ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

ด้วยทรงพระอนุสรณ์ถึงพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมอัยยิกา จึงทรงตั้ง “ทุนสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ” เพื่อประโยชน์ทางการศึกษา โดยเป็นทุนสำหรับนักเรียนที่เรียนดีในสถาบันที่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงก่อตั้งไว้หรือพระราชทานพระบรมราชินูปถัมภ์ไว้ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด เช่น โรงเรียนราชินี วิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภา โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โรงเรียนวิเชียรมาตุ จังหวัดตรัง และโรงเรียนศรียานุสรณ์ จังหวัดจันทบุรี พร้อมทั้งเสด็จไปพระราชทานทุนด้วยพระองค์เองเป็นประจำทุกปี

เสด็จไปในการพระราชทานทุนสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ณ โรงเรียนราชินี เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๑

อุปถัมภ์การศึกษา

ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจในการอุปถัมภ์การศึกษาทุกระดับตั้งแต่ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานศึกษาที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงก่อตั้งและพระราชทานนามไว้ ทั้งในกรุงเทพฯ และภูมิภาคต่าง ๆ เช่น พระราชทานทุนทรัพย์ในการก่อสร้างอาคารในวชิราวุธวิทยาลัย เสด็จไปทรงวางศิลาฤกษ์อาคาร ณ โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ เสด็จไปทอดพระเนตรกิจการโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ โปรดให้รับสถานศึกษาหลายแห่งไว้ในพระอุปถัมภ์ เช่น โรงเรียนเทศบาลปลูกปัญญา จังหวัดภูเก็ต โรงเรียนมหาวชิราวุธ จังหวัดสงขลา โรงเรียนเพาะปัญญา

เสด็จออก ณ วังรื่นฤดี พระราชทานพระวโรกาสให้ นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัย เฝ้า ถวายชัยมงคล เนื่องในวันคล้ายวันประสูติ พ.ศ. ๒๕๓๗

จังหวัดตรัง และโรงเรียนห้องสอนศึกษา จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตลอดจนสถาบันอุดมศึกษาอย่างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โปรดพระราชทานทุนทรัพย์และทุนการศึกษาบำรุงกิจการของมหาวิทยาลัย รวมไปถึงเสด็จไปทรงเป็นประธานในพิธีต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ

นอกจากนี้ ยังมีสถาบันการศึกษาที่ทรงพระอุปการะไว้เป็นการส่วนพระองค์ เช่น โรงเรียนสายน้ำผึ้ง โรงเรียนศรีอยุธยา โรงเรียนเพชรรัตนราชสุดา วิทยาลัยอาชีวศึกษาสันติราษฎร์ ในพระอุปถัมภ์ฯ และมหาวิทยาลัยศิลปากร

เสด็จไปทรงวางศิลาฤกษ์อาคาร "เพชรรัตน-สุวัทนา"
ณ โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙

สาธารณสุขและสังคมสงเคราะห์

นอกจากนี้ยังทรงเอาพระหฤทัยใส่ในกิจการสาธารณสุขและสังคมสงเคราะห์ มาตั้งแต่ประทับที่ประเทศอังกฤษ นับตั้งแต่เสด็จนิวัตประเทศไทย ทรงดำรงตำแหน่ง "องค์อุปภัมภิกา" สำนักงานอาสากาชาดสภากาชาดไทย เสด็จไปทรงร่วมงานการกุศลต่าง ๆ เพื่อนำรายได้โดยเสด็จพระราชกุศล สมทบสภากาชาดไทย โปรดพระราชทานทุนทรัพย์สร้างตึกมงกุฎ-เพชรรัตน ในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สำหรับเป็นอาคารผู้ป่วยฉุกเฉิน และพระราชทานทุนเพิ่มเติมสำหรับปรับปรุงตึกเป็นระยะ

สำหรับโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งตั้งอยู่บนที่ดินประทานของพระนางเจ้าสุวัทนาพระวรราชเทวี ก็ทรงรับไว้ในพระอุปถัมภ์ และเสด็จไปทรงเปิดป้ายนามโรงพยาบาลและทรงวางศิลาฤกษ์อาคาร "เพชรรัตน-สุวัทนา" นอกจากนี้ยังทรงอุปการะและพระราชทานทุนทรัพย์แก่มูลนิธิของโรงพยาบาลต่าง ๆ เช่น มูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร มูลนิธิวชิรพยาบาล และศิริราชมูลนิธิ

เสด็จไปในการพระราชทานประกาศนียบัตร
แก่อาสากาชาดที่สำเร็จการอบรม ประจำปี ๒๕๑๙

เสด็จไปทรงถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

เมื่อเสด็จไปทรงบำเพ็ญพระกุศล ณ วัดในต่างจังหวัด
มิทรงลืมที่จะนำสิ่งของอุปโภคบริโภคไปพระราชทานแก่ราษฎร

มั่นคงในพระพุทธศาสนา

พระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงพระหฤทัยอยู่ตลอดพระชนมชีพ โปรดเสด็จไปทรงบำเพ็ญพระกุศลตามวัดต่าง ๆ ทั้งใกล้ไกลทั่วประเทศ เสด็จไปทรงถวายผ้าพระกฐินอย่างน้อยปีละ ๓ วัด สำหรับพระกฐินส่วนพระองค์จะโปรดให้ข้าราชบริพารไปสำรวจวัดราษฎร์ที่ยากจน ห่างไกล และเข้าถึงได้ยาก จะทรงรับวัดเหล่านั้นไว้ในพระอุปการะด้วยการเสด็จไปทรงบำเพ็ญพระกุศลถวายผ้าพระกฐิน เพื่อนำปัจจัยมาช่วยเหลือวัด อันเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง ทั้งยังเป็นโอกาสที่จะเสด็จเยี่ยมราษฎร โดยโปรดให้เตรียมสิ่งของอุปโภคบริโภคเพื่อพระราชทานแก่ชาวบ้านอย่างทั่วถึง

ทรงบูชาพระรัตนตรัยด้วยดอกไม้ธูปเทียน และทรงสวดมนต์ทุกวัน โปรดสดับพระพุทธมนต์ และสดับพระธรรมเทศนา ทรงอ่านหนังสือธรรมะ และทรงศึกษาธรรมะ ได้เคยเสด็จไปทรงศึกษาธรรมะกับสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณสังวร ณ วัดบวรนิเวศวิหาร นานนับปี

เสด็จแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
ไปทรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า
ณ ค่ายวชิราวุธ จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒

การทหาร

ทรงได้รับพระราชทานพระยศทหารเป็นพันโทหญิง ผู้บังคับการพิเศษ กองพันทหารราบที่ ๒ กรมผสมที่ ๕ จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ และพระยศสูงสุดที่ได้รับพระราชทานในกาลต่อมาคือ พลเอกหญิง พลเรือเอกหญิง และพลอากาศเอกหญิง

นอกจากนั้น ยังเสด็จไปทรงร่วมพิธีของกองทัพ เช่น การสวนสนามแสดงแสนยานุภาพของกองทัพไทย เนื่องในพระราชพิธีรัชดาภิเษก พ.ศ. ๒๕๑๔ และเสด็จแทนพระองค์ ไปทรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า ณ ค่ายวชิราวุธ จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๒ ในครั้งนั้นยังโปรดพระราชทานเงินตั้งกองทุน “เพชรรัตนการุณ” สำหรับเป็นทุนการศึกษาแก่บุตรหลานของกำลังพลในกองพันที่ทรงเป็นผู้บังคับบัญชา มากไปกว่านั้น ยังพระราชทานพระอนุญาตให้เชิญอักษรพระนาม พ.ร. เป็นตราประจำหน่วย ยังความภาคภูมิใจแก่กำลังพลตราบจนทุกวันนี้

พระจริยวัตร

พระจริยวัตรอันเป็นที่ประจักษ์แก่ผู้ได้มีโอกาสเฝ้า และได้รับพระกรุณาในทุกสถาน คือทรงเป็นเจ้านายราชนารีผู้งามพิสุทธิ์ทั้งพระกาย พระวาจา และพระหฤทัย ไม่เคยรับสั่งผรุสวาทก้าวร้าวใด ๆ แม้แต่ครั้งเดียว มีแต่พระวาจาอ่อนหวาน ทรงเบิกบานสดใสอยู่เป็นนิตย์ มีพระกตัญญุตาธรรมต่อพระบุพการีอย่างยิ่งยวด ทรงนิยมและภาคภูมิพระทัยในความเป็นไทย ทรงเคร่งครัดเป็นพิเศษเรื่องการใช้ภาษาไทย ทรงเขียนและมีรับสั่งด้วยภาษาไทยที่ถูกต้องตามแบบแผน จะมีรับสั่งภาษาอังกฤษหรือภาษาฝรั่งเศสกับชาวต่างประเทศเท่านั้น ไม่โปรดให้ผู้ใดกราบทูลภาษาไทยปนภาษาต่างประเทศ โปรดให้ใช้คำไทย เช่น ล็อกประตู ให้กราบทูลว่า ลงกลอนประตู ทีวี ให้กราบทูลว่า โทรทัศน์ เป็นต้น

หนึ่งในพระจริยวัตรอันควรแก่การสรรเสริญประการหนึ่งคือ ทรงตรงต่อเวลาและทรงตระหนักในคุณค่าของเวลา

ทรงถักนิตติ้งอยู่เป็นประจำ มิทรงปล่อยเวลาให้เปล่าประโยชน์

พระจริยวัตรที่เรียบง่ายแต่งดงาม
(พระราชทานสิ่งของแก่ราษฎรชาวประมง ณ ดอนหอยหลอด)

ท่ามกลางหมู่ราษฎร

เป็นอย่างยิ่ง ไม่ทรงปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยเปล่า ยามทรงว่างเว้นจากพระภารกิจจะทรงถักนิตติ้งเป็นผ้าพันคอพระราชทานทหารและตำรวจผู้ปฏิบัติราชการชายแดน โดยไม่โปรดให้ออกพระนาม

แม้มีพระกำเนิดเป็นเจ้าฟ้า มีข้าในพระองค์แวดล้อมถวายงาน แต่กลับไม่โปรดให้รบกวนผู้ใดจนเกินไปให้ต้องลำบาก จะทรงหยิบจับใช้สอยสิ่งใด โปรดทรงทำเองทุกอย่าง เวลาเสด็จออกไปยังที่ใดก็ไม่โปรดให้กีดกันประชาชนให้ไกลห่างไปจากพระองค์ จะเสด็จไปสถานที่ใด โปรดเสด็จไปทรงปฏิบัติพระกรณียกิจอย่างเงียบ ๆ ในลักษณะ “ปิดทองหลังพระ” ไม่ต้องมีการป่าวประกาศ ประชาสัมพันธ์ทำข่าว หรือกะเกณฑ์ใด ๆ ให้ยุ่งยาก ทรงวางพระองค์อย่างเป็นปรกติ รับสั่งทักทายผู้คนด้วยรอยแย้มพระสรวลสดใสเสมอ มีพระจริยวัตรที่เรียบง่ายและสามัญธรรมดา

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้เฝ้าฯ ในโอกาสเจริญพระชนมายุ ๖ รอบ พ.ศ.๒๕๔๐

พระมหากรุณา

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในสรรพกิจ อันเกี่ยวเนื่องกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา อย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะการอภิบาลพระอนามัยภายหลังจากพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี สิ้นพระชนม์แล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องเสวยกลางวันและค่ำจากสวนจิตรลดาเป็นประจำทุกวัน กับให้มีพนักงานฝ่ายในเฝ้าถวายงานคราวละ ๒ คน เวรละ ๒๔ ชั่วโมง อีกทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้องคมนตรี มาเฝ้า พร้อมเชิญดอกไม้หรือผลไม้พระราชทาน ณ วังรื่นฤดี ทุกวันพุธ และจัดนางพยาบาลมาเฝ้าดูแลพร้อมบันทึกรายงานทูลเกล้าฯ ถวาย

อนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชโอรสและพระราชธิดา เสด็จไปทรงเยี่ยม “สมเด็จป้า” ณ วังรื่นฤดี อยู่เป็นประจำ อาทิ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประคองสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา ด้วยพระราชจริยาอันละมุนละไม

สยามมกุฎราชกุมาร ก็เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมอยู่เสมอ หรือในคราวใดที่เสด็จออกงานพร้อมกัน ก็จะทรงคอยดูแลสมเด็จป้าด้วยพระราชจริยาอันสุขุมคัมภีรภาพ และด้วยพระมัทวธรรม หรือในวันคล้ายวันประสูติก็เป็นที่รู้กันในหมู่ข้าราชบริพารว่าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญดอกไม้พระราชทาน ไปยังวังรื่นฤดีตั้งแต่เช้าทุกปีมิมีขาด

พระปัจฉิมกาล

แม้ในระยะหลัง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา เสด็จออกทรงปฏิบัติพระกรณียกิจนอกสถานที่น้อยลง แต่ก็ยังพระราชทานทุนทรัพย์และความช่วยเหลือประการต่าง ๆ เพื่อยังประโยชน์แก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง เมื่อพระอนามัยอำนวย จะโปรดให้องค์กรที่เกี่ยวเนื่องในรัชกาลที่ ๖ องค์กรในพระอุปถัมภ์ และองค์กรสาธารณกุศล เฝ้า รับพระราชทานเงินอุดหนุนกิจการ ณ วังรื่นฤดี อยู่เสมอ

ด้วยพระปรีชาญาณอันยาวไกล ทรงก่อตั้ง “มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์” เพื่อเผยแผ่พระเกียรติคุณของสมเด็จพระบรมราชบุพการี และทรงก่อตั้ง “มูลนิธิเพชรรัตน-สุวัทนา” ไว้เพื่อเป็นกำลังหลักในการทรงบำเพ็ญกุศลสาธารณะ สืบสานพระกรณียกิจโดยเฉพาะในยามที่พระอนามัยไม่เอื้ออำนวย หรือแม้กระทั่งเมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว กิจการอันยังประโยชน์แก่ประชาชนที่ได้ทรงริเริ่มและสนับสนุนไว้ จักยังต้องดำเนินสืบเนื่องต่อไป โดยได้พระราชทานพระนโยบายไว้ล่วงหน้าว่ามูลนิธิมีหน้าที่ดำเนินงานเพื่อสาธารณประโยชน์ และคอยค้ำจุนองค์กรที่ทรงเคยอุปถัมภ์และทรงอุปการะต่อไปตามพระปณิธานตราบนานเท่านาน เพื่อประโยชน์สุขของแผ่นดินไทยที่ทรงผูกพันรักและภักดีมาจนตลอดพระชนมชีพ

สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมขัตติยานี มหาธีรราชธิดา เสด็จไปประทับรักษาพระอาการติดเชื้อในกระแสพระโลหิต ณ ตึก ๘๔ ปี โรงพยาบาลศิริราช ตั้งแต่วันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ พระอาการประชวรได้ทรุดลงตามลำดับ และสิ้นพระชนม์เมื่อเวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๗ นาที ของวันพุธ ที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ สิริพระชนมายุ ๘๕ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังจัดการพระศพ ถวายพระเกียรติยศสูงสุดตามโบราณราชประเพณี ประดิษฐานพระศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในราชสำนักไว้ทุกข์ถวายมีกำหนด ๑๐๐ วัน

ครั้นถึงอวสานแห่งการพระราชกุศลพระศพ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เฉลิมพระเกียรติยศ พระราชทานเลื่อนเศวตฉัตรจากเบญจปฎลเศวตฉัตร (ฉัตรขาว ๕ ชั้น) ตามพระอิสริยยศเจ้าฟ้าขึ้นเป็น “สัปตปฎลเศวตฉัตร” (ฉัตรขาว ๗ ชั้น) และให้เชิญพระศพออกสู่พระเมรุ ท้องสนามหลวง พระราชทานเพลิงพระศพ ในวันจันทร์ ที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๕ เมื่อพระราชทานเพลิงแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระอัฐิขึ้นประดิษฐานบนพระวิมาน พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ร่วมกับพระบุพการีในมหาจักรีบรมราชวงศ์ และเชิญพระสรีรางคารไปบรรจุไว้ ณ เสาวภาประดิษฐาน สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ในพระฐานะที่เสด็จอุบัติมาทรงเป็นสมาชิกแห่งจุฬาลงกรณราชสันตติวงศ์ และบรรจุไว้ ณ พุทธบัลลังก์พระร่วงโรจนฤทธิ์ วัดพระปฐมเจดีย์ เคียงคู่พระบรมราชสรีรางคารของสมเด็จพระบรมชนกนาถ และพระสรีรางคารของพระชนนี สมพระเกียรติยศสูงสุดตามที่ทรงดำรงอยู่ทุกประการ

ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า

ผู้เรียบเรียง คุณหญิงวินิตา ดิถียนต์ (ว.วินิจฉัยกุล)
ชัชพล ไชยพร

คำนำ

หากพินิจดูฉากชีวิตของบุคคลสำคัญโดยชาติกำเนิดหลายๆ คน ในหน้าประวัติศาสตร์ ด้วยคำถามว่า พวกเขาเกิดมาเพื่ออะไร อาจจะเห็นได้ว่า บางคนเดินผ่านมา แล้วก็เพียงผ่านไป ไม่หลงเหลือความประทับใจไว้ให้ใครจดจำได้กี่มากน้อย บางคนก็กลับฝากรอยแผลอันน่าประณามเป็นมลทินติดไว้ ในขณะที่บางคนเกิดมาเพื่อทำหน้าที่อันสุจริต เพื่อดำรงคุณงามความดีไว้ให้เป็นประโยชน์ และเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นเกิดกำลังใจที่จะเจริญรอยตาม

คงเป็นเพราะกุศลผลบุญที่คนไทยเคยสั่งสมร่วมกันมา ทำให้แผ่นดินนี้มีพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ทรงเป็นตัวอย่างของบุคคลผู้ประเสริฐ เสด็จอุบัติมาเพื่อดับยุคเข็ญ และเป็นมิ่งขวัญที่สมควรแก่การกราบไหว้บูชาได้อย่างสนิทใจ ดังเช่น **พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** พระมหากษัตริย์จอมปราชญ์ของชาติไทยอีกพระองค์หนึ่ง ซึ่งทุกคนคงทราบดีอยู่แล้วว่าทรงเพียบพร้อมด้วยพระราชคุณูปการอย่างอเนกอนันต์

อย่างไรก็ดี พระราชมรดกของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ที่ทรงฝากไว้แก่อนุชน ไม่ได้มีเพียงพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรอันน่าเคารพหลายประการเท่านั้น หากแต่ยังมี **สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี** และ **พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี** ราชนารีในรัชกาลที่ ๖ อีกสองพระองค์ ผู้ทรงเปรียบประดุจ “ดวงแก้ว” ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไว้แทนพระองค์ เป็นเพชรแท้ที่ฉายแวววาวในหัวใจประชาราษฎร ผู้ปรารถนาจะหาหนทางดำเนินตามรอยเท้าของคนดี และแม้ปัจจุบันนี้ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะสิ้นพระชนม์จากไปแล้วพระองค์หนึ่ง แต่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ก็ยังทรงดำรงพระชนมชีพอยู่อย่างมีคุณค่า และยังทรงสรรค์สร้างคุณงามความดีนานาประการไว้ไม่เปลี่ยนแปลงอีกด้วย

ผู้เขียนทั้งสอง มีโอกาสได้ทราบและศึกษาพระจริยวัตรอัธยาศัยและพระกรณียกิจของพระราชธิดาและพระวรราชเทวีในรัชกาลที่ ๖ จากประสบการณ์ของตนเองบ้าง หนังสือและเอกสารต่างๆ บ้าง ตลอดจนจากคำบอกเล่าของบุคคลหลายฝ่ายด้วยความซาบซึ้ง เกิดเป็นความสำนึกในใจขึ้นมาตรงกันประการหนึ่งว่า ทั้งสองพระองค์ทรงประกอบคุณงามความดีไว้มากมายนัก แต่การเผยแผ่พระเกียรติคุณให้เป็นที่รับรู้แพร่หลายในสาธารณชนยังไม่กว้างขวางพอ สารคดีพระประวัติ เรื่อง “ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า” ในนิตยสารสกุลไทย รายสัปดาห์ จึงถือกำเนิดขึ้นตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ๒๕๔๙ เป็นต้นมา จวบจนถึงตอนจบในเดือนธันวาคม ๒๕๕๐ และได้รวมเป็นรูปเล่มหนังสือในสายตาของท่านผู้อ่านขณะนี้

ทั้งนี้ ผู้เขียนขอมอบลิขสิทธิ์ และค่าลิขสิทธิ์ ตลอดจนรายได้ทั้งหมดอันพึงมีพึงได้แก่ผู้เขียน จากการเผยแพร่ จัดพิมพ์และจำหน่ายทั้งหมด แด่ “มูลนิธิเพชรรัตน-สุวัทนา” อันเป็นมูลนิธิที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงก่อกำเนิดไว้เพื่อสนับสนุนกิจการสังคมสงเคราะห์และศิลปวัฒนธรรมของชาติ

“ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า” สำเร็จลงได้ด้วยพระกรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ของ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระอนุญาตให้ได้ค้นคว้าข้อมูล สิ่งของ พระรูป และเชิญออกเผยแพร่ได้ตามความประสงค์ ผู้เขียนทั้งสองรู้สึกสำนึกในพระกรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นหาที่สุดมิได้ อนึ่ง การเรียบเรียงเรื่องนี้ผู้เขียนยังได้รับความกรุณาจากคณะบุคคลและบุคคลจำนวนมาก มีท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ ผู้บริหารงาน และคุณเชื้อพร รังควร ผู้ช่วยผู้บริหารงานในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เป็นสำคัญ นอกจากนั้น จะขอเอ่ยนามแจกแจงผู้เอื้อเฟื้อแก่การนี้ไว้ให้ปรากฏในท้ายหนังสือ

ผู้เขียนมีความศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธพจน์ประการหนึ่งที่ว่า *ปูชา จ ปูชนียานำ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมำ การบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นมงคลอันสูงสุด* จึงขอเชิญชวนทุกท่านผู้ปรารถนา “มงคล” ลองมาพิจารณาพระจริยวัตร พระกรณียกิจ และการดำเนินพระชนมชีพในแต่ละช่วงของทั้งสองพระองค์ ว่าทรงเป็นเจ้านายที่สมควรแก่การบูชาเพียงไร

ขอพระราชทานน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเรื่อง “ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า” เป็นราชพลีบูชาพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกทั้งฉลองพระกรุณาธิคุณของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทั้งสามพระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐแก่ประชาชาติไทย

ผู้เรียบเรียง คุณหญิงวินิตา ดิถียนต์ (ว.วินิจฉัยกุล)
ชัชพล ไชยพร

สารบัญ

บทที่ ๑
ปีแห่งโสมนัสและโทมนัส ๑๙

ตอนที่ ๑ ข่าวโสมนัส ๒๑
ตอนที่ ๒ รอพระรัชทายาท ๒๕
ตอนที่ ๓ ลางร้าย ๒๙
ตอนที่ ๔ เตรียมรับเสด็จพระหน่อนาถ ๓๓
ตอนที่ ๕ ร่มโพธิ์รอน ๓๙
ตอนที่ ๖ ตะวันดับ ๔๕
ตอนที่ ๗ วันสุดท้าย ๔๙

บทที่ ๒
ดวงแก้วกลางพระราชหฤทัย ๕๓

ตอนที่ ๑ เจ้าพระยาแห่งอภัยวงศ์ ๕๕
ตอนที่ ๒ มหาธีรราชประดิพัทธ์ ๕๙
ตอนที่ ๓ เคียงพระยุคลบาท ๖๕
ตอนที่ ๔ โลกธรรม ๗๑

สารบัญ

บทที่ ๓
เจริญพระวัย ๗๕

ตอนที่ ๑ ความเปลี่ยนแปลง ๗๗
ตอนที่ ๒ ความโรยรา ๘๑
ตอนที่ ๓ ความวุ่นวาย ๘๕
ตอนที่ ๔ สวนรื่นฤดี ๘๙
ตอนที่ ๕ ครูของเจ้าฟ้า ๙๕

บทที่ ๔
ไกลสยาม ๑๐๑

ตอนที่ ๑ เตรียมพระองค์ ๑๐๓
ตอนที่ ๒ เวลานิราศ ๑๐๙
ตอนที่ ๓ วันใหม่ที่แฟร์ฮิลล์ ๑๑๕
ตอนที่ ๔ ภาวะสงคราม ๑๒๑
ตอนที่ ๕ สิ้นสงคราม ๑๒๗
ตอนที่ ๖ ความเพียร ๑๓๓

สารบัญ

บทที่ ๕
เวลาอันรื่นรมย์ ๑๓๗

ตอนที่ ๑ ชีวิตประจำวัน ๑๓๙
ตอนที่ ๒ รื่นเริง ๑๔๕
ตอนที่ ๓ “สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ” อีกรัชสมัย ๑๕๑
ตอนที่ ๔ ลมฝน ๑๕๗
ตอนที่ ๕ สายฝน ๑๖๓
ตอนที่ ๖ ทวิโชคของชาวไทย ๑๖๙

บทที่ ๖
ใกล้นิวัติ ๑๗๕

ตอนที่ ๑ ความอ่อนโยน ๑๗๗
ตอนที่ ๒ น้ำพระทัย ๑๘๓
ตอนที่ ๓ ประพาสยุโรป ๑๘๙
ตอนที่ ๔ ประพาสสหรัฐ (๑) ๑๙๓
ตอนที่ ๕ ประพาสสหรัฐ (๒) ๑๙๙
ตอนที่ ๖ ย้ายตำหนัก ๒๐๕

สารบัญ

บทที่ ๗
กาลนิวัติ ๒๑๑

ตอนที่ ๑ ตำหนักไดก์โรด ๒๑๓
ตอนที่ ๒ ผู้ดี ๒๑๙
ตอนที่ ๓ ปิตุภูมิ ๒๒๕
ตอนที่ ๔ พระราชมรดกล้ำค่า ๒๓๑
ตอนที่ ๕ อำลาอังกฤษ ๒๓๙
ตอนที่ ๖ วังรื่นฤดี ๒๔๑

บทที่ ๘
ดวงแก้วของแผ่นดิน ๒๔๗

ตอนที่ ๑ พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ๒๔๙
ตอนที่ ๒ ความเรียบง่าย ๒๕๕
ตอนที่ ๓ เบื้องหลัง ๒๖๑
ตอนที่ ๔ ความเป็นไทย (๑) ๒๖๗
ตอนที่ ๕ ความเป็นไทย (๒) ๒๗๓
ตอนที่ ๖ ดีใจที่สุดในชีวิต ๒๗๙
ตอนที่ ๗ แม้หวังตั้งสงบ ๒๘๕
ตอนที่ ๘ เครื่องหมายของคนดี ๒๙๑
ตอนที่ ๙ ข้าพระบาท (๑) ๒๙๙
ตอนที่ ๑๐ ข้าพระบาท (๒) ๓๐๗
ตอนที่ ๑๑ กลิ่นหอมแห่งความดี ๓๑๓

สารบัญ

บทที่ ๙
เพชรของผองไทย ๓๒๑

ตอนที่ ๑ ดวงแก้วที่จากไป ๓๒๓
ตอนที่ ๒ เพชรพระราชวงศ์ (๑) ๓๓๑
ตอนที่ ๓ เพชรพระราชวงศ์ (๒) ๓๓๙
ตอนที่ ๔ ส่องใจราษฎร ๓๔๓
ตอนที่ ๕ “เพชรรัตน-สุวัทนา” ๓๕๑

บทที่ ๑๐
เมื่อดวงแก้วกลับฟ้า ๓๕๕

ตอนที่ ๑ “เมื่อดวงแก้วกลับฟ้า” (๑) ๓๕๙
ตอนที่ ๒ “เมื่อดวงแก้วกลับฟ้า” (๒) ๓๗๙
ตอนที่ ๓ “เมื่อดวงแก้วกลับฟ้า” ตอนจบ ๓๙๗

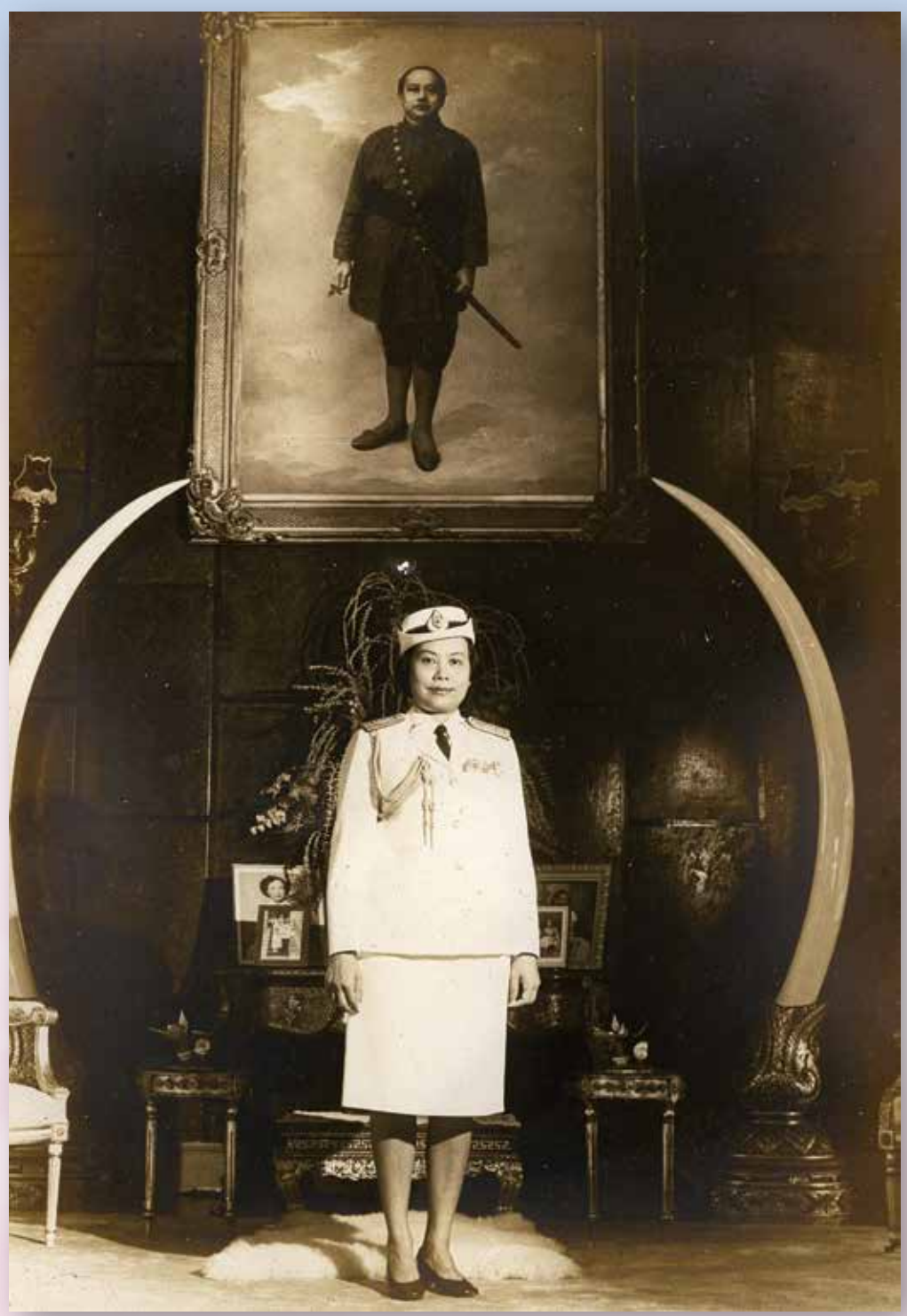
สารคดีชีวประวัติ
ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า

คุณหญิงวินิตา ดิถียนต์
ชัชพล ไชยพร

ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า
เด่นหล้าล่วงดาริกาเดือน
ดวงหนึ่งวรราชเทวี
เป็นยอดหฤทัยพระจักริน
ดวงหนึ่งวรราชธิดาเดียว
มาชุบชูช่วยอำนวยนนท์
สองเทพสองไท้อุบัติถิ่น
กำลังสองสนองราชกิจปวง
ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า
ส่องรังสีสู่ดินตรงถิ่นใด
เพราะพระคุณคือความเย็นเช่นโสมส่อง
เพราะพระยศเยี่ยมหล้าเกินตาวัน
ดวงแก้วสองดวงของปวงราษฎร์
เฉลิมเกียรติพระมิ่งขวัญตามครรลอง
โชคนั้นฉันนี้มีที่พึ่ง
มงกุฎเมืองเรืองขวัญพรรณราย
ดวงดาวดารดาษมิอาจเหมือน
เยี่ยมเยือนยอดโพยมประโลมดิน
เป็นศักดิ์เป็นศรีมิรู้สิ้น
เป็นที่ยินดีแห่งมหาชน
แท้เทียวหน่อกษัตริย์ขัตติยผล
มาดลสุขซับดับโศกทรวง
สองราชนารินทร์จากแดนสรวง
ทะเลหลวงมิอาจทานธารพระทัย
ประดับด้าวกลางดวงแดดั่งแขไข
ก็ชื่นใจชื่นชีวีตรงที่นั้น
ส่องหัวใจทุกห้องให้สุขสันต์
อุ่นไออันโอบเอื้อเพื่อคุ้มครอง
ไทยทั้งชาติเชิดชูบูชาฉลอง
มุ่งสนองพระคุณอยู่มิรู้วาย
โชคที่ซึ่งได้รองบาทพระฦๅสาย
พร่างเพชรพรายเพริศแพร้วแก้วแผ่นดิน

(ชัชพล ไชยพร ร้อยกรอง)

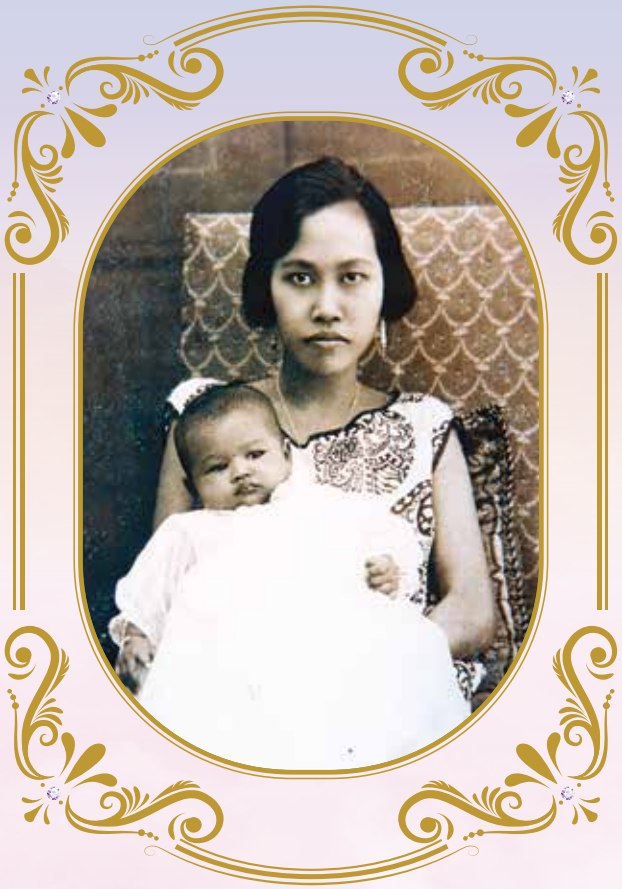

บ ท ที่ ๑
ปีแห่งโสมนัสและโทมนัส

ตอนที่ ๑
ข่าวโสมนัส

ค่ำวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ.๒๔๖๘ หอเสวยพระที่นั่งสมุทพิมาน ณ พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน จังหวัดเพชรบุรี สว่างไสวแพรวพรายด้วยแสงประทีปโคมไฟ เป็นคืนในวาระพิเศษที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลี้ยงพระกระยาหารค่ำแบบฝรั่ง แก่บรรดาข้าราชบริพาร บรรยากาศอันงดงามในงาน เต็มไปด้วยความร่าเริงชื่นบาน

หลังเสวยพระกระยาหารแล้ว รายการพิเศษก็คือละครรำเรื่อง “ท้าวแสนปม” แต่ที่พิเศษยิ่งขึ้นก็คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องนี้ ทรงร่วมแสดงด้วย...โอกาสเช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในการแสดงละครพระราชนิพนธ์ทุกครั้ง

ผู้ชมคนสำคัญที่สุดในคืนนี้ นั่งอยู่บนยกพื้นที่หน้าเวทีแสดงละครเป็นที่นั่งพิเศษที่โปรดฯ ให้จัดไว้โดยเฉพาะ ในพระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์ ท่านผู้นั้นเป็นสตรีสาวเจ้าของวันคล้ายวันเกิดครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงจัดงานเฉลิมฉลองพระราชทานให้อย่างยิ่งใหญ่ในวันนั้น

สตรีผู้มีเกียรติท่านนั้นคือ “เจ้าจอมสุวัทนา” พระสนมเอกในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั่นเอง

ก่อนถึงการเลี้ยงพระราชทานในตอนค่ำ ในตอนเช้า พระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาพระราชทานพระราชหัตถเลขา เป็นบทพระราชนิพนธ์คำอำนวยพรแก่เจ้าจอมสุวัทนา มี ๒ สำนวนด้วยกัน

สำนวนหนึ่งเป็นคำกลอน มีความว่า

“ขอเดชะคุณแห่งพระตรัยรัตน์ คุ้มสุวัทนาเฉลิมศรี
โปรดบันดาลสารพัดสวัสดี พร้อมพระพรทั้งสี่ทวีคูณ
ขออายุยืนไปและไร้โรค เสริมโศลกโชคดีอย่ามีสูญ
ขอวรรณะเรืองรองผ่องไพบูลย์ เหมือนแสงสูรย์ส่องงามยามอุทัย
ขอสุขจงยงอยู่มิรู้วาย โศกสลายทุกขาอย่ากรายใกล้
ขอพลังพรั่งพร้อมประนอมใน กายและใจร่าเริงบรรเทิงดี
ยศจงมียิ่งยวดอย่าชวดยศ ศรีสง่าปรากฏอย่าหมดศรี
เกียรติคุณเผยแผ่แพร่เกียรตี เจริญถ้วนมวลทวีเจริญเทอญ”

และอีกสำนวนหนึ่ง เป็นวสันตดิลกฉันท์ อันเพราะพริ้ง แสดงให้เห็นถึงความสนิทเสน่หาที่ทรงมีต่อเจ้าจอมสุวัทนา

“ถึงวันวิเศษะศุภะมัง- คะละวาระชาตา
อวยพร ณ แม่สุวะทะนา ปิยะยอดสุนารี
ด้วยเดชะคุณรตนะไตรย์ อุปะการะโฉมศรี
ขอจงเจริญศุภะสุขี บ่มิเสื่อม ณ วันใด
ขออายุยง ณ ศตะพรร- ษะและทุกข์นิราศไกล
อีกปลอดบ่พบประทุษะภัย และสราญ ณ กายา
กิจใดประสงคะจะประดิษ- ฐะก็สิทธิเถิดหนา
การใดจำนงก็บ่มิช้า และสำเร็จเถอะสมปอง
ขอลาภะหลั่งประดุจะธาร นทีท้นถนัดนอง
ขอยศและเกียรติคุณะผอง ทวีนิจจะเนืองนันท์ฯ”

“ราม ร. ให้สุวัทนา เป็นพยานแห่งความพอใจในกิจการที่ได้เห็นประพฤติมาแล้ว. พ.ศ.๒๔๖๗”

พระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ แปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน ตั้งแต่ ๑๒ เมษายน ถึง ๒๐ มิถุนายน เป็นเวลา ๒ เดือนเศษ โปรดฯ ให้เจ้าจอมสุวัทนาพำนัก ณ พระที่นั่งสมุทพิมานหมู่เดิม ซึ่งเป็นหมู่พระที่นั่งส่วนที่เคยเป็นที่ประทับของพระเจ้าอยู่หัวมาแต่เดิม มีระเบียงชั้นบนเชื่อมกับที่ประทับของพระเจ้าอยู่หัว ณ พระที่นั่งสมุทพิมานหมู่ใหม่ ที่เพิ่งสร้างขึ้นในส่วนหน้า เพื่อให้รับลมทะเลได้ดีขึ้น

พระราชานุกิจประจำวันเมื่อทรงปฏิบัติพระราชกิจส่วนพระองค์ หลังจากบรรทมตื่นแล้ว พระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระอักษร ที่ห้องเขียนติดกับห้องพระบรรทม เรื่อยไปจนถึงเวลา ๑๔ นาฬิกา จึงเสด็จฯ ไปยังพระที่นั่งพิศาลสาคร เพื่อเสวยพระกระยาหารกลางวันพร้อมกับเจ้าจอมสุวัทนา

ตกบ่าย พระเจ้าอยู่หัวทรงกีฬาแบดมินตันหรือคริกเกตกับข้าราชบริพารหรือข้าราชการฝ่ายหน้า บางวันก็เสด็จลงสรงน้ำทะเล และโปรดฯ ให้เจ้าจอมสุวัทนาเฝ้าฯ ณ ศาลาลงสรงฝ่ายหน้า ทุกวัน

ในตอนค่ำ เวลา ๒๑ นาฬิกา พระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปทรงรับเจ้าจอมสุวัทนา ณ พระที่นั่งสมุทรพิมานหมู่เดิม มาเสวยพระกระยาหารค่ำแบบฝรั่ง เป็นประจำทุกคืนไม่เคยขาด ทรงทะนุถนอมและเอาพระราชหฤทัยใส่เป็นอย่างดี

วันเวลาอันงดงามเช่นนี้ ย่อมเป็นช่วงที่ตราตรึงอยู่ในความทรงจำของเจ้าจอมสุวัทนา และข้าราชบริพารที่ตามเสด็จอย่างไม่มีวันลืมเลือน

พระราชหัตถเลขาพระราชทานพรวันเกิดแก่เจ้าจอมสุวัทนา

เมื่อตามเสด็จกลับมาพระนครในเดือนมิถุนายน เจ้าจอมสุวัทนาเริ่มมีพระหน่อในอุทรเพียงอ่อนๆ แต่ข่าวคราวยังไม่ได้แพร่ออกมาสู่พสกนิกรภายนอก

ส่วนในราชสำนัก เรื่องตั้งครรภ์เป็นเรื่องใหญ่ที่ทำให้กำหนดงานหลายอย่างที่เจ้าจอมสุวัทนาจะต้องมีส่วนร่วม ต้องเปลี่ยนแปลงไปหมด เพื่อให้เหมาะกับสุขภาพของท่าน

เรื่องหนึ่งก็คือบทละครพระราชนิพนธ์เรื่อง “สาวิตรี” ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวทรงตระเตรียมนำออกแสดง กะตัวแสดงไว้เรียบร้อยแล้ว โดยทรงกำหนดให้เจ้าจอมสุวัทนาแสดงเป็นตัวสาวิตรี นางเอกของเรื่อง แต่เมื่อทรงทราบว่าเจ้าจอมสุวัทนาเริ่มมีพระหน่อในครรภ์ กำหนดนี้ก็ต้องงดไป ละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่ไม่ได้นำออกแสดงอีกเลยจนตลอดรัชกาล

ต่อมา ข่าวการตั้งครรภ์ก็เริ่มเป็นที่รู้กันมากขึ้น จากในวังหลวงแพร่ออกมาสู่ภายนอก จนกลายเป็นข่าวใหญ่ ยังความตื่นเต้นยินดีแก่ราษฎรชาวพระนครกันทั่วหน้า

เรียกได้ว่าในปี ๒๔๖๘ ไม่มีข่าวไหนในพระนครก่อความตื่นเต้นได้มากเท่ากับได้รู้ว่า เจ้าจอมสุวัทนา หรือแต่เดิมคือคุณเครือแก้ว อภัยวงศ์ กุลนารีผู้ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เป็น ‘เจ้าจอม’ ชั้น ‘พระสนมเอก’ เมื่อปีก่อน บัดนี้มีครรภ์พระหน่อในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กำหนดจะมีพระประสูติกาลในอีกไม่กี่เดือน

เป็นที่คาดหวังว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงมีรัชทายาทแล้วในปีนี้ หลังจากทรงรอคอยมาหลายปี

๑

๒

๓

(๑) หมู่พระที่นั่งเมื่อมองจากชายทะเล
(๒) พระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์
(๓) หอเสวย พระที่นั่งสมุทรพิมาน ในปัจจุบัน

ตอนที่ ๒
รอพระรัชทายาท

เรื่องรัชทายาทเป็นปัญหาที่รู้โดยทั่วกันว่าเป็นเรื่องหนักพระราชหฤทัยมาหลายปีแล้ว

ในตอนเริ่มรัชกาลเมื่อ ๑๕ ปีก่อน ไม่มีใครคำนึงถึงเรื่องนี้มากนัก แม้ว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์โดยยังมิได้อภิเษกสมรส ก็เป็นที่คาดหวังกันว่าจะทรงสถาปนาราชนารีองค์ใดองค์หนึ่งในพระบรมราชจักรีวงศ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมราชินีในเวลาอีกไม่นาน

นอกจากนี้ พระเจ้าอยู่หัวยังทรงมีสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าน้องยาเธออยู่อีกหลายพระองค์ ล้วนแต่มีพระชนม์ในวัยหนุ่มแน่น พร้อมด้วยพระปรีชาความรู้ เป็นกำลังในราชการได้อย่างดี

แผ่นดินรัชกาลที่๖ เริ่มอย่างเป็นปึกแผ่นแน่นหนาพร้อมด้วยเจ้านายรุ่นใหม่ที่ทรงรับการศึกษาอย่างดีจากประเทศตะวันตก เสด็จกลับมาเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมือง เรื่องรัชทายาทจึงเป็นเรื่องที่ไม่มีใครมองเห็นว่าจะเป็นปัญหาในอนาคต

แต่ในเมื่อความผันแปรเกิดได้เสมอ ไม่มีใครมองเห็นล่วงหน้าได้ว่าภายใน ๑๕ ปี ความสูญเสียตามติดๆ กันมาหลายเรื่อง ที่สำคัญคือ ‘เจ้าพี่’ และ ‘เจ้าน้อง’ ของพระเจ้าอยู่หัว เสด็จสู่สวรรคาลัยในเวลาไล่เลี่ยกันถึง ๙ พระองค์

เจ้าฟ้าที่ประสูติแต่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง กับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ซึ่งล้วนเป็นเจ้าฟ้าน้องยาเธอร่วมพระอุทรกับพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทิวงคตถึง ๓ พระองค์ สมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงษภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสด็จทิวงคตเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๓ สมเด็จเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์–อินทราชัย เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๖ และสมเด็จเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๗ คงเหลือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เล็ก คือสมเด็จเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนศุโขทัยธรรมราชา แต่เพียงพระองค์เดียว

ก่อนหน้านี้ พระเจ้าพี่ยาเธอชั้นพระองค์เจ้าสิ้นพระชนม์กันไป ๔ พระองค์ ก่อนควรแก่เวลาทั้งสิ้น เริ่มด้วยพระเจ้าพี่ยาเธอผู้ทรงสนิทสนมเป็นที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยของพระเจ้าอยู่หัวเป็นพิเศษ คือ พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๖ ต่อมาคือ พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตร–วัฒโนดม กรมหลวงปราจิณกิติบดี สิ้นพระชนม์ไปเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๒

ในปีต่อมา พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ซึ่งเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงด้านกฎหมายเมื่อรัชกาลก่อนก็สิ้นพระชนม์ไปอีกพระองค์ และเจ้านายที่สำคัญอีกพระองค์หนึ่งคือ พระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ผู้ทรงวางรากฐานกิจการกองทัพเรือไทย สิ้นพระชนม์ลงเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๖

นอกจากนี้ยังมี พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิลกนพรัฐ กรมหมื่นสรรควิสัยนรบดี ที่สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๕ และพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุริยงประยุรพันธ์ กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๒

การที่เจ้านายฝ่ายหน้าด่วนเสด็จจากไปแทบจะปีเว้นปี ทำให้ปัญหาเรื่องพระราชโอรสที่จะทรงสืบราชบัลลังก์และเจริญพระชนม์ขึ้นเป็นกำลังของบ้านเมืองต่อไปกลายเป็นปัญหาสำคัญขึ้นมา แม้ว่าพระเจ้าอยู่หัว ทรงผ่านการอภิเษกสมรสมา ๓ ครั้งแล้ว ก็ยังไม่ทรงมีพระเจ้าลูกยาเธอหรือพระเจ้าลูกเธอดังพระราชประสงค์

ดังนั้น เมื่อมีข่าวเจ้าจอมสุวัทนามีครรภ์พระหน่อในพระบาทสมเด็จในพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นข่าวใหญ่ของบ้านเมือง เป็นความปีติของราษฎรไทยที่จะเฝ้ารอพระราชกุมารหรือพระราชกุมารีน้อยพระองค์ใหม่

ตามธรรมเนียมราชตระกูล หากพระชนนีของพระหน่อกษัตริย์เป็นเพียง “เจ้าจอม” สามัญชน พระหน่อนั้นจะประสูติเป็นเพียง “พระองค์เจ้า” แต่หากพระชนนีเป็น “เจ้า” ตั้งแต่ชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไป พระหน่อจะประสูติเป็น “เจ้าฟ้า” ซึ่งหากเป็นเจ้าฟ้าชายก็จะได้ทรงสถิตในลำดับการสืบราช–สันตติวงศ์เป็นลำดับต้น เหนือหมู่เจ้าฟ้าอื่นๆ ที่ไม่ใช่พระราชโอรสในรัชกาลปัจจุบัน และเหนือหมู่พระองค์เจ้าชายทั้งปวง

พระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักในธรรมเนียมราชตระกูลข้อนี้เป็นอย่างดี และมีพระราชปรารถนาให้พระรัชทายาททรงเป็นเจ้าฟ้านับแต่แรกประสูติ เช่นเดียวกับพระองค์เมื่อแรกเสด็จพระราชสมภพ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเจ้าจอมสุวัทนา ขึ้นเป็น “พระนางเจ้าสุวัทนาพระวรราชเทวี” เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๖๘

“พระนางเจ้า พระวรราชเทวี” นั้น เป็นพระอิสริยยศเดียวกันกับพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวี ซึ่งต่อมาคือสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในเวลาประสูติสมเด็จเจ้าฟ้าชายพระองค์ใหญ่ ซึ่งได้เสวยราชย์เป็นพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ในกาลต่อมา

หลายคนเกิดข้อกังขาว่า เหตุใดไม่ทรงสถาปนาเจ้าจอมขึ้นเป็นพระนางเจ้าฯ ตั้งแต่แรกมีครรภ์ใหม่ๆ แต่กลับรอให้เนิ่นนานมาจนถึงช่วงเวลาใกล้พระประสูติกาล

ข้าหลวงในรัชกาลที่ ๖ ท่านหนึ่ง อธิบายถึงเหตุผลเบื้องหลัง

“ล้นเกล้าฯ ทรงตั้งพระทัยจะสถาปนาคุณจอมสุวัทนาให้เป็นพระนางเจ้าฯ ตั้งแต่ท่านเพิ่งมีครรภ์อ่อนๆ แต่เจ้าจอมเองนั่นแหละที่กราบบังคมทูลทัดทานไว้

...ท่านกราบบังคมทูลว่าขอให้ครรภ์แก่ รู้ว่าจะประสูติแน่ๆ ก่อนค่อยสถาปนา จะได้ไม่เป็นที่ครหา...”

พระราชปรารถนาที่จะทรงผดุงพระอิสริยยศพระราชกุมารและคุณสมบัติอันเพียบพร้อมของเจ้าจอมสุวัทนา ปรากฏในประกาศพระบรมราชโองการ ตอนหนึ่งว่า

“...ทรงพระราชดำริห ว่าเจ้าจอมสุวัทนา ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณโดยความซื่อสัตย์กตเวที มีความจงรักในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย สมควรได้ทรงยกย่องให้เปนใหญ่ เพื่อผดุงพระราชอิศริยยศแห่งพระกุมารที่จะมีพระประสูติการในเบื้องหน้า

อนึ่ง เจ้าจอมสุวัทนาก็เปนเชื้อสกุลที่บรรพบุรุษทั้งสองฝ่ายได้รับราชการ มีความดีความชอบในราชการ ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินมาหลายชั่วคน คือทางฝ่ายบิดาของเจ้าจอมสุวัทนาเปนเชื้อสายของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร ซึ่งได้เคยรับราชการเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบองต่างพระเนตรพระกรรณตั้งแต่รัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีพระองค์ที่หนึ่ง มาจนเมื่อเร็วๆนี้ ฝ่ายมารดาก็เป็นเชื้อสายสืบสกุลลงมาจากเจ้าพระยาอัครมหาเสนาทางสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ นับว่าเป็นผู้มีสกุลทั้งสองสายจะทรงยกย่องให้เจ้าจอมสุวัทนามีอิศริยยศสูงในตำแหน่งก็สมควรแล้ว

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯให้สถาปนาเจ้าจอมสุวัทนาขึ้นเปนเจ้า มีพระอิศริยยศเป็นพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

จงทรงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติสรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลทุกประการเทอญ”

เมื่อสมดังพระราชประสงค์ ปี ๒๔๖๘ จึงเริ่มต้นด้วยความโสมนัสของพระเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชบริพารใหญ่น้อย เวลาผ่านไป พระครรภ์เจริญขึ้นทุกขณะ พระวรราชเทวีก็มีพระสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์แข็งแรง ก็ยิ่งเป็นที่สุขใจกันทั่วหน้า ดังคำโคลงที่ว่า

สุขเพราะผ่านฟ้าสุข สมบูรณ์

๑

๒

๓

๔

(๑) *พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ในสมัยรัชกาลที่ ๖*

(๒) *ลายพระราชหัตถ์ในรัชกาลที่ ๖ ทรงพระราชนิพนธ์บทกล่อมพระราชกุมาร*

(๓) *ห้องเก็บเครื่องมหรสพของหลวง ในวังจันทรเกษม สวนดุสิต*

(๔) *สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (ประทับพระราชอาสน์) กับพระราชโอรส (ทรงยืนจากซ้ายไปขวา) สมเด็จฯ เจ้าฟ้าอัษฎางคเดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, สมเด็จฯ เจ้าฟ้าจักรพงษภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ (ประทับราบจากซ้ายไปขวา) สมเด็จฯ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว*

ในเดือนตุลาคม เป็นที่แน่ชัดว่าพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี จะมีพระประสูติการในอีกไม่ช้า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยิ่งทวีพระโสมนัส ทรงตระเตรียมการให้พร้อมถึงพระราชกุมารที่จะประสูติ

สิ่งหนึ่งที่เป็นพยานหลักฐานความปลื้มปีติในพระราชหฤทัย ก็คือ บทกล่อมพระหน่อกษัตริย์ ประกอบเพลงลำปลาทอง ในพระราชนิพนธ์ละครดึกดำบรรพ์เรื่อง “พระเกียรติรถ” บทกล่อมนี้ทรงพระราชนิพนธ์เตรียมไว้สำหรับการสมโภชเดือนเจ้าฟ้า ตั้งแต่วันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๖๘

ครูดนตรีไทยที่เติบโตทันเห็นเหตุการณ์ในครั้งนั้นเล่าว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงพระปีติเป็นอันมาก โปรดฯ ให้พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน) จัดวงมโหรีขึ้นเป็นพิเศษ ๘ วง และให้นักร้องประจำวงต่อเนื้อร้องบทกล่อมพระบรรทมนี้จนขึ้นใจ

พระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ จากพระบรมมหาราชวัง ไปทรงซ้อมดนตรีที่สวนจิตรลดาเป็นเวลาถึง ๓ วัน ทรงซ้อมดนตรีก่อน เพราะทรงเชี่ยวชาญในกระบวนดนตรีไทยอย่างยิ่ง แม้ว่าไม่ได้ทรงจะเข้หรือซอเอง แต่ก็ทรงทราบว่าเพลงไหนเป็นอย่างไร ถูกผิดตรงไหน ทรงพระปรีชาสามารถถึงขนาดแย้งหลวงเพราะสำเนียง (ศุข ศุขะวาที) ผู้มีความจำเป็นเลิศในการขับร้องเพลงไทยได้ ทั้งๆ ที่หลวงเพราะสำเนียงควรจะเป็นผู้เชี่ยวชาญ แต่กลับแพ้พระปรีชาของพระเจ้าอยู่หัว

เพลงพระราชนิพนธ์นั้นเห็นได้ว่า ทรงเตรียมไว้สำหรับเจ้าฟ้าพระราชโอรส ดังเนื้อความที่ว่า

พระเอยพระหน่อนาถ งามพิลาสดังดวงมณีใส
พระเสด็จจากฟ้าสุราลัย มาเพื่อให้ฝูงชนกมลปรีดิ์
ดอกเอยดอกจัมปา หอมชื่นจิตติดนาสา
ยิ่งดมยิ่งพาให้ดมเอยฯ
หอมพระเดชทรงยศโอรสราช แผ่เผยผงาดในแดนไกล
พึ่งเดชพระหน่อไท เปนสุขสมใจไม่วางวายฯ
รูปลม้ายคล้ายพระบิตุราช ผิวผุดผาดเพียงชนนีศรี
ขอพระจงทรงคุณวิบุลย์ทวี เพื่อเป็นที่ร่มเกล้าข้าเฝ้าเทอญฯ
ดอกเอยดอกพุทธิชาต หอมเย็นใจใสสอาด
หอมบ่มิขาดสุคนธ์เอยฯ
หอมพระคุณการุญเปนประถม เย็นเกล้าเหมือนร่มโพธิ์ทอง
เหล่าข้าทูลลอง ภักดีสนองพระคุณไทฯ

ความปลื้มปีติของบรรดาพสกนิกรและข้าราชบริพารมีมากขนาดไหน พอจะวาดภาพออกได้จากที่หม่อมราชวงศ์ศึกฤทธิ์ ปราโมช สะท้อนภาพไว้ใน “สี่แผ่นดิน”

...คุณเปรมดูจะปีติยินดีในข่าวพระเจ้าลูกเธอเป็นพิเศษ พูดว่า *“ฉันเห็นพระทัยในหลวงท่านเสียจริงๆ เสวยราชย์มาตั้งนานแล้วยังไม่มีพระเจ้าลูกเธอไว้ทรงรับรัชทายาท พระเจ้าน้องยาเธอแท้ๆ ก็ทิวงคตไปทีละองค์ แม่พลอยคิดดูซี เริ่มต้นก็ทูลกระหม่อมพระองค์เล็ก แล้วก็ทูลหม่อมเอียด ทูลหม่อมฟ้าติ๋ว ทิวงคตไปจนหมด เหลือแต่ทูลหม่อมเอียดน้อยพระองค์เดียว ท่านก็ไม่แข็งแรงนัก ประชวรอยู่บ่อยๆ*

ถ้ามีเจ้าฟ้าชายประสูติเสียแต่เดี๋ยวนี้ เรื่องก็จะแน่นอนขึ้น ไม่มีปัญหา กว่าจะสิ้นแผ่นดินก็คงจะทรงพระเจริญเป็นหนุ่ม เพราะในหลวงท่านคงจะทรงอยู่ในราชสมบัติไปอีกนาน”

ตอนที่ ๓
ลางร้าย

บรรยากาศอันน่าอภิรมย์แห่งการเฝ้ารอพระหน่อกษัตริย์เกลื่อนกลายความทรงจำเรื่องร้ายในอดีตเรื่องหนึ่ง ซึ่งหมู่ข้าราชบริพารเก็บซ่อนเป็นความหวาดหวั่นอยู่ในใจมาแสนนาน

ยามนั้นคงไม่มีใครฉุกใจนึก หรือแม้นว่านึกขึ้นมาได้ก็คงไม่กล้าพูดออกมาให้เป็นลาง

เล่ากันมาว่าเมื่อครั้งพระเจ้าอยู่หัวยังทรงเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ ได้เสด็จไปในงาน ออกร้านที่เรียกว่า Fair ซึ่งคล้ายๆ งานวัดของไทย สำหรับชาวบ้านมาเที่ยวสนุกสนานกัน มีผู้ตามเสด็จคือสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าฟ้าจักรพงษภูวนารถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ซึ่งเสด็จไปศึกษาวิชาการทหารที่รัสเซีย และเจ้าพระยาพิชเยนทรโยธิน (อุ่ม อินทรโยธิน) ขณะนั้นยังเป็นนายร้อยเอก หลวงสรสิทธิยานุการ ตามเสด็จไปเป็นราชองครักษ์ของทั้งสองพระองค์

ในงานออกร้านนี้ ทรงพบหญิงยิปซีนักดูลายมือ ซึ่งไม่รู้จักว่านักศึกษาหนุ่มน้อยชาวตะวันออกทั้งสองคนนี้เป็นใคร หญิงยิปซีดูพระหัตถ์สมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงศ์เป็นพระองค์แรก นางทำนายว่าจะต่อไปจะเป็นใหญ่เป็นโต เสียดายว่าจะไม่ได้สิ้นชีวิตในประเทศของตน แต่จะไปสิ้นชีวิตในต่างประเทศ

ทูลกระหม่อมจักรพงษ์ทรงเรียนทหารอยู่ ณ ประเทศรัสเซีย เมื่อทรงได้ยินคำทำนาย ก็ทรงรู้สึกว่าอนาคตอาจจะเข้ารอยนั้น เพราะทรงศึกษาวิชาทหารในต่างประเทศ อาจจะต้องทรงพลีพระชนมชีพในสมรภูมิต่างแดนก็เป็นได้

หมอดูยิปซีกราบทูลทำนายต่อไปว่า แม้ทูลกระหม่อมจักรพงษ์เป็นผู้มีเกียรติยศยิ่ง แต่กระนั้นก็ยังไม่เทียมเท่ากับบุรุษอีกผู้หนึ่งที่มาด้วยกัน ซึ่งจะมีเกียรติยศยิ่งใหญ่ถึงขั้นจักรพรรดิราช แต่พึงระวัง... เมื่อใดก็ตามที่บุรุษผู้ยิ่งใหญ่นี้มีบุตรหรือธิดา เมื่อนั้นเหตุวิปโยคสาหัสที่สุดจักบังเกิดขึ้น

มีอีกเรื่องหนึ่งที่ไม่มีใครในสมัยนั้นทันคิด

หลายสิบปีต่อมา หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้ตั้งข้อสังเกตว่าบทพระราชนิพนธ์ละครดึกดำบรรพ์เรื่อง พระเกียรติรถ ซึ่งทรงเตรียมไว้สำหรับแสดงเฉลิมฉลองการสมโภชเดือนพระราชกุมาร มีเนื้อหาบางส่วนละม้ายคล้ายกับเหตุการณ์ที่จะเกิดตอนปลายรัชกาล

“เนื้อเรื่องมีอยู่ว่าพระราชาทรงพระนามว่าพระเกียรติราช เสด็จประพาสป่า ถูกยักษ์จับได้ พระเกียรติราชอ้อนวอนขอชีวิต ยักษ์ผ่อนผันให้ด้วยการแลกกับสิ่งแรกที่พระราชาจะได้รับเมื่อเสด็จกลับบ้านเมือง พระเกียรติราชทรงนึกว่าเป็นสิ่งของธรรมดาก็ตกลง

เมื่อกลับถึงเมือง พระมเหสีนำพระโอรสประสูติใหม่มาให้พระเกียรติราชไม่อาจสละพระโอรสให้ยักษ์ได้ ก็ทรงยอมผิดสัญญาจนพระเกียรติรถโตขึ้น พระเกียรติราชก็ประชวรหนักเพราะผิดสัญญา เมื่อพระเกียรติรถรู้ถึงสาเหตุก็ยอมไปอยู่กับยักษ์ ลูกกับพ่อมีกรรมจะอยู่ด้วยกันไม่ได้”

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เล่าต่อไปว่า

“เหมือนชีวิตของพระองค์เอง พอเจ้าฟ้าเพชรรัตน์ประสูติ พระองค์ก็เสด็จไป ผมคิดดู เอ! นี่มันเรื่องจริงหรืออย่างไร ทำไมถึงพระราชนิพนธ์เรื่องพระเกียรติรถขึ้นมา แล้วเรื่องมันเป็นอย่างนี้ และลงท้ายท่านจะให้เห่กล่อมเพลงปลาทองอย่างที่ว่า ก็ไม่ได้เห่กล่อม และลูกกับท่านก็ไม่ได้อยู่ด้วยกัน มันพิสดารอย่างนี้”

ล่วงเข้าเดือนพฤศจิกายน ๒๔๖๘ ทุกอย่างก็ยังดำเนินไปด้วยความราบรื่นดี จึงไม่มีใครเฉลียวใจถึงเหตุการณ์ประหลาดเล็กๆ เหตุหนึ่งซึ่งฉายเงาขึ้นมาเป็นลางร้าย เป็นที่รู้กันแต่ในหมู่ข้าราชบริพารบางท่านที่ยังจดจำเหตุการณ์นั้นได้ และถ่ายทอดสู่กันฟังจากรุ่นต่อรุ่น

เหตุการณ์นั้นก็คือ มีการตัดต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งในพระราชวังพญาไท อันเป็นพระราชฐานที่ประทับของพระเจ้าอยู่หัวในขณะนั้น เพื่อเตรียมสร้างพลับพลา ผู้ที่มีความเชื่อแบบโบราณ อย่างเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (หม่อมราชวงศ์ปุ้ม มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงวัง ก็ไม่เห็นด้วย เกรงว่าจะเกิดอาเพศภัยประการต่างๆ แต่พระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงมีความคิดเชิงวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ก็ไม่ทรงเห็นว่าจะมีเหตุผลอะไรเกี่ยวข้องกัน ต้นไทรนั้นจึงถูกโค่นลงในที่สุด

หลังจากนั้น ก็มีกลิ่นเหม็นคล้ายซากศพกระจายไปในพระราชวัง พระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวทรงได้กลิ่น ข้าราชบริพารอื่นๆ ไม่รู้สึก จนกระทั่งต้องจุดธูปไปปักไว้ตามพระบัญชรพระที่นั่ง เพื่อไล่กลิ่น แต่ก็ไม่อาจกลบได้ ต้องเพิ่มปักธูปไว้ที่พระทวารอีกด้วย หลังจากหลายวันกว่ากลิ่นนั้นจะจางไป

แต่ก็ไม่มีใครเฉลียวใจว่าลางร้ายฉายเงาขึ้นมาแล้วในตอนนั้น

เป็นที่รู้กันในหมู่แพทย์หลวงและข้าราชบริพารว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระโรคเรื้อรังประจำพระองค์ เกิดจากการผ่าตัดไส้ติ่งขณะยังทรงศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ แพทย์ผู้เย็บแผลนั้นทำไม่เรียบร้อย กลายเป็นก้อนเนื้อแข็งปูดออกมาจากผิวพระนาภี ก่อความขัดระคายเคืองในเวลาประทับอยู่บ่อยๆ

นอกจากเรื่องนี้แล้ว พระพลานามัยโดยทั่วไปก็นับว่าแข็งแรงดี สามารถเสด็จไปฝึกซ้อมเสือป่าและเสด็จพระราชดำเนินไปตามหัวเมืองไกลๆ ได้ติดต่อกันมาหลายปี แต่ในระยะหลังๆ ทรงเริ่มมีอาการเบาหวานเข้าแทรก แต่ก็ไม่ถึงกับทำให้ล้มประชวร

จนกระทั่งใกล้ถึงวันฉัตรมงคลในปีนั้น พระเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จจากพระราชวังพญาไทเข้าไปประทับในพระบรมมหาราชวัง ครั้นวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ก็เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประทับพระแท่นมนังคศิลาบาตรของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ภายใต้พระนพปฎล-มหาเศวตฉัตร ทรงเลื่อนกรม ตั้งเจ้าพระยาและพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ตามปกติจนกระทั่งถึงเวลาเสด็จกลับ

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล พระธิดาในสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าถึงบรรยากาศในวันนั้นไว้

“...วันนั้นข้าพเจ้ากลับมาบ้านเวลาราวบ่าย ๒ โมงเศษ ได้พูดกับพี่น้องว่า วันนี้พระสุรเสียงในหลวงเบาผิดปกติ รู้สึกว่าท่านทรงเพลียๆ อย่างไรชอบกล แต่ก็ไม่มีใครนึกคิดว่าอะไรต่อไป...”

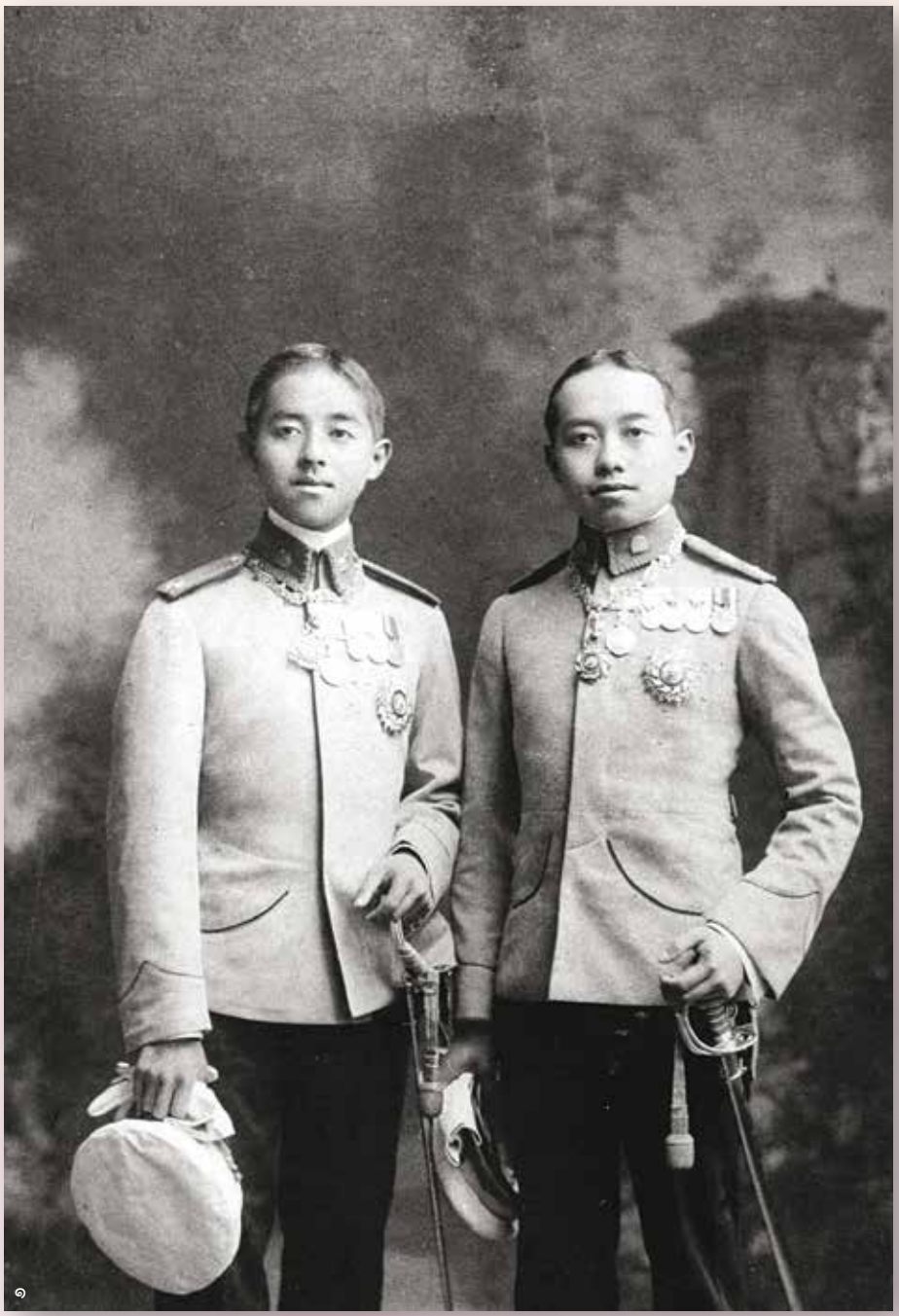
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกในการพระราชพิธีฉัตรมงคลทุกวัน ตั้งแต่พระราชกุศลทักษิณานุปทาน การเวียนเทียนสมโภชพระมหาเศวตฉัตร และสิริราชกกุธภัณฑ์ การเสด็จออกมหาสมาคมพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า แต่ก็เป็นที่กระซิบกระซาบกันในหมู่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทข้างในว่าพระเจ้าอยู่หัวไม่ใคร่จะทรงสบายนักในระยะที่ผ่านมา แต่ทรงพระอุตสาหะฝืนประทับอยู่นานๆ ในการพระราชพิธีทุกวัน

จนถึงวันสุดท้ายแห่งพระราชพิธีที่ไม่อาจปิดบังได้อีกแล้วว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร

หมายกำหนดการพระราชพิธีฉัตรมงคลวันสุดท้าย พระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จออก ณ ท้องพระโรงกลาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้คณะทูตานุทูตต่างประเทศเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล

แต่ในวันนั้น พระองค์ผู้เสด็จออกรับคณะทูตมิใช่พระเจ้าอยู่หัว หากเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา เสด็จออกแทนพระองค์พระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระประชวร

กลางเดือนพฤศจิกายน ใครๆ ก็ทราบดีว่าล่วงผ่านฤดูฝน พ้นช่วงออกพรรษาไปนานนับเดือนแล้ว แต่วันนั้นกลับเกิดพายุฝนกระหน่ำอย่างแรง เป็นเหตุให้ไฟฟ้าในพระบรมมหาราชวังดับลงกะทันหัน ตามพระที่นั่งจึงต้องจุดเทียนตามไว้แทน บรรยากาศพระราชพิธีในวันนั้นจึงเป็นไปอย่างขมุกขมัวมืดสลัว และหม่นหมองอย่างบอกไม่ถูก

๑

๒

๓

๔

(๑) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร กับสมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงษภูวนาถ
(๒) ท้องพระโรงกลาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ก่อนการปรับปรุงครั้งใหญ่ในรัชกาลที่ ๗
(๓) (๔) พระราชวังพญาไท

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร (ทรงยืนซ้ายสุด) กับพระสหายร่วมมหาวิทยาลัยอ็อกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ

ท่านหญิงพูนฯ ทรงเล่าต่อไปว่า

"...ในคืนนั้น ฝนตกหนักจนน้ำท่วมเจิ่งตรงหน้าอัฒจันทร์พระที่นั่งจักรี ถึงพวกสามีต้องอุ้มภรรยาลงจากรถไปขึ้นพระที่นั่ง...

ฝนและพายุในคืนนั้นเอง ทำให้สิ่งก่อสร้างในสวนลุมพินีหักพังไปด้วยหลายแห่ง"

ทูตคนหนึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์วันนั้นกับท่านหญิงพูนฯ ในกาลต่อมา

"...ฉันไม่เคยเชื่อลางเลย แต่คราวนี้ต้องเชื่อ คืนวันนั้นเราขึ้นไปพร้อมกันในพระที่นั่ง ทั้งๆ กำลังฝนตกหนักและไฟฟ้าดับมืด ในห้องพระมหาเศวตฉัตรมีแต่แสงไฟเทียนแวมๆ เห็นพระมหาเศวตฉัตรขาวถนัดมีแสงทองตามขอบเข้ากับแสงเทียน"

ยิ่งเป็นวันมหามงคลแห่งสิริราชสมบัติเช่นนี้ พระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรจนไม่อาจเสด็จออกได้ด้วยพระองค์เอง ยิ่งชวนให้คิดไปต่างๆ นานา

สิ่งที่ผู้เฝ้าได้เห็นประจักษ์กับสายตา คือน้ำฝนที่รั่วลงมาตรงกับพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร ที่กางกั้นพระที่นั่งพุดตานถมบรมราชอาสน์ประจำท้องพระโรง หลังคาและเพดานพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทนั้นก็ไม่ใช่ว่าจะถูกทิ้งร้างละเลยไม่ได้รับการบำรุงซ่อมแซม ไฉนถึงมีรอยรั่วได้ ซ้ำร้ายหลังคาก็มาจำเพาะรั่วลงตรงกับพระมหาเศวตฉัตรพอดี

ข้าราชสำนักทุกคนตระหนักดีว่า ฉัตรขาว ๙ ชั้น นั้นคือพระบรมราชสัญลักษณ์สำคัญแห่งสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า เมื่อยกและกางออกกั้นพระราชบัลลังก์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตอนต้นรัชกาลแล้ว จะไม่ลดหรือหุบลงเป็นอันขาด หากจะซ่อมแซมหรือทำความสะอาดก็จะใช้วิธีต่อนั่งร้านขึ้นไป

เมื่อเข้าไปในท้องพระโรงพระที่นั่งแต่ละองค์ ได้แลเห็นพระมหาเศวตฉัตรครั้งใด ก็มีธรรมเนียมว่าต้องลงกราบถวายบังคมทุกครั้งไป เพราะเชื่อกันว่าพระมหาเศวตฉัตรทุกองค์ มีเทพยดาประจำอยู่เพื่อเฝ้าปกปักรักษา

เหตุการณ์ใดๆ ที่เกิดขึ้นกับพระมหาเศวตฉัตร จึงเป็นลางแก่องค์พระมหากษัตริย์และสิริราชสมบัติโดยตรง

กล่าวกันว่า น้ำฝนที่รั่วลงมาตรงกับพระมหาเศวตฉัตรนั้น หยาดลงมาช้าๆ ตามระบายฉัตรแต่ละชั้น แล้วหยดลงมาสู่พื้น

ราวกับหยาดน้ำตา

ตอนที่ ๔
เตรียมรับเสด็จพระหน่อนาถ

จากความตื่นเต้นจากข่าวดีในระยะแรกๆ เมื่อวันคืนล่วงไปใกล้ครบกำหนดประสูติ ราชสำนักก็มีเรื่องตื่นเต้นครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง เมื่อต้องตระเตรียมงานกันละเอียดทุกขั้นตอน ต้อนรับการประสูติเจ้าฟ้าพระองค์แรกของแผ่นดิน

ในระยะนั้น ปกติพระเจ้าอยู่หัวประทับ ณ พระที่นั่งไวกูณฐเทพย-สถาน ในพระราชวังพญาไท พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ประทับอยู่ ณ พระที่นั่งอุดมวนาภรณ์ที่มีสะพานทางเชื่อมถึงกันกับพระที่นั่งไวกูณฐเทพยสถาน

ความตื่นเต้นเรื่องแรกเกิดจากการตระเตรียมทั้งปวงนั้นมิได้กระทำที่พระราชวังพญาไทอย่างที่นึกกันแต่แรก พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้เจ้าฟ้าได้ประสูติในพระมหามณเฑียร ณ เขตพระราชฐานชั้นในในพระบรมมหาราชวัง จึงทรงย้ายจากพระราชวังพญาไทมาประทับที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน อันเป็นพระวิมานที่บรรทมตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมา

พระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระนางเจ้าสุวัทนาฯ เข้าประทับในพระที่นั่งเทพสถานพิลาส หรือที่มีนามเรียกกันโดยลำลองมาแต่เดิมว่าพระปรัศว์ขวาที่แปลว่าสีข้างขวา เพราะพระที่นั่งขนาดย่อมองค์นี้ติดกับท้องพระโรงหลังพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานทางฝั่งขวา ส่วนพระองค์เองประทับในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานตามธรรมเนียมพระมหากษัตริย์แต่ครั้งโบราณ บรรดาเครื่องราชูปโภค และราชภัณฑ์ทั้งหลาย โปรดฯ ให้เชิญของเก่าของโบราณมาใช้ทั้งหมด

ข้าราชสำนักในยุคนั้นรู้กันดีถึงพระราชนิยมในรัชกาลนี้

“พระมงกุฎฯ ท่านโปรดของเก่าๆ ราชูปโภคของแต่ดั้งแต่เดิมก็โปรดให้เชิญออกมาใช้ทั้งนั้น”

เล่ากันว่า วันที่จัดที่ประทับให้พระนางเจ้าสุวัทนาฯ พระเจ้าอยู่หัวทรงยืนกำกับการด้วยพระองค์เอง และต้องอาศัยแรงมหาดเล็กและข้าหลวงจำนวนมากเข้ามาเผ้าปฏิบัติอยู่ขวักไขว่ มหาดเล็กและข้าหลวงเหล่านั้นเมื่อเชิญข้าวของผ่านตรงที่ทรงยืนอยู่ ก็พากันหมอบคลานย่อตัวลงตามธรรมเนียมวัง

พระเจ้าอยู่หัวทรงตื่นเต้นกับการนี้มาก ก็ทรงเอ็ดให้

“ไม่ต้องหมอบต้องคลานแล้ว! รีบๆ เดินๆ ไปเถอะ”

เป็นผลให้พวกคุณข้าหลวงก็มาเล่าสู่กันฟังอย่างสนุกสนานว่า

“แหม! วันนี้ได้อวดดี ภูมิใจหนักหนา เดินตัดหน้าพระเจ้าอยู่หัวได้ โดยไม่มีใครว่ากระไร”

พระเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะให้เกิดสวัสดิมงคลแก่เจ้าฟ้าประสูติใหม่อย่างเต็มพระเกียรติ จึงทรงละเอียดถี่ถ้วนในโบราณราชประเพณีเป็นพิเศษ ถึงกับโปรดฯ ให้เชิญพระแท่นเก่าแก่ที่เคยใช้เป็นที่ประสูติเจ้าฟ้ามาทุกรัชกาล มาเป็นพระแท่นประสูติเจ้าฟ้าในครั้งนี้ด้วย พูดอีกทีก็คือเป็นพระแท่นองค์เดียวกับที่เคยพระราชสมภพมานั่นเอง

พระเจ้าอยู่หัวทรงรอบคอบอย่างยิ่งในการเตรียมรับพระประสูติการ ถึงกับมีพระราชหัตถเลขาจากพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ลงวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๔๖๘ พระราชทานแก่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต ทรงกำหนดเรื่องการประกาศข่าวในพระราชสำนักไว้ล่วงหน้า

"ข่าวในพระราชสำนักควรลงว่า 'เมื่อวันที่...เดือน...ตุลาคม เวลา... พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ได้ประสูติพระ (ตรงนี้ใส่โอรสหรือธิดา) โดยสวัสดิภาพ. นายแพทย์ตรวจพระอาการรายงานว่าพระอาการดีอยู่ทั้งพระวรราชเทวีและพระกุมาร' ส่วนภาษาอังกฤษก็แปลความจากข้างบนนี้ว่า: 'On...the...of October, at... Her Majesty Queen Suvadana was safely delivered of (here insert son or daughter). The Physicians in charge of the case report that both the Queen and the Royal Child are doing well.'

ส่วนทางราชการต่างประเทศ ควรมีพระราชสาสน์ไปตามแบบแผนที่เคยได้พบเห็นมาแล้ว. ส่วนโทรเลขไม่ต้องมีไปถึงพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศ, แต่ควรมีไปถึงน้องชายแดง กับถึงชายจุลจักรพงศ์. ส่วนที่ราชทูตเป็นน่าที่กระทรวงการต่างประเทศบอกไปให้ทราบ."

เป็นที่น่าสังเกตว่า ทรงออกพระนามพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในภาษาอังกฤษว่า "Her Majesty Queen Suvadana" ซึ่งคำว่า Queen นั้นมีความหมายว่าพระบรมราชินี หรือพระบรมราชเทวี อันเป็นถ้อยคำที่สูงส่งยิ่งกว่า Princess Consort ซึ่งอาจแปลได้ว่าพระวรราชเทวี ตามพระอิสริยยศที่ทรงดำรงอยู่

พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานนี้เป็นดั่งหัวใจของพระบรมมหาราชวัง เพราะเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ตามราชประเพณี สร้างมาตั้งแต่แรกสถาปนาพระบรมมหาราชวังในรัชกาลที่ ๑

แม้พระมหากษัตริย์บางพระองค์ โดยเฉพาะตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา โปรดจะเสด็จออกไปประทับตามพระที่นั่งอื่นๆ นอกพระมหามณเฑียร หรือเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับนอกพระบรมมหาราชวังก็ตามที แต่ในการเฉลิมพระราชมณเฑียร ซึ่งเป็นพระราชพิธีต่อท้ายพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้น พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ต้องประทับแรมในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานนี้ ๗ ราตรีบ้าง ๓ ราตรีบ้าง ราตรีเดียวบ้าง เพื่อเป็นประเดิมสวัสดิมงคลแห่งรัชสมัย

พระที่นั่งองค์นี้เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางแนวทอดไปทางตะวันตกและตะวันออก ในองค์พระที่นั่งแบ่งเป็น ๓ ส่วน คือองค์ตะวันออก องค์กลาง และองค์ตะวันตก

องค์ตะวันออก กั้นพระฉากลายทองแบ่งเป็นสามห้อง ห้องทางเหนือเป็นพระวิมานที่บรรทมของรัชกาลที่ ๑ มีพระราชบรรจถรณ์อย่างจีนประดิษฐานอยู่ เป็นที่บรรทมสำหรับพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ในการเฉลิมพระราชมณเฑียร พร้อมพระแท่นลดอยู่เบื้องหน้า เหนือพระราชบรรจถรณ์แขวนพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร

คุณหญิงนิธิวดี (กูรมะโรหิต) อันตระการ ย้อนรำลึกถึงภาพที่เคยเห็น เมื่อสมัยยังรับราชการเป็นข้าหลวงในรัชกาลที่ ๖

"เวลาเราจะเข้าไปในส่วนที่ล้นเกล้าล้นกระหม่อมบรรทมอยู่ ต้องผ่านพระแท่นของรัชกาลที่ ๑ ...สวยงามใหญ่โตมาก โชคดีจริงๆ ที่ได้เห็น พระแท่นเป็นไม้กระดานแผ่นเดียวกว้างสักวาหนึ่งเห็นจะได้ ขัดไว้มันปลาบ ...ทุกคนต้องหมอบกราบก่อนจะคลานผ่านไป"

ห้องกลางเป็นที่ประทับทรงสำราญพระอิริยาบถ ในห้องกลางนี้เองประดิษฐานพระแท่นแบบฝรั่งมีเพดานพร้อมเสาสี่เสาขึงพระวิสูตรซึ่งรวบเป็นสองไขได้ เป็นที่บรรทมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ส่วนห้องย่อยทางใต้เป็นห้องทรงเครื่อง สำหรับแต่งพระองค์ทอดเครื่องสรงพระพักตร์และเครื่องพระสำอาง บนเพดานเหนือที่ประทับทรงแต่งพระองค์นั้นแขวนพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรอีกองค์หนึ่ง

องค์กลาง เป็นห้องโถงกว้างที่ทรงสำราญพระอิริยาบถ

และ *องค์ตะวันตก* เป็นห้องเก็บเครื่องราชูปโภค และสิริราชกกุธภัณฑ์

ในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน มีมหาดเล็กเฝ้าประจำอยู่ในห้องพระบรรทมไม่มากรายนัก แต่ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีคณะแพทย์ถวายการรักษาพยาบาลพระองค์เอง และเฝ้ารอถวายพระประสูติการพระหน่อกษัตริย์ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันประจำอยู่ตลอดเวลา

คณะแพทย์ชุดนี้ประกอบด้วยพระยาวิรัชเวชกิจ (อาร์. อี. คุณะดิลก) พระยาอัศวินอำนวยเวช (อัลฟองซ์ ปัวส์) นายพลตรี พระยาดำรงแพทยาคุณ (ชื่น พุทธิแพทย์) นายพลตรี พระยาพิบูลอายุรเวช (เสข ธรรมสโรช) จางวางตรี พระยาแพทยพงศาวิสุทธาธิบดี (สุ่น สุนทรเวช) และนายแพทย์ทั้งฝรั่งและไทยอีกหลายท่านผลัดกันขึ้นเฝ้าฯ ตลอด

นายแพทย์เหล่านี้ต้องมานอน 'ประจำซอง' คำนี้เป็นคำไทยโบราณ หมายถึงเข้าเวรประจำการอยู่ที่กระทรวงวัง ล่วงหน้าหลายวัน เพราะอาจจะถึงกำหนดพระประสูติการในวันใดวันหนึ่ง ก่อนหรือหลังวันที่กะไว้ก็เป็นได้

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

การเฉลิมพระเกียรติเจ้าฟ้าประสูติใหม่ จะมีขึ้นทันทีนับแต่เวลาประสูติให้พสกนิกรได้มีโอกาสรับรู้และตื่นเต้นยินดีกันทั้งหมดทั่วพระนคร พระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการเป็นพิเศษไว้ว่า ถ้าประสูติพระราชโอรส นอกจากจะมีการลั่นฆ้องชัยและประโคมเฉลิมพระเกียรติอย่างโบราณราชประเพณีแล้ว ยังโปรดเกล้าฯ ให้มีการยิงปืนใหญ่ของทหารบก และทหารเรือ ถวายความเคารพแด่พระบรมราชกุมารที่ประสูติใหม่ จำนวนนัดตามกำลังวันของเทพยดานพเคราะห์

กำลังวันของเทวดาพระเคราะห์เสวยอายุนี้นับแตกต่างกันไป คือ วันอาทิตย์ ๖ วันจันทร์ ๑๕ วันอังคาร ๘ วันพุธ ๑๗ วันพฤหัสบดี ๑๙ วันศุกร์ ๒๑ วันเสาร์ ๑๐ ส่วนที่พิเศษคือวันพุธกลางคืน เรียกว่าพระราหูมีกำลังวันเท่ากับ ๑๒ และวันพฤหัสบดีกลางคืนเรียกว่าพระเกตุ มีกำลังวัน ๙

เจ้าฟ้าพระราชกุมารประสูติในวันไหน ก็ยิงสลุตจำนวนครั้งตามกำลังวันดังกล่าว

ความละเอียดถี่ถ้วนในโบราณราชประเพณี ครอบคลุมไปถึงผู้ที่จะมาถวายเบิกพระโอษฐ์สมเด็จเจ้าฟ้าประสูติใหม่อีกด้วย

การเบิกพระโอษฐ์หรือเรียกอย่างสามัญว่า ‘เบิกปาก’ สมัยนี้คงไม่รู้กันแล้วว่าหมายถึงอะไร ที่จริงเป็นประเพณีดั้งเดิมอย่างหนึ่งของไทย คือเด็กเกิดใหม่ ก่อนจะได้ดื่มนมมารดา ประเพณีไทยกำหนดให้จัดสตรีผู้มีเกียรติ มีสกุลสูง เป็นผู้ใหญ่ อายุยืนยาวและมีความมั่นคงในชีวิต เป็นผู้เบิกปากคือให้นมแก่ทารกน้อยดื่มเป็นปฐมฤกษ์ เพื่อความสวัสดีมีชัยแก่ทารกน้อยผู้นั้น

ธรรมเนียมนี้นอกจากทำกันในหมู่สามัญชนคนไทยทั่วไปแล้ว ก็ยังมีปฏิบัติกันในพระราชสำนักด้วย เมื่อครั้งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ประสูติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ ‘เบิกพระโอษฐ์’ ก็คือเจ้าคุณพระประยุรวงศ์ (แพ) พระสนมเอกในรัชกาลที่ ๕

เมื่อล่วงมาถึงรัชกาลนี้ ใกล้เวลาประสูติเจ้าฟ้าพระองค์แรก พระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าคุณพระประยุรวงศ์ทำหน้าที่ ‘เบิกพระโอษฐ์’ เจ้าฟ้าพระองค์น้อย เหมือนดังที่ได้เคยเบิกพระโอษฐ์พระองค์

บุคคลสำคัญของแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่งที่ทรงเตรียมรับเสด็จพระหน่อนาถที่จะประสูติ ด้วยน้ำพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยความเมตตาอย่างหาที่สุดมิได้ ถึงขนาดที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงออกพระโอษฐ์ว่า

“ไม่ได้ท่าน เจ้าฟ้าก็ไม่เป็นพระองค์”

คือสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี (ต่อมาคือ สมเด็จศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า)

ในเวลานั้น สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้เสด็จสวรรคตไปหลายปีแล้ว ยามใดที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะทรงปรึกษาพระประยูรญาติผู้ใหญ่ถึงปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องส่วนพระองค์ที่ต้องอาศัยคำกราบบังคมทูลแนะนำที่รอบคอบ ยามนั้นก็มักทรงปรึกษากับสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าสว่างวัฒนา ผู้เป็นพระเชษฐภคินีในสมเด็จพระพันปีหลวงเสมอ

กล่าวกันว่าทรงปฏิบัติเช่นนี้มานับตั้งแต่สมเด็จพระพันปีหลวงยังเสด็จอยู่เสียด้วยซ้ำ ทั้งนี้คงเนื่องด้วยนับแต่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จสวรรคต สมเด็จพระพันปีหลวงก็ไม่ใคร่จะทรงแข็งแรงทั้งพระวรกายและพระราชหฤทัย ทรงเก็บพระองค์อยู่เงียบๆหลายปี มิได้ทรงเกี่ยวข้องกับราชการงานเมือง จวบจนเสด็จสวรรคต

เมื่อใกล้ประสูติพระหน่อ พระเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชกังวลว่าเจ้าฟ้าแรกประสูตินั้นต้องขาด “สมเด็จย่า” แท้ๆ ตามสายพระโลหิต มาเป็นผู้ใหญ่ที่รับพระประสูติการตามราชประเพณี และคอยอภิบาลดูแล จึงทรงฝากฝังพระหน่อกษัตริย์ไว้กับสมเด็จพระพันวัสสาฯ ผู้เป็น “สมเด็จป้า” ของพระองค์ด้วยประโยคเพียงสั้นๆ แต่มีความหมายและหมายความรวมถึงภาระอันยิ่งใหญ่ในเบื้องหน้า ว่า

“ขอฝากลูกด้วย”

กาลเวลาได้พิสูจน์ให้เห็นประจักษ์แล้วว่า ทุกสิ่งที่สมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงปฏิบัตินับแต่วันแรกที่เจ้าฟ้าประสูตินั้น คือการสนองพระราชดำรัสของพระเจ้าอยู่หัวได้อย่างสมบูรณ์ ด้วยน้ำพระราชหฤทัยใสสะอาดและงดงามเป็นที่สุด

เมื่อพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพระครรภ์แก่ใกล้ประสูติ สมเด็จพระพันวัสสาฯ ก็เสด็จจากวังสระปทุมมาทรงเยี่ยมเยียนดูแลด้วยความห่วงใย และประทับอยู่ด้วยในพระที่นั่งเทพสถานพิลาส ขณะมีพระประสูติการ

สมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงรับเป็นพระราชธุระจัดการทั้งหมด ทรงให้บรรดาท้าวนางอาวุโสทั้งหลายในแผ่นดินก่อนมาร่วมในการเตรียมพระประสูติการ ตั้งแต่ผู้ทำหน้าที่ต้มน้ำ อันได้แก่คุณท้าววรจันทร์ ซึ่งจะต้องสวดมนต์อยู่ตลอดเวลาที่ต้มอยู่ เมื่อเจ้าฟ้าประสูติ คุณท้าววรคณานันท์มีหน้าที่ฉีกผ้าขาวที่เตรียมไว้ ส่งให้ท่านผู้หญิงธรรมาฯ เอกภริยาของเจ้าพระยาธรรมาฯ เสนาบดีกระทรวงวัง เพื่อทำผ้าลาดและพระที่สำหรับสมเด็จเจ้าฟ้าทันที

สมเด็จพระพันวัสสาฯ ยังได้พระราชทานผ้าทรงและผ้าทรงสะพักที่เคยทรงเวลาประสูติให้พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงด้วย รับสั่งว่า

“จะได้ประสูติง่าย”

สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

เจ้าคุณพระประยุรวงศ์ (เจ้าจอมมารดาแพ ในรัชกาลที่ ๕)

หมู่พระมหามณเฑียรด้านตะวันออก

พระฉากลายทองในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

นอกจากนี้ ยังทรงเตรียมเครื่องใช้เวลาประสูติไว้พระราชทานอย่างครบครัน มีโถขมิ้น ที่สรงพระพักตร์ พระกระด้งมีหนังหมีรองสำหรับพระราชโอรส วางอยู่บนโต๊ะกลาง มีปืน หอก ดาบ ลูกคิด สมุด ดินสอหินบดยาวางอยู่พร้อม ส่วนโต๊ะอีกสองข้างจุดเทียนไขย

ส่วนผู้ผูกกระโจมสำหรับพระกระด้ง คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ พระราชอนุชาในสมเด็จพระพันวัสสาฯ

ความจงรักภักดีอย่างบริสุทธิ์พระทัยที่สมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงมีต่อพระเจ้าอยู่หัว และความเอื้ออาทรที่ทรงมีต่อพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ตลอดจนสมเด็จเจ้าฟ้าที่กำลังจะประสูตินั้น มีหลักฐานตกทอดมาถึงปัจจุบัน คือพระราชหัตถเลขาลงวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๖๘ ทูลเกล้าฯ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

“ขอพระราชทานกราบบังคมทูล ทราบใต้ฝ่าละอองพระบาท

ด้วยหม่อมฉันมีความหวั่นใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ใต้ฝ่าลอองพระบาทจะทรงออกเป็นละครด้วย ได้เห็นเมื่อวันทรงทอดกะฐินวัดเบญจมบพิธนั้น ยังทรงพระราชดำเนินไม่คล่องแคล่ว เกรงว่าพระกำลังจะยังไม่มีบริบูรณ์ ถ้าทรงเหน็จเหนื่อยเข้า ฉวยว่าทรงพระประชวรลม ก็อาจทำให้เจ้าจอมเสียขวัญได้ เวลานี้ก็ใกล้เวลาประสูตอยู่แล้ว อย่างช้าก็อีก ๓ อาทิตยเท่านั้น หม่อมฉันใคร่จะประคองเจ้าจอมตลอดจนน้ำใจแลร่างกาย ให้สบายทุกอย่างไป สมควรจะระวังให้กวดขันอย่างเอกที่จะทำได้ ไม่อยากจะให้จำพวกปากหอยปากปูพูดเปนของเล่นสนุกปาก มิใช่ได้ยินมาแล้ว แต่ว่าอยากจะป้องกันไว้ ถ้างดเสียไม่ทรงออกเล่นจะเปนการดี วันข้างน่ามีเวลาทรงได้ ไม่มีสิ่งที่จะต้องระแวง ที่หม่อมฉันเอื้อมอาจกราบบังคมทูลครั้งนี้ก็โดยหวังดีในใต้ฝ่าลอองพระบาททุกหายใจเข้าออกอยู่เสมอ เมื่อไม่เป็นที่ต้องพระอัทศรัยแล้ว หม่อมฉันขอพระราชทานอภัยโทษแก่หม่อมฉันผู้ชรา ความคิดเห็นวนไปอย่างเก่า ที่จะละเลยนั้นไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องที่เหลือบ่ากว่าแรง ใจจึงดิ่งไปทางอย่างเก่าเห็นเป็นดี คงจะมีเรื่องที่ไม่ต้องอารมย์ ก็ไม่เดือดร้อน เพราะว่าได้ทำเต็มที่แล้ว

หม่อมฉันได้จดสิ่งของที่จะใช้ในการประสูต ที่ส่งมาจากฝ่ายน่าเพื่อจะได้ดำรัสสั่งทางเจ้าพระยาธรรม

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ขอเดชะ

สว่างวัฒนา

ตอนที่ ๕
ร่มโพธิ์รอน

ย้อนกลับไป เมื่อครั้งพระเจ้าอยู่หัวยังประทับอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ ทรงเข้ารับการผ่าตัดไส้ติ่ง ที่นายแพทย์เย็บแผลไม่เรียบร้อย เกิดแผลเป็นใหญ่ที่เบื้องล่างพระนาภีซีกขวา ลักษณะเป็นถุงกลมประมาณเท่าผลส้มเกลี้ยงขนาดใหญ่ ปูดออกมาจากผิวพระนาภี

การผ่าตัดในครั้งนั้น กล่าวกันว่า ทรงเป็นคนไข้รุ่นแรกๆ ของโลกที่ได้รับการรักษาด้วยวิธีผ่าตัดเปิดหน้าท้อง วิทยาการผ่าตัดในสมัยนั้นยังเป็นของใหม่มาก การเย็บแผลจึงเย็บเฉพาะที่ผิวชั้นนอก ทำให้เกิดมีโพรงที่ผนังหน้าท้องภายใน

พระเจ้าอยู่หัวต้องทรงใช้ผ้าแถบรัดบั้นพระองค์ขณะทรงสนับเพลาแพร เพื่อรัดโยงแผลเป็นนั้นไว้ มิฉะนั้นจะถ่วงพระนาภีให้ไม่ทรงสบายพระวรกาย

แผลเป็นนำไปสู่ปัญหาเรื้อรังมาตลอดรัชสมัย คือพระอันตะเลื่อนเข้าสู่ถุงนี้เมื่อเสวยเสร็จใหม่ๆ เพราะมีช่องเปิดอยู่ ทำให้ทรงอึดอัด เป็นหน้าที่มหาดเล็กอยู่งานจะต้องค่อยๆ ช้อนถุงเนื้อนี้เบาๆ ยกขึ้นข้างเหนือแล้วเอียงให้เทคว่ำเข้าในพระนาภี เป็นเสียง “จ๊อกๆ” ยาวๆ แล้วจะทรงสบายหายอึดอัดได้พักหนึ่ง ก่อนจะถึงเวลาเสวยครั้งต่อไป ซึ่งก็จะวนเวียนอึดอัดอยู่อย่างนี้

นายแพทย์ได้ตรวจพบพระอาการแล้วหลายปีก่อนหน้านี้ ในยุคนั้นสยามยังไม่มีการผ่าตัดทันสมัยพอจะรักษาได้ จึงถวายคำแนะนำให้เสด็จไปผ่าตัดที่ต่างประเทศอีกครั้ง ก็เป็นที่ตกลงกันว่าจะเสด็จไปรักษาพระองค์ เสด็จพระราชดำเนินทางเรือ ผ่านญี่ปุ่นไปอเมริกา แล้วเสด็จกลับทางอังกฤษ

การตระเตรียมพระองค์เกือบจะเสร็จเรียบร้อย ก่อนกำหนดเพียง ๑๕ วันที่จะเสด็จลงเรือพระที่นั่งจักรี ขณะเสด็จแปรพระราชฐานไปบางปะอินในช่วงนั้น ก็ทรงได้ข่าวว่าสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสด็จทิวงคตอย่างกะทันหันที่สิงคโปร์

ข่าวนี้เป็นข่าวร้ายใหญ่สุดของปีก็ว่าได้ สมเด็จพระราชอนุชาพระองค์นี้ทรงอยู่ในตำแหน่งรัชทายาทลำดับแรก มีพระยศพระเกียรติยิ่งใหญ่ จะเป็นรองก็เพียงจากพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น ทรงดำรงตำแหน่งสำคัญหลายอย่างในสยาม และเสด็จในงานพระราชพิธีแทนพระองค์อยู่เนืองๆ เหตุนี้ทำให้พระเจ้าอยู่หัวต้องทรงงดการเสด็จพระราชดำเนินต่างประเทศโดยปริยาย

จากนั้น จังหวะเวลาที่เหมาะสมจะเสด็จไปรักษาพระองค์ก็ไม่มีอีกเลย ในปลาย พ.ศ.๒๔๖๗ เริ่มประชวรบ้างเล็กน้อยเป็นครั้งคราว แต่ก็ไม่มากจนต้องงดพระราชกรณียกิจ ล่วงมาถึง พ.ศ.๒๔๖๘ ข่าวดีจากพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็เท่ากับทำให้ไม่มีจังหวะจะเสด็จไปรักษาพระองค์อีกจนกว่าเจ้าฟ้ารัชทายาทจะประสูติ

เดือนพฤศจิกายนย่างเข้ามาถึง พระประสูติกาลก็ใกล้เข้ามา ไม่เกินปลายเดือนก็จะได้เห็นเจ้าฟ้าพระองค์ใหม่ บรรยากาศแห่งความโสมนัสทวีขึ้นถึงสูงสุด

หลังจากตัดต้นไม้ใหญ่ในวังพญาไท จนพระเจ้าอยู่หัวทรงได้กลิ่นเหม็นนั้น พระอาการประชวรก็เริ่มขึ้นอย่างไม่มีผู้ใดคาดล่วงหน้าได้มาก่อน

เช้าตรู่วันพฤหัสบดีที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๖๘

วันนั้น พระเจ้าอยู่หัวมีกำหนดจะเสด็จออกท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรี เจ้านายและผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เข้าเฝ้าในงานสโมสรสันนิบาตตอน ๑๐ โมง

แต่ว่าคืนนี้กว่าจะเสด็จขึ้นก็ตี ๓ ถึงตี ๔.๔๕ ทรงกระทำพระสรีรกิจในห้องสรง ก็เกิดเสียดพระอุทรถึงขั้นทรงพระอาเจียน ในตอนนั้นแถวห้องพระบรรทมเกือบไม่มีใครเลย บรรดาข้าราชบริพารฝ่ายหน้าฝ่ายในก็กลับกันไปหมดแล้ว เหลือแต่มหาดเล็กข้างพระที่ คือหลวงภูมินาถสนิธ (สืบ ดังคะรัตน์) ได้ยินเสียงเข้าก็รีบเข้ามาดูด้วยความตกใจ

เมื่อเห็นพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรกะทันหัน คุณหลวงภูมินาถฯ ก็ไม่รู้จะทำอย่างใดนอกจากช่วยอุ้มพระองค์กลับมาที่พระแท่นบรรทม แล้วกระหืดกระหอบออกไปตามแพทย์หลวงโดยเร็วที่สุด

นายพลตรี พระยาดำรงแพทยาคุณ (ชื่น พุทธิแพทย์) รีบเข้ามาเฝ้า ตรวจพระอาการและถวายพระโอสถ แต่พระอาการก็ไม่ทุเลาลง กลับเสียดพระอุทรจนแพทย์หลวงต้องถวายพระโอสถระงับความเจ็บปวด

ในตอนนี้เอง ถุงแผลเป็นก็ยิ่งพองโตมีขนาดแข็งขึ้นผิดปกติ ทำให้แพทย์หลวงทั้งหลายที่มาถึงเริ่มตกใจ ตกลงถวายการสูบพระบังคนและปรึกษาหารือแล้วถวายพระโอสถรักษาลำไส้อีก ตกบ่ายก็บรรทมหลับไป ไม่มีพระอาการกระวนกระวาย แต่ไม่อาจเสด็จออกการพระราชพิธีได้ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา จึงเสด็จแทนพระองค์

วันต่อมา แทนที่อาการจะทุเลา ทรงเริ่มมีพระอาการไข้ พระวรกายร้อนจัด แต่ก็บรรทมหลับได้หลังจากแพทย์ถวายพระโอสถทุกๆ ๓ ชั่วโมง

ข่าวพระประชวรซึ่งตอนแรกใครๆ นึกว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย แค่พระนาภีเสีย กลายเป็นพระอาการที่น่าปริวิตกแก่ข้าราชสำนักอย่างนึกไม่ถึงมาก่อน ความปีติโสมนัสกลายเป็นความกังวลหวาดหวั่นในบรรดาข้าราชสำนัก

ท่านหญิงพูนฯ ทรงบันทึกถึงวันเวลาอันว้าวุ่นสับสนนั้นไว้

“...เจ้าคุณศรีเสนา ผู้เป็นเลขานุการของเสด็จพ่ออยู่ในเวลานั้น เดินมาที่เรือน แล้วเรียกข้าพเจ้าไปกระซิบที่หน้าต่างว่า

‘ในหลวงทรงเป็นอะไรก็ไม่รู้ กระทรวงวังเขามาตามในกรมเข้าไปแล้ว ดูดินฟ้าอากาศสิ ใบไม้ไม่ไหวสักใบเดียว’

ข้าพเจ้าแหงนหน้าขึ้นดูอากาศ ซึ่งไม่มีแดดไม่มีลม ไม่มีเสียงอะไรเลยสักสิ่งเดียว รู้สึกเหมือนโลกหยุดไปเพียง ๑-๒ นาที แล้วตกใจนิดหน่อย แต่ก็เชื่อว่าคงไม่ทรงเป็นอะไรเกินกว่าที่จะรักษาได้ พอเที่ยงเศษเสด็จพ่อเสด็จกลับมาเสวยกลางวัน ก็ตรัสบอกว่า

‘ในหลวงประชวรมาก เขาเข้าไปฟังพระอาการกันแล้ว...’

แต่วันนั้นมา เราก็เข้าไปฟังพระอาการที่พระปรัศว์ซ้าย ซึ่งเป็นที่เจ้านายฝ่ายในไปประทับพักอยู่ด้วยกัน การที่เข้าไปนั่งๆ อยู่นั้นไม่มีประโยชน์อะไรก็จริง แต่ความรู้สึกของเรามีว่า เราได้เข้ามาด้วยความกตัญญูกตเวที และพร้อมที่จะรับงานทุกชนิดที่จะทำถวายได้...”

คุณหญิงนิธิวดีฯ หนึ่งในคณะข้าหลวงที่รับหน้าที่ดูแลจัดพระสุธารสถวายบรรดาเจ้านายที่มาเฝ้าฟังพระอาการ กล่าวถึงบรรยากาศในช่วงเวลานั้น

“...ดิฉันมีหน้าที่ตั้งน้ำเลี้ยงเจ้านาย เจ้านายเสด็จมากันคึกคักประทับพื้นกันเป็นกลุ่มๆ เวลาจะเข้าไปตั้งน้ำก็ต้องระวังดีๆ เพราะเจ้านายท่านประทับชิดกันมาก ดิฉันมีหน้าที่ประจำสมเด็จพระมาตุจฉาฯ กับหม่อมเจ้าในปกครองของท่าน...”

ในช่วงนี้เอง พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ซึ่งทรงพระครรภ์แก่ เสด็จมาเฝ้าและเฝ้าอยู่ใกล้ถวายพยาบาล ไม่ห่างหายไปไหนแม้แต่วันเดียว

พระเจ้าอยู่หัวบรรทมหลับๆ ตื่นๆ มีพระอาการกระสับกระส่าย พลิกพระองค์เมื่อใดก็ทรงเจ็บตรงพระนาภีเมื่อนั้น ยังความวิตกแก่บรรดาแพทย์หลวงเป็นอย่างยิ่ง เพราะต่างก็รู้ว่าแผลเรื้อรังในพระนาภีเป็นจุดอ่อนมานานหลายสิบปีแล้ว หากว่ามีอาการอักเสบเป็นพิษขึ้นมา ก็จะเป็นเรื่องน่าหนักใจกันเป็นล้นพ้น

แม้ว่ามีการประชุมปรึกษาหารือเรื่องผ่าตัด แต่ก็ไม่มีใครกล้าตัดสินใจให้ลงมือ เมื่อดูพระอาการแล้วก็ไม่น่าไว้ใจว่าการผ่าตัดนั้นจะปลอดภัย อาการของพระเจ้าอยู่หัวจึงมีแต่ทรงและทรุดลงอย่างรวดเร็ว ภายในไม่กี่วัน ส่วนใหญ่จะต้องบรรทมตลอด แม้แต่เวลาเสวยพระกระยาหาร ซึ่งเสวยได้ลดน้อยลงเป็นลำดับ

ภายในพระบรมมหาราชวัง ก็รู้กันว่าพระเจ้าอยู่หัวประชวร คุณข้าหลวงฝ่ายในทั้งหลายก็ได้เห็นพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ผู้ทรงพระครรภ์แก่ใกล้จะถึงพระประสูติกาลอยู่ในไม่กี่วัน เสด็จจากที่ประทับ มาขึ้นเฝ้าพระอาการพระเจ้าอยู่หัว ป้อนพระกระยาหารและเฝ้าดูแลถวายการรับใช้อย่างใกล้ชิด ไม่คำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อยอ่อนเพลียพระวรกาย

จนกระทั่งตอนค่ำวันจันทร์ที่ ๒๓ พฤศจิกายน พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็เริ่มประชวรพระครรภ์

บรรยากาศในตอนนั้นตึงเครียดอย่างหนัก ทั้งข้าราชบริพารฝ่ายหน้าผู้พากันอดหลับอดนอนกันติดต่อมาหลายวันนับแต่พระเจ้าอยู่หัวเริ่มประชวร และคุณข้าหลวงฝ่ายในซึ่งพากันระทึกใจ เมื่อมาถึงวาระสำคัญนี้

คณะสักขีทยอยกันมาถึงเพื่อเป็นสักขีพยานการประสูติเจ้าฟ้าพระองค์ใหม่ มีเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๖

Court Circular.

GRAND PALACE,

Tuesday, 24th November, 2468.

To-day at 12.55 p.m., Her Majesty Queen Suvadana was safely delivered of a daughter. The Physicians in charge of the case report that both the Queen and the Royal child are doing well.

ข่าวในพระราชสำนัก

พระ บรม มหา ราชวัง

วัน อังคาร ที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๔๖๘

วันนี้ เวลา ๑๒.๕๕ น.ท. พระนางเจ้า สุวัทนา พระวรราชเทวี ได้ประสูติพระธิดา โดย ดำรัสศิริภาพ นาย แพทย์ ตรวจ พระอาการ รายงานว่า พระอาการ ทั้ง พระวรราชเทวี และ พระกุมาร

Court Circular.

GRAND PALACE,

Thursday, 26 November, 2468.

His Majesty the King passed away at 1.45 a.m. in the Chakrabarti-Biman Section of the Grand Palace.

His Royal Highness the Prince Prajadhipok of Sukhodaya succeeded to the Throne in accordance with His Late Majesty's commands, as confirmed by a meeting of the Royal Family and the Cabinet in special joint session last night.

ข่าวในพระราชสำนัก

พระ บรม มหา ราชวัง

วันพฤหัสบดีที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้า อยู่หัวเสด็จ สู่สวรรคต เมื่อ วัน นี้ เวลา ๑.๔๕ น. ท. ณ พระที่นั่ง จักรพรรดิพิมาน.

จึง สมเด็จ พระเจ้า น้อง ยาเธอ เจ้า ฟ้า ประ ชา ธิปก ศักดิ เดชน กรม หลวง สุโขทัย ธรรม รา ชา เสด็จ ขึ้น เถลิง ราช สม บัติ สืบ ต่อ พระ องค์ ตาม พระ บรม ราช ประ สงค์ อัน พระ บาท สมเด็จ พระ เจ้า อยู่ หัว ได้ พระ ราชทานไว้ และ ซึ่ง ที่ ประชุม พระบรม วงศ์ กับ เสนา บดี ได้ รับ รอง เห็น ชอบ โดย พระ ราช บริหาร เมื่อ คืน.

ข่าวพระประสูติการ

เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (หม่อมราชวงศ์ปุ้ม มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงวัง และเจ้าพระยารามราฆพ (หม่อมหลวงเฟื้อ พึ่งบุญ) ผู้สำเร็จราชการมหาดเล็ก ต่างก็พากันมานั่งรอด้วยความกระวนกระวาย

ผู้ใหญ่พูดกันว่าผู้หญิงสาว เมื่อคลอดบุตรครั้งแรกมักจะยากกว่าท้องหลังๆ ในกรณีนี้ก็ไม่ได้ยกเว้น พระนางเจ้าสุวัทนาฯ มีพระชนม์เพียง ๒๐ พรรษา พระวรกายก็บอบบาง เจ็บพระครรภ์อยู่ทั้งคืนก็ไม่ประสูติ เรื่อยมาจนกระทั่งเช้าก็ยังคงเดิมอยู่

เหล่าคุณข้าหลวงที่ถวายงานอยู่ ได้ยินพระสุรเสียงร้องบอกความเจ็บปวด ก็พากันกระสับกระส่ายไปตามๆ กันด้วยความกลัดกลุ้มเป็นห่วงเป็นใย จนคณะสักขีต้องหันหน้าเข้าปรึกษากันด้วยความวิตกกังวลว่าถ้าล่วงไปจนถึงเที่ยงแล้วยังไม่มีพระประสูติการ ก็ไม่มีทางอื่นนอกจากให้แพทย์ใช้เครื่องมือช่วย

คณะแพทย์พากันเตรียมการพร้อมในตอนนั้น คือพระวรสุนทโรสถ (เพี้ยน สิงหะชัย) เป็นวิสัญญีแพทย์ ส่วนแพทย์ใหญ่ผู้จะใช้เครื่องมือคือพระยาดำรงแพทยาคุณ ผู้ต้องเข้ามาถวายการรักษาพยาบาลทั้งพระเจ้าอยู่หัวและพระวรราชเทวีติดต่อกันมาหลายวันแล้ว โดยมีผู้ช่วยคือหลวงเชิดบูรณศิริ (เชิด บุรณศิริ) และหลวงไวทเยศรางกูร (เชื้อ อิศรางกูร ณ อยุธยา) และคณะนางพยาบาลอีกจำนวนหนึ่ง

ในที่สุด เลยเวลาเที่ยงมาจนเกือบบ่ายโมง เมื่อ ๑๒.๕๒ น. แพทย์หลวงก็ใช้เครื่องมือช่วยเจ้าฟ้าพระองค์น้อยให้เสด็จออกมาโดยปลอดภัย

เจ้าฟ้าหญิง!

เจ้าคุณพระประยุรวงศ์รับพระองค์เจ้าฟ้าหญิงมาเบิกพระโอษฐ์ แล้วเชิญไปบรรทมบนพระกระด้ง ร่อน ๓ รอบ และร้องหาแม่ซื้อมารับซื้อตามประเพณีไทยโบราณ เพื่อลวงผีว่าเด็กคนนี้น่าชัง จนต้องมีคนอื่นมาซื้อไปเลี้ยง เมื่อเป็นดังนั้นผีก็ไม่อยากได้ คือไม่เอาไปเลี้ยงในเมืองผี เด็กคนนั้นก็จะอยู่รอดในโลกมนุษย์

ชาวบ้านจะร้องว่า 'สามวันลูกผี สี่วันลูกคน ลูกของใครรับไปเน้อ'

แต่ในกรณีนี้เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอของพระมหากษัตริย์ เจ้าคุณพระประยุรวงศ์จึงร้องว่า

"สามวันลูกผี สี่วันลูกพระมหากษัตริย์..."

สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าฯ ทรงเป็นผู้รับซื้อพระราชกุมารีพระองค์นี้ไว้

พระอาการพระเจ้าอยู่หัวทรุดหนักลงมากแล้วในวันที่๒๔ พฤศจิกายน แม้แต่แพทย์หลวงก็รู้สึกหมดหวังว่าจะทรงดำรงพระชนมชีพต่อไปอีก

ในตอนเที่ยง ทรงได้ยินเสียงปืนใหญ่ยิงบอกเวลา ที่เรียกว่าปืนเที่ยง ทรงปีติขึ้นมา เพราะทรงเข้าพระราชหฤทัยว่าเป็นเสียงยิงสลุตถวายเจ้าฟ้าชาย

แต่เมื่อทรงทราบว่าไม่ใช่ เจ้าฟ้ายังไม่ประสูติ ก็ทรงนิ่งลงไปอีก จนกระทั่งทรงได้ยินเสียงชาวประโคม ประโคมสังข์ แตร ปี่พาทย์ ตามราชประเพณี แทนเสียงยิงสลุต ก็ทรงทราบว่าเจ้าฟ้าประสูติใหม่เป็นพระราชธิดา

เจ้าพระยารามราฆพ เฝ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาว่า พระนางเจ้าสุวัทนาฯ มีพระประสูติการ พระราชธิดา

พระเจ้าอยู่หัวทรงนิ่งอยู่ครู่หนึ่ง ก็มีพระราชดำรัสว่า

"ก็ดีเหมือนกัน"

พระอาการทรุดหนักลง มีแต่ซึมและบรรทม บรรยากาศในที่นั้นเต็มไปด้วยความตึงเครียดและเศร้าสลด

จนวันรุ่งขึ้น เมื่อเห็นว่าพระอาการก็ยิ่งทรุดลงเกินกว่าจะประคับประคองไว้ได้อีก จนในที่สุดเจ้าคุณอัศวินฯ หรือ "หมอปัวส์" หันไปขอปรึกษาคณะแพทย์ เจ้าพระยายมราชและเจ้าพระยาธรรมาฯ เพื่อหารือว่าควรจะนำพระราชธิดามาให้ทอดพระเนตร เพื่อความโสมนัสเป็นครั้งสุดท้าย ทุกคนก็ตกลงเห็นชอบด้วย

นายแพทย์จึงเข้าไปกราบบังคมทูลข้างพระกรรณว่า

"Your Majesty, do you want to see your baby?"

ในตอนนั้นพระเจ้าอยู่หัวทรงอ่อนเพลียเต็มทีแล้ว แต่ก็ยังทรงได้ยินมีพระราชดำรัสตอบอย่างแผ่วเบาว่า

"Yes, sure"

เจ้าคุณพระประยุรวงศ์ จึงอุ้มเจ้าฟ้าแรกประสูติมาถึงห้องบรรทม แล้วส่งให้เจ้าพระยารามฯ เชิญเสด็จพระราชธิดาเข้าไปถวายถึงพระที่

พระเจ้าอยู่หัวทรงอ่อนพระกำลังลงเต็มทีแล้ว พยายามจะยกพระหัตถ์ขึ้นสัมผัสเจ้าฟ้า แต่ทรงยกไม่ขึ้น เจ้าพระยารามฯ จึงเชิญพระหัตถ์วางบนพระอุระพระราชธิดา

พระกิริยาในขณะนั้นเต็มไปด้วยความโสมนัสและโทมนัสระคนกันสุดซึ้ง พระเนตรคลอพระอัสสุชล ทรงถอนพระอัสสาสะยาวนาน ทำเอาผู้เฝ้าอยู่ ณ ที่นั้นทั้งแพทย์พยาบาลและมหาดเล็ก ต่างพากันลำคอตีบตันน้ำตาแทบจะไหลไปตามๆ กัน

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ กับสมเด็จเจ้าฟ้าพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๖

สมเด็จพระเจ้าภาติกาเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ

“ผิวผุดผาดเพียงชนนีศรี”

พอเจ้าพระยารามราฆพจะเชิญเสด็จพระราชธิดากลับ พระเจ้าอยู่หัวทรงยกพระหัตถ์ซึ่งอ่อนแรงเต็มทีเป็นสัญญาณให้นำเสด็จกลับมาอีกครั้ง ท่านก็เลยเชิญกลับมาให้ทอดพระเนตรพระราชธิดาอีกครั้ง เป็นครั้งที่สองและครั้งสุดท้าย

หลังจากนั้นก็บรรทมหลับ นิ่ง และสึกลงทุกที ท่ามกลางคณะแพทย์หลวง และข้าราชบริพารที่เฝ้าพระอาการอยู่ไม่คลาดสายตา

กลางดึก ประมาณใกล้ตีสอง คืนวันพุธที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๖๘ ในความเงียบเชียบและมืดสลัวของพระที่นั่ง มีแต่แสงไฟอยู่เพียงมัวๆ ห่างกัน ขุนนางใหญ่น้อยในราชสำนักพากันเฝ้าอยู่ข้างหน้าตามหน้าที่ จู่ๆ ก็ลุกฮือกันขึ้นมาด้วยความตกใจ เมื่อเห็นแสงสว่างประหลาดส่องสะท้อนจับหลังคาพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ราวกับเกิดไฟไหม้ขึ้นมา

ปรากฏว่าเป็นดาวตก ดวงโตเท่าลูกมะพร้าว พุ่งจากท้องฟ้าแดงสว่างจนสะท้อนจับหลังคามุงกระเบื้องเคลือบเป็นแสงจ้า ขุนนางบางคนถึงกับวิ่งถลันออกมาถึงประตูย่ำค่ำ เพราะนึกว่าเกิดเหตุร้ายขึ้น

หลังจากนั้น หลังเวลา ๑.๔๕ น. เพียงอึดใจ เสียงร้องไห้ก็เริ่มระงมขึ้นทีละน้อย จากห้องที่ประทับ แผ่ซ่านออกมาสู่ภายนอก เหมือนสายลมแห่งความโทมนัสพัดผ่านไปตามส่วนต่างๆ ของพระที่นั่ง

ไม่ว่าจะผ่านไปทางไหน เสียงร้องไห้ครำ่ครวญก็ระงมขึ้นมากังวานก้องไกลอย่างที่ไม่เคยมีใครได้ยินมาก่อน

เทียนไขถูกจุดขึ้นสว่างเรืองขึ้นตามพระบัญชร ในความมืดสลัวและเย็นยะเยียบของฤดูหนาว เสียงแห่งความโศกศัลย์อาลัยยังคงแว่วให้ได้ยินกันอีกยาวนาน

ตอนที่ ๖
ตะวันดับ

พระราชโทรเลขและโทรเลขจากทุกสารทิศ ส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายแสดงความยินดีแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสประสูติพระราชกุมารี แต่บัดนี้ พระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้นหาพระองค์ไม่แล้ว

ข้อความในโทรเลขตอบจากราชเลขานุการไปยังประมุขต่างประเทศตลอดจนทูตานุทูตต่างๆ ที่ส่งออกไป ช่างสะเทือนใจผู้รับเหลือเกิน

“โทรเลขกราบบังคมทูลพระกรุณาลงวันที่ ๒๕ เดือนนี้ ถวายพระพรชัยมงคลในการประสูติพระราชกุมารนั้น, ได้รับเมื่อเสด็จสู่สวรรคตเสียแล้ว”

ความโศกศัลย์กระจายไปทั่วพระบรมมหาราชวัง เว้นเพียงสถานที่เดียว คือพระที่นั่งเทพสถานพิลาส ในห้องที่พระวรราชเทวีมีพระประสูติการเจ้าฟ้าหญิง

ในเมื่อไม่มีใครกล้าเข้าไปทูลให้ทรงทราบ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังคงบรรทมเพลิงอยู่ไฟตามประเพณี จนค่อนรุ่ง จึงมีผู้เข้าไปทูลให้ทราบถึงข่าวร้าย

แม้ทรงรับรู้ ก็ยังทรงมึนงง ดังที่รับสั่งในภายหลังว่า

“เวลาล้นเกล้าฯ สวรรคต ฉันจำอะไรไม่ค่อยได้ นอกจากจำได้ว่าตัวเองร้องไห้....”

และอีกครั้งหนึ่ง รับสั่งเพิ่มขึ้นว่า

“ฉันขอบอกตามตรงว่า ความคิดในขณะที่ทราบข่าวนั้น มืนอย่างไรก็บอกไม่ถูก ยังไม่ได้ร้องไห้จนกระทั่งล่วงไปเป็นเวลานาน ความคิดของฉันมันแคบ อย่างความคิดของเด็ก ที่แท้ควรจะเสียอกเสียใจ ควรจะได้ความคิดไกลไปถึงความหมดหวัง หมดร่มโพธิ์แก้วโพธิ์ทอง ใครเขาจะมารักมาคุ้มครองให้ความสุขสำราญได้ต่อไปอีก ก็หาได้คิดไกลไปถึงอย่างนั้นไม่... เพียงไม่ได้นึกอย่างนั้น

ยังไม่พอ แม้ในเรื่องอนาคตของเจ้าฟ้า เรื่องของลูกคนเดียวที่จะมีชีวิตอย่างไรต่อไปภายหน้า เมื่อปราศจากพ่อ ก็ช่างไม่นึกกระไรเสียเลย ดูช่างมึนงงอะไรอย่างนั้นก็ไม่รู้”

ที่จริง ก็ย่อมเป็นที่เข้าใจได้ถึงพระอาการ ‘ช็อค’ จากความไม่คาดคิดและเศร้าโศกแสนสาหัสเกินกว่าจะทำพระทัยได้ เพียงเมื่อต้นเดือนพฤศจิกายนนี้เอง พระเจ้าอยู่หัวยังมิได้ทรงมีพระอาการประชวรจนน่าวิตก ก็ยังเสด็จไปไหนมาไหนได้ บรรยากาศของความโสมนัสครั้งใหญ่ก็ยังมีให้เห็นทั่วพระบรมมหาราชวัง แม้มีพระอาการประชวรในวันหลังๆ ก็ยังเป็นที่หวังว่าจะทรงทุเลาลง แต่คืนเดียวเท่านั้น ก็พลิกผันไปใหญ่หลวงเกินกว่าจะทรงนึกฝันได้

จนกระทั่งวันรุ่งขึ้น พระวรราชเทวียังคงบรรทมอยู่ไฟด้วยพระอาการเช่นเดิม ก่อนเวลาเที่ยงเล็กน้อย มหาดเล็กคนหนึ่งก็เข้ามากราบทูลว่า

“พระเจ้าอยู่หัวเสด็จพะย่ะค่ะ”

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังทรงอยู่ในพระอาการวิปโยค จนเข้าพระทัยว่า มหาดเล็กหมายถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงนิ่งงันอยู่อย่างนั้น ดังที่ทรงอธิบายว่า

“เมื่อเขามาบอกว่าพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ฉันยังนึกอยู่ในใจขณะที่เขามาบอก ว่าเป็นพระเจ้าอยู่หัวของฉัน ไม่ใช่เป็นพระเจ้าอยู่หัวของใคร”

มหาดเล็กจึงทูลซ้ำว่า

“พระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ ไม่ใช่พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศพะย่ะค่ะ”

ในตอนนั้นเอง การรับรู้ก็ค่อยๆ ประจักษ์ขึ้นในพระทัย ว่าบัดนี้สยามมี “พระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่” แล้ว ล้นเกล้าฯ ผู้ทรงเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรปกป้องให้ความร่มเย็นด้วยความรักและเมตตา ได้เสด็จสู่สวรรคาลัย ไม่มีวันหวนกลับมาอีก

จากนั้นก็ทรงจำอะไรอีกไม่ได้ นอกจากกันแสง และกันแสงอยู่อีกเป็นเวลานาน

มหาดเล็กคนเดิมได้ทูลเตือนว่า ใกล้จะถึงเวลาพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาแล้ว ควรที่จะทรงหักห้ามความเศร้าโศกและเตรียมตัวรับเสด็จ จึงทรงได้พระสติ หยุดกันแสง ล้างพระพักตร์ เตรียมรอรับเสด็จ

ครู่ต่อมา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ก็เสด็จเข้ามาในห้อง

ในความวิปโยค พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงจำไม่ได้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งว่าอย่างไรบ้าง แต่เรื่องที่ยังก้องอยู่ในพระกรรณก็คือ ทรงไต่ถามถึงพระอนามัยของพระองค์ และพระธิดา มีพระราชดำรัสแก่ข้าราชบริพารให้ดูแล ไม่ให้เกิดเหตุเดือดร้อนรำคาญพระทัยใดๆ และจะเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้ความผาสุกต่อไป

“พอพระเจ้าอยู่หัวองค์ใหม่เสด็จกลับออกไปจากห้องแล้ว ฉันก็กอดลูก ร้องไห้ต่อไปอีก”

“ต่อจากวันนั้น ก็ไม่เป็นอันกินอันนอน จำได้ว่าแข็งใจไปกราบถวายบังคมพระบรมศพครั้งเดียว แล้วก็ไม่มีแก่ใจจะไปพบเห็นสิ่งต่างๆได้”

รัชกาลใหม่เริ่มต้นขึ้น ศูนย์รวมความสำคัญเป็นที่สนใจของข้าราชสำนักและข้าราชการใหญ่น้อยทั้งปวงก็ย้ายไปที่พระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี ความร่าเริงโสมนัสเมื่อเดือนก่อนกลายเป็นอดีตที่ถูกเก็บลงหีบ ประทับตราปิดตายไว้เพียงแค่นั้น

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณดังที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มีพระราชดำรัสไว้ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ และเจ้าฟ้าพระราชธิดายังคงประทับอยู่ในพระที่นั่งเทพสถานพิลาสในเดือนต่อมา แวดล้อมด้วยมหาดเล็กและพระพี่เลี้ยงนางนม ทุกคนยังคงถวายการอภิบาลด้วยความยกย่องเหมือนเดิม แต่ถึงกระนั้น ความเศร้าสะเทือนใจจากเหตุการณ์สวรรคต ก็ยังทิ้งร่องรอยให้เตือนพระทัยพระนางเจ้าสุวัทนาฯ อยู่ไม่คลาย

พระราชพิธีสมโภชเจ้าฟ้า ทั้งเมื่อครบ ๓ วันและสมโภชเดือน ก็ยังมีขึ้นตามโบราณราชประเพณี แต่แทนที่จะเป็นงานใหญ่โตอย่างที่ตระเตรียมไว้แต่แรก ก็กลับต้องย่นย่อรวบรัดลงตามความจำเป็น จัดขึ้นเป็นการภายในเงียบๆ มีแต่เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ เพราะเป็นช่วงงานพระบรมศพในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เสด็จฯ มาทรงเป็นประธานในพระราชพิธีสงฆ์ และสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าฯ พระราชทานน้ำสังข์ในวันต่อมา

การพระราชทานนามเจ้าฟ้าพระองค์ใหม่ มีการคิดพระนามพระราชทานไว้ ๓ นามด้วยกัน คือ

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชอรสา สิริโสภาพัณณวดี

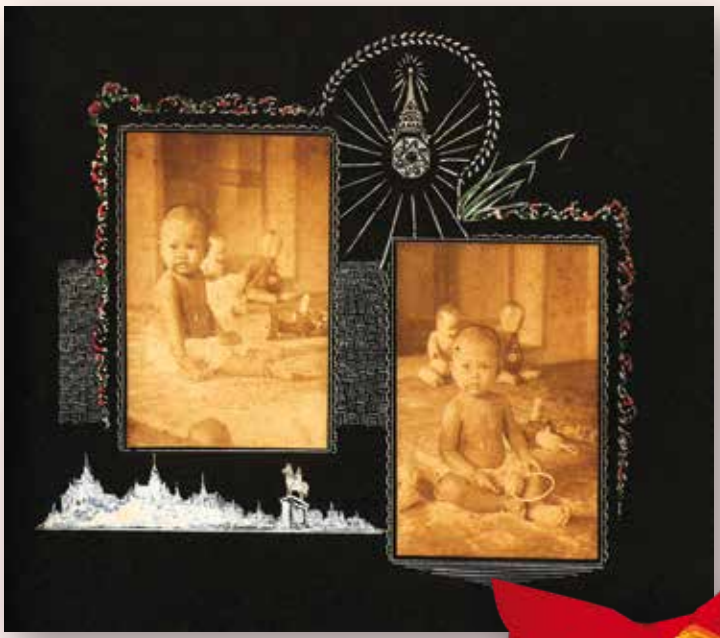
สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนจุฬิน สิริโสภิณพัณณวดี

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลือกพระนามว่า **“สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี”** และมีคำนำพระนามว่า **“สมเด็จพระเจ้าภาติกาเธอ”** ตามฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ ซึ่งหมายความว่า หลานที่เป็นลูกของพี่ชาย

บทละครเรื่อง “พระเกียรติรถ” ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเตรียมไว้ มาบัดนี้ ก็เท่ากับถูกลืมเลือนไปโดยปริยาย ไม่มีโอกาสจะนำมาแสดงเฉลิมฉลองเจ้าฟ้าประสูติใหม่ ยิ่งนานวันก็ยิ่งกลายเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ เรื่องที่เกือบจะไม่มีใครรู้จักอีกต่อไป

ทุกวันนี้ แม้แต่ผู้ศึกษาค้นคว้าพระราชนิพนธ์ส่วนใหญ่ก็แทบไม่เคยเอ่ยถึง ถ้าใครมีโอกาสได้อ่าน จะพบด้วยความประหลาดใจว่าเป็นโศกนาฏกรรม มีแต่บทโอดครวญแทบทั้งเรื่อง ยิ่งบทร้องตอนพระเกียรติราช พ่อของพระเกียรติรถ ตรัสลาพระมเหสี เป็นบทร้องประกอบเพลง “มอญร้องไห้” ที่เยือกเย็นเศร้าสร้อย ก็ยิ่งทำให้คิดไปถึงพระองค์ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ ราวกับทรงสะท้อนความในพระราชหฤทัยไว้ล่วงหน้าโดยมิได้รู้พระองค์ ถึงพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ผู้ทรงเป็นที่รัก

เจ้าฟ้าหญิงขณะพระชนมายุ ๑๐ เดือน ๖ วัน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานเสมาอักษรพระปรมาภิไธย ป.ป.ร.
ประดับเพชรแด่สมเด็จพระเจ้าภาติกาเธอฯ
เนื่องในการพระราชทานพระนาม

ทองคำใบซึ่งพระราชวงศ์และข้าราชการทูลเกล้าฯ ถวายเป็นของทูลพระขวัญ
ในพระราชพิธีสมโภชเดือน

ข้าราชการกรมมหรสพ ทูลเกล้าฯ ถวายหีบทองคำลงยาเป็นรูปโค (ปีฉลู)
บนพื้นสีชมพู (วันอังคาร) แวดล้อมด้วยลายมงคลแปด เป็นของทูลพระขวัญแด่เจ้าฟ้าหญิง

“บัดนี้พี่จำจากพรากมิ่งมิตร์ ขอจุมพิตแล้วลามาระสี
ขอนวลน้องครองใจไว้จงดี แม้โชคมีพี่คงได้กลับมา
แม้เป็นกรรมจำม้วยชีวังสังขาร เจ้าจงดูกุมารต่างหน้า
ไปครั้งนี้พี่ไปแต่กายา ดวงชีวาคงจอดที่ยอดรักฯ”

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระชนนี ยังประทับอยู่ในพระที่นั่งเทพสถานพิลาสต่อมาอีกเป็นแรมเดือน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ พระที่นั่งแห่งนี้เป็นเพียงสถานที่ชั่วคราวเพื่อพระประสูติการเท่านั้น ไม่อาจจะเป็นที่ประทับถาวรได้อยู่ดี

คำถามก็คือ ทั้งสองพระองค์จะเสด็จไปประทับ ณ ที่ใด จึงจะเหมาะสมกับพระเกียรติยศ เรื่องนี้เป็นเรื่องไม่ได้เตรียมการไว้ล่วงหน้า จึงเป็นปัญหาที่ไม่มีผู้ใดหาคำตอบได้

หากว่ายังไม่ได้เปลี่ยนรัชกาล ก็อาจจะเสด็จกลับไปประทับ ณ พระราชวังพญาไทตามเดิม แต่บัดนี้พระราชวังพญาไทกำลังอยู่ระหว่างที่กรมรถไฟหลวง กำลังดัดแปลงเป็น ‘โฮเต็ล’ ระดับห้าดาวของสยาม ไม่ได้เป็นพระราชฐานของพระเจ้าแผ่นดินอีกต่อไป

แต่ถึงพระราชวังพญาไทจะยังเป็นพระราชฐานที่ประทับพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็มิได้ทรงดำรงอยู่ในฐานะพระมเหสีคู่อภิเษกของพระเจ้าแผ่นดินอย่างเมื่อก่อน ก็ต้องเสด็จไปประทับที่อื่นอยู่ดี แต่วังไหนๆ ก็ล้วนแต่มีเจ้านายผู้เป็นเจ้าของทรงครอบครองอยู่ ไม่มีวังไหนว่างพอจะเป็นที่ประทับของสองพระองค์ได้เลย

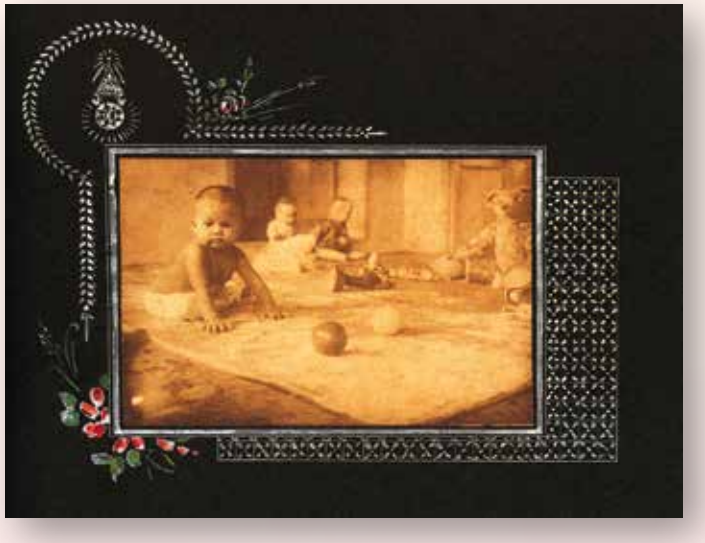
เมื่อยังหาวังที่ประทับไม่ได้ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ และพระราชธิดาก็ต้องประทับในพระบรมมหาราชวังไปพลางก่อน ณ ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าศรีวิลัยลักษณ์ กรมขุนสุพรรณภาควดี พระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าคุณพระประยุรวงศ์

เสด็จในกรมขุนสุพรรณฯ สิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ตำหนักยังว่างอยู่ ทั้งสองพระองค์จึงได้ย้ายมาประทับอยู่ ณ ที่นี้ ยาวนานถึงสองปี

การอภิบาลดูแลเจ้าฟ้าหญิงในช่วงนั้น เป็นหน้าที่โดยตรงของพระชนนี กับคณะพระอภิบาลจำนวน ๑๒ คนที่เคยเป็นข้าหลวงในรัชกาลที่๖ มาก่อน คุณหญิงนิธิวดี อ้นตระการ หนึ่งในคณะพระอภิบาลชุดนั้น เล่าว่า

“สมัยรัชกาลที่ ๖ ข้าหลวง ๑๒ คนนี้ คนเขาเรียกล้อกันขันๆ ว่า ‘นางสิบสอง’

...พอพยาบาลจากโรงพยาบาลจุฬาฯ เขากลับไปหมด ก็เหลือเป็นหน้าที่ของพวกนางสิบสอง ตอนที่พยาบาลเขาถวายพระอภิบาลนั้น เขาก็ทำอะไรรัดกุมไปหมด ส่วนพวกเราตรงกันข้าม เพราะไม่เคยเลี้ยงเด็ก ไม่เคยมีน้อง แรกๆ สรงน้ำท่าน สระพระเกศา น้ำเข้าพระเนตร จนกันแสง พวกเราก็ยุ่งไปหมดเลย กว่าจะคล่องก็ใช้เวลานานพอสมควร”

เจ้าฟ้าหญิงขณะพระชนมายุ ๑๐ เดือน ๖ วัน

คุณหญิงนิธิวดีฯ เล่าต่อไปถึงบรรยากาศในตำหนักกรมขุนสุพรรณฯ

“...พูดตรงๆ ก็คือ ตำหนักในฝ่ายในสมัยนั้นน่ากลัวมากค่ะ มีเรื่องร่ำลือกันต่างๆ นานาโดยเฉพาะตำหนักที่อยู่ใกล้ๆ กับตำหนักที่เสด็จพระนางฯ กับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ประทับ พวกเราไม่ค่อยกล้าเปิดหน้าต่างมองทางด้านนั้นหรอก

ตำหนักไม่ได้กว้างขวางใหญ่โตอะไร พวกเรานอนเรียงๆ กันในห้องเดียว เอาเตียงมาเรียงชิดกัน แต่ละคนก็มีคนรับใช้ติดสอยห้อยตามมาอยู่ด้วย ของบ้านใครบ้านมัน คนรับใช้ก็นอนกันใต้เตียงเจ้านายตัวเอง เพราะเตียงสูง มีพื้นที่พอจะนอนได้

...เสด็จพระนางฯ กับสมเด็จฯ บรรทมด้วยกันบนพระแท่นเตียวเสด็จพระนางฯ บรรทมข้างหนึ่ง สมเด็จฯ บรรทมข้างหนึ่ง

สมเด็จฯ ท่านร้อนง่าย พอร้อนหน่อยก็จะกันแสงโยเย สมัยก่อนยังไม่มีพัดลมไฟฟ้า พวกเราก็ต้องคอยผลัดเวรกันอยู่งานพัดตลอด ๒๔ ชั่วโมง

เสด็จพระนางฯ โปรดให้ข้าหลวงไปอยู่งานพัดทางฝั่งที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ บรรทม เพื่อจะลมจะได้ตกถึงสมเด็จฯ ก่อน จะได้ทรงสบาย ส่วนลมที่เหลือค่อยตกถึงเสด็จฯ จะเย็นบ้างไม่เย็นบ้างก็ไม่เป็นไร

...ท่านรักลูกท่านเหลือเกิน”

ตอนที่ ๗
วันสุดท้าย

งานพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีขึ้นในเดือนมีนาคม คือเมื่อปลายปี ๒๔๖๘ เพราะในสมัยนั้นยังนับเดือนเมษายนเป็นเดือนขึ้นปีใหม่อยู่

พระราชอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ถ้าเกี่ยวกับพระองค์เองแล้วโปรดความเรียบง่าย ไม่เอิกเกริกยุ่งยากและไม่สิ้นเปลืองเกินความจำเป็น ในพระราชหัตถเลขาที่ทรงไว้ล่วงหน้า ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๖๓ เพื่อให้จัดการเรื่องพระบรมศพอย่างรวบรัดและตัดทอนพิธีการที่ยุ่งยากฟุ่มเฟือยออก ย่อมสิ่งสะท้อนให้เห็นเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี

ขอเชิญพระราชพินัยกรรมดังกล่าวมาให้อ่าน เพื่อให้ตระหนักกันว่าพระองค์ผู้ทรงเป็นทั้ง 'เจ้าชีวิต' และ 'เจ้าแผ่นดิน' นั้น ทรงเป็นแบบอย่างของความเรียบง่ายและพอเพียงอย่างไร

๑. ถ้าข้าพเจ้าสวรรคตลง ณ แห่งหนึ่งแห่งใด นอกจากในพระบรมมหาราชวัง ให้เชิญพระบรมศพโดยเงียบๆ เข้าไปยังพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ให้จัดการสรงน้ำพระบรมศพในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน แล้วจึงให้เชิญไปประดิษฐาน ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

๒. ในเวลาที่ตั้งพระบรมศพที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และในเวลาอื่นๆ ต่อไปนี้ไปตลอด ห้ามมิให้มีนางร้องไห้ ถ้าผู้ใดรักข้าพเจ้าจริง ปรารถนาจะร้องไห้ก็ให้ร้องจริงๆเถิด อย่าร้องละครเล่นเลย

๓. ในการทำบุญ ๗ วัน ทุกๆ ๗ วันไปจนถึงงานพระเมรุ ขอให้นิมนต์พระ ซึ่งข้าพเจ้าได้เคยชอบพอมาเทศน์ อย่าได้นิมนต์ตามใจ และนอกนั้นก็ให้นิมนต์พระเปรียญ ที่มีท่าทางจะเป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาต่อไป

๔. *งานพระเมรุขอให้กำหนดภายหลังวันสวรรคตเร็ววันที่สุดจะทำได้ ถ้าจะทำได้ภายในฤดูแล้งแห่งปีสวรรคตแล้วก็ดี เพราะการไว้พระบรมศพนานๆ เป็นการเปลืองเปล่าๆ*

๕. ในการทำบุญ ๗ วัน เมื่อไว้พระบรมศพก็ดี และในงานพระเมรุก็ดี ขอให้จัดการทำพิธีกงเต๊ก ถ้าไม่มีใครศรัทธาทำให้ ข้าพเจ้าก็ขอให้ทายาทของข้าพเจ้าหานักพรต อานัมนิกาย จีนนิกายมาทำให้ข้าพเจ้า

๖. ส่วนงานพระเมรุ*ขอให้รวบรัดตัดกำหนดการลงให้น้อย* ใช้ถาวรวัตถุนั้นเอง เป็นพลับพลาทรงธรรม

๗. ก่อนที่จะยกพระบรมศพไปสู่พระเมรุ ให้มีงานศราทธพรตที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท*วันเดียว*

๘. ญาติวงศ์ของข้าพเจ้าและข้าราชการกระทรวงทะบวงกรมต่าง ๆ ถ้ามีความปรารถนาจะทำบุญให้ข้าพเจ้า ก็ให้ทำเสียให้เสร็จในขณะที่ตั้งพระบรมศพอยู่ก่อนงานพระเมรุ ส่วนงานพระเมรุ ขอให้เป็นงานหลวงอย่างเดียว

๙. สังเค็ด ขอให้จัดของที่จะเป็นประโยชน์สำหรับพระสงฆ์ที่จะได้รับไป และให้เลือกพระสงฆ์ที่จะได้สังเค็ดนั้น *ให้เลือกพระสงฆ์ที่จะใช้สังเค็ดจริง จะไม่เอาไปขาย*

๑๐. ส่วนของแจก ขอให้เลือกเป็นหนังสือ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งเนื่องด้วยกิจการที่ข้าพเจ้าได้ทำเป็นประโยชน์มาแล้วแก่แผ่นดิน อีกอย่างหนึ่งขอให้เป็นหนังสือที่จะเป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา

๑๑. ในการแห่พระบรมศพตั้งแต่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ไปจนถึงวัดพระเชตุพน ให้ใช้พระยานมาศตามประเพณี จากวัดพระเชตุพนไปพระเมรุ ขอให้จัดรถเสียใหม่ เป็นรถปืนใหญ่บรรทุกพระบรมศพ เพราะข้าพเจ้าเป็นทหาร อยากจะใคร่เดินทางระยะสุดนี้เป็นอย่างทหาร

๑๒. ในกระบวนแห่นี้ นอกจากทหาร ขอให้จัดมีเสือป่าและลูกเสือให้สมทบกระบวนด้วย และขอให้นักเรียนโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ให้เข้ากระบวนด้วย

๑๓. *การโยงโปรย ขอให้งดไม่ต้องมีทุกระยะ* และพระโกศขอให้ใช้เจ้าหน้าที่กรมภูษามาลา

๑๔. การอ่านพระอภิธรรมนำพระบรมศพ ถ้าสิ้นสมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ไปแล้ว ขอให้นิมนต์พระญาณวราภรณ์ (ม.ร.ว.ชื่น) วัดบวรนิเวศน์ หรือพระราชสุธี (อุปโม) วัดราชาธิวาส แต่ถ้าแม้ท่านทั้งสองนี้ จะนำไม่ได้ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งแล้ว ให้นิมนต์พระราชาคณะผู้ทรงศักดิ์สูงกว่ารูปใด ๆ ในคณะธรรมยุกตินิกาย

๑๕. ในการถวายพระเพลิงเมื่อแตรทหารบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีจบแล้ว ขอให้รวมแตรสั้น เป่าเพลงสัญญาณนอน

๑๖. ส่วนงานพระบรมอัฐิขอให้ทำตามระเบียบที่เคยทำมาแล้วเมื่อครั้ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

๑๗. พระอังคารขอให้บรรจุใต้ฐานพระพุทธชินสีห์ในวัดบวรนิเวศวิหาร ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งขอให้กันเอาไว้ ไปบรรจุใต้ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ที่พระปฐมเจดีย์ในโอกาสอันเหมาะซึ่งไม่ติดต่อกับงานพระเมรุ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ งานถวายพระเพลิงพระบรมศพจึงได้มีขึ้นหลังจากสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเสด็จสวรรคตประมาณร้อยวัน คือในเดือนมีนาคม ปลายปีนั้นเอง

แม้ว่าพระราชพิธีจะย่นย่อเรียบง่าย แต่ความจงรักภักดีต่อพระจอมปราชญ์ของสยามมิได้ลดน้อยถอยลงไป โดยเฉพาะในพระทัยพระบรมวงศ์พระองค์สำคัญ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ หรือ “สมเด็จครู” ของบรรดาช่างไทย สมควรจะเล่าถึงรายละเอียดการออกแบบพระเมรุมาศในครั้งนี้ไว้เป็นที่อนุสรณ์

แม้พระเมรุมาศครั้งนี้เป็นการออกแบบเรียบง่าย แต่ยังรักษาสาระสำคัญของคติไว้มากที่สุด “สมเด็จครู” ทรงยึดแบบแผนพระเมรุมาศรัชกาลที่ ๕ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ มีพระบรมราชวินิจฉัยไว้แล้ว ว่า

“ทำพระเมรุบุษบกขนาดน้อย ณ ท้องสนามหลวง เป็นที่ถวายพระเพลิง มีพระที่นั่งทรงธรรมหลังหนึ่ง มีโรงที่พักและเครื่องสูง ราชวัติ ฉัตร ธง ประดับตามพระเกียรติยศ”

พระเมรุมาศสำเร็จเป็นพระเมรุรูปบุษบกบนยกพื้นสามชั้น ลดองค์ประกอบลงหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ไม่มีมณฑปทิศทั้ง ๔ และยกเลิกเครื่องปิดล้อมทั้งปวง รวมทั้งราชวัติทึบรอบพระเมรุชั้นใน ทำให้พระเมรุมีลักษณะเป็นอนุสรณสถานบนลานกว้าง มิได้เป็นหมู่อาคารในวงล้อมศักดิ์สิทธิ์ ตามความเคยชินเดิม

แต่ความวิจิตรก็ยังประจักษ์ชัดจากรูปทรงอย่างพระมณฑปปิดทองสอดสีเหมือนทองลงยาราชาวดี มีซุ้มช่อฟ้าใบระกาบราลีหางนาคตามชั้นยอด ประดับรูปพรหมสี่หน้าอยู่ใต้บัวกลุ่ม ปลายยอดเป็นมหาวชิราวุธ รองรับนพปฎลเศวตฉัตร ยกพื้นเป็นสามชั้น มีฉัตรทองฉลุลายเจ็ดชั้นทั้ง ๔ มุม มุมละ ๓ ฉัตรทั้งสามชั้น

ความโดดเด่นของฝีพระหัตถ์ในการออกแบบบุษบกพระเมรุมาศเห็นได้จากความใหม่แปลกหลายอย่าง เช่นเส้นจอมแหเครื่องบนลาดลงแต่ไม่เน้นความอ่อนหวาน เป็นครั้งแรกที่ลีลาอันเคร่งขรึมเกิดกับสถาปัตยกรรมไทย เริ่มตั้งแต่ทรงกำหนดซุ้มรังไก่ที่ชายคาล่างสุดใหญ่ใหญ่โตโอ่อ่ากว่าซุ้มที่อยู่เหนือขึ้นไปมาก จึงเป็นองค์ประกอบหลักของชุดหลังคามณฑป ที่ครอบงำความงดงามของรายละเอียดโดยปริยาย

สัดส่วนของเสาและเครื่องบนออกแนวแข็งแกร่งมั่นคง เห็นจะเป็นเพราะได้ทรงตัดทอนองค์ประกอบบนแผนผังรวมออกจนแทบหมดสิ้น ขนาดของพระเมรุ ลดจากความสูงประมาณ ๕๐ เมตรที่สร้างถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เหลือเพียงประมาณ ๓๐ เมตรเท่านั้น และเมื่อรวมกับอาณาบริเวณ ก็ถือว่าลดลงถึงหนึ่งเท่าโดยการประเมิน

เพื่อชดเชยกับขนาดที่ลดลง ทรงเพิ่มการเน้นโดยรอบฐานประทักษิณ โดยสร้างฉัตรบริวารจำนวนมาก รายล้อมพระมณฑป นับว่าเป็นการสร้างเครื่องอลังการที่สิ้นเปลืองน้อยแต่ให้ผลทางการเห็นอย่างมีประสิทธิภาพ ฉัตรเหล่านี้ นอกจากสร้างอลังการทางสายตาแล้ว ยังช่วยสร้างความรู้สึกทางใจถึงความยิ่งใหญ่ทางสถาปัตยกรรม

ตำแหน่งฉัตรทั้งหมด สัมพันธ์กับแผนผังย่อมุมของพระมณฑป แบ่งเป็น ๓ ชุด คือปักรอบมุมเสาเม็ดของราชวัติชั้นนอก ปักบนยกพื้นเบญจาชั้นล่าง และปักบน ลานประทักษิณชั้นบน เมื่อเข้าสู่ประธานแห่งอาณาบริเวณ ขนาดของฉัตรจะทำงานมากขึ้น จากการมองระยะไกลเป็นเครื่องตกแต่ง เมื่อเข้ามาถึงวงรอบชั้นใน ขนาดของฉัตรจะกลายเป็นจุดสนใจแทน ทำหน้าที่เสริมความอลังการแก่ที่ว่างทั้งหมดอย่างได้ผล

ในพระเมรุนี้ มุมมองจากระยะไกล จะเห็นโครงสร้างทั้งหมดในการมองตามปกติ แต่ยิ่งเคลื่อนเข้าใกล้ รายละเอียดที่วางไว้จะค่อยๆ เผยออกมา

งานออกแบบชิ้นนี้ ยังเสนอเนื้อหาใหม่แก่สถาปัตยกรรมไทย คือการเน้นด้วยทางขึ้น นอกจากมีขนาดที่กว้างขวางเป็นพิเศษ จังหวะการทอด และความลาดชันยังเป็นส่วนหนึ่งของอาคาร ชนิดที่ไม่อาจบดบังได้ พิจารณาจากประโยชน์ใช้สอยแล้ว การออกแบบจุดนี้ นับว่าเป็นเอกอย่างแท้จริง

๑

๒

๓

๔

๕

๖

(๑) (๒) สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ แวดล้อมด้วยพระพี่เลี้ยงและมหาดเล็ก ในช่วงระหว่างไว้ทุกข์ในราชสำนัก

(๓) “ขอให้จัดรถเสียใหม่ เป็นรถบึนใหญ่บรรทุกพระบรมศพ เพราะข้าพเจ้าเป็นทหาร อยากจะใคร่เดินทางระยะสุดนี้เป็นอย่างทหาร”

(๔) พระเมรุมาศในรัชกาลที่ ๖ ณ ท้องสนามหลวง

(๕) พระเมรุมาศฝีพระหัตถ์การออกแบบของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

(๖) ในค่ำคืนวันถวายพระเพลิงจริง ซึ่งเปิดให้ประชาชนเข้าถวายบังคมพระบรมศพเป็นครั้งสุดท้ายที่พระเมรุมาศ

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ แวดล้อมด้วยพระพี่เลี้ยงและมหาดเล็ก ในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

“ขอพระจงทรงคุณวิบุลย์ทวี เพื่อเปนที่ร่มเกล้าข้าเฝ้าเทอญฯ”

พระเมรุนี้ สร้างสำเร็จในวงเงิน ๒๘๙,๒๑๖ บาท ๒๘ สตางค์ นับเป็นความงามทางเศรษฐศาสตร์อีกข้อหนึ่ง โดยได้ทรงตัดทอนเงินที่ไม่จำเป็นออกมากกว่า ๒ ใน ๓ ของที่มีผู้เสนอเข้ามา

ศุภร บุนนาค ได้เล่าไว้ในนวนิยายเรื่อง “รสลิน” ถึงพระเมรุมาศไว้ว่า

“ภาพที่ฝังตาฝังความทรงจำ ก็คือความแพรวพราวด้วยสีม่วงและสีทองของตัวพระเมรุทอง สีม่วงเป็นสีวันพระราชสมภพ พระบรมวงศ์ที่อำนวยการสร้างพระเมรุ ทรงอำนวยงานอย่างสุดฝีพระหัตถ์

พระเมรุนั้นเหมือนพานทองล่องฟ้าตระหง่านอยู่เหนือหมู่เมฆ คือฝูงคนแต่งขาวคลาคล่ำ

ชาวตะวันตกซึ่งปกติไม่ค่อยเข้าใจแง่ศิลป์ของชาวตะวันออก มักยิ้มหัวในการใช้สีอย่างฟุ่มเฟือยของชาวตะวันออก แต่เมื่อเห็นความตระการของพระเมรุ ถึงกับออกปากชมในหนังสือพิมพ์ฝรั่ง เปรียบว่าเหมือนหญิงสาวที่ตระหนักดีในความงามอันทรงศักดิ์ศรีแห่งตน กำลังยืนในอิริยาบถที่แสดงความงามรอบด้านในท่ามกลางฝูงชนที่งงงันในความงามมหัศจรรย์นั้น”

วันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ.๒๔๖๘ เจ้าฟ้าพระองค์น้อย และพระชนนีมารอเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ณ พลับพลาหน้าพระเมรุมาศด้านทิศเหนือ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยังทรงพระเยาว์เกินกว่าจะทรงรับรู้ได้ว่า ครั้งนี้เป็นวันสุดท้ายแล้ว ที่จะได้ทรงมีโอกาสได้ทรงอยู่ใกล้ชิดกับสมเด็จพระบรมชนกนาถในพระบรมโกศ

การถวายพระเพลิง เหมือนหนึ่งเป็นสัญลักษณ์ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จกลับคืนสู่สวรรคาลัยแล้วอย่างสิ้นเชิง วันเวลาต่อจากนี้ มีเพียงแม่และลูกสองพระองค์เท่านั้นที่ทรงประคับประคองกันต่อไป ปราศจากสัมผัสแห่งพระเมตตาและพระบารมีของผู้เป็น “พ่อ” โอบอุ้มคุ้มครอง

บ ท ที่ ๒
ดวงแก้วกลางพระราชหฤทัย

ตอนที่ ๑
เจ้าพระยาแห่งอภัยวงศ์

“อภัยวงศ์” (สะกดเป็นอักษรโรมันตามที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า Abhayavongsa) เป็นตระกูลขุนนางสำคัญตระกูลหนึ่งมาตั้งแต่สมัยธนบุรี สืบเนื่องมาจนถึงรัตนโกสินทร์ เกียรติคุณของผู้สืบสายสกุลนี้ เห็นได้จากการราชการสนองพระเดชพระคุณพระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ด้วยความซื่อสัตย์จงรักภักดี ตลอดจนมีฝีมือบริหารราชการอย่างดีเยี่ยม จนมีผู้สืบเชื้อสายก้าวขึ้นถึงระดับเจ้าพระยาติดๆ กันมาถึง ๔ ชั่วคน

ย้อนหลังไปถึงบรรพบุรุษของ ‘อภัยวงศ์’ เท่าที่มีบันทึกไว้ในพระราชพงศาวดาร เริ่มจากสมัยปลายอยุธยา บรรพชนคนแรกที่จะเอ่ยถึงนี้ มีชื่อตัวว่า “แบน” กล่าวกันว่าท่านแบนเป็นขุนนางที่ได้ไปรับราชการเมืองเขมรอยู่ช่วงหนึ่งในรัชสมัยสุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา ขณะนั้นอาณาจักรกัมพูชาเป็นประเทศราชของอยุธยา น่าเสียดายว่าไม่มีรายละเอียดมากไปกว่านี้

พ.ศ.๒๓๑๐ เป็นจุดพลิกผันครั้งใหญ่ของประวัติศาสตร์ไทย เมื่อราชอาณาจักรศรีอยุธยาต้องเสียแก่พม่า ชาวอยุธยาที่หนีพ้นจากการเป็นเชลยถูกกวาดต้อนไปหงสาวดี ต่างกระจัดกระจายแยกย้ายไปคนละทางแบบแพแตก จนกระทั่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงรวบรวมผู้คนตั้งธานีใหม่ที่กรุงธนบุรีขึ้นมาได้ ขุนนางอยุธยาที่แยกย้ายกันไปคนละแห่งก็มาสวามิภักดิ์ ท่านแบนเป็นคนหนึ่งในจำนวนนั้น

ท่านแบนมีฝีมือบริหารงานได้ยอดเยี่ยมเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย จึงเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นลำดับ ได้เป็นถึงเสนาบดีผู้ใหญ่ชั้นจตุสดมภ์ มีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยามราช เสนาบดีเวียง

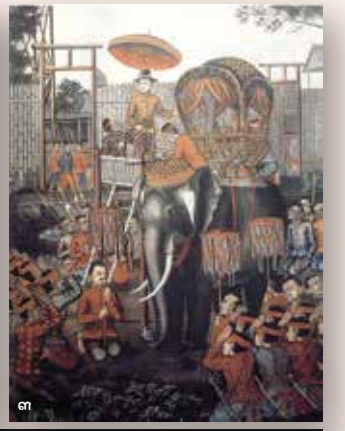
ในช่วง ๑๕ ปีของราชอาณาจักรธนบุรี ไทยไม่ได้เผชิญเพียงแค่ศึกใหญ่น้อยทางฝ่ายพม่าเท่านั้น ความยุ่งยากทางเขมรเองก็เป็นที่น่าหนักใจไม่น้อยกว่ากัน เพราะเมื่อได้ข่าวว่ากรุงศรีอยุธยาแตก เขมรซึ่งเป็นประเทศราชของศรีอยุธยามาก่อนจึงถือโอกาสประกาศตนเป็นไท ถือว่าหมดภาระหน้าที่ที่เคยมีต่อพระเจ้าแผ่นดินอยุธยามาแล้วอย่างเมื่อก่อนหน้านี้

สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ โปรดฯ ให้เจ้าพระยาจักรี (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) และเจ้าพระยาสุรสีห์ (สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท) ยกทัพไปตีเขมร ทำศึกกันอยู่สองครั้ง เขมรก็อ่อนน้อมยอมเป็นไมตรีด้วย เจ้านายเขมรทรงพระนามว่าพระรามราชาซึ่งเคยลี้ภัยมาพึ่งบารมีพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ขึ้นเป็นสมเด็จเจ้ารามราชาเจ้าแผ่นดินกัมพูชาแทนกษัตริย์เขมรองค์เดิม ความขัดแย้งแต่เดิมก็สงบระงับไปด้วยดี

ต่อมา ทางกัมพูชาเกิดเรื่องวุ่นวายภายในระหว่างเครือญาติด้วยกันเอง สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ จึงโปรดให้เจ้าพระยายมราช (แบน) ผู้ที่คุ้นเคยกับสมเด็จพระรามราชามาก่อน คุมทัพออกไปประจำอยู่ที่เขมร เพื่อจะคุ้มครองพระรามราชาและเพื่อปรามให้เหตุขัดแย้งยุติลง เจ้าพระยายมราชท่านก็กระทำตามหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ทางกัมพูชานอกจากไม่ยุติลงง่ายๆ ความยุ่งยากกลับทวีขึ้น จนเหตุการณ์กลับผันแปรไปกลายเป็นตรงกันข้าม สมเด็จพระรามราชาถูกพระญาติด้วยกันชื่อฟ้าทะละหะ (มู) อาศัยกำลังเสริมจากญวน ยึดอำนาจเปลี่ยนราชบัลลังก์ได้สำเร็จ เจ้าพระยายมราชเองไม่มีกำลังทัพมากพอจะป้องกันเหตุร้ายได้ แต่อาศัยว่าเป็นเพื่อนสนิท

๑

๓

๒

(๑) เจ้าฟ้าหญิงกับพระชนนี

(๒) พระแสงขรรค์ชัยศรี

(๓) ภาพพระราชพงศาวดารซึ่งประดับอยู่ ณ พระที่นั่งวโรภาษพิมาน พระราชวังบางปะอิน แสดงเหตุการณ์เมื่อสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก กลับจากราชการทัพเมืองเขมรกลับคืนพระนคร แล้วปราบดาภิเษกขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ร่วมน้ำสาบานกับพระยากลาโหม (ชู) ผู้ร่วมมือกับฟ้าทะละหะ (มู) จึงรอดจากการถูกประหาร การเมืองสมัยกัมพูชาก็เปลี่ยนไปในทางกระทบกระเทือนความมั่นคงของไทยอีกครั้ง

สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงทราบก็มีพระราชสาส์นไปถึงฟ้าทะละหะ (มู) ว่าขอให้ส่งตัวเจ้าพระยายมราชกลับมาธนบุรีเพื่อจะลงโทษ ที่ไม่อาจปกป้องสมเด็จพระรามราชาไว้ได้ ทางกัมพูชาไม่เห็นเหตุผลที่จะเก็บตัวเจ้าพระยายมราชไว้ ซ้ำถ้าขัดขืน ก็จะเป็นการขัดใจกับไทยไปเปล่าๆ จึงส่งตัวกลับมาโดยดี

ถ้ามองในแง่วิเทโศบาย การเรียกตัวเจ้าพระยายมราชกลับมา นับว่าเป็นอุบายแยบยล ที่จะรักษาชีวิตขุนนางสำคัญที่รู้เส้นทางและเรื่องตื้นลึกหนาบางเกี่ยวกับกัมพูชาเป็นอย่างดีเอาไว้ แทนที่จะปล่อยให้ตกอยู่ในเงื้อมมือของฝ่ายตรงข้าม ซึ่งไม่ว่าจะถูกประหารหรือถูกกักกันไว้เฉยๆ ก็ไม่เป็นประโยชน์แก่ไทยทั้งสองทาง

เจ้าพระยายมราชถูกส่งตัวกลับมา และถูกคุมขังไว้ก็จริง แต่ความที่ท่านไม่ได้ถูกลงโทษจริงจัง ซ้ำเจ้าพระยาจักรีซึ่งเป็นมิตรร่วมออกศึกมาด้วยกันหลายครั้ง ก็คอยทะนุบำรุงเอาใจใส่ เจ้าพระยายมราชจึงมีความเป็นอยู่สบายคล้ายกับไม่ได้รับโทษแต่อย่างใด

เหตุการณ์ทางเขมรมิได้ยุติลงเพียงแค่นี้ ต่อมาฟ้าทะละหะ (มู) คิดการใหญ่เพราะมีทัพญวนสนับสนุนเป็นกำลังสำคัญ ก็เตรียมทัพจะเข้ามาตีไทย สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงได้ข่าวก็โปรดฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมขุนอินทรพิทักษ์, เจ้าพระยาจักรี ซึ่งบัดนี้ดำรงบรรดาศักดิ์เป็นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก และเจ้าพระยาสุรสีห์ผู้น้องชายยกทัพแยกเป็น ๓ ขบวนทัพ ไปตีกัมพูชา

สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกราบบังคมทูลขอเจ้าพระยายมราชให้ออกจากที่คุมขัง ร่วมไปทัพด้วย เพราะคุ้นเคยภูมิประเทศและชำนาญเรื่องราวเกี่ยวกับกัมพูชามาก่อน เจ้าพระยายมราชถึงพ้นโทษได้เดินทางร่วมไปทำศึกครั้งนี้

ศึกทางกัมพูชายังไม่ทันเสร็จสิ้นดี ทางกรุงธนบุรีก็เกิดเหตุจลาจลเมื่อพระยาสรรค์ก่อกบฏจับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ คุมขังไว้ ทางทัพไทยจึงต้องรีบรุดเดินทางกลับ

เมื่อประหารพระยาสรรค์ และปราบดาภิเษกขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์พระบรมราชวงศ์จักรีแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ก็โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยายมราชเป็นแม่ทัพไปตีกัมพูชาอีกครั้ง

เจ้าพระยายมราชยึดกัมพูชาได้สำเร็จ แล้วขึ้นเป็นผู้สำเร็จราชการครองกัมพูชาอยู่ระยะหนึ่ง ก่อนจะพาทัพไทยกลับมากรุงเทพฯ พร้อมด้วยเจ้านายเขมรหลายองค์ เข้ามารับราชการฝ่ายหน้าและฝ่ายในในราชสำนักวังหลวงและวังหน้า อย่างเช่นนักองค์อีและนักองค์เภา เป็นเจ้าจอมในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ส่วนนักองค์เอง พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ ทรงชุบเลี้ยงเป็นพระราชโอรสบุญธรรม

ทางด้านราษฎรเขมรที่ถูกพามาด้วย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ โปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่แถววัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) เรียกว่าชุมชนบ้านเขมร ทำมาหากินได้ตามปกติเหมือนราษฎรสยาม

ศึกครั้งนี้เจ้าพระยายมราชได้รับปูนบำเหน็จความดีความชอบ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนขึ้นเป็น *เจ้าพระยาอภัยภูเบศร วิเศษสงคราม รามนรินทรบดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ*

๑

๔

๒

๕

๓

(๑) แม่น้ำปราจีนบุรี หน้าบ้านเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม)

(๒) ในวันออกเมรุ เจ้าพนักงานเชิญโกศศพเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม) ลงตึกใหญ่ที่เจ้าพระยาอภัยฯ เคยใช้จัดรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(๓) สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จพร้อมด้วยพระราชวงศ์ มาทรงร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม)

(๔) โกศศพเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม อภัยวงศ์) พระอัยกาของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ

(๕) ในอุโบสถวัดแก้วพิจิตร ซึ่งเป็นวัดประจำสกุลอภัยวงศ์ ณ จังหวัดปราจีนบุรี

นับเป็นเจ้าพระยาท่านแรกของสกุล “อภัยวงศ์”

แต่เรื่องราวก็ยังไม่ยุติลงแค่นี้ มีเหตุให้สกุล “อภัยวงศ์” ต้องกลับไปผูกพันกับราชอาณาจักรกัมพูชาอีกครั้ง และผูกพันติดต่อกันมาอีกหลายชั่วคน ถึงขนาดว่ามีคนไทยจำนวนไม่น้อย เข้าใจผิดคิดเหมาไปว่าพวกอภัยวงศ์มีต้นวงศ์เป็นชาวกัมพูชาไปเสียเลย ทั้งๆ ที่ความจริงหาใช่เช่นนั้นไม่

ซ้ำร้ายบางคนก็ซุบซิบนินทากันไปต่างๆ นานาว่าขุนนางผู้ใหญ่ในสกุลนี้ในรุ่นต่อๆ มา มีใจเอนเอียงไปเอื้อประโยชน์ต่อเมืองเขมรบ้าง ฝรั่งเศสบ้าง เป็น “ภัย” ต่อกรุงสยามและพระบรมราชวงศ์ไม่สมราชทินนาม “อภัยภูเบศร” บ้าง

บางครั้ง กาลเวลาเท่านั้นที่จะช่วยพิสูจน์ให้ผู้นิยมการนินทากาเลเป็นเครื่องบำรุงความสำราญของตน ได้เข้าใจและตระหนักถึงน้ำใสใจจริงของผู้มีอุปนิสัยสุจริตจงรักภักดีอย่างมั่นคง

ต่อมา ทางเขมรมีสาส์นมากราบบังคมทูลขอนักองค์เองกลับไปครองกัมพูชา แต่ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงเห็นว่านักองค์เองยังเยาว์นัก ถ้าขึ้นครองราชย์ก็อาจจะตกอยู่ในมือของผู้ใหญ่ที่แข็งแกร่งและจัดเจนกว่า จนย้อนกลับมาเป็นภัยแก่ไทยได้ จึงทรงผัดผ่อนไปก่อนให้เติบโตมากกว่านี้

ระหว่างนี้ก็โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร (แบน) ออกไปว่าราชการแทนไปก่อน ท่านก็รับพระบรมราโชการ พาครอบครัวไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองอุดงลือไชย ทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณ ปกครองดูแลอยู่ที่นั่นถึง ๑๒ ปีด้วยความเรียบร้อยทุกประการ

จนกระทั่งนักองค์เองเจริญวัยขึ้น พระเจ้าอยู่หัวจึงทรงส่งกลับไปปกครองกัมพูชา เฉลิมพระนามว่า “สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี” ส่วนเจ้าพระยาอภัยภูเบศร ทรงเห็นว่าเป็นผู้สามารถในการปกครอง จึงไม่ทรงเรียกกลับ แต่ว่าทรงแยกเมืองพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ มงคลบุรี และระสือ ซึ่งล้วนอยู่ใกล้ชายแดนไทย มาให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศรปกครองเป็นสิทธิ์ขาด เก็บภาษีได้เอง ไม่ขึ้นกับกัมพูชา แต่ขึ้นตรงกับไทย สมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงยินยอมด้วยดี

สิ้นเจ้าพระยาอภัยภูเบศรแล้ว ตระกูลอภัยวงศ์ก็ได้ครอบครองดินแดนนี้ต่อมาอีกหลายชั่วคน ดูแลปกครองเมืองต่างพระเนตรพระกรรณด้วยความซื่อสัตย์สุจริตตลอดมา จนถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อไทยต้องเสียเสียมราฐ พระตะบองและดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง พวกอภัยวงศ์จึงโยกย้ายกลับสู่ภูมิลำเนาเดิมอีกครั้ง

ประวัติศาสตร์ในเรื่องนี้ย่อมเป็นข้อพิสูจน์ว่า เจ้าพระยาอภัยภูเบศร (แบน) และเชื้อสายของท่าน เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยมากเพียงใด ท่านเองก็พิสูจน์ให้เห็นอย่างไม่มีข้อเคลือบแคลงเลยถึงความเทิดทูนจงรักภักดี ต่อพระมหากษัตริย์แห่งบรมราชจักรีวงศ์

เรื่องหนึ่งที่ควรกล่าวถึง ก็คือเมื่อ พ.ศ.๒๓๒๗ ชาวประมงเขมรไปทอดแหในทะเลสาบนครเสียมราฐ ได้พระขรรค์โบราณฝีมืองามนักเป็นฝีมือยุคเดียวกับนครวัดสมัยพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ หรือพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ และที่น่าประหลาดใจคือแม้พระขรรค์นี้จมอยู่ก้นทะเลสาบเป็นเวลานาน แต่กลับไม่มีรอยสนิมกัดกินเนื้อเหล็กให้เป็นมลทินเลยแม้แต่น้อย ทั้งยังมีรูปสลักลวดลายพระเป็นเจ้าต่างๆ เช่น พระนารายณ์ พระลักษมี พระอินทร์ และพระราหู บนต้นพระขรรค์ด้วย

เมื่อท่านเห็นว่าเป็นพระขรรค์ล้ำค่าควรเมือง ก็ไม่รอช้า สั่งให้ข้าราชการเชิญมาทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ที่กรุงเทพฯ ในทันที เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งน้ำใจสวามิภักดิ์อย่างสูงสุด

พระขรรค์โบราณเล่มนี้มีปรากฏการณ์อัศจรรย์ เมื่อวันที่มาถึงกรุงเทพฯ ร่ำลือกันว่าฟ้าผ่าลงมาในพระนครถึง ๗ แห่ง รวมทั้งที่ประตูวิเศษไชยศรีในเขตพระราชฐานชั้นนอกและประตูพิมานไชยศรีซึ่งเป็นประตูเข้าสู่เขตพระราชฐานชั้นกลาง

พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ พระราชทานนามว่า “พระแสงขรรค์ชัยศรี” โปรดฯ ให้ทำด้ามและฝักด้วยทองลงยาประดับอัญมณี นับเป็นหนึ่งในเบญจราชกกุธภัณฑ์ที่เป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นพระมหากษัตริย์มาจนปัจจุบัน

เมื่อร่วมสองร้อยปีก่อนนั้น เจ้าพระยาอภัยภูเบศร (แบน) ตลอดจนบุตรหลานของท่าน คงไม่อาจคาดฝันได้หรอกว่า ทายาทของท่านจากรุ่นสู่รุ่นจะสามารถดำรงวงศ์สกุลให้มีเกียรติยศเป็นที่ปรากฏอย่างยิ่งใหญ่

ด้วยกุศลแห่งความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อแผ่นดิน ตั้งใจฉลองพระเดชพระคุณมาทุกชั่วคน ผู้สืบสายโลหิตสายตรงของท่านจึงได้รับพระราชทานเกียรติยศ นับเนื่องเข้าร่วมในพระราชวงศ์ ได้รับเฉลิมยศเฉลิมศักดิ์ให้เป็นถึงพระวรราชเทวีในสมเด็จพระมหากษัตริย์จอมปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ มีพระนามปรากฏติดแผ่นดินอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้

ตอนที่ ๒
มหาธีรราชประดิพัทธ์

ล่วงมาถึงรัชกาลที่ ๕ เมืองพระตะบองยังคงถูกปกครองโดยเชื้อสายเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (แบน) เรื่อยมาจนถึงชั้นเหลน คือ พระยาคทาธรธรณินทร์ (ชุ่ม) ต่อมา สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาในราชทินนามเดียวกับทวด จึงนับเป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศรคนที่สองแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นเจ้าพระยาคนที่สามแห่งตระกูลอภัยวงศ์ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม) มีบุตรธิดาหลายคน หนึ่งในจำนวนนั้นคือพระยาอภัยภูเบศร (เลื่อม) เป็นบุตรชายคนโต เกิดจากคุณหญิงสอิ้ง เอกภรรยา

เชื้อสายของตระกูลนี้ได้รับพระราชทานนามสกุลว่า “อภัยวงศ์” เพราะล้วนมีสายเลือดเกี่ยวพันกับเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (แบน) ทั้งสิ้น

พระยาอภัยภูเบศร เมื่อครั้งยังหนุ่ม มีบรรดาศักดิ์เป็นพระอภัยพิทักษ์ มีภรรยาชื่อ “คุณเล็ก” ซึ่งเป็นธิดาเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) หรือที่รู้จักกันในนาม ‘เจ้าคุณทหาร’ กับคุณท้าวแก้ว หรือท้าวศรีสุนทรนาฏ ผู้อำนวยการละครหลวงฝ่ายใน กรมมหรสพ คุณท้าวแก้วนั้นเป็นผู้มีความสามารถเชิงนาฏศิลป์อย่างเอก กล่าวกันว่าท่านเล่นเป็นตัวไกรทองได้งามเป็นที่เลื่องลือ

จากคำบอกเล่าของคนเก่าแก่ที่ทันรู้เรื่องสมัยนั้น เล่าว่าคุณเล็ก บุนนาค ธิดาของคุณท้าวแก้ว เป็นสตรีที่งามมาก ทั้งยังมีการศึกษาดี ได้ไปเรียนถึงปีนัง แต่ว่าชีวิตของท่านออกจะอาภัพ คือเมื่อได้เป็นภรรยาของพระยาอภัยภูเบศร (เลื่อม) ไม่ทันไร กำลังตั้งครรภ์บุตรคนแรก สามีก็ไปสมรสกับสตรีอื่นตามความเห็นชอบของท่านบิดามารดา คุณเล็กก็เลยออกจากบ้านมาอยู่กับคุณท้าวแก้วผู้เป็นมารดา

ชะตาชีวิตอันอาภัพของคุณเล็ก พลอยทำให้ทุกคนคิดไปว่า เด็กน้อยที่จะเกิดมานี้ช่างน่าสงสารนัก ส่วนบางคนที่จิตใจไม่สะอาด ก็ตั้งข้อรังเกียจเหยียดหยามไว้ด้วยซ้ำ ว่าเด็กนี้มีแม่ก็ไม่ใช่ลูกภรรยาหลวงในบ้านบุนนาค แถมยังไม่ได้มีโอกาสจะถือกำเนิดมาอย่างสง่าผ่าเผยในบ้านอภัยวงศ์ เพราะพ่อก็ต้องละทิ้งไปมีภรรยาที่ออกหน้าออกตาตามที่ผู้ใหญ่เห็นสมควร

แต่ไม่มีใครล่วงรู้หรอกว่าทารกน้อยในครรภ์แก่ใกล้คลอดของคุณเล็กนั้น จะถือกำเนิดมาเพื่อผดุงเกียรติยศของบุพการี และของตระกูลไว้ได้ อย่างยากจะหาบุคคลใดในวงศ์วานว่านเครือมาเทียบเทียม

ผ่านพ้นวันขึ้นปีใหม่ไปได้เพียง ๑๕ วัน ในเวลา ๘ โมงเช้ากับอีก ๗ นาทีของวันเสาร์ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ตรงกับวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ.๒๔๔๘ ที่บ้านคลองบางหลวงของคุณท้าวแก้ว คุณเล็กก็ได้ให้กำเนิดบุตรีที่เกิดแต่คุณพระอภัยพิทักษ์

คุณยายแก้วตั้งชื่อทารกน้อยว่า “เครือแก้ว” แต่ชื่อที่เรียกกันทั่วไปนั้นคือ “ติ๋ว”

คุณเล็กถึงแก่กรรมตั้งแต่คุณติ๋วยังเยาว์ คุณยายแก้วเป็นผู้อุปการะหลานสาวต่อมา ณ บ้านคลองบางหลวง ครั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคุณยายแก้วเป็นท้าวศรีสุนทรนาฏ ผู้อำนวยการละครหลวงฝ่ายใน กรมมหรสพ จึงย้ายมาอยู่ที่บ้านสวนสาสี่ ตรงที่ดินซึ่งต่อมาเป็นบ้านนรสิงห์ หรือทำเนียบรัฐบาลในทุกวันนี้ คุณเครือแก้วก็ได้เข้ามาประจำอยู่กับคุณยายและเข้าทำราชการในพระราชสำนักเรื่อยมา

ลูกหลานของคุณท้าวแก้ว ในรุ่นต่อๆ มาเล่าถึงเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยในครอบครัวไว้ว่า

“คุณติ๋วเป็นหลานรักหลานสงสารของคุณท้าวแก้ว เพราะเป็นไข้รูมาติซั่มตั้งแต่เด็กๆ เมื่อหายป่วย คุณท้าวฯ ก็ไม่ค่อยจะให้ทำงานหนักอะไรนัก แถมคุณติ๋วยังเป็นคนเฉลียวฉลาด ช่างพูดช่างเจรจา คุณท้าวฯ เลยยิ่งรักมาก”

อันที่จริงคุณท้าวแก้วก็มิใช่คนอื่นไกล ท่านเป็นหลานปู่ของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (แบน) โดยตรง คือเป็นธิดาคนเล็กที่เกิดจากพระสุพรรณพิศาล (กอง) บุตรของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (แบน) นั่นเอง

คุณท้าวแก้วต้องกำพร้าบิดาตั้งแต่ยังเล็ก เมื่อบิดาประสบเหตุน่าสลดใจ ถูกโจรรุมทำร้ายถึงแก่ชีวิตในระหว่างปฏิบัติหน้าที่ราชการสนองพระเดชพระคุณในเมืองเขมร ตามพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เป็นแม่กองไปรื้อปราสาทตาพรหมมาไว้ที่กรุงเทพฯ

เมื่อสิ้นบิดา คุณท้าวแก้วจึงเข้ามาอยู่ในความอุปการะของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และได้ตั้งครรภ์มีธิดาซึ่งเกิดแต่เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ บุตรของสมเด็จเจ้าพระยา

คุณเครือแก้วเติบโตขึ้นเป็นสาว นอกจากเป็นสตรีที่มีความงามเก๋ และเฉลียวฉลาดแล้ว ยังมีพรสวรรค์ที่แก้วเสียงใสไพเราะจับใจ จึงได้รับการฝึกฝนการขับร้องเพลงไทย จนได้รับตำแหน่งต้นเสียง ขับร้องเพลงประกอบละครพระราชนิพนธ์ ซึ่งแสดงกันอยู่เป็นประจำ

นอกจากคุณเครือแก้วจะเป็นชาวกรมมหรสพแล้ว ก็ยังได้ทำหน้าที่เป็น ‘คุณพนักงานฝ่ายใน’ ได้มีโอกาสใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทในหน้าที่ต่างๆ เช่น การเชิญเครื่องเสวย กรองมาลัย และเย็บปักถักร้อยตามหน้าที่ของสตรีฝ่ายใน อยู่เนืองๆ อีกด้วย

บรรดาคุณพนักงาน ในพระราชสำนักของรัชกาลที่ ๖ มักจะได้รับพระราชทานนามใหม่อันไพเราะจากเจ้าชีวิตของพวกเธอแทบทุกคน เช่น อนินทิตา, มงคลยา, อุบลมาลา, นันทิวัฒนา, อินทุประภา, อรุณธดี, นิธิวดี, จิตริณี, เกตุมดี, จารุมดี, สัตยวดี ฯลฯ

วันที่ ๓ เมษายน ๒๔๖๗ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามใหม่ให้คุณเครือแก้ว หรือ ‘แม่ติ๋ว’ ของบรรดาคุณข้าหลวงรุ่นสาวๆ ว่า “สุวัทนา” มีความหมายว่า “ผู้เป็นแบบอย่างที่ดี”

มหาดเล็กเก่าแก่คนหนึ่งเล่าถึง ‘หน้าที่’ สำคัญหน้าที่หนึ่งซึ่งคุณสุวัทนาได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติเป็นประจำ

“...หน้าที่ของท่านคือต้องเก็บดอกมะลิไปถวายล้นเกล้าฯ เป็นประจำทุกวัน ล้นเกล้าฯ ทรงโปรดดอกมะลิ หน้าที่นี้ทำให้ได้มีโอกาสเฝ้าฯ เสมอๆ ล้นเกล้าฯ ก็ทรงรู้จักคุณสุวัทนา หลานคุณท้าวแก้วเป็นอย่างดี

...เสด็จพระนางฯ รับสั่งว่า ดอกมะลิก็เหมือนเป็นดอกไม้ที่ทำให้ชีวิตท่านเปลี่ยนไป ท่านจะไม่ปลูกต้นมะลิไว้ในวังเลย เพราะพอทอดพระเนตรเห็นที่ไร ก็ทรงรู้สึกถึงวันเก่าๆ ที่มะลิทำให้ต้องมีชีวิตที่พลิกผันต้องพบเจออะไรต่ออิอะไรมากมายเหลือเกิน...ทั้งดี ...และร้าย”

ละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่๖ ไม่ได้เป็นแต่เรื่องบันเทิงใจเท่านั้น แต่ยังมีคุณธรรมและคติ จรรโลงใจให้รักและเกิดสำนึกให้เสียสละเพื่อชาติ ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดที่จะทรงแสดงร่วมกับข้าราชบริพารอยู่เป็นนิจ อย่างเช่นเรื่อง “พระร่วง” ที่ร่วมแสดงด้วยพระองค์เองในบทของนายมั่น ปืนยาว พรานป่าผู้จงรักต่อพระร่วงแห่งกรุงละโว้

เป็นที่รู้กันว่า พระเจ้าอยู่หัวโปรดให้ผู้ร่วมแสดงละคร แสดงอย่างสมจริงสมจังบนเวที ตามแบบของละครตะวันตกที่ทรงคุ้นเคยมา บ่อยครั้งที่ทรงกำหนดบทบาทตัวละครให้ตรงข้ามกับชีวิตจริงของบุคคลนั้นๆ เช่น โปรดฯ ให้ขุนนางผู้ใหญ่ รับบทเป็นผู้น้อยหรือคนรับใช้ ในขณะที่โปรดฯ ให้ข้าราชการผู้น้อย รับบทเป็นผู้มีอำนาจราชศักดิ์ใหญ่โต

นับเป็นพระบรมราชกุศโลบายอันแยบคายให้ข้าราชสำนักและข้าราชการของพระองค์ ได้เรียนรู้ชีวิตและศึกษาบทบาทของการเป็นผู้บังคับบัญชา และผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาอย่างถ่องแท้ ทั้งยังได้ซึมซับแนวคิดเรื่องสิทธิและความเสมอภาคตามวิถีประชาธิปไตยไปพร้อมๆ กัน

ในเมื่อการแสดงนั้น ผู้เล่นมักได้รับบทตามความเหมาะสมของบุคลิกท่าที ไม่ใช่ตามลำดับความสูงต่ำในชีวิตจริง ดังนั้นจึงมีหลายเรื่องที่พระเจ้าอยู่หัวทรงรับบทสามัญชน ขณะที่ข้าราชบริพารอาจจะรับบทขุนนางหรือเจ้านายที่สูงกว่า หรือผู้มีบรรดาศักดิ์สูงบางท่านก็อาจจะรับบทต่ำกว่าฐานะแท้จริงของตน แต่ไม่ว่าได้รับบทใดก็ตาม เมื่อออกแสดงบนเวทีก็ต้องแสดงให้สมบทบาท พระเจ้าอยู่หัวทรงกวดขันฝึกฝนในด้านนี้อย่างจริงจัง เพื่อให้ละครออกมาแนบเนียนที่สุด

คุณสุวัทนาเข้าใจหลักเกณฑ์ในการแสดงดังที่ว่าเป็นอย่างดี เมื่อเธอได้รับมอบให้แสดงเป็นข้าหลวงหรือสาวใช้ของนางจันทร์ มีท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรี (กิมไล้ สุจริตกุล) รับบทนางจันทร์ มารดาของพระร่วง และเจ้าพระยารามราฆพ รับบทพระร่วง เธอก็ตั้งใจแสดงบทสาวใช้อย่างสมจริงสมจังเพื่อให้ละครออกมาดีที่สุด

ละครเรื่อง **พระร่วง** ฉบับที่ทรงพระราชนิพนธ์เป็นละครร้องนั้น แสดงเป็นครั้งแรก ณ พระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์ พระราชนิเวศน์

ท้าวศรีสุนทรนาฏ (แก้ว พนมวัน ณ อยุธยา)
ผู้อำนวยการละครหลวงฝ่ายใน กรมมหรสพ

รูปสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)
ที่สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ทรงเก็บรักษาไว้

คุณเล็ก บุนนาค

พระยาอภัยภูเบศร (เสื่อม อภัยวงศ์)

๑

๒

๓

๔

๕

(๑) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงแสดงเป็นนายมั่น ปืนยาว

(๒) เข็มพระบรมนามาภิไธย ราม ร. ประดับเพชร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คุณสุวัทนา เป็นเครื่องหมายเฉพาะพระมหากรุณาชิ้นแรก

(๓) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงคล้องพระกรนำเจ้าจอมสุวัทนา ลอดซุ้มกระบี่ไปนมัสการพระพุทธบุษยรัตน์

(๔) เข็มกลัดอักษรพระบรมนามาภิไธย ร.ร.๖ ด้านหลังมีตลับแก้วบรรจุเส้นพระเจ้าของรัชกาลที่ ๖ ที่เจ้าจอมสุวัทนาได้รับพระราชทาน

(๕) ฉายในงานฤดูหนาวประจำปี ๒๔๖๗ (แถวยืนจากซ้ายไปขวา) คุณหญิงเฉลา อนิรุทธเทวา, เจ้าพระยารามราฆพ (หม่อมหลวงเฟื้อ พึ่งบุญ), พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระยาอนิรุทธเทวา (หม่อมหลวงฟื้น พึ่งบุญ), คุณหญิงประจวบ รามราฆพ (แถวนั่งจากซ้ายไปขวา) เจ้าจอมสุวัทนา, พระสุจริตสุดา (เปรื่อง สุจริตกุล)

มฤคทายวัน เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๔๖๗ มีบทในฉากตอนหนึ่งที่นายมั่นผู้เป็นพรานไพรพเนจรจะต้องโต้เถียงกับสาวใช้ชาววังของนางจันทร์ ถึงขั้นยื้อยุดผลักไสกัน คุณสุวัทนาก็ตั้งอกตั้งใจแสดงบทนี้ตามที่ฝึกซ้อมมา ถือเป็นคืนสำคัญที่สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินี เสด็จทอดพระเนตรการแสดงด้วย เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระองค์

แต่เมื่อใกล้วันแสดงจริง เหตุการณ์ที่ไม่มีผู้ใดคาดคิดก็เกิดขึ้นขณะกำลังซ้อมละคร

มีผู้ชมการซ้อมละครกลุ่มสำคัญกลุ่มหนึ่ง ที่นั่งกันอยู่บนระเบียงพระที่นั่งชั้นบนตรงข้ามกับเวที เมื่อดูบทนายมั่นโต้เถียงยื้อยุดกับสาวใช้ของนางจันทร์ พากันไม่คำนึงว่าเป็นการอยู่เฉพาะพระพักตร์พระเจ้าอยู่หัว ต่างตบพื้นพระที่นั่งและส่งเสียงโห่ฮาออกมาอย่างไม่สำรวม ทำให้ตกตะลึงกันไปหมดทั้งห้อง

เมื่อถามข้าหลวงที่ทันรู้เห็นเหตุการณ์ว่าเขาตบพื้นพระที่นั่งกันอย่างไร ก็ได้รับคำตอบที่แม้คนในยุคปัจจุบันได้ฟังแล้วยังตกใจ

“...ใช้เท้าทั้งสองข้างตบพื้นค่ะ”

พระเจ้าอยู่หัวกริ้ว เสด็จขึ้นที่ประทับในทันที ทำให้การซ้อมละครต้องหยุดชะงักงันอยู่เพียงแค่นั้น

อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์นี้ก็กลับเป็นการชี้ให้เห็นถึงไหวพริบและความสุขุมของคุณสุวัทนา เธอยังคงเก็บกิริยาอาการได้สงบเสี่ยมเรียบร้อยเหมือนเดิมทุกอย่าง ไม่เสียขวัญและไม่แสดงความกระทบกระเทือนใดๆ ทั้งในวันต่อมาและหลังจากนั้น

เหตุการณ์ทั้งหมดนี้อยู่ในสายพระเนตรของพระเจ้าอยู่หัวตลอด

วันรุ่งขึ้นจึงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานแก่คุณสุวัทนา ทรงปลอบว่าไม่ต้องตกใจ เพราะไม่ได้ทำอะไรผิด แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเข็มพระบรมนามาภิไธย ‘ราม ร.’ ประดับเพชรล้วนทั้งองค์ ซึ่งโดยปกติแล้วจะพระราชทานแก่พระราชวงศ์ฝ่ายใน หรือสตรีบรรดาศักดิ์ชั้นสูงเท่านั้น

จนถึงในวันแสดงละครเรื่องพระร่วงวันจริง

เข็มกลัด ราม ร. ประดับเพชร ซึ่งคุณสุวัทนาเลือกนำไปประดับไว้ปอยผมทัดหู ขณะออกแสดงละครนั้น ยามกระทบกับแสงไฟ ก็ทอประกายระยิบระยับ ตัดกับเส้นผมดำขลับ เป็นจุดเด่นที่สังเกตได้ในหมู่ชาววัง นับแต่นั้นว่า กุลสตรีผู้นี้เป็นที่ต้องพระราชอัธยาศัยของพระเจ้าอยู่หัวแล้ว

พระราชประดิพัทธ์ที่เพิ่งบังเกิด ได้ถูกประกาศขึ้นแล้วโดยนัย ด้วยสัญลักษณ์แห่งพระมหากรุณา ที่ประจักษ์แก่สายตาข้าราชสำนักทุกคน

เมื่อถึงกำหนดที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับพระนคร สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจีฯ ทรงปฏิเสธที่จะร่วมขบวนเสด็จ พระเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จฯ กลับพระนครพร้อมด้วยคุณสุวัทนาและข้าราชสำนักทั้งปวง

ครั้นถึงเวลาสมเด็จอินทร์ จะเสด็จกลับ ทรงต้องพระประสงค์ให้จัดการอย่างพิเศษโดยต่อสะพานเป็นทางทรงพระดำเนินยื่นลงไปในทะเลจนถึงเรือพระที่นั่ง พระเจ้าอยู่หัวก็มีพระบรมโองการให้ดำเนินการตามพระประสงค์ และยังทรงพระมหากรุณาเสด็จไปประทับรอรับเสด็จสมเด็จพระบรมราชินีที่ท่าราชวรดิฐ โอกาสนั้น คุณสุวัทนาซึ่งตามเสด็จพระเจ้าอยู่หัวมารับเสด็จด้วย แลเห็นสมเด็จอินทร์ ก็ลงหมอบกราบในทันที พระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพอพระราชหฤทัยว่า เป็นผู้สุขุมเยือกเย็นและรู้จักวางตัวได้เหมาะสม เป็นที่สบพระราชอัธยาศัยอย่างมาก

คำกลอนพระราชนิพนธ์ตอนหนึ่ง จากเรื่องสาวิตรี สะท้อนพระราชนิยมเกี่ยวกับคุณสมบัติของสตรีไว้ได้เป็นอย่างดี

“อันนางรูปโสภานั้นหาง่าย
แต่ทั้งกายทั้งใจให้งามสม
ย่อมหายากหนักหนาน่านิยม
น่าภิรมย์ชมชื่นรื่นฤดี”

พระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นสุภาพบุรุษและผู้ดี เมื่อมีพระราชหฤทัยประดิพัทธ์สตรีใด ก็ทรงปฏิบัติด้วยอย่างสุภาพบุรุษพึงมีต่อสตรีผู้เป็นที่ต้องใจ มิเคยวางพระองค์เป็น “นาย” บังคับหรือวางอำนาจต่ออีกฝ่ายอย่างใด แต่ทรงอ่อนโยนและให้เกียรติทุกประการ

คุณสุวัทนา ได้เล่าถึงเหตุการณ์ในตอนนี้ เมื่อเวลาล่วงเลยหลังจากนั้นมายาวนานหลายสิบปี

“เมื่อล้นเกล้าฯ ได้ตัดสินพระทัย ก็ได้มีกระแสรับสั่งให้หมั่นรักษาตัว ทรงมีพระราชกระแสเป็นทำนองจดหมาย ไต่ถามถึงความเป็นอยู่ และทุกข์สุขเป็นประจำวัน เมื่อได้รับแล้วก็ต้องตอบกราบทูล บางขณะมีรับสั่งให้ทูลเล่าเรื่องต่างๆที่ได้พบเห็นให้ฟัง แลกเปลี่ยน โต้ตอบกันอยู่อย่างนี้เป็นเวลานาน”

“ขณะนั้น ยังเป็นเด็กมาก อายุไม่ถึง ๒๐ ปี การศึกษาก็ไม่มีทางจะดีเหมือนเด็กๆ ในสมัยนี้ จึงไม่สามารถคิดไปได้ถึงอย่างนั้น แต่ครั้นถึงเวลาวันหนึ่ง ล้นเกล้าฯ ก็ทรงจดหมายฉบับหนึ่งมาว่า ‘รัก’ และขอแต่งงาน”

“ล้นเกล้าล้นกระหม่อมมิได้ทรงกระทำสิ่งใดตามพลการ เมื่อทรงตัดสินพระทัยแล้ว ล้นเกล้าฯ ก็ทรงสู่ขอต่อผู้ปกครอง แล้วเราก็มีการแต่งงานกันตามธรรมเนียม”

ล่วงมาถึงวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๖๗ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น “เจ้าจอมสุวัทนา พระสนมเอก”

คุณหญิงนิธิวดีฯ กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เป็นเหมือนนิมิตถึงความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของคุณสุวัทนา

“...สมัยนั้นท่านยังเป็นข้าหลวงเหมือนพวกเรา เราก็ยังเรียกเสด็จพระนางฯ กันว่า ‘พี่ติ๋ว’ อยู่ในวังด้วยกัน พอล้นเกล้าฯ เสด็จมฤคทายวันก็โปรดฯ ให้ละครหลวงตามเสด็จไปด้วย คุณท้าวแก้ว ก็หัดหลานๆ ให้รำละคร

ดิฉันยังเด็ก เป็นเด็กกะโปโลล่ะค่ะ

ตกเย็นพวกเด็กสาวๆ ก็พากันอาบน้ำที่บ่อน้ำ ระหว่างนั่งคุยกันอยู่พี่ติ๋วก็เดินมา แต่งตัวธรรมดาๆ ไม่ได้แตกต่างอะไรไปจากพวกเรา มายืนคุยกับข้าหลวงอีกคน เราเรียกว่า ‘เจ๊นวล’

...ก็มีชาวบ้าน เป็นยายซิ้มคนหนึ่ง หาบปีบสนิมเขรอะมาตักน้ำในบ่อ พอเห็นคุณติ๋วเท่านั้นแหละ ก็ตกใจ โยนปีบโครม! แล้วนั่งโก้งโค้งไหว้จนก้นกระดก ปากก็ร้องว่า ‘พระราชินี..พระราชินี’

เจ๊นวลบอกว่า ‘นี่แม่ติ๋ว ลางมันมา ยังไงก็อย่าลืมเจ๊นะ’

ว่าแล้วพวกเราก็หัวเราะกันใหญ่ ...ไม่นึกเลยว่านี่จะเป็นลางของคนจะมีบุญจริงๆ”

การที่คุณสุวัทนา ‘ขึ้น’ จนได้รับพระราชทานเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ให้เป็นถึงเจ้าจอมชั้นพระสนมเอกนั้น คนทั่วไปมักจะคิดว่า ชีวิตในวังย่อมได้พบเห็นแต่เรื่องเบิกบาน คงเป็นบรรยากาศและช่วงเวลาอันหอมหวานชื่นมื่น ราวกับหนทางที่โรยด้วยกลีบดอกไม้ทุกก้าว

แต่ความเป็นจริงหาใช่เช่นนั้น

ดังที่คุณหญิงนิธิวดีฯ เล่าไว้ว่า

“...เจ้าจอมมาพูดกับแม่ดิฉันว่า ‘แม่เหนยมาอยู่กับฉันเถอะ มาช่วยทำกับข้าวหน่อย ฉันกลัวยาเบื่อ’ แม่ดิฉันเลยปิดร้านอาหารที่ทำอยู่แล้วเข้าวังมาอยู่กับท่าน

เวลาไปร่วมโต๊ะเสวยกับล้นเกล้าฯ ก็ไม่มีปัญหา ไม่อันตรายอะไรหรอก เพราะของล้นเกล้าฯ มีคนเทียบเครื่อง แต่ถ้าออกมาอยู่เองโดยลำพังแล้ว เรื่องอาหารการกินของเจ้าจอมนี่ต้องระวังมาก ไว้ใจใครไม่ได้เลย...”

เจ้าจอมสุวัทนา เล่าถึงความจำในวันสำคัญที่สุดวันหนึ่งในชีวิตว่า การสถาปนาเริ่มขึ้นในตอนบ่ายของวันที่ ๑๐ สิงหาคม ณ ห้องรับแขกชั้นบนของพระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง

ผู้ที่อ่านพระบรมราชโองการสถาปนาเจ้าจอมสุวัทนา พระสนมเอก คือเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี เสนาบดีกระทรวงวัง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานน้ำพระมหาสังข์ทรงเจิม ทรงสวมพระธำมรงค์อภิเษกสมรสพระราชทาน เป็นแหวนทองเกลี้ยงเรียบๆ ตลอดวง ไม่มีจุดเริ่มต้นและไม่มีจุดสิ้นสุดดังที่ชาวตะวันตกถือเป็นสัญลักษณ์แห่งรักนิรันดร ด้านในมีจารึกวันที่ไว้ว่า “๑๐/๕/๖๗” หมายถึงวันที่ ๑๐ เดือน ๕ คือเดือนสิงหาคมเพราะในสมัยนั้นนับเดือนเมษายนเป็นเดือน ๑ และปี ๒๔๖๗ แล้วพระราชทานเครื่องยศ อันได้แก่ หีบกับกระโถนทองคำลงยา และยังพระราชทานเครื่องเพชรส่วนพระองค์บางชิ้นอีกด้วย

จากนั้น พระเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยในสมุดทะเบียนราชาภิเษกสมรส โดยมีผู้ลงนามเป็นพยานหลายคน เช่นเจ้าคุณพระประยุรวงศ์ เจ้าพระยาอภัยราชา (หม่อมราชวงศ์ลพ สุทัศน์) เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (หม่อมราชวงศ์ปุ้ม มาลากุล) ท้าวศรีสุนทรนาฏ (แก้ว พนมวัน ณ อยุธยา) เจ้าพระยารามราฆพ (หม่อมหลวงเฟื้อ พึ่งบุญ) พระยาอนิรุทธเทวา (หม่อมหลวงฟื้น พึ่งบุญ) พระยาอุดมราชภักดี (โถ สุจริตกุล) และพระยาอภัยภูเบศร (เลื่อม อภัยวงศ์) เป็นต้น

เสร็จแล้ว พระเจ้าอยู่หัวเสด็จลง ทรงคล้องแขนเจ้าสาวในชุดแต่งงานเรียบๆ อย่างฝรั่ง ตัดเย็บด้วยผ้าไหมสีขาวนวลสลับลูกไม้ถักดิ้นเงิน มีผ้าโปร่งสีเดียวกันคลุมศีรษะ คาดมงกุฎดอกส้มสีขาว ทรงพระดำเนินและเดินตามลาดพระบาท ๒ ผืนที่ทอดยาวไว้เคียงคู่กันไปนมัสการพระพุทธบุษยรัตน์ ณ พระพุทธรัตนสถาน ระหว่างทางได้ทรงลอดซุ้มกระบี่แห่งราชองครักษ์ทหารบก ทหารเรือ เสือป่าและพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์ จำนวน ๘๔ นาย

เสียงร้อง “ไชโย! ไชโย! ไชโย!” แห่งราชองครักษ์และเหล่ารักษาพระองค์ที่เปล่งออกมาตลอดระยะทางจากพระที่นั่งบรมพิมานจนถึงพระพุทธรัตนสถานนั้น ดังกึกก้องระคนกับรอยแย้มพระสรวลและรอยยิ้มอย่างเปี่ยมสุขของพระองค์ผู้ทรงเป็นเจ้าบ่าว และกุลสตรีผู้เป็นเจ้าสาวในวันนั้น

ตอนที่ ๓
เคียงพระยุคลบาท

พระราชกรณียกิจสำคัญของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี ๒๔๖๗ ไม่มีเรื่องไหนเทียบได้กับการเสด็จประพาสสิงคโปร์และแหลมมลายูเพื่อเจริญพระราชไมตรี เป็นเวลา ๒๓ วัน ในช่วงเดือนกันยายนถึงตุลาคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าจอมสุวัทนาได้ตามเสด็จ ไม่ใช่ในฐานะ “ฝ่ายใน” ท่านหนึ่ง แต่ได้ออกงานพระราชพิธีและรัฐพิธีต่างๆ อย่างสมเกียรติ ในฐานะคู่อภิเษกพระเจ้าอยู่หัวแห่งสยาม

ความรักและไว้วางพระราชหฤทัยที่สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงมีต่อเจ้าจอมท่านนี้ มีมากเพียงไร ข้อความบนพระบรมฉายาลักษณ์องค์หนึ่งซึ่งพระราชทานแก่เจ้าจอมสุวัทนา ย่อมเป็นพยานยืนยันได้อย่างดี

“ให้สุวัทนาเพื่อเป็นพยานแห่งความรักอันจริงใจที่มีต่อกัน”

การได้ไปต่างประเทศในสมัยนั้นเป็นเรื่องยากเย็นแสนเข็ญสำหรับชาวพระนคร แต่ผลที่ได้รับก็คุ้มค่า นอกจากเป็นความตื่นตาตื่นใจแล้วยังเป็นเกียรติยศอีกด้วย

เจ้าจอมสุวัทนามิได้เคยไปไกลถึงต่างแดนมาก่อน แต่ด้วยความฉลาดสุขุมและเรียนรู้การปฏิบัติตัวตามที่ได้รับการอบรมมาจาก “คุณท้าวแก้ว” ท่านก็วางตัวได้เรียบร้อยงดงามเหมาะสม ในการปรากฏตัวต่อประมุขต่างแดนและสาธารณชน มิได้ทำสิ่งใดผิดพลาดเลย เป็นที่ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอย่างมาก

นับแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ หัวเมืองชายแดนใต้กับพระนครนั้นมีความสัมพันธ์ในทางดีและที่ลุ่มๆ ดอนๆ ตลอดมา จนถึงปลายรัชกาลที่ ๕ สยามต้องเสียหัวเมืองมลายูที่เป็นประเทศราช ได้แก่ ปะลิส กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี ให้แก่อังกฤษ กระแสความขัดแย้งนั้นดูเหมือนจะเป็นคลื่นใต้น้ำที่ซัดเข้ามากระทบความมั่นคงภายในของสยามให้สั่นสะเทือนอยู่เป็นระลอก

แต่ต่อมา ด้วยหลักรัฐประศาสโนบายอันวิเศษและเป็นอมตะที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ พระราชทานไว้เป็นพิเศษสำหรับการปกครองมณฑลปัตตานี ดินแดนปักษ์ใต้ของเรายามนั้น จึงได้ประสบความร่มเย็นเป็นสุขยิ่งกว่ายุคสมัยใดๆ ในอดีตกาล

ขณะเดียวกัน พระเจ้าอยู่หัวก็ยังทรงดำเนินพระบรมราโชบายทางการต่างประเทศเพื่อผลเลิศคือความมั่นคงภายในไปพร้อมๆ กันอีกด้วย การเสด็จประพาสสิงคโปร์และแหลมมลายูครั้งนี้ แท้จริงแล้วจึงไม่ใช่การเสด็จฯ ไปประพาสเล่นเพื่อพระราชสำราญ หากแต่เป็นการดำเนินพระบรมราชวิเทโศบายอันชาญฉลาดเพื่อรักษาความสงบในภาคใต้ ด้วยวิธีการสมานไมตรีกับมลายูซึ่งมีพรมแดนเชื่อมกันกับสยามตรงปลายด้ามขวาน

น่าเสียดายที่พระเกียรติคุณส่วนนี้ไม่สู้จะเป็นที่รู้กันแพร่หลายนัก จึงขอนำมาเล่าสู่กันฟังเป็นความรู้สำหรับคนรุ่นหลัง ได้เข้าใจถึงพระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขของแผ่นดิน โดยอาศัยจดหมายเหตุที่พระยาสมบัติบริหาร (เอื้อ ศุภมิตร) เรียบเรียงไว้

การเดินทางไปมลายูและสิงคโปร์ครั้งนี้ เริ่มด้วยการจัดขบวนรถไฟพิเศษเป็นพระราชพาหนะ ทันสมัยมากตรงที่มีโทรศัพท์ติดต่อกันได้ระหว่างขบวนรถ เริ่มออกจากสถานีรถไฟบางกอกน้อย ไปถึงจังหวัดแรก

คือนครปฐม แล้วเสด็จลงภาคใต้ไปตามทางรถไฟสายใต้ที่พระเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างไว้เพิ่งแล้วเสร็จ ประทับแรมในรถไฟพระที่นั่ง ที่ชุมพรคืนหนึ่งแล้วเสด็จไปหาดใหญ่ จนถึงปาดังเบซาร์ในเขตประเทศมลายู

ที่นี่ บรรดาเจ้านายมลายูและข้าราชการฝ่ายอังกฤษ พากันมารับเสด็จอย่างเกริกเกียรติ ในชุดเครื่องแบบขาวขัดกระบี่ รายาแห่งรัฐปะลิสนั้นมาเฝ้าฯ โดยประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทวีติยาภรณ์มงกุฎสยามด้วย

เมื่อเข้าเขตมลายู ภาระหน้าที่การถวายอารักขาอย่างสมพระเกียรติก็ตกเป็นของข้าราชการอังกฤษและมลายู ไม่ว่าจะเสด็จไปรัฐไหน พวกนี้มีหน้าที่ติดตามแวดล้อมโดยตลอดจนถึงวันเสด็จกลับเข้าเขตสยาม จึงหมดหน้าที่ของพวกเขา

น่าสังเกตว่าเมื่อเสด็จไปเมืองใดในรัฐไหนก็ตาม เจ้านายมลายูพากันมารับเสด็จอย่างอุ่นหนาฝาคั่ง เช่นเมื่อเสด็จถึงอาลอร์สตาร์ เมืองหลวงของนครเคดะห์ เจ้าพระยาไทรบุรี หรือเซอร์อับดุล ฮามิด ฮาลิมชาร์ สุลต่านผู้ครองนครที่เคยเป็นประเทศราชของสยาม ก็มารับเสด็จทั้งที่สุขภาพของท่านก็ไม่สู้อำนวยนัก

พระยาสมบัติบริหารบันทึกไว้ว่า

“ดูเจ้าพระยาไทรบุรีฯ ออกจะมีความชราภาพมาก อายุก็เพียงจะย่างเข้า ๖๕ เท่านั้น ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องด้วยมีโรคาพาธเบียดเบียฬอยู่เนืองๆ ที่อุตส่าห์ออกมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทได้ถึงดังนี้ และ ณ ที่นี้มีผู้ประหลาดใจกันอยู่ สังเกตดูออกจะลืมๆ ภาษาไทยไปเสียมาก แต่ว่ากันว่าหากพูดด้วยช้าๆ นับว่ายังพอเข้าใจได้ดี การแต่งกายมาเฝ้า แต่งตามเพศมะลายู สวมเครื่องสักหลาดดำรูปฟรอก กางเกงสักหลาด ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดาราปฐมจุลจอมเกล้า และดาราประถมาภรณ์มงกุฎสยาม เจ้านายอื่นๆตลอดข้าราชการฝ่ายอังกฤษแต่งเครื่องแบบและประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์เหมือนกัน”

เมื่อถึงเมืองอีโปห์ รัฐเประ พระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเสือป่า กองม้าหลวง เสด็จฯ พร้อมกับเจ้าจอมสุวัทนาและข้าราชบริพารที่ตามเสด็จ ไปทรงเยี่ยมสุลต่านอีสคานดาร์ เจ้าผู้ครองนครเประ

ทางสุลต่านและประไหมสุหรีพระชายาพร้อมด้วยโอรสธิดาและพระญาติพากันมาเฝ้าฯ มีพระราชปฏิสันถารด้วยพอสมควรแก่เวลา ตกบ่ายก็เสด็จฯ ไปงานสโมสรน้ำชา หรือ “ทีปาร์ตี้” ที่บ้านนายยูตองเส็ง ซึ่งคณะพ่อค้าจีนจัดถวาย เป็นงานใหญ่

หลังจากเจ้าภาพกราบบังคมทูลต้อนรับและถวายพระพรชัยเป็นภาษาอังกฤษแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ มีพระราชดำรัสตอบ

เป็นที่รู้กันว่าคนจีนได้อพยพจากถิ่นฐานเดิมบนแผ่นดินใหญ่มาตั้งหลักแหล่งอยู่ในดินแดนเอเชียอาคเนย์มานานหลายร้อยปีแล้ว ทั้งในมลายูและสยามก็มีคนจีนอยู่ไม่น้อย ผู้ที่ทำมาหากินร่มเย็นเป็นสุขเป็นกำลังของบ้านเมืองก็มีมาก บางส่วนที่กระทบกระทั่งก่อความวุ่นวายในสยามก็มีอยู่หลายครั้งในประวัติศาสตร์ ที่เรียกกันว่า “อั้งยี่” และ “จีนตั้วเหี่ย” ความขัดแย้งเช่นนี้ก็ได้เคยเกิดขึ้นที่อื่นบ้างเช่นกัน

ด้วยพระปรีชาญาณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มิได้ทรงกลบเกลื่อนความจริงข้อนี้ แต่ทรงยอมรับด้วยความสุขุม เป็นการรักษาน้ำใจของทุกฝ่าย ผ่านทางพระราชดำรัสอันสละสลวยว่า ทรงขอบใจที่เขาเหล่านั้นมีใจจงรักภักดีมารับเสด็จ ทรงเท้าความกลับไปว่าบรรดาชาวจีนที่ได้มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารมาหลายชั่วอายุคน แม้ว่าเกิดเป็นปากเสียงขึ้นบ้าง พระองค์ก็ทรงยินดีที่เห็นพวกเขาตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างสำราญมั่นคง ได้ช่วยเหลือสร้างความเจริญต่อพระราชอาณาจักร เช่นเดียวกับคนจีนในมลายูก็ได้มีส่วนช่วยนำความเจริญมาสู่ถิ่นนี่เช่นกัน แม้ว่ามีปากเสียงกันบ้าง ก็ทรงหวังว่าพวกจีนคงจะตั้งหลักฐานอยู่ที่นี่อีกยืนยาวหลายชั่วคน และนำความเจริญมาสู่พระราชอาณาจักรสยามและอาณาจักรมลายูเช่นเดียวกัน

พระราชดำรัสนี้เป็นที่พอใจของคนจีนในที่นั้นมาก สังเกตได้ว่ามีหลายตอนที่พวกเขาถูกอกถูกใจ ก็พากันส่งเสียงปรบมือกึกก้อง แสดงความพออกพอใจจนเป็นที่ประจักษ์ ถึงความชื่นชมต่อพระปรีชาญาณของพระมหากษัตริย์สยาม

พระเจ้าอยู่หัวเสด็จต่อไปถึงนครยะโฮร์บารู ตามที่สุลต่านยะโฮร์กราบบังคมทูลเชิญ ณ ที่นี้สุลต่านยะโฮร์มารอรับเสด็จหน้าคุ้มอิสตานาเบซาร์ ซึ่งมีกองทหารเกียรติยศมาตั้งแถวรับเสด็จอย่างสง่างาม

ที่ยะโฮร์นี่เอง เจ้าจอมสุวัทนาได้เข้าเฝ้าสุลต่านยะโฮร์พร้อมด้วยข้าราชสำนักฝ่ายใน อย่างท้าวอินทรสุริยา (หม่อมหลวงเชื้อ พึ่งบุญ) ผู้เป็นพี่สาวของเจ้าพระยารามราฆพ หม่อมคล้อง เกษมสันต์ ณ อยุธยา คุณหญิงรามราฆพ (ประจวบ พึ่งบุญ ณ อยุธยา) คุณหญิงอุดมราชภักดี (เชิด สุจริตกุล) เป็นต้น และได้ร่วมโต๊ะเสวยพระกระยาหารกลางวันที่สุลต่านจัดถวาย เครื่องเสวยวันนั้นเป็นอาหารมลายู จัดใส่จานชามกระเบื้องของฝรั่งอย่างประณีต บนโต๊ะเสวยจัดดอกไม้และช่อใบไม้

๑

๔

๒

๕

๓

๖

(๑) "ให้สุวัทนาเพื่อเปนพยานความรักอันจริงใจที่มีต่อกัน"

(๒) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยเจ้าจอมสุวัทนา ถึงคุ้มอิสตานาเบซาร์

(๓) (๔) สุลต่านแห่งรัฐยะโฮร์ถวายเลี้ยงพระกระยาหารกลางวัน ที่คุ้มอิสตานาเบซาร์ เมืองยะโฮร์บารู

(๕) ประทับฉายพระบรมฉายาลักษณ์ร่วมกับสุลต่านแห่งรัฐยะโฮร์ พร้อมด้วยผู้ตามเสด็จฝ่ายไทยตลอดจนพระราชวงศ์และข้าราชการฝ่ายยะโฮร์

(๖) เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรการแข่งม้าที่สโมสรคลี เมืองปีนัง

เป็นพู่พวงอุบะแลดูงามตา เจ้าจอมสุวัทนา แต่งกายด้วยเสื้อลูกไม้และสวมหมวกปีกกว้างอย่างฝรั่งแต่นุ่งซิ่นอย่างไทย นับเป็นการแต่งกายที่สมสมัยนิยม แต่ผสานความเป็นไทยไว้ได้อย่างลงตัว

พระเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้เจ้าจอมเฝ้าฯ อยู่ใกล้ชิดพระองค์ตลอดเวลา เมื่อทรงรับการถวายความเคารพจากกองทหารเกียรติยศ ก็โปรดฯ ให้เจ้าจอมยืนอยู่เคียงข้าง หากจะพูดอย่างสามัญก็คือให้ยืนอยู่คู่กันอย่างคู่สามีภรรยาที่ออกหน้าออกตาในวงสังคม เมื่อประทับโต๊ะเสวยพระเจ้าอยู่หัวก็ประทับทางขวาของสุลต่าน ส่วนเจ้าจอมนั้นก็โปรดฯ ให้นั่งทางซ้ายของสุลต่าน ตามธรรมเนียมสากลที่แขกผู้มีเกียรติยศสูงสุดจะถูกจัดให้ได้นั่งเคียงทั้งสองข้างของเจ้าภาพเสมอ กิริยาของเจ้าจอมเมื่อนั่งโต๊ะร่วมกับชาวต่างชาติ ก็เป็นไปอย่างละมุนละไมไม่ขัดเขิน รู้จักมารยาทสากลในการรับประทานอาหารอย่างดี ไม่มีบกพร่องสักน้อย

สุลต่านยะโฮร์องค์นี้ เป็นผู้ที่ทรงคุ้นเคยกับราชอาณาจักรสยามมาตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เคยเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง จนเป็นที่ทรงคุ้นเคยตั้งแต่ยังทรงเป็นมกุฎราชกุมารหรือที่เรียกว่า “รายามุดา” เมื่อเสด็จประพาสแถบนี้ทีไรก็ทรงหาโอกาสมาเข้าเฝ้าแทบจะทุกครั้ง

ในการเสด็จประพาสครั้งนี้ พระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ประถมาภรณ์ช้างเผือกแก่สุลต่านยะโฮร์ เป็นเกียรติยศ

จากนั้นก็เสด็จต่อไปยังสิงคโปร์

ข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำสิงคโปร์คือเซอร์ยอร์ช แมกซ์เวล รับเสด็จเป็นงานใหญ่สมพระเกียรติยศ พระเจ้าอยู่หัวทรงสำราญพระราชหฤทัยเป็นอย่างดี ต่อมาก็เสด็จไปถึงปีนัง แม้ว่าฝนตกหนักในช่วงนั้นก็ตามก็ยังเสด็จขึ้นปีนังฮิลส์ และประทับอยู่บนเกาะถึง ๗ วัน ในวันแรกได้เสด็จฯ พร้อมด้วยเจ้าจอมไปทอดพระเนตรการแข่งขันการแข่งม้าที่ “สโมสรคลี” หรือโปโลคลับ เมื่อจะเสด็จฯ กลับ ผู้ที่มาร่วมงานได้โห่ร้องถวายพระพรชัย ๓ ลาแด่พระเจ้าอยู่หัว และอำนวยพรแด่เจ้าจอมสุวัทนาด้วยอีก ๑ ลา

ที่ปีนัง พระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพร้อมด้วยเจ้าจอมและข้าราชบริพารไปประทับแรมที่บ้านของตระกูล ณ ระนอง บ้านหลังนี้เป็นของพระรัตนเศรษฐี (คอยู่ต้อก ณ ระนอง) ได้เคยรับเสด็จเจ้านายหลายพระองค์ เช่น สมเด็จเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ผู้พระราชทานนามบ้านหลังนี้ตามพระนามของพระองค์เองว่า “บ้านอัษฎางค์” ก่อนเสด็จกลับ พระเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้ช่างภาพมาฉายพระบรมฉายาลักษณ์คู่กับเจ้าจอมสุวัทนา พร้อมด้วยคณะผู้ตามเสด็จและสมาชิกสกุล ณ ระนอง

การเสด็จประพาสครั้งนี้ ไม่ว่าเสด็จไปถึงที่ใดก็มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ หัวหน้าราชการส่วนท้องถิ่นตลอดจนพ่อค้าคหบดีมารับเสด็จกันเนืองแน่นทุกเมืองที่เสด็จผ่าน และที่สำคัญคือเจ้านายจากทุกรัฐก็พากันมารับเสด็จด้วยไมตรีอันดียิ่ง หนังสือพิมพ์ลงข่าวสรรเสริญพระเกียรติยศและพระปรีชาสามารถทั้งทางราชการและส่วนพระองค์ โดยอเนกประการ

พระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเกียรติแก่เจ้าจอมสุวัทนาอย่างสูง เห็นได้จากเมื่อสุลต่านเประทรงจัดงานเลี้ยงถวายที่นครเประ จัดพระกระยาหารเป็นเครื่องมลายู เชิญรายาและข้าราชการเฉพาะมลายูและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายไทยเท่านั้น ในการเลี้ยง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สุลต่านจูงเจ้าจอมสุวัทนา และพระเจ้าอยู่หัวทรงจูงพระกรประไหมสุหรี

ขากลับ เสด็จแวะที่กัวลากังสาร์ แล้วเสด็จรถไฟพระที่นั่งกลับเข้าเขตแดนสยาม แวะประทับที่สงขลา ๒ วัน ชุมพรอีก ๑ คืน แล้วตรงเข้ากรุงเทพฯ

การเสด็จมลายูและสิงคโปร์ในครั้งนี้ เจ้าจอมสุวัทนาได้เข้าเฝ้าเจ้านายหลายพระองค์ ได้พบข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งของอังกฤษและไทย ท่านก็วางตัวได้อย่างเรียบร้อยเหมาะสมจนตลอดเส้นทาง

ระหว่างเสด็จกลับพระนคร พระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระมหากรุณาพระราชทาน เหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๑ แก่เจ้าจอมสุวัทนา

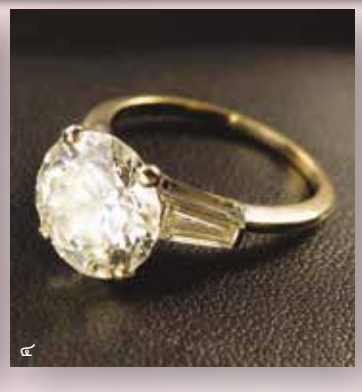
เหรียญนี้มีความหมายยิ่ง เพราะเป็นเหรียญราชอิสริยาภรณ์อันเป็นบำเหน็จความชอบในพระองค์พระมหากษัตริย์ชั้นสูงสุด แสดงให้มหาชนได้ประจักษ์ว่าทรงพอพระราชหฤทัยในกิจการหรือความประพฤติของบุคคลผู้ได้รับพระราชทานนั้นมากเพียงไร เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๑ มีลักษณะจี้อักษรพระปรมาภิไธย ว.ป.ร. ประดับเพชรลูกน้ำงามทั้งดวง คล้องริบบิ้นผูกเป็นรูปแมลงปอสีเหลืองจักรีคาดริ้วดำอันเป็นสีประจำวันพระบรมราชสมภพ ได้แก่วันเสาร์ตามคติโบราณ

เจ้าจอมสุวัทนาได้เก็บรักษาประกาศนียบัตรกำกับเหรียญรัตนาภรณ์นั้นไว้เป็นอย่างดี ข้อความที่ปรากฏอยู่ทุกถ้อยทุกคำ สื่อสะท้อนถึงคุณสมบัติของกุลนารีที่พระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นและทรงเลือกแล้วด้วยสายพระเนตรอันหลักแหลม

(๑) ฉายที่บ้านอัษฎางค์ของสกุล ณ ระนอง เมืองปีนัง

(๒) เซอร์วิลเลียม ยอร์ช แมกซเวล ข้าหลวงใหญ่แห่งสหราชอาณาจักรประจำมาเลเซีย เฝ้าฯ รับเสด็จในงานอุทยานสโมสร ณ กรุงกัวลาลัมเปอร์ เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๔๖๗

(๓) ชุดเครื่องสำอางขนาดย่อมลงยาแบบฝรั่งที่ทรงสั่งจากห้าง S.A.B. Bangkok เพื่อพระราชทานแก่เจ้าจอมสุวัทนา สำหรับใช้ในการตามเสด็จประพาสประเทศมลายู

(๔) พระธำมรงค์หมั้นซึ่งเจ้าจอมสุวัทนาสวมไว้ที่นิ้วนางข้างซ้ายเสมอ

(๕) เข็มกลัดลงยาประดับเพชร รูปสัญลักษณ์กรมทหารราบเบาเดอรัม ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเคยสังกัดอยู่ขณะทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ พระราชทานแก่เจ้าจอมสุวัทนา ซึ่งเจ้าจอมได้ใช้ประดับในระหว่างการตามเสด็จ

ฉายที่บ้านอัษฎางค์ของสกุล ณ ระนอง เมืองปีนัง

เหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๑

“ขอประกาศแก่ท่านทั้งหลายทั้งปวง ผู้ซึ่งจะได้พบอ่านประกาศนียบัตรนี้ ให้ทราบว่า ทรงพระราชดำริห์ถึงความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ของ เจ้าจอมสุวัทนา เพื่อให้ปรากฏเป็นเครื่องหมายพระมหากรุณาเฉภาะพระองค์ จึงได้พระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๑ ให้ได้รับแลประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์อันนี้ เปนเครื่องเชิดชูปรากฏความที่ทรงพระมหากรุณาสืบไป...”

การตามเสด็จในครั้งนั้น เจ้าจอมสุวัทนายังได้เป็นการเรียนรู้แนวพระราชดำริ พระบรมราโชบายและวิธีผูกประสานน้ำใจชน ได้เพิ่มพูนประสบการณ์ และฝึกฝนวิธีการวางตัวต่อหน้าบุคคลผู้ใหญ่ผู้น้อยต่างๆ ซึ่งมีผลดีต่อมาในการดำรงพระเกียรติยศของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จนตลอดพระชนมชีพ แม้ว่าสิ้นร่มโพธิ์ทองที่คุ้มเกล้าแล้วก็ตาม ก็ยังทรงสามารถวางพระองค์ได้เรียบร้อย เป็นที่ชื่นชมแก่บรรดาผู้ได้เฝ้าแหนและพบเห็นอยู่ถ้วนทั่ว

ลายพระราชหัตถ์บนพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงฉลองพระองค์จอมพลเรืองามสง่า คือหลักฐานอันชัดเจนถึงความประพฤติอันน่าชื่นชมของผู้ได้รับพระราชทาน

“ราม ร. ให้สุวัทนาเป็นพยานแห่งความพอใจในกิจการที่ได้เห็นประพฤติมาแล้ว, พ.ศ.๒๔๖๗”

ตอนที่ ๔
โลกธรรม

หนึ่งปีเศษ นับแต่ พ.ศ.๒๔๖๗ ถึง พ.ศ.๒๔๖๘ คุณเครือแก้วได้ดำรงฐานะ “เจ้าจอมสุวัทนา” จนเลื่อนขึ้นเป็น “พระนางเจ้าสุวัทนาพระวรราชเทวี” เป็นช่วงเวลาโชติช่วงที่สุดของชีวิต แต่ในฉับพลันที่พระผู้เปรียบเสมือนดวงตะวันให้แสงสว่างได้เสด็จลับไปจากพื้นโลก พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในพระชนม์เพียง ๒๑ ก็ทรงพบว่า ทรงเหลือพระธิดาพระองค์น้อยเพียงพระองค์เดียว เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวและปลอบประโลมให้ทรงดำรงพระชนมชีพอยู่ได้

ทั้งสองพระองค์ประทับอยู่ ณ ตำหนักกรมขุนสุพรรณภาควดี ในพระบรมมหาราชวัง อย่างสงบเงียบ มีเพียงนางข้าหลวงจำนวนน้อยแวดล้อมอยู่ ในขณะที่โลกภายนอกทำเหมือนลืมเลือนไปแล้วว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในแผ่นดินที่ล่วงมา ยังมีพระราชกุมารีน้อยอยู่หนึ่งพระองค์ พร้อมด้วยพระชนนี

เกือบ ๒ ปี จึงมีผู้ยื่นมือเข้ามาช่วยให้ขยับขยายออกไปสู่สถานที่เหมาะสมกว่านี้

พระตำหนักสร้างอยู่ในเขตพระราชฐานฝ่ายใน เมื่อย้อนไปสมัยรัชกาลที่ ๕ เคยเป็นสถานที่คึกคัก อุ่นหนาฝาคั่งไปด้วยชาววังทั้งเจ้านายฝ่ายใน เจ้าจอม และบรรดาสตรีข้าน้ำคนหลวง แต่เมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๕ พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองรัชกาลก็มักประทับอยู่ในพระราชวังข้างนอก เจ้านายฝ่ายในและเจ้าจอมก็พากันย้ายออกมาประทับที่สวนดุสิตกันเขตพระราชฐานชั้นในก็อับเฉาโรยราลง เหลือเจ้านายฝ่ายในอยู่เป็นจำนวนน้อย เมื่อพระองค์ใดสิ้นพระชนม์ไป ตำหนักก็ปิดลง ทำให้ดูเงียบเหงากว่าเมื่อก่อนมาก

พระบรมมหาราชวังหรือที่เรียกกันง่ายๆ ว่า “วังหลวง” นั้นถูกสร้างขึ้นแต่เมื่อแรกสร้างกรุง สิ่งปลูกสร้างในตึกต่างๆ ในวังหลวงจึงถูกปรับปรุง ต่อเติม และเพิ่มขึ้นตลอดเวลา เพื่อรองรับจำนวนเจ้านายและข้าหลวงที่เพิ่มมากขึ้นทุกรัชกาล พระราชฐานชั้นในจึงแออัดไปด้วยตึกน้อยใหญ่ซึ่งส่วนมากแล้วก็มีโครงสร้างเป็นอิฐเป็นปูนเบียดเสียดกันชนิดที่เรียกได้ว่าตึกชนตึก

ใครที่เคยเข้าไปก็มักรู้สึกไม่ต่างกันว่าพื้นที่ในฝ่ายในนั้นช่างไม่เหมาะแก่เด็กตัวน้อยๆ เท่าไรนัก เพราะสถานที่วิ่งเล่นมีจำกัด อากาศก็ไม่ค่อยถ่ายเท ถึงหน้าร้อนก็แสนจะร้อนอบอ้าว จนมีผู้ปรารภเสมอว่าอาจเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เจ้านายฝ่ายในในสมัยก่อนล้มประชวรอยู่บ่อยๆ

ผู้ที่ยื่นพระหัตถ์เข้ามาช่วยเหลือคือสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า ทรงเห็นว่าตำหนักในฝ่ายในนั้นเก่าแก่บริเวณคับแคบ ไม่สะดวกสบายสำหรับเจ้าฟ้าพระองค์น้อยซึ่งทรงเจริญพระชนม์พอจะวิ่งเล่นได้แล้ว ควรจะได้ประทับอยู่ในที่โปร่งสบายกว่านี้ จึงกราบบังคมทูลพระกรุณา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขอพระบรมราชานุญาตให้พระนางเจ้าสุวัทนาฯ และพระราชธิดาได้ทรงย้ายมาประทับ ณ พระตำหนักสวนหงส์ ในเขตพระราชวังดุสิต แทน

พระราชวังดุสิตนั้นมีบริเวณกว้างขวาง ร่มรื่น อากาศดี สมกับที่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเรียกว่า “สวนดุสิต” เพราะทรงตั้งพระราชหฤทัยให้พระราชฐานแห่งนี้มีลักษณะเป็นอุทยานที่รื่นรมย์เหมาะแก่การบำรุงพระราชสำราญ ยิ่งกว่าพระราชฐานที่ขึงขังและเคร่งครัดอย่างในวังหลวง

พระเมตตาโอบเอื้ออารีของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และสมเด็จพันวัสสาฯ ที่สอดส่องมาถึงนั้นไม่ผิดอะไรกับสายฝนโปรยปรายลงมาดับความอบอ้าวและร้อนแล้ง ดังตอนหนึ่งจากพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ เรื่อง เวนิสวาณิช ที่เราจำกันได้ขึ้นใจ

“อันความกรุณาปรานี จะมีใครบังคับก็หาไม่
หลั่งมาเองเหมือนฝนอันชื่นใจ จากฟากฟ้าสุราลัยสู่แดนดิน
เป็นสิ่งดีสองชั้นพลันปลื้มใจ แก่ผู้ให้และผู้รับสมถวิล
เป็นพลังเลิศพลังอื่นทั้งสิ้น เจ้าแผ่นดินผู้ทรงพระกรุณา”

แต่เดิม พระตำหนักสวนหงส์เคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระพันวัสสาฯ มาก่อนในช่วงปลายรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดที่จะแปรพระราชฐานจากในพระบรมมหาราชวังออกมาประทับที่นี่บ่อยๆ จนที่สุดแห่งพระชนมชีพ เมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๕ ในรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงสร้างวังสระปทุมเสร็จก็เสด็จฯ ไปประทับที่วังสระปทุมแทน พระตำหนักสวนหงส์จึงยังว่างอยู่

ด้วยพระเมตตาของสมเด็จพระพันวัสสาฯ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ กับพระราชธิดาจึงมีที่ทรงพำนักเป็นสุขสบายขึ้นกว่าเดิม

แต่ถึงกระนั้น ทะเลชีวิตก็ยังไม่หมดคลื่นหมดลม คลื่นแห่งทุกข์ซัดกระหน่ำพระนางเจ้าสุวัทนาฯ อีกครั้ง เมื่อมีเรื่องพระราชพินัยกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องในอีก ๒ ปีต่อมา ขณะสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ มีพระชนม์ได้ประมาณ ๔ พรรษา

ย้อนกลับไปเมื่อครั้งประทับอยู่ ณ พระราชวังพญาไท พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบว่าพระนางเจ้าสุวัทนา ทรงพระครรภ์ ก็ทรงมี “หนังสือ สั่งเสนาบดีวัง เรื่องสืบสันตติวงศ์แลตั้งพระอัฐิ” ดังจะขอคัดเลือกบางส่วนมาให้อ่านตามนี้

“ข้าพเจ้ามาล้มเจ็บลงคราวนี้ รู้สึกอำนาจแห่งวัยธรรม ไม่ควรประมาท มีกิจการบางอย่างที่ข้าพเจ้าเป็นห่วง จึ่งอยากจะสั่งไว้เสียให้รู้สึกโล่งใจ จึ่งขอสั่งเสนาบดีกระทรวงวังดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ถ้าถึงเวลาที่ข้าพเจ้าล่วงลับไป แม้ข้าพเจ้าไม่มีบุตร์ชาย ข้าพเจ้าขอมอบให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาสืบสันตติวงศ์...

ข้อ ๒ ถ้าเมื่อข้าพเจ้าสิ้นชีวิตไป สุวัทนายังมีครรภ์อยู่, ขอให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาเปนผู้สำเร็จราชการไปก่อนจนกว่าลูกข้าพเจ้าจะประสูติ. ถ้าประสูติเปนหญิง ก็ให้เปนไปตามข้อ ๑ ถ้าประสูติเปนชาย ก็ให้เปนไปตามข้อ ๓ ข้างล่างนี้

ข้อ ๓ ถ้าเมื่อข้าพเจ้าสิ้นชีวิตไป มีลูกชายอยู่ แต่อายุยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์, ข้าพเจ้าขอแสดงความปรารถนาว่า ให้เลือกสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา เปนผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ตามกฎมณเฑียรบาล...”

นอกจากนี้ยังทรงร่างและแก้ไขพระราชพินัยกรรมอีกฉบับหนึ่ง มีข้อใหญ่ใจความว่า พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ที่มีคือพระราชวังสนามจันทร์และสิ่งก่อสร้างทั้งหมด หากราชการไม่ประสงค์จะใช้เป็นโรงเรียนนายร้อยตามที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยพระราชทานให้ ก็ทรงขอยกให้แก่พระราชโอรสรัชทายาทที่จะประสูติ

อย่างไรก็ตาม ในพระราชพินัยกรรม มิได้ทรงระบุว่าพระราชทานสิ่งใดให้เจ้าฟ้า หากว่าเป็นพระราชธิดา

ด้วยเหตุหลายประการประกอบกับพระราชพินัยกรรมข้อหลังสุดนี้ซึ่งยังเป็นปริศนาอยู่นี้เอง ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ในเรื่องทรัพย์สินและผลประโยชน์อันพึงรับจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ เป็นอย่างยิ่ง จึงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยาบริบูรณ์ราชสมบัติ (หม่อมราชวงศ์มูล ดารากร) ให้ชี้แจงเรื่องพระราชสมบัติเดิมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่ามีจำนวนเท่าใด เพื่อจะได้โอนไปเป็นของสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ในภายหน้า

พระยาบริบูรณ์ราชสมบัติ ได้มีหนังสือกราบเรียนเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ราชเลขาธิการ ว่า...

“....พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นที่และตึกโรงเรือนส่วนพระราชสมบัติเดิม คงมีอยู่รวม๖ ตำบล กับหุ้นส่วนใน ๒ บริษัท...ได้ประโยชน์อยู่เดือนละ ๖,๑๘๙.๓๒.๒ บาท หรือปีละ ๗๔,๒๗๒ บาท พระราชทรัพย์เฉพาะที่เป็นตึกเรือนโรงเหล่านี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ ประธานกรรมการจัดการพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงดำริไว้ว่าจะตีราคาน้อมไปสมทบบาทบริจาริกาในพระองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เพื่อชดเชยที่ผลประโยชน์ของบัญชีเลี้ยงชีพ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไป

ส่วนบัญชีผลประโยชน์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว..สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ...ประทานพระวินิจฉัยไว้เป็นเกณฑ์ว่า เงินค่าเช่าและดอกเบี้ยที่ค้างอยู่ เมื่อเก็บมาได้ให้ลงรับไว้ในบัญชีพระคลังข้างที่...

๑

๒

๓

๔

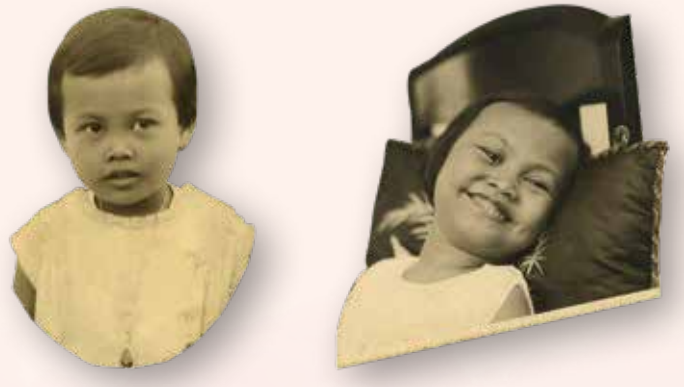

๕

(๑) (๒) ภาพพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ และพระตำหนักชาลีมงคลอาสน์ ในพระราชวังสนามจันทร์ เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๗

(๓) สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ฉายพร้อมด้วยพระพี่เลี้ยง ณ ชายทะเลหัวหิน

(๔) ไม่ว่าในยามสุขหรือยามทุกข์ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงอยู่เคียงข้างพระธิดาเสมอ ไม่เคยห่างเลยนับแต่แรกประสูติ

(๕) พระตำหนักสวนหงส์ พระราชวังดุสิต

พระรูปจากสมุดภาพส่วนพระองค์ที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงตัดเก็บไว้

ส่วนพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือที่เรียกว่าเป็นพระราชทรัพย์เดิมนั้น ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่พระราชทรัพย์ส่วนนี้ หาได้ตั้งบัญชีรับไว้ต่างหากไม่ ได้มาเท่าไรก็รับไว้เป็นส่วนรายได้ของพระคลังข้างที่..”

เท่ากับว่า ผลประโยชน์ที่งอกเงยขึ้นมาจากพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในรัชกาลก่อน ประเภทอสังหาริมทรัพย์นั้น เจ้านายพระองค์ผู้ทรงเป็น “ประธานกรรมการจัดการพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน” ได้ทรงวินิจฉัยให้ส่งเข้าพระคลังข้างที่ทั้งหมด แทนที่จะเป็นส่วนที่ตั้งไว้รองรับเจ้าฟ้าพระทายาท

พระมติดังกล่าวนั้นยิ่งทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยสมเด็จเจ้าฟ้าฯ มากขึ้น ต่อมา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะอภิรัฐมนตรี ซึ่งทำหน้าที่คณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ตีความเรื่องพระราชพินัยกรรมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อจะดูว่าสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ทรงมีสิทธิ์ในพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของสมเด็จพระบรมชนกนาถมากน้อยแค่ไหน

คณะอภิรัฐมนตรีพิจารณาจากพระราชพินัยกรรม แล้วมีมติว่าพระเจ้าอยู่หัว ทรงระบุถึงการยกพระราชวังสนามจันทร์อันเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์แก่พระราชโอรส “ผู้เป็นทายาทสืบราชสันตติวงศ์” ตามที่ทรงระบุไว้ชัดเจนในพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ ๖ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๔๖๗ ถึงเจ้าพระยามหิธรเพื่อทรงขอความเห็นทางกฎหมาย ดังนั้นในเมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เป็นพระราชธิดา จึงไม่ทรงมีสิทธิ์ในส่วนนี้

พระราชธิดาพระองค์เดียวในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จึงไม่ทรงมีส่วนในพระราชมรดกตกทอดเลยแม้แต่อย่างเดียว ทรงรับแต่ “เงินปี” ซึ่งมีงบจัดสรรไว้แต่เพียงน้อยสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์จำนวนมาก อัตราเงินปีสำหรับสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ จึงตกอยู่เพียง ๘๐๐ บาทต่อปีเท่านั้น ส่วน “เงินดำรงพระเกียรติเจ้าฟ้า” ปีละ ๔๐,๐๐๐ บาทซึ่งมีธรรมเนียมพระราชทานแก่เจ้าฟ้าทุกพระองค์นั้น ไม่ว่าด้วยเหตุผลกลใดก็ตาม ก็ไม่ปรากฏว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงได้รับแต่อย่างใด

แต่ว่าเคราะห์ยังไม่ร้ายจนถึงที่สุด พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงได้รับทรัพย์สินพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ บางอย่างตั้งแต่พระเจ้าอยู่หัวยังทรงดำรงพระชนมชีพอยู่ เช่นที่ดินผืนใหญ่บริเวณท่าวาสุกรี, ที่ดินบริเวณมุมถนนราชสีมาตัดกับถนนสุโขทัย กับตึกแถวบางแห่งบนถนนศรีอยุธยา และย่านวัดมหรรณพ์ ประกอบกับมรดกที่ทรงได้รับจากพระบิดา อันได้แก่ตึกแถวบนถนนพาดสาย ย่านเยาวราช จึงทรงมีทรัพย์สินส่วนพระองค์อยู่บ้าง พอหาประโยชน์เป็นค่าใช้จ่ายเพื่อผดุงพระเกียรติยศของพระองค์เองและสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้ไม่ถึงกับขาดแคลน

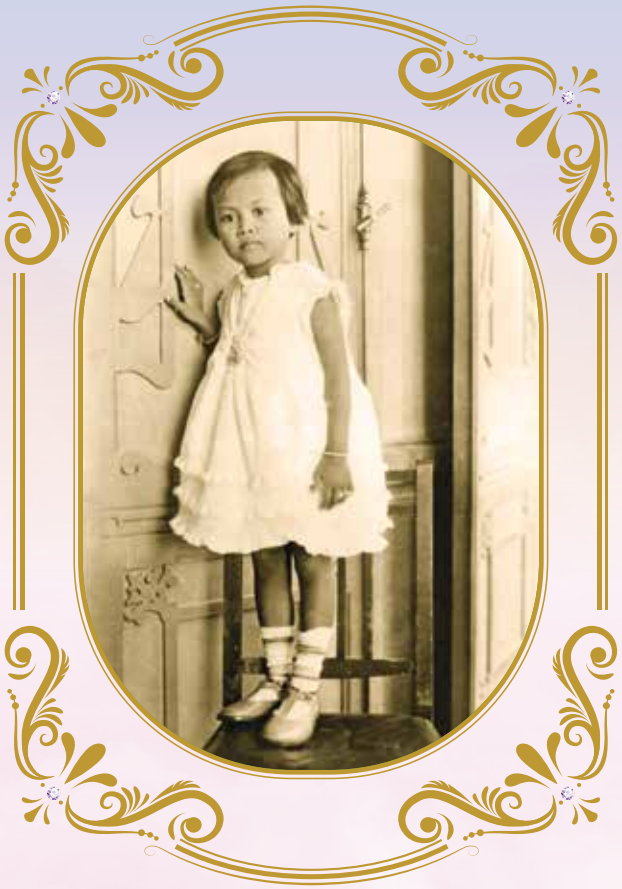
ยามนั้น พระทัยของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะต้องเจ็บปวดจากการประสบอนิฏฐารมณ์ข้อที่ว่า “เสื่อมลาภ” อันเป็นโลกธรรมข้อหนึ่งซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเตือนสติไว้มากน้อยเพียงไร ไม่อาจมีใครหยั่งรู้ได้ แต่คนที่มีใจปราศจากอคติ ย่อมรู้สึกสรรเสริญน้ำพระทัยที่เข้มแข็ง และพระขันติธรรมในการต่อสู้กับความทุกข์ที่แผ้วพานเข้ามาสู่ชีวิตได้อย่างสง่างาม

แม้มิได้ทรงเป็นขัตติยานีโดยกำเนิด แต่ก็ทรงเป็นด้วยศักดิ์ศรี จึงทรงดำรงขัตติยมานะไว้อย่างดี ไม่เคยมีใครได้เห็นพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงตีโพยตีพาย แสดงความโทมนัสในสิ่งที่ทรงประสบสักครั้ง

ในวิถีพระชนมชีพนี้ คงมีเพียงอย่างเดียวที่ทรงมุ่งมั่นไม่เคยลดละนั่นคือการประคับประคองดูแลพระราชธิดาหน่อเนื้อเชื้อไขของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า พระสวามีผู้ทรงเป็นที่รักและบูชาอย่างสูงสุดของพระองค์เท่านั้น

“ถึงแม้ยามชอกช้ำระกำใจ
สตรีใดเชื้อเลิศประเสริฐสมร
ย่อมรู้จักข่มตนและทนร้อน
จึงบังอรถึงฟ้าสุราลัย”

(‘พระนลคำหลวง’ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

บ ท ที่ ๓
เจริญพระวัย

ตอนที่ ๑
ความเปลี่ยนแปลง

นอกเหนือจากสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้านายที่ทรงเมตตาห่วงใยสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระชนนีอย่างเสมอต้นเสมอปลาย คือสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า

เมื่อสองพระองค์ย้ายมาประทับ ณ พระตำหนักสวนหงส์ ในพระราชวังดุสิต สมเด็จพระพันวัสสาฯ ก็เสด็จฯ มาทรงอำนวยการพิธีขึ้นพระตำหนัก ด้วยพระองค์เอง

ชีวิตในพระราชวังดุสิตน่ารื่นรมย์กว่าในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งคับแคบและเก่าแก่ทรุดโทรม ในสถานที่ใหม่นี้ กว้างขวาง โปร่งสบาย ร่มรื่นไปด้วยไม้ต้นและไม้ดอก เหมาะที่สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ จะทรงวิ่งเล่นออกกำลังพระวรกาย หรือเสด็จไปไหนมาไหนใกล้ๆ พระตำหนักได้อย่างเพลิดเพลินพระราชหฤทัยตามประสาเด็ก

นอกจากนี้ ความเป็นอยู่ในพระราชวังดุสิต ไม่เงียบเหงาแห้งแล้งอย่างในพระบรมมหาราชวัง เนื่องจากมีเจ้านายฝ่ายในประทับอยู่ในพระตำหนักใกล้เคียง พอจะเสด็จไปมาหาสู่กันได้

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มีพระราชประสงค์ให้สมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์น้อย ได้ทรงคุ้นเคยกับพระบรมวงศ์ชั้นเจ้าฟ้าเช่นกัน เพื่อจะได้ทรงเรียนรู้ถึงวิถีความเป็นอยู่ และขนบพิธีการในพระราชสำนักของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายใน เพื่อเป็นประโยชน์แก่พระองค์เองในภายภาคหน้า จึงโปรดฯ ให้คุณข้าหลวงชั้นผู้ใหญ่เชิญเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ไปที่ตำหนักของพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ในสวนสุนันทา ซึ่งอยู่ไม่ไกลกันนัก

ณ ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ มีเจ้านายฝ่ายในชั้นเจ้าฟ้าลูกหลวงซึ่งทรงเจริญพระชนม์แล้ว ประทับอยู่พระองค์หนึ่ง คือ สมเด็จฯ เจ้าฟ้านิภานภดล กรมขุนอู่ทองเขตขัตติยนารี

ใครที่เคยอ่านพระราชนิพนธ์ “ไกลบ้าน” ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คงจะจำได้ถึง “ลูกหญิงน้อย” ที่มีพระราชหัตถเลขาพระราชทานมาอย่างสม่ำเสมอ ถึงพระราชธิดาพระองค์นี้เอง

พระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จหญิงน้อย ทรงชุบเลี้ยงพระญาติ และธิดาของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ไว้เป็นจำนวนมาก มีตั้งแต่หญิงสาวลงไปถึงเด็กหญิงน้อยๆ กุลสตรีเหล่านี้ได้รับการฝึกฝนวิชาต่างๆไม่ว่าจะเป็นทำอาหารคาวหวาน งานประดิษฐ์ งานฝีมือ เย็บปักถักร้อยและทำดอกไม้อย่างประณีต ซึ่งเป็นวิชาชั้นสูงของชาววังติดต่อกันมาหลายรัชกาล บรรยากาศในตำหนักจึงคึกคักด้วยผู้คน เป็นที่สนุกสนานไม่เงียบเหงาตลอดทั้งวันไปจนค่ำคืน

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จไปที่พระตำหนักพระวิมาดาฯ ประมาณสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ทรงมีโอกาสได้พบเห็น และคุ้นเคยกับเจ้านายฝ่ายในและนางข้าหลวงรุ่นสาวและรุ่นเยาว์ไล่เลี่ยกัน เป็นที่ทรงสำราญพระหฤทัย ไม่ทรงรู้สึกว้าเหว่ว่าจะต้องทรงอยู่ตามลำพัง ปราศจากเจ้าพี่เจ้าน้องในฐานะที่ทรงเป็นพระราชธิดาพระองค์เดียว

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร พระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ก็ทรงเป็นหนึ่งในบรรดาเจ้านายฝ่ายในรุ่นเล็กที่ผลัดกันมาเฝ้าที่สวนสุนันทา เพื่อเป็นพระสหายเล่นของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ แทบทุกสัปดาห์

พระองค์เจ้าวิมลฉัตรทรงเล่าว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีพระอุปนิสัยร่าเริง โปรดการออกกำลังและการละเล่นต่างๆ อย่างเด็กสมัยนั้น ทรงเรียกพระองค์ว่า “พี่ตุ๊”

“ในการไปเฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ นั้น ผู้หลักผู้ใหญ่จะคอยกำชับและอบรมเจ้านายเล็กๆ ตลอดจนข้าหลวงรุ่นเยาว์ทั้งหลายให้เรียนรู้ไปพร้อมๆ กันด้วยว่าควรจะเฝ้าทูลและปฏิบัติตนอย่างไรกับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ข้อที่ผู้ใหญ่กำชับหนักหนาก็เช่นว่า ‘ให้เล่นสนุกด้วยกันได้ แต่อย่าไปตีเจ้าฟ้า’...”

๑

๒

๓

๔

๕

๖

๗

๘

๙

๑๐

๑๑

(๑) สมเด็จพระเจ้าภาติกาเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ เมื่อทรงพระเยาว์

(๒) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ (ทรงยืนกลาง) ฉายพร้อมด้วยพระสหาย ขณะทรงสำราญพระอิริยาบถที่ชายทะเลหัวหิน

(๓) (๖) คุณอนินทิตา นาวีเสถียร (ต่อมาคือ คุณหญิง อนินทิตา อาขุบุตร) พระพี่เลี้ยง กำลังเชิญเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้าฯ โดยมีท้าวศรีสุนทรนาฏ (แก้ว พนมวัน ณ อยุธยา) อภิบาลดูแลอยู่เคียงข้าง ณ สถานีรถไฟจิตรลดา เพื่อเสด็จแปรที่ประทับไปยังอำเภอหัวหิน

(๔) ถาดเครื่องเสวยที่สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ พระราชทานแก่สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ในวันคล้ายวันประสูติครบ ๑ พรรษา

(๕) กับคุณสัตยวดี จารุดุล พระพี่เลี้ยง

(๗) น่ารักน่าชม สมเป็นเจ้าฟ้า

(๘) พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงจักรยาน

(๙) ผู้มีโอกาสได้เฝ้าเจ้าฟ้าหญิง มักเอ่ยตรงกันเสมอว่าพระรูปโฉม โดยเฉพาะดวงพระเนตร ช่างละม้ายเหมือนสมเด็จพระบรมชนกนาถยิ่งนัก

(๑๐) เจ้าฟ้าหญิงทรงบาตร

(๑๑) พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า (ฝ่ายใน) และสวมสายสร้อยรัตนวราภรณ์ ที่พระอุระเบื้องซ้ายประดับเหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๑ และเหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลที่ ๗ ชั้นที่ ๒

“พี่ตุ๊” ทรงเป็นหนึ่งในพระญาติและพระสหายที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงสนิทสนมรักใคร่ แม้ต่อมาเมื่อทรงเจริญพระชนมายุแล้ว ก็ยังเสด็จไปมาหาสู่กันเสมอ เมื่อถึงวันคล้ายวันประสูติของพระองค์ใด อีกพระองค์หนึ่งก็จะโปรดของขวัญไปถวาย เช่น เมื่อคราวที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร ทรงเจริญพระชันษา ๘๐ ปี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็พระราชทานดอกไม้ไปพร้อมกับลายพระหัตถ์ทรงเขียนข้อความเพียงสั้นๆ แต่จับใจว่า

“ให้พี่ตุ๊ ด้วยรัก จาก เพชรรัตน”

สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงน้ำพระทัยโอบอ้อมอารีที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมีมาแต่ครั้งยังทรงเยาว์พระชนมายุ ไม่เคยเปลี่ยนเป็นพื้นแห่งพระอัธยาศัยอันงามที่สืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

ส่วนสมเด็จพระพันวัสสาฯ ก็ทรงรักษาสัญญาที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฝากฝังสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไว้ด้วยพระเมตตาเสมอต้นเสมอปลาย ดังที่พระนางเจ้าสุวัทนารับสั่งเล่าให้ข้าราชบริพารฟังว่า

“ถ้าไม่ได้ท่าน เจ้าฟ้าก็ไม่เป็นพระองค์ ด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น เมื่อพระอาการประชวรเพียบหนัก สมเด็จฯ ได้เข้าเฝ้า ก็ทรงมีพระราชดำรัสฝากไว้ว่า ‘ขอฝากลูกด้วย’ ซึ่งสมเด็จฯ ก็ทรงสนองพระราชดำรัสด้วยพระทัยใส่สม่ำเสมอโดยตลอด ดังที่เคยมีพระราชกระแส ว่า ‘เจ้าฟ้านี่ฉันตายก็นอนตาไม่หลับ พระมงกุฎฯ ทรงฝากฝังเอาไว้’”

สมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ดูแลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ตั้งแต่ประสูติ เมื่อยังทรงพระเยาว์เป็นทารก ก็โปรดฯ ให้หม่อมเจ้าหญิงจันทรจำรัส เกษมสันต์ ซึ่งทรงศึกษาวิชาพยาบาลมาโดยเฉพาะทรงดูแลพระอนามัย ตลอดจนทรงแนะนำการถวายพระอภิบาลที่เหมาะสมเรื่อยไปจนถึงจัดพระกระยาหารถวายตามหลักโภชนาการ เรียกได้ว่าเป็นการดูแลตามแบบแผนใหม่ทันสมัยอย่างแท้จริง

ในวันครบรอบวันประสูติครบ ๑ พรรษา สมเด็จพระพันวัสสาฯ พระราชทานถาดเครื่องเสวย พระธำมรงค์ สร้อยพระกร ฉลองพระองค์ และทองคำครึ่งแผ่นอิฐ นับเป็นของขวัญที่มีค่าล้ำทั้งราคาและจิตใจที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยังทรงเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดีจนทุกวันนี้

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเจริญพระวัยขึ้น พอจะทอดพระเนตรหนังฝรั่งได้เข้าพระทัย สมเด็จพระพันวัสสาฯ ก็ทรงพระเมตตา เมื่อใดที่วังสระปทุมมีการฉายภาพยนตร์ฝรั่ง ซึ่งเป็นของแปลกน่าตื่นตาตื่นใจในสมัยต้นรัชกาลที่ ๗ ก็โปรดฯ ให้รถประจำวังไปรับเสด็จมาทอดพระเนตรให้เพลิดเพลินตามประสาเด็ก

คราวไหนที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ประชวร จะประชวรหวัดหรืออะไรก็ตาม สมเด็จพระพันวัสสาฯ ก็จะทรงรับพระองค์มาทรงอภิบาล โปรดฯ ให้ประทับที่ตำหนักเขียวริมน้ำ ณ วังสระปทุม ทรงดูแลประหนึ่งว่าเป็นพระอัยยิกาแท้ๆ ให้ความเมตตาและความอบอุ่นอย่างยากจะหาผู้ใดเปรียบได้

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ จึงทรงเจริญพระชนม์ขึ้นมาด้วยความสุขตามควรแต่อัตภาพ ประทับอย่างเงียบสงบกับพระชนนี ต่อมาเป็นเวลาหลายปี

ในสมัยนั้น เมื่อถึงฤดูร้อน ชาวพระนครนิยมกันไปพักผ่อนตากอากาศชายทะเลเป็นเวลานานๆ จนหมดฤดูร้อนแล้วจึงกลับมาพระนคร

สถานที่ขึ้นชื่อมากที่สุดคือชายทะเลหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ตำบลชายทะเลเล็กๆ แห่งนี้มีหาดทรายขาวละเอียดเหมือนแป้ง เทลาดลงสู่ทะเลใสเรียบสีฟ้าคราม ปราศจากคลื่นลมแรง มีภูมิประเทศงามตาแวดล้อมอยู่เป็นที่น่าสำราญ แม้แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ก็โปรดที่จะมาประทับ ณ สวนไกลกังวล ด้วยความรื่นรมย์ เป็นที่ห่างไกลจากความวิตกกังวลใดๆ สมชื่อสถานที่

พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการใหญ่น้อยในพระนครต่างเจริญรอยตามพระราชนิยม พอฤดูร้อนย่างกราย ก็พากันเดินทางมาพักร้อน โดยรถไฟซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมที่สะดวกที่สุด จนหัวหินเป็นที่รวมของชาวเมืองหลวงได้พบปะชุมนุมกันด้วยความหรรษาตลอดช่วงฤดูร้อน พอฤดูฝนย่างเข้ามา ก็เดินทางกลับอย่างกระปรี้กระเปร่าที่ได้มาพักผ่อน หัวหินก็จะเงียบเหงาลงไปนับจากนั้น จนกระทั่งมาคึกคักอีกครั้งในปีต่อมา เมื่อฤดูร้อนเวียนมาเยือนอีกครั้งหนึ่ง

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพาพระธิดาเสด็จโดยรถไฟไปตากอากาศ ยังชายทะเลหัวหิน เป็นประจำทุกปี มีพระประยูรญาติ พระสหายและข้าหลวงจำนวนหนึ่งตามเสด็จไปด้วย ประทับยาวนานถึง ๒ เดือนกว่าจะกลับมาพระนคร

การเสด็จหัวหินแต่ละครั้ง พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะทรงทำหนังสือนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯทุกครั้ง ตามแบบแผนธรรมเนียมเก่าที่เมื่อเจ้านายจะเสด็จออกจากพระนคร และเมื่อเจ้านายฝ่ายในจะเสด็จออกจากพระราชฐาน ต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อน

ดังนั้น แม้แต่การเสด็จไปไหนมาไหนใกล้ๆ ในพระนคร พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงมีลายพระหัตถ์ไปกราบบังคมทูลพระกรุณาเสมอ เช่น ขอพระบรมราชานุญาตไปทอดพระเนตรภาพยนตร์ และไปทอดพระเนตรละครที่โรงละครของพระยาอนิรุทธเทวา เป็นต้น

พระราชนิเวศน์มฤคทายวันซึ่งเคยเป็นสถานที่แห่งความหลังของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เมื่อสิ้นรัชกาลแล้วก็ไม่มีผู้ใดใช้อีก จึงถูกปิดร้างไว้ จนทรุดโทรม ปราศจากผู้เหลียวแล ไม่มีใครทะนุบำรุงซ่อมแซม กลายเป็นสถานที่รกร้างน่าเสียดาย

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีที่พักไว้สักแห่งหนึ่งสำหรับพระองค์เอง พระราชธิดา และผู้ตามเสด็จ หนทางเดียวที่ทำได้สะดวกก็คือซื้อที่ดินไว้สักแปลง ซึ่งสมัยนั้นยังมีราคาถูกมาก จึงทรงตัดสินพระทัยซื้อที่ดินชายทะเลหัวหินพร้อมตำหนักและเรือนจากหม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุล

กล่าวกันว่าในการซื้อที่ดินพร้อมตำหนักในครั้งนั้น บรรดาพระประยูรญาติของพระนางเจ้าสุวัทนาฯหลายท่านได้กราบทูลคัดค้านอยู่มากด้วยเหตุผลนานาประการ เช่น เรื่องทำเลที่ตั้งว่าอยู่ห่างไกล แต่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงยืนยันที่จะทรงซื้อ จวบถึงบัดนี้ ทุกคนคงได้ตระหนักแล้วว่าที่ดินที่ทรงตัดสินพระทัยซื้อ ตั้งอยู่ในทำเลดีเลิศ มีภูมิทัศน์ที่งดงามน่าเจริญใจยิ่ง

บนที่ดินนั้นมีเรือนไม้ใต้ถุนสูงทาสีเหลือง มีชื่อมาแต่เดิมว่า “ตำหนักพลับป่า ข” เคยจัดเป็นที่ประทับตากอากาศของเจ้านายชั้นสูงหลายพระองค์ เช่น สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร นอกจากนั้นยังมีเรือนทาสีเทาอีกหลังหนึ่งไว้สำหรับผู้ตามเสด็จ

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงทูลขอให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต ผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีสันสกฤต ทรงผูกนามตำหนักใหม่ที่หัวหินถวาย พระองค์ธานีฯ จึงทรงขนานนามถวายว่า “ตำหนักพัชราลัย” ซึ่งแปลว่า ‘ที่อยู่แห่งเพชร’

ณ ตำหนักพัชราลัย ผู้รื่นเริงที่สุดเห็นจะเป็นสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทุกวันก็จะทรงพระดำเนินเล่นตามชายหาด ทรงเล่นทรายกับพระสหายเล็กๆ ที่ตามเสด็จตามประสาเด็ก ยามแดดทอแสงอ่อนลง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ในฉลองพระองค์ชุดว่ายน้ำและพระมาลาคลุมพระเกศาอย่างเด็กฝรั่งจะเสด็จลงสรงน้ำทะเลกับพระสหายอย่างสนุกสนาน โดยมีพระพี่เลี้ยงคอยเฝ้าระแวดระวังอยู่ไม่ห่าง

ชีวิตของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ และสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ก็ได้ดำเนินไปอย่างสงบและราบเรียบตามประสาแม่ๆ ลูกๆ เช่นนี้อยู่ถึง ๗ ปี ไม่ได้ทรงข้องเกี่ยวใดๆ กับเหตุการณ์ทางบ้านเมือง จนกระทั่งถึงฤดูร้อนของ พ.ศ.๒๔๗๕ ก็เกิดเหตุการณ์ใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์การปกครองยุครัตนโกสินทร์

ขณะนั้นเป็นเวลาต้นเดือนมิถุนายน พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพาพระราชธิดาไปประทับที่หัวหิน ดังที่ทรงทำมาทุกปี ระหว่างประทับด้วยความสุขสงบอยู่ที่นั่นตามปกติ ก็ทรงทราบข่าวที่ไม่เคยทรงคาดฝันมาก่อนว่า เกิดการปฏิวัติขึ้นในพระนคร

มีทหารและพลเรือนกลุ่มหนึ่งประกาศยึดอำนาจการปกครองจากพระราชวงศ์จักรีอันพระมหากษัตริย์เป็นประมุขต่อเนื่องกันมายาวนานถึง ๑๕๐ ปี และได้คุมพระบรมวงศานุวงศ์สำคัญๆ ไว้เป็นองค์ประกัน แลกกับการที่พระเจ้าอยู่หัวจะทรงยินยอมพระราชทานอำนาจให้เป็นการแลกเปลี่ยน มิฉะนั้นก็จะปลงพระชนม์เจ้านายที่ถูกควบคุมเสียทั้งหมด

เรื่องนี้เป็นเรื่องสั่นสะเทือนขวัญอย่างรุนแรง ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ไม่มีพระองค์ใดมั่นพระทัยได้ถึงความปลอดภัย ข่าวระลอกต่างๆใหญ่น้อยจากพระนครก็ยิ่งเป็นเรื่องน่าประหวั่นหวาดกลัว สั่นคลอนขวัญและความมั่นใจ ข่าวแล้วข่าวเล่าไม่ขาดสาย

ไม่ว่าข่าวที่พระบรมวงศานุวงศ์พระองค์สำคัญที่สุด รองลงไปจากพระเจ้าอยู่หัวคือสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต จำต้องเสด็จลี้ภัยการเมืองออกนอกประเทศเกือบจะในทันที ไม่มีวี่แววว่าจะมีโอกาสเสด็จกลับมาอีก หรือมีข่าวข้าราชการขุนนางใหญ่น้อยถูกจับกุมคุมตัวบ้าง มีข่าวลือในทางร้ายตรงโน้นบ้างตรงนี้บ้างล้วนสับสนเอาแน่ไม่ได้

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ประทับอยู่พร้อมกับพระญาติและนางข้าหลวงไม่กี่คน ข่าวนี้นอกจากเป็นเรื่องสะเทือนพระทัยอย่างมากแล้วยังทรงห่วงความปลอดภัยของพระองค์เองและพระราชธิดาอีกด้วย ในเมื่อมีกันเพียงลำพังสองแม่ลูกเท่านั้น

ระหว่างที่เรื่องยังไม่ยุติ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงตัดสินพระทัยประทับต่อที่หัวหิน ซึ่งห่างไกลพอที่เรื่องร้ายใดจะไม่กล้ำกรายมาถึง ประทับอยู่ยาวนานถึง ๒ เดือน จนมั่นพระทัย ก่อนจะเสด็จกลับพระตำหนักสวนหงส์

ตอนที่ ๒
ความโรยรา

นับว่าพระนางเจ้าสุวัทนาทรงตัดสินพระทัยถูกต้อง ที่ยืดระยะเวลาประทับอยู่ที่หัวหินนานต่อไปอีก ๒ เดือน เพราะเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นเรื่องใหญ่หลวง บรรยากาศในวันแรกๆ ในพระนคร ดูน่าประหวั่นพรั่นพรึงสำหรับเจ้านายอย่างไม่เคยประสบมาก่อน

คณะปฏิวัติยึดพระที่นั่งอนันตสมาคม และวังปารุสกวันเป็นกองบัญชาการอย่างเฉียบขาด ทหารเข้าควบคุมตามวังเจ้านาย ชนิดที่สมเด็จพระพันวัสสาฯ มีลายพระราชหัตถ์ถึงหม่อมเจ้าหญิงอัปภัศราภา เทวกุล ว่า

'เอาปืนจ่อไปทุกแห่ง'

บรรดาเจ้านายฝ่ายในที่ประทับอยู่ในวังสวนสุนันทา ติดกับพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงหวาดหวั่นต่อบรรยากาศน่าสะพรึงกลัวอย่างไม่เคยประสบพบเห็นมาก่อน เพราะทั้งวัน มีแต่เสียงพูดโทรโข่งกึกก้อง และเสียงรถเกราะดังสนั่น ไม่ขาดสาย แม้แต่วังสวนสุนันทาซึ่งมีแต่เจ้านายสตรีทั้งนั้น ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงก็ยังส่งนักเรียนนายดาบมาคุมที่หน้าประตู ไม่ให้ใครเข้าออกไปได้ มีใบปลิวโจมตีพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์จักรีส่งเข้ามา แต่ละแผ่นมีข้อความกล่าวหาฉกาจฉกรรจ์

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตรประทานสัมภาษณ์ในภายหลังจากนั้นอีกหลายสิบปีว่า

"พอกลัวขึ้นมา เราก็น้ำตาไหลกันหมดทุกคน"

พระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่หลายพระองค์ที่พระชนม์สูงแล้ว อย่างสมเด็จ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งเสด็จมาเยี่ยมสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ พอดี ถูกทหารฝ่ายผู้ก่อการฯ จู่โจมเข้าจับถึงวังวรดิศ นำทั้งสองพระองค์ไปคุมขังไว้ในห้องแคบๆ ห้องหนึ่ง ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม

เนื่องจากทั้งสองพระองค์มีพระชนม์สูงมากแล้ว จึงเป็นที่หวาดวิตกในกลุ่มพระญาติว่าจะทรงเป็นอันตรายได้โดยง่าย แม้แต่สมเด็จพระพันวัสสาฯ ยังทรงยอมรับกับพระธิดาของสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ ว่า

"ฉันรู้สึกว่าไม่ได้เป็นคนร้องไห้ง่ายเลย แต่นี่ร้องเสียใหญ่ เพราะสงสารเสด็จพ่อของเธอว่าแก่แล้ว พระชันษาตั้ง ๗๐ ปี"

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ จากวังไกลกังวลในตอนนั้น กลับเข้ากรุงเทพฯ เพื่อทรงตกลงกับคณะผู้ก่อการฯ ด้วยสันติวิธี มิให้ต้องเสียเลือดเนื้อกันทั้งสองฝ่าย

ดังที่ทรงอธิบายให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ พระราชภาติยะ ในภายหลังว่า

"ฉันจะนั่งอยู่บนราชบัลลังก์อันเปื้อนไปด้วยโลหิตไม่ได้"

เมื่อพระเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ.๒๔๗๕ ในวันที่ ๒๗ มิถุนายน สถานการณ์ที่ตึงเครียดอย่างหนักมาเป็นเวลาหลายวัน ก็เริ่มคลี่คลายลงบ้างในระดับหนึ่ง

พระบรมวงศานุวงศ์สำคัญ ๖ พระองค์ทรงได้รับการปลดปล่อยในวันรุ่งขึ้น คือสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล หม่อมเจ้าพงศ์รุจา รุจวิชัย หม่อมเจ้าหญิงพัฒนายุ ดิศกุล และหม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร จิตรพงศ์ โดยมีเงื่อนไขว่า ให้ทรงลงพระนามยืนยันเป็นลายลักษณ์อักษรว่า จะไม่กระทำการใดๆ ที่จะเป็นภัยต่อคณะผู้ก่อการฯ ทั้งกาย วาจาและใจ

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงสดับตรับฟังข่าวสารบ้านเมืองอยู่ทางหัวหินถึง ๒ เดือน จนข่าวร้ายต่างๆ ซาลงไป ทรงเห็นว่าบ้านเมืองค่อยสงบเรียบร้อยลงแล้ว จึงทรงพาพระธิดาเสด็จกลับมาที่พระตำหนักสวนหงส์อีกครั้งหนึ่ง

ถึงกระนั้นก็ทรงพบว่า แม้การปฏิวัติครั้งนี้จบลงโดยไม่มีการเสียเลือดเนื้อก็จริง แต่บ้านเมืองนับวันก็จะเปลี่ยนไปอีกเรื่อยๆ ไม่มีวันกลับคืนไปสู่จุดเดิมที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้ 'ปกเกล้าฯ' พสกนิกรทั่วราชอาณาจักร ด้วยพระราชอำนาจและพระบรมเดชานุภาพอย่างบริบูรณ์ อีกต่อไป

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ภายในสวนสุนันทาเงียบเหงาลงไปมาก ส่วนหนึ่งคือเจ้านายผู้ใหญ่ไม่ได้ประทับอยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้อบอุ่นใจเหมือนเมื่อก่อน

ตำหนักที่เคยคึกคักอย่างตำหนักพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏฯ ก็ถึงคราว 'แพแตก' องค์เจ้าของตำหนักสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๒ พระราชโอรสที่ทรงเป็นหลักของราชสกุล 'ยุคล' คือสมเด็จเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ก็สิ้นพระชนม์ไปเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.๒๔๗๕ นั้นเอง เหลือแต่พระราชธิดาพระองค์เล็ก สมเด็จเจ้าฟ้านิภานภดล กรมขุนอู่ทองเขตขัตติยนารี หรือสมเด็จหญิงน้อยเพียงพระองค์เดียว

'สมเด็จหญิงน้อย' ซึ่งทรงว้าเหว่อย่างมาก ประกอบกับทรงพรั่นพรึงในสถานการณ์บ้านเมือง ก็ตัดสินพระทัยเสด็จโยกย้ายไปประทับ ณ เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย ตามคำชวนของพระเชษฐา คือสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต และมิได้ทรงกลับมาประทับที่พระตำหนักเดิมอีก จนสิ้นพระชนม์ เมื่อพ.ศ.๒๔๗๘

พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวาปีบุษบากร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเหมวดี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรประพันธรำไพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอดิศัยสุริยาภา ได้เสด็จไปทรงพักผ่อนที่ชายทะเลตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อได้ข่าวทางกรุงเทพก็ไม่สบายพระทัย จึงไม่เสด็จกลับมาประทับที่สวนสุนันทาอีกเลย

เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ลดาวัลย์ และเจ้าจอมหม่อมราชวงศ์เฉียด ลดาวัลย์ ย้ายออกไปพำนักที่ชลบุรี เจ้าจอมเอิบกับเจ้าจอมมารดาแสกลับไปอยู่ถิ่นเดิมของราชินิกุลบุนนาคที่เพชรบุรี ส่วนเจ้านายชั้นพระองค์เจ้า หม่อมเจ้า และเรื่อยลงมาถึงเชื้อพระวงศ์และลูกสาวข้าราชบริพารที่เคยถูกส่งตัวมาพึ่งใบบุญและร่ำเรียนวิชาของกุลสตรีตามตำหนักต่างๆ ก็ถูกส่งตัวกลับคืนพ่อแม่หมด

พระองค์เจ้าวิมลฉัตร ทรงสรุปไว้ตอนนี้ว่า

"มันคล้ายๆ บ้านแตกสาแหรกขาด คือไม่รู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้น"

สวนดุสิตและสวนสุนันทาซึ่งเคยงดงามมีระเบียบสวยงามน่าอยู่ก็เข้าสู่สภาพอับเฉาโรยรา ขาดผู้ดูแลเอาใจใส่ หลายปีต่อมาถึงขั้นที่มีผู้บรรยายไว้ว่า

"สถานที่อันงดงามตามที่มีผู้เปรียบไว้ว่าดุจดังสวนสวรรค์ก็กลายเป็นป่ารกร้าง ตำหนักต่างๆ ชำรุดทรุดโทรม และมีสัตว์ต่างๆ มาอาศัยอยู่มากมาย นกหลายร้อยชนิด หนู กระรอก กระแต ตลอดจนงูไว้ใจไม่ได้เลยว่า ยืนอยู่ตรงไหนถึงจะปลอดภัย"

ในระยะต้นของความโรยรานี้เอง พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงย้ายจากพระตำหนักสวนหงส์ ซึ่งตั้งอยู่อย่างเอกเทศในสวนดุสิต ใกล้กับพระที่นั่งอนันตสมาคมและอาณาบริเวณที่ถูกใช้เป็นที่ก่อการ ไปประทับที่พระตำหนักสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุขุมาลมารศรีฯ ในสวนสุนันทา ซึ่งง่ายต่อการถวายอารักขากว่าที่เดิม พระตำหนักแห่งนี้ว่างอยู่ เพราะสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าฯ สิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๐

เจ้าฟ้าหญิงยังทรงพระเยาว์เกินกว่าจะทรงตระหนักถึงความยุ่งเหยิงทางบ้านเมือง และความหนักพระทัยของพระชนนีต่อบรรยากาศอึมครึมทางการเมือง ระหว่างนั้นก็ทรงสำราญพระอิริยาบถไปตามประสาเด็ก ในช่วงนี้เองทรงมีเด็กหญิงน้อยๆ ล้วนแต่เป็นบุตรหลานข้าราชบริพารในรัชกาลที่๖ เข้ามาถวายตัวเป็นพระสหาย ๔ คนด้วยกัน คือ หม่อมราชวงศ์ตาบทิพย์ เทวกุล เด็กหญิงกิ่งทอง เศวตศิลา เด็กหญิงโฉมศรี โกมารกุล ณ นคร และเด็กหญิงจงรัก สุจริตกุล เล่นสนุกสนานกันเป็นที่หรรษา

ในเมื่อทรงเจริญพระชนม์พอสมควรที่จะได้รับการศึกษาเล่าเรียน พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็โปรดให้หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล และครูพิศ ภูมิรัตน จากโรงเรียนราชินี เข้ามาถวายพระอักษรถึงพระตำหนัก มีหม่อมราชวงศ์กอบศรี เกษมสันต์ ซึ่งสมเด็จพระพันวัสสาฯ พระราชทานมาเป็นพระสหาย เด็กหญิงโรสลิน เศวตศิลา และเด็กหญิงงามเฉิด อนิรุทธเทวา เข้าเป็นนักเรียนร่วมชั้นเรียน ตั้งแต่สมัยประทับที่สวนหงส์

๑

๓

๔

๕

๒

๖

๗

(๑) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงร่วมอยู่ด้วยในแถวที่ ๔ จากล่าง ทรงยืนเป็นพระองค์ที่ ๓ จากซ้าย

(๒–๗) ความวุ่นวายทางการเมือง ในปี ๒๔๗๕ ทำให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ต้องประทับที่ตำหนักพัชราลัย หัวหิน นานออกไปอย่างไม่มีกำหนด

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงขอให้ท่านหญิงพิจิตรจิราภาฯ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินี ทรงจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรเหมือนนักเรียนทั่วไป สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จึงต้องทรงพระอักษรทั้งวันทั้งเช้าและบ่ายตามอย่างนักเรียนราชินี ทรงพระอักษรวิชาภาษาไทย วาดเขียน คำนวณ และทรงเล่นกีฬาต่างๆ กับพระสหาย เช่น โครเกต์ แบดมินตัน วิ่งเปี้ยว กระโดดเชือก ร่าเริงกันตามประสาเด็กหญิงวัยไล่เลี่ยกัน

เมื่อทรงย้ายมาประทับ ณ พระตำหนักสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าฯ คุณครูพิศก็ย้ายมาถวายพระอักษรที่พระตำหนักใหม่นี้ด้วยเช่นเดิม

แม้ว่าสยามได้เปลี่ยนการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอย่างสงบ ไม่เสียเลือดเนื้อกันแล้ว ก็ใช่ว่าเหตุการณ์บ้านเมืองจะราบรื่น

ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับกลุ่ม ‘เจ้า’ เป็นคลื่นใต้น้ำอยู่ตลอดเวลา เพราะมีความหวาดระแวงว่ากลุ่มต่างๆที่ยังจงรักภักดีกับ ‘เจ้า’ จะดำเนินการใต้ดิน นำสยามกลับไปสู่ระบอบเดิม นอกจากนี้ แม้แต่บุคคลในรัฐบาลเอง ก็มีความเห็นขัดแย้งกันเองในเรื่องนโยบายต่างๆ ไม่ลงรอยกัน นับวันก็จะยิ่งทวีความขัดแย้งมากขึ้นทุกที

ข่าวลือแพร่สะพัดอยู่ไม่ขาดสาย รวมทั้งข่าวว่าจะมีการริบทรัพย์เจ้านาย ทำให้เจ้านายหลายองค์ตัดสินพระทัยขายวัง หรือที่ดินไปก่อนที่ข่าวนี้จะเป็นจริงขึ้นมา รวมทั้งวังบางขุนพรหมก็รีบเลหลังขายทรัพย์สินก่อนจะต้องมอบวังให้รัฐบาล

ช่วงเวลาที่ต้องทรงเข้มแข็งและอดกลั้นเพื่อผดุงพระเกียรติยศต่อไปตามอัตภาพ บนสภาพชีวิตอันเป็นอนิจจังนั้น จะต้องทรงทนไปยาวนานอีกสักเพียงใด คงเหลือวิสัยที่เจ้านายฝ่ายในที่ไม่เคยยุ่งเกี่ยวกับการบ้านการเมือง อย่างพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะทรงคาดเดาได้

เหตุการณ์ในบ้านเมืองก็ล้วนแล้วแต่นำมาซึ่งความไม่สบายพระทัย เช่น การตำหนิติเตียนสถาบันกษัตริย์กลายเป็นสิ่งที่ทำกันได้อย่างเปิดเผย ตามสื่อต่างๆ ปราศจากความยำเกรงอย่างเมื่อก่อน

ตัวอย่างเช่นที่นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือ “ศรีบูรพา” เขียนลงในหนังสือพิมพ์ศรีกรุง

“พระราชวงศ์อาจมีทั้งที่ฉลาดและโง่ บางพระองค์อาจเป็นได้ทั้งโง่และหยิ่ง นั่นแหละเป็นเหตุที่ทำให้สมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระเจ้าแผ่นดินดำเนินไปในทางผิดหวัง ทำให้ประชาชนเห็นตระหนักยิ่งขึ้นทุกขณะ ว่าชาติกำเนิดของบุคคล ไม่ใช่เครื่องหมายบ่งบอกถึงความดีของมนุษย์”

บรรยากาศแห่งยุคสมัยในยามนั้นทำให้ไม่มีใครกล้าเอาเรื่องหรือแม้แต่ตั้งคำถามว่าเป็นความจริงหรือไม่ ก็คงปล่อยให้พระมหากษัตริย์และเจ้านายผู้ทรงเคย ‘ปกเกล้าฯ’ และ ‘ปกครอง’ ตนมาอย่างผาสุกนับร้อยปี ทรงตกเป็นจำเลยสังคมโดยปราศจากทนาย

ใครเล่าที่จะมาแก้ต่างให้พระเจ้าแผ่นดินและพระราชวงศ์ดีๆ ที่ไม่ได้ทรง ‘โง่และหยิ่ง’?

ในที่สุด แม้พระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ก็ถูกท้าทายโดยตรง เห็นได้ในกรณีนายถวัติ ฤทธิเดช เลขานุการสมาคมกรรมการรถราง ให้ข่าวหนังสือพิมพ์อย่างเปิดเผย ว่าตั้งใจจะฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในข้อหาหมิ่นประมาท อันเนื่องมาจากพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม หรือนายปรีดี พนมยงค์ มีการกล่าวพาดพิงว่าการหยุดงานของกรรมการรถราง เกิดจากการยุยงของบุคคลบางกลุ่ม

แม้ว่านายถวัติ ฤทธิเดช ยังไม่ทันฟ้อง เพราะถูกกรมอัยการดำเนินเรื่องฟ้องร้องเขาในข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเสียก่อน ทำให้นายถวัติตัดสินใจยุติเรื่อง ด้วยการเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อขอพระราชทานอภัยโทษ พระเจ้าอยู่หัวก็โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ เรื่องจึงยุติกันไป

แต่เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องที่พระบรมวงศานุวงศ์ทรงรับทราบกันด้วยความสะเทือนพระทัย เนื่องจากเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนเลยตลอดเวลา ๑๕๑ ปีของพระบรมราชจักรีวงศ์

SIAM'S KING GIVES UP THRONE: "ALL IS OVER"

Daily Telegraph

Decision Announced At A Fireside Conference

"I PRAY MY PEOPLE MAY BE HAPPY"

KING PRAJADHIPOK'S LETTER OF ABDICATION

His Democratic Policy Fulfilled

HOLIDAY-TIME COMIC TO CONFIRMED

ตอนที่ ๓

ความวุ่นวาย

ผลกระทบต่อเจ้านายอีกอย่างหนึ่งจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คืองบประมาณแผ่นดิน ที่เปลี่ยนจากพระคลังข้างที่ มาจัดการโดยรัฐบาลใหม่

เงินของพระคลังข้างที่เดิมมีน้อยอยู่แล้ว เป็นผลจากเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในตอนต้นรัชกาลที่ ๗ คือเหลือเพียงปีละ ๕ ล้านบาท แต่หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองสำเร็จลง รัฐบาลใหม่ได้จำกัดเงินลงไปอีก เหลือเพียงปีละสี่แสนกว่าบาท คือไม่ถึง ๑๐% ของเงินเดิม โดยนำไปรวมกับงบกระทรวงวัง และใช้ชื่อใหม่ว่า “เงินงบในพระมหากษัตริย์”

เดิมพระมหากษัตริย์ทรงเปรียบได้กับประมุขครอบครัวใหญ่ของพระบรมวงศานุวงศ์ ต้องทรงอุปถัมภ์เลี้ยงดูทั้งเจ้านายพระประยูรญาติ รวมไปถึงข้าราชบริพารที่ทำงานในราชสำนัก เมื่องบประมาณถูกตัดกะทันหัน ยิ่งกว่าของเดิมที่ต้องกระเบียดกระเสียรอยู่แล้ว เจ้านายทั้งหลายจึงกระทบกระเทือนไปตามๆกัน

สมเด็จพระพันวัสสาฯ ถึงกับมีพระราชปรารภว่า

“ฉันได้ถูกลดเงินปีเงินเดือน ถึงบาทละสลึง เต็มที เศรษฐกิจก็ตกต่ำ ก็มาคิดตัดรายจ่ายกับหญิงแต๋ว (หม่อมเจ้าหญิงนราวดี เทวกุล) ในบ้านที่ใช้อยู่ เท่าไรก็ไม่สำเร็จ ตั้งเดือนกว่า นั่งคิดอยู่ทุกวัน จะให้พอกับรายได้”

แม้แต่เงินบำรุงพระศาสนาที่พระมหากษัตริย์เคยพระราชทานตลอดมา ก็ถูกตัดทอนลง สมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงโทมนัสเป็นอย่างยิ่ง เมื่อทรงทราบว่าเงินบำรุงวัดนิเวศธรรมประวัติที่บางปะอินถูกตัดลงหมดทุกอย่างทุกรายการ ตั้งแต่การซ่อมแซมวัด คนกวาดวัด จะถวายก็ชั่วแต่ข้าวสารปีละ ๒-๓ กระสอบเท่านั้น

มีรับสั่งด้วยความสลดพระราชหฤทัยว่า

“บ้านเมืองนี้น่ากลัวจะไม่เจริญได้อีกเลย เพราะการอะไรที่จะเลวดูเหมือนจะทำทุกอย่าง แม้จนกระทั่งพระเจ้าก็จะให้อด...”

ความกดดันทางการเมืองก่อให้เกิดความร้าวฉานระหว่างพระบรมวงศานุวงศ์กับรัฐบาลมากขึ้นทุกที มีบางส่วนเห็นว่า รัฐบาลไม่ได้ดำเนินการให้สยามกลายเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงตามที่ระบุไว้ในปณิธานของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง อำนาจก็คงอยู่ในมือคนกลุ่มเดียว ราษฎรส่วนใหญ่ไม่ได้มีสิทธิ์มีเสียงเพิ่มขึ้น แต่กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างอำนาจใหม่และอำนาจเก่าเท่านั้น

เหตุการณ์ดำเนินไปจนถึงเดือนตุลาคม ๒๔๗๖ ก็ระเบิดออกมาเป็นเหตุใหญ่ คือ ‘กบฏบวรเดช’

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเป็นเจ้านายฝ่ายในพระองค์หนึ่งที่ต้องสดับตรับฟังเหตุการณ์ทางการเมืองด้วยความหนักพระทัย ไม่ทรงทราบว่าเมื่อใดจะเกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้น อย่างที่เจ้านายหลายพระองค์หวั่นเกรงว่าจะเหมือนกับปฏิวัติใหญ่ของรัสเซีย ที่มีการกวาดล้างกำจัดเจ้านายราชวงศ์โรมานอฟและผู้ดีรัสเซียมากมายเป็นประวัติการณ์

หลายปีต่อมา ทรงเล่าประทานข้าราชบริพารถึงความหวาดกังวลของพระองค์ในช่วงนั้นไว้ว่า

“...ช่วงนั้นเป็นห่วงเจ้าฟ้าเหลือเกิน เวลานอนก็ต้องนอนด้วยกัน มีแต่ความหวาดระแวง กลัวจะเป็นเหมือนปฏิวัติในรัสเซียที่เขามาจับเจ้านายไปฆ่าเสียหมด

พอตกดึก ฉันก็ตื่นมาเอื้อมมือไปคลำหาลูก ดูว่ายังอยู่ดีหรือไม่.. เป็นอย่างนี้แทบทุกคืน”

แม้ว่าทรงมีกันเพียงแค่สองแม่ลูก ทิศทางในเบื้องหน้าก็ดูมืดมน แต่ด้วยขัตติยมานะ ก็ทรงอยู่มาได้ด้วยพระทัยที่เข้มแข็ง

ในเดือนตุลาคม ๒๔๗๖ นั้นเอง ระหว่างบรรทมอยู่ในพระตำหนักทั้งสองพระองค์ก็ถูกปลุกบรรทมขึ้นกลางดึก ด้วยเรื่องด่วน น่าตระหนกตกใจ

ท้าวนารีวรรักษ์ (ศรีจันทร์ บุรณศิริ) ได้เข้ามากราบทูลว่าเกิดศึกรบรากันขึ้นในพระนครแล้ว เจ้าหมื่นสรรเพธภักดี (อ้น บุนนาค) พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร (ก๊าด วัชโรทัย) ได้ขอเข้าเฝ้าเป็นการด่วน สาเหตุคือกำลังทหารหลายส่วนจากหัวเมือง นำโดยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช มีนายพันเอก พระยาศรีสิทธิสงคราม (ดิ่น ท่าราบ) เป็นแม่ทัพ ยกพลมาถึงกรุงเทพฯ ยื่นคำขาดต่อรัฐบาล ให้เปลี่ยนสภาพอย่างที่เป็นอยู่ให้เป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์เสียที โดยมีคำขาดข้อหนึ่งว่า

“ต้องจัดการทุกอย่างที่จะอำนวยให้ประเทศสยาม มีพระมหากษัตริย์ปกครองใต้รัฐธรรมนูญชั่วกัลปาวสาน”

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลนอกจากไม่ยินยอมแล้ว ยังตอบโต้อย่างรุนแรง ชนิดอาจจะเกิดเหตุนองเลือดขึ้นกลางเมืองหลวงได้ จึงต้องเชิญเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จากพระตำหนักในสวนสุนันทา ไปประทับในเขตพระบรมมหาราชวัง ที่มีกำแพงป้องกันแข็งแรงปลอดภัยกว่า เพื่อสะดวกในการถวายอารักขา

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่ทรงมีทางเลือกอื่นนอกจากทรงพาสมเด็จเจ้าฟ้าพระราชธิดาออกจากพระตำหนัก กลับเข้าไปประทับ ณ ตำหนักเดิมของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี ที่เคยประทับอยู่หลังประสูติเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ

สงครามกลางเมืองระหว่างทหารหัวเมืองและทหารฝ่ายรัฐบาลดำเนินไปอย่างดุเดือด ถึงขั้นยิงปืนใหญ่ใส่กัน รัฐบาลใช้วิธีการปราบปรามอย่างเฉียบขาด

ในกำแพงพระบรมมหาราชวัง หาใช่ว่าปลอดภัยอย่างที่คิด เพราะมีเครื่องบินเล็กลำหนึ่ง ประสบอุบัติเหตุตกลงบริเวณกำแพงแก้ว ด้านหลังพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ใกล้กับตำหนักที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ และสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ประทับอยู่พอดี

เหตุการณ์นี้เป็นที่น่าตระหนกยิ่ง พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเล่าให้ข้าราชบริพารฟังภายหลังว่า

“จุดที่เครื่องบินตกนั้นอยู่ใกล้พระตำหนักมาก ประตูพระบรมมหาราชวังทุกชั้นถูกปิดสั่นดาลหมด คนในไม่ได้ออก คนนอกไม่ได้เข้า เหมือนถูกขังอยู่ มืดมนไปหมดทุกด้าน เพราะติดต่อใครไม่ได้เลย”

นับเป็นเรื่องน่าตกใจสำหรับผู้อยู่ภายใน ซึ่งมีแต่สตรีและเด็กเท่านั้น ภายนอกก็มีการสู้รบกันอยู่ ไม่รู้ว่าฝ่ายไหนแพ้หรือชนะ พูดถึงพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า ก็ไม่มีใครทราบชะตากรรมว่าพระองค์ไหนเป็นตายร้ายดีอย่างไร แม้แต่ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี ทรงปลอดภัยหรือไม่ ก็ไม่มีใครเข้ามาให้คำตอบได้

อย่างไรก็ตาม พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ยังทรงมีข้าราชบริพารที่รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงชุบเลี้ยงมา ยอมเสี่ยงอันตรายและความลำบากลำบน หาทางนำข่าวจากภายนอกมากราบทูลให้คลายพระวิตก

ดังที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเล่าว่า

“จะมีก็แต่คุณหญิงเฉลา ที่อุตส่าห์เร้นกายแหวกวงล้อมทหารฝ่าบานประตูทุกชั้นเข้ามาหาจนได้ ถึงได้รู้ความข้างนอกบ้างว่าอะไรเป็นอะไร”

คุณหญิงเฉลา เป็นภรรยาของพระยาอนิรุทธเทวา (หม่อมหลวงฟื้น พึ่งบุญ) น้องชายของเจ้าพระยารามราฆพ (หม่อมหลวงเฟื้อ พึ่งบุญ) พี่น้องทั้งสองท่านเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย

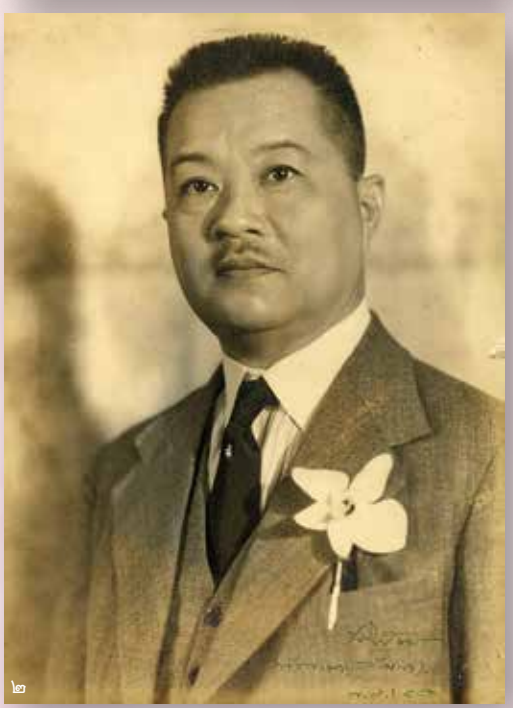
ในเมื่อเปลี่ยนแผ่นดินมาหลายปีแล้ว ข้าราชบริพารเก่าๆ บางคนก็ห่างหายไป แต่ทั้งพระยาอนิรุทธเทวาและคุณหญิง ก็ยังจงรักภักดีแน่นแฟ้นต่อเจ้านายเดิมที่ทรงชุบเลี้ยงพระราชทานความเมตตาและความจงรักภักดีนี้ก็มีต่อมาถึงพระนางเจ้าสุวัทนาฯ และสมเด็จเจ้าฟ้าผู้ทรงเป็นหน่อเนื้อเชื้อไขพระองค์เดียวในพระเจ้าอยู่หัวแผ่นดินก่อน

เหตุการณ์นี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ยิ่งทรงปริวิตกถึงสวัสดิภาพของเจ้านายฝ่ายในเป็นอย่างยิ่ง เพราะแม้แต่ในเขตพระราชฐานชั้นใน ก็ไม่เป็นที่ปลอดภัยอีกต่อไป

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาวรวงศ์พิพัฒน์ (หม่อมราชวงศ์เย็น อิศรเสนา) นำเสด็จสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ รวมทั้งเจ้านายฝ่ายในอีกหลายพระองค์ หลีกลี้วิกฤติทางการเมืองในพระนครไปประทับที่ตำหนักเขาน้อย จังหวัดสงขลา ซึ่งเคยเป็นตำหนักของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ อุปราชมณฑลปักษ์ใต้มาแต่เดิม

๑

๓

๒

๔

(๑) *สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ เมื่อพระชนมายุประมาณ ๑๐ พรรษา*

(๒) *พระรูปสมเด็จเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ฉายขณะประทับ ณ ประเทศอินโดนีเซีย ทรงจารึกข้อความว่า* ***“บริพัตร ให้พระนางสุวัทนาฯ พ.ศ.๒๔๘๐”***

(๓) *พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี*

(๔) *เมื่อทรงเป็น ‘หัวหน้าครอบครัว’ แต่เพียงลำพัง*

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงพระนิพนธ์ถึงเหตุการณ์ครั้งนั้นไว้

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าถ้าประทับที่หัวหิน จะทรงถูกฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอ้างว่าทรงสนับสนุน จึงทรงตัดสินพระทัยเสด็จไปให้ไกลจากเหตุการณ์”

ทรงเล่าถึงขบวนเสด็จของเจ้านายฝ่ายในไว้ว่า

“ต่อมามีคำสั่งให้เจ้านายฝ่ายในเสด็จไปสงขลาโดยลงเรือที่จะมารับเสด็จจากกรุงเทพฯ และให้เจ้านายฝ่ายหน้าเสด็จโดยรถไฟ สมเด็จฯ (สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ) และทูลหม่อมหญิง (สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร) ก็เสด็จมาจากกรุงเทพฯ ด้วยเรือภาณุรังษี และ ทรงรับเจ้านายฝ่ายในที่ประทับอยู่ที่หัวหินส่วนหนึ่ง ในเรือมีเจ้านายหลายพระองค์ เช่น พระนางเจ้าสุวัทนา และสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ เสด็จพระองค์แขฯ (ร.๔) เสด็จพระองค์สร้อย (ร.๔) เสด็จพระองค์บุษบันฯ (ร.๔) กับพระองค์หญิงสุทธสิริโสภาที่ทรงเลี้ยงอยู่ เสด็จพระองค์เยาวภาฯ กรมชัยนาทและครอบครัว และพระโอรสพระธิดากรมพระจันท์ฯ หลายองค์”

ครั้นเหตุการณ์สงบแล้ว สมเด็จพระพันวัสสาฯ จึงทรงนำเสด็จบรรดาเจ้านายทั้งหมดกลับพระนคร แต่ก็ทรงห่วงใยสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระชนนีเป็นอย่างยิ่ง ไม่อยากจะให้ทรงอยู่กันแค่สองพระองค์แม่ลูกตามลำพัง จึงทรงเลือกสถานที่ให้ประทับ ณ ตำหนักเขียว วังสระปทุม อีกสักระยะหนึ่ง เพื่อจะได้ทรงดูแล ‘เจ้าฟ้าหลาน’ อย่างใกล้ชิด

จนทรงเบาพระทัยว่าไม่น่าจะมีอันตรายคุกคามแล้ว จึงพระราชทานพระราชานุญาต ให้ทั้งสองพระองค์เสด็จกลับไปประทับในสวนสุนันทาตามเดิม

สงครามกลางเมืองในครั้งนั้น ได้ชื่อต่อมาว่า ‘กบฏบวรเดช’ จบลงด้วยความปราชัยของทางฝ่ายทหารหัวเมือง

นายพันเอก พระยาศรีสิทธิสงคราม (ดิ่น ท่าราบ) เสียชีวิต เพราะถูกยิงจากทหารฝ่ายรัฐบาล พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช และหม่อม เสด็จลี้ภัยออกนอกสยาม ไปที่อินโดจีน อีกนานหลายปีถึงเสด็จคืนกลับมาบ้านเกิดเมืองนอนได้

ความปราชัยของกบฏบวรเดช เป็นเหมือนไฟไหม้ลุกลามมาถึงพระราชวงศ์หลายองค์ เจ้าน้ององค์หนึ่งของพระองค์เจ้าบวรเดช คือ หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ถูกศาลพิเศษที่ตั้งขึ้นโดยรัฐบาลพิพากษาจำคุกตลอดชีวิต ต่อมาทรงถูกนำไปขังเป็นนักโทษที่เกาะตะรุเตา

หม่อมเจ้าอีกหลายองค์กลายเป็นที่ไม่ไว้วางใจของทางฝ่ายรัฐบาล จนต้องถูกปลดออกจากราชการ เช่น หม่อมเจ้าวิบูลย์สวัสดิวงศ์ สวัสดิกุล ราชเลขานุการในพระองค์ หม่อมเจ้าศุขปรารภ กมลาศน์ และหม่อมเจ้าวิเศษศักดิ์ ชยางกูร

นอกจากนี้ ข้าราชการทหาร พลเรือน ที่จงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์ ถูกจับกุม สั่งพักและถูกปลดจากราชการ จำนวนถึง ๖๐๐ คน และนับวันการจับกุมก็ยิ่งแผ่ขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ ประชาชนธรรมดาที่เป็นปัญญาชนอย่างสอ เสถบุตร ก็อยู่ในข่ายนี้ด้วย

พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าพระองค์แล้วพระองค์เล่าทรงตระหนักถึงความเดือดร้อนที่จะทรงประสบ แม้ว่ามิได้มีส่วนร่วมกับฝ่ายกบฏ เพียงแต่ถูกสงสัยเท่านั้น ก็อาจจะทรงอยู่ในฐานะลำบากได้โดยง่าย จึงทรงอพยพออกไปประทับต่างประเทศ ทั้งที่ปีนังและสิงคโปร์ หรือไกลออกไปถึงอินโดนีเซีย เพื่อสมทบกับสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ที่ประทับอยู่ ณ เมืองบันดุง

เจ้านายสำคัญพระองค์หนึ่งที่ต้องรีบเสด็จออกนอกสยามไปทันที ที่กบฏบวรเดชสิ้นสุดลง คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ เสด็จออกไปประทับที่ปีนัง ตามพระราชปรารภในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะทรงได้ข่าวมาว่า

‘ทางรัฐบาลเขาอยากได้ตัวเต็มที่เหมือนกัน’

ต่อมาอีกไม่กี่เดือน ถึงเดือนมกราคม ๒๔๗๖ (ในสมัยนั้นปีใหม่เริ่มต้นในวันที่ ๑ เมษายน) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ นิราศออกจากสยามไปประเทศอังกฤษ เพื่อรับการรักษาพระเนตร

และมิได้เสด็จกลับคืนมายังราชอาณาจักรสยามอีกเลย

ตอนที่ ๔
สวนรื่นฤดี

การผ่าตัดรักษาพระเนตรเคยกระทำที่สหรัฐอเมริกามาแล้วหนหนึ่ง เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๔ แต่ก็ยังไม่ทรงหายดี ครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงตัดสินพระราชหฤทัยจะเสด็จประพาสยุโรป และแวะอังกฤษ เพื่อให้นายแพทย์ที่ลอนดอนผ่าพระเนตรซ้ายเป็นครั้งที่ ๒ เมื่อเดือนมิถุนายน ๒๔๗๗

การอพยพครั้งใหญ่ของพระบรมวงศานุวงศ์ จากความเดือดร้อนทางการเมืองใน พ.ศ.๒๔๗๖ ทำให้ปีนัง สิงคโปร์ และชวากลายเป็นสถานที่ชุมนุมเจ้านายในพระราชวงศ์จักรี เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีเสด็จออกจากสยาม ทรงแวะที่เมืองเมดัน เกาะสุมาตรา ณ ที่นั้นมีเจ้านายเสด็จมารวมกันอยู่ถึง ๒๙ พระองค์เพื่อคอยเฝ้าฯ รับและส่งเสด็จ

พระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่มารับเสด็จในที่นั้น รวมทั้งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และเสด็จในกรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน

บรรยากาศในที่นั้นเต็มไปด้วยความโสมนัสและเศร้าสะเทือนใจระคนกัน โสมนัสที่พระราชวงศ์ที่ต่างองค์ต่างเคยได้พบเห็นได้ใกล้ชิดกันมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ได้ทรงมารวมกันอีกครั้ง แต่ก็เศร้าสะเทือนใจกับชะตากรรมที่ต้องนิราศจากบ้านเมือง ไม่มีใครรู้ว่าพระองค์ไหนจะได้เสด็จกลับไปอีกเมื่อใด หรือแม้แต่จะมีโอกาสหรือไม่ ก็ยังเป็นที่มืดมน

ส่วนความในพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างไร ก็พอสังเกตได้จากพระราชดำรัสต่อพระประยูรญาติ ระหว่างเสวยพระกระยาหารกลางวันที่เดอบัวโฮเต็ล ในเมืองเมดัน ที่ผู้ว่าราชการเมืองเป็นเจ้าภาพ

"อีก ๖ ชั่วโมงจะลงเรือแล้ว ฉันเกือบจะไม่ได้มา โยกโย้หลายอย่างเหลือเกิน ขืนอยู่ ๗ วัน ฉันต้องไปอยู่หลังคาแดงแน่"

และอีกตอนหนึ่ง ที่แสดงถึงพระราชปณิธานอันแน่วแน่ต่อพสกนิกรไทย ก็คือ

"หากฉันไม่สามารถจะช่วยเหลือประชาชนของฉันได้ต่อไป ฉันก็จะลาออก ฉันจะไม่ยอมเป็นหุ่นให้ใครอ้างชื่อฉัน"

ทางสยาม เมื่อพระเจ้าอยู่หัวเสด็จนิราศจากบ้านเมือง ศาลพิเศษที่เริ่มดำเนินการพิพากษาโทษจำเลยในคดีกบฏบวรเดชมาก่อนหน้านี้ก็ทำงานต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง

แม้ว่าเมื่อเกิดสงครามกลางเมืองใหม่ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เคยทรงขอร้องพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี ผ่านทางหม่อมเจ้าวิบูลย์สวัสดิวงศ์ สวัสดิกุล ราชเลขานุการในพระองค์ โดยพระราชโทรเลข ที่มีใจความตอนหนึ่งว่า

"การจลาจลครั้งนี้ ความมุ่งหมายของทั้งสองฝ่าย ต่างก็กระทำด้วยความหวังดีสำหรับชาติบ้านเมืองด้วยกันทั้งนั้น

....ทรงหวังพระราชหฤทัยว่า รัฐบาลก็มีความปรารถนาที่จะให้เหตุการณ์อันเกิดขึ้นครั้งนี้ได้สงบปกติสุขเรียบร้อย สิ้นสุดลง มิให้ต้องเปลืองเลือดเนื้อและชีวิตต่อไปอีก เพื่อแสดงน้ำใจเจตนาอันแรงกล้าให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้เห็นประจักษ์ในความไม่พยาบาท อาฆาตจองเวรแก่กัน สมควรรัฐบาลประกาศอภัยโทษให้แก่ผู้ที่ร่วมการก่อจลาจลตลอดทั้งนายทหารและบุคคลที่มิใช่หัวหน้า หรือคนสำคัญในการกระทำครั้งนี้เสียโดยเร็ว และกระทำวิธีประนีประนอมแก่กันทั้ง ๒ ฝ่าย

...จะเป็นที่พอพระราชหฤทัยและสมพระราชประสงค์เป็นอย่างยิ่ง ทั้งประชาชนพลเมืองทั้งหลายเมื่อได้ทราบ คงจะพากันอนุโมทนาในบุญกิริยานี้โดยทั่วกัน...”

แต่รัฐบาลก็ได้เลือกวิธีปราบปรามแทนการประนีประนอม ศาลพิเศษได้ตัดสินประหารชีวิตจำเลยในคดีนี้ถึง ๖ คน (ต่อมาได้รับพระราชทานอภัยโทษ ลดลงเป็นจำคุกตลอดชีวิต) จำคุกตลอดชีวิตอีก ๖๑ คน นอกนั้นได้รับโทษลดหลั่นกันลงมาเป็นจำคุก ๒๐ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง รวมทั้งหมด ๒๕๐ คน แต่ที่ถูกจับกุมคุมขังสอบสวนนั้นมีเกือบ ๕๐๐ คน นักโทษการเมืองเหล่านี้ต่อมาถูกส่งตัวไปคุมขังที่เกาะตะรุเตาทั้งหมด

เหตุการณ์ตึงเครียดทางบ้านเมืองแม้ไม่มีผลกระทบต่อเจ้านายฝ่ายในอย่างพระนางเจ้าสุวัทนาฯ โดยตรง แต่ก็มีผลทางอ้อม กล่าวคือมีปัญหาใหม่เกิดขึ้นว่าจะเสด็จไปประทับที่ไหนได้อีก เพราะตำหนักเขียวในวังสระปทุมก็เหมาะจะเป็นเพียงที่ทรงพำนักชั่วคราว สวนสุนันทานั้นเล่านับวันก็ยิ่งทรุดโทรมรกร้างน่าเศร้าใจ สิ้นทั้งเจ้านายและไร้งบประมาณที่จะมาทะนุบำรุงให้อยู่ในสภาพงามตาอย่างเก่า จึงไม่เหมาะจะเป็นที่ประทับอีกต่อไป

ในที่สุด ก็ทรงคำนึงถึงที่ดินพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ มุมถนนราชสีมา ตัดกับถนนสุโขทัย ที่ดินแปลงนี้พระราชทานให้เป็นสิทธิ์ขาดตั้งแต่ทรงเป็นเจ้าจอมสุวัทนา จึงเป็นอันหมดปัญหา ไม่มีใครสามารถอ้างอิงในเรื่องกรรมสิทธิ์ได้

ณ ที่นี้เอง พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้นายจิตรเสน หรือหมิว อภัยวงศ์ ผู้เป็นทั้งพระญาติและสถาปนิกประจำสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เป็นผู้ออกแบบตำหนัก นายหมิวผู้นี้ได้สร้างผลงานโดดเด่นฝากฝีมือไว้หลายแห่ง เช่น ตึกโดมที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นต้น และพลโท พระยาศัลวิธานนิเทศ (แอบ รักตประจิต) เป็นวิศวกร สร้างตึกแบบตะวันตกขึ้นหลังหนึ่ง เสร็จเรียบร้อยเมื่อปลายปี ๒๔๗๗ จึงทรงพาเจ้าฟ้าพระราชธิดามาประทับ ประทานนามตำหนักแห่งนี้ว่า “สวนรื่นฤดี”

สวนรื่นฤดี มีบรรยากาศร่มรื่นสมดังพระประสงค์ ทรงปลูกไม้ผลยืนต้นหลายอย่าง ทั้งมะม่วง ชมพู่ ขนุน มะปราง นอกจากนี้ยังโปรดให้สร้างสระว่ายน้ำ เป็นแบบ Swimming pool ที่ทันสมัยอย่างฝรั่ง ปูกระเบื้องและมีระบบถ่ายเทน้ำอย่างดี สำหรับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ลงสรงน้ำออกกำลังพระวรกายเป็นประจำด้วย

ในสวนรื่นฤดี มีข้าราชบริพารอยู่ไม่กี่คนตามความจำเป็น นอกจากนางข้าหลวงในพระนางเจ้าสุวัทนาฯ และคุณหญิงนิธิวดีฯ เป็นพระอภิบาลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทั้งยังเป็นช่างทำพระเกศา และตัดเย็บฉลองพระองค์ถวายพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ด้วย

เรื่องวิธีทำพระเกศานั้น มีเกร็ดสนุกที่คุณหญิงนิธิวดีฯ เล่าไว้อย่างน่าสนใจ

“การมวยผม หรือการที่จะตีโป่งขึ้นมาได้นั้น ถ้าบอกแล้วอย่าหัวเราะนะ ใช้เหล็กก่อสร้าง ยาวๆ ขนาด ๔ หุน เป็นเศษเหล็กที่เขาทิ้งกัน เราเอาไปจ้างเขาทำเป็นด้ามเป็นไม้ เจาะรูเอาเหล็กเข้าไปเอาไปผิงไฟ พอมีความร้อนก็เอามาแนบกับผม ผมก็จะเป็นไปตามรูปเหล็ก ถ้าต้องการจะเป็นทรงอะไรก็หวีไปตามนั้น

เมื่อเสด็จพระนางเจ้าฯ ทรงมาเห็นเข้าก็บอกว่าเรานี่มวยผมสวยนี่ให้มามวยให้หน่อย เราจึงได้งานเพิ่มคือ ทำพระเกศาถวายด้วย”

นอกจากนี้ ยังมีข้าราชบริพารตามขนบธรรมเนียมเดิม คือ จ่าห้าวยุทธการ (สุด คชจันทร์) เป็นกรมวัง หม่อมหลวงพงษ์ พนมวัน เป็นผู้รับสนองพระประสงค์ในเรื่องต่างๆ นอกวัง

ส่วนข้าหลวงรุ่นเยาว์ ทำหน้าที่เป็นพระสหายสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ได้แก่เด็กหญิงโรสลิน เศวตศิลา เด็กหญิงละออ ณ สงขลา และเด็กหญิงโฉมศรี โกมารกุล ณ นคร ซึ่งเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ

สมเด็จพระพันวัสสาฯ เคยรับสั่งถามสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ว่า

“เจ้าฟ้าหลานอยากได้ใครเป็นเพื่อนเล่น?”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงกราบบังคมทูลว่า

“อยากได้โฉมศรี”

เด็กหญิงโฉมศรีจึงได้เข้ามาพักในวัง ณ เรือนของคุณหญิงพิพิธภัณฑ์วิจารณ์ (มณี โชติกเสถียร) ตามพระประสงค์

ในสวนรื่นฤดีนี้เอง ด้วยบรรยากาศสงบและรื่นรมย์ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ผู้ทรงพระเยาว์ ก็ทรงพระเจริญขึ้นอย่างผาสุกตามอัตภาพ

เรื่องหนึ่งที่ควรบันทึกไว้ในพระประวัติ เป็นการเฉลิมพระเกียรติคือพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังทรงรักษาขนบธรรมเนียมราชประเพณีตามแบบโบราณอย่างมีระเบียบถี่ถ้วน เพื่อผดุงพระเกียรติยศของพระองค์เองและสมเด็จเจ้าฟ้าฯ มิให้เป็นที่ตำหนิในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ได้แม้แต่ครั้งเดียว

๑

๒

(๑) สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ประทับอยู่เบื้องหน้าพระวิมานที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(๒) กับพระสหายฝรั่ง

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงสำราญพระอิริยาบถ พร้อมด้วยข้าหลวง ภายในตำหนักสวนรื่นฤดี

ทุกครั้งที่เสด็จไปประทับนอกพระนคร เช่นไปพักตากอากาศที่หัวหิน ก็จะทรงทำตามแบบแผนราชประเพณีแต่ดั้งเดิมของเจ้านาย คือทรงมีลายพระหัตถ์ไปกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตอย่างถูกต้องทุกครั้ง มิได้ทรงละเลยเห็นเป็นเรื่องตามสบาย แม้ว่าราชสำนักสยามในยุครัชกาลที่ ๗ ได้ผ่อนเพลาจากความเข้มงวดของโบราณราชประเพณีลงมากแล้วก็ตาม

แม้แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกจากสยามเพื่อไปรับการรักษาพระเนตร พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ยังรักษาระเบียบแบบแผนเดิม เห็นได้จากลายพระหัตถ์ที่มีไปถึงสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

“วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๗๖

ขอพระราชทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงทราบฝ่าละอองพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระอนุญาตกราบทูลลาเชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าภาติกาเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัณณวดี ไปเปลี่ยนอากาศที่หัวหิน กำหนดในเดือนเมษายนศกหน้านี้ ประมาณ ๖๐ วัน

ควรมิควรสุดแต่จะโปรดเกล้าฯ
ข้าพระพุทธเจ้า
สุวัทนา”

ความถูกต้องถี่ถ้วนต่อโบราณราชประเพณีนี้ รวมมาถึงพระจริยวัตรด้วย ครั้งหนึ่งในวันครบรอบวันประสูติสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ๒๔ พฤศจิกายน เป็นวันที่โปรดฯให้ข้าราชบริพารและผู้จงรักภักดีได้เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด ที่วังเป็นประจำทุกปี ปรากฏว่ามีมหาดเล็กเก่าแก่แต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวท่านหนึ่ง มาล้าหลังกว่าเพื่อน คงเพราะสำคัญตนว่าเป็นผู้มียศศักดิ์ยิ่งใหญ่มาแต่เก่าก่อน เจ้านายย่อมจะทรงเกรงใจและโปรดให้เฝ้า กว่าจะมาถึงวังก็ล่วงเข้าค่ำคืนแล้ว

เมื่อข้าราชบริพารท่านนั้นขอเข้าเฝ้าถวายพระพร พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็โปรดให้ข้าหลวงลงไปเรียนว่า ล่วงเลยเวลาเสด็จลงแล้ว ทั้งในตำหนักก็มีแต่ผู้หญิงทั้งสิ้น จึงไม่โปรดที่จะเสด็จลงกันทั้งสองพระองค์ เพื่อให้เข้าเฝ้า ข้าราชบริพารท่านนั้นก็จำต้องกลับไป

ถ้าฟังเพียงผิวเผินก็ไม่แปลกอะไรนัก แต่สำหรับชาววังตำหนักนี้ล้วนทราบกันดีว่า ท่านผู้นั้นเป็นบุคคลสำคัญ ในพระราชสำนักมาก่อนเคยเข้าเฝ้าฯ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ได้เป็นประจำไม่ว่าในเวลาหรือนอกเวลาราชการ

เมื่อครั้งพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังเป็นนางสาวเครือแก้ว ท่านผู้นี้ก็มีอำนาจวาสนาเป็นที่ยำเกรงกันทั่วไป แต่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงเคร่งครัดต่อการธำรงพระเกียรติยศของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระองค์เองมากกว่าจะอะลุ้มอล่วยให้กับความสำคัญของบุคคล

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับพระชนนี ประทับอยู่ที่สวนรื่นฤดีอย่างเงียบๆ ไม่ได้ทรงข้องแวะเกี่ยวกับการบ้านการเมืองแต่อย่างใด แม้จะทรงมี ‘มัทวะ’ คือความอ่อนโยน ไม่ทรงวางโตถือยศศักดิ์ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังทรงมี ‘ขัตติยมานะ’ ไม่ได้ทรงอ่อนข้อท้อถอยแก่ปัญหาและอุปสรรค

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังคงทรงมุ่งมั่นอภิบาลเจ้าฟ้าฯ ให้ทรงพระเจริญทั้งกำลังพระวรกายและพระหฤทัย วันข้างหน้านั้นสถานการณ์บ้านเมืองจะเดินไปในทิศทางใด จะยุ่งเหยิงยิ่งไปกว่านี้หรือไม่ ก็ไม่อาจจะทรงหยั่งรู้ แต่วันนี้ ภาระที่ยิ่งใหญ่ของความเป็น ‘แม่’ ย่อมยังต้องดำเนินต่อไป เพื่อ ‘ลูก’ จะได้มีความพร้อมที่จะเผชิญชีวิตในอนาคตได้อย่างมั่นคง และสง่างาม

สิ่งหนึ่งซึ่งทรงปลูกฝังให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงระลึกไว้ประจำพระหฤทัย นั่นคือความกตัญญูและการรักษาพระเกียรติในฐานะที่ทรงเป็น ‘ลูกของทูลกระหม่อมก๊ะ’

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ทรงออกพระนามพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ว่า “ทูลกระหม่อมก๊ะ” กับ “แม่ก๊ะ” ซึ่งเป็นคำเลียนพระสุรเสียงคำว่า “ทูลกระหม่อมคะ” และ “แม่คะ” ที่ทรงใช้เรียกพระชนกชนนีพระแต่ครั้งยังเยาว์พระชนม์

ข้างพระแท่นบรรทมของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่ว่าประทับที่ใด จะมีพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ประดิษฐานอยู่เสมอ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เมื่อเริ่มจะทรงช่างซักช่างถามตามประสาเด็ก เจ้าฟ้าหญิงก็มีรับสั่งถามกับพระพี่เลี้ยงทันที

“นี่รูปใคร?”
พระพี่เลี้ยงกราบทูลตอบว่า
“ทูลกระหม่อมก๊ะเพคะ”
เจ้าฟ้าหญิงยังไม่ทรงสิ้นสงสัย
“แล้วท่านไปอยู่ที่ไหน?”

๑

๒

(๑) ชีวิตในสวนรื่นฯ

(๒) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงฉลองพระองค์แฟนซีเป็นนางฟ้า ฉายพร้อมด้วยพระชนนี ในงานวันฉลองพระชนมายุ ๑๒ พรรษา ที่สวนรื่นฤดี

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพาพระธิดา เสด็จประพาสสถานที่ต่างๆ เพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ใหม่ๆ อยู่เสมอ

อีกมุมหนึ่งของตำหนัก

ที่ชั้นบนของตำหนักสวนรื่นฤดี มีพระวิมานทองทรงบุษบกอยู่องค์หนึ่ง เป็นดั่งศูนย์รวมความเคารพบูชาสูงสุดของทุกพระองค์และทุกคนในสวนรื่นฤดี ตรงกลางบุษบกประดิษฐานพระโกศทองคำจำหลักลายองค์น้อย จำลองรูปทรงมาจากพระโกศทองใหญ่ ภายใต้พระนพปฎลมหาเศวตฉัตรคันดาลลงยาสีขาว ภายในพระโกศนั้นบรรจุพระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระผู้พระราชทานที่ดินผืนนี้ และเป็นผู้พระราชทานชีวิตของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ให้เสด็จมาทรงเป็นดวงใจของพระชนนี และข้าราชบริพารทั้งปวง

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้จัดเครื่องสังเวยพระบรมอัฐิของทูลกระหม่อมเป็นประจำทุกวัน บางวันสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงจัดดอกไม้บูชาทูลกระหม่อมก๊ะด้วยพระองค์เอง แต่ที่ขาดไม่ได้คือจะต้องเสด็จมาทรงกราบถวายบังคมพระบรมอัฐิทุกเช้าเมื่อบรรทมตื่น และค่ำก่อนเข้าบรรทม ไม่ได้ขาดเลย

แม้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะไม่ได้เสด็จอยู่แล้วก็ตาม แต่พระมหากรุณาและพระบารมีของพระองค์ก็ยังคงปกแผ่คุ้มเกล้าฯ ให้พระราชธิดาพระองค์เดียว ยังทรงสามารถ ‘รื่นฤดี’ ได้ตามสมควร บนที่ดินสวนรื่นฤดี ที่พระราชทานไว้เป็นของขวัญแก่พระนางเจ้าสุวัทนาพระวรราชเทวี เมื่อร่วมสิบปีมาแล้ว

ตอนที่ ๕
ครูของเจ้าฟ้า

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ยังทรงพระเยาว์เกินกว่าจะทรงตระหนักถึงความวุ่นวายทางเหตุการณ์บ้านเมือง และความหนักพระทัยของพระชนนี สิ่งเหล่านี้ยังมิได้เข้ามาแผ้วพานโลกน้อยๆ ที่สงบร่มเย็นใน “สวนรื่นฤดี” ทรงมีความผาสุกไปตามประสาเด็กกับพระสหาย วันเวลาในแต่ละวันก็หมดไปด้วยการเล่าเรียนเขียนอ่าน

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่ทรงละเลยที่จะอภิบาลเลี้ยงดูสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ให้ดีที่สุด โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ภายหลังจากโปรดให้มีพระอาจารย์จากโรงเรียนราชินีมาถวายพระอักษร ณ ตำหนักที่ประทับแล้วระยะหนึ่ง ใน พ.ศ.๒๔๗๖ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเจริญพระชันษาพอที่จะเสด็จไปโรงเรียน พระชนนีจึงทรงส่งไปทรงพระอักษรที่โรงเรียนราชินี พร้อมกับพระสหายที่เคยเรียนร่วมชั้นกันมาก่อน คือ หม่อมราชวงศ์กอบศรี เกษมสันต์ เด็กหญิงโรสลิน เศวตศิลา และเด็กหญิงงามเฉิด อนิรุทธเทวา มีหม่อมหลวงพงษ์ พนมวัน ตามเสด็จไปดูแล

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงลงทะเบียนเป็นนักเรียนราชินีเลขที่ ๑๘๔๗ ทรงศึกษาอยู่ที่โรงเรียนราชินีได้ ๒ ปี ก็ทรงลาออกกลับมาประทับที่สวนรื่นฤดีเพื่อทรงศึกษาต่อแบบตัวต่อตัว เน้นทางด้านภาษาอังกฤษและคำนวณ

ถึงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะเสด็จไปทรงศึกษาที่โรงเรียนราชินีเพียงระยะเวลาไม่นาน แต่ก็ทรงผูกพันกับโรงเรียนราชินีเป็นอย่างยิ่ง คงเพราะสาเหตุเบื้องแรก นั่นคือโรงเรียนนี้สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถพระอัยยิกาของพระองค์ เป็นผู้พระราชทานกำเนิด และยังทรงคุ้นเคยกับพระอาจารย์หลายท่านมาก่อน โดยเฉพาะหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล ท่านอาจารย์ใหญ่

แม้ในยามที่ท่านหญิงพิจิตรจิราภาฯ สิ้นชีพิตักษัยไปนานแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ยังทรงระลึกถึงพระคุณของท่านอาจารย์ด้วยน้ำพระทัยกตัญญูอยู่ไม่เคยลืม ดังตอนหนึ่งในลายพระหัตถ์ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์มูลนิธิหม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุล

“ฉันเองก็เป็นนักเรียนเก่าราชินีผู้หนึ่งเหมือนกัน และเห็นว่าท่านอาจารย์หม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุล เป็นปูชนียบุคคลซึ่งโรงเรียนราชินีสมควรเผยแพร่คุณงามความดีของท่านให้เป็นที่ประจักษ์...”

เมื่อทรงเจริญพระชนมายุแล้ว ยังทรงพระอุตสาหะเสด็จไปทรงเป็นประธานในงานต่างๆ ตามที่โรงเรียนกราบทูลเชิญเสมอ หากทรงทราบว่าโรงเรียนต้องการความช่วยเหลือในกิจการใดๆ ก็จะทรงพระกรุณาพระราชทานพระอนุเคราะห์แก่กิจการนั้นๆ ทุกคราวไป เช่น เมื่อครั้งที่นักเรียนเก่าราชินีได้ร่วมกันบริจาคเงินก่อสร้างอาคารสโมสรนักเรียนเก่า ในโอกาสที่โรงเรียนมีอายุ ๖๐ ปี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้ทรงร่วมบริจาคเงิน พร้อมพระราชทานลายพระหัตถ์แสดงความโสมนัสที่การก่อสร้างแล้วเสร็จ พร้อมพระดำริเป็นข้อคิดเตือนใจ

“การที่สโมสรนักเรียนเก่าตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียน นับว่ามีคุณประโยชน์เป็นพิเศษ นอกจากจะเป็นที่พบปะเพื่อเชื่อมความสามัคคีระหว่างนักเรียนเก่าแล้ว ยังจะเปิดโอกาสให้นักเรียนปัจจุบัน ได้เห็นว่านักเรียนเก่ามาแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อครู และโรงเรียนอย่างไร ได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมอย่างไร

กิจกรรมของนักเรียนเก่า จะเป็นแรงบันดาลใจให้นักเรียนปัจจุบันหมั่นประกอบคุณความดี อันจะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เมื่อเป็นดังนี้ ทั้งนักเรียนเก่าและนักเรียนปัจจุบัน ต่างจะเป็นกำลังใจซึ่งกันและกันในการที่จะผดุงรักษาเกียรติของโรงเรียน ให้ดำรงอยู่ชั่วกาลนาน."

ท่านหญิงพิจิตรจิราภาฯ นิพนธ์ฉันท์อันไพเราะสำนวนหนึ่งประทานไว้เป็นคติเตือนใจนักเรียนราชินี

"ตัวเธอสิดอกหนึ่ง ณ อุทยานราชินี
ทรงกลิ่นและทรงศรี วิลาสล้ำสำอางสม
แม้ว่าถึงคราวชรา จะงามซาอย่าปรารมภ์
พึงรักษ์อุดมฉม สนิทกายตราบวายปราณ
เฉกเช่นพิกุลแก้ว ผิว์แห้งแล้วยังหอมนาน
ไปทิ้งสุคนธ์ธาร บังเกิดการระเหยหาย
เชิดชื่อผกาพันธุ์ นิรันดร์อยู่มิรู้วาย
เชิดเกียรติกำจรจาย ระบายบ่งถึงสวนขวัญ"

บัดนี้ ชาวราชินีคงได้ประจักษ์แล้วว่า ตัวอย่างนักเรียนเก่ายอดเยี่ยมผู้หนึ่ง ด้านความกตัญญูรู้คุณต่อครูและโรงเรียน คอยเป็นกำลังใจ และเป็นดัง 'พิกุลแก้ว' แห่ง 'อุทยานราชินี' ที่ทรงไว้ซึ่งคุณงามความดีหอมหวนอยู่ไม่รู้จืดจาง ก็คือสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ พระองค์นี้นั่นเอง

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเอาพระทัยใส่เรื่องการศึกษาของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ให้เป็นไปอย่างดี ทรงจ้างแหม่มชาวอเมริกันมาถวายพระอักษร ชื่อมิสซิสเดวีส์ ครูโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ภรรยาของศาสตราจารย์เดวิด เดวีส์ อาจารย์สอนภาษาอังกฤษที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อให้ทรงได้รับการฝึกฝนด้านภาษาอังกฤษจากเจ้าของภาษาโดยตรง มิสซิสเดวีส์เองก็นำเด็กๆ ชาวต่างชาติมาทำกิจกรรมร่วมสนทนา ว่ายน้ำ และดื่มน้ำชาด้วย จะได้รับสั่งได้อย่างคล่องแคล่ว

นอกจากวิชาการของตะวันตกแล้ว พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังโปรดให้หม่อมเจ้าหญิงเสมอภาค โสณกุล ถวายพระอักษรวิชาวรรณคดีไทย ขนบธรรมเนียมไทย และพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แด่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ อีกด้วย เพื่อให้ทรงซึมซับและซาบซึ้งในความเป็นไทยตลอดจนพระราชอัจฉริยภาพของ 'ทูลกระหม่อมก๊ะ' ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์

ระหว่างทรงศึกษาวิชาการและขนบธรรมเนียม พระชนนียังโปรดให้เจ้าฟ้าหญิงได้ทรงเรียนศิลปะแบบสากลไปพร้อมกันด้วย เพื่อจะได้ทรงเติบใหญ่เป็นขัตติยนารีที่ทันสมัยและเปี่ยมด้วยพระปรีชาสามารถหลากหลาย ทั้งในสายตาของชาวไทยและชาวต่างประเทศ จึงโปรดให้มิสเซดี้ มาสอนเปียโนถวาย

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงโปรดปรานการทรงเปียโนเป็นอย่างยิ่ง นับแต่นั้นเป็นต้นมา ในยามว่าง จะทรงใช้เวลาฝึกซ้อมเปียโนพร้อมกับทรงขับร้องไปด้วย จนทรงชำนิชำนาญ ประกอบกับพรสวรรค์ที่มีอยู่ประจำพระองค์มาแต่ต้น จึงทรงสามารถจดจำโน้ตเพลงได้ทั้งหมด แม้ว่าจะทรงเคยทอดพระเนตรโน้ตนั้นเพียงหนเดียว ที่น่าอัศจรรย์ใจยิ่งไปกว่านั้น คือ เพลงบางเพลง ไม่เคยได้ทอดพระเนตรโน้ตมาก่อนเลย แต่กลับทรงสามารถบรรเลงออกมาได้อย่างคล่องแคล่วทั้งสองพระหัตถ์ในทันทีที่ทรงฟัง อย่างที่ฝรั่งเรียกว่าเป็นนักดนตรีอัจฉริยะประเภท "Play-by-ear"

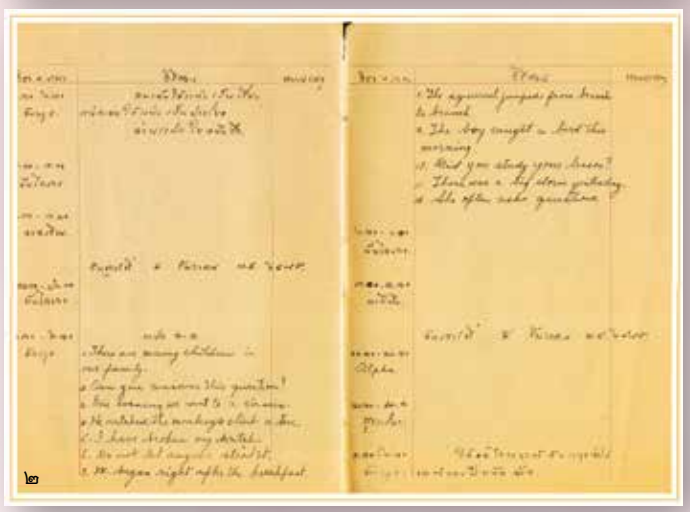
สวนรื่นฤดี จึงรื่นเริงมีชีวิตชีวาด้วยแว่วเสียงเปียโน ที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ศูนย์รวมของความรักและภักดี ทรงบรรเลงให้ข้าราชบริพารได้ฟังเป็นบุญหูอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน

มิสซิสเดวีส์ถวายพระอักษรวิชาภาษาอังกฤษและการคำนวณอยู่ระยะหนึ่ง จึงขอให้โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยจัดครูมาถวายพระอักษรวิชาการต่างๆ ให้ครบถ้วนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ โรงเรียนวัฒนาฯ จึงส่งนางสาวศรีนาถ สุทธะสินธุ (ต่อมาคือ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ท่านผู้หญิงศรีนาถ สุริยะ) มารับหน้าที่ถวายพระอักษรแด่เจ้าฟ้าหญิง และสอนหนังสือให้แก่พระสหายทุกคน

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงไว้วางพระทัยและมีรับสั่งให้ครูศรีนาถ 'ปฏิบัติต่อเจ้าฟ้าเหมือนนักเรียนธรรมดาคนหนึ่ง' ถึงกับประทานพระอนุญาตให้ดุและลงโทษถวายผางได้ด้วย หากทรงดื้อ แต่ครูศรีนาถก็ไม่เคยต้องทำเช่นนั้น

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเรียกพระอาจารย์อย่างยกย่องว่า "ครูศรีนาถ" เสมอ ทรงรักและสนิทสนมกับครูเป็นอย่างยิ่ง เมื่อทรงมีปัญหาอึดอัดคับข้องพระทัยในเรื่องใด ก็มักจะทรงปรับทุกข์และขอคำปรึกษา นับแต่ทรงพระเยาว์ จนกระทั่งทรงเจริญพระชนม์ ก็ยังโปรดให้ครูศรีนาถตามเสด็จหรือเฝ้าอยู่ใกล้ๆ เพื่อให้ครูเล่าเรื่องต่างๆ ถวาย หรือมีรับสั่งเล่าเรื่องราวที่ทรงประสบพบพานหรือทรงรู้สึก พระราชทานแก่ครูผู้ทรงไว้วางพระทัยตลอดมา

(๑) ตารางการถวายพระอักษรแด่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โดยท่านผู้หญิงศรีนาถ สุริยะ
(๒) แผนการถวายพระอักษรแด่เจ้าฟ้าหญิง

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้มีเด็กหญิงชาวต่างชาติมาเฝ้าเป็นพระสหายของ
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เพื่อฝึกฝนให้ทรงคุ้นเคยการสมาคมกับชาวตะวันตกตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์

ครูศรีนาถ จัดการเรียนการสอนถวายตามหลักสูตรของกระทรวงฯ ครบทุกวิชา มีการสอบไล่ทุกปลายปี เริ่มถวายพระอักษรเวลาประมาณแปดโมงเช้า เลิกเรียนเวลาบ่ายสามโมงครึ่ง สัปดาห์หนึ่งมีวันหยุดสองวันคือวันพฤหัสบดี กับวันอาทิตย์ ตามวันหยุดของวัฒนาวิทยาลัยในสมัยนั้น

ส่วนตารางสอนและสมุดบันทึกการถวายพระอักษรสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ นั้น คุณหญิงศรีนาถ ยังคงเก็บรักษาไว้จนปัจจุบัน เป็นวัตถุพยานให้เห็นภาพการศึกษาของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้อย่างแจ่มชัด

วิชาที่ทรงพระอักษรในวันจันทร์ช่วงเช้า ได้แก่ จรรยา, ภูมิศาสตร์ ครั้นถึงเวลาเก้าโมงสี่สิบนาทีก็หยุดพัก ๒๐ นาที จากนั้น ทรงเรียนวิชาภูมิศาสตร์ครึ่งหลังต่อ ต่อด้วยวิชาการงานของคน, Alpha แล้วพักเสวยพระกระยาหารกลางวัน ๑ ชั่วโมง ช่วงบ่ายเป็นวิชาอ่าน, แปล, ทวน Spelling และอ่าน, แปล, จด Spelling ปิดท้ายด้วยวิชายิออเมตรีหรือเรขาคณิต

กำหนดเวลาพักนั้นเหมือนกันทุกวัน ต่างกันก็แต่วิชาเรียน เช่น ในวันอังคาร ทรงเรียนวิชา Dictation, แก้ตัวสะกดและท่อง, คัดไทย, แปลไทยเป็นอังกฤษ, อ่านอังกฤษ, แปล, สรีรศาสตร์, บันไดเลข และวาดเขียน วันพุธทรงเรียนวิชาคล้ายวันจันทร์ แต่เพิ่มไวยากรณ์เข้ามาแทนวิชาจรรยาในช่วงเช้า วิชาในวันศุกร์ก็เช่น สังข์ทอง, เรียงความ, การเย็บ ส่วนตัวอย่างวิชาในวันเสาร์ ได้แก่ สุขาภิบาล และ Conversation กับ Grammar เป็นต้น

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมีความสามารถเยี่ยมยอดในวิชาคำนวณมากกว่าวิชาอื่นๆ โดยเฉพาะการคำนวณปฏิทินร้อยปีได้ในพระทัย ไม่ต้องใช้กระดาษทด คือเพียงแต่ใครสักคนระบุออกมาถึงวัน เดือน ปี ย้อนหลังกลับไปในอดีตหรือล่วงหน้าไปในอนาคตกี่สิบกี่ร้อยปีก็ตาม ก็จะทรงคำนวณในพระทัยได้ทันทีว่า วันนั้นตรงกับวันใดในรอบสัปดาห์

เป็นเหตุให้ทรงคำนวณวันเกิดของข้าเฝ้าได้ทุกคนว่า เกิดในวันใด เพียงแต่ผู้นั้นกราบทูล เช่นว่า

“หม่อมฉันเกิดเมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๖๕ เพคะ”

ก็จะทรงตอบได้ทันทีว่า

“เป็นวันเสาร์”

ไม่เคยทรงผิดพลาดเลยสักครั้ง

ทรงเคยเล่าพระราชทานครูศรีนาถว่า

“มิสซิสเดวีส์เป็นคนสอน แล้วค่อยฝึกฝนเองไปเรื่อยๆ”

นอกจากนี้ ยังทรงสนพระทัยเรื่องทิศทางและเวลาเป็นพิเศษ ความทรงจำของเจ้าฟ้าหญิงนั้นทรงแม่นยำเกินสามัญมนุษย์อย่างน่าประหลาดใจ ประกอบกับเริ่มทรงมีพระอาการปัทิริยาผิดแผกจากผู้อื่นในบางเวลา เฉพาะพระชนนีและข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิดจึงสังเกตเห็น

น่าเสียดายที่การแพทย์ในสมัยนั้นยังไม่ก้าวหน้าพอ ไม่เหมือนปัจจุบัน ที่มีวิธีพัฒนาและกำหนดหลักสูตรจัดการเรียนการสอนเฉพาะสำหรับเด็กที่มีลักษณะทางสติปัญญาพิเศษไปด้านใดด้านหนึ่ง เหนือกว่าเด็กทั่วไป

ความจริงข้อนี้ ในกาลต่อมา ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ ผู้บริหารงานในสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็เคยให้สัมภาษณ์ในสารคดีเฉลิมพระเกียรติทางโทรทัศน์ไว้ว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีพระอาการอย่างไร แต่มิได้เป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญพระกรณียกิจเลย

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพยายามทำทุกอย่างที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน เต็มพระกำลังความสามารถ อีกทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน มีพระราชประสงค์ให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงงานได้ตามปกติตามที่พระอนามัยจะอำนวย ไม่ต้องปิดบังข้อเท็จจริงแต่อย่างใด

นับตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ และ ๕ เป็นต้นมา การติดต่อสมาคมกับชาวต่างประเทศได้ทวีความสำคัญมากขึ้น การ ‘รู้เขารู้เรา’ จึงเป็นเรื่องจำเป็นเพื่อประโยชน์ทางการค้าขาย ราชการงานเมือง และศิลปวิทยาการต่างๆ

กล่าวได้ว่าในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีชาวต่างชาติต่างภาษาหลากสาขาอาชีพเดินอยู่ทั่วบ้านทั่วเมืองเป็นเรื่องปกติธรรมดาแล้ว คุณเครือแก้ว อภัยวงศ์ เกิดมาในสกุลขุนนางผู้ใหญ่ และได้เติบโตขึ้นมาในราชสำนัก ย่อมแลเห็นสภาพบ้านเมืองที่ต้องคบค้าสมาคมกับฝรั่งเช่นนั้นจนเจนตา

ยิ่งเมื่อได้เป็นรับความไว้วางพระราชหฤทัยให้รับราชการเป็นบาทบริจาริกาและได้รับพระราชทานสถาปนาขึ้นเป็นพระวรราชเทวีด้วยแล้ว ก็ยิ่งจำเป็นต้องทรงเอาพระทัยใส่ศึกษาและฝึกฝนขนบธรรมเนียมตะวันตกเป็นพิเศษ เพื่อไม่ให้กระทำใดๆ ที่เคอะเขินต่อธารกำนัล และในที่สุด ทุกคนก็ได้ประจักษ์ว่า พระนางเจ้าสุวัทนาฯ

๑

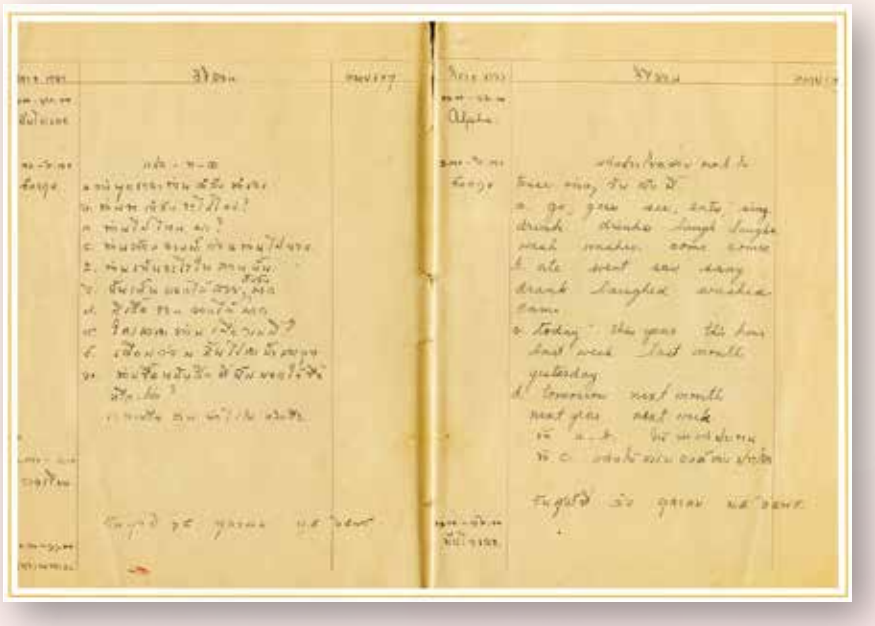

๒

๓

(๑) พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้มีเด็กหญิงชาวต่างชาติมาเฝ้าเป็นพระสหายของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เพื่อฝึกฝนให้ทรงคุ้นเคยการสมาคมกับชาวตะวันตกตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์

(๒) สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงพระเกษมสำราญท่ามกลางความร่มรื่นงดงามของแมกไม้ใหญ่น้อยในสวนรื่นฤดี

(๓) เจ้าฟ้าหญิงกับ 'ครูศรีนาถ' (ขวาสุด) และพระพี่เลี้ยง

แผนการถวายพระอักษรแด่เจ้าฟ้าหญิง

ทรงสามารถประพฤติการได้เรียบร้อย ไม่มีเหตุให้พระเจ้าอยู่หัวต้องทรงขัดพระราชอัธยาศัยสักครั้ง

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงตระหนักถึงความจำเป็นข้อนี้เป็นอย่างดี จึงทรงเน้นให้พระอาจารย์ได้ถวายพระอักษรวิชาการอย่างตะวันตก แด่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ให้เข้มงวดมากเป็นพิเศษนอกเหนือจากวิชาคำนวณและภูมิศาสตร์ที่เจ้าฟ้าหญิงโปรด โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ครูศรีนาถได้บันทึกการถวายพระอักษรวิชาภาษาอังกฤษไว้อย่างละเอียด เช่นให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงแปลประโยคภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ

๑. *อย่าพูดเวลาท่านกำลังทำเลข*

๒. *ท่านกำลังจะไปไหน?*

๓. *ท่านไปไหนมา?*

๔. *ท่านต้องอาบน้ำก่อนไปนอน*

๕. *ท่านเห็นอะไรในสวนนั้น*

ส่วนวิชาการแปลภาษาอังกฤษเป็นไทย ก็มีตัวอย่างโจทย์ที่ดูแล้วก็ไม่ง่ายนักสำหรับเด็กนักเรียนชั้นประถม เช่น

๑. *There are many children in our family.*

๒. *Can you answer this question?*

๓. *One evening we went to a circus.*

๔. *We watched the monkeys climb a tree.*

๕. *I have broken my watch.*

ท่านผู้หญิงศรีนาถฯ เล่าถึงนักเรียนที่สวนรื่นฤดีไว้ว่า

“สมเด็จฯ ทรงเรียนได้เร็วกว่านักเรียนคนอื่น”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงสามารถแต่งและเขียนเรื่องภาษาอังกฤษเป็นเรื่องราวได้แล้ว ในขณะที่พระสหายร่วมชั้น คือเด็กหญิงลออ ณ สงขลา ยังทำได้เพียงแต่งเป็นประโยค ทั้งๆ ที่เริ่มเรียนมาพร้อมกัน มีบันทึกเป็นหลักฐานอยู่ในสมุดของครูศรีนาถว่า

“สมเด็จ ให้แต่งเป็นเรื่อง แต่ละออ ให้แต่งเป็นประโยค”

สวัสดิภาพ การศึกษา และพระอนามัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ คือสิ่งสำคัญที่สุดที่พระชนนีทรงคำนึงถึง

การที่โปรดให้พระอาจารย์แต่ละท่าน ช่วยกันถวายพระอักษรศิลปวิทยาการอย่างตะวันตกให้เจ้าฟ้าหญิงทรงรอบรู้เป็นพิเศษ พร้อมทั้งเร่งอบรมปลูกฝังพระอุปนิสัยให้ทรงรักและผูกพันต่อแผ่นดินไทย ภาษาไทย และความเป็นไทยอย่างแน่นแฟ้นมั่นคงนับแต่เวลานี้นั้น ดูเหมือนว่ากำลังสะท้อนแผนพระดำริบางประการในพระทัยของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เกี่ยวกับอนาคตของเจ้าฟ้าหญิงพระองค์น้อย

บ ท ที่ ๔
ไกลสยาม

ตอนที่ ๑
เตรียมพระองค์

สัมพันธภาพระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กับรัฐบาลคณะราษฎรในระยะหลังๆ เริ่มระหองระแหง ประเด็นปัญหาใหญ่น้อย ค่อยๆ ปะทุขึ้นมาทีละข้อ ทีละเรื่อง จนลุกลามเป็นความบาดหมางอย่างเห็นได้ชัด

ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเพิกเฉยต่อพระราชปรารถนาในการพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ร่วมกบฏบางคน การขอให้ทรงลงพระปรมาภิไธยในร่างกฎหมายที่ไม่ทรงเห็นด้วยหรือทรงคัดค้านประหนึ่งว่าทรงเป็นเพียงตรายาง การฟ้องร้องและจาบจ้วงพระมหากษัตริย์อย่างออกหน้าออกตา ความพยายามเข้าจัดการพระราชสมบัติในส่วนต่างๆ หรือการไม่นำพาต่อพระราชบันทึกข้อสังเกต และข้อแนะนำเกี่ยวกับกฎหมายและวิธีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยครั้งแล้วครั้งเล่าที่พระราชทานไป

ความตอนหนึ่งในลายพระหัตถ์ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ คงสะท้อนภาพความสัมพันธ์อันไม่ราบรื่นนั้นได้เป็นอย่างดี

“...รัฐบาลและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยมากรู้สึกแน่ใจว่าไม่จำเป็นจะต้องประนีประนอมต่อพระองค์ ไม่ว่าในเรื่องใดๆ ดูทีจะขัดพระราชดำริเสียทุกอย่าง ถ้ารัฐบาลมีประสงค์จะประสานงานต่อพระองค์ด้วยดีแล้ว คงจะกราบบังคมทูลปรึกษาก่อนที่จะดำเนินการอันสำคัญไปถ้าได้กระทำดังนั้น ความยุ่งยากอย่างหนึ่งอย่างใดก็จะไม่เกิดขึ้น แต่รัฐบาลมิได้ทำดังนั้น ...เมื่อเป็นเช่นนั้นก็จะไม่มีอะไรเหลือนอกจากความขึ้งเคียดแก่กัน”

ในที่สุด วันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๗๗ ณ บ้านโนล แครนลี ประเทศอังกฤษ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชหัตถเลขาทรงประกาศสละราชสมบัติ

“ข้าพเจ้าเห็นว่ารัฐบาลและพวกพ้อง ใช้วิธีการปกครองซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักการของเสรีภาพในตัวบุคคล และหลักความยุติธรรมตามความเข้าใจและยึดถือของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะยินยอมให้ผู้ใดคณะใด ใช้วิธีการปกครองอย่างนั้นในนามข้าพเจ้าต่อไปได้

ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจ อันเป็นของข้าพเจ้าอยู่เดิมให้แก่ราษฎรทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใดคณะใด โดยเฉพาะ เพื่อใช้อำนาจโดยสิทธิขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร

บัดนี้ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ความประสงค์ของข้าพเจ้าที่จะให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงในนโยบายของประเทศโดยแท้จริง ไม่เป็นผลสำเร็จ และเมื่อข้าพเจ้ารู้สึกว่า บัดนี้เป็นหมดหนทางที่ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนได้ต่อไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอสละราชสมบัติและออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป...”

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๖ จึงมิได้ทรงเป็น “สมเด็จพระเจ้าภาติกาเธอ” หรือ ‘หลานที่เป็นลูกของพี่ชาย’ ในพระมหากษัตริย์อีกต่อไปแล้ว นับแต่บัดนั้น

๑

๔

๒

๕

๓

๖

(๑) (๒) 'ทูลกระหม่อมอา' กับ 'เจ้าฟ้าหลาน' ณ โฮเต็ลงามปลั่ง เมืองการุต

(๓) ที่ตำหนักของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ในเมืองบันดุง

(๔) (๕) พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงบันทึกภาพเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งด้วยกล้องถ่ายภาพยนตร์และกล้องถ่ายรูปตลอดการเสด็จประพาส

(๖) ร่วมเสวยพระสุธารสกับ 'เสด็จอธิบดี'

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และเจ้านายพระราชวงศ์อื่นๆ จะทรงมีคำนำพระนามว่าอย่างไรต่อไป ย่อมขึ้นอยู่กับลำดับศักดิ์ตามพระกำเนิดของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ในหมู่พระประยูรญาติ

แต่ขณะนี้ก็ไม่อาจรู้ได้ว่ารัฐบาลจะกราบบังคมทูลเชิญเจ้านายพระองค์ใด จะเป็นพระองค์ที่ทรงสถิตอยู่ในลำดับแรกของบัญชีพระนามเจ้านายผู้มีสิทธิสืบราชสันตติวงศ์ตามกฎมณเฑียรบาล นั่นคือ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอานันทมหิดล ผู้มีพระชันษาเพียง ๙ ปีเท่านั้นเอง หรือไม่ และพระองค์อานันทฯ โดยความเห็นชอบของพระชนนี จะทรงรับราชสมบัติหรือไม่ คงเป็นคำตอบที่มืดมนอยู่

แต่ไม่ว่าอย่างไร การดูแลพระสุขภาพของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ให้ดีที่สุดนั้นก็ต้องเดินหน้าต่อไป การแพทย์ของสยามยังไม่ก้าวหน้าพอจะรักษาพระอาการได้ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ผู้ทรงห่วงใยพระอนามัยของพระราชธิดาอย่างยิ่ง จึงตัดสินพระทัยว่าจะทรงพาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไปต่างประเทศ ซึ่งการแพทย์ก้าวหน้ากว่า เผื่อจะหาวิธีช่วยให้พระอนามัยดีขึ้น

บุคคลแรกที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ กราบบังคมทูลด้วยความเคารพอย่างพระญาติผู้ใหญ่ที่ทรงเคารพสูงสุด คือสมเด็จพระพันวัสสาฯ นั่นเอง สมเด็จฯ ผู้ทรงรักและห่วงใย “เจ้าฟ้าหลาน” มาตั้งแต่แรกประสูติ ก็ทรงเห็นชอบด้วย

นอกจากนี้ ก่อนจะทรงตัดสินพระทัยเรื่องใหญ่ๆ อะไรเกี่ยวกับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะทรงปรึกษาพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเป็น ‘หัวหน้าครอบครัว’ ของเหล่าพระราชวงศ์ก่อนเสมอ ครั้งนี้ก็เช่นกัน แม้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะไม่เสด็จอยู่ในเมืองไทยและทรงสละราชย์ไปแล้วก็ตาม แต่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ยังมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานคำปรึกษา

พระเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชดำริว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ควรจะประทับพักผ่อนพระอิริยาบถในต่างประเทศใกล้ๆ สยามสักพักหนึ่งก่อน เพื่อปรับพระองค์ให้คุ้นกับสภาพแวดล้อมในต่างแดน แล้วจึงค่อยเสด็จไปยุโรปหรือสหรัฐอเมริกาเพื่อรักษาพระองค์

พร้อมกันนั้น ยังมีพระราชหัตถเลขา พระราชทานแนวทางในการดูแลพระอนามัยของเจ้าฟ้าหญิงไว้อย่างละเอียดลออ ซึ่งพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ได้ทรงเก็บรักษาลายพระราชหัตถ์เหล่านั้นไว้อย่างดี

“การที่จะตกลงว่าจะอยู่ประเทศใด หรือจัดการฝึกหัดหรือรักษาอย่างไรนั้น ต้องแล้วแต่ความเห็นของแพทย์เปนใหญ่ เพราะฉะนั้นจนกว่าจะได้ปรึกษาแพทย์แล้ว ฉันยังให้ความเห็นอะไรที่แน่นอนไม่ได้ แต่ในชั้นนี้ฉันจะบอกความเห็นถึงวิธีที่จัดการมาให้ทราบเป็นเลาๆ ก่อน พอให้เห็นว่าจะทำอย่างไรได้บ้าง

...นอกจากทางที่จะเข้าโรงเรียนพิเศษอย่างนี้ ยังอาจจ้างครูพิเศษมาสอนที่บ้านก็ได้ แต่สองทางนี้ได้ผลผิดกัน คือการเรียนอยู่กับบ้านไม่มีเพื่อนเรียน และไม่มีวินัยเคร่งครัดเท่าอยู่โรงเรียน อาจไม่ได้ผลดีเท่าการอยู่โรงเรียนอาจทำให้หงอยเหงาใจไม่สบาย เลยทำให้ไม่ได้ผลดีก็ได้ เห็นจะต้องฟังความเห็นแพทย์ว่าจะทำอย่างไรดี...”

ทรงออกความคิดเห็นต่อไป ถึงเรื่องเงินที่จะต้องหามาใช้จ่ายในการประทับอยู่ต่างแดน

“เรื่องเงินที่จะเอามาใช้นั้น ฉันไม่ทราบว่าเธอคิดจะจัดการอย่างไร ฉันนึกว่าจะต้องใช้ไม่น้อยกว่าปีละ ๓๐๐๐ ปอนด์ (๓ หมื่นบาท) และอาจถึง ๕๐๐๐ ปอนด์ก็เปนได้ ตามความเห็นของฉันเอง ฉันเห็นว่าเธอและเจ้าฟ้าหญิง ควรจะได้ความเกื้อหนุนจากคณะผู้สำเร็จราชการ

เจ้าฟ้าหญิงเป็นพระธิดาองค์เดียวของพระมงกุฎเกล้า ถ้ามีพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงราชการเองได้ ก็คงจะได้รับพระมหากรุณาได้พระราชทานเงินจากพระคลังข้างที่ เพื่อเล่าเรียนและรักษาพระองค์ เพราะไม่ใช่มาเที่ยวเล่นเฉยๆ คณะผู้สำเร็จราชการไม่น่าจะมีเหตุตะขิดตะขวงใจในการที่จะสั่งจ่ายเงินพระคลังข้างที่อุดหนุน กลับจะเปนการสนองพระคุณของพระมงกุฎเกล้าเปนอย่างดี...”

ในที่สุดของพระราชหัตถเลขา ยังทรงแสดงความเป็นห่วงว่าพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะทรงเข้าพระทัยในคำอธิบายต่างๆ หรือไม่ จึงทรงพระเมตตาย้ำว่าให้กราบบังคมทูลถามมาอีกหากไม่เข้าใจ

“...ตามที่ฉันได้อธิบายมานี้ ถ้ามีข้อใดที่ยังไม่เข้าใจ ขอให้ถามมา และเธอมีความคิดอย่างไรอีกบ้าง ก็ขอให้บอกฉันมาให้ทราบด้วย

ประชาธิปก.”

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงปฏิบัติตามคำแนะนำของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ อย่างเคร่งครัด จึงได้ทรงปรึกษาคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในทันที ขอให้พิจารณาอนุมัติเงินจากพระคลังข้างที่ ซึ่งไม่ใช่งบประมาณของทางรัฐบาลแต่อย่างใด เพื่อนำมาใช้จ่ายในการเดินทาง และความเป็นอยู่ในเบื้องต้น

คณะผู้สำเร็จราชการฯ ในยุคนั้น มีจดหมายกราบทูลตอบมาด้วยน้ำเสียงที่ค่อนข้างไม่เอื้อเฟื้อนัก แม้จะอนุมัติถวายเงินบางส่วน แต่ก็จำกัดจำเขี่ยและตัดรอนลงมาก จำนวนผู้ตามเสด็จและตระเตรียมการเดินทางซึ่งควรจะให้มีอย่างครบถ้วนสมบูรณ์เพื่อความสะดวกและปลอดภัยของเจ้านายราชนารีสองพระองค์ ผู้เพิ่งเคยเสด็จนิราศไปยังแดนยุโรปเป็นครั้งแรกในชีวิต ก็กลับถูกสั่งให้ลดลงเหลือเพียง ๓ คนเป็นอย่างมาก

การเสด็จออกจากพระนคร ก็มีหนังสือกราบทูลในเชิงเป็น 'คำสั่ง' ว่าให้เสด็จออกไปอย่างเงียบๆ ไม่ให้เป็นข่าว หรือไม่ให้มีการส่งเสด็จกันอย่างสมพระเกียรติยศแต่อย่างใด

แม้แต่การออกพระนาม คณะผู้สำเร็จฯ ก็แสดงความประสงค์ที่จะให้ทรงใช้วิธี 'ทับศัพท์' คือ Phra Nang Chao Suvadhana และ Somdej Chao Fah Bejaratana ซึ่งฝรั่งมังค่าทั้งหลายไม่มีวันจะเข้าใจได้เลยว่าชื่อทับศัพท์ยาวๆ เช่นนั้น เป็นพระนามของเจ้านายหรือชื่อสามัญชนทั่วไป

ผู้เรืองอำนาจในบ้านเมืองยุคนั้นไม่ปรารถนาจะให้ทั้งสองพระองค์ ทรงออกพระนามในภาษาอังกฤษตามพระเกียรติยศว่า 'Her Royal Highness Princess'

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงน้อมรับคำบัญชาจากคณะผู้สำเร็จฯ ในสมัยนั้นโดยดุษณีภาพ

"จิตใครผิได้ต้อง *วรโลกะธรรมศรี*
แล้วย่อม บ่ พึงมี *จะประหวั่น ฤ กังวล*
ไร้โศกธุลีสูญ *และสบาย บ่ มัวมล*
ข้อนี้แหละมงคล *อดิเรกอุดมดี"*

(มงคลสูตร์คำฉันท์)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ โปรดฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต ซึ่งต่อมาคือในกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร นำเสด็จทั้งสองพระองค์ออกจากสยาม เสด็จไปเยือนอินโดนีเซียเสียก่อน

การที่ทรงเลือกประเทศนี้ ก็นับว่าเหมาะสมจะเสด็จที่สุด เพราะพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่สองพระองค์ คือสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต และสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนอู่ทองเขตขัตติยนารี หรือ 'สมเด็จหญิงน้อย' ประทับอยู่ที่นั่น สมเด็จหญิงน้อยก็ทรงเป็นพระญาติที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงคุ้นเคยนับแต่ครั้งประทับอยู่ ณ พระตำหนักสวนหงส์

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๔๘๐ เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีพระชนมายุย่างเข้า ๑๒ พรรษา ก็เสด็จต่างประเทศเป็นครั้งแรกพร้อมด้วยพระชนนีและผู้ตามเสด็จ คือ หม่อมเจ้าหญิงสิบพันพารเสนอ และหม่อมเจ้าหญิงเสมอภาค โสณกุล คุณจำเนียร กงกะนันทน์ และคุณหนุ่ย โชติกเสถียร ลงเรือจากเกาะสีชัง เดินทางจากสยามไปถึงจาร์กาตา เมืองหลวงของอินโดนีเซีย

ที่จาร์การ์ตา รัฐบาลฮอลันดาซึ่งปกครองประเทศอยู่ในตอนนั้น รับเสด็จเจ้าฟ้าหญิงจากสยามอย่างสมพระเกียรติ พระองค์ธานีฯ ได้นำเสด็จไปทอดพระเนตรโบราณสถานบุโรพุโธอันยิ่งใหญ่ที่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง สมเด็จพระอัยกาของเจ้าฟ้าหญิง ได้เคยเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรมาแล้ว อีกทั้งเสด็จไปประพาสสวนพฤกษชาติเมืองบอยเต็นซอค และหมู่บ้านบริเวณช่องเขาปุนจัก เป็นที่เพลิดเพลินพระทัย

จากจาร์กาตา ก็เสด็จต่อไปที่เมืองบันดุง ที่ประทับถาวรของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ซึ่งทรงลี้ภัยทางการเมืองตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองมาปลูกตำหนักอยู่ ที่นี้

การพบปะกันอีกครั้งในพระราชวงศ์ นำทั้งความปีติและสะเทือนพระทัยมาให้ทั้งสองฝ่าย ตามประสาญาติที่พลัดพรากจากกันไกล ได้มาพบหน้ากันอีกครั้งหนึ่ง

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ทรงต้อนรับสมเด็จเจ้าฟ้าหญิงด้วยพระเมตตาอย่างอาหลาน เมื่อครั้งทรงพระเยาว์มาก สมเด็จเจ้าฟ้าหญิงเคยได้เข้าเฝ้าบ้างเป็นครั้งคราว ณ วังบางขุนพรหม แต่ก็ทรงพลัดพรากจาก "ทูลกระหม่อมอา" ไม่ได้เห็นกันถึง ๕ ปี มาเห็นอีกครั้งเมื่อเจริญพระชนม์ขึ้นมาก

เมื่อได้เข้าเฝ้าอีกครั้ง นอกจากสมเด็จเจ้าฟ้าฯ มิได้ทรงรู้สึกแปลกพักตร์แต่อย่างใดแล้ว ยังทรง 'ติด' ทูลกระหม่อมอาบริพัตร อย่างยิ่ง ดังที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง พระธิดา ทรงบันทึกไว้ว่า

"สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา เคยได้เฝ้าพ่อบ้างแล้วที่กรุงเทพฯ ครั้งนี้สนิทสนมมาก ทรงเกาะพระพาหาพ่ออยู่เรื่อย ดูเหมือนจะทรงรู้สึกว่าขาดพ่อ ฝ่ายพ่อก็สงสารและรับสั่งว่า สงสารพ่อที่ไม่ทันเห็นลูกโต"

ทั้งนี้อาจจะเป็นด้วยว่าสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ทรงมีบุคลิกและพระคุณสมบัติบางอย่างละม้ายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ พระชนม์ก็ไล่เลี่ยกัน ทรงศึกษาวิชาทหารมาก่อนเช่นเดียวกัน ในส่วนพระองค์แล้ว ก็ทรงเป็นศิลปินที่เชี่ยวชาญทั้งสองพระองค์

ต่างกันแต่ว่าสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ โปรดด้านคีตศิลป์เป็นหลัก อย่างเพลง "แขกมอญบางขุนพรหม" อันลือลั่น ที่ได้ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๓ จากทำนองเพลงมอญของเก่าอัตรา ๒ ชั้น มาทรงแต่งขยายเป็นอัตรา ๓ ชั้น และตัดลงเป็นชั้นเดียว เพื่อให้ใช้บรรเลงติดต่อกันได้ครบเป็นเพลงเถา ประทานชื่อว่า "แขกมอญบางขุนพรหม" ตามชื่อตำบลซึ่งวังที่ประทับของพระองค์ท่านตั้งอยู่

นอกจากนี้ยังทรงพระปรีชาในการเปลี่ยนทางเพลงไทยเดิมให้มีทำนองอย่างสากล สามารถบรรเลงได้ด้วยเครื่องดนตรีฝรั่ง ผสมเข้าวงโยธวาทิตในขบวนแห่ได้ เช่น เพลงพญาโศก ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้ทรงฟังในระหว่างทรงพระดำเนินตามกระบวนแห่พระบรมศพสมเด็จพระพันปีหลวง แล้วถึงกับออกพระโอษฐ์ชมเชยเพลงไทยเดิมทางสากลของพระราชอนุชาพระองค์นี้เป็นอันมาก

ยิ่งไปกว่านั้น ยังทรงนิยมด้านวรรณคดีเหมือนกัน ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงพระนิพนธ์แปลนิทานชวาเรื่อง **หิกะยัต ปันหยี สะมิหรัง** ซึ่งทรงสันนิษฐานว่าเป็นต้นเค้าของวรรณคดีเรื่องอิเหนาของไทย นิทานเรื่องนี้ทรงแปลระหว่างที่ประทับอยู่ ณ เมืองบันดุง

ความสนุกสนานบันเทิงที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงประสบนั้น คงไม่ได้มีเหตุเพียงเพราะว่านี่เป็นการเสด็จประพาสต่างประเทศเป็นครั้งแรก หากแต่เพราะทรงได้ใกล้ชิดกับทูลกระหม่อมอาพระองค์นี้เป็นสำคัญ ส่วนสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ เองก็ทรงพระเมตตาเป็นพิเศษ ทรงพระกรุณาโปรดให้พระธิดามาช่วยกันรับเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนีอย่างพร้อมพระพักตร์

ทูลกระหม่อมทรงพาเจ้าฟ้าหญิงไปทอดพระเนตรบ้านเมืองและวิถีชีวิตของชาวโดยทั่ว ไม่ว่าจะเสด็จไปไหน เจ้าฟ้าหญิงจะทรงขอประทับใกล้ๆ ประเดี๋ยวก็ทรงเข้าเกาะพระพาหา เวลาทรงพระดำเนินก็ทรงจับพระหัตถ์ทูลกระหม่อมอาไว้ตลอด

สีพระพักตร์ของทั้งสองพระองค์ที่ปรากฏในพระรูปฉาย แสดงให้เห็นได้ว่าทรงพระสำราญเบิกบานพระทัยทั้ง ‘อา’ และ ‘หลาน’ ดูราวกับว่าความอัดอั้น ขมขื่น และหมองเศร้าพระทัยจากภัยทางการเมืองค่อยคลายจางลง กลายเป็นรอยแย้มพระสรวลอย่างเบิกบานได้ เพราะความสดใสน่ารัก ช่างซักช่างเจรจาของเจ้าฟ้าหลานพระองค์นี้

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงปีติยิ่งที่ได้เข้าเฝ้าเจ้านายฝ่ายในลูกหลวงในรัชกาลที่ ๔ และทรงรับราชการมีตำแหน่งยิ่งใหญ่มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ คือ “เสด็จอธิบดี” หรือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ซึ่งประทับอยู่ ณ เมืองบันดุงนั้นด้วย

เสด็จอธิบดีนั้นทรงรับหน้าที่ควบคุมดูแลความเรียบร้อยในพระบรมมหาราชวังทุกอย่าง นับแต่แผ่นดินสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง บรรดาข้าราชสำนักฝ่ายในทั้งหลายล้วนเคารพยำเกรงเสด็จอธิบดีเป็นอย่างยิ่ง กล่าวกันว่าทรงบริหารงานด้วย ‘พระเดช’ คู่กับ ‘พระคุณ’ ได้อย่างลงตัว

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เสด็จไปเฝ้าเสด็จอธิบดีก็ทรงจัดถวายเลี้ยงพระสุธารสแด่เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนีพร้อมทั้งทรงสนทนาปราศรัยเป็นอันดี

จากเมืองบันดุง ทั้งสองพระองค์เสด็จต่อไปที่เกาะบาหลี ซึ่งมีภูมิประเทศสวยงามมาก มีวัฒนธรรมเก่าแก่น่าสนใจ จากนั้น ก็เสด็จกลับมาที่สิงคโปร์ ซึ่งพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เคยตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแล้วครั้งหนึ่ง

จากสิงคโปร์มาปีนัง ความตื้นตันพระทัยก็บังเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อสองพระองค์ทรงพบสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงนิราศจากบ้านเมืองมาประทับอยู่ต่างแดน เช่นเดียวกับเจ้านายอีกหลายพระองค์ มาทรงรอรับอยู่ที่ท่าเรือฝั่งเมืองปีนัง

สมเด็จกรมพระยาดำรงฯ มีลายพระหัตถ์เล่าถึงเหตุการณ์ตอนนี้ประทานมายังหม่อมเจ้าจงจิตรถนอมฯ พระธิดา

“พ่อไปรับที่ปลายสะพาน เห็นเจ้าฟ้าหญิงเข้า คิดสงสารจนน้ำตาไหล เธอตรัสว่าจำพ่อได้ พาไปยังโฮเต็ล พอดูห้องแล้ว พ่อพาขึ้นรถไปดูแต่งประทีปที่ในเมือง และเลยไปดูจุดดอกไม้ไฟที่สนามหญ้า (ขณะนั้นทางรัฐบาลมาเลเซียซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษได้จัดงานฉลองพระราชพิธีราชาภิเษกพระเจ้ายอร์ชที่ ๖ แห่งอังกฤษ) กลับมาโฮเต็ลพอได้เวลาเสวยเย็น พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ประสงค์จะพาเจ้าหญิงไปเฝ้าเจ้านายทุกแห่ง”

ณ เมืองปีนัง สมเด็จกรมพระยาดำรงฯ ประทับอยู่ที่ตำหนักชื่อ “ชินนามอนฮอล” แต่ว่าพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ด้วยความสงบเสงี่ยมอ่อนน้อมอันเป็นพระนิสัย ก็ทรงเลือกที่จะประทับอยู่ ณ โรงแรมอีแอนด์โอแทนที่จะประทับ ณ ตำหนัก

ทั้งนี้เพราะว่าก่อนหน้านี้ไม่นาน สมเด็จพระพันวัสสามาตุจฉาเจ้าฯ เพิ่งเสด็จฯ จากสยามมาประทับเยี่ยมเยียนสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ โดยประทับอยู่ตำหนักชินนามอนฮอล พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเห็นว่าถ้าพระองค์จะประทับอยู่ที่เดียวกันบ้าง ก็จะเป็นการทำเทียมพระบรมวงศ์อันเป็นที่เคารพ ย่อมเป็นสิ่งไม่สมควร จึงทรงเลี่ยงไปเลือกโรงแรมเป็นที่ประทับแทน

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพาสมเด็จเจ้าฟ้าไปทอดพระเนตรทิวทัศน์งามตาของปีนัง ดังที่เคยตามเสด็จสมเด็จพระบรมราชสวามี

ณ พระสถูปบุโรพุทโธ

มาแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อ ๑๓ ปีก่อน บัดนี้ ก็ได้ทรงพาพระราชธิดามาทอดพระเนตรสถานที่เดียวกันกับที่เคยเป็นที่สำราญพระราชหฤทัยกันสองพระองค์เมื่อกาลก่อน ความสุขของพระราชธิดา คงจะได้บรรเทาความรำลึกถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวลงได้บ้างไม่มากก็น้อย

ปีนัง เป็นที่ประทับหลีกหนีภัยทางการเมืองของเจ้านายหลายพระองค์จากสยาม พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงพาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไปเฝ้าเยี่ยมทุกพระองค์เท่าที่ทรงทำได้ เช่น “เสด็จอา” พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกรพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประเวศวรสมัย และพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาภาพรรณี พระชายาในสมเด็จกรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ ผู้ทรงเป็นพระชนนีในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ส่วนสมเด็จกรมพระสวัสดิ์ฯ นั้นสิ้นพระชนม์ไปแล้วเมื่อสองปีก่อน

หลังจากทรงเยี่ยมพระบรมวงศานุวงศ์และเสด็จทอดพระเนตรเมืองปีนังแล้ว ก็ทั้งสองพระองค์ก็ประทับรถไฟจากปีนัง พร้อมด้วยผู้ตามเสด็จกลับพระนคร เพื่อเตรียมพระองค์สมเด็จเจ้าฟ้าไปรับการรักษาพระอนามัยและทรงศึกษาต่อที่ต่างประเทศในเวลาต่อไป

ตอนที่ ๒
เวลานิราศ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติในวันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๗๗ แล้ว วันรุ่งขึ้น นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีได้เข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า ณ วังสระปทุม เพื่อขอพระราชทานความเห็นเกี่ยวกับการอัญเชิญพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล พระโอรสในสมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดชกรมหลวงสงขลานครินทร์ หรืออีกนัยหนึ่งพระราชนัดดาพระชันษา ๙ ปี ของพระองค์ขึ้นเสวยราชสมบัติ

สมเด็จพระพันวัสสาฯ มีพระราชดำรัสตอบเพียงว่า

“สุดแล้วแต่พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว”

แต่ในส่วนลึกของพระราชหฤทัย ไม่ทรงปรารถนาจะให้พระราชนัดดาองค์น้อยต้องทรงรับราชบัลลังก์ ยิ่งในภาวะหน้าสิ่วหน้าขวานของบ้านเมืองเช่นนี้ด้วย ก็ยิ่งไม่มีพระราชประสงค์มากยิ่งขึ้นไปอีก ดังที่มีพระราชปรารภไว้ว่า

“ทำกรรมให้กับเด็ก เพราะลูกแดง ไม่ได้มุ่งหวังที่จะให้ลูกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน อยากให้หัดเป็นคนธรรมดา พลเมืองช่วยบ้านเมือง”

‘ลูกแดง’ ในที่นี้ทรงหมายถึง สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ พระราชโอรสซึ่งเสด็จสิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่ปี ๒๔๓๒

ยังดี ที่มีข้อหนึ่งที่ปลอบพระราชหฤทัยให้สมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงคลายห่วงใยลงไปได้ ว่าพระราชนัดดาของพระองค์คงทรงสามารถฟันฝ่าอุปสรรค และทรงแบกรับพระราชภาระอันหนักหน่วงของแผ่นดินได้ด้วยเหตุที่มีพระชนนีดี

หม่อมสังวาลย์ในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์นั้น ถึงจะมีชาติกำเนิดเป็นสามัญชน แต่สมเด็จพระพันวัสสาฯ ก็ทรงยอมรับและนับถือในสติปัญญาความสามารถของพระราชสุณิสาผู้นี้ว่าต่างจากสตรีสามัญทั่วไป

ดังที่เคยออกพระโอษฐ์ชมเชยว่า

“...สังวาลย์เป็นคนฉลาด แม้กำลังตกอยู่ในความทุกข์ การจะตอบก็ยังมีสติไตร่ตรองก่อนตอบ หาได้ยากในผู้หญิงทั่วไป ฉันจึงแน่ใจ”

และหม่อมสังวาลย์ผู้นี้เอง คือบุคคลที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้เป็น ‘สะใภ้หลวง’ คนแรกในประวัติศาสตร์ ที่ไม่ได้มีกำเนิดในราชตระกูล ทั้งยังเสด็จฯ ไปพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ในการอภิเษกสมรสด้วยพระองค์เองถึงวังสระปทุม

รัฐบาลได้ปรึกษาหารือกัน ในที่สุดก็มีมติกราบทูลเชิญพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

ทำให้สมเด็จพระพันวัสสามาตุจฉาเจ้าฯ ต้องทรงเปลี่ยนสร้อยพระนามาภิไธยที่บ่งบอกพระราชอิสริยศักดิ์อีกครั้ง จากเดิมที่ทรงเป็นสมเด็จพระมาตุจฉา หรือสมเด็จ ‘ป้า’ ของพระเจ้าแผ่นดินฯ ครั้นแผ่นดินนี้จึงทรงได้รับเฉลิมพระนามาภิไธยเป็นสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า หรือ สมเด็จ ‘ย่า’ ของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่

ส่วนสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ แต่เดิมทรงสถิตในฐานะสมเด็จพระเจ้าภาติกาเธอ หรือ ‘หลานอา’ ของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ บัดนี้ ก็ทรงมีฐานะใหม่เป็น “สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ” ซึ่ง แปลว่า พี่หรือน้องสาว เพราะทรงมีพระชนมายุอ่อนกว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ๒ เดือน

ถ้าจะใช้ว่า ‘สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ’ ก็ไม่ถูกต้อง เพราะสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่ได้เป็นพระขนิษฐาแท้ๆ ของพระเจ้าอยู่หัว หากแต่ทรงเป็นลูกพี่ลูกน้อง ดังนั้น คณะผู้สำเร็จราชการฯ จึงเลี่ยงไปใช้ว่า ‘สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ’ แทน

เมื่อล่วงมาถึงปลายปี ๒๔๗๗ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีพระชนมายุครบ ๑๒ พรรษาแล้ว พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ตัดสินพระทัยพาพระราชธิดาเสด็จออกจากสยามไปอังกฤษ เพื่อทรงศึกษาและรักษาพระองค์ ทั้งนี้ก็ทรงอุ่นพระทัยอย่างหนึ่งว่าจะไม่ต้องทรงโดดเดี่ยวตามลำพังกันแม่ลูก เพราะว่าพระบาทพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางรำไพพรรณีฯ ยังคงประทับอยู่ที่อังกฤษหลังสละราชสมบัติแล้ว

ช่วงเวลานี้ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมีลายพระหัตถ์ไปกราบบังคมทูลปรึกษาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ที่อังกฤษ หลายฉบับ และพระปกเกล้าฯ ก็มีพระราชหัตถเลขาตอบ ทรงแนะนำเรื่องการเดินทางและการดำรงชีวิตในต่างแดนไว้ด้วยความเป็นห่วงเป็นใย

“ฉันได้รับหนังสือของเธอนานแล้ว ต้องขอโทษที่ไม่ได้ตอบทันที เพราะพะเอินหนังสือมาถึงเมื่อฉันกำลังจะไปตากอากาศที่สวิตเซอรแลนด์ เลยเหลวไหลไม่ได้เขียนตอบ

เรื่องที่คิดว่าจะมาพักอยู่ทาง Riviera หรือชายทะเลฝั่งใต้ของฝรั่งเศสนั้น เห็นจะเป็นการดีเหมือนกัน เพราะที่อังกฤษยังอาจหนาวพอใช้ในเดือนเมษายน แต่ที่จริงก็เอานิยมนิยายไม่ได้ บางที่อาจร้อนตอนเมษายน แล้วหนาวจนต้องติดไฟในเดือนมิถุนายนก็เป็นได้ เพราะอากาศเมืองอังกฤษเอาแน่ไม่ได้

...เมื่อเธอได้รับหนังสือนี้แล้ว ขอให้บอกมาทันทีว่าใครจะมาด้วย บ้างอย่างแน่นอน เขียนชื่อภาษาฝรั่งอย่างไร ตลอดจนตัวเธอเองด้วย คือใช้ชื่ออย่างไรในหนังสือเดินทาง จะออกจากปีนังหรือสิงคโปร์เมื่อไร เรืออะไร ถึงมาร์เซล์เมื่อไรอย่างแน่ เมื่อออกเรือมาแล้ว และจวนถึง ฉันจะโทรเลขไปที่เรือ ว่าจะไปรับเองได้หรือไม่ หรือจะจัดการอย่างไร

ประชาธิปก.”

เมื่อใกล้จะเดินทาง พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงพาสมเด็จเจ้าฟ้าไปทูลลา “เสด็จอา” หลายพระองค์ เช่น พระบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา พระองค์เจ้าเหมวดี และพระองค์เจ้าวาปีบุษบากร ซึ่งต่างก็ทรงพระเมตตา ถวายพระพรให้ “เจ้าฟ้าหลาน” เสด็จไปและกลับมาอย่างปลอดภัย

โดยเฉพาะสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงห่วงใยอาลัย “เจ้าฟ้าหลาน” ถึงกับเสด็จพระราชดำเนินไปส่งเสด็จถึงวังรื่นฤดี ทรงประคองสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ขึ้นรถพระที่นั่ง แล้วมีพระราชกระแสว่า

“ไปรักษาพระองค์ แล้วเสด็จกลับมาหาย่า”

เส้นทางเสด็จในครั้งนี้ ย้อนรอยเส้นทางขากลับเมื่อครั้งเสด็จอินโดนีเซีย คือต้องออกจากสยาม ลงใต้โดยรถไฟสายใต้ไปที่ปีนังก่อนอื่น

ณ สถานีรถไฟหัวลำโพง มีเจ้านายผู้ใหญ่ทรงพระเมตตามาส่งเสด็จกันคับคั่ง เช่น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และสมเด็จกรมพระยาชัยนาทนเรนทร นอกจากนี้ยังมีหม่อมเจ้าหญิงในราชสกุลต่างๆ ที่ทรงคุ้นเคยมาแต่เดิม เช่น หม่อมเจ้าหญิงวรรณวิจิตร เกษมสันต์ มารอเฝ้าส่งเสด็จ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีรับสั่งทูลลา และทรงสวมกอดเจ้านายฝ่ายในที่มาเฝ้าอย่างเป็นกันเอง

เมื่อได้เวลา ขบวนรถด่วนก็เคลื่อนออกจากพระนคร มีเกร็ดเล็กๆ ที่น่าตื้นตันใจอีกเรื่องหนึ่งที่สมควรบันทึกไว้ ก็คือเมื่อผ่านสถานีหัวเมืองต่างๆ ทางปักษ์ใต้ ก็มีข้าราชการและผู้จงรักภักดีที่ไม่เคยลืมเลือนพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ โดยเฉพาะอดีตเสือป่า และบรรดาลูกเสือมาตั้งแถวรับเสด็จ แสดงความจงรักภักดีต่อหน่อเนื้อเชื้อไขของล้นเกล้าฯ พระองค์นั้นกันตลอดทาง

เมื่อเสด็จถึงปีนัง ทั้งสองพระองค์ทรงพบสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพและพระองค์เจ้าอาภาพรรณีอีกครั้ง ทั้งสองพระองค์มีพระเมตตา มาส่งเสด็จถึงท่าเรือ

กำหนดเวลาที่เรือจะออกนั้นขลุกขลักสับสนเล็กน้อย เป็นเหตุให้ความตั้งพระทัยเดิมของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ที่จะประทับที่ปีนัง ๑ คืน

๑

๒

๕

๓

๖

๔

(๑) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล กับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช

(๒) (๓) ทั้งสองพระองค์บนเรือยูตแลนเดีย

(๔) ข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์ประชาชาติ บันทึกภาพเหตุการณ์ที่พระบรมวงศานุวงศ์ทรงส่งเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับพระชนนี ณ สถานีรถไฟหัวลำโพง เพื่อเสด็จนิราศสยามไปยังยุโรป

(๕) (๖) สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ กับคุณสัตยวดีฯ พระพี่เลี้ยง

เพื่อทรงลาพระบรมวงศ์หลายพระองค์ที่ประทับอยู่ที่นั่น เป็นอันต้องล้มเลิกกะทันหัน เหลือเวลาที่จะทรงล่ำลากันเพียงครู่เดียว

สมเด็จกรมพระยาดำรงฯ ทรงบันทึกเหตุการณ์ตอนหนึ่ง ซึ่งแสดงถึงน้ำพระทัยนอบน้อมของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ต่อพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ แม้ในเวลาฉุกละหุก ไว้ในลายพระหัตถ์ถึงสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ว่า

"พระนางสุวัทนาเธอส่งห่อกระดาษให้หม่อมฉันห่อ ๑ หม่อมฉันรับใส่กระเป๋าเสื้อไว้ กลับมาถึงบ้านแก้ห่อออกดู มีผ้าผูกคออย่างสากล ๒ อัน ก็เข้าใจว่าเป็นของเตรียมมารดน้ำปีใหม่ ได้รับส่งกันเพียงสัก ๕ นาที เธอก็เสด็จลงเรือช่วงพิเศษของบริษัทไปยังเรือยุตแลนเดีย..."

ช่วงเวลาเพียง ๕ นาทีนั้น คงมิได้ทรงทราบกันทั้งสองฝ่าย ว่าครั้งนี้กลายเป็นครั้งสุดท้ายที่ทรงมีโอกาสได้พบกัน

การเดินทางยาวนานเกือบ ๑ เดือนเริ่มขึ้น ทั้งสองพระองค์ทรงโดยสารเรือเดินทะเลยุตแลนเดีย(Jutlandia) ออกจากปีนังไปทางตะวันตก ผ่านมหาสมุทรอินเดีย ไปถึงยุโรป มีจุดหมายปลายทางที่ท่าเมืองมาร์เซลส์ ประเทศฝรั่งเศส

ที่ฝรั่งเศสนี้เอง พระนางเจ้าสุวัทนาฯ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงปลื้มพระหฤทัยอย่างยิ่งที่ทรงพบว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงรับถึงท่าเทียบเรือ แล้วนำเสด็จไปประทับที่โรงแรมอีเดน ณ เมืองนีซ ซึ่งเป็นเมืองชายทะเลขึ้นชื่อลือชาของฝรั่งเศส

ทั้งนี้ เป็นเพราะอากาศในอังกฤษช่วงฤดูหนาว หนาวเย็นมาก ร่างกายของผู้ที่ชินกับอากาศร้อนชื้นอย่างในสยามอาจจะปรับตัวไม่ได้ ทำให้ล้มป่วยลงได้ง่าย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงห่วงใยข้อนี้ จึงโปรดฯ ให้ "เจ้าฟ้าหลาน" และพระชนนีประทับอยู่นอกประเทศไปพลางๆ จนกระทั่งอังกฤษเข้าสู่ฤดูใบไม้ผลิเสียก่อน

จากฝรั่งเศส ทั้งสองพระองค์ก็เสด็จไปเมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เพื่อพบครอบครัวเล็กๆ แม่และลูก ที่มีชีวิตอยู่อย่างอบอุ่นและเรียบง่าย ในพระตำหนักที่เรียกชื่อว่า "วิลลาวัฒนา"

ณ ที่นั้น สมเด็จเจ้าฟ้าพระชนม์ ๑๒ พรรษา ได้เข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระเยาว์ พระชนม์ ๑๒ เช่นกัน สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา พระชนม์ ๑๔ และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช พระชนม์เพียง ๙ พรรษา พร้อมด้วยพระราชชนนีศรีสังวาลย์

เราคงจะวาดภาพได้ถึงความสุขพระทัยในบรรยากาศ ณ พระตำหนักวิลลาวัฒนา ที่พระประยูรญาติทรงได้ทรงพบกันอีกครั้งในต่างแดน หลังจากมีเหตุต้องทรงจากบ้านเมืองมา และอาจจะต้องประทับอยู่ในยุโรปกันอีกยาวนาน ไม่รู้ว่าจะทรงพบกันได้อีกเมื่อใด

สมัยประทับที่สยาม เจ้าฟ้าหญิงทรงเคยพบปะคุ้นเคยกับเจ้าพี่เจ้าน้องในราชสกุลมหิดลมาบ้างแล้ว ด้วยเหตุที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเป็นที่รักและเมตตาของสมเด็จพระพันวัสสาฯ อย่างยิ่ง จึงได้เสด็จไปประทับที่วังสระปทุมบ่อยๆ และในโอกาสที่ต้องทรงร่วมในพระราชพิธีสำคัญต่างๆ ด้วยกัน

การเสด็จออกงานด้วยกันนั้น มีวัตถุพยานเป็นภาพยนตร์ส่วนพระองค์บันทึกเหตุการณ์ในวันที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เสด็จออกพระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้พระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าฯ รับพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ เป็นสิริมงคลในวันขึ้นปีใหม่ ที่พระที่นั่งอัมพรสถาน

ด้วยพระอิสริยยศที่สูงส่งในฐานะเจ้าฟ้าพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๖ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จึงประทับนิ่งอยู่อย่างสำรวมต่อจากเจ้าฟ้าผู้ใหญ่ชั้นลูกหลวงในรัชกาลที่ ๕ เป็นหัวแถวนำหมู่เจ้านายชั้นพระองค์เจ้า และเจ้านายเล็กๆ อีกหลายพระองค์

ท้ายๆ แถวที่มีหัวแถวคือสมเด็จเจ้าฟ้าฯ นั้น มีเจ้านายน้อยๆ น่ารักสามองค์ประทับรวมอยู่ นั่นคือพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัลยาณิวัฒนา พระองค์เจ้าอานันทมหิดล และพระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช

ความน่ารักสดใสของพระโอรสพระองค์เล็กในสมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลฯ นั้น เป็นที่กล่าวขานกันในหมู่ข้าราชบริพารทุกคน

เมื่อถึงลำดับที่พระองค์เจ้าภูมิพลฯ พระชันษาเพียงไม่กี่ปี เสด็จเข้าไปทรงรับพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ ก็ทรงหมอบลงอย่างรวดเร็ว ตรงพระบาทของพระเจ้าอยู่หัวอยู่อย่างนั้น ไม่เงยพระพักตร์จนพระปกเกล้าฯ ต้องทรงเชยพระหนุขึ้นเพื่อจะได้ทรงเจิมได้

พอน้ำพระมหาสังข์หลั่งลงบนพระเศียรเท่านั้น เจ้าชายพระองค์น้อยก็ทรงสะดุ้ง แต่ไม่ทรงลืมที่จะทรงกราบถวายบังคมลงแทบพระบาท แล้วทรงวิ่งปร๋อไปอย่างเร็วทันที เจ้านายทั้งหลายในที่เฝ้าฯ นั้นต่างก็ทรงพระสรวลอย่างเอ็นดูกันทุกพระองค์

๑

๒

๔

๓

(๑) ทรงศึกษาภาษาอังกฤษมาแล้วพอสมควรตั้งแต่ประทับที่สวนรื่นฤดี ทำให้ทรงสามารถเข้าสมาคมกับชาวต่างชาติได้

(๒) ขณะประทับ ณ ประเทศฝรั่งเศส

(๓) เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี ณ ประเทศอังกฤษ

(๔) ประทับเคียงข้างสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ในงานเลี้ยงรับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เมื่อเสด็จถึงประเทศอังกฤษ

วันเวลาอันรื่นรมย์เช่นนั้นล่วงผ่านไปหลายปีแล้ว การที่ได้ทรงพบกันอีกในคราวนี้ คงช่วยย้อนความทรงจำดีๆ ในอดีตให้หวนกลับมาอีกครั้ง ระยะเวลาอันสั้นที่วิลลาวัฒนา จึงน่าจะเป็นช่วงเวลาที่เปี่ยมสุขของทุกพระองค์

จากโลซานน์ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ทรงอำลาทั้งสี่พระองค์เพื่อเสด็จประพาสปารีส ก่อนจะเสด็จไปประทับที่อังกฤษ ซึ่งล่วงเข้าปลายเดือนเมษายน อากาศค่อยน่าสบายขึ้นบ้างแล้ว

เมื่อครั้งประทับที่พระนคร พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ได้มีลายพระหัตถ์ไปยังอังกฤษ กราบบังคมทูลปรึกษาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เกี่ยวกับการเตรียมพระองค์มาเมืองนอกอยู่หลายฉบับ

สมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงพระมหากรุณาอธิบายอย่างละเอียดถึงการใช้ชีวิตอยู่ในอังกฤษ สภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ ตลอดจนวิธีการใช้จ่ายอย่างประหยัดแต่ยังสามารถดำรงพระเกียรติอยู่ได้พอสมควร ทั้งยังทรงรับเป็นพระราชธุระที่จะเสาะหาที่ประทับที่เหมาะสมแก่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ให้อีกด้วย

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จถึงอังกฤษ ทุกอย่างจึงเป็นไปอย่างราบรื่น เพราะพระมหากรุณาธิคุณ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ประทับแรมชั่วคราว ณ โรงแรมเคนซิงตันในลอนดอนก่อน เพื่อจะได้เตรียมพร้อมย้ายเข้าประทับถาวรในตำหนักใหม่

ในวันที่เสด็จถึงนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ทรงพระเมตตาจัดงานเลี้ยงรับเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้าหญิงอย่างสมพระเกียรติ ที่พระตำหนัก

รอยแย้มพระสรวลอย่างเบิกบานสดใสในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงได้กลับมาพบกัน ย่อมเป็นภาพที่ติดตาตรึงใจผู้มีโอกาสได้ร่วมอยู่ในงาน ไม่มีวันลืม ดูเหมือนว่าบรรยากาศทำนองนี้ จะเลือนหายไปจากหมู่เจ้านายสยาม นานเกือบครึ่งทศวรรษแล้ว

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ โปรดฯ ให้เชิญแขกมาร่วมงานหลายสิบคน จนพระตำหนักดูแคบไปถนัดตา ทุกพระองค์และทุกท่านในวันนั้นแต่งกายงามประณีต ฝ่ายหญิงล้วนแต่งกายด้วยชุดราตรียาวคลุมไหล่ด้วยผ้าขนสัตว์ ฝ่ายชายสวมชุดราตรีสโมสรผูกผ้าหูกระต่ายสีดำที่คอ เรียกว่าชุด ‘แบล็กไท’ แถมกลัดดอกไม้ช่องงามๆ บนอกเสื้อด้วยทั้งชายและหญิง สร้างบรรยากาศให้งามตาน่าอภิรมย์ยิ่งนัก

ขณะประทับ ณ ประเทศฝรั่งเศส

พระเมตตาคุณครั้งนี้ คงช่วยให้เจ้านายผู้เพิ่งเคยเสด็จข้ามน้ำข้ามทะเลจากแผ่นดินประสูติมาไกลแสนไกล ค่อยคลายเหงาและคลายความคิดถึงบ้านได้ไม่มากก็น้อย

แต่ทั้งสองพระองค์ ก็มิได้ทรงคาดคิดว่า การประทับอยู่ในต่างแดนจะมีเหตุให้ต้องทรงอยู่ยาวนานถึง ๒๐ ปี กว่าจะได้กลับมาสู่บ้านเกิดเมืองนอนอีกครั้ง

ตอนที่ ๓
วันใหม่ที่แฟร์ฮิลล์

นับแต่ พ.ศ.๒๔๘๑ ช่วงชีวิตใหม่ของสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ เปิดฉากขึ้นที่ตำหนักแห่งแรก คือ “ตำหนักแฟร์ฮิลล์” ในเมืองแคมเบอร์เลย์ มณฑลเซอร์เรย์

“แฟร์ฮิลล์” เดิมเป็นบ้านของนายทหารเกษียณชื่อนายพลซอร์ตนั่ม เป็นตึกใหญ่สองชั้น ดูน่าสบายตามแบบบ้านคหบดีในชนบท ประกอบด้วยห้องเล็กห้องน้อยหลายห้อง ล้อมรอบด้วยบริเวณกว้าง มีสนามเทนนิส สนามหญ้า และสวนผลไม้ร่มรื่น เป็นที่ต้องพระอัธยาศัยสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ผู้โปรดปรานธรรมชาติเป็นทุนเดิม

การเช่าบ้านหลังนี้เป็นที่ประทับ ได้รับพระมหากรุณาจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เป็นผู้พระราชทานคำแนะนำตั้งแต่ต้น ดังลายพระราชหัตถ์ถึงพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ตอนหนึ่งเกี่ยวกับการรักษาพระอนามัยของเจ้าฟ้าหญิง และการจัดหาที่ประทับ

“...ฉันเห็นควรจะเช่าบ้านอยู่นอกเมืองใหญ่ จะเป็นที่อังกฤษหรือสวิตเซอรแลนด์ แล้วแต่ความเห็นของแพทย์ บ้านนี้ฉันจะช่วยหาให้”

ผู้ที่อาศัยในตำหนักแฟร์ฮิลล์ นอกจากเจ้านายสตรีสองพระองค์แล้ว ก็มีข้าหลวงเป็นสตรีทั้งสิ้น ไม่มีบุรุษปะปน ทั้งนี้เพราะพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงยึดถือตามขนบธรรมเนียมราชประเพณีไทย เพื่อรักษาพระเกียรติศักดิ์แห่งความเป็นราชนารี ไม่ให้ใครครหานินทาได้

ข้าหลวงคนไทยที่ตามเสด็จจากสยามก็มีเท่าที่จำเป็น คือ หม่อมหลวงต่อ ชุมสาย คุณสัตยวดี จารุดล และคุณหนุ่ย โชติกเสถียร นอกจากนั้นทรงจ้างสตรีชาวอังกฤษเป็นพระพี่เลี้ยงของเจ้าฟ้าหญิง ชื่อมิสแมรี และต่อมาคือมิสซิสฟาร์เมอร์ คนครัวปรุงเครื่องเสวยชื่อมิสซิสเอดเวิร์ด และสาวใช้ทำความสะอาดชื่อมิสมิลเดล ส่วนผู้ชาย เช่นมิสเตอร์คอนเนต ผู้เป็นพนักงานขับรถจะมาปฏิบัติงานถวายเฉพาะเวลามีกิจจำเป็น ไม่ได้พำนักที่ตำหนักเหมือนพนักงานผู้หญิง

ด้วยเหตุที่มีสนามเทนนิสที่เจ้าของเดิมสร้างไว้ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงทรงเริ่มหัดเล่นเทนนิสอย่างจริงจังร่วมกับข้าหลวง จนสามารถทรงได้ดี กีฬาเทนนิสในสยามนั้นเริ่มเป็นที่นิยมกันมากตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมีโอกาสได้ทอดพระเนตรมาบ้างแล้ว ครั้นมาประทับที่อังกฤษ จึงทรงใช้เวลาว่างส่วนหนึ่งไปกับทรงเทนนิส ซึ่งนอกจากจะได้ทรงออกกำลังพระวรกายแล้ว ยังเป็นเกมกีฬาที่ทำให้ทรงเข้าสมาคมกับผู้ดีอังกฤษในยุคนั้นได้อย่างดีอีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ก็โปรดทรงเทนนิสเช่นกัน บางโอกาสจึงทรงชักชวนให้พระนางเจ้าสุวัทนาฯ มาร่วมทรงเทนนิสกับพระองค์ ตลอดจนเจ้านายใกล้ชิด เช่น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพีรพงศ์ภาณุเดช และพระองค์เจ้าจิรศักดิ์สุประภาต เป็นต้น

โดยเฉพาะพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ พระโอรสพระองค์เดียวในสมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงษภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ พระราชอนุชาร่วมพระอุทรกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ นั้น

เป็นพระราชภาติยะหรือ ‘หลานลุง’ ที่สนิทเสน่หาของพระมงกุฎเกล้าฯ เป็นอย่างมาก ถึงกับทรงสถาปนาพระอิสริยยศจาก ‘หม่อมเจ้า’ ขึ้นเป็น ‘พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า’ เป็นกรณีพิเศษ

พระองค์จุลฯ หรือที่พระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเรียกว่า ‘หนู’ นั้น ทรงมีโอกาสได้เฝ้าฯ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ อย่างใกล้ชิดตั้งแต่ทรงอยู่ในวัยเยาว์ ทรงเคารพและยึดถือพระปิตุลาเป็นแบบอย่างของความเป็นผู้นำ จนกล่าวได้ว่า ทรงมีโอกาสเรียนรู้พระราชจริยวัตร และซึมซับพระบุคลิกลักษณะนุ่มนวลแต่สง่างามอย่างสุภาพบุรุษ มาจากทูลกระหม่อมลุงได้อย่างสมบูรณ์

ความผูกพันที่พระองค์จุลฯ ทรงมีต่อพระเมตตาของทูลกระหม่อมลุงสะท้อนไว้หลายตอน ในพระนิพนธ์ “เกิดวังปารุสก์” ทรงเล่าไว้อย่างจับใจ

“ทูลหม่อมลุงไม่เคยปฏิเสธเลยเมื่อข้าพเจ้าทูลขออะไรสมัยที่ยังเด็กอยู่นอกจากครั้งเดียวเมื่อข้าพเจ้าทูลขอเป็นกรมหลวงอุตรดิตถ์ เพราะตามประสาเด็ก ข้าพเจ้าเห็นว่าอยู่ใกล้เมืองพิษณุโลก แต่ท่านทรงพระสรวลและสั่นเศียรพลางตรัสว่า ‘หนูยังเด็กเกินไป ลุงยังให้ไม่ได้ แต่กว่าหนูจะโตพอ ลุงเห็นจะตายเสียก่อน’

...ทูลหม่อมลุงตรัสโดยพระสุรเสียงอันอ่อนหวานจับใจเป็นที่สุดทุกๆ วัน คนที่เคยจำพระสุรเสียงของท่านได้อย่างชัดเจน นับวันก็จะมีน้อยลงเป็นที่น่าเสียดาย...ข้าพเจ้าไม่เคยจำได้เลยว่ามีคนไทยคนใดพูดภาษาไทยได้อย่างไพเราะเท่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า”

และอีกตอนหนึ่ง ทรงบันทึกถึงความชื่นชมบูชาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ไว้ว่า

“ข้าพเจ้ารักทูลหม่อมลุงของข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง และตั้งแต่เด็กๆ ได้มีความรู้สึกอยากจะเอาอย่างท่านทุกๆ อย่างเท่าที่จะทำได้”

น่าเสียดายว่า ความใกล้ชิดระหว่าง “ทูลกระหม่อมลุง” และ “หลาน” ดำเนินมาถึง พ.ศ.๒๔๖๓ ก็จำต้องสะดุดหยุดลง เมื่อพระชันษาได้ ๑๓ ปี พระองค์จุลฯ ต้องทรงลาจาก “ทูลกระหม่อมลุง” ไปศึกษาต่อที่อังกฤษ ทรงจดจำครั้งสุดท้ายที่พบกันไว้ว่า

“เมื่อถึงเวลาทูลลา ข้าพเจ้าคลานเข้าไปเฝ้า ท่านทรงกอด จูบข้าพเจ้าทั้งสองแก้ม แล้วรับสั่งเบาๆ ว่า ‘เออ หนู คราวนี้ไปเสียนานกว่าจะได้พบลุงอีก’ ข้าพเจ้ากราบพระบาท แต่ข้าพเจ้ามิได้เห็นพระพักตร์ทูลหม่อมลุงพระองค์เดียวของข้าพเจ้าอีก”

๕ ปีต่อมา พระองค์จุลฯ ทรงกำลังศึกษาอยู่ในอังกฤษ ก็ทรงทราบข่าวใหญ่ที่ก่อความเศร้าโศกเสียพระทัยอย่างลึกซึ้ง คือข่าวสวรรคตของ “ทูลกระหม่อมลุง” ผู้ทรงเป็นยอดแห่งความเคารพบูชา ทรงเล่าถึงความเศร้าโศกในตอนนั้นไว้ว่า

“ข้าพเจ้ามีความเศร้าโศกเสียใจอย่างบรรยายยาก เพราะข้าพเจ้ามีความรักใคร่กตัญญูในพระองค์ท่านเป็นพิเศษ ท่านเป็นลุงคนเดียวของข้าพเจ้า ทั้งมีของหลายอย่างในพระนิสัยที่ข้าพเจ้าบังอาจอดนึกไม่ได้ว่าก็มีอยู่ในตัวของข้าพเจ้ามิใช่น้อย จึงได้เคยตั้งใจไว้เสมอว่า จะกลับไปทำราชการสนองพระเดชพระคุณ ทั้งยังหวังว่าจะได้เฝ้าท่านบ่อยๆ อีกด้วย

ข้าพเจ้าไว้ทุกข์ถวายอย่างเต็มที่เป็นเวลา ๖ เดือนเต็มๆ โดยที่มิได้ไปดูหนังดูละครหรือการรื่นเริงอย่างใดเลย แม้ว่า ทางอังกฤษเราจะอยู่ห่างไกลจากเมืองไทยเป็นอันมาก”

ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะทรง “ถูกชะตา” สนิทสนมคุ้นเคยกับพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ได้โดยง่าย อาจจะเป็นด้วยว่าทรงเห็นภาพความเป็นสุภาพบุรุษของทูลกระหม่อมก๊ะ ตามที่ทรงรับรู้จากพระชนนี ตลอดจนข้าราชบริพารมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ฉายชัดออกมาจากพระบุคลิกภาพอันงามของ ‘เจ้าพี่’ พระองค์นี้

บางครั้งเมื่อมีการแข่งขันเทนนิสหรืองานเลี้ยงรื่นเริงขึ้น ณ พระตำหนักเวอร์จิเนียวอเตอร์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็โปรดฯ ให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จมาทอดพระเนตรและทรงร่วมงานด้วย พระนางเจ้าสุวัทนาฯ มักจะทรงนำอาหารจากตำหนักแฟร์ฮิลล์มาร่วมในการพระราชทานเลี้ยงเสมอ

ถ้าลองถามชาวไทยในอังกฤษยุคนั้นถึงอาหารฝีพระหัตถ์พระนางเจ้าสุวัทนาฯ และฝีมือข้าหลวงตำหนักนี้ ก็ย่อมได้รับคำตอบทำนองเดียวกัน นั่นก็คือ “อร่อยหนักหนา” เป็นที่เลื่องลือ ถึงกับว่าในงานเลี้ยงใดที่มีโต๊ะบุฟเฟต์ติดป้ายว่า “Fair Hill” แล้ว เป็นอันว่าต้องมีข้าราชการไทยและนักเรียนไทยในอังกฤษ ไปต่อแถวกันรอตักกันแน่นทุกทีไป

วันคืนเก่าๆ ที่พระปกเกล้าฯ กับเจ้าฟ้าหญิงทรงมีโอกาสได้ใกล้ชิดสนิทสนมกันอย่างอากับหลานเหมือนเมื่อครั้งประทับที่พระนครจึงกลับคืนมาอีกครั้ง ยิ่งเป็นเวลาที่ต่างพระองค์ก็ทรงพลัดบ้านเมืองกันมาอย่างนี้ ก็ยิ่งทำให้น่าชื่นพระทัยกันเป็นทวีคูณ

๑

๔

๒

๓

๕

(๑) เสด็จไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

(๒) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และสมเด็จพระบรมราชินี ทอดพระเนตรถ้วยรางวัลการแข่งขันเทนนิส

(๓) (๕) บรรยากาศในงานเลี้ยงสังสรรค์ที่ทรงจัดพระราชทานชาวไทยในประเทศอังกฤษ ณ ตำหนักแฟร์ฮิลล์

(๔) ฤดูหนาว ณ เมืองแคมเบอร์ลีย์

(๕) พระตำหนักเวนคอร์ต (VANE COURT) ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เสด็จฯ ไปประทับที่อังกฤษ ก็ทรงเป็นดังศูนย์รวมน้ำใจของคนไทยในต่างแดน เมื่อมีกิจกรรมอะไรที่คนไทยจัดก็มักทรงพระมหากรุณาเสด็จฯ ไปทรงเป็นประธาน โดยเฉพาะกิจกรรมของสามัคคีสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์

สามัคคีสมาคม คือสมาคมคนไทยในสหราชอาณาจักร ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๔ ตั้งแต่ยังทรงเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงพระอักษรอยู่ที่นั่น เพราะทรงตระหนักว่า “โรคคิดถึงบ้าน” หรือที่ในภาษาอังกฤษเรียกว่า Home Sick นั้นส่งผลร้ายแรงนักต่อการเรียน การทำงาน และการใช้ชีวิตของคนไทยที่เพิ่งไปเมืองนอกใหม่ๆ บางคนถึงกับกินไม่ได้นอนไม่หลับ ต้องกลับสยามไปทั้งๆ ที่ภาระการเรียนหรือการงานยังไม่สำเร็จก็มี

กิจการของสามัคคีสมาคมจึงส่งผลดีต่อคนไทยในประเทศอังกฤษเป็นอย่างมาก นอกจากจะเป็นศูนย์รวมใจของคนไทย ให้ได้รู้สึกอบอุ่นคลายเหงาแล้ว ยังเป็นศูนย์กลางการติดต่อ รับทราบข่าวสารความเป็นไปในสยามด้วย ที่สำคัญที่สุด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงกำหนดนโยบายการดำเนินงานตามแนวทางประชาธิปไตยไว้ว่า

“ให้จัดการเลือกตั้งคณะกรรมการอำนวยการให้เปลี่ยนกันเข้ามาบริหารงาน” ส่วนตำแหน่งต่างๆ ในสมาคมนั้นให้ “สมาชิกเลือกตั้งโดยตรง มิใช่กำหนดตำแหน่งแต่งตั้งกันเองภายหลัง”

นอกจากนั้นยังทรงกำหนดให้สมาคมจะจัดการประชุมใหญ่ทุกปี มีกิจกรรมแข่งกีฬา โต้วาที เล่นดนตรี และสังสรรค์เสริมสร้างความสามัคคีในหมู่คนไทย

ปี ๒๔๘๑ สามัคคีสมาคม จัดการประชุมใหญ่ประจำปีที่โรงเรียนเซนต์จอร์จ ในเมืองฮาร์เพนเดน สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงเข้าร่วมกิจกรรมของสมาคมตั้งแต่ปีนั้น

นักเรียนไทยทุกคนต่างก็ตื่นเต้นยินดีเป็นพิเศษ เพราะไม่เคยคาดฝันมาก่อนว่าเจ้าฟ้าพระราชธิดาพระองค์เดียวในล้นเกล้าฯ ผู้ทรงก่อตั้งสมาคม จะเสด็จมาให้พวกเขาได้เฝ้าชมพระบารมีอย่างใกล้ชิดถึงที่นี่

นับแต่นั้นมา ทั้งสองพระองค์ ก็ทรงพระเมตตาติดตามและเกื้อกูลการดำเนินงานของสมาคมอย่างใกล้ชิด ใครมีปัญหาเดือดร้อนอะไร ก็เข้ามาขอพึ่งพระบารมีเสมอๆ หากทรงช่วยได้ก็ทรงอุปการะช่วยเหลือทุกครั้ง

อย่าว่าแต่เรื่องใหญ่โตเลย แม้เพียงเรื่องเล็กๆ น้อยๆ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงเอาพระทัยใส่ บางทีมีนักเรียนไทยเบื่ออาหารฝรั่ง คิดถึงอาหารไทยที่ไม่ได้ตกถึงท้องมานาน มาขอเฝ้า ก็ทรงจัดอาหารไทย จำพวกน้ำพริก เครื่องจิ้ม แกงจืด และแกงเผ็ดมาประทานเลี้ยง ให้เขาเหล่านั้นได้บรรเทาความคิดถึงอาหารไทย สมใจปรารถนากันเป็นประจำ

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเป็นผู้ขยันขันแข็ง และเห็นคุณค่าของเวลา จึงไม่โปรดให้ใครในตำหนักอยู่เฉยๆ เมื่อทำงานตามหน้าที่เสร็จแล้ว ครั้งเมื่อทรงจ้างมิสแอดดี้มาเป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรภาษาอังกฤษแด่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงร่วมศึกษาด้วยพระองค์เองเพิ่มเติมตลอดจนให้ครูสอนบรรดาข้าหลวงในตำหนักให้รู้กันทั้งเขียน อ่านและพูด เพื่อใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์กับตัวเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ยามว่าง ก็มักจะทรงพาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จไปประพาสตามเมืองต่างๆ ที่น่าสนใจในอังกฤษ เช่น อ็อกซ์ฟอร์ด ซัมเมอร์เซต บาธ และลินมัธ และยังโปรดให้ข้าราชบริพารได้ตามเสด็จ เป็นการเปิดหูเปิดตาไปพร้อมๆ กัน

กิจกรรมที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดมากเห็นจะเป็นการทรงพระดำเนินเล่นตามสวนสาธารณะ และทอดพระเนตรทิวทัศน์ของบ้านเมืองและทุ่งนาป่าเขาตามชนบท บางวันก็เสด็จลงเรือในทะเลสาบ โปรดให้ข้าราชบริพารพาย นำเสด็จประพาสเล่นเป็นที่ทรงพระสำราญ

เวลาประทับที่ตำหนัก ก็โปรดเข้าครัว ทรงสอนข้าหลวงให้หัดจัดทำสำรับกับข้าว ถักนิตติ้ง ร้อยดอกไม้ ตลอดจนการบ้านการเรือนอย่างไทยๆ ไม่ให้ลืมเลือนงานที่ถือกันว่าเป็นคุณสมบัติชั้นสูงของกุลสตรี

ถึงอยู่กันเพียงน้อยคน ชีวิตในตำหนักแฟร์ฮิลส์ก็ไม่เงียบเหงา เพราะพระองค์ผู้ทรงเป็นเจ้าของตำหนัก ไม่ทรงอยู่นิ่งเฉย ทรงใช้เวลาทุกนาทีอย่างมีค่า เพื่อสร้างบรรยากาศอันสดใสแช่มชื่น อันจะเป็นผลดีต่อพระอนามัยของเจ้าฟ้าหญิง ทั้งยังปลูกฝังความเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี ให้แก่บรรดาข้าหลวงสาวๆ ที่วันข้างหน้าอาจจะมีครอบครัว ต้องรับภาระดูแลสามี ลูก และความเรียบร้อยในเหย้าเรือน เหมือนเช่นพระองค์

ฝีพระหัตถ์การเรือนอย่างไทยนั้น ทรงมีโอกาสได้แสดงให้เป็นที่ประจักษ์ครั้งหนึ่ง เมื่อพระองค์เจ้าจิรศักดิ์สุประภาต พระราชโอรสบุญธรรมของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มีโอรสคนแรกจากหม่อมมณี (บุนนาค) เป็นที่ปลื้มพระราชหฤทัยมาก

เมื่อหม่อมราชวงศ์เดชนศักดิ์ ศักดิเดชน์ ภาณุพันธุ์ มีอายุครบ ๑ เดือน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯจึงโปรดฯ ให้จัดพิธีทำขวัญเดือน และมีพระราชกระแสรับสั่งให้พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงประดิษฐ์บายศรีปากชาม ทูลเกล้าฯ ถวายสำหรับทรงใช้ในพิธี

หม่อมมณี (ต่อมาคือ คุณหญิงมณี สิริวรสาร) เล่าถึงเหตุการณ์นั้นไว้ว่า

๑

๔

๒

๕

๓

(๑) พระราชวงศ์และชาวไทยในประเทศอังกฤษยังคงมาเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ผู้ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งความภักดีของชาวไทยในยุโรปอยู่เป็นประจำ

(๒) (แถวประทับ จากซ้ายไปขวา) พระนางเจ้าสุวัทนาฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ และสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ในการแข่งขันเทนนิสของชาวไทยในอังกฤษ

(๓) ข้าหลวงตำหนักแฟร์ฮิลส์กำลังช่วยกันจัดอาหารบนโต๊ะบุฟเฟต์

(๔) สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ (ขวา) กับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ (กลาง) และพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพีรพงศ์ภาณุเดช (ซ้าย)

(๕) พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเทนนิสกับหม่อมหลวงต่อ ชุมสาย ที่ตำหนักแฟร์ฮิลส์

กับสุนัขทรงเลี้ยงตัวโปรด

“สื่อมวลชนได้ส่งช่างภาพมาถ่ายพิธีทำขวัญเดือนที่ดอนฮิล และลงรูปในหนังสือพิมพ์ พร้อมกับอธิบายรายละเอียด ทูลกระหม่อม ซึ่งทรงถือว่าเคยเป็นหัวหน้าศาสนาพราหมณ์ในเมืองไทย ได้ทรงทำหน้าที่พราหมณ์ด้วยพระองค์เอง ส่วนเรื่องการจัดดอกไม้และการจัดบายศรีนั้น ทูลกระหม่อมได้ทรงมีรับสั่งให้พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่๖ ซึ่งประทับที่เมืองแคมเบอร์ลี่กับสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา ฯ ในขณะนั้น และประทับไม่ไกลจากเวอร์จิเนียวอเตอร์มากนัก เป็นผู้จัดทำถวายทั้งหมด เพราะที่ตำหนักของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ นั้น ทรงมีช่างฝีมือเยี่ยมในการจัดดอกไม้ คือหม่อมหลวงต่อ ชุมสาย”

ทุกคนย่อมรู้ว่าใบตองและดอกไม้ไทย เป็นของสุดวิสัยจะหาได้ในเมืองอังกฤษในยุคนั้น แต่เมื่อรับพระราชกระแสแล้ว พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ไม่ทรงย่อท้อ สนองพระเดชพระคุณอย่างเต็มที่ ทรงเสาะหาคัดเลือกใบไม้และดอกไม้ฝรั่งที่พอจะใช้แทนกันได้มาดัดแปลง แล้วทรงกำกับให้หม่อมหลวงต่อ ประดิษฐ์ร้อยกรองเป็นบายศรีงามประณีต เหมาะสมกับพิธี เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เป็นอย่างมาก

ในวันนั้น พระนางเจ้าสุวัทนาฯ เสด็จไปทรงร่วมงาน พร้อมทั้งประทานกระบุงทองบรรจุเงินเหรียญเล็กๆ ลงในเปล แล้วทรงอำนวยพรว่า

“ขอให้มีเงินทองไหลมาเทมาตลอดไป”

เหตุการณ์ดังกล่าวยังปรากฏพระรูปขณะทรงยืนอยู่ข้างเปลของคุณชายเดชนศักดิ์ฯ เป็นพยานอยู่จนทุกวันนี้

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไปเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และทรงร่วมกิจกรรมที่ชาวไทยในอังกฤษจัดขึ้นเสมอ เพื่อย้ำเตือนให้ความจงรักภักดีที่สมเด็จเจ้าฟ้าหญิงทรงมีต่อพระบรมราชวงศ์และแผ่นดินไทยนั้นแน่นแฟ้นและมั่นคงยิ่งขึ้น แม้ต้องประทับอยู่ไกลบ้านไกลเมืองก็ตาม

ตอนที่ ๔

ภาวะสงคราม

หลังจากพิธีทำขวัญเดือนเพียงสิบกว่าวัน ถึงเช้าวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ.๒๔๘๒ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็บรรทมตื่นขึ้นมาพบว่าอังกฤษที่เคยสุขสงบอยู่เมื่อวาน เปลี่ยนสภาพเป็นประเทศคู่สงครามไปเสียแล้ว

วิทยุ บี.บี.ซี ออกข่าวแถลงการณ์ประกาศสงครามระหว่างประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสฝ่ายหนึ่ง กับเยอรมันอีกฝ่ายหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะเยอรมันซึ่งพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ ๑ มาเพียง ๒๑ ปี พลิกฟื้นสร้างแสนยานุภาพอย่างมหาศาลจากฝีมือของผู้นำคนใหม่คืออดอล์ฟ ฮิตเลอร์ จนสามารถบุกโปแลนด์อย่างสายฟ้าแลบ

ในสนธิสัญญาที่อังกฤษและฝรั่งเศสทำไว้กับโปแลนด์ ระบุว่าทั้งสองประเทศจะเข้าช่วยโปแลนด์ทันทีหากว่ามีประเทศใดรุกรานดินแดน ดังนั้นเงาสงครามจึงฉายทะมึนขึ้นมาทันที แม้สมรภูมิรบจะอยู่ไกลออกไปนอกประเทศก็ตาม

สงครามทำให้การดำเนินชีวิตเปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือ อังกฤษเริ่มจำกัดน้ำมัน และอาหารหลักหลายชนิด รัฐบาลออกคูปองปันส่วนให้ประชาชน ที่เรียกว่า “Ration”

ความยากแค้นเริ่มเข้ามาเยือนทั้งที่คนอังกฤษไม่ได้ยากจนลง แต่เป็นเพราะเครื่องอุปโภคบริโภคต้องสั่งเข้ามาจากนอกประเทศเกือบทั้งนั้น เมื่อสงครามยืดเยื้อมาถึงปี ๒๔๘๓ และทำท่าว่าจะดำเนินต่อไปไม่หยุดยั้ง ความยากลำบากก็มาเยือนประชาชนทุกระดับ ไม่เว้นแม้แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เอง

ปี ๒๔๘๓ นี้เอง สงครามเริ่มรุนแรงขึ้น อังกฤษถูกโจมตีทางอากาศ จนอัครราชทูตไทยเห็นท่าไม่ดี ก็ทูลเชิญพระนางเจ้าสุวัทนาฯ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จลี้ภัยออกจากอังกฤษไปที่ทางตอนเหนือแคว้นเวลส์ ประทับอยู่ในโรงแรมอิมพีเรียล เมืองแลนดัทโน ทางภาคเหนือของแคว้นเวลส์ อยู่ระยะหนึ่ง

สงครามครั้งนี้ ทำให้เจ้าฟ้าหญิงกับพระชนนี จำเป็นจะต้องทรงแยกกันประทับเป็นครั้งแรกในพระชนมชีพ เพราะพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเห็นแก่การศึกษาเล่าเรียนของพระธิดาเป็นสำคัญ

ข้าในพระองค์ที่เคยปฏิบัติงานถวายที่อังกฤษ เล่าไว้ว่า

“เสด็จพระนางฯ ทรงลำบากมาก ครูพิเศษที่จ้างมาสอนแต่เดิมนั้นจะติดสอยห้อยตามมาอยู่เวลส์ด้วยก็ไม่ได้ แล้วจะทำอย่างไรให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้ทรงเรียนหนังสือต่ออย่างไม่ขาดช่วง ...ก็เลยต้องทรงส่งสมเด็จฯ ไปเข้าโรงเรียนคอนแวนต์ เป็นโรงเรียนประจำในเวลส์ ชื่อ Sacred Heart”

หากลองมองพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในฐานะมนุษย์บุถุชนผู้หนึ่ง เราคงเห็นได้ว่าทรงเป็นผู้หญิงที่ต้องยืนหยัดเพียงลำพังในการทำหน้าที่แม่ ห่วงกังวลเรื่องสุขภาพและการศึกษาของลูก อีกทั้งแบกภาระหัวหน้าครอบครัว รับผิดชอบชีวิตของญาติและบริวารอีกหลายชีวิต ในต่างแดนห่างไกลจากบ้านเกิดเมืองนอน

ภาระของพระองค์ช่างหนักหนาสาหัส ไม่มีใครปฏิเสธข้อนี้ได้

ลำพังสามัญชนก็แทบจะแบกรับไม่ไหว แต่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่ได้ทรงมีหน้าที่อย่างหญิงสามัญผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวคนเดียวเพียงเท่านั้น แท้จริงแล้ว ยังต้องทรงดำรงพระเกียรติยศอย่างราชนารีไว้ด้วย

ทั้งฐานะพระวรราชเทวีในพระมหากษัตริย์ พระชนนีของเจ้าฟ้า และเจ้านายของเหล่าข้าราชบริพาร

แล้วจะทรงอดทนต่อภาระ ในภาวะสงครามโลกอันวุ่นวายได้ตลอดรอดฝั่งหรือไม่ ย่อมเป็นเรื่องที่น่าห่วงใยไม่น้อย

ปัญหาหนักหน่วงที่เกิดขึ้นโดยตรงจากสงครามโลก นั่นคือปัญหาด้านการเงิน เพราะการส่งเงินจากเมืองไทยไปถวายที่อังกฤษซึ่งเป็นประเทศคู่สงครามหลัก กลายเป็นเรื่องยากเย็นเกินกว่าพระญาติทางเมืองไทยจะจัดการถวายได้อย่างสม่ำเสมอ เหมือนเมื่อก่อน

แม้ว่าไม่เคยทรงฟุ่มเฟือย ระมัดระวังการใช้จ่ายตลอดมา แต่ภาวะสงครามบีบบังคับให้มาตรการประหยัดค่าใช้จ่ายส่วนพระองค์เข้มงวดขึ้นมาก ส่วนที่ทรงเห็นว่าตัดทอนได้ เช่นเมื่อก่อนเคยจ้างข้าหลวงชาวต่างชาติมาเป็นคนครัวและคนดูแลทำความสะอาดก็ต้องยกเลิกไป พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงทำงานบ้าน และทรงเข้าครัวทำเครื่องเสวยเองกับข้าหลวงคนไทย เหมือนหัวหน้าครอบครัวสามัญชนครอบครัวหนึ่ง

แต่ลำพังการประหยัดนั้นก็ยังไม่เพียงพอต่อการดำรงพระชนมชีพของทั้งสองพระองค์ ตลอดจนการเลี้ยงดูเหล่าข้าหลวง จึงทรงตัดสินพระทัย ทยอยขายเครื่องเพชรของส่วนพระองค์บางส่วน เพื่อเป็นรายจ่ายให้เพียงพอในตำหนัก ต่อมาเมื่อสงครามโลกใกล้สิ้นสุด เศรษฐกิจโลกอยู่ในภาวะตกต่ำอย่างหนัก จึงต้องทรงขายทรัพย์สินชิ้นใหญ่ คือที่ดินผืนใหญ่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่ได้รับพระราชทานมาจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้แก่รัฐบาล ปัจจุบันที่ดินผืนนั้นคือบริเวณท่าวาสุกรี ติดกับหอสมุดแห่งชาตินั้นเอง

ด้วยวิธี “สละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต” ถึงจะทรงได้เงินทองมาพอจุนเจือการดำรงพระชนมชีพ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะทรงมีเครื่องอุปโภคบริโภคใช้ไม่ขาดแคลน เพราะข้าวของเครื่องใช้ในอังกฤษที่จำเป็นนั้น ยิ่งวันก็ยิ่งหมดไปจากท้องตลาด หาซื้อไม่ได้ง่ายๆ

อาหารนั้นก็กระเบียดกระเสียร พอประทะประทังไปวันๆ ต้องทรงรับปันส่วนอาหารจากทางราชการ เหมือนคนอังกฤษทั่วไป

อาภรณ์เครื่องแต่งพระองค์ยิ่งแล้วใหญ่ ผ้าผ่อนเนื้อละเอียดอย่างที่ชาวอังกฤษเคยใช้กันเป็นปกติในยามสงบ กลายเป็นสินค้าหาซื้อไม่ได้ ต้องใช้ผ้าอย่างเลวเนื้อหยาบหนา สีทึบๆ ทึมๆ ที่พอมีขายอยู่บ้าง ถุงน่องแพรอย่างบางที่เรียกว่า “ถุงน่องใยบัว” ซึ่งสตรีอังกฤษนิยมใช้กันก็กลายเป็นของหายากหรือในบางเมืองก็หาซื้อไม่ได้เอาเลย

ต่อมา พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเคยรับสั่งเล่าถึงความแร้นแค้นช่วงนั้นอย่างมีพระอารมณ์ขันว่า

“ถุงเท้าสมัยสงคราม หยาบและหนาเหมือนสวมครก”

ยังดีที่บางโอกาส มีข้าราชบริพารผู้ยังคงซื่อตรงจงรักต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ แวะเวียนไปเฝ้า และพยายามแสวงหาเครื่องอุปโภคบริโภคจำเป็นมาถวาย เช่น คุณหญิงเฉลา อนิรุทธเทวา ที่เมื่อหลายปีก่อน สมัยพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังประทับในพระนคร เธอเคยเร้นกายฝ่าวงล้อมทหารในคราวกบฏบวรเดชไปเฝ้าในวังหลวงแล้วหนหนึ่ง คราวนี้ยังได้แสดงน้ำใจภักดีอุตส่าห์เสาะหาถุงน่องแพรใยบัวมาถวายได้สมพระประสงค์

พลเอกเฟื่องเฉลย อนิรุทธเทวา เล่าถึงเหตุการณ์ตอนนั้นไว้ว่า

“...อังกฤษถึงจะชนะสงครามแต่ก็เกือบหมดตัว ขัดสนจนยากจน ต้องมีการปันส่วนอาหารและเครื่องแต่งกายอยู่หลายปีกว่าจะฟื้นคืน แม่เอาถุงน่องไนล่อนบางๆ จากสหรัฐอเมริกาไปถวาย ซึ่งถูกพระทัยมาก...”

ความหนักพระทัยที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในภาวะสงคราม เห็นจะไม่มีเรื่องใดเกินไปกว่าเรื่องพระอนามัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เพราะต้องทรงอพยพลี้ภัยไม่ได้เว้น จึงยากที่จะทรงพาเจ้าฟ้าหญิงไปทรงพบแพทย์ได้อย่างต่อเนื่อง

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ เคยรับสั่งถึงความกังวลเรื่องพระอนามัยของเจ้าฟ้าช่วงสงครามโลกไว้ว่า

“เกรงว่าจะไม่ได้รักษาตัวตามสมควร แต่เคราะห์ดี ไม่มีพระอาการอย่างไรน่าวิตกมาก เรากลับทำงานช่วยกาชาดอังกฤษในยามรบได้ จนสิ้นสงคราม”

เมื่อลองตรองดูรับสั่งประโยคนี้แล้ว ก็รู้สึกเหมือนเป็นกุศลผลบุญที่คนไทยทำร่วมกันมาแต่ปางก่อน พวกเราจึงได้มีเจ้านายราชนารีผู้ทรงเปี่ยมด้วยน้ำพระทัยอันใสสะอาด ไว้ให้เคารพบูชา และได้เพ่งพินิจพระจริยวัตรอันงดงาม เพื่อยึดถือเป็นบุคลาธิษฐานสำหรับตน

ในเวลาที่มนุษย์จะเอาชีวิตตนเองแทบไม่รอด ต้องดิ้นรนเพื่อปากท้องและสวัสดิภาพ ไม่อาจรู้ได้ว่าจะมีชีวิตรอดไปถึงพรุ่งนี้มะรืนนี้หรือไม่ สัญชาตญาณความเห็นแก่ตัวย่อมปรากฏขึ้นเป็นธรรมดา คนที่ตกอยู่ในสถานการณ์อย่างนั้น เพียงหาหนทางจะเอาตัวรอดก็ถือว่าลำบากพอแล้ว ที่ยังมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นไปพร้อมกันด้วยนั้นเห็นจะหาได้ยากขึ้นไปอีก

๑

๓

๒

๔

(๑) (๓) สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ กับพระนางเจ้าสุวัทนาฯ กำลังทรงเล่นหิมะ ณ ตำหนักแฟร์ฮิลล์
(๒) พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงถุงพระบาทที่ 'หนาเหมือนครก'
(๔) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ขณะทรงพระเกษมสำราญกับหม่อมหลวงต่อ ชุมสาย และคุณสัตยวดี จารุดุล

และถ้าเป็นการเอื้อเฟื้อแก่คนไม่รู้จัก ซ้ำยังเป็นคนต่างชาติ ต่างศาสนา และต่างภาษา ยิ่งแทบไม่ต้องคิดเลยว่าจะมีกันได้สักกี่คน

แต่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เจ้าหญิงจากสยามสองพระองค์นี้ ทรงแสดงให้ชาวอังกฤษได้ประจักษ์แล้วว่า ทรงมีน้ำพระทัยสูงส่ง ชนะสัญชาตญาณความเห็นแก่ตัวของสามัญมนุษย์ทั่วไป

ทั้งสองพระองค์ทรงพระอุตสาหะเสด็จไปยังสภากาชาดอังกฤษ ทรงช่วยกิจการของกาชาดตามพระกำลังความสามารถ เช่น ทรงม้วนผ้าพันแผล ถักเครื่องกันหนาวประทานแก่ทหารตามหน่วยรบ เป็นการกุศลโดยไม่มีสิ่งตอบแทนใดๆ

การเสด็จไปทรงช่วยกาชาดนั้น พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่ได้ทรงแสดงพระยศพระเกียรติว่าทรงเป็นพระนางเจ้าฯ หรือ *"Her Royal Highness Phra Nang Chao Suvadhana"* ตามที่ระบุไว้ในหนังสือเดินทาง

หากแต่ทรงออกพระนามพระองค์เองในเอกสารต่างๆ ว่าทรงเป็นเพียง "Madam Suvadhana"

สภากาชาดอังกฤษ ประจักษ์ถึงความทุ่มเทอุทิศพระองค์ในการให้โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง และความเสียสละแก่ผู้ประสบภัยสงคราม จึงได้ขอประทานถวายเกียรติบัตรแด่ "มาดามสุวัทนา" ซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยังทรงเก็บรักษาไว้เป็นพระอนุสรณ์ถึงพระชนนีอยู่จนทุกวันนี้

ไม่ว่าจะทรงอยู่ในสภาวะใด ไม่ว่าสุขหรือทุกข์ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงสามารถตั้งพระองค์ไว้ในที่ชอบที่ควร เป็นเหตุทรงสามารถผ่านพ้นเรื่องร้ายมาได้โดยสวัสดี สมดังพระราชนิพนธ์มงคลสูตรคำฉันท์ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทุกประการ

"อีกหมั่นประพฤติชอบ ณ สภาวะแห่งตน
ข้อนี้แหละมงคล อดิเรกอุดมดี"

ทางฝ่ายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ทรงได้รับความกระทบกระเทือนจากภาวะสงครามไม่น้อย นอกจากขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภคแล้ว คนงานหลายคนที่เป็นชาวเยอรมันเช่นแม่ครัวและสารถีรถพระที่นั่ง ถูกเนรเทศออกจากอังกฤษ บางคนก็ถูกจำกัดพื้นที่ ส่งไปทำงานหนักในโรงงานของรัฐบาลอังกฤษ ในฐานะชนชาติศัตรู

ช่วงเวลานั้น เยอรมันส่งเครื่องบินรบมาทิ้งระเบิดใส่เกาะอังกฤษอย่างดุเดือด เป็นเหตุให้ต้องทรงโยกย้ายที่ประทับเพื่อลี้ภัยบ่อยครั้ง ไม่ต่างจากสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ

เคราะห์ร้ายในพระชนมชีพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ยังไม่หมดสิ้น นอกจากจะต้องทรงนิราศสยาม มาประทับอยู่ต่างบ้านต่างเมืองแล้ว ต่อมาประเทศที่ประทับอยู่ยังต้องมาเป็นประเทศคู่สงครามซ้ำร้าย พระอาการประชวรทางพระหทัยยังคุกคามกำเริบหนักขึ้นอีก ทำให้ทรงอ่อนเพลียลงทุกขณะ

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงทราบข่าวด้วยความกังวลพระทัย แต่ภาวะสงคราม และการที่ต่างพระองค์ต้องทรงโยกย้ายที่ประทับไปตามโรงแรมบ้าง ต่างเมืองบ้าง ทำให้ไม่ทรงสามารถเสด็จไปเฝ้าฯ ได้บ่อยครั้งเหมือนแต่ก่อน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงเผชิญความยากลำบากในภาวะสงครามโลกดำเนินมาได้ร่วม ๒ ปี จนถึงวันหนึ่งในฤดูใบไม้ผลิ เป็นวันที่ท้องฟ้าแจ่มใส ซึ่งไม่ปรากฏบ่อยครั้งนักสำหรับอากาศในอังกฤษ

วันนั้นคือวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๔๘๔

ณ พระตำหนักคอมพ์ตัน ในเวอร์จิเนีย วอเตอร์ ซึ่งค่อนข้างห่างไกลจากการโจมตีของกองทัพเยอรมัน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงพระดำเนินออกไปรับอากาศแจ่มใสยามเช้าที่ระเบียงพระตำหนัก ทอดพระเนตรดอกทิวลิปที่ทรงปลูกไว้ กำลังบานสะพรั่งต้อนรับอากาศอันอบอุ่น แล้วเสด็จเข้าไปเสวยพระกระยาหารเช้า ซึ่งก็เสวยได้ดี ไม่มีวี่แววว่าเหตุร้ายจะอุบัติขึ้น

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ จึงขอพระบรมราชานุญาตเสด็จออกไปทอดพระเนตรพระตำหนักเวนคอร์ต พระตำหนักเก่าที่เมืองเค้นต์ ซึ่งกำลังจะถูกเวนคืนไปเป็นของกองทัพอังกฤษ

เมื่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ เสด็จออกไปแล้วสักพัก พระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จกลับเข้าพระที่ เพื่อบรรทมพักผ่อน ที่พระตำหนัก ขณะนั้นเหลือเพียงพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจิรศักดิ์สุระภาต นางพยาบาลชาวอังกฤษ กับข้าหลวงชาวไทยอีกคนหนึ่ง

จากนั้น เวลาก่อน ๑๑ นาฬิกาเล็กน้อย ก็ทรงมีพระอาการทางพระหทัยขึ้นอย่างกะทันหัน นางพยาบาลได้ยินเสียงกริ่งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงกดเรียกจากห้องพระบรรทม จึงรีบรุดเข้าไปเฝ้าฯ

แต่เหตุการณ์ไม่คาดฝันได้เกิดขึ้นแล้ว

ระหว่างทางเสด็จไปยังพระตำหนักเวนคอร์ต ตำรวจได้มาคอยสกัดรถพระที่นั่งของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ที่เมืองเมด สโตน แล้วกราบบังคมทูลให้เสด็จฯ กลับพระตำหนักคอมพ์ตันโดยด่วน ระหว่างทางกลับ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ อาจจะทรงสังหรณ์อะไรได้แล้วในพระราชหฤทัยว่ากำลังจะต้องเสด็จไปทรงพบกับช่วงเวลาที่วิปโยคที่สุดในพระชนมชีพ

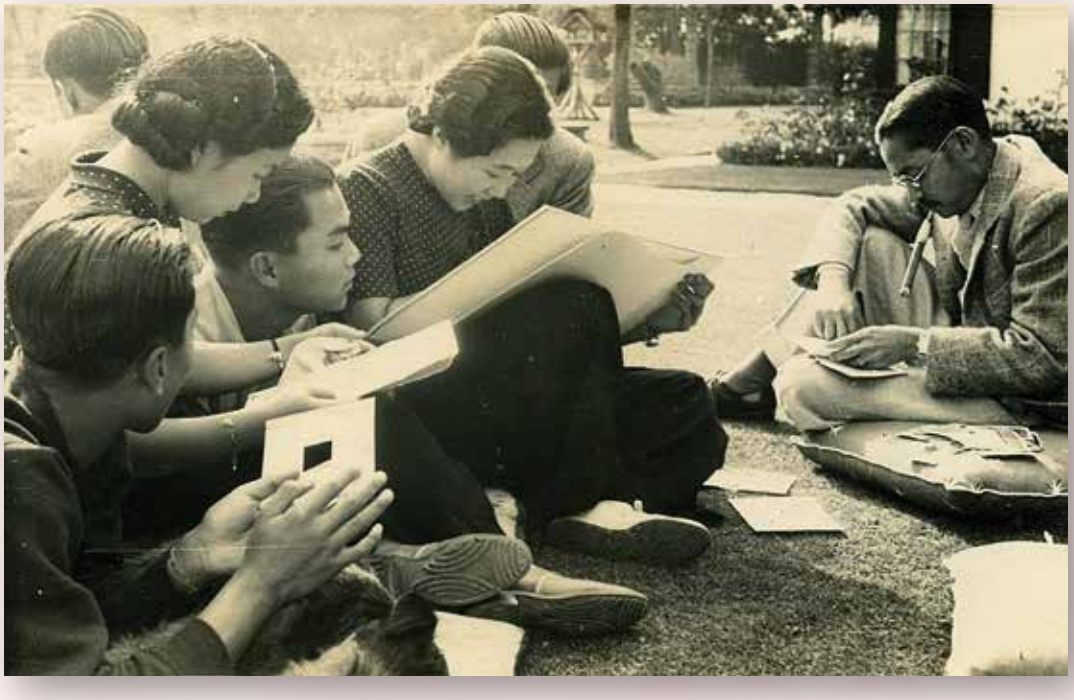

๑

๒

๓

๔

(๑) สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗
(๒) พระหัตถ์ไม่เคยว่างจากงานเย็บปักถักร้อย
(๓) เจริญพระวัย
(๔) กับพลอากาศโท มานพ สุริยะ สามีของ 'ครูศรีนาถ'

เมื่อทรงสละราชสมบัติแล้ว ในบั้นปลายพระชนมชีพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินวิถีชีวิตอย่างเงียบๆ และเรียบง่าย กับสมเด็จพระบรมราชินีและพระประยูรญาติสนิท ตราบกระทั่งเสด็จสวรรคต ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔

ณ พระตำหนัก ตรงบันไดใหญ่ พระประยูรญาติมาเฝ้าฯ พร้อมกันอยู่ ด้วยพระพักตร์หม่นหมอง สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ รีบเสด็จขึ้นพระตำหนักเข้าไปยังห้องพระบรรทม ทรงแลเห็นพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ บรรทมหงายบนพระที่ สมเด็จพระบรมราชินีจึงเสด็จตรงเข้าไปถวายบังคม แล้วกันแสงซบพระยุคลบาทสมเด็จพระบรมราชสวามีอยู่ตรงนั้น

พระมหากษัตริย์สยามพระองค์สุดท้าย ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และพระองค์แรกในระบอบประชาธิปไตย เสด็จสวรรคตแล้ว

นั่นหมายความว่า พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็น “ร่มโพธิ์ไทร ให้ความร่มเย็นเป็นผาสุก” สมดังพระราชวาจาที่พระราชทานไว้แก่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในวันที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ สวรรคต ได้เสด็จจากไปไม่มีวันกลับแล้วเช่นกัน

สงครามยังไม่ยุติ ปีแล้วปีเล่า ก็ยิ่งยืดเยื้อยาวนาน การประหัตประหารทำลายกันในประเทศแต่ละประเทศ และเมืองแต่ละเมือง ลุกลามเหมือนไฟไหม้ไปทั่วยุโรป ทางตะวันออก แสนยานุภาพของญี่ปุ่นก็แผ่ขยายเข้ายึดครองเอเชีย แม้แต่สยามเองก็ไม่อาจรอดพ้นภัยสงครามได้ในที่สุด

ในอังกฤษ ความวิปโยคทำให้ประชาชนจำนวนมากเริ่มสิ้นหวัง ได้แต่สวดมนต์ภาวนาขอให้ตนพ้นความมืดมนของวันนี้ และวันหน้าในเมื่อมองไม่เห็นแสงสว่างที่ปลายทาง

คนที่เป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นบุพการีที่เหลืออยู่คนเดียวของลูกซ้ำไร้ญาติผู้ใหญ่ผู้เป็นประธานของวงศ์สกุลคอยเกื้อหนุนให้อุ่นใจเหมือนเช่นอดีต คงยิ่งมีความกังวลเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ

ภาพความกังวลเหล่านี้สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนจากรับสั่งของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เมื่อทรงปรารภถึงช่วงเวลาอันสับสนนั้น

“ระหว่างสงคราม เป็นห่วงลูกเหลือเกิน”

ตอนที่ ๕
สิ้นสงคราม

สงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นมหาสงครามที่แบ่งประเทศใหญ่น้อยเกือบทั่วโลกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายสัมพันธมิตร มีแกนนำหลักคือ สหราชอาณาจักร สหภาพโซเวียต และสหรัฐอเมริกา ส่วนอีกฝ่ายคือฝ่ายอักษะ มีแกนนำหลักคือ เยอรมนี อิตาลี และญี่ปุ่น แต่ละขั้วอำนาจก็มุ่งหน้าราวีกันจนเกิดสงครามย่อย ลุกลามเป็นสมรภูมิรบทั่วทุกภูมิภาคทั้งยุโรปและเอเชีย

บรรดาประเทศเล็กประเทศน้อยจำต้องกลายเป็นประเทศคู่สงครามไปด้วย เพราะต้องศิโรราบตามประเทศมหาอำนาจผู้แข็งแกร่งที่เข้ามารุกราน จนตกอยู่ในภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกกันถ้วนหน้า ชวนให้คิดถึงบทพระราชนิพนธ์เรื่อง 'วิวาหพระสมุท' ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เปรียบเปรยอำนาจไว้กับกำหมัดขนาดใหญ่และขนาดย่อมไว้ว่า

"ผู้ใดมีอำนาจวาสนา
ธรรมดาหาอะไรก็หาได้
กำหมัดคือยุติธรรมจงจำไว้
ใครหมัดใหญ่ได้เปรียบเรียบเทียวเกลอ
ใครหมัดย่อมก็ต้องถ่อมกายายอบ
ต้องคอยหมอบคอยกราบราบเทียวเหนอ
คอยระแวงแขยงอยู่ละเออ
มิได้กล้าเผยอขึ้นตึงตัง
มีอำนาจวาสนาวาจาสิทธิ์
พูดสิ่งใดไม่ผิดเพราะฤทธิ์ขลัง
ถึงพูดผิดกำหมัดซัดลงปัง
กลายเป็นพูดถูกจังไปทั้งเพ"

ประเทศไทยย่อมไม่อาจหลีกพ้นสัจธรรมข้อนี้ได้ ในที่สุดจึงต้องยอมเข้าร่วมกับฝ่ายอักษะ ภายใต้อาณัติของญี่ปุ่นซึ่งยกพลขึ้นบกที่ชายทะเลทางปักษ์ใต้ เมื่อเดือนธันวาคม ๒๔๘๔

ดูเหมือนว่าวันและคืนในช่วงสงครามช่างยาวนานเสียเหลือเกิน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ผู้ทรงเป็นมิ่งขวัญที่ยึดเหนี่ยวจิตใจก็เสด็จสู่สวรรคาลัยแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงทรงดำเนินชีวิตอย่างเงียบเหงาและกังวล ไหนจะเรื่องการดำรงชีวิตของพระองค์เอง ไหนจะทรงเป็นห่วงเจ้านายและพระประยูรญาติทางบ้านเกิดเมืองนอน เพราะบัดนี้ สยาม หรือชื่อใหม่ว่าประเทศไทยก็ตกกระไดพลอยโจนกลายเป็นประเทศผู้ร่วมสงครามมหาเอเชียบูรพาไปเสียแล้ว

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีโอกาสได้ทันทอดพระเนตรเห็นสงครามมาหลายครั้ง ทรงสังเวชพระทัยยิ่งกับสงครามโลกครั้งนี้ ถึงกับทรงปรารภไว้ในลายพระหัตถ์ถึงพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง พระธิดาองค์ใหญ่ของทูลกระหม่อมบริพัตร

"ถ้าว่าโดยทั่วไป ดูมันเปนเคราะห์กรรมของมนุษย์ยิ่งกว่าอย่างอื่น ทุกประเทศก็เห็นกันมาตั้งแต่เสร็จมหาสงคราม (สงครามโลกครั้งที่ ๑) ว่าถ้าเกิดมหาสงครามอีก ถึงใครแพ้หรือชะนะก็จะฉิบหายด้วยกันหมด แต่ก็ขืนรบกัน ช่วยกันเอาคนของตนไปวานให้อีกฝ่ายหนึ่งฆ่า และช่วยกันฆ่ามนุษย์ทั้งชายหญิงเด็กผู้ใหญ่ที่ไม่ได้รบพุ่งตายเสียด้วยอีกมากกว่ามาก

ยังจะเกิดทุภิกขภัยแพร่หลาย และที่สุดถึงเวลาเลิกสงคราม ยังจะเกิดเศรษฐกิจฝืดเคืองขนานใหญ่ ได้ความเดือดร้อนไปอีก มันเปนกรรมของมนุษย์โลกด้วยประการณี้”

การติดต่อสื่อสารในสมัยนั้นล่าช้าและลำบากยากเย็นกว่าสมัยนี้มาก นานๆ ที สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงทรงได้ข่าวทางเมืองไทยสักที แต่เมื่อทรงได้ยินข่าวมาทีไร ก็ล้วนแต่เป็นข่าวให้ไม่สบายพระทัย เช่นข่าวเจ้านายหลายพระองค์ ทั้งที่ประทับอยู่ในเมืองไทย และที่เสด็จลี้ภัยไปพำนักที่ปีนังและอินโดนีเซีย ต้องทรงลี้ภัยสงครามเข้าในค่ายรักษาความปลอดภัยบ้าง หรือน่าเศร้าใจกว่านี้คือร่วงโรยสิ้นพระชนม์จากไปทีละพระองค์สองพระองค์ติดๆ กันบ้างอย่างน่าใจหาย

ช่วงสงครามนั้น ข่าวสิ้นพระชนม์ของเจ้านายทรงเคารพนับถือผ่านเข้าสู่ความรับรู้ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่ได้ว่างเว้น ก่อนสงครามไม่นาน “ทูลกระหม่อมอาหญิง” หรือสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ก็สิ้นพระชนม์ในปี ๒๔๘๑ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สิ้นพระชนม์ในช่วงสงครามเมื่อปี ๒๔๘๖ และ “ทูลกระหม่อมอาบริพัตร” หรือสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงรักและติดประหนึ่งพระบิดาเมื่อครั้งเสด็จอินโดนีเซีย ก็สิ้นพระชนม์ในปีถัดมา

มาถึงช่วงปลายสงครามโลก เจ้าฟ้าหญิงได้ทรงพระเกษมสำราญบ้างก็ด้วยการปลอบประโลมดูแลจากพระชนนีและข้าหลวงในพระองค์ และทรงพบปะคนไทยในอังกฤษบ้างเป็นครั้งคราว มิให้ทรงเงียบเหงาจนเกินไป

นับว่ายังเป็นโชคดีอยู่บ้าง ที่ว่าสงครามมิได้ดุเดือดรุนแรงอยู่ตลอดทุกคืนทุกวัน ยังพอมีช่วงที่พอจะออกจากบ้านไปไหนมาไหนได้บ้าง กิจการของสามัคคีสมาคมก็ยังคงดำเนินต่อไป ดูเหมือนว่าสงครามจะทำให้ความสมัครสมานของคนไทยในต่างแดน เป็นปึกแผ่นเข้มแข็งยิ่งขึ้นกว่ายามปกติด้วยซ้ำ

บางวันที่เหตุการณ์บ้านเมืองสงบ พอจะวางใจได้ถึงความปลอดภัย พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็โปรดให้จัดงานประทานเลี้ยงแก่สมาชิกสามัคคีสมาคมที่ยังมาเฝ้าไปมาหาสู่บ้าง เพื่อไม่ให้บรรยากาศในตำหนักเงียบเหงาเกินไป หนุ่มสาวชาวไทยในอังกฤษก็มีโอกาสได้มาพบปะสังสรรค์ และได้ทำงานเล็กๆ น้อยๆ ร่วมกัน

พลเอก ประพัทธ์ กุวานนท์ อดีตราชองครักษ์ประจำสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เล่าถึงวันเก่าๆ เอาไว้ว่า

“เวลามีงานประทานเลี้ยง เสด็จพระนางฯ โปรดให้ผมทำหน้าที่ปฏิคม ต้อนรับแขกที่มาในงาน แต่บางครั้งกำลังของข้าหลวงก็ไม่พอ เพราะต้องทำอาหารเลี้ยงคนจำนวนมาก ผมก็เข้าไปเป็นลูกมือในครัว ช่วยหั่นผักเนื้อคนละไม้คนละมือ”

ด้วยอัธยาศัยอันดีและความกระตือรือร้นที่จะช่วยงานประทานเลี้ยงที่ทรงจัดอยู่บ่อยๆ เป็นเหตุนายร้อยหนุ่มได้มีโอกาสพบปะทำความคุ้นเคยกับคุณสัตยวดี จารุดล ข้าหลวงซึ่งเป็นพระประยูรญาติสนิทข้างพระชนนีของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ

จนกระทั่งเกิดเป็นความรักกันขึ้น

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเข้าใจธรรมชาติของความรักเป็นอย่างดี นอกจากมิได้ทรงกีดขวางแล้ว ก็ยังทรงพระเมตตาประทานพระอนุญาตให้คุณสัตยวดีฯ กราบทูลลากลับประเทศไทย เพื่อเข้าสู่พิธีมงคลสมรสกับร้อยตรี ประพัทธ์ กุวานนท์ พร้อมหน้าญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายตามประเพณีไทยอีกด้วย

หลังจากสมรสแล้ว ทั้งร้อยตรี ประพัทธ์และคุณสัตยวดี ได้รับปฏิบัติงานถวายสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ตามพระประสงค์อยู่ทางเมืองไทย ด้วยความซาบซึ้งในพระเมตตา และจงรักภักดีตลอดชั่วชีวิตของทั้งสองคน

ชัยชนะหรือความพ่ายแพ้ในการสงครามย่อมเป็นเรื่องไม่แน่นอน แม้ทางซีกโลกตะวันตก เยอรมันจะยอมแพ้แก่ฝ่ายสัมพันธมิตรแล้วในเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๘ แต่ทางตะวันออก การยุทธยังคงดำเนินต่อไปจนกระทั่งในที่สุด อาวุธอันทรงอานุภาพมหาศาลของฝ่ายสัมพันธมิตรก็สามารถปราบปรามฝ่ายอักษะได้

กองทัพสหรัฐอเมริกา ได้ส่งเครื่องบินมาทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมา และนางาซากิ ในประเทศญี่ปุ่น ก่อความหายนะอันสาหัสที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ ชาวโลกต่างตะลึงงันในอานุภาพ

ทั้งสองพระองค์กับพระสหายชาวต่างชาติ

การทำลายล้างของอาวุธชนิดนี้กันถ้วนหน้า ญี่ปุ่นจำประกาศยอมแพ้สงคราม และนำไปสู่การ “ประกาศสันติภาพ” ในวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ เป็นการจบสิ้นมหาสงครามที่ดำเนินมาถึง ๖ ปี

ชีวิตมนุษย์ได้ถูกสังเวยให้แก่สงครามที่เพิ่งสิ้นสุดลงนี้ราว ๕๗ ล้านคน

ถึงไทยจะร่วมกับญี่ปุ่นในการประกาศสงคราม แต่ความร่วมมืออย่างลับ ๆ ของไทยกับฝ่ายสัมพันธมิตรโดย “ขบวนการเสรีไทย” อันได้แก่คนไทยในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ทำให้ไทยมีอำนาจต่อรองในการเจรจากับฝ่ายสัมพันธมิตรหลังสงครามยุติ โดยสหรัฐอเมริกาเป็นชาติแรกที่ประกาศว่าไทยไม่เคยประกาศสงครามต่อประเทศของตน ผลกระทบในฐานะผู้พ่ายแพ้สงครามจึงไม่ตกแก่ไทยเต็มที่

จะมีใครได้ทันนึกถึงบ้างหรือไม่ว่าขบวนการเสรีไทย ที่ก่อร่างสร้างตัวขึ้นสายหนึ่งในประเทศอังกฤษนั้น คือผลจากความสามัคคีและรักชาติบ้านเมือง ของเหล่าพระราชวงศ์ ข้าราชการ และนักเรียนไทยในสามัคคีสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงก่อตั้งไว้ในกาลก่อนด้วยพระราชประสงค์ที่จะปลูกฝังสามัคคีของคนไทยในต่างแดนให้แน่นแฟ้น เพื่อเป็นประโยชน์ทั้งในยามปกติและคับขัน

ด้วยเหตุนี้จึงอาจพูดได้ว่าคนไทยจึงรอดพ้นจากมหันตภัยของความเป็นผู้แพ้สงคราม โดยเป็นหนี้พระเดชพระคุณพระมงกุฎเกล้าฯ ผู้เสด็จสวรรคตไปนานแล้ว อย่างที่คนจำนวนมากอาจจะไม่ทันตระหนักถึงสายพระเนตรอันกว้างไกลในข้อนี้

“เพราะฉะนั้นจึงควรชวนกันพร้อม
ต่างปรานีประนอมน้อมจิต
รวมกำลังกายาและความคิด
ผูกสนิทปรองดองผู้ต้องใจ
คณะใดไร้สามัคคีรส
จะกอบการใดหมดไม่ดีได้
แม้คณะยินยอมพร้อมใจ
การสิ่งใดก็สมอารมณ์จินต์
ถึงแม้มีผู้ใดที่ใจพาล
จะคิดผลาญมิได้ดังถวิล
กำลังสามัคคียิ่งศิรินทร์
ยืนอยู่สิ้นสุดฟ้าและธาตรี”
(พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ ว่าด้วยความสามัคคี)

เมื่อสงครามโลกใกล้จะยุติ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงย้ายไปประทับ ณ ตำหนักใหม่ เลขที่ ๒๖ ถนนหลุยส์เครสเซนต์ เมืองไบรตัน มณฑลซัสเซกซ์ เป็นบ้านที่ทรงซื้อต่อมาจากนายทหารอังกฤษคนหนึ่ง เจ้าของเดิมเกรงว่าจะบริเวณนี้จะไม่รอดพ้นภัยสงคราม จึงประกาศขายในราคาถูก ก่อนอพยพไปอยู่เมืองอื่น

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเล่าว่า

“...เมื่อขณะจะซื้อ ก็ต้องตัดสินใจว่าคงไม่มีอันตราย ที่จริงก็เคราะห์ดีมาก ที่รอดมาได้”

ไบรตันเป็นเมืองชายทะเล มีทิวทัศน์งดงาม สะอาด และสงบ ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นเนินสูงลาดลงสู่ทะเล ตำหนักแห่งใหม่นี้เป็นแฟลต ๔ ชั้น ในย่านที่อยู่ของชนชั้นกลาง มองออกไปหน้าตำหนักเห็นสวนและถนนสายยาว ลัดเลี้ยวไปตามชายทะเล ดูงามตา

ห่างตำหนักไปประมาณ ๑ กิโลเมตร มีสะพานยาวทอดไกลออกไปในทะเล เป็นที่เดินเล่นพักผ่อนหย่อนใจของชาวเมือง และเป็นสถานที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดเสด็จไปทรงพระดำเนินออกกำลังพระวรกายและพักผ่อนพระอิริยาบถเสมอในวันที่อากาศแจ่มใส

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงเจริญพระชนมายุได้ ๒๐ พรรษาแล้ว เจ้าฟ้าหญิงพระองค์น้อยเมื่อหลายปีก่อน บัดนี้ ทรงพระสิริโฉมเพิ่มพูนขึ้นเป็นหญิงสาวเต็มที่ พระจริตกิริยาก็งดงามสมพระวัย แต่ไม่ทรงละทิ้งความสดใสร่าเริง ซึ่งเป็นพระบุคลิกประจำพระองค์นับแต่ทรงพระเยาว์

ใครได้เฝ้าแหนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ย่อมอดไม่ได้ที่จะชื่นชมพระชนนีผู้ทรงฟูมฟักทะนุถนอมหน่อเนื้อเชื้อไขของล้นเกล้าฯ ให้ทรงพระเจริญเติบใหญ่ แม้พระอนามัยจะไม่สมบูรณ์ แต่ก็ทรงงามพระจรรยามารยาทและพระรูปพระโฉม เป็นที่ประทับตาประทับใจ

คนอังกฤษละแวกไบรตัน รู้จักสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ กันแทบทุกคน เพราะพระนางเจ้าสุวัทนาฯ มีพระอัธยาศัยง่ายๆ เป็นกันเอง ไม่ถือพระองค์ ทรงสามารถคบหากับชนได้ทุกชั้น ตั้งแต่สามัญชนคนอังกฤษในละแวกนั้น ไปจนกระทั่งผู้ดีมีบรรดาศักดิ์ อย่างเช่นเมื่อมีงานแข่งม้าที่สนามเอสคอร์ท (Ascot Racecourse) ซึ่งสมเด็จพระราชินีแอนน์ทรงสร้างขึ้นไว้เมื่อเกือบ ๓๐๐ ปีมาแล้ว เป็นงานสโมสรกลางวันอันหรูหราของชาวอังกฤษที่พระราชวงศ์ตลอดจนผู้ดีมีหน้าตาทุกคนต้องแต่งกายงดงาม สวมหมวกทันสมัยที่สุดไปร่วมงานกัน พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงแต่งพระองค์งามสง่า ทรงพระมาลาและถุงพระหัตถ์ ถูกต้องตามกาลเทศะ ทรงจองโต๊ะน้ำชาในงานและเสด็จไปร่วมงานเช่นเดียวกับผู้มีบรรดาศักดิ์อื่นๆ

กุหลาบอังกฤษ

งานปีใหม่ที่แฟร์ฮิลส์

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ และหม่อมเจ้าหญิงจันทรจำรัส เกษมสันต์
ซึ่งเสด็จมาเป็นพระอภิบาลของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ในช่วงสงครามโลก

เกมกีฬาที่พระราชวงศ์และชนชั้นสูงในอังกฤษนิยมกันอย่างจริงจัง ถือเป็นประเพณีนิยม มิใช่การพนันขันต่อ เช่น การแข่งม้า ก็ทรงเรียนรู้และติดตามความเป็นไปอย่างใกล้ชิด

เมื่อพระนางเจ้าสุวัทนา ฯ เสด็จมาประทับที่ไบรตัน ก็ไม่ได้ทรงเก็บพระองค์อยู่โดดเดี่ยวลำพัง หากแต่โปรดจะทรงคบหาสมาคมกับคนทั่วไปในเมือง ทั้งไทยและฝรั่ง จึงทรงเป็นที่รัก และเป็นที่รู้จักของชาวเมืองไบรตันเป็นอย่างดี

สมัยนั้น ถ้าคนไทยคนใดหาทางไปตำหนักไม่ถูก เพียงแค่บอกตำรวจหรือคนอังกฤษแถบนั้นว่าจะไปเฝ้า *"Queen of Siam"* เขาก็จะชี้ทางได้ไปยังตำหนักได้ถูกกันทุกคน

มหาสงครามสิ้นสุดลงแล้ว มรสุมร้ายที่กระหน่ำมาสู่วิถีพระชนมชีพราชนารีไทยทั้งสองพระองค์มานานหลายปีกำลังพัดผ่านไป ฉากใหม่ของทุกชีวิตบนเกาะอังกฤษกำลังจะเปิดขึ้นอีกหน้าหนึ่ง ความหวังและกำลังใจเริ่มกลับฟื้นคืนมา เป็นเวลาที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมุ่งมั่นที่จะสานต่อการรักษาพระอนามัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ อย่างต่อเนื่องและจริงจังอีกครั้ง

ตอนที่ ๖

ความเพียร

หลังสงครามจบสิ้น ทุกคนบนเกาะอังกฤษก็เหมือนตื่นจากฝันร้าย แม้ซากปรักหักพังยังคงหลงเหลืออยู่ แต่เมื่อรู้ว่านับแต่นี้จะไม่ต้องคอยผวาตื่นด้วยเสียงสัญญาณเตือนภัย ไม่ต้องคอยอพยพโยกย้ายเอาชีวิตรอดอีกแล้ว ทุกชีวิตก็เริ่มมีความหวัง และมุ่งหน้าแสวงหาความสุขตามความฝันแห่งตน ราชนารีไทยสองพระองค์ก็เช่นกัน ฉากชีวิตใหม่หลังสงครามของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เริ่มต้นขึ้น ณ ตำหนักใหม่บนถนนหลุยส์เครสเซนต์ เมืองไบรตัน

ประธานของตำหนักก็ได้แก่เจ้าฟ้าหญิงพระชนม์ ๒๐ ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยพระโฉมสง่างาม พระพักตร์อันผ่องใสและแวววระเนตรอันเป็นประกายนั้น ผู้มีโอกาสเข้าเฝ้าครั้งแรก มักจะมิได้เว้นออกปากด้วยความตื้นตันใจว่า ละม้ายสมเด็จพระบรมชนกนาถยิ่งนัก

พระสิริโฉมและพระจริยวัตรนั้นงดงามสมดังที่ท่านผู้หญิงดุษฎีมาลา มาลากุล ณ อยุธยา เคยร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติไว้ ว่า

“พระทรงโฉมโสภาหาไหนเหมือน
ยามแย้มเยื้อนพระเนตรฉายประกายกล้า
เหมือนพระเนตรองค์สมเด็จพระรามา–
ธิบดีศรีสินทร์มหาปิตุรงค์
อันสมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์นี้
แม้ทรงมีพระยศอันสูงส่ง
แต่ก็ทรงประนอมถ่อมพระองค์
ผู้ประสงค์เฝ้าแหนจึงแน่นวัง”

ส่วนพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ผู้ทรงเจริญพระวัยย่างเข้า ๔๐ พรรษา ยิ่งวันยิ่งทรงงามด้วยสง่าราศีของผู้ใหญ่วัยกลางคน เปี่ยมด้วยพลังแห่งสติปัญญาและความกระตือรือร้นอย่างผู้นำ มีประสบการณ์และความสามารถในการประคองพาชีวิตครอบครัวตลอดจนเหล่าบริวารภายใต้อารักขา ให้ล่วงพ้นวิกฤตการณ์หนักหนามาแล้วหลายครั้งหลายหน ประหนึ่งคำพยากรณ์โชคชะตาที่แจ่มชัดว่า ก้าวต่อไปในวันหน้าของพระองค์ย่อมดำเนินไปได้อย่างมั่นคง

การรักษาพระอนามัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้ขาดช่วงไปนานหลายปีในระหว่างสงคราม จนมาถึงบัดนี้ สงครามจบสิ้นลง พระนางเจ้าสุวัทนาฯ เพิ่งทรงมีโอกาสเสาะแสวงหาแพทย์และวิทยาการที่ดีที่สุดเท่าที่จะพึงหาได้อีกครั้งหนึ่ง

หลังจากพิจารณาอย่างรอบคอบหลายๆทาง ในที่สุดก็ทรงตัดสินพระทัย นำเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ออกจากอังกฤษไปทรงรับการตรวจและรักษาพระองค์ที่สหรัฐอเมริกา ประทับอยู่เป็นระยะเวลาสั้นๆ ก่อนจะเสด็จกลับอังกฤษตามเดิม

แม้ว่าต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมากในเรื่องนี้ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงเต็มพระทัยเพื่อให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงได้รับการรักษาอย่างทันสมัย

ที่สุด เป็นหนทางเดียวที่จะได้ทรงมีพระสุขภาพสมบูรณ์ ระยะก่อนหน้านี้ทรงตัดสินพระทัยขายที่ดินท่าวาสุกรีทางเมืองไทยให้แก่รัฐบาล เป็นค่าใช้จ่ายระหว่างสงคราม เงินจำนวนนี้ยังมีเหลือพอที่จะเป็นค่ารักษาพระองค์สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ที่สหรัฐอเมริกาได้

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ทรงโดยสารเรือเดินสมุทรควีน แมรี เที่ยวปฐมฤกษ์ ไปยังสหรัฐอเมริกา เพื่อทรงพาเจ้าฟ้าหญิงไปพบพลอากาศจัตวา นายแพทย์มาโฮนี ผู้เชี่ยวชาญทางสมอง แห่งกองทัพอากาศอเมริกัน

ทั้งสองพระองค์ประทับอยู่ที่อเมริกาจนเสร็จสิ้นการรักษา ก็เสด็จกลับมาประทับที่อังกฤษ จากนั้น หมอมาโฮนีได้ส่งยาผ่านทางสถานทูตไทยที่ลอนดอน มาถวายอย่างสม่ำเสมอ จนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีพระอนามัยดีขึ้นเป็นลำดับ เท่าที่จะพึงเป็นได้ในการแพทย์ยุคนั้น

ย้อนกลับไปทางด้านความเป็นอยู่ เมื่อสิ้นสงคราม แม้ภัยพิบัติทางประหัตประหารสิ้นสุดลง แต่ภัยด้านใหม่คือเศรษฐกิจฝืดเคืองก็ทวีความรุนแรงขึ้นแทน เหมือนอย่างที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพยากรณ์ไว้ไม่มีผิด ไม่ว่าประเทศนั้นจะอยู่ในฐานะผู้ชนะหรือผู้แพ้ก็ได้รับผลกระทบทั้งสิ้น ไม่เว้นแม้แต่ประเทศมหาอำนาจอย่างอังกฤษก็ไม่วายตกอยู่ในภาวะลำเค็ญเช่นเดียวกัน

ดังที่ได้กล่าวในบทก่อนๆว่า พระราชมรดกตามพระราชพินัยกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ มิได้ตกแก่พระราชธิดาแม้แต่สิ่งเดียว เหลือเพียงเงินปีน้อยนิดเพียงปีละ ๘๐๐ บาทที่พระคลังถวายแก่ผู้ดำรงฐานันดรเจ้าฟ้าทุกพระองค์ เงินรายปีจำนวนนี้อย่าว่าแต่การใช้ชีวิตในต่างแดนเลย แม้ว่าในประเทศไทย ก็ยังไม่เพียงพอแม้แต่กับสามัญชนธรรมดาสักครอบครัวหนึ่ง

นอกจากนี้ ทรัพย์เกือบทั้งหมดที่ทรงมีก็หมดสิ้นไปจากการใช้จ่ายในยามสงคราม และการรักษาพระอนามัยสมเด็จเจ้าฟ้าฯ จนเรียกได้ว่าความฝืดเคืองเริ่มเข้ามาเยือนราชนารีทั้งสองพระองค์

แต่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็มิได้ทรงท้อถอยหมดอาลัยตายอยากกับชะตากรรม ทรงคำนึงถึงหน้าที่หลักของพระองค์เป็นสำคัญ ประการแรกนั้นคือรักษาพระอนามัยของเจ้าฟ้าหญิง ซึ่งสำเร็จลุล่วงไปแล้ว และประการที่สองคือการประคองฐานะไว้ตามพระเกียรติยศ ดังรับสั่งว่า

“...แม้จะต้องลำบากหนักแรงนัก ก็ต้องพยายาม ไม่ให้คนทั้งหลายเขานินทาได้ว่าปราศจากพ่อเสียแล้ว แม่ก็ทอดทิ้งลูก”

ด้วยพระปรีชา และพระนิสัยที่เข้มแข็งอดทน ไม่นิ่งเฉยปล่อยชีวิตไปตามยถากรรม พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงหาหนทางออกที่จะเพิ่มพูนพระราชทรัพย์ โดยไม่ต้องพึ่งพิงผู้ใด ทรงเริ่มหนทางด้วยการศึกษาวิธีดำเนินธุรกิจอย่างที่ชาวอังกฤษสมัยนั้นนิยมกัน ไม่ว่าจะเป็นการซื้อขายบ้านและที่ดิน หุ้นและพันธบัตร

พระอุปนิสัยช่างรับสั่ง และโปรดที่จะทรงพบปะเจริญมิตรภาพกับคนทั่วไป ไม่เลือกชนชั้นวรรณะ ทำให้พระนางเจ้าสุวัทนาฯ มีพระสหายชาวอังกฤษเป็นจำนวนไม่น้อย ในจำนวนนี้ก็ทรงมีหลายคนที่เป็นกัลยาณมิตร เข้าใจถึงความจำเป็นต้องทรงขวนขวายหารายได้ จึงคอยถวายคำแนะนำวิธีการทำธุรกิจอย่างผู้ที่ชำนาญและมีประสบการณ์มาก่อน อย่างเช่นสุภาพบุรุษชาวอังกฤษผู้หนึ่งชื่อมิสเตอร์คอกซ์ ได้ถวายคำแนะนำเรื่องการซื้อขายบ้านและที่ดิน จนตลอดจนซื้อขายหุ้นให้เข้าพระทัย

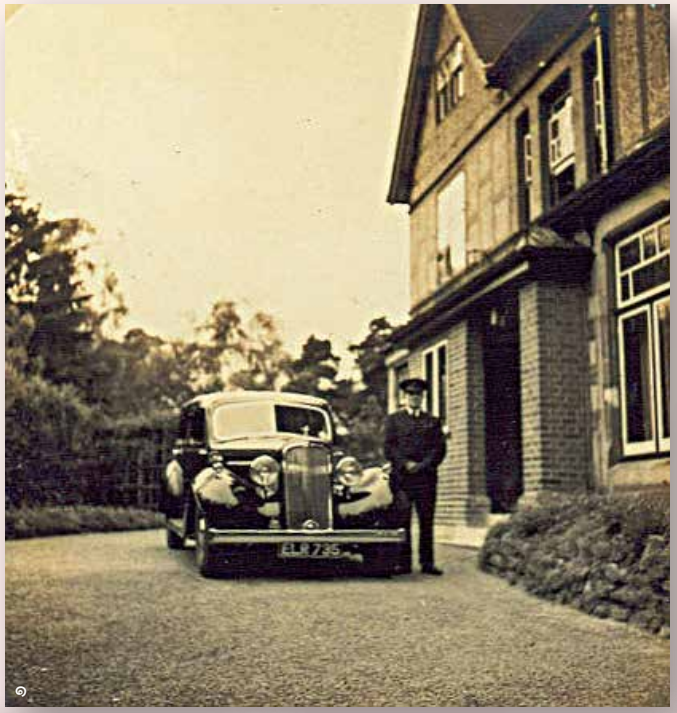
เหตุที่ทรงรู้จักกับมิสเตอร์คอกซ์ นักธุรกิจใหญ่ผู้มีความสามารถเริ่มด้วยการที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงคุ้นเคยกับหม่อมเจ้าจันทรจำรัส เกษมสันต์ ก่อน

เดิมที ท่านหญิงจันทรจำรัสหรือ “อาจันทร์” ของเจ้าฟ้าหญิง ทรงเป็นนางพยาบาลผู้เชี่ยวชาญแห่งโรงพยาบาลศิริราช เมื่อท่านหญิงเสด็จมาประทับที่อังกฤษ ก็ทรงไปมาหาสู่ในหมู่พระราชวงศ์เสมอ ทั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงพระเมตตา พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงทรงสนิทสนมกับท่านหญิงเป็นพิเศษ

ในที่สุดท่านหญิงจันทร์ฯ ก็ทรงรับหน้าที่มาเป็นพระอภิบาลของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เพราะทรงมีความชำนาญด้านการพยาบาล ส่วนมิสเตอร์คอกซ์ผู้นี้เป็นสวามีของท่านหญิงจันทร์ฯ เคยทำงานที่บริษัท หลุยส์ ที เลียวโนเวนส์ จำกัด ซึ่งตั้งอยู่ในประเทศไทยมาเป็นเวลานาน จึงนับว่าไม่ใช่คนอื่นไกล หากแต่เป็นเขย ‘เกี่ยวดอง’ ในพระราชวงศ์คนหนึ่ง นอกเหนือจากเป็นพระสหาย ทำให้พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงวางพระทัยได้ในเรื่องการปรึกษาหารือ

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ มีพระปรีชาสามารถเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เมื่อบวกกับวิสัยทัศน์อันกว้างไกล ทำให้ทรงชำนาญมากขึ้นเป็นลำดับ ทรงสะสมรายได้จากน้อยไปหามาก ด้วยความรอบคอบ

หลายครั้งโชคก็เข้าข้างพระองค์ ทำให้มีรายได้เพิ่มพูนขึ้น จนกระทั่งพ้นจากความฝืดเคือง กลายเป็นผู้มีทรัพย์สินส่วนพระองค์มากพอจะดำรงพระชนม์อยู่ในอังกฤษได้อย่างไม่ขาดแคลน เป็นเวลาหลายปีต่อมา

๑

๔

๒

๓

๖

๕

(๑) รถพระที่นั่งพร้อมสารถี

(๒) (๖) ชาวต่างชาติบางคนรู้จักพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในนาม 'ควีนออฟสยาม' บางคนก็รู้จักในนาม 'มาดามสุวัทนา'

(๓) ทั้งสองพระองค์ ณ ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ เมืองไบรตัน ประเทศอังกฤษ

(๔) พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงแต่งพระองค์ได้สมกาลเทศะเสมอ

(๕) พระสิริโฉมเจ้าฟ้า

(๖) เสื้อขนสัตว์กันหนาวตามสมัยนิยม

อาจกล่าวได้ว่า พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเป็นสตรีไทยรายแรกๆ แห่งยุคนั้น ที่เข้าใจและมีทักษะด้านการบริหารการเงินและจัดการลงทุนให้ทรัพย์สินเกิดดอกผล งอกเงยได้ตามวิธีการอย่างตะวันตก

ความสามารถประกอบอีกประการหนึ่งคือพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงฝึกพระองค์ด้านภาษาจนสามารถฟัง เขียน และรับสั่งภาษาอังกฤษได้คล่องแคล่ว ทำให้ทรงติดต่อกับฝรั่งได้สะดวกไม่มีปัญหา เป็นส่วนเอื้ออำนวยในการทำธุรกิจได้มาก

ดังที่ข้าในพระองค์ที่เคยถวายงานอยู่ที่อังกฤษเล่าไว้

“เสด็จพระนางฯ รับสั่งภาษาอังกฤษได้คล่อง ถึงขนาดเถียงกับฝรั่งได้ ส่วนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงได้ดีทั้งภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส”

ชีวิตแต่ละวันของสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ที่ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ ไม่ได้ผ่านไปอย่างเปล่าประโยชน์ เพราะพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังทรงเข้มงวดเรื่องการศึกษาของพระราชธิดา ตลอดจนข้าหลวงทุกคนในตำหนักเหมือนเคย ที่ขาดไม่ได้เลยคือการเรียนภาษาอังกฤษกับครูที่ทรงจ้างครูมาสอนแก่ทุกคน

ครูชาวอังกฤษที่ทรงจ้างมาสอนที่ตำหนักระยะนี้ชื่อมิสซิสเชฟเฟอร์ ขณะนั้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีพระอนามัยดีขึ้นมากแล้ว ประกอบกับเหตุที่ประทับอยู่อังกฤษเป็นเวลาร่วมสิบปี จึงทรงชำนาญภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสราวกับเจ้าของภาษา ครูจึงเริ่มถวายพระอักษรวรรณคดีอังกฤษแด่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ อย่างจริงจัง นอกจากนี้ ทุกวันอังคารและวันพฤหัสบดี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยังทรงเรียนเปียโนกับครูชาวอังกฤษ

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงทราบดีว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงโปรดปรานการทรงเปียโนมากตั้งแต่สมัยประทับที่เมืองไทยแล้ว และหมอมาโฮนียังแนะนำด้วยว่าลักษณะพระอนามัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ นั้น หากให้ได้ทรงออกพระกำลังสม่ำเสมอ และได้ทรงฝึกสมองด้านดนตรีและการคำนวณตามที่โปรดอย่างต่อเนื่องแล้ว พระปรีชาสามารถจะพัฒนาขึ้นได้อย่างอัจฉริยะเหนือคนสามัญ

ในเดือนมิถุนายน ๒๔๘๙ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้มีข้าหลวงไทยมาปฏิบัติหน้าที่เพิ่มเติม ได้แก่ คุณอินทุประภา นิโครธวณิช ข้าหลวงเดิมและนางสาวจงรัก สุจริตกุล สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จึงทรงได้ข้าหลวงที่คุ้นเคยเพิ่มขึ้นอีก หลังจากที่ข้าหลวงบางส่วนขอพระราชทานพระอนุญาตเดินทางกลับเมืองไทยไปมีครอบครัว บรรยากาศที่ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์จึงกลับมาอบอุ่นคับคั่งอีกครั้ง

นอกจากคุณอินทุประภาและคุณจงรักแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยังทรงได้พระสหายใหม่ เป็นเด็กหญิงน้อยๆ น่ารักน่าเอ็นดู วัย ๓ ปี คือเด็กหญิงสุรัสวดี กุวานนท์ ธิดาของร้อยตรีประพัทธ์ กับคุณสัตยวดี พระประยูรญาติและข้าหลวงของพระองค์ที่กราบทูลลากลับเมืองไทยไปเมื่อหลายปีก่อน

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพระเมตตาชุบเลี้ยงเด็กหญิงสุรัสวดี หรือ “ปิ๋ว” ประหนึ่งธิดาบุญธรรม ทรงส่งให้เข้าเรียนในโรงเรียนประจำและโรงเรียนเลขานุการจนจบหลักสูตร ส่วนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ นั้นก็โปรดหนูปิ๋วเป็นอย่างมาก ทรงพระกรุณาโปรดให้เฝ้ารับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทเสมอ

ปกติแล้ว ถ้าเป็นคนไทย สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะไม่โปรดให้กราบทูลภาษาต่างประเทศด้วยเป็นอันขาด แม้แต่ทูลด้วยภาษาไทยคำฝรั่งคำปนกันก็ไม่ได้ แต่สำหรับหนูปิ๋ว ทรงพระเมตตายกเว้น เป็นคนไทยแต่เพียงผู้เดียวที่สามารถกราบทูลภาษาอังกฤษกับพระองค์ได้ เพราะทรงเห็นว่ามาอยู่เมืองนอกแต่ยังเยาว์ อาจใช้ภาษาไทยได้ไม่คล่องนัก

พระวิริยอุตสาหะของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทำให้ทรงประคับประคองชีวิตของพระองค์เองและสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ผ่านพ้นวิกฤตการณ์ต่างๆ มาได้ จนกระทั่งทรงบรรลุเป้าหมายแห่งหน้าที่ที่ทรงตั้งปณิธานไว้ทั้งสองประการ

ในที่สุด พระอนามัยของเจ้าฟ้าหญิงก็ดีขึ้นโดยลำดับ และปัญหาความฝืดเคืองทางการเงินก็คลี่คลายลงไป สามารถทรงดำรงพระเกียรติยศไว้ได้อย่างสง่างาม โดยมิต้องพึ่งพาขอความอนุเคราะห์จากรัฐบาลไทยหรือบุคคลอื่นใด

ไม่ว่าจะทรงรู้สึกพระองค์หรือไม่ก็ตาม แต่ก็เป็นที่ประจักษ์แล้วว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ทรงมุ่งมั่นกระทำลงไป ล้วนแต่เป็นการดำเนินชีวิตตามวิถีที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้ว่า “คนล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร” โดยแท้

บ ท ที่ ๕
เวลาอันรื่นรมย์

ตอนที่ ๑
ชีวิตประจำวัน

ไบรตันอยู่ทางตอนใต้ของลอนดอน ห่างลงไปราว ๕๐ ไมล์ เป็นเมืองชายทะเลริมช่องแคบอังกฤษ เติบโตจากหมู่บ้านชาวประมงเล็กๆ มาเป็นเมืองพักร้อนที่ขึ้นชื่อลือชาในปลายรัชสมัยพระเจ้าจอร์จที่ ๓ ตอนต้นศตวรรษที่ ๑๙ พระเจ้าจอร์จที่ ๔ เมื่อครั้งทรงเป็นเจ้าฟ้าผู้สำเร็จราชการแทนพระราชบิดา ได้เสด็จมาสร้างพระตำหนักที่ประทับไว้ที่เมืองนี้ เรียกว่า Royal Pavilion ซึ่งยังตั้งงามตระหง่านเป็นจุดเด่นใจกลางเมืองมาจนทุกวันนี้

ไบรตันอยู่บนเนินสูงลาดลงสู่ชายทะเลที่มีหาดกรวดสวยงาม มีท่าเรือซึ่งเป็นสะพานยื่นออกไปในทะเลให้ชาวเมืองและนักท่องเที่ยวได้เดินชมทิวทัศน์งามตาทั้งในยามเช้าและเย็น อากาศก็สดชื่น และอบอุ่นกว่าทางเหนือ ในฤดูใบไม้ผลิและฤดูร้อนจะมองเห็นดอกไม้บานสวยสดจับตาอยู่ตามสวนสาธารณะและตามสวนดอกไม้เล็กๆ ในรั้วบ้านชาวเมือง

ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไบรตันยังไม่กว้างขวางใหญ่โตอย่างทุกวันนี้ เป็นเมืองเล็กๆ ที่สะอาดและสงบ เป็นที่รู้จักในหมู่นักเรียนไทยและคนไทยที่พำนักอยู่ในอังกฤษ ถึงถนนสายเงียบเชียบและสะอาดตาสายหนึ่งในเมืองแยกไปจากถนนโปรเมอนาร์ด (Promenade) ชื่อถนนหลุยส์เครสเซนต์ (Lewes Crescent) ซึ่งมีบ้านเลขที่ ๒๖ อันเป็นที่ตั้งของแฟลตสี่ชั้น สถาปัตยกรรมแบบจอร์เจียนหลังหนึ่ง คนไทยในอังกฤษยุคนั้นเรียกว่า “ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์” ตามชื่อถนน

แฟลตแห่งนี้หันหน้าออกถนนสายยาวซึ่งเลี้ยวไปตามชายทะเล มองเห็นน้ำทะเลสีฟ้าอ่อนของช่องแคบอังกฤษทอดตัวอยู่ในสายตา

ถ้าหากว่าเดินเข้าไปกดกริ่งประตูแฟลต ก็จะมีหญิงสาวชาวไทยเปิดประตูออกมาต้อนรับ เธอเป็นข้าหลวงหนึ่งในจำนวนน้อยคนที่ประจำอยู่ที่นี่ เมื่อทราบว่าผู้มาเยือนประสงค์จะเข้าเฝ้า ตามที่ได้รับพระอนุญาตล่วงหน้าแล้ว ก็จะพาขึ้นบันไดโค้งไปสู่ชั้น ๒ ซึ่งเป็นห้องรับแขกใหญ่ของแฟลตแห่งนี้

ระหว่างชั้น ๑ กับชั้น ๒ มีห้องน้ำสำหรับแขกที่มาเฝ้า เดินขึ้นบันไดไปอีกสัก ๑๐ ขั้น ก็จะแลเห็นห้องทางซ้ายมือ เป็นห้องบรรทมของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ตรงเข้าไปอีกนิดก็ถึงห้องรับแขกที่เรียกว่า “Drawing Room” ตกแต่งแบบอังกฤษ งามสะอาด บรรยากาศโปร่งสบาย มีเตาผิงอยู่ที่มุมหนึ่ง บนผนังแขวนกระจกบานใหญ่ในกรอบปิดทอง และภาพวาดทิวทัศน์ภูเขา ต้นไม้ และชายทะเล ดูชื่นตา

ที่ริมผนังและกลางห้องตั้งเครื่องเรือนหลายชิ้น เช่น โซฟาและเก้าอี้นวม ๒ ชุดตามแบบที่พบทั่วไปตามบ้านเรือนอังกฤษ ชุดหนึ่งเป็นโซฟาไม้ปิดทองแบบหลุยส์ที่ ๑๖ บุนวมและหุ้มแพรลายดอกไม้ดอกเล็กๆ สะสวยน่ารัก อีกชุดหนึ่งเป็นไม้โอ๊คสีเข้มกรุด้วยหวายถัก มีเบาะนวมหุ้มกำมะหยี่ลายดอกไม้เช่นกัน หนานุ่มนั่งสบาย

เครื่องเรือนทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะทรงย้ายที่ประทับที่ตำหนักใด หรือแม้แต่เมื่อเสด็จกลับประเทศไทยแล้ว พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็โปรดให้ย้ายตามพระองค์ไปด้วย เพื่อจะได้ไม่ต้องทรงซื้อเครื่องเรือนใหม่อยู่เรื่อยๆ ให้เป็นการสิ้นเปลือง

ในห้องมักตกแต่งด้วยแจกันดอกกุหลาบสดที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงปลูกเอง แย้มกลีบสวยสดชื่น สบายตา ริมผนังตั้งตู้กระจกเพียง ๒ ตู้ หลังตู้และมุมห้อง ประดับด้วยพระบรมฉายาลักษณ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระอิริยาบถต่างๆ

ตำหนักเลขที่ ๒๖ ถนนหลุยส์เครสเซนต์

พระบรมฉายาลักษณ์ทุกองค์ มีลายพระราชหัตถ์อันอ่อนหวานที่ทรงจารึกพระราชทานแก่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไว้ในกาลก่อน ใครที่มีโอกาสแวะเวียนเข้าไปในตำหนัก หากได้เพ่งพินิจอ่านถ้อยคำบนพระบรมฉายาลักษณ์แต่ละองค์ๆ แล้ว ย่อมอดไม่ได้ที่จะรู้สึกชื่นชมในพระราชอัธยาศัยอันอ่อนโยน เป็นยอดแห่งสุภาพบุรุษ ของล้นเกล้าล้นกระหม่อม

“ราม ร. รูปแต่งเครื่องกองร้อยหลวง, กรมราบหลวงอย่างเก่า ให้สุวัทนาด้วยความรัก เป็นที่ระลึกในการที่ได้มาค่ายหลวงบ้านโป่ง, พ.ศ.๒๔๖๗”

“ราม ร. รูปแต่งเครื่องสนามนายเสือป่ากรมกลางเหล่าพราน (อย่างเก่า) ให้สุวัทนาด้วยความรัก, และไว้ดูเล่นแปลกๆ, พ.ศ.๒๔๖๗”

“รูปแต่งเครื่องเต็มยศเสือป่ากรมม้าหลวงรักษาพระองค์, ให้สุวัทนาด้วยความรัก, เป็นที่ระลึกถึงซ้อมรบ, พ.ศ.๒๔๖๗”

“ราม ร. รูปแต่งเต็มยศกรมเสือป่ารักษาดินแดนนครศรีธรรมราช, ให้สุวัทนาด้วยความรัก, เป็นที่ระลึกถึงการไปเที่ยวปักษ์ใต้ด้วยกัน, พ.ศ.๒๔๖๗”

“ราม ร. รูป ‘พระรามทรงปืน’ ให้สุวัทนาด้วยความรัก และเป็นพยานว่าจะกระทำน่าที่ป้องกันเธอ เหมือนพระรามป้องกันและรบเพื่อนางสีดา, พ.ศ.๒๔๖๗”

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์เหล่านี้ติดพระองค์ไปทุกหนแห่งไม่ว่าจะประทับที่ตำหนักใดๆ เป็นพระบรมราชานุสรณ์ถึง “ล้นเกล้าล้นกระหม่อม” ที่ทรงรักและบูชาอย่างสูงสุด

ห้องรับแขกใหญ่นี้ยังมีประตูเปิดไปสู่ระเบียงเล็กๆ หน้าตำหนักชั้น ๒ ด้วย

สำหรับห้องบรรทมของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ อยู่บนชั้น ๓ ติดกับห้องนอนของมิสซิสฟาร์เมอร์ ซึ่งเป็นพระอภิบาลดูแลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ มิสซิสฟาร์เมอร์นั้นเป็นที่รักและสนิทสนมของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ อย่างมาก มักรับสั่งเรียกล้อพระพี่เลี้ยงอย่างขันๆ ว่า “ยายชาวนา” เพราะ Farmer แปลว่าชาวนา

“ยายชาวนา” ผู้นี้ เป็นทั้งพระพี่เลี้ยงและครูของเจ้าฟ้าหญิงพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงจ้างมาดูแลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เป็นพิเศษ ตามคำแนะนำของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ที่พระราชทานไว้ในกาลก่อน

“...ควรจะจ้างคนเลี้ยงฝรั่งพิเศษที่เปนครูได้ด้วย ที่เขาเรียกว่า Governess ข้อสำคัญที่สุดนั้น เธอต้องไว้ใจแพทย์และครูอย่างเด็ดขาด ถ้าเกิดเรื่องทะเลาะกันขึ้นระหว่างครูกับเด็ก เธอต้องเข้ากับครู ไม่ใช่กับเด็ก มิฉะนั้นก็ไม่ได้ผลอะไรเลย...”

ขึ้นไปชั้นบนสุด เป็นห้องนอน ๒ ห้องของข้าหลวง ได้แก่ คุณอรุณธดี จารุดล คุณอินทุประภา นิโครธวณิช รวมทั้งข้าหลวงรุ่นจิ๋ว ได้แก่เด็กหญิงปิ๋ว หรือสุรัสวดี กุวานนท์ และหม่อมราชวงศ์บุตรี กฤดากร

หม่อมราชวงศ์บุตรี กฤดากร (ต่อมาคือ ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ) เดินทางจากประเทศไทยมาเฝ้าถวายตัวเป็นข้าในพระองค์ตั้งแต่วัยไม่กี่ขวบ ขึ้นเครื่องบินจากเมืองไทยมาอย่างทุลักทุเล

“...ตอนนั้นอายุ ๕ ขวบ จำได้ว่ามีท่านพ่อ, แม่, พี่ชาย, น้องชาย, พี่สรรเสริญ ไกรจิตติ พี่จุ๊นเช็งน้องชายคุณหมอเต็กลิ้ม

...เชื่อมั้ยว่าเครื่องบินจากไทยไปอังกฤษสมัยนั้น ใช้เวลา ๓ วันเพราะเครื่องบินบินตอนกลางคืนไม่ได้ ...ต้องแวะลงกัลกัตตา อัมสเตอร์ดัม แล้วถึงจะถึงลอนดอน ไม่ได้มีสายการบินที่บินตรงเหมือนสมัยนี้

ทุกคนเมาเครื่องบินกันแทบตาย ...ยกเว้นก็แต่น้องชาย (หม่อมราชวงศ์กฤษต กฤดากร) อายุ ๑ ขวบ คลานไปคลานมาทั่วเรือบิน สนุกสนานอยู่คนเดียว...”

ท่านผู้หญิงบุตรีฯ ย้อนระลึกถึงอดีตด้วยน้ำเสียงขบขัน

จริงๆ แล้ว คุณหญิงบุตรี ไม่ใช่คนอื่นคนไกล หากแต่เป็นธิดาในพลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร ผู้ช่วยทูตทหารบกและทหารเรือประจำประเทศอังกฤษ ซึ่งสมรสกับหม่อมหลวงต่อ ชุมสาย ข้าหลวงเดิมของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ

ก่อนหน้านี้หลายปี ท่านชายชิดชนก เคยเสด็จมาประทับที่อังกฤษอยู่แล้วระยะหนึ่ง และได้เสด็จมาเฝ้าทั้งสองพระองค์เสมอจนเป็นแขกประจำที่ทรงคุ้นเคย ทำให้มีโอกาสได้พบปะสนิทสนมกับ หม่อมหลวงต่อฯ ข้าหลวงตำหนักแฟร์ฮิลส์ ผู้เพียบพร้อมด้วยรูปโฉมและความสามารถในด้านการบ้านการเรือน

ช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งเป็นระยะที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงอพยพลี้ภัยไปประทับที่แคว้นเวลส์ จึงทรงพระกรุณาประทานพระอนุญาตให้หม่อมหลวงต่อกลับเมืองไทย และได้เข้าพิธีสมรสที่เมืองไทย จนเมื่อท่านชิดชนก ทรงรับตำแหน่งทูตทหาร ณ ประเทศอังกฤษ จึงเสด็จพร้อมด้วยหม่อมหลวงต่อ กลับมาเฝ้าอีกครั้ง ทำให้ทั้งสองพระองค์ทรงยินดีมาก แถมยังพาธิดาน้อยๆ มาถวายตัวเป็นพระสหายและข้าในพระองค์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ อีกด้วย

กลับลงมาที่ชั้นล่างของตำหนัก สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และเสด็จพระนางฯ นั้น มีห้องโปรดที่ประทับทรงงานหรือสำราญพระอิริยาบถในช่วงกลางวันคนละห้องกัน แต่ห้องทั้งสองก็อยู่ติดกัน เดินไปมาหากันได้ง่าย

ห้องโปรดของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ คือห้องนั่งเล่นยามเช้า ที่เรียกว่า “Morning Room” ซึ่งมีเปียโนหลังย่อม และเครื่องเล่นแผ่นเสียงของพระองค์ตั้งอยู่

ส่วนห้องโปรดของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ คือห้องเสวยใหญ่ มีหน้าต่างบานใหญ่มองออกไปเห็นทิวทัศน์นอกตำหนักได้ พระองค์มักจะโปรดให้ผู้ที่ทรงรู้จักคุ้นเคยเข้าเฝ้าได้ในห้องนี้ ไม่จำเป็นต้องขึ้นไปบนห้องรับแขก

ยามว่าง โดยเฉพาะช่วงเช้า พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะประทับบนพระเก้าอี้นวมใหญ่ริมหน้าต่าง ทรงหนังสือพิมพ์ประจำวัน และนิตยสารต่างๆ เช่น นิตยสารแฟชั่นและแบบเครื่องประดับสำหรับสตรี และนิตยสารเกี่ยวกับการออกแบบตกแต่งภายในซึ่งโปรดเป็นพิเศษ หรือไม่ก็ทรงถักนิตติ้ง และทรงทำการฝีมือเย็บปักถักร้อยไม่เคยว่างพระหัตถ์

กลางห้องเสวยตั้งโต๊ะไม้โอ๊คตัวยาวสีเข้ม ซึ่งเป็นของเดิมติดมากับตัวบ้าน เครื่องเรือนเป็นแบบของคนอังกฤษชั้นกลาง แต่ว่าดอกกุหลาบสีต่างๆ ดอกใหญ่งามที่ตกแต่งกลางโต๊ะ ทำให้ห้องสวยสดชื่นมีชีวิตชีวา กุหลาบเหล่านี้บานสะพรั่งอยู่ในสวนดอกไม้เล็กๆ หลังตำหนัก เพราะดอกไม้เป็นที่โปรดปรานของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ผู้ทรงเป็นประธานของตำหนักนี้ ในวันที่อากาศดีจะเสด็จลงสวน ดูแลทะนุบำรุงต้นไม้ดอกไม้ด้วยพระองค์เอง

นักเรียนไทยที่อดอาหารไทยมานาน ถ้ามีโอกาสได้เข้าเฝ้าราชนารีทั้งสองพระองค์ นอกจากความปลื้มปีติที่ได้เข้าเฝ้าแล้ว จะรู้สึกว่าได้รับโชคลาภขนาดใหญ่ที่ตัวเองขาดหายไปนานเมื่อจากบ้านเกิดเมืองนอนมา เพราะพระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้จัดอาหารไทยประทานแก่นักเรียนไทยเป็นประจำ มีทั้งแกงเผ็ด แกงจืด ไข่ทอด และที่ขาดไม่ได้คือน้ำพริกและผักจิ้ม

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดเสวยอย่างง่ายๆ เสวยได้ทั้งพระกระยาหารฝรั่งและไทย

พระกระยาหารเช้านั้นโปรดเสวยเครื่องฝรั่ง เช่น ไข่ดาว ไส้กรอก เบคอน มะเขือเทศทอด และของโปรดที่สุดของทั้งสองพระองค์คือปลาเค็มทั้งตัวอย่างฝรั่งที่เรียกว่า ‘คิปเปอร์’ (Kipper) เสวยกับขนมปัง

แกงจืดและน้ำพริกผักจิ้มนั้นเป็นเครื่องไทยที่โปรดปราน โปรดเสวยข้าวสวยที่หุงค่อนข้างแข็งร่วนชนิดร่วงกราก เป็นพระกระยาเสวยแบบเดียวกับที่สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงโปรดปรานไม่มีผิด ส่วนของหวานก็โปรดของที่มีรสเปรี้ยว เช่น ไอศกรีมเชอร์เบท และผลไม้ที่มีรสเปรี้ยวแกมขม เช่น เกรพฟรุต

หลังเสวยพระกระยาหารกลางวันแล้ว นายแพทย์ผู้ถวายการรักษาพระอนามัย แนะนำให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จขึ้นพักผ่อนในช่วงบ่ายบรรทมหลับเสียพักใหญ่ เพื่อพักผ่อนพระวรกายให้พระอนามัยสดชื่นขึ้น

เมื่อบรรทมตื่น คนในตำหนักมักจะได้ยินเสียงเปียโนกังวานหวานมาจากห้อง Morning Room ติดกับห้องเสวย ซึ่งเปียโนนี้ตั้งอยู่ชิดกับประตูหลัง ในห้องตั้งเตียงเล็กยาวสำหรับเอนกายพักผ่อน มีชั้นหนังสือสำหรับทรงในยามว่าง จากหน้าต่างกระจกในห้องนั้น มองออกไปเห็นสวนดอกไม้เล็กๆ หลังแฟลต ซึ่งมีดอกไม้หลากสีหลากชนิดชูช่ออรชรอยู่ในฤดูใบไม้ผลิและในฤดูร้อน

พระอัจฉริยภาพเรื่องดนตรีของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ที่คนในตำหนักรู้ทั่วถึงกัน ทรงมีความจำเป็นเลิศในเรื่องดนตรี หลังจากทรงเริ่มเรียนเปียโนจนเข้าพระทัยถึงตัวโน้ตและวิธีการเล่นแล้ว จากนั้นเมื่อทรงได้ยินเพลงใด แม้เพียงครั้งเดียว ก็ทรงจำได้แม่นยำและเล่นตามได้ทันที แม้เวลาทรงเล่นครั้งต่อๆ มาก็ทรงใช้เพียงความทรงจำอย่างเดียว ไม่จำเป็นต้องมีโน้ตเปียโนกางถวายอย่างนักเล่นเปียโนอื่นๆ

คุณอรุณธดี จารุดุล ข้าหลวงของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้เล่าเรื่องนี้ไว้ว่า

“เจ้าฟ้าทรงเอาพระทัยใส่มากในการดนตรี ทรงร้องเพลงได้เหมือนหนึ่งผู้ที่ได้เคยฝึกหัดมาเป็นอย่างดี แต่ก็ไม่ปรากฏว่าเคยทรงศึกษาการร้องเพลงอย่างจริงจังกับอาจารย์ผู้ใด คราวหนึ่งเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๒ เคยเสด็จไปร่วมประชุมกับพวกสมาคมนักเรียนในอังกฤษ (สามัคคีสมาคม) เมื่อมีผู้กราบทูลขอให้ทรงร้องเพลง ก็ทรงร้องให้ที่ประชุมฟัง ด้วยกระแสเสียงและทำนองเพลงที่ไพเราะ เป็นที่ประหลาดใจของผู้ฟังทุกคน”

เพลงที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดทรงเปียโน มีทั้งเพลงคลาสสิกของฝรั่ง โดยเฉพาะของโมสาร์ท และโชแปง ส่วนเพลงไทยก็โปรดมาก เช่น เขมรไทรโยค เขมรพวง โยสลัม ปี่แก้วน้อย สามเส้า และยังทรงเล่นเพลงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่าง “สายฝน” ได้ไพเราะจับใจยิ่งนัก

เมื่อว่างจากทรงดนตรี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดทรงถักนิตติ้ง และทรงหนังสือประวัติศาสตร์ ทรงจำได้แม่นยำทุกหน้า และเมื่อทรงเล่าให้ข้าหลวงฟังก็จะทรงเล่าได้ละเอียดลออถี่ถ้วนทุกตอน

ทั้งสองพระองค์เสวยพระกระยาหารเช้าในห้องบรรทม ตามแบบผู้ดีอังกฤษ กว่าจะเสด็จลงก็ประมาณสิบโมงเช้า เมื่อเสร็จสิ้นพระภารกิจประจำวันแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ บรรทมแต่หัวค่ำคือสามทุ่ม ส่วนพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงดูแลความเป็นไปในตำหนักจนเรียบร้อยก่อน จึงเสด็จขึ้นเมื่อประมาณสี่ทุ่ม

๑

๒

๓

๔

๕

(๑) (๒) เสด็จไปทรงร่วมงานสโมสรต่างๆ ตามที่ชาวไทยในอังกฤษกราบทูลเชิญเป็นประจำ

(๓) พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ขณะประทับ ณ ประเทศอังกฤษ

(๔) เจ้าฟ้าหญิง หน้าพระทวารทางเข้าตำหนัก

(๕) สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในห้องรับแขก บนชั้น ๒ ของตำหนักหลุยส์เครสเซนต์

ในเวลาว่าง พระนางเจ้าสุวัทนาฯ นอกจากโปรดทรงหนังสือและการฝีมือแล้ว ยังโปรดทำผักดอง และผลไม้กวน หรือแยมเก็บไว้ในชั้นใต้ดินด้วย

นอกจากผลไม้กวน และผักดองแล้ว ของหวานฝีพระหัตถ์พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ที่ข้าหลวงตำหนักหลุยเครสเซนต์ชื่นชอบที่สุด ไม่มีอะไรจะเกินไปกว่า “มารงกลาเซ่” (Marrons glacés) หรือเกาลัดเชื่อมแบบฝรั่งเศส

ข้าหลวงในตำหนักกล่าวถึง ‘มารงกลาเซ่’ ด้วยสีหน้าละห้อย

“...ทุกวันนี้ก็ยังคิดถึงอยู่ หารับประทานที่อร่อยๆ ยาก ไม่มีมารงกลาเซ่ที่ไหนจะอร่อยเท่าของเสด็จพระนางฯ อีกแล้ว ไม่รู้ไปทรงได้สูตรมาจากไหน รสกำลังพอดี ไม่หวานเกินไปเหมือนที่ขายตามท้องตลาด...”

นอกตำหนักด้านหน้า ก่อนจะถึงประตูใหญ่เข้าตัวตึกมีบันไดลงไปยังชั้นใต้ดิน เมื่อเดินลงชั้นใต้ดินตามทางเดินแล้วมองไปทางซ้ายจะเห็นเครื่องทำความร้อนขนาดใหญ่สำหรับให้ความอบอุ่นและทำน้ำร้อน ซึ่งฝรั่งเรียกว่าเตา “Furnace” และมีช่องลำเลียงของ (Manhole) ซึ่งทุกเดือนจะมีคนขายถ่านหินมาเปิด แล้วเทถ่านหินสำหรับเป็นเชื้อเพลิงทำความร้อนลงมา

จากนั้น จะมีผู้ดูแลชั้นใต้ดินที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงจ้างไว้พร้อมกับภรรยาผู้ทำหน้าที่แม่บ้าน แต่ไม่ได้โปรดให้พำนักประจำ ณ ตำหนัก ชื่อมิสเตอร์ดิ๊กเป็นผู้ลำเลียงถ่านหินไปใส่ในเตาทำความร้อน มิสเตอร์ดิ๊กผู้นี้อยู่มานานจนเป็นที่คุ้นเคยของชาวตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ ข้าหลวงพากันเรียกอย่างกันเองว่า “Uncle Dick” หรือลุงดิ๊ก

ทางขวามือของทางเดิน มีห้อง ๒ ห้อง ห้องหนึ่งเป็นห้องเก็บอาหารและถ้วยชาม ที่เรียกว่าห้องแพนทรี (Pantry) มีตู้ขนาดใหญ่ตั้งอยู่หลายตู้

“พวกเราเรียกห้องนี้ว่าเป็น ‘ขุมทรัพย์’ เพราะเต็มไปด้วยของน่ารับประทาน จำพวกผักผลไม้ดองที่เสด็จพระนางฯ ทรงทำไว้ในฤดูร้อน ซึ่งมีผักผลไม้ออกผลมากและราคาถูก ทรงซื้อผักมาดองเกลือแบบฝรั่ง และทรงกวนแยมผลไม้ไว้ในขวดโหล เรียงอยู่เต็มตู้ จำได้ว่าทรงทำไข่เค็มใส่โหลไว้ด้วย”

ข้าหลวงในตำหนักรื้อฟื้นถึงความทรงจำเกี่ยวกับแฟลตแห่งนั้น

“ช่วงสงคราม เสด็จพระนางฯ ทรงลำบากมาก ตอนนั้นต้องทรงทำงานบ้านเอง เรื่องอาหารการกินก็ขาดแคลน ต้องรับคูปองปันส่วนตามที่ราชการกำหนด ซึ่งต่อให้มีเงินก็หาซื้ออาหารไม่ได้ง่ายๆ คงจะทรงเรียนวิธีการทำผักผลไม้ดองจากชาวอังกฤษในสมัยสงคราม เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย และมีผักผลไม้ไว้ปรุงอาหารในเวลาหน้าหนาว ไม่ต้องอดอยาก”

ถัดจากห้องแพนทรี เป็นห้องนอนของคุณจงรัก สุจริตกุล ข้าหลวงในตำหนักอีกคนหนึ่ง

ในห้องใต้ดิน ยังมีห้องซึ่งทันสมัยกว่าบ้านเพื่อนบ้านด้วยกัน คือมีห้องน้ำที่มีอ่างอาบน้ำพร้อม ให้ความสะดวกสบายสำหรับเหล่าข้าหลวง เป็นเหตุให้เพื่อนบ้านบางคน ซึ่งเป็นเด็กหญิงฝรั่งวัยเดียวกัน ถือโอกาสตามข้าหลวงรุ่นเล็ก คือคุณปิ๋ว เข้ามาอาศัยอาบน้ำในนี้ด้วย

เดินผ่านห้องนอนคุณจงรัก เข้ามาเกือบด้านในสุด มีห้องครัวขนาดใหญ่ เป็นครัวมืดๆ ทึมๆ แบบโบราณ มีเตาขนาดใหญ่และเครื่องครัวพร้อมสรรพ จัดเรียงอยู่อย่างเป็นระเบียบ ในห้องนี้เองที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงใช้เวลาอยู่นานๆ ในแต่ละวัน พร้อมกับข้าหลวงคอยเฝ้าอยู่เป็นผู้ช่วย และยิ่งถ้าใกล้วันที่จะประทานเลี้ยง ก็แทบจะกล่าวได้ว่าต้องทรงง่วนอยู่กับการปรุงอาหารอยู่ในห้องนี้ตลอดทั้งวัน

ข้าหลวงรุ่นจิ๋วในตำหนักเล่าถึงความทรงจำเกี่ยวกับพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในห้องครัวนี้ไว้

“ที่จำได้ว่าเสด็จพระนางฯ ทรงใช้เวลาอยู่ในครัวเสมอ ก็เพราะตอนนั้นอายุสัก ๖ ขวบเห็นจะได้ ครูที่โรงเรียนสั่งให้วาดรูปเหตุการณ์ที่ประทับใจ ก็เลยวาดรูปเสด็จพระนางฯ กำลังทรงทำอาหารอยู่ในครัว เป็นภาพที่จำได้ติดตา”

มีเกร็ดน่ารักน่าเอ็นดูที่ผู้ฟังมักจะอดยิ้มไม่ได้เมื่อได้ยิน เล่าต่อไปว่า

“วาดเสร็จ ครูให้เอากลับบ้านมาด้วย ก็เลยจะนำไปอวดถวายให้ทอดพระเนตร พวกข้าหลวงผู้ใหญ่เขากลัวกันใหญ่ เพราะวาดรูปเสด็จพระนางฯ มีรอยกระเป็นจุดๆ บนพระพักตร์ พวกป้าๆ เขาไม่อยากให้เอาไปถวาย กลัวกริ้ว แต่ก็เอาไปถวายจนได้ พอทอดพระเนตรเห็นเท่านั้น แทนที่จะกริ้ว กลับทรงพระสรวลใหญ่เลย ตอนนั้นยังเด็กมาก ก็ไม่เข้าใจหรอกว่าทำไมถึงทรงพระสรวล”

ติดกับครัวใหญ่เป็นห้องเล็กๆ ยื่นออกไปอยู่นอกตัวตึก ไว้เก็บของเย็นเพราะสมัยนั้นยังไม่มีตู้เย็น พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะทรงเก็บนมสดไว้ในห้องนี้ โดยจะมีคนมาส่งนมและน้ำส้มสำหรับเป็นเครื่องเสวยเช้า และสำหรับทำอาหาร เป็นประจำทุกวัน ส่วนขนมปังจะมีคนมาส่งทุกสัปดาห์

ด้วยการที่ทรงมีอะไรต่อมิอะไรทำอยู่ไม่เคยว่างเว้นเช่นนี้ เวลาจึงผ่านไปอย่างไม่หงอยเหงาเปล่าประโยชน์ ทั้งสองพระองค์ทรงทำให้วันเวลามีค่าอยู่เสมอ

ตอนที่ ๒
รื่นเริง

แม้ว่าตำหนักหลุยส์เครสเซนต์อยู่ในเมืองเล็ก มีข้าหลวงประจำอยู่ไม่กี่คน ตำหนักนี้ก็ไม่เงียบเหงา เพราะว่าเจ้าของตำหนักทรงติดต่อกับทางสถานทูตไทยและนักเรียนไทยในลอนดอนเป็นประจำ บางครั้งก็มีนักเรียนไทย หรือผู้ที่มาดูงานจากประเทศไทย ไปขอเข้าเฝ้า ทุกครั้งพระนางเจ้าสุวัทนาฯ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็โปรดให้เข้าเฝ้าด้วยพระอัธยาศัยไมตรีอย่างเป็นกันเอง

ส่วนเพื่อนบ้านและผู้ที่ทรงคุ้นเคยในไบรตัน ก็อาจจะมาเฝ้าอย่างไม่มีพิธีรีตองอะไร เพราะทั้งสองพระองค์โปรดความเป็นกันเอง ไม่ถือพระองค์กับพระสหายต่างชาติผู้ไม่คุ้นกับขนบธรรมเนียมราชประเพณีของไทย

ในวันเสาร์หรืออาทิตย์ ทั้งสองพระองค์มักเสด็จไปเยี่ยมเยียนพระสหายและอดีตพระอภิบาลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ที่ทรงคุ้นเคยดี คือหม่อมเจ้าจันทรจำรัส เกษมสันต์ คอกซ์ และสวามี เพื่อเสวยพระสุธารสชากับเจ้าของบ้านทั้งสอง มิสเตอร์คอกซ์ได้ถวายคำแนะนำเรื่องลงทุนธุรกิจและซื้อขายหุ้นเป็นเวลาติดต่อกันมาหลายปี

ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ มักจัดงานพระราชทานเลี้ยงเสมอๆ ส่วนมากถ้าเป็นแขกคนสำคัญ หรือข้าราชการผู้ใหญ่จากสถานเอกอัครราชทูตก็จะทรงพระกรุณาโปรดให้จัดงานเลี้ยงแบบดินเนอร์ เสิร์ฟอาหารเป็นคอร์สตามธรรมเนียมสากลอย่างสมเกียรติ

ข้าน้ำคนหลวงในตำหนักนี้แม้จะมีเพียงสี่ห้าคน แต่ทุกคนได้รับการฝึกหัดกิริยามารยาทอย่างผู้ดีแท้ รู้ขนบธรรมเนียมทั้งไทยและสากลอย่างครบถ้วน พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเข้มงวดกวดขันในการจัดโต๊ะดินเนอร์ การปรุงอาหารอย่างประณีต ทั้งอาหารตะวันตกและอาหารไทย แม้กระทั่งการเดินโต๊ะเข้าเสิร์ฟก็ทรงพิถีพิถันให้ทำถูกธรรมเนียม ไม่เปิดโอกาสให้คนช่างพูดบางจำพวกเอาไปตำหนิลับหลังให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศได้

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงตระหนักเสมอว่าแม้จะทรงเป็นเพียงคนไทยที่อยู่ต่างบ้านต่างเมือง แต่โดยพระอิสริยยศของเจ้านาย ก็ย่อมเป็นเป้าสายตาของทั้งคนไทยและฝรั่งอังกฤษอยู่ได้เสมอ ในฐานะ “Her Royal Highness” ฉะนั้น ทั้งสองพระองค์จึงทรงพยายามรักษาพระเกียรติไว้ให้สมบูรณ์ที่สุด ไม่ว่าต่อหน้าหรือลับหลัง เพื่อผดุงพระเกียรติยศแห่งพระราชวงศ์และหน้าตาของบ้านเมืองไทย

อีกประการหนึ่ง การรักษาพระเกียรติศักดิ์แห่งความเป็นราชนารีของเจ้านายทั้งสองพระองค์ก็เป็นสิ่งที่ทรงคำนึงถึงด้วยความระมัดระวัง สังคมสมัยนั้นยังเป็นสังคมที่เพ่งเล็งการวางตัวของสตรีมากกว่าบุรุษ โดยเฉพาะในครอบครัวที่ขาดพ่อบ้านหัวหน้าครอบครัวคอยคุ้มครอง สตรีในบ้านก็ต้องวางตัวให้ดีงาม ไม่มากไม่น้อย และจะต้องไม่ซ่อนเร้นปิดตัวเองจากคนรู้จัก อันอาจจะนำไปสู่ความเข้าใจผิดหรือเปิดช่องให้นินทาว่าร้ายได้ง่าย ทั้งสองพระองค์จึงวางพระองค์เปิดเผย ทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้คนไปมาหาเฝ้าได้ง่าย เพื่อประจักษ์ด้วยสายตาตัวเอง

ข้าในพระองค์เล่าว่า

“ประตูห้องบรรทมก็ไม่ทรงลงกลอน ข้าหลวงสามารถเข้าไปเคาะเพื่อขอเฝ้าได้ตลอดเวลา ทุกเช้าตรู่ ข้าหลวงเด็กๆ ต้องมาเคาะประตูห้องบรรทม เข้าเฝ้ากราบทูลว่า ‘Good Morning’ ก่อนไปโรงเรียนทุกวัน”

ไม่ว่าจะทรงทำอะไร รับสั่งอะไร โปรดให้มีผู้รู้เห็นอยู่ด้วยเสมอ ไม่เคยทรงทำอะไรที่มีลับลมคมใน ให้น่าสนเท่ห์แก่สายตาคนที่อาจพยายามจับจ้องหาความเจ้านายฝ่ายในได้แม้แต่น้อย

ถ้าเป็นข้าราชการไทยหรือนักเรียนไทยที่ทรงคุ้นเคย ทั้งสองพระองค์มักโปรดประทานเลี้ยงอย่างลำลอง ในบรรยากาศเป็นกันเอง บางคนที่ดั้นด้นมาจากเมืองไกลๆ ก็ทรงพระเมตตาประทานพระอนุญาตให้พักค้างแรมได้ที่ตำหนัก แขกประจำของตำหนักมีหลายคน เช่น หม่อมเจ้าหญิงอรอำไพ เกษมสันต์ (ท่านหญิงอรอำไพ โกมารกุล ณ นคร) หม่อมหลวงพร้อมศรี (สนิทวงศ์) พิบูลสงคราม อร่าม บุรณศิริ และ อัจฉรา บุนนาค ฯลฯ

นักเรียนไทยที่มาเฝ้าประจำและเป็นที่ทรงพระเมตตามาก ก็เช่น จิรายุ โชติกเสถียร ซึ่งเกี่ยวดองเป็นพระญาติกับพระนางเจ้าสุวัทนาฯ และ เทพ จาตุรจินดา ซึ่งต่อมาทั้งสองได้สมรสกันในที่สุด

อีกสองคนคือ อำพล สุนทรเวช (ต่อมาคือ พันตำรวจเอก อำพล สุนทรเวช) บุตรของจมื่นอมรดรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช) มหาดเล็กในรัชกาลที่๖ ซึ่งไม่ใช่คนอื่นคนไกลเลย และ สะอาดโฉม พนมยงค์ หลานสาวของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ซึ่งทั้งสองก็ได้สมรสกันในเวลาต่อมา และยังได้ติดตามเฝ้าปฏิบัติงานถวายตามรับสั่งด้วยความภักดีในฐานะข้าราชบริพารในสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ตราบจนปัจจุบัน

คุณสะอาดโฉมฯ ย้อนระลึกถึงเหตุการณ์วันแรกที่ได้มีโอกาสเฝ้าพระนางเจ้าสุวัทนาฯ

“...ทรงถามว่าชื่ออะไร ก็ทูลตอบไปว่า ‘สะอาดโฉม พนมยงค์เพคะ’ ...เสด็จพระนางฯ ทรงถามขึ้นทันที ทรงใช้ถ้อยคำอย่างนี้เลยนะคะว่า

‘เป็นอะไรกับท่านปรีดี?’

...ก็ทูลตอบอ้อมๆ แอ้มๆ ไปว่าเป็น ‘หลานลุงเพคะ’ เสด็จฯ ก็ทรงซักต่อไปว่า

‘แล้วลุงหรือพ่อเคยเล่าอะไรให้ฟังหรือเปล่า’

ดิฉันทูลว่า ‘ไม่เคยเพคะ’ ในใจก็คิดกลัวไปว่าจะเป็นเรื่องดีหรือไม่ดีอะไรที่ค้างคาอยู่ในพระทัยหรือเปล่าก็ไม่ทราบ แล้วเสด็จฯ ก็รับสั่งว่า

‘ถ้าอย่างนั้นฉันจะเล่าให้ฟัง’

ทรงเล่าว่าเมื่อช่วงสงครามโลก ทรงลำบากมากทีเดียว เพราะรัฐบาลไทยประกาศสงครามอย่างรวดเร็วโดยไม่กราบทูลพระองค์เลย แทนที่จะทรงมีเวลาตระเตรียมเบิกเงินส่วนพระองค์จากทางเมืองไทยมาสำรองไว้ได้ทัน เงินก็กลับถูกฟรีซหมด เอาออกนอกประเทศไม่ได้ แล้วจะทรงทำอย่างไร

...ก็ทรงปรึกษากับคุณควง อภัยวงศ์ ซึ่งทรงนับถือ และทรงเรียกว่า ‘อาควง’ คุณควงฯ ไปบอกนายปรีดีฯ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ก็ได้ปรึกษากันจนหาทางส่งเงินเป็นบางส่วนไปถวายได้สำเร็จ เสด็จฯ รับสั่งกับดิฉันว่า ‘ไม่เคยลืม’ มีรับสั่งว่าในเมื่อตอนนั้นไม่รู้จะตอบแทนอย่างไร ตอนนี้ก็จะให้หลานสาวมาอยู่ใกล้ชิดก็แล้วกัน

...เป็นพระกรุณาอย่างที่สุด...”

ข้าหลวงตำหนักหลุยส์เครสเซนต์เล่าว่า

“...นักเรียนไทยที่ทรงพระเมตตาจำนวนนี้ ไม่ว่าคนใดคนหนึ่งมาเฝ้า มักจะได้รับพระราชทานเลี้ยงด้วยอาหารที่จัดอย่างพิเศษเสมอ”

งานเลี้ยงประจำปีเป็นประเพณีสำคัญของตำหนักอีกงานหนึ่ง ได้แก่ งานวันคล้ายวันประสูติของสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ในวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ทุกปีจะมีข้าราชการสถานทูต และคนไทยในอังกฤษมาเฝ้ากันเนืองแน่น นอกจากนั้น โปรดให้เชิญพระสหายชาวอังกฤษมาร่วมงานด้วย

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะทรงเข้าครัวปรุงอาหารล่วงหน้าเป็นวันๆ ส่วนมากแล้วจะทรงจัดอาหารทั้งไทยและฝรั่ง คละกันเพื่อผู้ร่วมงานจะได้เลือกตามใจชอบ ส่วนของหวานมักจะทรงทำเป็นของหวานอย่างฝรั่ง ที่ขาดไม่ได้เลยคือเค้กวันประสูติก้อนโต หนานุ่มและหอมหวาน ที่ทรงอบและตั้งพระทัยแต่งหน้าเค้กเองอย่างประณีตในวันพิเศษสุดของพระราชธิดา

“...เสด็จพระนางฯ ทรงแต่งหน้าเค้กเก่งมาก ทรงทำฟอนดันต์ (Fondant) จากน้ำตาลผสมครีม คลึงเป็นแผ่นนุ่มๆ บางๆ หุ้มเค้กด้วยพระองค์เอง บนหน้าเค้กก็ทรงใช้มาร์ซเพน (Marzipan) ทำจากน้ำตาลกับอัลมอนด์ป่น ย้อมสี แล้วปั้นเป็นดอกไม้ใบไม้ต่างๆ สวยงามมาก ...ท้ายๆ ของงาน เป็นช่วงเวลาตัดเค้กวันประสูติ พอนำเค้กออกมาก็เป็นที่ฮือฮากัน”

ข้าในพระองค์เล่าถึงเค้กวันประสูติที่เห็นเป็นประจำทุกปี

“...เข้าใจว่าจะทรงเรียนด้วยพระองค์เอง เพราะเสด็จพระนางฯ ก็ไม่ทรงเคยเรียนทำอาหารที่ไหน ส่วนมากจะทรงศึกษาจากนิตยสารต่างๆ ที่มีการสอนทำอาหาร และหนังสือสูตรอาหาร แต่ก็ทรงทำได้ราวกับมืออาชีพ”

ภาพที่ประทับตาและประทับใจผู้มีโอกาสร่วมงานวันประสูติในปีหนึ่งอยู่ไม่รู้ลืม คือภาพสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ในฉลองพระองค์ชุดราตรีสั้นแต่งด้วยริบบิ้นและดอกไม้ผ้าที่พระศอและบั้นพระองค์ ดูสดใสงดงามสมพระวัย ประดับอาภรณ์เพียงสร้อยพระศอมุกเส้นเล็กๆ ทรงยืนทอดพระเนตรเค้กวันประสูติด้วยสีพระพักตร์สดใสแช่มชื่น หลังจากที่

เสด็จไปทรงร่วมงานวันคริสต์มาสที่บ้านของชาวไทยในอังกฤษ

ทุกคนร้องเพลงแฮปปี้เบิร์ธเดย์ถวายและทรงเป่าเทียนแล้ว ในขณะที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงยืนอยู่เคียงข้าง กำลังทรงตัดเค้กเป็นชิ้นเล็กๆ สำหรับประทานแก่แขกในงาน

แม้เสด็จนิวัตประเทศไทยแล้ว งานวันคล้ายวันประสูติของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ยังคงจัดสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน แต่ละปีล่วงที่ผ่านไปก็ยิ่งมีผู้จงรักภักดีมาเฝ้าเนืองแน่นมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นพยานแห่งน้ำพระทัยและผลสัมฤทธิ์จากพระกรณียกิจของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ที่เผื่อแผ่ขยายเป็นวงกว้างไปไม่รู้สิ้นสุด ยิ่งวันยิ่งมากขึ้นๆ ผู้ได้อยู่ร่มเย็นเป็นสุขใต้ร่มพระบารมี จึงมาเฝ้าแสดงความกตัญญูมากขึ้นทุกปี

มีข้อน่าสังเกตประการหนึ่ง คือในวันที่ ๑๕ เมษายนซึ่งเป็นวันคล้ายวันประสูติของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ พระองค์กลับไม่โปรดให้จัดงานเลี้ยงเอิกเกริกใดๆ ไม่ว่าในสมัยประทับที่อังกฤษหรือในประเทศ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่โปรดการออกพระนาม หรือการจัดงานใหญ่โดยมีจุดเด่นเป็นพระองค์เอง เมื่อทรงจัดงานฉลองหรือทำการพระกุศลใดๆ ก็โปรดที่จะทรงเป็นเบื้องหลัง ในทำนอง “ปิดทองหลังพระ” มากกว่า

ในฤดูหนาวใกล้ปีใหม่ ถัดจากงานวันประสูติหนึ่งเดือน เมื่อลอนดอนและไบรตันหนาวเย็นด้วยลมหนาวและบางครั้งหยาดหิมะก็โปรดปราย เพลงคริสต์มาสกังวานหวานจากวิทยุไม่ว่าสถานีไหน ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ มีงานเทศกาลที่สนุกสนานที่สุดของปี เช่นเดียวกับชาวอังกฤษ คือการฉลองวันคริสต์มาส

ในวันรื่นเริงของปี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนา โปรดให้จัดงานพระราชทานเลี้ยงอาหารกลางวันแก่ข้าราชการสถานทูต นักเรียนไทย และพระสหายชาวอังกฤษ เป็นงานใหญ่รื่นเริง พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเป็นแม่งานใหญ่ ทรงขะมักเขม้นเข้าครัวเตรียมอาหารด้วยพระองค์เองตั้งแต่เช้ามืด

ถ้าจะว่ากันตามจริงแล้ว การเตรียมงานคริสต์มาสไม่ได้ทรงเตรียมเพียงชั่วข้ามคืน แต่ทรงวางแผนตระเตรียมเพื่อคนไทยในอังกฤษที่จะมาเฝ้าจะได้เอร็ดอร่อยและสนุกสนาน ล่วงหน้านานเป็นเดือนๆ

ข้าหลวงตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ เล่าถึงความทรงจำอันงดงามครั้งนั้นไว้ว่า

“พอถึงเดือนกันยา–ตุลา เสด็จพระนางฯ จะทรงเตรียมทำฟรุตเค้กและคริสต์มาสพุดดิ้ง ล่วงหน้าก่อนงานคริสต์มาสเป็นเดือนๆ ทรงเตรียมแป้ง น้ำตาล ผลไม้แห้ง ถั่ว เครื่องเทศต่างๆ และเหล้าบรั่นดี หมักใส่ชามใหญ่ห่อผ้าเก็บไว้ใต้ถุนตำหนัก สองเดือนผ่านไปก็ได้ที่ พอวันงานก็ทรงนำมานึ่งอีกตั้ง ๔–๕ ชั่วโมงจนสุก แล้วราดด้วยบรั่นดีซ็อส

...น่าเสียดายที่ไม่รู้สูตรของท่าน จำได้แต่ว่าไม่เคยรับประทานคริสต์มาสพุดดิ้งที่ไหน อร่อยเท่าของเสด็จพระนางฯ”

สำรับอาหารฝรั่ง จัดตามประเพณีคริสต์มาสอย่างเต็มยศบนโต๊ะยาวในห้องเสวย ประกอบด้วย ไก่งวงตัวโตอบเหลืองอร่ามยัดไส้เกล็ดขนมปัง น้ำเกรวีสีน้ำตาลเป็นมันข้น แครนเบอรีซ็อสสีแดงสดสวย มันฝรั่งบดละเอียดสีเหลืองนวล ผักอบ และพายชนิดต่างๆ รวมทั้งของหวาน ได้แก่ มินซ์พาย คริสต์มาสพุดดิ้ง และฟรุตเค้ก ตลอดจนเครื่องดื่มสำหรับหน้าหนาว ได้แก่ เอ๊กน็อก ซึ่งทำจากครีม มีน้ำตาล นมสด และไข่ไก่นำมาปั่นแล้วเหยาะด้วยเหล้ารัมหรือบรั่นดีตามใจชอบ

อาหารรสเลิศเหล่านี้มีอยู่พรั่งพร้อมและพอเพียงสำหรับทุกคน บรรยากาศในงานมีแต่เสียงหัวเราะรื่นรมย์หรรษาของผู้มาร่วมงาน

แน่นอนว่าเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี ย่อมทรงเป็นจุดศูนย์กลางความรื่นเริงของงาน ไม่ใช่ว่าเพียงเพราะทรงเป็นเจ้าฟ้าเจ้านายและเจ้าภาพที่ทำให้ทุกคนปรารถนาจะเข้ามาใกล้ชิด แต่เพราะพระอัธยาศัยอันร่าเริงต่างหากที่เป็นเสน่ห์ของงาน เมื่อเสด็จไปทรงร่วมวงสนทนาใดเสียงหัวเราะและรอยยิ้มก็เกิดขึ้นบนใบหน้าของทุกคน เพราะใครๆ ก็ทราบกันดีว่าเจ้านายทั้งสองพระองค์นี้ มีพระอารมณ์ขันและทรงเป็นกันเองอย่างที่สุด

สิ่งที่สนุกสนานที่สุดก็คือในคริสต์มาสพุดดิ้งที่โปรดให้แจกจ่ายให้แขกทุกคน พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะทรงซ่อนเครื่องประดับเล็กๆ จำพวกจี้เงินกระจุ๋มกระจิ๋ม รูปเรือ กระดิ่ง แหวน เกือกม้า ฯลฯ ที่ฝรั่งเรียกว่า ซิลเวอร์ชาร์มส์ (Silver charms) เป็นของนำโชคเอาไว้

การซ่อนจี้เงินเล็กๆ ไว้ในคริสต์มาสพุดดิ้ง เป็นประเพณีที่ชาวอังกฤษนิยมกันมาแต่โบราณ สมัยก่อนใช้เหรียญสามเพนนีหรือหกเพนนีก็ได้ ซ่อนไว้ ต่อมาก็เปลี่ยนเป็นจี้เงินแทน เพราะเกรงกันว่าส่วนผสมแร่บางชนิดในเงินเหรียญอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ ถือกันว่าใครได้ซิลเวอร์ชาร์มส์ก็จะโชคดีไปตลอดศกหน้า

เจ้าฟ้าหญิงทรงมีสร้อยพระกรซิลเวอร์ชาร์มส์ ๒ เส้น เส้นหนึ่งเป็นทองคำ ห้อยตัวอักษรเขียนว่า “Good Luck” อีกเส้นหนึ่งเป็นทองคำขาว เส้นนี้มีจี้เล็กๆ ที่ทรงสะสมไว้ห้อยอยู่ถึง ๑๔ อัน

ชาวต่างชาติหลายคนออกปากว่า แม้จะไม่บอกว่าทรงเป็นเจ้าหญิง แต่การวางพระองค์อย่างเหมาะสมและพระบุคลิกภาพอันร่าเริงแต่สง่างาม ก็ทำให้ทุกคนสันนิษฐานได้ว่า สตรีสาวผู้นี้ไม่ใช่คนธรรมดาสามัญ

เค้กฉลองวันคริสต์มาส ฝีพระหัตถ์พระนางเจ้าสุวัทนาฯ

จี้เหล่านั้นทำด้วยทองขาวฝังเพชรบ้าง ลงยาบ้าง น่ารักกระจุ๋มกระจิ๋ม มีรูปกระต่าย, ตัวตลก, ถุงกอล์ฟ, บ้าน, บัลลังก์แบบฝรั่ง, หัวจักรรถไฟ, รถม้า, รถยนต์, กุญแจ, เรือบิน, เรือใบ, กรอบรูปบานพับใส่รูปเจ้าฟ้าชายชาร์ลส์และเจ้าฟ้าหญิงแอนน์, ไปรษณียบัตรสลักอักษรตัวเล็กๆ ว่า “ถวายสมเด็จฯ จากปิ๋ว” และที่น่าสนใจที่สุดคือเหรียญกลมแผ่นบางๆ ที่พลิกหมุนได้ ด้านหนึ่งสลักว่า “G O...U K” อีกด้านสลักว่า “O D...L C” พอดีดให้หมุนเร็วๆ แล้ว จะอ่านได้เป็นคำว่า “GOOD LUCK”

ข้าในพระองค์เล่าถึงช่วงเวลาสนุกสนานของการหาซิลเวอร์ชาร์มส์ในพุดดิ้งไว้ว่า

“พอเสด็จพระนางฯ ทรงตักคริสต์มาสพุดดิ้งประทาน ทุกคนก็ต่างตั้งหน้าตั้งตาขุดหาซิลเวอร์ชาร์มส์ในพุดดิ้งของตัวเป็นการใหญ่ จำไม่ได้แล้วว่าทรงซ่อนไว้กี่อัน แต่ที่แน่ๆ คือมีมากกว่าหนึ่ง”

ถ้าใครโชคดีตักเจอ ก็ได้เฮฮาสนุกสนาน เป็นผู้มีโชคน่าอิจฉาในสายตาเพื่อนร่วมงานเลี้ยง

การฉลองคริสต์มาสซึ่งเป็นงานรื่นเริงประจำปี ได้ถือเป็นประเพณีสืบทอดกันมา จนกระทั่งสองพระองค์เสด็จกลับมาประเทศไทย และดำเนินมาจนทุกวันนี้ แต่เปลี่ยนมาจัดในช่วงค่ำคืนคริสต์มาสอีฟ ส่วนสำรับอาหารที่ทรงจัดพระราชทานก็ละม้ายคล้ายกับที่ทรงทำสมัยประทับที่อังกฤษ บรรยากาศร่าเริงใจในงานที่เคยเป็นมาอย่างไรในกาลก่อน ก็ยังคงมีไม่ผิดแผกไปจากเดิม

ทุกคืนวันที่ ๒๔ ธันวาคม ไม่ว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ประทับที่ใด จะโปรดให้จัดงานพระราชทานเลี้ยงคริสต์มาสสำหรับข้าราชบริพารและผู้ปฏิบัติงานถวายในช่วงปีที่ผ่านมาเสมอ ทรงถือว่าเป็นรางวัลสนองน้ำใจจงรักภักดีและความตั้งใจทำงานถวายมาตลอดปี เมื่อถึงเวลาก็ต้องให้พวกเขาได้มีความสุข สนุกสนานกันอย่างเต็มที่

นับแต่แรกประสูติ สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ต้องทรงพบพานกับเรื่องดีและร้ายอันเป็นโลกธรรมมามากต่อมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนพระองค์ สถานการณ์บ้านเมือง โลก และความผันแปรของโชควาสนา จนอาจกล่าวได้ว่าความสุขและทุกข์ การถูกสรรเสริญและนินทา ตลอดจนความไม่แน่นอนทั้งหลายทั้งปวงนั้น ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ทรงรู้จักคุ้นเคยดี

ความปรารถนาสูงสุดที่ฝังอยู่ในพระทัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ จึงได้แก่ การพยายามที่จะได้เห็นทุกคนมีความสุข และแวดล้อมไปด้วยความสนุกสนานรื่นเริงใจ ดังที่เคยรับสั่งกับข้าหลวงไว้

“...ฟ้าหญิงโปรดเสียงหัวเราะ เพราะคนหัวเราะแปลว่าเขากำลังขำขัน มีความสุข เมื่อฟ้าหญิงได้ยินเสียงหัวเราะ ก็ทำให้อยากหัวเราะบ้างและมีความสุขไปกับเขาด้วย”

ตอนที่ ๓

“สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ” อีกรัชสมัย

ระหว่างที่ทั้งสองพระองค์ประทับอยู่ที่อังกฤษ ขอย้อนกลับมาทางเหตุการณ์ในประเทศไทย

หลังจากผจญความลำเค็ญในสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาหลายปี ประชาชนชาวไทยก็เริ่มเป็นสุขขึ้นอีกครั้งเมื่อสงครามสงบลง ในพ.ศ.๒๔๘๘ หลังจากนั้นอีกไม่เท่าไร ข่าวดีที่ทำให้ปลาบปลื้มกันไปทั้งเมือง คือกำหนดเสด็จนิวัตพระนครของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช

ครั้นได้เห็นองค์พระทรงธรรม์
งามดังอสัญแดหวา
พิศวงงงไปไม่พริบตา
ทั่วทั้งไพร่ฟ้าประชากร
หญิงชายชาวเมืองก็หมอบกราน
ทุกหน้าบ้านบังคมอยู่สลอน
บ้างร้องอำนวยอวยพร
ราษฎรเกษมเปรมปรีดิ์

ประชาชนชาวไทยไม่ได้มีโอกาสเห็นพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระเยาว์เป็นเวลายาวนานหลายปี เพราะเสด็จไปประทับอยู่ ณ สวิตเซอร์แลนด์ตั้งแต่ก่อนสงครามโลก บัดนี้พระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนม์ขึ้นเป็นชายหนุ่ม พร้อมด้วยพระรูปโฉมและพระราชจริยวัตรงามเป็นที่ประทับใจแก่ผู้พบเห็น ประชาชนชาวไทยก็พากันตื่นเต้นยินดีเฝ้ารอรับเสด็จในทุกท้องที่ที่เสด็จฯ ไป

บรรดาผู้ที่ได้พบเห็นเหตุการณ์วันเสด็จนิวัตพระนคร และเสด็จ ณ ที่อื่นๆ ในวันต่อๆ มา ยืนยันเป็นเสียงเดียวกันว่า ไม่ว่าเสด็จฯ ไปที่ใดก็มีประชาชนมาเฝ้าอย่างล้นหลาม ทุกสายตาต่างจับจ้องที่ดวงพระพักตร์อันคมสันงามสง่า ปากก็พร่ำร้องถวายชัยอย่างสุดเสียงว่า “ไชโย” และ “ทรงพระเจริญ” ดังซ้ำแล้วซ้ำเล่า กึกก้องไปทุกถนนที่ขบวนรถยนต์พระที่นั่งเคลื่อนผ่าน

ความตื่นเต้นชื่นชมของประชาชนนั้นเทียบได้กับบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ กล่าวถึงชาวเมืองหมันหยา เมื่ออิเหนาเข้าเมืองเลยทีเดียว

ทุกวัน ประชาชนจดจ่อกับข่าวเสด็จพระราชดำเนินไปยังงานและสถานที่ต่างๆ ไม่ว่าเสด็จที่ไหนก็มีคนพากันไปเฝ้าแหนกันเนืองแน่น เป็นความชื่นชมโสมนัสเหมือนกับว่า บ้านเมืองที่เคยมืดครึ้มด้วยภัยสงครามมายาวนานหลายปี จะได้กระจ่างด้วยแสงสว่างแห่งพระบารมีอีกครั้งหนึ่ง

บัดนี้ พระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเป็นที่เคารพบูชาอย่างสูงสุดของประชาชนทรงพระเจริญเติบใหญ่สง่างาม ไม่ใช่ยุวกษัตริย์น้อยๆ น่ารักน่าเอ็นดูดังเมื่อหลายปีก่อนอีกแล้ว ทรงบรรลุพระราชนิติภาวะตามกฎหมาย ทรงมีความสามารถที่จะบริหารพระราชกิจ และตัดสินพระราชหฤทัยในกิจการบ้านเมืองได้ด้วยพระองค์เอง ทุกดวงใจจึงมุ่งหมายเป็นใจเดียวว่า “ในหลวงอานันท์” จะทรงเป็นมิ่งขวัญของประเทศต่อไปอีกนานแสนนาน

ถิ่นใดที่หัวใจคนมีแต่ความทุกข์ทน ร้อนแล้ง และบาดหมาง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล คือน้ำทิพย์ชโลมใจ เมื่อมีกรณีวิวาท

ระหว่างชาวจีนและไทยในย่านสำเพ็ง พระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ ก็ทรงตัดสินพระราชหฤทัยเสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมราษฎรไทย-จีนในถิ่นนั้น ในวันที่ ๓ มิถุนายน ๒๔๘๙

รอยร้าวฉานระหว่างเชื้อชาติกลับสมานสนิทเป็นน้ำใจเดียวอย่างทันตาเห็น พระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯไปทางใด ก็มีแต่กลิ่นหอมตลบของธูปที่จุดถวายเป็นราชสักการะปักในกระถางลายครามเก่าแก่ใบงามอันเป็นของตกทอดประจำตระกูล ที่ชาวสำเพ็งขนกันออกมาจัดโต๊ะบูชาเป็นระยะๆ เพื่อรับเสด็จพระเจ้าแผ่นดินผู้เปรียบดัง 'เทพเจ้า' ของพวกเขา

บรรยากาศวันนั้น มีแต่รอยยิ้ม แววตาแห่งความปีติ และเสียงแซ่ซ้องสรรเสริญพระบารมี แม้แต่ฝุ่นทรายที่เพิ่งทรงเหยียบผ่านไป ชาวสำเพ็งก็รีบเอาผ้าเช็ดหน้าเข้ามากอบไว้ แล้วทูนขึ้นเหนือหัวเพื่อเก็บไว้สักการะ

ราษฎรทั้งไทย จีน แขก หรือเชื้อชาติศาสนาใดๆ ก็ตาม ที่ได้อาศัยพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่บนแผ่นดินไทย ต่างก็มีความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว เพราะทุกคนล้วนมีพระมหากษัตริย์ผู้ประเสริฐพระองค์เดียวกันเป็นมงคลและมิ่งขวัญอันสูงสุด

ซุ้มรับเสด็จที่ชาวไทยและชาวจีนในสำเพ็งร่วมใจกันจัดรับเสด็จหลายซุ้มยังตั้งตระหง่านอยู่ ดอกไม้บนโต๊ะบูชายังไม่ทันเหี่ยวแห้ง รอยแย้มยิ้มเมื่อนึกถึงภาพพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเป็นมิ่งขวัญเสด็จฯ มาทรงเยี่ยมเยือนถึงชานเรือนตน ยังไม่ทันจะเลือนไปจากใบหน้า ก็เกิดเหตุไม่คาดฝันขึ้นในอีก ๖ วันถัดมา

เหตุการณ์วันที่ ๙มิถุนายน๒๔๘๙เทียบได้กับฟ้าผ่าลงมากลางใจของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทุกคน โดยเฉพาะพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งทรงวิปโยคโศกเศร้าพระทัยแทบแตกสลายไปตามกัน

เวลา ๘ โมงเช้า ที่หน้ากระทรวงกลาโหม ขณะทหารกำลังเคารพธงชาติ ก็เกิดเหตุประหลาดขึ้นเป็นลางต่อสายตาประชาชนที่ผ่านไปมาย่านสนามไชย เมื่อธงไตรรงค์ผืนใหญ่ที่กำลังถูกเชิญขึ้นเสา ไปติดค้างอยู่ครึ่งเสาอย่างนั้น ไม่อาจขึ้นได้ถึงยอดสุด

ท่านผู้หญิงบุษบา สธนพงศ์ (หม่อมราชวงศ์บุษบา กิติยากร) ทบทวนความทรงจำในวันนั้น เมื่อท่านมีอายุเพียง ๑๒ ปี แต่จดจำเหตุการณ์ได้อย่างแม่นยำ

เช้าวันนั้น ณ วังเทเวศร์ หม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร (พระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาท ต่อมา ทรงได้รับพระราชทานสถาปนาเป็น พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ) มิได้ทรงทราบวี่แววเหตุร้ายใดๆ เลย เพราะส่วนใหญ่ก็ประทับอยู่ในวัง หรือเสด็จไปเยี่ยมพระญาติ ณ วังเทวะเวศม์ที่อยู่ใกล้ๆ เท่านั้น จึงทรงแปลกพระทัยเมื่อเห็น "ท่านน้า" หรือหม่อมเจ้าอุปลีสาณ ชุมพล เสด็จรีบร้อนเข้ามาถึงวังเทเวศร์ในช่วงเช้าประมาณ ๑๐ โมง ซึ่งนับว่าผิดเวลาไปอย่างมาก ปกติจะเสด็จมา ก็มักจะเป็นเวลาเย็นเพื่อทรงสังสรรค์และเสวยเครื่องว่างร่วมกับพระญาติอื่นๆ

เมื่อทรงทราบว่าเสด็จมา ไม่แน่พระทัยว่ามีพระธุระอันใด องค์เจ้าของวังก็เสด็จลงไปรับทันที แล้วตกพระทัยเมื่อทรงเห็นหม่อมเจ้าอุปลีสาณ กันแสงเสียงดัง ตรัสซ้ำๆ กันว่า

"สวรรคตแล้ว...สวรรคตแล้ว... ในหลวงสวรรคตแล้ว"

เหตุร้ายอันเหมือนสายฟ้าฟาดลงมาท่ามกลางฟ้าแจ่มใสนี้ ทำเอาตกตะลึงกันไปทั้งหมดเมื่อรู้กันว่าเกิดอะไรขึ้น ความงุนงง ตื่นตระหนก สับสน และเสียขวัญ ก็แพร่กระจายไปทั่ววัง

หม่อมเจ้านักขัตรมงคลรีบแต่งองค์ออกจากวัง ตรงไปที่พระที่นั่งบรมพิมานทันที เมื่อกลับมาถึงวังเทเวศร์ พบหม่อมหลวงบัวผู้เป็นหม่อมในพระองค์ ก็กันแสงน้ำเนตรอาบพักตร์ ตรัสว่า

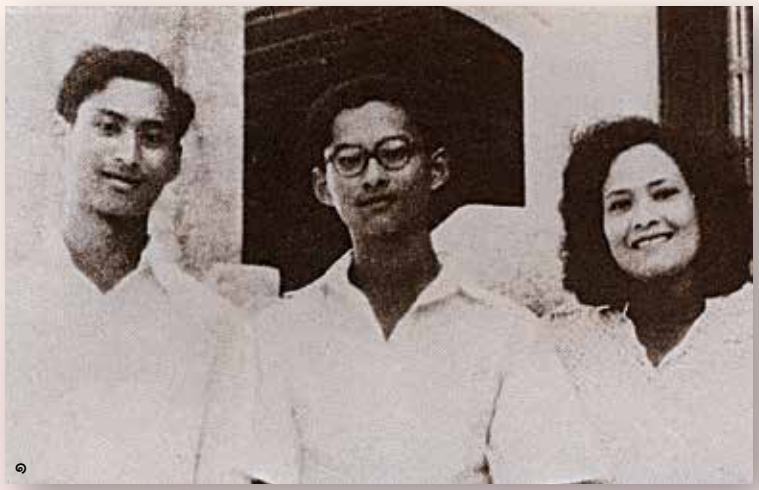
"คุณจำ เห็นแล้วทนไม่ไหว หัวใจแตกสลาย บรรทมบนพระแท่นงามราวกับเทพบุตร พระโฉมเฉิดเลิศมนุษย์สุดโสภา....เหมือนในพระราชนิพนธ์"

จากนั้น เสียงร่ำไห้ก็ดังกังวานขึ้นทั่ววัง ไม่เว้นผู้ใหญ่หรือเด็ก โอรสธิดาทุกท่านแม้ว่าอยู่ในเยาว์วัย ก็ตระหนักดีไม่น้อยกว่าผู้ใหญ่ถึงความสูญเสียครั้งใหญ่ของแผ่นดิน พากันวิปโยคไปตามๆ กัน เมื่อข่าวนี้แพร่ลงไปถึงห้องพักของบริวารในวัง เสียงแห่งความกำสรดก็ระงมขึ้นอีกครั้ง

ภายนอกวัง ประชาชนรับฟังข่าวนี้ด้วยความตกตะลึงพรึงเพริด ไม่มีใครอยากจะเชื่อหูตัวเอง แต่ภายในไม่กี่ชั่วโมงก็เริ่มยืนยันกันปากต่อปาก บอกกันไปถนนต่อถนน จนกระทั่งแพร่สะพัดไปทั้งเมือง

สาเหตุแห่งการสวรรคตก็ยังมืดมน เหตุไฉนจึงทรงต้องอาวุธปืนจนสวรรคตได้ กรมตำรวจยุคนั้นกล่าวว่าเป็นอุบัติเหตุ ในขณะที่กระแสข่าวว่าเป็นการลอบปลงพระชนม์ก็ยังคงเป็นที่ร่ำลือหนาหู ยิ่งเมื่อปะติดปะต่อเหตุการณ์ร้ายๆ ที่เกิดขึ้นกับข้าราชบริพารใกล้ชิดของพระเจ้าอยู่หัวคนแล้วคนเล่า ในช่วงเวลาก่อนหน้านั้นไม่กี่วัน ยิ่งน่าสนเท่ห์ใจนัก

สายลมแห่งความวิปโยคที่ว่างเว้นไปหลายปีเริ่มพัดผ่านไปทั่วพระนครอีกครั้งหนึ่ง ไม่ว่าไปทางเส้นทางไหน ทั้งบ้านเรือนและร้านค้า

๑

๓

๒

๔

(๑) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์

(๒) เหตุการณ์ในวันที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จนิวัตพระนคร ๕ ธันวาคม ๒๔๘๘

(๓) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ ทรงพระดำเนินเยี่ยมราษฎรย่านสำเพ็งจำนวนมากที่มาเฝ้าฯ ชมพระบารมีอย่างใกล้ชิด

(๔) ทรงประสานน้ำใจชาวไทยและชาวจีนให้กลับสนิทแน่นแฟ้นเหมือนดังครอบครัวเดียว

ก็มีชาวบ้านแต่งดำออกมาส่งข่าวถึงกันและกันด้วยน้ำตาอาบหน้า สถานที่ราชการมีแต่ข้าราชการนั่งน้ำตาไหล มองหน้ากัน แล้วผลัดกันปรับทุกข์และปลอบโยนกัน จนอาจพูดได้ว่า ไม่ว่ามองไปที่ใดก็จะเห็นแต่น้ำ... คือน้ำตาของประชาชน

“เสียงไห้ทุกราษฎร์ไห้ ทุกเรือน
อกแผ่นดินดูเหมือน จักขว้ำ
บ เห็นตะวันเดือน ดาวมืด มัวนา
แลแห่งใดเห็นน้ำ ย่อมน้ำตาคนฯ”

(ลิลิตพระลอ)

ข่าวสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต แพร่สะพัดไปจากเมืองไทยไปสู่เมืองนอกอย่างรวดเร็ว เป็นข่าวพาดหัวของหนังสือพิมพ์แทบทุกฉบับทั่วโลก

ชาวไทยในอังกฤษได้รับข่าวนี้จากสถานทูตบ้าง จากหน้าหนังสือพิมพ์บ้าง ต่างก็ตะลึงงันและร่ำไห้อาลัยรักถึงพระเจ้าอยู่หัวกันทั่วหน้า สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ กับพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ที่ไบรตัน ก็ทรงเป็นหนึ่งในชาวไทยผู้วิปโยคจำนวนนี้

ทั้งสองพระองค์ ไม่ได้ทรงเป็นเพียง “ข้าแผ่นดิน” ในรัชกาลที่ ๘ หากแต่ยังทรงเป็น “พระประยูรญาติสนิท” ร่วมสายพระโลหิตเดียวกันด้วยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ นั้นมีสมเด็จพระอัยกาธิราชพระองค์เดียวกัน คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยิ่งไปกว่านั้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ต่างก็ทรงได้รับพระมหากรุณาจาก สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าในรัชกาลที่ ๘ มาเหมือนกัน

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเคยประทับที่วังสระปทุม และเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระพันวัสสาฯ อยู่เสมอ เมื่อทรงพระเยาว์ ‘เจ้าพี่–เจ้าน้อง’ ในราชสกุลมหิดล ก็ทรงเคยเฝ้าแหนเห็นกันมาแต่เล็กแต่น้อยในพระราชพิธีต่างๆ ตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ

บัดนี้ พระองค์ผู้ทรงเป็นทั้ง ‘สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว’ และ ‘เจ้าพี่’ พระองค์หนึ่งของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จจากไปแล้วอย่างกะทันหัน ไม่มีวันหวนคืน

ในยามไกลบ้านไกลเมืองเช่นนี้ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่อาจจะเสด็จรีบรุดไปเฝ้าพระบรมศพที่พระที่นั่งบรมพิมานเพื่อทอดพระเนตรพระพักตร์ของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นที่รักเป็นครั้งสุดท้ายได้อย่างเจ้านายทางเมืองไทย ความรู้สึกอัดอั้น และโศกสลดพระหฤทัยที่ทรงได้รับข่าวนี้ จะมากมายใหญ่หลวงเพียงใดสุดปัญญาที่ใครจะคะเนได้

ความรู้สึกของทั้งสองพระองค์ คงไม่ต่างจากความรู้สึกคนไทยร่วมสมัย ที่ร้อยกรองความรู้สึกออกมาเป็นวสันตดิลกฉันท์อันละห้อยสร้อยเศร้ากินใจยิ่งนัก ในกาลต่อมา

“ที่เก้า ณ เดือนมิถุนมาส นรชาตินิกรใน
แว่นแคว้นสยามและพหุไพ– รชะไห้สะอื้นหวน
อาลัยพระมิ่งกมลขวัญ ฤดิอั้นอุราครวญ
สิ้นชนม์พระวัยยุวะมิควร นระล้วนจะเสียขวัญ
ไทยหวังจะพ้นกลิวิกฤต– ดิเพราะฤทธิ์พระทรงธรรม์
กลับมีปิศาจทุรมหัน– ตะมล้างอนาคต
ยังเหลือก็เพียงพระอนุชา –ยุวราชปรากฏ
สืบทอดพระเจตนะมิลด พิริย์มั่นมิหวั่นไหว
หากแลกพระชนม์พระอธิราช ดนุนาศก็ยอมได้
แม้ชีพก็ยอมมระประลัย ผิพระองค์จะคืนมา
ทรงเป็นกษัตริย์ ณ ภพไหน นระไทยปฏิญญา
จักตามพระบาทะปฏิกา– ระ บ ร้างพระจอมขวัญ
ชาตินี้มิอาจจะอภิรัก –ษพิทักษ์พระทรงธรรม์
ชาติหน้าจะพลีศิระประกัน บ มิให้พิบัติพาน
ขอไท้เสวยสุขะสถิต ณ ดุสิตไพมาน
ตราบวันพระองค์จะอวตาร จุติโปรดนิกรไทย เทอญฯ”

เวลาสามทุ่มของวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ รัฐสภาได้มีมติเห็นชอบให้อัญเชิญ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๙ สืบสนองพระองค์สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๙ มาตรา ๙ และกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ มาตรา ๙

๑

๒

๓

๔

๕

(๑) เสด็จฯ ไปในรัฐพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับที่ ๒ แห่งราชอาณาจักรไทย ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม

(๒) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ ทรงพระดำเนินเยี่ยมราษฎรย่านสำเพ็งจำนวนมากที่มาเฝ้าฯ ชมพระบารมีอย่างใกล้ชิด

(๓) "ไทยหวังจะพ้นกลิวิกฤตติ เพราะฤทธิ์พระทรงธรรม์ กลับมีปิศาจทุรมหัน ตมล้างอนาคต"

(๔) "ยังเหลือก็เพียงพระอนุชายุวราชปรากฏสืบทอดพระเจตนมิลดพิริย์มั่นมิหวั่นไหว"

(๕) 'สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ' อีกหนึ่งรัชสมัย

ความหมองหม่นบนใบหน้าของชาวไทย ก็กลับเริ่มเปลี่ยนไปเป็นประกายแห่งความหวังอีกครั้ง แต่กระนั้นก็ยังอดห่วงใยไม่ได้ว่าในพระราชหฤทัยของสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จะทุกข์โทมนัสสักปานใด คนไทยทั้งหลายก็ได้แต่ภาวนาให้ทั้งสองพระองค์ทรงมีกำลังพระราชหฤทัยกลับคืนมา

พระองค์หนึ่งเพิ่งสูญเสียพระราชโอรส อีกพระองค์หนึ่งเพิ่งสูญเสียพระบรมเชษฐาผู้เป็นที่รักและสนิทสนม บัดนี้ ยังจะต้องทรงแบกรับภาระอันหนักหนาของบ้านเมืองไว้อีก นี่คือความเสียสละที่ยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระราชชนนีและสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ เพื่อประเทศชาติ เหลือที่คนไทยจะทดแทนพระคุณครั้งนี้ได้หมดสิ้น

ในเวลาที่พระบรมวงศานุวงศ์ ประธานสภาผู้แทนราษฎร นายกรัฐมนตรี และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เข้าเฝ้าฯ กราบบังคมทูลอัญเชิญขึ้นทรงราชย์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช แม้จะยังทรงเยาว์พระชนมายุ และเพิ่งทรงประสบความสูญเสีย อันเป็นเหตุการณ์ที่พลิกวิถีพระชนมชีพโดยสิ้นเชิง แต่ก็มีพระสติมั่นคงสมกับที่ทรงเป็นขัตติยชาติ มีพระราชกระแสตอบ แสดงพระราชปณิธานอย่างสุขุม

“ข้าพเจ้าขอขอบใจที่ได้มอบราชสมบัติให้ ข้าพเจ้าจะทำทุกอย่างเพื่อประเทศชาติ และเพื่อความผาสุกของประชาชน อย่างเต็มความสามารถ...”

จบแล้ว เสด็จก้าวออกไปจากมหาสมาคมนั้น ครั้นแล้วก็ทรงยั้งพระองค์ไว้ ทรงผินพระพักตร์กลับมาใหม่ แล้วรับสั่งอย่างหนักแน่นด้วยวลีปิดท้ายพระราชกระแสอันจับใจทุกคนในที่นั้นว่า

“และด้วยใจสุจริต”

พระสยามเทวาธิราชได้ทรงส่งพระมหาบุรุษผู้ทรงธรรมสุจริตเสด็จมาซับน้ำตา เป็นความหวัง เป็นกำลังใจ เป็นที่หมายแห่งความรัก ความสามัคคี และความภักดีของปวงชนชาวไทยอีกพระองค์หนึ่งแล้ว

นับแต่แรกประสูติเป็นสามัญชนชื่อ “เครือแก้ว อภัยวงศ์” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงบัดนี้ในสมัยรัชกาลที่ ๙ ทรงเป็นพระวรราชเทวีของบุรพกษัตริย์ ที่ระหกระหินมาประทับอยู่ต่างบ้านต่างเมือง กล่าวได้ว่าพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในพระชนม์ ๔๑ พรรษา ทรงผ่านร้อนผ่านหนาวอดทนกับเหตุการณ์ทั้งดีและร้ายอย่างเข้มแข็ง มาถึง ๕ แผ่นดิน

บางคราวก็เผชิญวิปโยคแทบจะทรงเอาชีวิตพระองค์เองไม่รอด อีกทั้งจะต้องทรงประคับประคองสมเด็จเจ้าฟ้าพระราชธิดาอีก แต่ด้วยเหตุที่ทรงยึดมั่นหลักธรรมในพระบวรพุทธศาสนาอย่างมั่นคงทำให้ทรงมีขันติธรรมและเข้าพระทัยในความไม่เที่ยงแท้ของชีวิต

เวลานี้ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระเจริญเติบใหญ่พอสมควรแล้ว พระอนามัยก็ดีวันดีคืน ทรงสามารถช่วยดูแลกิจการในตำหนักหลุยส์เครสเซนต์แบ่งเบาพระภาระของพระชนนีได้ตามพระกำลัง ประกอบกับเหตุการณ์ทางบ้านเมืองไทย ก็ดูจะมองเห็นทางออกได้ เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงรับราชสมบัติ ขวัญและกำลังพระทัยของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงเพิ่มพูนกลับคืนมา

การผลัดแผ่นดินในปี ๒๔๘๙ ทำให้ต้องคำนึงถึงคำนำพระนามของ สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ อีกครั้ง

เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๘ ได้มีพระบรมราชโองการเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๔๗๘ โปรดเกล้าฯ เปลี่ยนคำนำพระนามเป็น “สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ” ในความหมายว่า “น้องหญิง” หรือพระขนิษฐภคินีของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

ล่วงถึงรัชกาลปัจจุบัน แม้ว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชจะมีพระชนมายุอ่อนปีกว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ราว ๒ ปี แต่ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คงคำนำพระนามของพระเชษฐภคินีพระองค์นี้ว่า “สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ” เหมือนในรัชกาลก่อน

ทั้งนี้ เพราะ “ภคินี” แปลความหมายได้ทั้ง ‘น้องหญิง’ หรือ ‘พี่หญิง’ ก็ได้เหมือนกัน

สมเด็จเจ้าฟ้าพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๖ จึงยังมีพระนามคงเดิมว่า “สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี” ต่อไปอีกหนึ่งรัชสมัยอันรุ่งโรจน์และร่มเย็น

ตอนที่ ๔

ลมฝน

หลังจากเหตุการณ์สวรรคต ในปีเดียวกันนี้เอง ทางอังกฤษสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระชนนีทรงได้ต้อนรับอัครราชทูตไทยองค์ใหม่ ซึ่งรัฐบาลไทยแต่งตั้งไปประจำสำนักเซนต์เจมส์ ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

ท่านอัครราชทูตมิใช่ใครอื่นไกล เป็นพระอนุวงศ์นับเนื่องในพระประยูรญาติทางฝ่ายสมเด็จพระบรมชนกนาถ คือหม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร ซึ่งทรงพาครอบครัวไปด้วยกันทั้งหมด

หม่อมเจ้านักขัตรมงคล หรือที่ชาววังออกพระนามอย่างลำลองว่า “ท่านนักขัตรฯ” เป็นพระโอรสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาท พระเจ้าพี่ยาเธอรุ่นใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์ ตรงตามความถนัดและพระปรีชาสามารถ

ทางสายพระโลหิต ท่านนักขัตรฯ จึงนับ “ลูกผู้พี่” ของสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ เพราะทั้งสองพระองค์เป็นพระกุลทายาทในรัชกาลที่ ๕ ชั้นพระราชนัดดาเหมือนกัน

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ จนถึงสมัยที่สิ้นสงครามใหม่ๆ ชาติมหาอำนาจหลายชาติยังคงระเบียบพิธีการทางการทูต หวงกันชาติอื่นๆ ว่าถ้าไม่ใช่มหาประเทศ ห้ามตั้งผู้แทนทางการทูตระดับเอกอัครราชทูต (Ambassador) ไปประจำประเทศอื่น ตั้งได้แค่อัครราชทูต (Minister) เท่านั้น สถานทูตสมัยนั้นก็ต้องเรียกว่าสถานอัครราชทูต คือ Legation ไม่ใช่ Embassy

หม่อมเจ้านักขัตรมงคล อัครราชทูตไทยประจำสำนักเซนต์เจมส์เสด็จโดยเครื่องบินโดยสารไปล่วงหน้าพร้อมด้วยหม่อมราชวงศ์กัลยาณกิติ์ โอรสคนใหญ่ ส่วนหม่อมหลวงบัว หม่อมในพระองค์ และโอรสธิดาอีก ๓ ท่านคือ หม่อมราชวงศ์อดุลยกิติ์ หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ และหม่อมราชวงศ์บุษบา เดินทางทางเรือจากเกาะสีชัง มุ่งไปทางมหาสมุทรอินเดีย ต่อไปถึงเมืองท่ามาแซยที่ฝรั่งเศส ก่อนจะถึงปลายทาง โดยเรือโดยสารชื่อซีแลนเดีย ใช้เวลาเดินทางถึงสองเดือนเศษกว่าจะถึงท่าเรือทิลเบอรี่ในลอนดอน

ลอนดอนหลังสงครามเลิก ไม่มีบรรยากาศของเมืองใหญ่สง่างามพรั่งพร้อมด้วยอาคารทันสมัยอย่างปัจจุบัน แต่เป็นเมืองเก่าแก่ที่ยังมีร่องรอยความเสียหายอยู่ทั่วไป รัฐบาลต้องจำกัดไฟฟ้าและอาหารการกินเพื่อให้เพียงพอกันทั่วหน้า เมื่อล่วงเข้ากลางคืน ถนนหนทางทุกหนทุกแห่งก็เกือบมืดสนิท มีเพียงไฟสลัวๆตามบ้านเรือนเพื่อประหยัดไฟตามนโยบายรัฐบาล แม้แต่เตาผิงก็เปิดเพียงน้อย เนื้อสดมีแบ่งสันปันส่วนให้กินกันเพียงสัปดาห์ละครั้งตามคูปองที่แจกจ่าย เช่นเดียวกับผ้าและน้ำตาล

อาหารการกินของคนไทยในต่างแดนยุคหลังสงครามก็ต้องใช้วิธีปันส่วนอย่างแร้นแค้นเหมือนๆ กันทุกบ้าน ท่านผู้หญิงบุตรี (กฤดากร) วีระไวทยะ ธิดาของทูตทหารประจำประเทศอังกฤษในสมัยนั้น เล่าไว้ในทำนองเดียวกัน

“แม่ (หม่อมหลวงต่อ กฤดากร) ต้องนำเนยมาแลกกับน้ำตาลจากเพื่อนบ้านชาวอังกฤษ เพื่อจะได้มีน้ำตาลไว้ทำขนมไทยไปถวายเจ้านาย

สองตำหนัก คือ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ที่พระตำหนักคอมพ์ตัน และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับเสด็จพระนางฯ ที่ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์”

ท่านผู้หญิงบุตรีฯ เล่าต่อไปว่า

“เสด็จพระนางฯ ทรงพระเมตตาต่อคนไทยที่มาเฝ้าเป็นอย่างมาก จะต้องทรงทำอาหารเลี้ยงคนที่มาเฝ้าให้ได้อิ่มหนำสำราญเสมอ ฉะนั้น อาหารที่ได้ปันส่วนย่อมไม่มีทางพอ แถมทางการก็จำกัดอาหารของแต่ละครัวเรือนไม่ให้เกินส่วนกัน”

อย่างไรก็ดี ข้าราชการสถานทูตยุคนั้นล้วนมีความจงรักภักดีต่อเจ้านายเป็นอย่างยิ่ง จึงขวนขวายหาช่องทางเสาะหาเนื้อสัตว์ไปถวายเจ้านายเพื่อให้ทรงมีพอเพียงสำหรับเสวยและพระราชทานเลี้ยง แต่การนำไปถวายก็ต้องมีอุบายที่แยบยลเพื่อไม่ให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองอังกฤษรู้ได้ว่ามีการซื้อและแบ่งอาหารนอกเหนือจากการปันส่วนของทางการ

“แม่จะนำเนื้อมาใส่กล่อง ห่อและผูกริบบิ้นให้เหมือนของขวัญ เพื่อไม่ให้คนอื่นสงสัยว่าเป็นอาหาร แล้วให้พี่ชาย (หม่อมราชวงศ์สมชนก กฤดากร) ซึ่งตอนนั้นยังเด็ก ขี่รถเมล์นำไปถวายเสด็จพระนางฯ ที่ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ ”

คุณปิ๋ว อดีตข้าหลวงรุ่นจิ๋วในตำหนัก เล่าเกร็ดสนุกเสริมว่า

“แม้แต่ลูกกวาดก็ต้องใช้คูปองปันส่วน อยากกินลูกกวาดต้องเอาคูปองไปแลกที่ร้าน เราเป็นเด็กกินขนมลูกกวาดหมดเร็ว คูปองในส่วนของของตัวเองก็ไม่เหลือ ต้องไปอ้อนขอคูปองแลกลูกกวาดจากพี่จงรักษ์หรือป้าอินฯ ซึ่งเป็นข้าหลวงผู้ใหญ่แล้ว”

สภาพเช่นนี้เป็นกันโดยทั่วไป ไม่เว้นแม้แต่ครอบครัวท่านอัครราชทูต แต่ว่าหม่อมของท่านนักขัตรฯ ได้นำอาหารไทยประเภทที่เก็บได้นานติดตัวไปจากบ้านเกิดเมืองนอน โอรสธิดาจึงมีโอกาสรับประทานอาหารไทยอร่อยๆ ไม่ถึงกับลำบากจนเกินไป

ท่านนักขัตรฯ ทรงพำนักอยู่ที่ลอนดอนไม่นาน ก็ทรงพาครอบครัวไปที่ไบรตันเพื่อเฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ พร้อมกับทรงนำช็อกโกแลตสวิสอันเป็นของโปรดของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กล่องใหญ่ไปถวายด้วย

ท่านผู้หญิงบุษบา สธนพงศ์ ย้อนรำลึกความทรงจำครั้งนั้นว่า

“เสด็จพระนางฯ ทรงเป็นผู้ใหญ่ที่ใจดีมาก ช่างรับสั่ง คุยสนุก และเป็นกันเอง ส่วนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ในวัยสาว ทรงมีพระพักตร์งาม พระเนตรโตดำขลับ เหมือนพระเนตรพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เวลาแย้มสรวลพระเนตรจะหวาน”

ทั้งสองพระองค์ทรงต้อนรับพระอาคันตุกะซึ่งนับเป็นพระญาติสนิทด้วยความเต็มพระทัยและเป็นกันเอง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงคำนวณวันเดือนปีเกิดของสมาชิกครอบครัวของท่านนักขัตรฯ ตามที่ทรงเชี่ยวชาญ

“เกิดวันที่เท่าไรจ๊ะ”

เมื่อกราบทูลตอบวันที่ เดือนและปีเกิดไป บางทีจะทรงทำท่าครุ่นคิดแล้วเคาะนิ้วพระหัตถ์เพียงสองสามครั้งเท่านั้น เพียงชั่วอึดใจเดียว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็จะทรงตอบได้ถูกต้องเสมอว่าตรงกับวันใดในรอบสัปดาห์ เป็นที่อัศจรรย์ใจแก่สมาชิกครอบครัวท่านทูตทุกคน

และนอกจากนี้ ยังรับสั่งพร้อมด้วยรอยแย้มพระสรวลเป็นกันเองว่า

“ฟ้าหญิงจะเล่นเปียโนให้ฟังนะจ๊ะ”

จากนั้น ทรงบรรเลงเพลงป๊อบของฝรั่งหลายเพลง และมีเพลงไทยคือเพลงพระราชนิพนธ์ **“สายฝน”** ด้วย

แม้เพลงสายฝนเป็นเพลงพระราชนิพนธ์ลำดับที่ ๓ ในรัชกาลปัจจุบัน ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อปี ๒๔๘๙ หลังจากเพลงแสงเทียน และยามเย็น แต่ก็เป็นเพลงแรกที่พระราชทานให้นำออกเผยแพร่ จนกลายเป็นเพลงยอดนิยม เพราะมีจังหวะวอลซ์ อ่อนหวานและฟังง่าย

คนไทยยุคนั้นนิยมไปเต้นรำกันที่เวทีลีลาศ สวนอัมพร กล่าวกันว่าพอวงดนตรีบรรเลงเพลงสายฝนทีไร บรรดาหนุ่มสาวก็ออกไปเต้นรำกันเป็นคู่ๆ แน่นฟลอร์ทุกทีไป เพราะเพลงนี้มีจังหวะเหมาะสำหรับการลีลาศ และมีทำนองพลิ้วหวานรื่นรมย์

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะมีลายพระหัตถ์ไปขอให้พระญาติทางเมืองไทยส่งแผ่นเสียงเพลงไทยมาถวายเสมอ ทำให้ทรงทราบว่าทางเมืองไทยกำลังนิยมเพลงอะไรอยู่ตลอด ไม่ล้าสมัยตกยุค บางทีทรงคิดถึงเพลงไทยเดิมที่โปรดบ้าง เพลงจากบทพระราชนิพนธ์ของ “ทูลกระหม่อมก๊ะ” บ้าง ก็จะทรงเขียนขอไปเป็นพิเศษด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวาน

ทายาทของคุณหญิงสัตยวดี กุวานนท์ ยังเก็บรักษาลายพระหัตถ์ที่ทรงส่งมาขอแผ่นเสียงเพลงไทยจากคุณน้อย หรือคุณสัตยวดีฯ อดีตพระอภิบาลและข้าหลวงผู้ใกล้ชิด ไว้เป็นอย่างดี ดังความบางตอนที่จะได้อัญเชิญมา ดังนี้

“คุณน้อยต้องให้เขาอัดเพลงเขมรพวงสามชั้นถวายเป็นพิเศษนะจ๊ะ แล้วฝากให้ใครเขาส่งมาถวายทีหลัง ฟ้าหญิงได้รับแผ่นเสียงเพลงอันความกรุณาปราณีแล้วจ้ะ ขอบใจมาก...”

หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ธิดาคนใหญ่ของหม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร อัครราชทูตประจำสำนักเซนต์เจมส์

แผ่นเสียงเพลงพระราชนิพนธ์ก็เป็นหนึ่งในจำนวนนั้น เมื่อทรงฟังและทรงทราบว่าเพลงสายฝนเป็นเพลงพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าอยู่หัว ยิ่งทำให้ทรงโปรดปรานเพลงนี้อย่างมาก ถ้ามีแขกเหรื่อมาเฝ้า ก็โปรดที่จะทรงบรรเลงและขับร้องเพลงสายฝนพระราชทานให้ฟังเป็นเพลงประจำ

อย่างที่ทราบกันแล้วว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเรียนเปียโนต่อเนื่องมาไม่ได้ขาด ที่ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ก็ยังทรงเรียนกับครูเปียโนชื่อมิสเตอร์คิง ลักษณะเป็นผู้ดีอังกฤษวัยชรา ผมและคิ้วขาวโพลน ถือไม้เท้าประจำกายเสมอ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โดยพระอัธยาศัยเป็นคนสนุกสนาน และมีพระอารมณ์ร่าเริง โปรดจะทรงหยอกล้อให้เป็นที่ขบขันกันเป็นประจำ ปกติมิสเตอร์คิงจะใช้ไม้เท้า เคาะพื้นตำหนักเบาๆ กำกับจังหวะตามโน้ตเพลงเพื่อจะได้ทรงบรรเลงให้เข้าจังหวะ แต่มีบางเวลาที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงล้อครู ก็ทรงพรมนิ้วพระหัตถ์บรรเลงเร่งจังหวะเร็วปรื๋อ จนมิสเตอร์คิงต้องทำหน้าดุ เอาไม้เท้ารัวเคาะพื้นดังๆ แล้วกราบทูลด้วยเสียงขึงขัง

“Your Highness! You’re playing too fast.” ...ใต้ฝ่าพระบาท! ทรงเล่นเร็วเกินไปแล้ว

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็จะทรงกลั้นพระสรวลอย่างขบขัน

การทรงเปียโนของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ แต่ละครั้งจึงมีชีวิตชีวายิ่ง เมื่อทรงทราบว่าเพลงนั้นๆ มีจังหวะปกติควรบรรเลงอย่างถูกต้องอย่างไรแล้วครั้งต่อๆ ไปก็จะทรงดัดแปลงจังหวะด้วยพระองค์เอง จากเพลงช้าก็ทรงเร่งจังหวะให้หวือหวาเป็นเพลงเร็วบ้าง จากเพลงเร็วทรงดึงจังหวะให้อ่อนหวานช้าลงบ้าง เป็นไปตามพระอารมณ์ศิลปินโดยแท้

เมื่อโอรสธิดาของท่านนักขัตรฯ เริ่มเห็นเป็นเรื่องขบขันตามประสาเด็ก หม่อมแม่ต้องเอื้อมมือไปสะกิดแรงๆ เป็นการตักเตือนกิริยา พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็จะรับสั่งกับหม่อมหลวงบัวอย่างอ่อนโยนว่า

“อย่าค่ะ ไม่เป็นไรค่ะ ตามสบาย...”

ครั้นสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเปียโนจบ ท่านนักขัตรฯ ก็ทรงปรบหัตถ์และกราบทูลชื่นชมพระอัจฉริยภาพที่เพิ่งทรงแสดงให้เป็นที่ประจักษ์แก่สมาชิกครอบครัวของท่านอัครราชทูตองค์ใหม่

ท่านนักขัตรฯ ทรงพาหม่อมและโอรสธิดาไปเฝ้าอีกสองสามครั้ง แต่ทรงดำรงตำแหน่งอัครราชทูตที่อังกฤษได้ไม่นาน ก็ทรงโยกย้ายไปประจำที่เดนมาร์กและฝรั่งเศสเป็นลำดับต่อมา

ระหว่างที่อยู่ในอังกฤษ ธิดาคนโตของท่านอัครราชทูต คือ หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ ศึกษาภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสกับครูพิเศษอย่างเข้มงวด พร้อมทั้งเรียนเปียโนไปด้วย ซึ่งเป็นความหวังของท่านพ่อและหม่อมแม่ ที่จะให้ไปได้ดีทางดนตรีสาขานี้ ต่อมาเมื่อท่านนักขัตรฯ ทรงย้ายไปประจำที่ปารีส คุณหญิงสิริกิติ์ก็ต้องศึกษาเปียโนอย่างหนักเพื่อเตรียมเข้าศึกษาต่อในวิทยาลัยดนตรีที่มีชื่อเสียงที่สุดของกรุงปารีส

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดทรงเปียโนเป็นชีวิตจิตใจอยู่แล้ว การที่คุณหญิงสิริกิติ์กำลังศึกษาเปียโนอย่างเอาจริงเอาจัง ก็คงจะทรงพอพระทัยด้วยไม่น้อยที่ทรงทราบว่าลูกสาวท่านอัครราชทูตมีความสนใจร่วมกันในศิลปะแขนงเดียวกันกับพระองค์

ใน พ.ศ.๒๔๙๑ ที่ปารีสนี้เอง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งเสด็จจากประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๘๙ หลังทรงรับราชสมบัติ มาทรงศึกษาต่อที่สวิตเซอร์แลนด์ ก็มีพระราชประสงค์จะเสด็จฯ มาทอดพระเนตรโรงงานต่อรถยนต์ในฝรั่งเศส ท่านอัครราชทูตตื่นเต้นยินดีที่จะได้เฝ้าฯ หลังจากไม่ได้มีโอกาสได้เฝ้าฯ มานานแล้วถึง ๒ ปี

หม่อมเจ้านักขัตรมงคลทรงพาครอบครัวไปรอรับเสด็จที่เมืองฟงแตนโบล ชานเมืองปารีส แต่วันนั้น อันเป็นการพบกันครั้งแรกระหว่างพระเจ้าอยู่หัวและหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ ปรากฏว่าผู้รอรับเสด็จต้องรออยู่นานมาก ทั้งที่ปกติสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จตามกำหนดการตรงเวลาเสมอ

ท่านผู้หญิงเกนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา เล่าถึงเหตุการณ์ตอนนี้ไว้ในหนังสือ **“เป็น อยู่ คือ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ”** อย่างสนุกสนาน จนผู้อ่านมักจะมีรอยยิ้มเกิดขึ้นบนใบหน้าเมื่ออ่านมาถึงตอนนี้

“ทุกคนไปรออยู่ใต้เงาไม้อันร่มรื่นของป่าโปร่ง บรรยากาศโดยรอบมีแต่ความสดชื่นและแจ่มใส ทุกคนมีแต่ความตื่นเต้นกระวนกระวายในการรอรับเสด็จในครั้งนี้ หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ผู้พี่ แต่งตัวเรียบร้อยอยู่ในสูทสีเนื้อ ก็คงหางเปียเดี่ยวยาวถึงกลางหลังอยู่นั่นเอง แต่การรับเสด็จฯ ครั้งนั้น ผู้คอยรับเสด็จฯต้องแปลกใจ เพราะสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงมีพระนิสัยตรงเวลาเสมอ แต่ครั้งนี้มีการผิดเวลาไปมาก จึงต้องมีการรอในที่สุดการคอยจึงกลายเป็นความกระวนกระวายมากขึ้นทุกที

ลูกสาวท่านทูตโดยเฉพาะหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ หน้าก็เริ่มผิดปกติจากยิ้มแย้มแจ่มใสกลายเป็นมุ่ย ในที่สุดสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จฯ มาถึง หลังจากที่ฝ่ายรอรับเสด็จต้องใช้เวลาคอยนานผิดปกติ เพราะรถยนต์ พระราชพาหนะอันค่อนข้างจะคร่ำคร่า เกิดเครื่องเสียและน้ำมันก็หมด ต้องใช้เวลาแก้ไขนานพอสมควรกว่าจะเสด็จฯมาได้ อาจจะเป็นนิมิตว่า จะได้ทรงพบ ‘รัก’ ที่แท้จริง ย่อมมีอุปสรรคในครั้งแรกก็ได้.”

๑

๔

๒

๓

๕

๖

(๑) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับครอบครัวของหม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร

(๒) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เมื่อพระชนมายุประมาณ ๒๓ พรรษา

(๓) หม่อมราชวงศ์บุษบา กิติยากร

(๔) (๕) (๖) หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ธิดาคนใหญ่ของหม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร อัครราชทูตประจำสำนักเซนต์เจมส์

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ฯ

"นี่คือการพบกันครั้งแรกที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทอดพระเนตรเห็นหน้า หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ ที่ไม่ค่อยจะงามนัก เพราะทั้งหิวและรอนานมิหนำซ้ำท่านราชเลขาฯ ขณะนั้นคือหลวงประเสริฐไมตรี ได้เชิญแต่เฉพาะผู้ใหญ่ร่วมโต๊ะเสวย เด็กๆให้ไปรับประทานอาหารจีนอีกแห่ง ชื่อแปลเป็นไทยว่า 'มังกรทอง'

นับจากวันนั้น ถึงวันนี้ (พุทธศักราช ๒๕๓๕) เป็นเวลาที่ผ่านมาถึง ๔๔ ปี ทั้งสองพระองค์ยังทรงจำวันเวลาที่สดใสอยู่ในพระราชหฤทัยได้เป็นอย่างดี มักจะทรงล้อสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อรับสั่งถึงความหลังว่า 'เดินตุปัดตุเป๋ หน้างอ คอยถอนสายบัว' ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จะทรงกราบบังคมทูลตอบว่า '...หน้าถึงได้ต้องงอ เพราะให้แต่ผู้ใหญ่ร่วมโต๊ะเสวย เด็กกลับไล่ไปกินที่อื่น' แต่ก็เป็นความทรงจำที่ขำๆ เพราะเวลาที่รับสั่งเรื่องนี้ ทั้งสองพระองค์จะทรงพระสรวล"

ก่อนหน้านี้ สมเด็จพระราชชนนี (สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี) ซึ่งประทับอยู่ ณ สวิตเซอร์แลนด์ เมื่อทรงทราบว่าพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จปารีส ก็รับสั่งให้ไปทอดพระเนตรธิดาของท่านทูตไทย ว่าจะสวยและน่ารักไหม เพราะว่าหม่อมเจ้านักขัตรมงคลก็มิใช่ใครอื่น เป็นพระราชนัดดาที่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงรักและสนิทชิดใกล้ด้วยมาก หม่อมหลวงบัวก็เป็นลูกสาวเจ้าพระยาวงศานุประพัทธ์ (หม่อมราชวงศ์สท้าน สนิทวงศ์) ซึ่งเป็นคนดีและซื่อตรง

และยังทรงกำชับด้วยว่า

"ถึงปารีสแล้ว โทรฯ บอกแม่ด้วย"

ในครั้งนั้นเมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นคุณหญิงสิริกิติ์แล้ว พระเจ้าอยู่หัวทรงโทรศัพท์ถึงสมเด็จพระราชชนนี สมเด็จพระราชชนนีไม่ทรงลืมที่จะรับสั่งถามถึงธิดาท่านนักขัตรฯ พระเจ้าอยู่หัวทรงตอบว่า

"เห็นแล้ว น่ารักมาก"

คงเป็นเพราะอานุภาพแห่งกุศลผลบุญแต่ปางก่อนที่ชาวไทยกระทำร่วมกันมาอย่างแน่แท้ ที่ดลบันดาลให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพบและทรงประทับพระราชหฤทัยกับกุลสตรีผู้จะได้เป็นนางแก้วคู่พระบารมีในอนาคต ตั้งแต่เมื่อแรกทอดพระเนตรเห็น

ดูเหมือนว่าความสุขสดชื่นของพระราชวงศ์และประชาชนชาวไทยกำลังจะกลับคืนมา ราวกับลมฝนที่กำลังตั้งเค้ามาลิ่วๆ โบยโบกเป็นสัญญาณแก่ต้นไม้ใบหญ้าที่เหี่ยวเฉาจากความร้อนแล้งมานานปี ให้ได้เริ่มไหวพลิ้วตื่นตัวแล้วว่า ข่าวดีอันเปรียบดังสายฝนอันฉ่ำเย็นกำลังจะหลั่งรินมาชุบชีวิตพวกเขาในไม่ช้า

ตอนที่ ๕

สายฝน

ในวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๔๙๑ เกิดเหตุน่าตื่นตระหนกตกใจที่ไม่มีใครคาดคิดมาก่อน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ ที่นอกเมืองโลซานน์ สวิตเซอร์แลนด์ ทรงได้รับบาดเจ็บถึงกับต้องนำส่งโรงพยาบาล

พระราชวงศ์และชาวไทยในยุโรปโดยเฉพาะผู้ที่ติดต่อไปมาหาสู่กับสถานทูตเสมอ เช่น สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ นั้น ทรงทราบข่าวนี้เร็วกว่าทางเมืองไทย เพราะทั้งสองพระองค์ประทับอยู่ในอังกฤษ ซึ่งก็อยู่ในทวีปยุโรปเหมือนกัน ไม่ห่างจากสวิตเซอร์แลนด์ที่พระเจ้าอยู่หัวประทับนัก ทั้งสองพระองค์ทรงตกพระทัย และถ้าเราคำนึงว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงที่สุดของแผ่นดินเมื่อสองปีก่อน ข่าวนี้ไม่ว่าเจ้านายหรือสามัญชน ก็ยิ่งฟังน่าวิตกกังวลขึ้นเป็นทวีคูณ

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อแรกรู้สึกพระองค์ ทรงหยิบซองธนบัตรประจำพระองค์มาเปิดถวายสมเด็จพระราชชนนี ในนั้นมีภาพหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ ที่ทรงถ่ายที่ปารีส รวมกลุ่มกับคนอื่นๆ แต่ทรงตัดมาเฉพาะดวงหน้าคุณหญิงสิริกิติ์แต่เพียงผู้เดียว แล้วนำใส่กระเป๋าธนบัตรที่ทรงนำติดพระองค์ไปด้วยทุกหนทุกแห่งตลอดเวลา

พระเจ้าอยู่หัว รับสั่งขอว่า

“แม่เรียกสิริมาที”

หม่อมเจ้ามูรธาภิเษก โสณกุล อัครราชทูตไทยประจำสวิตเซอร์แลนด์ จึงรีบติดต่อไปที่ท่านนักขัตรฯ ขอให้มาเฝ้าฯ ทั้งครอบครัวเป็นการด่วน ตอนนั้นหม่อมหลวงบัวอยู่ในลอนดอนพร้อมกับธิดาทั้งสอง จึงโปรดให้เดินทางจากลอนดอนมาเฝ้าฯ ที่โลซานน์เป็นการด่วนที่สุด

ทางเมืองไทย ราษฎรทุกหนแห่งต่างก็ต่างอกสั่นขวัญแขวนกันเมื่อสองปีก่อน ในหลวงอานันท์เพิ่งเสด็จจากพสกนิกรไปอย่างกะทันหัน พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศก็ยังประดิษฐานอยู่ในวังหลวง แล้วนี่เคราะห์กรรมอะไรหนักหนาของบ้านเมือง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ที่ประทับอยู่ไกลบ้านไกลเมือง ถึงทรงประสบอุบัติเหตุอีก พระอาการจะหนักหนามากน้อยเพียงใดก็ไม่รู้

คนที่เกิดและโตพอทันเห็นบ้านเมืองไทยในเวลานั้น ต่างก็พูดเป็นเสียงเดียวกันว่ามีแต่ความสับสนและกระสับกระส่าย ชาวบ้านชาวเมืองพากันไต่ถามแลกเปลี่ยนข่าวกัน คนไหนที่พอจะติดต่อกับคนไทยในยุโรปได้ก็ขวนขวายหาข่าวเป็นการใหญ่

เมื่อข่าวมาถึงรัฐบาลไทย รัฐบาลก็จัดส่งผู้แทนรัฐบาลไปเฝ้าฯ โดยมีพระยาบริรักษ์เวชการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข เป็นหัวหน้าคณะซึ่งประกอบด้วยหลวงเสรีเริงฤทธิ์และ “ท่านจักรฯ” หรือหม่อมเจ้าจักรพันธ์เพ็ญศิริ จักรพันธุ์ (ต่อมาเมื่อสิ้นชีพิตักษัยแล้ว ทรงได้รับพระราชทานสถาปนาเป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจักรพันธ์เพ็ญศิริ)

ท่านจักรฯ นี้เองคือผู้นิพนธ์คำร้องภาษาไทยของเพลงพระราชนิพนธ์ สายฝน ที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดทรงเปียโนและขับร้องยิ่งนัก

พระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ท่านจักรฯ เข้าเฝ้าฯ โดยเฉพาะเป็นพิเศษ มีพระราชกระแสรับสั่งว่า ทรงรักหม่อมราชสิริกิติ์อย่างแน่นอน พระราชทานเหตุผลว่า เมื่อทรงฟื้นคืนพระสติครั้งแรกนั้น ทรงระลึกถึงบุคคลเพียงสองคน คือสมเด็จพระราชชนนี และ หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร

พระเจ้าอยู่หัวยังต้องปิดพระเนตรทั้งสองที่ได้รับบาดเจ็บจากอุบัติเหตุ ในการทรงพระประชวรครั้งนี้ เมื่อหม่อมหลวงบัวพาธิดาทั้งสองไปถึง เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ก่อน ก็รับสั่งว่าพระเจ้าอยู่หัวไม่อาจทอดพระเนตรผู้เฝ้าฯ ได้ว่าเป็นใคร ผู้เฝ้าฯ ข้างพระแท่นบรรทมในโรงพยาบาล จึงต้องจับพระหัตถ์ และกราบบังคมทูลให้ทรงทราบว่าครอบครัวหม่อมเจ้านักขัตรมงคลมาถึงแล้ว

หม่อมหลวงบัวเข้าไปบีบพระหัตถ์ กราบบังคมทูลว่า

“บัวเพคะ”

พระเจ้าอยู่หัวทรงบีบมือเป็นการทักทาย เมื่อหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์เข้าไปเฝ้าฯ บ้าง กราบบังคมทูลว่า

“สิริกิติ์เพคะ”

พระเจ้าอยู่หัวก็ทรงบีบมือไว้แน่นและนาน จนคุณหญิงสิริกิติ์ตกใจ เหลียวมองหม่อมแม่ ทำท่าจะดึงมือออก แต่หม่อมหลวงบัวสั่นศีรษะน้อยๆ เป็นเชิงห้าม มิให้ขัดพระราชหฤทัย ทรงจับมือธิดาท่านอัครราชทูตอยู่เป็นเวลานาน จึงได้ทรงปล่อย

หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์มีเวลาอยู่ในโลซานน์เพียงไม่กี่วันก็จะต้องกลับไปเรียนดนตรีต่อที่ปารีส สมเด็จพระราชชนนีจึงเสด็จมาหาหม่อมหลวงบัวรับสั่งว่า

“เขาทึ่งในตัวสิริ เล็กกำลังเจ็บ ต้องการกำลังใจ ขอให้สิริมาเรียนที่สวิส ไม่ต้องห่วง จะดูแลให้เองทุกอย่าง ถือว่าเป็นนักเรียนในพระราชูปถัมภ์ สงสารเล็กว่าพระอาการหนักมาก”

ด้วยเหตุนี้ คุณหญิงสิริกิติ์จึงย้ายมาเรียนต่อที่สวิตเซอร์แลนด์ในโรงเรียนประจำของกุลสตรีสูงศักดิ์ ชื่อ Riante Rive ซึ่งอยู่ใกล้ตำหนักที่ประทับ ทั้งที่คิดถึงครอบครัวที่ปารีสมาก จดหมายแต่ละฉบับที่ส่งถึงท่านพ่อ คุณแม่ และน้องสาว เต็มไปด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน เต็มเปี่ยมด้วยความรักต่อครอบครัว และความว้าเหว่ที่ต้องจากมาอยู่ตามลำพัง มักจะลงท้ายจดหมายว่า

“จากลูกผู้อาภัพ”

หรือ

“จากพี่ผู้อาภัพ”

ระหว่างที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียน หมดเวลาเรียนเมื่อไร สมเด็จพระราชชนนีจะโปรดฯ ให้คุณหญิงสิริกิติ์มาร่วมเสวยพระสุธารสชาทุกครั้ง เมื่อโรงเรียนหยุด ก็ทรงอนุญาตให้กลับไปเยี่ยมครอบครัวที่สถานทูตอังกฤษหรือฝรั่งเศส แล้วแต่ว่าขณะนั้นท่านนักขัตรฯ ทรงประจำอยู่ในประเทศใด

ในกาลต่อมา สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มีพระราชกระแสแก่ผู้ใกล้ชิดว่า ทรงสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระศรีนครินทราฯ และพระเมตตาของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ มิได้ทรงลืมเลือนเลย เพราะทั้งสองพระองค์ได้ทรงอบรมสั่งสอนเอาพระทัยใส่ทุกอย่าง ทั้งสองพระองค์ทรงแนะนำแม้แต่กระทั่งการใช้น้ำหอมหรือเสื้อผ้าให้อยู่ในลักษณะที่เหมาะสมแก่หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ผู้ยังเยาว์วัย

ในเวลาว่าง สมเด็จพระราชชนนีก็โปรดฯ ให้หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์เฝ้าฯ พระเจ้าอยู่หัวอย่างสม่ำเสมอ ทำให้พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษาและเข้าพระราชหฤทัยคุณหญิงสิริกิติ์ดีมากขึ้น

วันเวลาผ่านไป พระอาการของพระเจ้าอยู่หัวดีขึ้นโดยลำดับ ชาวไทยทั้งในประเทศและต่างประเทศ ที่รอฟังข่าวอย่างกระสับกระส่าย ก็เริ่มมีขวัญและกำลังใจกลับคืนมา โดยเฉพาะเมื่อได้ยินพระสุรเสียงของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผ่านทางวิทยุกระจายเสียงมายังประเทศไทย

“ฉันปลอดภัยแล้ว ขอฝากความขอบใจมายังคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ คณะอภิรัฐมนตรี คณะรัฐบาล และประชาชนของฉัน ที่มีความห่วงใยในอาการป่วยของฉัน”

ในขณะเดียวกัน ก็เริ่มเป็นที่สังเกตได้ในหมู่พระราชวงศ์และข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิดว่าสายสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ เริ่มแปรเปลี่ยนจากพระมหากษัตริย์กับธิดาคนใหญ่ของท่านอัครราชทูต ผู้อยู่ในฐานะพระญาติร่วมราชวงศ์จักรี กลายเป็นความรักอันงดงามของชายหนุ่มกับหญิงสาว

'คุณหญิงสิริกิติ์'

เมื่อพระอาการของพระเจ้าอยู่หัวทุเลาลงจนเป็นปกติ ก็โปรดเกล้าฯ ให้ท่านนักขัตรฯ และครอบครัวเดินทางมาเฝ้าฯ ที่โลซานน์ โดยจัดให้พักที่โรงแรมวินด์เซอร์

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าจักรพันธ์เพ็ญศิริจักรพันธุ์ เป็นผู้ทูลเกริ่นทาบทามท่านนักขัตรฯ เรื่องการที่จะทรงขอหม้นหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ ส่วนพระองค์เองก็มีพระราชดำรัสกับคุณหญิงสิริกิติ์ล่วงหน้าแล้วตั้งแต่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๙๒

ณ โรงแรมวินด์เซอร์นี้เอง พระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระธำมรงค์ ๒ องค์ให้ว่าที่พระคู่หม้นเลือก องค์แรกเป็นแหวนทับทิมล้อมเพชรงดงามยิ่ง ซึ่งเคยเป็นของสมเด็จพระพันวัสสาฯ มาก่อน พระธำมรงค์อีกองค์เป็นแหวนเพชรเม็ดเล็กขนาดไม่ถึง ๒ กะรัต

พระเจ้าอยู่หัวทรงให้คุณหญิงสิริกิติ์เลือกว่าชอบวงไหน คุณหญิงก็ขอเลือกวงเล็ก ซึ่งพระธำมรงค์องค์นี้เป็นแหวนหม้นที่สมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช สมเด็จราชบิดาของพระองค์ พระราชทานแก่สมเด็จพระราชชนนี เมื่อครั้งยังทรงเป็นนางสาวสังวาลย์ เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งการครองรักร่วมพระชนม์

ในวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๔๙๒ เวลา ๑๐.๐๐ น. อันเป็นราชาฤกษ์ สมเด็จพระราชชนนีได้รับสั่งขอหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ต่อหม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร พระเจ้าอยู่หัวทรงสวมพระธำมรงค์หม้นเป็นพิธีภายในอย่างเงียบๆ ที่โรงแรมวินด์เซอร์ แต่เป็นที่ตื่นเต้นในพระราชหฤทัยและหัวใจของทุกคน ณ ที่นั้น

จากนั้น “พระคู่หม้น” ก็กลับมาลอนดอนพร้อมกับท่านพ่อและคุณแม่

วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๔๙๒ เป็นวันคล้ายวันเกิดอายุครบ ๑๗ ปีของหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ แต่งานฉลองวันเกิดปีนี้ไม่เหมือนทุกปีที่ผ่านมา ปกติแล้ววันเกิดของคุณหญิงก็จัดเพียงเล็กๆ ในครอบครัว ไม่ใช่งานใหญ่โตอะไร แต่วันนี้ มีแขกเหรื่อมาร่วมงานร่วมร้อยคน

พระราชวงศ์ที่ทรงรับเชิญเสด็จไปทรงร่วมงานหลายพระองค์ที่สำคัญได้แก่ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖ ส่วนพระอนามัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่อำนวยให้ประทับอยู่จนดึกดื่นได้ เพราะแพทย์กราบทูลขอให้ทรงพักผ่อนมากๆ จึงไม่อาจเสด็จไปทรงร่วมงานเลี้ยงดังกล่าว แต่ก็ทรงฝากความปรารถนาดีไปยังเจ้าของวันเกิดผ่านพระชนนีผู้จะเสด็จไปร่วมงาน

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ เสด็จประทับรถยนต์พระที่นั่งจากเมืองไบรตันมุ่งหน้าขึ้นเหนือมาราว ๕๐ ไมล์ ถึงลอนดอนเพื่อร่วมงาน

ในงานนี้เอง คุณหญิงสิริกิติ์ อยู่ในชุดงดงามอ่อนหวานสีฟ้าอ่อน กระโปรงพลีต เสื้อเป็นระบายน่ารัก กิริยาสุภาพอ่อนหวานเป็นที่ประทับใจผู้ได้พบเห็น งานเลี้ยงไม่ใหญ่โตเอิกเกริกนัก จัดเป็นโต๊ะอาหารเล็กๆ ไม่กี่โต๊ะ แต่บรรยากาศอบอวลไปด้วยความโสมนัสชื่นบาน

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงงาน ท่ามกลางความปีติยินดีของทุกคนที่ได้เฝ้าฯ รับเสด็จ ในงานนี้เอง ก็มีพระบรมราชโองการประกาศหม้นอย่างเป็นทางการ หลังจากนั้น ก็พระราชทานซิการ์มวนยาวเกือบ ๑ ฟุต ให้ท่านนักขัตรมงคล เมื่อได้รับพระราชทานแล้ว ทรงจุดสูบด้วยความสุข

ทันใดนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงยกกล้องขึ้นฉายรูปท่านนักขัตรฯ ขณะทรงสูบซิการ์มวนยาวไว้ได้ในทันที มีภาพปรากฏเป็นพยานอยู่จนทุกวันนี้

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงรับข่าวดีด้วยรอยแย้มพระสรวลอย่างเบิกบาน เสด็จตรงเข้าไปหาท่านนักขัตรฯ มีรับสั่งแสดงความยินดีที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกกุลสตรีผู้งดงามเหมาะสม เพื่อเป็นนางแก้วคู่พระบารมี ทั้งยังเป็นคนกันเองที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระองค์เองทรงพระเมตตา ด้วยว่าคุ้นเคยมาก่อน

รับสั่งว่า

“ดีใจเหลือเกินที่เป็นคนของเรา”

ท่านนักขัตรฯ ได้กราบทูลสนองรับสั่งแสดงความยินดีนั้นอย่างถ่อมองค์ว่า

“ไม่เคยคาดคิดมาก่อนเลย”

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์สากลนิยมสีเทา เนคไทสีน้ำเงินเข้ม ทรงสนทนากับทุกคนอย่างเป็นกันเอง หลังจากร่วมเสวยพระกระยาหารเสร็จ พระองค์ทรงชวนบรรดานักเรียนไทยไปร่วมเล่นดนตรีเป็นที่ครื้นเครง คืนนั้น ทรงเล่นเปียโนและแซ็กโซโฟนให้ทุกคนฟังติดต่อกันหลายเพลง

๑

๔

๒

๓

(๑) เมื่อพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เสด็จไปทรงร่วมงานราตรีสโมสร จะทรงเลือกฉลอง พระองค์และเครื่องประดับที่งดงามเหมาะสมกาลเทศะเสมอ

(๒) 'เวลาอันรื่นรมย์'

(๓) ภาพฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงฉาย หม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร ขณะทรงสูบซิการ์มวนยาวที่ได้รับพระราชทาน

(๔) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระคู่หมั้น

จากลอนดอน ข่าวทรงหมั้นค่อยๆ ถูกเล่าขานกันปากต่อปาก แพร่สะพัดไปทีละน้อยจนถึงเมืองไทย เป็นเวลาเกือบเดือนที่ยังไม่มีการยืนยันใดๆ อย่างเป็นทางการจากในพระราชสำนัก แต่ข่าวลือก็หนาหูขึ้นทุกที คนไทยทั้งหลายต่างก็ภาวนาขอให้ข่าวนี้เป็นความจริงเถิด เพื่อแผ่นดินของเราจะได้ร่มเย็นเป็นสุข มีความหวังและกำลังใจว่าคนไทยจะได้มีพระราชาคู่พระราชินีเป็นศรีสง่าแห่งแว่นแคว้น สมกับที่เฝ้ารอมาเป็นเวลานานเสียที

จนกระทั่งในการประชุมสามัญครั้งที่ ๒๐ ของสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๘ กันยายน ๒๔๙๒ ประธานสภาได้แจ้งยืนยันเรื่อง “ทรงหมั้น” ให้ที่ประชุมทราบ สมาชิกสภาได้ลุกขึ้นยืนขึ้นปรบมือแสดงความปลื้มปีติเป็นเวลานานหลายนาที

เหมือนแสงสว่างส่องเข้าสู่หัวใจของพสกนิกร หลังจากมืดมนอนธกาลมานานนับปี ชาวบ้านร้านตลาดทั้งหลาย ต่างตื่นเต้น ขวนขวายหารูป “พระคู่หมั้น” มาชื่นชมกันเป็นการใหญ่ ทุกคนหมายจะได้เห็นรูปโฉมของธิดาท่านนักขัตฯ ที่เขาร่ำลือกันมานานแล้วว่าจิ้มลิ้มพริ้มเพรา น่ารักน่าชมนัก และบัดนี้ได้เป็นพระคู่หมั้นของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งแน่นอนว่าในอีกไม่ช้าก็จะได้สถิตในฐานะอันเป็นมิ่งขวัญเหนือเกล้าฯ ประชาราษฎรทั้งมวล

ส่วนครอบครัวของท่านนักขัตรฯ จากครอบครัวทูตที่เป็นเจ้านายชั้นพระอนุวงศ์ รับราชการอยู่อย่างเงียบๆ บัดนี้ โชคชะตาได้พลิกผันให้แปรเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง เป็นครอบครัวของพระราชินีในอนาคตที่ทุกคนต่างจับจ้องมอง

ต่อไปภายภาคหน้า พระราชภารกิจก็ย่อมจะทำให้ทรงแวดล้อมด้วยผู้คนหลากหลาย มีทั้งผู้ประพฤติตัวดี ผู้ประพฤติตัวน่าเคลือบแคลง ผู้ฉลาด ผู้เขลา ผู้ทำถูก ผู้ทำผิด และยังมีที่แตกต่างไปอีกมากมายนับไม่ถ้วน

ยามนั้น หม่อมเจ้านักขัตรมงคล ได้ประทานโอวาทอันเป็นอมตะเตือนใจหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ว่า

“หนูต้องจำอะไรไว้อย่างหนึ่ง หนูต้องแผ่เมตตาอย่างเดียว ตำแหน่งของหนูคือให้อภัยทาน เป็นทานสูงสุด”

ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา พระบรมวงศ์ผู้เสด็จนิราศจากบ้านเมืองอย่างสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ แทบจะไม่ได้ทรงพบพานกับเหตุการณ์อันชุ่มชื่นพระทัยสักเท่าใดนัก

นับดูตั้งแต่เหตุการณ์การจับกุมพระราชวงศ์ ความขัดแย้งภายในประเทศ กบฏบวรเดช พระปกเกล้าทรงสละราชย์จนสวรรคตในต่างแดน ภัยสงครามโลก ทุพภิกขภัย และการเสด็จสวรรคตอย่างมีเงื่อนงำของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ ล้วนเป็นเรื่องราวสะเทือนพระทัย ยากจะหาความสุขใดๆ มาปลุกปลอบได้

บัดนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระคู่หมั้น คือสายฝนที่หลั่งรินลงมาชุบผืนดินที่แตกระแหงให้กลับชื่นฉ่ำอีกครั้ง ไม่เฉพาะแต่พระราชวงศ์แต่รวมไปถึงพสกนิกรไทยด้วย

เหตุการณ์เมื่อวันที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นที่เทิดทูนสูงสุดในฐานะประมุขแห่งพระราชวงศ์ ทรงประกาศหมั้นกับหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร กุลสตรีผู้งามพร้อม คงประทับในพระหฤทัยที่เปี่ยมสุขของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ อยู่เสมอ

พระสุรเสียงของสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงร้องเพลงสายฝน ยังกังวานแจ่มใส เคล้าเสียงเปียโนแว่วหวานอยู่ในตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ ใครผ่านไปผ่านมาก็อาจได้ยิน และสัมผัสได้ถึงพระอารมณ์อันเบิกบานของเจ้าฟ้าหญิงผู้ทรงเป็นเจ้าของตำหนักแห่งนี้

“...พระพรหมช่วยอำนวยให้ชื่นฉ่ำ
เพื่อจะนำดับความร้อนใจ
น้ำฝนหลั่งลงมาจากฟ้าแดนไกล
พืชพรรณไม้ชื่นยืนยง...”

ตอนที่ ๖
ทวิโชคของชาวไทย

ท่ามกลางอากาศอบอ้าวในฤดูร้อนของพุทธศักราช ๒๔๙๓ มีสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้คนไทยทุกแห่งทุกหนได้รู้สึกเย็นฉ่ำหัวใจ ยิ่งกว่าหยาดฝนโปรย คือข่าวการเสด็จนิวัตพระนครของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระคู่หมั้น

สามปีแล้วที่คนไทยไม่มีโอกาสได้ชมพระบารมีพระเจ้าแผ่นดินของตนอย่างใกล้ชิด ทำได้เพียงอ่านข่าวและเฝ้าชมพระบรมฉายาลักษณ์จากหน้าหนังสือพิมพ์ แต่นั่นก็ไม่อาจทำให้อิ่มเอมใจได้เท่ากับการที่รู้ว่าบัดนี้ แผ่นดินไทยจะมี “ในหลวง” เสด็จกลับคืนมาเป็นศรีสง่าแห่งแผ่นดิน

นานหนักหนาแล้วที่คนไทยไม่ยินเสียงสลุตจำนวน ๒๑ นัด ถวายคำนับแด่พระมหากษัตริย์ ตราบจนวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๔๙๓ เวลา ๓.๓๐ น. ท่ามกลางความมืดมิดของราตรี เสียงสลุตจำนวน ๒๑ นัด จากเรือหลวงแห่งราชนาวีไทยที่จัดกระบวนออกไปรับเสด็จ ก็ดังกึกก้องขึ้น ณ ท้องน้ำอ่าวไทย ปลุกให้ผู้คนย่านปากน้ำตื่นขึ้นจากความหลับใหล เป็นการตื่นขึ้นรับวันใหม่ที่เปี่ยมสุขยิ่งกว่าวันใดๆ

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือซีแลนเดีย พร้อมด้วย หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร พระคู่หมั้น เข้าสู่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว

เวลา ๘.๐๐ น. เสด็จลงประทับเรือหลวงสุราษฎร์ เครื่องบินของกองทัพเรือ ๓ หมู่ บินวนเหนือเรือพระที่นั่ง โดยสถานทักษิณาวรรต โปรยข้าวตอกดอกไม้ลงบนเรือหลวงที่พระผู้ทรงเป็นจอมทัพไทยประทับ เรือลอยลำเข้าแม่น้ำเจ้าพระยามาถึงป้อมพระจุลจอมเกล้า ปืนประจำป้อมก็ยิงสลุตถวายอีก ๒๑ นัดดังสะท้อนไปทั่วคุ้งน้ำ

น่าแปลกเหลือเกินที่เสียงกึกก้องจากยุทโธปกรณ์ เคยทำให้คนไทยผู้ไร้ที่พึ่งต้องรู้สึกหวาดผวาระหว่างภาวะสงคราม แต่ ณ นาทีนี้ กลับเป็นเสียงที่ทุกคนอยากได้ยิน เพราะนี่คือสัญญาณว่านับแต่นี้ไป พระบรมเดชานุภาพแห่งพระมหากษัตริย์เจ้าจะปกแผ่คุ้มเกล้าฯ ให้คนไทยได้หายหวาดกังวลจากภัยพาลทั้งปวง

เรือหลวงสุราษฎร์ทอดสมอต่อท้ายเรือหลวงศรีอยุธยา ซึ่งจะเป็นเรือพระที่นั่งเสด็จเข้าสู่กรุงเทพมหานคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ พร้อมด้วยพระคู่หมั้นลงเรือหลวงศรีอยุธยา ทรงรับฉลองพระองค์จอมพลเรือจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี

ชาวสมุทรปราการ ยังเล่าขานกันอย่างภาคภูมิใจจนทุกวันนี้ว่าพวกเขามีโชคดีได้ชมพระบารมีในหลวง และรอยยิ้มพริ้มพรายของหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร พระคู่หมั้น ก่อนใครๆ ในประเทศ

ชาวปากน้ำที่มีโอกาสได้ไปเฝ้าฯ รับเสด็จ ย้อนรำลึกถึงความทรงจำอันงดงามในวันนั้นว่า

“คนเกือบหมดจังหวัดไปเฝ้ารอรับเสด็จในหลวงแต่เช้ามืด คนปากน้ำส่วนใหญ่บ้านอยู่ริมน้ำกัน พวกที่อยู่ริมแม่น้ำก็รอเฝ้าฯ บนท่าหน้าบ้าน บางคนที่อยู่ตามคลองถ้ามีเรือประมงใหญ่ ก็พากันเอาเรือออกจากอู่แต่เช้ามืด

พวกที่มีเรือพายก็พายกันไป เรือทุกลำมุ่งหน้าไปลอยลำจองที่แถวๆ พระสมุทรเจดีย์กันแน่นขนัด ทั้งฟากปากน้ำและพระประแดง เพราะในหลวงจะทรงหยุดเรือตรงนั้น เพื่อพระราชทานเครื่องราชสักการะให้ผู้ว่าฯ เชิญไปบูชาพระเจดีย์

การจราจรในแม่น้ำวันนั้นติดขัดมาก วันนั้นทุกคนหยุดหมดไม่มีใครยอมทำงานทำการกัน เพราะใครๆ ก็อยากไปเฝ้าฯ ในหลวง อยากเห็นพระคู่หมั้น”

ผู้หลักผู้ใหญ่ต่างก็อุ้มลูกจูงหลานลงเรือพากันไปเฝ้าฯ ชมพระบารมีเป็นบุญตัว เด็กวัยไม่กี่ขวบในยุคนั้น ซึ่งทุกวันนี้ก็มีอายุกว่า ๖๐ ปีแล้ว เล่าให้ฟังว่าพอเรือหลวงศรีอยุธยาผ่านไปยังคุ้งน้ำใด...

"...เรือใหญ่ที่มีหวูดก็เปิดหวูด มีแตรก็กดแตรแสดงความชื่นชมยินดี ประสานเสียงกันจนหูอื้อ จำได้ว่าบรรยากาศวันนั้นโดยเฉพาะสำหรับเด็กน่ะ สนุกเหลือเกิน ทุกคนยิ้มแย้มแจ่มใส

ส่วนพวกเรือพายที่ไม่มีทั้งหวูดทั้งแตร ก็เอาพายหรือมือตีน้ำให้ฟุ้งขึ้นเป็นฝอยๆ และส่งเสียงโห่ร้องถวายพระพรรับส่งกันเป็นทอดๆ ว่าไชโย ไชโย ไชโย ทั้งเสียงแตรเสียงคนดังปะปนกันเหมือนคลื่นเป็นระลอกๆ จากปากแม่น้ำเข้ามาเรื่อย ยิ่งใกล้เข้ามาๆ เรายิ่งตื่นเต้น ได้ชมพระบารมีเห็นในหลวงทรงยืนโบกพระหัตถ์ให้ประชาชนด้วย ...พวกเราโห่ร้องกันสุดเสียงจนเรือผ่านไป เสียงดังไม่ขาดระยะเลย"

เรือหลวงศรีอยุธยาเข้าเทียบท่าราชวรดิฐ เวลา ๑๕.๐๐ น. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงงามสง่ายิ่งในฉลองพระองค์จอมพลเรือ เสด็จลงจากเรือ ตามด้วยหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ พระคู่หมั้นผู้มีกิริยาท่าทีอ่อนหวานน่ารักหนักหนา ยิ่งกว่าคำร่ำลือเสียอีก ใครที่ได้เห็นเป็นอดไม่ได้ที่จะออกปากชื่นชม

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ตรงไปยังพระบรมมหาราชวังเพื่อทรงสักการะพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร และถวายบังคมพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชบุรพการี และพระบรมศพสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช

น่าเสียดายที่สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระชนนี ไม่ได้ประทับอยู่ที่เมืองไทย ไม่เช่นนั้นก็คงจะทรงพระโสมนัสชื่นพระทัยไปด้วยกับบรรยากาศอันแสดงถึงความผูกพันระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรที่ทั้งสองพระองค์ไม่ได้ทรงมีโอกาสได้ทอดพระเนตรเห็นมาเป็นเวลาร่วมทศวรรษแล้ว

การเสด็จนิวัตพระนครในครั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชกรณียกิจสำคัญยิ่งประการแรก คือพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล งานพระบรมศพได้เสร็จสิ้นลงแล้วอย่างสมพระเกียรติยศตามโบราณราชประเพณี พระเมรุมาศที่ปลูกอยู่กลางท้องสนามหลวง เป็นสิ่งก่อสร้างซึ่งงดงามแต่บาดหัวใจคนไทยทุกคนมานานแรมปี ได้ถูกรื้อถอนลงแล้ว

บัดนี้ มีหมายกำหนดการสำคัญอันเป็นมงคลออกมา ให้บรรดาพระราชวงศ์และพสกนิกรทุกคนได้ร่วมกันโสมนัสยินดีเป็นวาระแรก ในวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๔๙๓ วันราชาภิเษกสมรสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร

ณ ห้องรับแขก พระตำหนักใหญ่ วังสระปทุม หม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร พาหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ มาประทับรอคอยการพระราชพิธี หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ สวมชุดสีงาช้าง ผ้านุ่งยกทอง ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า สวมสร้อยคอและสร้อยข้อมือเพชรของเก่าของสมเด็จพระพันวัสสาฯ ครั้นได้เวลาพระฤกษ์ ท่านนักขัตรฯ ก็ทรงพาหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ไปเฝ้าฯ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อทรงจดทะเบียนสมรสตามกฎหมาย

จากนั้น สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเสด็จออก ณ ห้องพระราชพิธีบนพระตำหนัก ถวายน้ำพระมหาสังข์และทรงเจิมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ ทรงเจิมพระราชทานหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์

ยามนั้น สมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงพระชรามาก ความทรงจำของพระองค์ก็ถดถอยลงทุกที จนแทบจะไม่มีรับสั่งใดๆ แต่ในพระราชพิธีนี้มีเหตุการณ์ที่ทำให้ทุกคนอัศจรรย์ใจยิ่งเกิดขึ้น เมื่อสมเด็จพระพันวัสสาฯ มีพระราชดำรัสสอนหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ว่า

"เอ้า...หันออกไปยิ้มกับผู้คนที่เขามางานซิ เขาอุตส่าห์มากันเต็มๆ ออกไปให้เขาเห็นหน่อย"

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จลง ณ ห้องรับแขกอีกครั้ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อาลักษณ์อ่านประกาศสถาปนาหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์เป็นสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์

เสร็จพระราชพิธีราชาภิเษกสมรสราว ๑ สัปดาห์ ก็ถึงพระราชพิธีอันสำคัญที่สุดของรัชสมัย คือพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งมีขั้นตอนพระราชพิธีต่อเนื่องกันหลายวันตลอดสัปดาห์แรกของเดือนพฤษภาคม ๒๔๙๓

แต่วันสำคัญที่สุดของพระราชพิธี ได้แก่ วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๙๓ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธี ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง ทรงรับน้ำอภิเษกจากผู้แทนราษฎรทั้งแปดทิศ ทรงรับพระมหาเศวตฉัตร เครื่องราชกกุธภัณฑ์ และเครื่องบรมราชาภรณ์เครื่องประดับพระราชอิสริยยศแล้ว พระราชครูพราหมณ์ทูลเกล้าฯ ถวายพระสุพรรณบัฏจารึกพระปรมาภิไธย ว่า

"พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร"

ในวันราชาภิเษกสมรส

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำรงพระบรมราชอิสริยยศเป็น “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” แห่งปวงสมณชีพราหมณ์ พระราชวงศ์ และพสกนิกรทั้งหลาย บริบูรณ์เต็มที่ตามโบราณราชประเพณีแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระปฐมบรมราชโองการพระราชทานอารักขาว่า

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

ในบ่ายวันนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ ขึ้นเป็น **“สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี”**

เมื่ออาลักษณ์อ่านประกาศพระบรมราชโองการจบ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ทรงพระดำเนินไปยังหน้าพระที่นั่ง ทรงคุกพระชงฆ์ลงแทบพระยุคลบาทพระราชสวามี จากนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ ทรงเจิม พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคลนพรัตนราชวราภรณ์ และเครื่องอิสริยราชูปโภคสำหรับตำแหน่งสมเด็จพระบรมราชินี

ชาวไทยทุกคนได้มีหลักชัยแห่งชีวิตอย่างสมบูรณ์แล้ว คำกวีที่เปรียบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้ดั่งดวงตะวัน และสมเด็จพระบรมราชินีดังดวงเดือน ที่สถิตเคียงกัน ช่วยส่องแสงทอประกายความสุขแก่ชาวไทยมานับแต่ต้นจนบัดนี้ ไม่ใช่คำเปรียบเปรยอันเกินความจริง

“แดนใดจะมีเดือน
ยิ่งกว่าเป็นความฝัน
ไฉนเลยจะเปรียบไท
ทุกคนที่เฝ้าคอย
ลำแสงสองผสาน
หนึ่งนุ่มนวลละไม
ส่องลงตรงผู้ใด
ที่ล้าก็คืนแรง
ส่องคนก็สร้างคน
ส่องพื้นพสุธา
คือสรวงส่งสองเทพ
ทวิองค์ทวิอมร
อันเคียงดวงคู่ตะวัน
ที่เลิศล้ำและเลื่อนลอย
ที่ได้ยลอยู่ทุกบ่อย
จะได้จ้องจนอิ่มใจ
เป็นรังสีสว่างใส
หนึ่งเจิดจ้าจรัสแจรง
กำลังใจก็แข็งแกร่ง
มาหยัดอยู่สู้โลกา
ให้ปราดเปรื่องด้วยปัญญา
ก็สร้างสรรค์ทรัพยากร
มากำเนิดในนาคร
ทวิโชคของชาวไทย”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงฟังข่าวอันน่าปลื้มพระทัยจากทางเมืองไทยอยู่เป็นระยะ ทำให้ทรงตื่นเต้นยินดีไม่ต่างจากคนไทยทุกคน

สาเหตุทั้งสองพระองค์ไม่ทรงพลาดข่าวพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี ก็เพราะแทบทุกวันหยุดสุดสัปดาห์ จะเสด็จเข้าลอนดอนเพื่อทรงพบปะกับข้าราชการสถานทูต โดยจะทรงแวะเสวยพระกระยาหารกลางวันกับชาวไทยในอังกฤษที่สถานทูตเสมอ จากนั้น ก็เสด็จไปทรงจับจ่ายตามร้านรวงต่างๆ ในเมือง

ถ้าวันไหนมีการแข่งม้า หรือแข่งสุนัข ซึ่งเป็นกีฬายอดนิยมของชาวอังกฤษ โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นสูง ก็โปรดจะเสด็จไปทอดพระเนตร และโปรดให้ข้าราชการสถานทูตตามเสด็จไปด้วย พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะทรงจองโต๊ะพิเศษ สำหรับประทานเลี้ยงคนไทยที่ตามเสด็จให้อิ่มหนำสำราญเสมอ ข้าราชการสถานทูตมีข่าวอะไรจากทางเมืองไทย ก็จะนำมากราบทูลเล่าให้ทรงฟัง

เมื่อเสด็จไปลอนดอน มักจะทรงแวะเยี่ยมเจ้านายที่ทรงรู้จักคุ้นเคย เช่น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุไรรัตนศิริมาน พระธิดาในทูลกระหม่อมบริพัตร และพลตรี หม่อมเจ้าฉัตรมงคล โสณกุล พระสวามีของพระองค์จุไรรัตนฯ ซึ่งทรงเป็นคนไทยรายแรกที่เปิดร้านอาหารไทยในอังกฤษ ชื่อร้าน 'The Rice'

ส่วนในวันธรรมดาที่ไบรตัน สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ก็ยังทรงดำเนินพระกิจวัตรคล้ายๆ ทุกวัน แต่ไม่มีวันไหนทั้งสองพระองค์จะประทับอยู่นิ่งๆ เฉยๆ อย่างน้อยในพระหัตถ์จะต้องทรงถักนิตติ้งเสมอ ถักเสร็จแล้วก็พระราชทานให้สภากาชาดอังกฤษบ้าง พระราชทานข้าราชบริพารบ้าง

ข้าหลวงรุ่นเล็กที่เคยพำนัก ณ ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ เล่าไว้ว่า

"สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดทรงถักเสื้อและถุงเท้าเด็ก เด็กฝรั่งอังกฤษสมัยนั้นต้องสวมถุงเท้ายาวถึงเข่า สมเด็จฯ จะทรงถักพระราชทานเป็นลวดลายต่างๆ ตามแต่จะทรงประดิษฐ์ ส่วนมากจะทรงใช้ไหมพรมสีสดๆ เช่น เหลือง แดง ชมพู เขียว มาจับคู่กันเป็นริ้วๆ ...ที่ทรงถักให้เป็นสีเรียบๆ ก็มีบ้างแต่ไม่มากนัก จำได้ว่าคู่ที่สีเรียบที่สุดเป็นสีน้ำเงิน"

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงอบรมดูแลข้าหลวงเด็กๆ ในตำหนักอย่างใกล้ชิดราวกับทรงเป็นพ่อแม่แท้ๆ และถ้าจะพูดกันตามจริงก็คือทรงเป็นผู้ปกครองที่ค่อนข้างเข้มงวด โดยเฉพาะเรื่องการวางตัวและสวัสดิภาพของเด็กหญิง ดังคำบอกเล่าของคุณปิ๋ว อดีตข้าหลวงรุ่นเยาว์

"...ตำหนักกับโรงเรียนห่างกันแค่ ๕ นาที พอโรงเรียนเลิกราว ๓-๔ โมงเย็น แทนที่จะกลับตำหนัก ก็แวะเที่ยวเล่นบ้านเพื่อนโดยไม่ทูลเสด็จพระนางฯ ล่วงหน้า โผล่กลับตำหนักมาอีกที ๖ โมงเย็น เสด็จฯ ท่านประทับรออยู่อย่างกังวล มาถึงท่านก็ไม่รับสั่งด้วย ทำให้เรารู้สึกผิดเอง ...เป็นการดัดนิสัยเด็กดื้อ"

เมื่อถามว่าแล้วจะทราบได้อย่างไรว่าหายกริ้ว อดีตข้าหลวงรุ่นจิ๋วผู้ซุกซนก็ตอบว่า

"...กริ้วได้ไม่นานหรอก พอทรงพาไปดูละคร หรือทรงอนุญาตให้เราไปเที่ยว หรือไปงานวันเกิดเพื่อนได้ นั่นแปลว่าหายกริ้วแล้ว..."

หลังจากเสร็จพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระเจ้าอยู่หัวจำต้องเสด็จฯ จากประชาชนของพระองค์กลับไปยังยุโรปอีกครั้ง เพื่อทรงรักษาพระพลานามัย ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ตามที่คณะแพทย์ได้ถวายคำแนะนำ

การเสด็จพระราชดำเนินไปในครั้งนี้ ไม่ได้เสด็จฯ ไปเพียงลำพัง หากแต่ทรงมีสมเด็จพระบรมราชินีคู่พระบารมีทรงเคียงข้างไปด้วย แน่นอนว่าราษฎรทั้งหลายย่อมต้องรู้สึกว้าเหว่ใจไปอีกสักระยะหนึ่ง

แต่สำหรับชาวไทยในยุโรป นี่คือข่าวดีอย่างยิ่ง เพราะการเสด็จฯ มาครั้งนี้ หมายความว่าบรรดาพระราชวงศ์และชาวไทยในอังกฤษ จะมีโอกาสได้เฝ้าฯ ชมพระบารมีพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีได้ง่ายขึ้น ทั้งๆ ที่อยู่ใกลมาตุภูมิ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ และทรงเฝ้ารอเวลาการเสด็จฯ กลับมาสู่ยุโรปของทั้งสองพระองค์อย่างพระทัยจดจ่อ และทรงปีติเป็นที่สุด เมื่อพระเจ้าอยู่หัว และคุณหญิงสิริกิติ์ที่ทรงรู้จักมานานและบัดนี้คือสมเด็จพระบรมราชินีแล้ว ทรงมีกำหนดจะเสด็จฯ มาเสวยพระกระยาหารที่ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ด้วย

แต่ก่อน สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเรียกหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ว่า "สิริกิติ์" หรือ "สิริ" มาบัดนี้ เมื่อคุณหญิงสิริกิติ์ได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี แล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จึงทรงเปลี่ยนมาออกพระนามว่า "สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี" หรือ "สมเด็จพระนางเจ้าฯ" และทรงกราบบังคมทูลด้วยราชาศัพท์ อย่างเคร่งครัดตามลำดับพระเกียรติยศของเจ้านายในพระราชวงศ์ ไม่เคยทรงพลาดสักครั้ง

วันที่พระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ เสด็จฯ มาไบรตัน เป็นวันที่ทุกพระองค์และทุกคนในตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ต่างตื่นเต้นเตรียมรับเสด็จกันล่วงหน้าเป็นวันๆ

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเข้าครัวปรุงพระกระยาหารด้วยพระองค์เองเช่นเคย การถวายเลี้ยงครั้งนี้ ทรงจัดสำรับเป็นเครื่องเสวยไทย ทรงกำหนดหน้าที่ข้าหลวงแต่ละคนในตำหนักอย่างชัดเจนและรอบคอบ

๑

๓

๔

๒

๕

(๑) พระคู่หมั้น

(๒) (จากซ้ายไปขวา) สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุไรรัตนศิริมาน, พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ฉาย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

(๓) รูปที่หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์มอบให้นางพรรณพิศ (รังควร) สนิทวงศ์ ณ อยุธยา "ให้พรรณพิศ, สิริกิติ์ กิติยากร"

(๔) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ ในพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระบรมราชินี ๕ พฤษภาคม ๒๔๙๓

(๕) เจ้าฟ้าหญิงกับพระชนนี

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระราชทานเลี้ยงแก่ 'ครูศรีนาถ' (ศาสตราจารย์ ท่านผู้หญิงศรีนาถ สุริยะ) ซึ่งเดินทางมาเฝ้า ณ ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์

ว่าใครมีหน้าที่เดินโต๊ะตั้งเครื่องเสวย ใครมีหน้าที่เปิดประตูตำหนัก ไม่ให้ตกหล่นรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ แม้แต่เรื่องเดียว

แล้วเวลาที่ทุกคนเฝ้ารอก็มาถึง เสียงกริ่งตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ดังขึ้น ตรงตามเวลาที่ทรงนัด เด็กหญิงสุรัสวดีที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมอบหมายหน้าที่ไว้แล้ว จึงค่อยๆ เปิดพระทวารหน้าตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ เมื่อแลเห็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินี เธอก็รีบถอนสายบัวตามที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงกำชับไว้ จากนั้นเด็กหญิงตัวน้อยก็เหนียมอายหลบหายเข้าหลังพระทวารบานโตนั้นไป

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ทรงยืนรออยู่ที่โถงหน้าพระทวารอยู่แล้ว ทรงน้อมพระวรกายลงถอนสายบัวถวายความเคารพ ข้าหลวงทุกคนที่รอรับเสด็จก็ถวายความเคารพแด่พระประมุขของตนด้วยความปีติโสมนัส

พระเจ้าอยู่หัวทรงพระดำเนินเข้าสู่ตำหนักด้วยสีพระพักตร์แจ่มใส เปี่ยมด้วยพระราชอัธยาศัยอันงดงามต่อสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ของพระองค์ และทรงคมพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เจ้าของตำหนัก ตามเสด็จมาด้วยสมเด็จพระบรมราชินีและบรรดาข้าราชการสถานทูต

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และเสด็จพระนางฯ ทรงนำเสด็จขึ้นไปประทับบนห้องรับแขกชั้นสอง พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชปฏิสันถารกับทั้งสองพระองค์อย่างเป็นกันเอง ส่วนสมเด็จพระบรมราชินี นั้น ทรงเคยนอบน้อมต่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ อย่างไรเมื่อสมัยทรงเป็นหม่อมราชวงศ์ ถึงบัดนี้จะทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชินีแล้ว ก็ยังทรงวางพระองค์อย่างอ่อนน้อมเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง เป็นที่ซาบซึ้งพระทัยของทั้งสองพระองค์อย่างยิ่ง

เมื่อได้เวลาเสวย ก็เสด็จลงมาเสวยที่ห้องเสวยชั้นล่าง ข้าหลวงผู้ใหญ่เช่นคุณจงรัก สุจริตกุล และคุณอินทุประภา นิโครธวณิช มีหน้าที่ตั้งเครื่องเสวย ส่วนข้าหลวงรุ่นเด็กก็หมดหน้าที่ที่ทรงมอบหมายเพียงเท่านั้น คงจำได้แต่เพียงว่า เครื่องเสวยวันนั้น

"...มีแกงหน่อไม้ที่เสด็จพระนางฯ ทรงทำเอง ...ผู้ใหญ่บอกว่าอร่อย แต่สำหรับเราตอนนั้นอายุ ๖-๗ ขวบ รู้สึกรสชาติแปลกมากเลยยังจำได้จนทุกวันนี้"

ทั้ง ๔ พระองค์ ณ ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ในวันนั้น ทรงพระเกษมสำราญเป็นอย่างยิ่ง จนได้เวลาอันสมควร พระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี จึงเสด็จฯ กลับ เหลือไว้แต่ความทรงจำอันประทับพระทัยพระองค์ผู้ทรงเป็นเจ้าของตำหนักไม่รู้ลืม

แสงตะวันและแสงเดือน สาดส่องหล่อเลี้ยงโลกนี้ให้ดำรงอยู่ได้ฉันใด แสงสว่างแห่งพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี ...หนึ่งเจิดจ้าจรัสแจรง และอีกหนึ่งที่นุ่มนวลละไมก็ย่อมแจ่มกระจ่างอยู่ในพระหฤทัยอันเปี่ยมสุขของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ได้ฉันนั้น

บ ท ที่ ๖
ใกล้นิวัติ

ตอนที่ ๑
ความอ่อนโยน

หลายครั้งหลายหนที่มีผู้เอ่ยถึงสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในแง่มุมแตกต่างกันไป แต่มีประเด็นหนึ่งซึ่งผู้หลักผู้ใหญ่ที่ทันได้เฝ้าแหนสมัยประทับที่อังกฤษ กล่าวถึงด้วยความชื่นชมตรงกันถึง 'น้ำพระทัยอ่อนโยน' ของราชนารีไทยทั้งสองพระองค์นี้

มัทวะ หรือความอ่อนโยน เป็นหนึ่งในทศพิธราชธรรมที่ทั้งสองพระองค์ทรงปฏิบัติได้อย่างสมบูรณ์

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงอบรมให้พระธิดามีพระทัยอ่อนโยน พร้อมด้วยเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ สมกับที่เสด็จอุบัติมาเป็น 'เจ้านาย' ผู้มี 'หน้าที่' โดยพระกำเนิดในการดูแลเอาพระทัยใส่ทุกข์สุขของราษฎร เหมือนอย่างที่พระบุพการีในพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงบำเพ็ญเป็นแบบอย่างไว้

น้ำพระทัยกรุณานี้ไม่ได้มีจำกัดเฉพาะแก่มนุษย์ หากแต่ยังทรงมีเผื่อแผ่ไปยังสัตว์น้อยใหญ่ทั่วไปอีกด้วย

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงโปรดปรานการเลี้ยงสัตว์มาแต่ไหนแต่ไร พระองค์จะทรงพระสำราญเสมอเมื่อได้เสด็จประพาสสวนป่า ทะเลสาบ หรือชายทะเล ที่มีนก ปลา และสัตว์อื่นๆ ให้ทอดพระเนตร

ด้วยพระหฤทัยละเอียดอ่อน เพียงแค่เสียงนกร้องก็ทำให้ทรงแย้มพระสรวลอย่างเกษมสำราญ ในตำหนักก็ทรงเลี้ยงสุนัขและแมวไว้ทั้งนี้ พระชนนีไม่ทรงขัดข้องให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเลี้ยงสัตว์ ตรงกันข้ามกลับทรงสนับสนุน เพราะพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เองก็โปรดเลี้ยงสุนัขเช่นกัน

จากความทรงจำของคุณข้าหลวง ยังจำได้ถึงสัตว์เลี้ยงของสองพระองค์ เมื่อหลายสิบปีก่อน

"...เสด็จพระนางฯ ทรงเลี้ยงสุนัขไว้ตัวหนึ่ง เป็นพูเดิ้ลสีดำชื่อมอนตี้ ไม่มีฟัน แต่เหงือกแข็งมาก ส่วนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเลี้ยงแมวตัวโตสีดำเหมือนมอนตี้ แมวนี้ชื่อเจนนี สุนัขและแมวสองตัวนี้อยู่กันได้ไม่ทะเลาะกัน"

ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ เล่าเกร็ดสนุกเสริม

"มอนตี้เป็นพูเดิ้ลที่นับว่าตัวโตมาก เสด็จพระนางฯ ท่านทรงฝึกให้รู้จักออดอ้อน ท่านมักรับสั่งกับมอนตี้ว่า 'Monty, Cry' มอนตี้จะคราง หงิงๆ ตอบทุกที ...เสด็จพระนางฯ ก็ทรงพระสรวลชอบพระทัย ...พวกเราเด็กๆ มีหน้าที่พาสุนัขของท่านไปเดินเล่น"

ถึงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะโปรดสุนัข แต่ว่าพันธุ์แตกต่างกันไป สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดสุนัขพันธุ์ใหญ่ เช่น บ๊อกเซอร์ แต่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดสุนัขพันธุ์เล็กๆ จำพวกพูเดิ้ล

ทั้งสองพระองค์ ทรงเลี้ยงสุนัข แมว นก หรือปลา ไว้ในตำหนักเสมอ แม้จนกระทั่งเสด็จกลับมาประทับในประเทศไทยแล้ว ก็ต้องทรงแวดล้อมด้วยสัตว์เลี้ยงต่างๆ เป็นที่เพลิดเพลินเจริญพระทัย

น้ำพระทัยอ่อนโยนของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ต่อข้าหลวงเด็กๆ ในตำหนักก็เป็นที่ประจักษ์ได้ เพราะเด็กหญิงทุกคนที่เคยอาศัยใต้ชายคาตำหนักหลุยเครสเซนต์ กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า ทรงเอาพระทัยใส่ใกล้ชิด ทรงพระกรุณาโปรดให้มิสซิสฟาร์เมอร์ พระพี่เลี้ยงของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ รับหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงดูแลเด็กๆ ทุกคน ไม่ต่างอะไรกับที่ถวายอภิบาลดูแลเจ้าฟ้าหญิงเมื่อครั้งอดีต นับเป็นพระเมตตาอย่างที่สุด

นอกจากหม่อมราชวงศ์บุตรี กฤดากร และเด็กหญิงสุรัสวดี กุวานนท์ แล้ว พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงเด็กหญิง

๑

๒

๓

(๑) สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ระหว่างทรงพระดำเนินบนถนนพรอมานาดเพื่อเสด็จประพาสพาเลซเพียร์
(๒) ทรงพระสำราญกับ ออมจิต จำนงรักษา ธิดาพลตำรวจโท ขุนจำนงรักษา อดีตผู้บัญชาการตำรวจนครบาล ณ สวนหลังตำหนักหลุยส์เครสเซนต์
(๓) บรรยากาศอันคึกคักของพาเลซเพียร์ เมืองไบรตัน ในราว พ.ศ. ๒๔๙๕

อีกสองคนที่ติดตามบิดามารดามาใช้ชีวิตในอังกฤษ และเป็นลูกหลานของข้าราชบริพารในรัชกาลที่ ๖ ไว้ในพระอุปการะ ประทานพระอนุญาตให้มาพำนัก ณ ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ได้ในเวลาโรงเรียนปิดเทอมหรือวันหยุด นั่นคือ หม่อมราชวงศ์ฉัตรแก้ว ดิศกุล (ท่านผู้หญิงฉัตรแก้ว นันทาภิวัฒน์) ธิดาของพลเรือเอก หม่อมเจ้ากาฬวรรณดิศ ดิศกุล อดีตสมุหราชองครักษ์ในรัชกาลปัจจุบัน และเด็กหญิงสุภาพรรณ มีชูธน (สุภาพรรณ พิชัยรณรงค์สงคราม) ธิดาของคุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ อดีตข้าหลวงในรัชกาลที่ ๖

คุณสุรัสวดีฯ ระลึกความทรงจำเกี่ยวกับกิจวัตรที่มิสซิสฟาร์เมอร์ หรือ “ยายชาวนา” ของเจ้าฟ้าหญิง ได้กำหนดให้เด็กๆ ต้องปฏิบัติเป็นประจำทุกวันไว้ด้วยน้ำเสียงขำขัน

“ยายชาวนาจะบังคับให้เดินออกจากตำหนักทุกเช้าทุกเย็น เป็นการออกกำลัง บางวันสำหรับเด็กก็รู้สึกหนาว แต่ก็ต้องแข็งใจออกไป เพราะมิสซิสฟาร์เมอร์เป็นพี่เลี้ยงที่ดุและเข้มงวดมาก สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ต้องทรงพระดำเนินด้วย ไม่เช่นนั้นยายชาวนาก็ดุสมเด็จฯ ท่านเหมือนกัน ยังดีที่วันไหนฝนตกก็งด ไม่ต้องออกเดิน

ราวสิบโมงครึ่ง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ต้องทรงพระดำเนินออกไปเสวยพระสุธารสชาและขนมที่ร้านน้ำชาเจ้าประจำ พวกเราก็เดินตามเสด็จ ... ก็ไกลอยู่เหมือนกันนะ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดเสวยขนมมาคาฮอง (Macaron) ไส้ครีมแป้งข้างนอกทำจากไข่ขาว อัลมอนด์ป่น และน้ำตาล ย้อมสีอ่อนหวานสวยเชียว สมเด็จฯ จะทรงเลือกเสวยมาคาฮองสีชมพูเสมอ เพราะเป็นสีวันประสูติ เราคิดว่าจะไปเลือกสีซ้ำกับของท่านก็ไม่ดี ...ก็เลยต้องกินมาคาฮองสีขาวทุกที”

ตกบ่ายแก่ๆ เมื่อแดดร่มลมตก มิสซิสฟาร์เมอร์ก็จะนำเสด็จไปทรงพระดำเนินออกพระกำลังอีก คราวนี้จะเดินไปอีกทิศหนึ่ง ไปประพาสท่าเรือใหญ่ยื่นลงไปในทะเล มีอายุเก่าแก่สร้างมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๓๔ ชื่อพาเลซ เพียร์ (Palace Pier) ซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น ไบรตัน เพียร์ เป็นที่ท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจประจำเมือง

เรื่องเกี่ยวกับเพียร์ ยังแจ่มชัดอยู่ในความทรงจำของข้าหลวงที่เคยตามเสด็จไปแทบทุกวัน

“...สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเป็นเจ้านายที่มีชีวิตชีวา โปรดอะไรที่ร่าเริงสนุกสนาน ฉะนั้น การเสด็จไปที่พาเลซ เพียร์ เลยเป็นที่โปรดปรานมากๆ เพราะมีเครื่องเล่นหลายอย่าง มีตู้ดนตรีหยอดเหรียญ ตู้ตุ๊กตุ่นตุ๊กตาตลกๆ มีชิงช้าสวรรค์และเครื่องเล่นหลายอย่างแบบสวนสนุกย่อมๆ ที่โปรดมากที่สุดคือรถบั๊มพ์ สมเด็จฯ โปรดขับรถบั๊มพ์มาก เวลาทรงโดนชนหรือทรงขับไปชนใคร ก็ทรงพระสรวลสนุกสนาน”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีลายพระหัตถ์เล่าเรื่องกิจกรรมอันสนุกสนานของพระองค์เองและปิ๋วเกี่ยวกับการประพาสเพียร์ พระราชทานแก่คุณน้อย (คุณหญิงสัตยาวดี กุวานนท์) มารดาของคุณปิ๋ว และอดีตพระพี่เลี้ยงที่กราบทูลลากลับเมืองไทย ว่า

“เมื่อวันอาทิตย์ที่แล้วมีแขกมาเฝ้าฟ้าหญิง แล้วเราพาแขกเขาออกไปรับประทานน้ำชาในเต็นบนหลังคา Aquarium หลังน้ำชาเราพาแขกไปเที่ยวที่เพียร ฟ้าหญิงยืนดูเขาแข่งรถที่เพียร เวลารถชนกันสนุกมาก ฟ้าหญิงหัวเราะใหญ่ทีเดียว หลังจากนั้นเราพาปิ๋วไปขึ้นที่บ้านสูง ที่เขาไถลงมาข้างล่างได้...”

ท่านผู้หญิงบุตรีฯ เล่าถึงความสนุกสนานที่พาเลซ เพียร์ ในอดีตไว้ในทำนองเดียวกัน

“เพียร์มีงานใหญ่ประจำปี คืองานแข่งรถยนต์โบราณ เสด็จพระนางฯ จะประทานอนุญาตให้พวกเราไปดูรถโบราณจากลอนดอนที่ลงมาไบรตันทุกปี”

แม้พระชนม์จะต่างจากข้าหลวงเด็กๆ อยู่บ้าง แต่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงพระเมตตาเข้ากลุ่มเป็นเพื่อนเล่นกับเด็กหญิงเหล่านั้นอย่างไม่ถือพระองค์ ท่านผู้หญิงบุตรีฯ กล่าวถึงวันเวลาอันเปี่ยมสุขในครั้งกระนั้นไว้อย่างน่าฟัง

“พวกเราชวนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เล่นซ่อนหาที่สวนหน้าแฟลต แฟลตแต่ละหลังมีกุญแจไขเข้าไปในสวนส่วนกลางนี้ได้ ถ้าเราไม่ได้เล่นซ่อนหาก็จะไปนั่งฟังสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเปียโนในตำหนัก หรือไม่ก็เล่นเกมงูตกบันไดกัน”

บางเวลาก็ทรงเล่นวิ่งไล่จับ และโยนรับลูกบอล ที่สวนเล็กๆ หลังตำหนัก กับข้าในพระองค์รุ่นเยาว์เหล่านี้เป็นที่สนุกสนาน และเป็นการออกกำลังพระวรกายอย่างเหมาะสมตามที่แพทย์แนะนำ

อาจกล่าวได้ว่าการเป็นข้าหลวงเล็กๆ ในตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ไม่ใช่เรื่องน่าเบื่อหน่าย เด็กหญิงหลายคนคิดว่าการไปถวายตัวเป็นข้าในพระองค์เจ้านาย คงต้องรู้สึกอึดอัด หวาดกลัวพระเดชพระบารมี แต่สำหรับเจ้านายสองพระองค์นี้ เป็นเรื่องตรงกันข้าม

ทุกคนมีความสุขที่ได้ใกล้ชิดสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เพราะทุกคนพูดกันเป็นเสียงเดียวว่า

“สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเป็นคนสนุกสนาน ช่างรับสั่ง อยู่ด้วยแล้วไม่เบื่อ ส่วนเสด็จพระนางฯ ก็ทรงเป็นผู้ใหญ่ใจดี ถึงจะกริ้วเด็กๆ บ่อย เพราะเราดื้อ แต่เดี๋ยวก็หาย ทรงเลี้ยงดูเราอย่างดี”

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ โปรดการเลี้ยงสุนัขเป็นอย่างยิ่ง

เวลาดื้อรั้นไม่เชื่อฟัง พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงต้องทรงดุด้วยประโยคเด็ดขาดที่ทำให้เด็กๆ พวกนี้สลดไปทันตาเห็น

“...เดี๋ยวส่งกลับไปอยู่กับพ่อแม่นะ!”

เด็กหญิงที่โดนดุก็พลันชะงักและหยุดดื้อหยุดซนทันใด กราบทูลอ้อนวอนขออย่าให้ทรงทำอย่างนั้น เพราะอยู่กับเจ้านายแสนจะเป็นสุขจนเด็กๆ เหล่านี้ไม่อยากกลับบ้านไปอยู่กับพ่อแม่ พอรับสั่งอย่างนี้ทีไร เด็กดื้อทั้งหลายก็หันมาปฏิบัติตามรับสั่งแต่โดยดีทุกครั้ง

ในหมู่ข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิด ทุกคนรู้กันว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่โปรดเสียงเด็กร้องไห้หรือเสียงดังอึกทึกมานับแต่ทรงพระเยาว์ พระอนามัยที่ไม่แข็งแรงคงเป็นส่วนหนึ่งให้ทรงรู้สึกอึดอัดเวลาได้ยินเสียงกรีดร้องหรือเสียงดังซ้ำๆ เช่นนั้น แต่ถึงจะกริ้วหรือไม่โปรดอย่างไร ด้วยพระขัตติยมานะและการอบรมอย่างเยี่ยมยอดจากพระชนนี ทำให้ทรงระงับความไม่พอพระทัยได้อย่างรวดเร็ว

“เวลากริ้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงรู้พระองค์ตลอดเวลา และทรงพยายามอย่างยิ่งที่จะควบคุมอดกลั้นพระทัยไม่ให้พระอารมณ์กริ้วนั้นรุนแรง...บางทีจะรับสั่งว่าให้ข้าหลวงช่วยทูลเตือนพระองค์ด้วย หากเริ่มรับสั่งว่า ‘เอ๊ะ’ หรือทรงแสดงพระอาการกริ้วออกมาจนสังเกตได้”

ข้าหลวงกล่าวถึงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ในเวลาเสด็จไปในที่ชุมชนที่มีเด็กๆ มาเที่ยวกันมากเช่นที่สวนหน้าตำหนัก หรือที่พาเลซ เพียร์ ซึ่งต้องทรงพบกับเด็กหลายวัย บ้างก็ร้องไห้กระจองอแงเสียงดัง

เมื่อทรงเจริญพระชนม์ขึ้นและทรงปฏิบัติพระองค์ตามที่แพทย์ถวายคำแนะนำอย่างเคร่งครัด พระอนามัยก็ดีวันดีคืน ประกอบกับการที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงอบรมบ่มพระนิสัยให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมี ‘ขันติธรรม’ อย่างหนักแน่นไว้เสมอ ไม่ว่าจะโดยรับสั่งพร่ำสอน หรือการปฏิบัติพระองค์เป็นตัวอย่างก็ตาม

ข้าในพระองค์ที่ใกล้ชิดมาตั้งแต่เยาว์วัย เล่าถึงขันติธรรมของเจ้าฟ้าหญิงไว้ว่า

“เวลาได้ยินเสียงเด็กร้องหรือเสียงดังๆ พวกข้าหลวงก็จะรู้สึกเป็นห่วง กลัวสมเด็จฯ จะกริ้วเหมือนสมัยทรงพระเยาว์ แต่หลังๆ มาท่านทรงระงับได้เอง และจะหันกลับมารับสั่งกับพวกที่ตามเสด็จว่า ‘ฟ้าหญิงเข้าใจ ...ไม่ต้องเป็นห่วง’ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่โปรดที่จะให้ใครมาคอยเป็นห่วงท่าน ท่านพยายามจะทรงดำเนินชีวิตให้ได้ด้วยพระองค์เองมากที่สุด”

พระอุปนิสัยเช่นนี้ ช่างไม่ผิดเพี้ยนไปจากพระชนนีเลยแม้แต่น้อย ทั้งสองพระองค์ทรงประสบชะตาชีวิตที่พลิกผันขนาดไหนก็คงเป็นที่ทราบกันแล้ว

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ นั้นโปรดที่จะทรงพึ่งพาพระองค์เองเป็นหลัก ทรงเพียรพยายามหาทางแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของชีวิตด้วยน้ำพักน้ำแรงและความอดทนอดกลั้นของพระองค์เองมาตั้งแต่พระชนมายุเพียง ๒๐ พรรษา ...พระคุณสมบัติข้อนี้ถ่ายทอดมาสู่เจ้าฟ้าหญิงได้อย่างชัดเจน

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงทรงกำชับมิสซิสฟาร์เมอร์ให้สอนเจ้าฟ้าหญิงให้ทรงสามารถดำรงพระชนมชีพอย่างเรียบง่าย และพึ่งพาผู้อื่นให้น้อยที่สุด ดังที่โปรดให้มิสซิสฟาร์เมอร์พาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระดำเนิน และประทับรถประจำทางเพื่อเสด็จไปไหนมาไหนอยู่เนืองๆ พูดอีกนัยหนึ่งคือ ทรงเป็นเจ้าฟ้าหญิงที่ขึ้นรถเมล์เป็น อย่างคนทั่วไป

ข้าหลวงตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ยืนยันได้ถึงความเรียบง่ายในพระนิสัย

“สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และเสด็จพระนางฯ ทรงงานเย็บปักถักร้อยอะไรต่างๆ ได้อย่างชำนาญ อย่างถ้าพระสนับเพลาขาดหรือยางยืดเสีย สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงซ่อมเอง เปลี่ยนยางยืดด้วยพระองค์เอง ไม่โปรดจะทรงรบกวนให้ใครทำถวาย...”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีพระหฤทัยอ่อนโยน ถึงกริ้วหรือไม่พอพระทัยอะไร สักพักก็หาย ยิ่งถ้าทรงเข้าพระทัยอะไรผิด ก็จะรับสั่งด้วยสีพระพักตร์สลดและพระสุรเสียงอ่อนโยนว่า

“ฟ้าหญิงขอโทษ ฟ้าหญิงเข้าใจผิด”

ทุกครั้ง ไม่ว่าจะกับใคร ผู้ใหญ่หรือเด็ก มียศถาบรรดาศักดิ์สูงต่ำเพียงไร ถ้าทรงรู้สึกว่าทรงทำอะไรผิดพลาด หรือทำให้ผู้ใดไม่พอใจ จะมีรับสั่งขอโทษเสมอ

จริงๆ แล้วถ้าจะว่ากันโดยพระชาติกำเนิด ทรงเป็นถึงเจ้าฟ้า แม้ว่าทรงทำอะไรผิดก็ไม่มีผู้ใดกล้าถือโทษ เพราะต่างก็ย่อมยำเกรงใน ‘พระเดช’ ที่มีติดมาพร้อมกับความเป็นขัตติยชาติ อย่างที่คนโบราณมักจะยกให้ ว่า

“ท่านเป็นเจ้านาย ใครจะกล้าอาจเอื้อมไปว่าท่านทำอะไรผิด”

แต่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กลับไม่ได้ทรงคิดเช่นนั้น เพราะพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงอบรมให้เจ้าฟ้าหญิงทรงรู้จักการยอมรับผิดและการขอโทษอย่างจริงใจ ทรงเน้นการใช้ ‘พระคุณ’ เป็นหลัก เพื่อให้ทรงเป็นทั้ง ‘ขัตติยนารี’ และ ‘สุภาพชน’ อย่างไม่มีที่ติ

เสด็จไปยังธนาคารกรุงเทพ สาขาลอนดอน ที่ทรงเปิดบัญชีเงินฝากไว้ในระหว่างประทับที่อังกฤษ

"ขอบใจ" "เสียใจ" และ "ขอโทษ" ตลอดจนคำลงท้ายว่า "จ๊ะ" หรือ "คะ" และคำขานรับอันอ่อนหวานว่า "จ้ะ" จึงเป็นถ้อยคำที่ติดพระโอษฐ์สมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์นี้ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ไม่ทรงเคยบริภาษหรือรับสั่งคำหยาบคายเลยสักครั้งเดียว

พระจริยวัตรในส่วนนี้ ละม้ายกับพระราชมัทวธรรม ความอ่อนโยนในพระองค์ของ "ทูลกระหม่อมก๊ะ" หรือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอย่างยิ่ง

ในพระชนมชีพนี้ แม้จะทรงมีโอกาสเฝ้าฯ สมเด็จพระบรมชนกนาถเพียงหนเดียวเมื่อแรกประสูติ แต่พระราชจริยวัตรหลายประการในรัชกาลที่ ๖ กลับถ่ายทอดมาสู่พระราชธิดาได้อย่างน่าอัศจรรย์

สมเด็จฯ เจ้าฟ้ามาลินีนพดารา กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา ทรงเคยเล่าพระราชทานหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ว่า

"ทูลกระหม่อมโตพระทัยดี เวลาสมเด็จแม่ (สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ) ทรงใช้ให้ไปดูว่าเราเด็กๆ นอนกลางวันหลับหรือเปล่า ท่านก็บอกว่า 'หลับเสียซี จะได้ไปทูลว่าหลับ' แล้วก็ทรงยืนคอยอยู่ดูจนหลับ จึงกลับไปทูลว่าหลับแล้ว..."

ท่านหญิงพูนฯ ยังทรงยืนยันพระคุณสมบัติข้อนี้ของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ไว้อย่างหนักแน่นต่อไปอีก

"ข้าพเจ้าขอยืนยันว่า ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นความดุร้ายของพระเจ้าอยู่หัว ถ้าจะกริ้วก็เพียงบึ้งตึงสักพักครู่ใหญ่ๆ แล้วก็หาย ...ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นพระกิริยาอันหยาบคายของพระเจ้าอยู่หัวแม้แต่น้อย คำว่าโอหัง (Arrogant) นั้น แม้แต่เงาก็ไม่เคยมี ในเวลาทรงพระดำเนินก็ไม่มีเสียง ไม่ว่าในเวลาการงานหรือเวลาธรรมดา

ข้าพเจ้าขอยืนยันว่า พระเจ้าอยู่หัวไม่เคยมีพระวาจาอันหยาบคาย ทรงมีสัมมาคารวะไม่ว่ากับใคร แม้จะทรงเล่าอะไรที่สนุกสนานถึงออกท่าออกทาง ก็มิได้มีหยาบโลน

นี่แหละคือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ข้าพเจ้ารู้จักและเคยเป็นข้ามา ข้าพเจ้าขอยืนยันเป็นครั้งสุดท้ายว่า ไม่มีสิ่งใดที่จะปฏิเสธได้ว่าไม่ทรงมี มัททวำ อันเป็นข้อ ๕ ในทศพิธราชธรรม พระองค์ได้ทรงมีมัททวำ ครบถ้วนโดยสมบูรณ์"

ถ้า "ทูลกระหม่อมก๊ะ" ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้ทรงสอดส่องพระญาณวิถีมาทอดพระเนตรเห็นว่าพระราชธิดาของพระองค์ มีพระอัธยาศัยอ่อนโยนละมุนละไมไม่ผิดแผกไปจากพระราชอัธยาศัยของพระองค์เช่นนี้ คงจะทรงปลื้มพระราชหฤทัยไม่น้อยเลย

"หนึ่งคือหะทัย บ่ มิกระด้าง บ่มิพึงจะรุนราญ
บ่ ถือพระองค์สมะสมาน มนะน้อมนิยมชมฯ"

('พระนลคำหลวง' พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

ตอนที่ ๒
น้ำพระทัย

วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๕ เป็นวันที่เปลี่ยนหลายสิ่งหลายอย่างในวิถีชีวิตชาวอังกฤษ เพราะวันนั้นคือวันที่พระเจ้าจอร์จที่ ๖ พระมหากษัตริย์ผู้เป็นขวัญและกำลังใจแก่พวกเขาในยามสงคราม เสด็จสู่สวรรคาลัยขณะพระชนมายุ ๕๖ พรรษา

"The King is Dead, Long Live the Queen!" ...พระราชาสวรรคตแล้ว ขอพระราชินีพระองค์ใหม่จงทรงพระเจริญ!

เสียงร้องประกาศของข้าราชสำนักตามธรรมเนียมดังขึ้นในพระราชวังซานดริงแฮม ที่พระเจ้าจอร์จที่ ๖ เสด็จสวรรคต บัดนี้สหราชอาณาจักรมีพระมหากษัตริย์เป็นราชนารี เจ้าฟ้าหญิงเอลิซาเบธ พระราชธิดาพระองค์ใหญ่พระชนม์ ๒๖ ผู้ทรงพระสิริโฉมงามเลิศได้เสด็จขึ้นเถลิงราชย์เป็น "สมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ ๒" แล้ว

นักเรียนตัวน้อยๆ ที่เรียนอยู่ในอังกฤษยุคนั้น เล่าว่า

"ครูต้องมาฝึกร้องเพลงชาติที่แปลงเนื้อร้องใหม่ให้แก่นักเรียนในทันที เพราะเพลง God Save the King ต้องเปลี่ยนคำว่า King เป็น Queen กลายเป็นเพลง God Save the Queen"

ขณะนั้น เจ้าฟ้าหญิงเอลิซาเบธและเจ้าชายฟิลลิป พระสวามีกำลังทรงอยู่ระหว่างเสด็จประพาสประเทศเคนยา กำหนดการที่จะเสด็จต่อไปยังประเทศออสเตรเลียและนิวซีแลนด์จึงต้องยกเลิกไปโดยกะทันหัน สมเด็จพระราชินีนาถพระองค์ใหม่และพระสวามีจำต้องรีบรุดเสด็จฯ กลับมายังสหราชอาณาจักรในทันที

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมีโอกาสได้พบเห็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ของสหราชอาณาจักรอีกวาระหนึ่ง

พระราชพิธีสำคัญที่ทุกคนเฝ้ารอ กำลังจะจัดในปีรุ่งขึ้น ได้แก่ พระราชพิธีราชาภิเษกของสมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ ๒ กล่าวกันว่าพระราชพิธีนี้เปรียบดังรุ่งอรุณแห่งยุคสมัยใหม่ เป็นการลบความทุกข์ทนและหวาดผวาจากภัยสงครามโลกที่ยังหลอกหลอนอยู่ในความทรงจำให้เลือนหายไป กลายเป็นความเข้มแข็งและเชื่อมั่นในอนาคตสดใสที่รออยู่ในภายหน้า

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงพลอยตื่นเต้นยินดีร่วมไปกับบรรยากาศแห่งยุคสมัย ไม่ต่างจากชาวไทยในอังกฤษทุกคนที่จะมีโอกาสเห็นเหตุการณ์สำคัญ ทั้งสองพระองค์จึงทรงตระเตรียมพระองค์จะเสด็จไปทอดพระเนตรกระบวนแห่พระราชอิสริยยศของสมเด็จพระราชินีนาถในกรุงลอนดอน ที่อยู่ทางเหนือของไบรตันร่วมกับข้าราชการสถานทูตไทยด้วย

ข้าหลวงในตำหนักเล่าว่า

"...สิ่งแรกที่ทรงทำ นั่นคือการซื้อโทรทัศน์เพื่อทอดพระเนตร Coronation"

โทรทัศน์เป็นของใหม่ในยุคนั้น อย่าว่าแต่เมืองไทยเลย ในเมืองอังกฤษนั้นถ้าบ้านไหนมีโทรทัศน์ถือว่าโก้เก๋มาก เมื่อมีการประกาศกำหนดพระราชพิธีแล้ว ผู้คนในอังกฤษต่างตื่นเต้น พากันออกไปซื้อโทรทัศน์เป็นการใหญ่ เพื่อจะได้เฝ้าชมพระราชพิธี นับเป็นครั้งแรกของโลกที่มีการถ่ายทอดสดเหตุการณ์พระราชพิธีผ่านจอโทรทัศน์ เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้ยอดขายโทรทัศน์ในอังกฤษสูงมากที่สุดเป็นประวัติการณ์

วันที่ ๒ มิถุนายน ๒๔๙๖ สมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ ๒ ทรงประกอบพระราชพิธีราชาภิเษก ณ มหาวิหารเวสมินสเตอร์แล้ว ประทับราชรถทองเทียมม้าขาวอย่างสง่างามเลียบกรุงลอนดอนให้ประชาชนได้เฝ้าชมพระบารมี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เสด็จจากไบรตัน มาประทับทอดพระเนตรพระราชพิธีดังกล่าวด้วย

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่ทรงลืมที่จะซื้อของที่ระลึกเล็กๆ น้อยๆ จากลอนดอนติดพระหัตถ์กลับมา ที่ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้คืออุปกรณ์ประจำโต๊ะทรงพระอักษร เป็นแท่นเงินเล็กๆ ไว้เสียบปากกา มีปฏิทินขนาดย่อมแบบเปลี่ยนวันที่ทุกวัน จารึกข้อความภาษาอังกฤษว่าเป็นของที่ระลึกงานราชาภิเษกควีนเอลิซาเบธที่ ๒

คนส่วนใหญ่คิดว่าการประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษนานๆ ทำให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ต้องทรงห่างเหินคนไทย การจะเฝ้าจะแหนเป็นเรื่องยากเย็น แต่แท้จริงแล้วเป็นเรื่องตรงกันข้าม ทั้งสองพระองค์แม้จะทรงรักษาขนบธรรมเนียมอย่างราชนารีไทยไว้อย่างสมพระเกียรติยศ แต่ก็ไม่ทรงปิดกั้นผู้ใดที่ประสงค์จะได้เฝ้า แม้คนคนนั้นจะไม่เคยทรงรู้จักมาก่อน แต่ก็ทรงพระเมตตาต้อนรับอย่างดี

เสฐียร พันธรังษี นักหนังสือพิมพ์ชื่อดังแห่งหนังสือพิมพ์ชาวไทย (ต่อมาคือ ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียร พันธรังษี ราชบัณฑิต) ที่เคยขอพระราชทานพระวโรกาสเฝ้า ณ ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ ยืนยันถึงพระกรุณาธิคุณข้อนี้ได้เป็นอย่างดี

"...เรื่องไปที่พระตำหนักเมืองไบรตัน ตามเสียงที่คนไทยในอังกฤษเล่าให้ฟังมา ทราบว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และเสด็จพระนางฯ ไม่เคยทรงแสดงความรังเกียจผู้ใด ไม่ว่าใครเข้าเฝ้าก็ทรงพระกรุณาต้อนรับด้วยดีเสมอทั้งคนอังกฤษและคนไทย ไม่เคยมีใครผิดหวังในเมื่อย่างเข้าสู่ประตูพระตำหนัก ทรงเป็นเจ้าบ้านที่ดีทั้ง ๒ พระองค์ ทรงเป็นกันเองกับทุกคนและประทานเลี้ยงเกือบทุกคนที่เข้าเฝ้า เท่าที่ฐานะในยามยากเช่นนี้จะอำนวยความสะดวกให้"

นักหนังสือพิมพ์นั้น มักจะเป็นที่เกรงของคนทั่วไป เพราะเป็นผู้มี 'คมปากกา' ซึ่งถือว่าคมกว่าดาบ ถ้าเขียนถึงบุคคลในทางดี ก็ดีไป แต่ถ้าเขียนในทางร้าย บุคคลนั้นก็ย่อมลำบากใจไม่มากก็น้อยกว่าจะแก้ข่าวได้ หรือถ้าตัวผู้เขียนเองขาดจรรยาบรรณ ก็อาจนำเรื่องราวไปเขียนในทางดีหรือทางร้ายตามใจคนเขียน

ถ้าร้ายกว่านี้ก็อาจแต่งเติมเสริมเพื่อเพิ่มยอดขายได้ต่างๆ นานาตามแต่ใจ แต่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ไม่ได้ทรงหวาดเกรง โปรดให้นายเสฐียรฯ เฝ้าได้ตามความประสงค์ เพราะทรงถือว่าสิ่งที่รับสั่งเล่าก็ล้วนแต่เป็นความจริง และทรงถือเป็นหน้าที่ของขัตติยานีไทยอย่างพระองค์ที่จะต้องทรงโอบเอื้ออารีต่อคนไทยอย่างเสมอหน้า ไม่มีกีดกัน

เมื่อนายเสฐียรฯ กราบทูลว่าจะนำแต่เรื่องจริงที่คนไทยอยากรู้ไปเล่าลงในหน้าหนังสือพิมพ์ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงแปลกพระทัย รับสั่งว่า

"อ้อ...ยังมีคนเขาอยากรู้เรื่องของพวกเรากันอยู่เหรอจ๊ะ"

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเสริมในทันที

"..ที่จริง แม่ก๊ะ ...เรื่องของฟ้าหญิงก็มีสนุกอยู่หลายตอน..."

การมาเฝ้าของนักหนังสือพิมพ์ชาวไทยครั้งนี้ เป็นการนำความจริงจากตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ไปเปิดเผยสู่ความรับรู้ของคนไทยเป็นครั้งแรก เสียงเล่าลือ ซุบซิบนินทาแต่งเติมเสริมเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับราชนารีผู้นิราศทั้งสองพระองค์นี้ จึงค่อยเบาบางลงไปบ้าง

เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี ทรงมีชัยชนะเหนือถ้อยคำนินทาของคนพาล ก็ด้วยพระจริยวัตรยึดมั่นในสัจจะความจริงและความดีอย่างไม่ผันแปร เรื่องเล่าอันเป็นเท็จจึงไม่เป็นที่สนุกปากของคนช่างพูดต่อไป เมื่อทั้งสองพระองค์ทรงปฏิบัติพระองค์อย่างเปิดเผยและตรงไปตรงมา พิสูจน์ได้อยู่เสมอนับตั้งแต่ต้นจนปัจจุบัน ชวนให้นึกถึงบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ ตอนหนึ่งที่ว่า

"ทำดีนิรทุกข์สุขใจ ทำชั่วนั้นไซร้
ไม้ช้าต้องดิ้นดักแด
ทำดีได้ดีแน่แท้ ทำชั่วมัวแก้
เท่าใดไม่พ้นโทษา
ดีอยู่ผู้ใดนินทา ผลความอิจฉา
ก็กลับกระทบคนพาล"

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเป็นกันเองกับนายเสฐียรฯ เป็นอย่างยิ่ง มีรับสั่งถึงการใช้ภาษาไทย ในทำนองว่าได้เสด็จจากบ้านเมืองมานาน ตัวสะกดการันต์ต่างๆ ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ทรงปรารถนาจะได้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานไว้อ้างอิงในการทรงพระอักษร

"เดี๋ยวนี้ หนังสือไทยเขาเขียนกันอย่างไรนะ ฉันเขียนไม่ค่อยถูก"

(จากซ้าย) สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ, มิสซิสฟาร์เมอร์, พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ฉายที่ทางเดินริมผาในเมืองไบรตัน

เรื่องที่คนไทยในอังกฤษสรรเสริญกันเสมอว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมีความเป็นไทยอย่างยิ่งยวด โดยเฉพาะการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อง จึงไม่เกินเลยไปกว่าความเป็นจริงแม้แต่น้อย จากรับสั่งนี้ นายเสฐียรฯ จึงได้ส่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๙๓ ไปทูลเกล้าฯ ถวาย ซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงใช้อ้างอิงในการเขียนตลอดมา และยังทรงเก็บรักษาไว้จนทุกวันนี้

นายเสฐียร ได้สรุปถึงความซาบซึ้งในพระกรุณาธิคุณไว้อย่างน่าฟัง

“ข้าพเจ้ากราบทูลลามาด้วยความรู้สึกจับใจในพระเมตตากรุณาคุณ และความความรู้สึกว่า ตนมีหน้าที่อยู่อย่างหนึ่งซึ่งจะสนองพระคุณแห่งน้ำพระทัย พระคุณข้าวและพระคุณน้ำในวันนั้น...”

น้ำพระทัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ต่อคนทั่วไปไม่ว่าไทยหรืออังกฤษนั้นกว้างขวางเพียงไร ก็คงได้ทราบกันแล้ว แต่สำหรับข้าในพระองค์ที่เคยรับใช้เบื้องพระยุคลบาทมาแต่เก่าก่อน พระเมตตาคุณย่อมหลั่งรินพระราชทานมาเป็นพิเศษ พระคุณอันยิ่งใหญ่ย่อมไม่มีวันจะลบเลือนไปจากใจของข้าพระบาทเหล่านั้นได้ มิสซิสฟาร์เมอร์ หรือ “ยายชาวนา” ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ นั้นได้ติดตามอภิบาลสมเด็จ

เจ้าฟ้าฯ ตั้งแต่แรกเสด็จมาประทับที่อังกฤษใหม่ๆ ครั้นเสด็จย้ายมาไบรตันก็ตามมาเป็นพระพี่เลี้ยงดูแล แน่นอนว่าเจ้าฟ้าหญิงก็ต้องทรงรู้สึกรำคาญพระทัยบ้าง เวลาพระพี่เลี้ยงผู้แสนจะเข้มงวดผู้นี้คอยบังคับให้ทรงทำโน่นทำนี่ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ แต่แท้จริงแล้ว ในพระทัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็คงจะทรงรักและผูกพันกับยายชาวนาของพระองค์อยู่ไม่น้อย

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเจริญพระวัยขึ้น และมีพระพลานามัยสมบูรณ์ขึ้นแล้ว ประกอบกับมิสซิสฟาร์เมอร์ก็เริ่มเข้าวัยชรา เธอจึงกราบทูลลาเกษียณกลับไปพักที่บ้านของตนที่เมืองเองเกิลฟิลด์กรีน (Englefield Green) มณฑลเซอร์เรย์ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงพระกรุณาประทานพระอนุญาตตามความต้องการ

มิสซิสฟาร์เมอร์อยู่บ้านเฉยๆ ลูกๆ ก็โตแยกบ้านกันไปหมดแล้ว คงรู้สึกเบื่อไม่รู้จะทำอะไร จึงเปิดบ้าน รับนักเรียนหญิงคนไทยให้มาพักประจำที่บ้าน โดยเฉพาะในช่วงพักร้อนหรือฮอลิเดย์ เธอได้ประสานกับทาง ก.พ. (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน) ซึ่งมีหน้าที่ดูแลนักเรียนไทยในต่างประเทศ ด้วยประวัติการทำงานอันน่าเชื่อถือ ทำให้ทางราชการตกลงส่งนักเรียนไทยไปพำนักที่บ้าน ด้วยความไว้วางใจ

จนกระทั่งวันหนึ่ง เป็นวันที่นักเรียนหญิงในความดูแลของมิสซิสฟาร์เมอร์ตื่นเต้นเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพี่เลี้ยงของพวกเธอแจ้งว่า วันนี้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะเสด็จมาที่บ้าน

เมืองไบรตันกับเมืองเองเกิลฟิลด์กรีนไม่ได้อยู่ใกล้ๆกันเลย ห่างกันเป็นระยะทางรถ นานหลายชั่วโมง แต่ทั้งสองพระองค์ก็ทรงระลึกถึงและทรงพระอุตสาหะเสด็จมาทรงเยี่ยมมิสซิสฟาร์เมอร์ถึงบ้านเพื่อทรงร่วมเสวยพระสุธารสด้วย ก่อนจะเสด็จกลับไบรตันไปในวันเดียว

หม่อมหลวงถวัลย์วดี (ทวีวงศ์) เตวิทย์ หนึ่งในนักเรียนหญิงเหล่านั้น เล่าถึงความทรงจำอันงดงามครั้งนั้นไว้ว่า

“วันหนึ่ง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และเสด็จพระนางฯ เสด็จโดยรถยนต์จากไบรตันมาเยี่ยม เพื่อเสวยพระสุธารสชา สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดทรงพระดำเนินเล่น ก็ทรงจูงมือไปเดินเล่นเสียไกล หนาวก็หนาว ประหม่าก็ประหม่า จำอะไรไม่ได้เลย”

แต่มีรับสั่งตอนหนึ่งที่หม่อมหลวงถวัลย์วดีฯ จำได้ไม่ลืม

“...ถวัลย์วดีเป็นคนโปรดของฟ้าหญิง แต่สมศรีเป็นคนสวย”

‘สมศรี’ ในที่นี้คือ สมศรี ศรีวิกรม์ (ท่านผู้หญิงสมศรี เจริญรัชต์–ภาคย์) ธิดาของพระยาศรีวิกรมาทิตย์ ข้าราชบริพารในรัชกาลที่ ๖

มิสซิสฟาร์เมอร์ถึงจะเกษียณไปแล้ว แต่ก็ยังคงสัญชาตญาณของความเป็นพระพี่เลี้ยงผู้เข้มงวดเหมือนเดิม เมื่อเห็นว่าเจ้าฟ้าหญิงของเธอทรงหายไปนาน ก็เริ่มร้อนใจ ถึงกับเดินออกจากบ้านมาตามให้เสด็จกลับไปเสวยพระสุธารสชา

และแล้วการทรงพระดำเนินเล่นก็ต้องถึงเวลาสิ้นสุด

“เจ้าฟ้าดำเนินเพลินไม่ยอมกลับ ร้อนถึงมิสซิสฟาร์เมอร์ต้องออกมาตามเอง ทูลเสียงเขียวให้กลับไปเสวยน้ำชา ถึงได้ยอมเสด็จกลับ”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพระเมตตาต่อหม่อมหลวงถวัลย์วดีฯ เป็นพิเศษ เพราะทรงทราบดีว่าเป็นธิดาของพลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์ (หม่อมราชวงศ์เฉลิมลาภ ทวีวงศ์) ซึ่งเริ่มชีวิตราชการด้วยการเป็นข้าราชสำนักของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีน้ำใจจงรักภักดีต่อล้นเกล้าล้นกระหม่อมอย่างเสมอต้นเสมอปลาย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้ทรงชุบเลี้ยงหม่อมราชวงศ์เฉลิมลาภฯ ให้เป็นมหาดเล็กที่ทรงใช้สอยได้ใกล้ชิด ทั้งยังพระเมตตาพระราชทานทุนให้ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศด้วย นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างพิเศษ

ครอบครัวของหม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์จึงมีความรู้สึกผูกพันกับเจ้านายทั้งสองพระองค์นี้อย่างยิ่ง ถ้ามีโอกาสก็จะมาเฝ้าเสมอตราบจนทุกวันนี้ โดยเฉพาะท่านผู้หญิงนราวดี ชัยเฉนียน (หม่อมหลวงนราวดี ทวีวงศ์) ธิดาอีกคนหนึ่งของหม่อมทวีวงศ์ฯ นั้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้มีพระราชเสาวนีย์โปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้มาเฝ้าดูแลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ต่างพระเนตรพระกรรณอยู่เนืองๆ เรียกได้ว่าเป็นการเฝ้าติดตามสนองพระเดชพระคุณรับใช้เบื้องพระยุคลบาทสืบเนื่องมาจากรุ่นสู่รุ่น ไม่ขาดตอน

หม่อมหลวงถวัลย์วดีฯ ยังเล่าอีกว่า

“...กลับมาเมืองไทยไปเฝ้าที่วังรื่นฤดี เจ้าฟ้าก็ทรงต้อนรับอย่างดีทุกครั้ง ทรงเรียกว่าคนโปรด และทรงถามวันเดือนปีเกิดเพื่อจะคำนวณว่าตรงกับวันอะไร ...เรื่องประวัติศาสตร์ ทรงอ่านแล้วทรงจำแม่นไม่เคยลืมเลย ส่วนเสด็จพระนางฯ เป็นผู้ใหญ่ที่น่ารักมาก พระทัยดี ทรงเป็นกันเอง..”

เรื่องเกี่ยวกับ ‘คนโปรด’ และ ‘คนสวย’ ซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ รับสั่งไว้กับหม่อมหลวงถวัลย์วดีฯ นั้น มีเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยที่คุณปิ๋ว อดีตข้าหลวงตำหนักหลุยส์เครสเซนต์เล่าให้ฟังเพิ่มเติม

“ท่านโปรดคนที่มีอัธยาศัยไมตรี และกิริยาท่าทีงดงาม ส่วนมากคนที่จะทรงเรียกว่า ‘คนสวย’ นั้นจะมีผิวค่อนข้างคล้ำหน่อย คนสวยของท่านคือสวยแบบคมขำ...”

ทรงพา 'ครูศรีนาถ' ซึ่งขณะนั้นกำลังศึกษาต่อ ณ สหรัฐอเมริกาและได้เดินทางมาเฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ที่อังกฤษ ไปเดินเล่น พร้อมด้วยคุณปิ๋ว ข้าหลวงรุ่นเยาว์ของพระองค์

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระเมตตาผู้ใด ก็มักจะพระราชทานตำแหน่ง “คนสวย” หรือ “คนโปรด” ให้ข้าเฝ้าผู้นั้นได้ชื่นอกชื่นใจเสมอว่าได้เป็นคนที่เจ้านายทรงโปรดปราน บ้างก็เป็นลูกหลานข้าราชบริพารในรัชกาลที่ ๖ หรือเป็นนักร้องหรือนักแสดงที่เคยได้ทอดพระเนตรผลงานการร้องเพลงและการแสดงก็มีอยู่มากราย

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีรับสั่งถึงเรื่องคนสวยและคนโปรดไว้ว่า

“จริงๆ แล้วคนโปรดดีกว่าคนสวย เพราะคนสวยตกกระป๋องได้ ส่วนคนโปรดไม่มีวันตก...”

อย่างไรก็ตาม ทั้ง ‘ถวัลย์วดี’ คนโปรด และ ‘สมศรี’ คนสวย ก็ไม่เคยตกจากตำแหน่งเลย โดยเฉพาะ ‘สมศรี’ หรือท่านผู้หญิงสมศรี เจริญรัชต์ภาคย์ เป็น “คนสวย” ในสายพระเนตรของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ตลอดมา ทั้งนี้ ท่านผู้หญิงสมศรีฯ ก็มีความจงรักภักดีต่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เป็นอย่างยิ่งตราบจนวาระสุดท้ายของชีวิต

ความเป็นกันเองที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมีต่อข้าราชบริพาร และผู้คนทั่วไปเช่นนี้ ใครที่เคยได้สัมผัสมาแล้ว ก็ย่อมยากที่จะลืมเลือนน้ำพระทัยอันเต็มเปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณาได้

น้ำพระทัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ต่อคนไทยในอังกฤษ ไม่ได้มีเฉพาะเรื่องการพระราชทานเลี้ยง พระราชทานพระอนุญาตให้เฝ้า หรือการที่ทรงเป็นกันเองอย่างเสมอต้นเสมอปลาย หากแต่ยังรวมไปถึงพระกรุณาในการบรรเทาความทุกข์ยากของคนไทยที่ประสบปัญหาเดือดร้อนอีกด้วย

นายขวัญแก้ว วัชโรทัย (ปัจจุบันเป็นรองเลขาธิการพระราชวัง ฝ่ายกิจกรรมพิเศษ) บุตรพระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร (ก๊าด วัชโรทัย) อดีตข้าราชสำนักในรัชกาลที่ ๖ อีกท่านหนึ่ง บอกเล่าถึงพระกรุณาธิคุณที่เคยได้รับเมื่อสมัยอยู่ที่ประเทศอังกฤษ

“...คนอังกฤษนั้นขึ้นชื่อว่าเป็นผู้มีพิธีรีตองมาก การจะไปพบแพทย์ก็ต้องนัดล่วงหน้านาน แต่ตอนนั้นผมเกิดปวดฟันมากอย่างกะทันหัน จะไปหาหมอที่ไหนเขาก็ไม่รับเพราะต้องนัดก่อน เลยต้องไปกราบทูลขอพึ่งพระบารมีของเสด็จพระนางฯ”

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ เมื่อทรงทราบถึงความทุกข์ทรมานนั้นก็ทรงพระกรุณาสงสาร ทรงรีบจัดการติดต่อทันตแพทย์ประจำพระองค์ให้ช่วยมารักษาฟันให้นักเรียนไทยในยุโรปผู้นี้เป็นกรณีพิเศษในทันที

คุณขวัญแก้วฯ กล่าวถึงพระกรุณาธิคุณครั้งนั้นด้วยความซาบซึ้งว่า

“...ถ้าไม่ได้เสด็จพระนางฯ ทรงช่วยไว้ ผมก็คงแย่เหมือนกัน...”

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ กับ ‘อาจันทร์’ อดีตพระพี่เลี้ยงอีกท่าน ซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระกรุณาเสด็จไปทรงเยี่ยมเสมอ

เรื่องราวเหล่านี้คงเป็นเครื่องยืนยันอันยอดเยี่ยม ถึงพระคุณสมบัติประการสำคัญที่ไม่เคยมีใครปฏิเสธได้ของราชนารีทั้งสองพระองค์ นั่นคือความมีน้ำพระทัยโอบอ้อมอารีไม่เลือกเพศ วัย อาชีพ หรือชนชั้นวรรณะของบุคคล

ตอนที่ ๓
ประพาสยุโรป

ปกติ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมีพระพลานามัยแข็งแรงดี แต่เมื่อทรงเจริญพระชนม์สูงขึ้น ก็ต้องทรงประสบกับโรคภัยมาเบียดเบียนบ้าง เช่น บางครั้งทรงตรากตรำจากดูแลกิจการภายในตำหนัก และบังเอิญมีแขกที่มาเฝ้าติดๆ กันไม่ได้ว่างเว้น ก็ทำให้ทรงอ่อนเพลียถึงประชวรลงไปบ้างก็มี

ระหว่างที่พระชนนีประชวร สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงเป็นห่วง “แม่ก๊ะ” อย่างยิ่ง ดังที่มีลายพระหัตถ์ทรงเล่าถึงพระอาการประชวร พระราชทานไปยังคุณสัตยวดีฯ ทางเมืองไทย

“...ไม่ทรงสบายไปอีกแล้ว ท่านต้องบรรทมในพระที่ตั้งอาทิตย์หนึ่งเดี๋ยวนี้ท่านลุกได้แล้ว...”

การประชวรครั้งใหญ่ของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เมื่อพระชนมายุประมาณ ๔๕ พรรษา ก็เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ถึงกับต้องเสด็จเข้ารับการผ่าตัดและทรงพักรักษาพระองค์ในโรงพยาบาล

ข้าในพระองค์เล่าว่า

“...เสด็จพระนางฯ ทรงตกพระโลหิตมากติดๆ กันเป็นเวลานาน จนต้องทรงเข้าโรงพยาบาล หมอตรวจพบว่าทรงเป็นเนื้องอกในมดลูก ต้องทรงเข้าผ่าตัด”

ชาวตำหนักหลุยส์เครสเซนต์พากันใจคอหายไปตามๆ กันเมื่อพระองค์ผู้ทรงเป็นหัวหน้าครอบครัวต้องเสด็จเข้าโรงพยาบาล ด้วยเรื่องการผ่าตัดที่ถือกันว่าเป็นเรื่องใหญ่ แต่ก็โชคดีที่การแพทย์โดยเฉพาะด้านสูตินรีเวชในยุคหลังสงครามค่อนข้างเจริญกว่าเมื่อก่อนมาก จึงทำให้การผ่าตัดผ่านพ้นไปโดยสวัสดิภาพ และเมื่อทรงพักฟื้นพระวรกายอย่างเคร่งครัด ตามที่แพทย์แนะนำ ทำให้มีพระสุขภาพกลับแข็งแรงเป็นปกติได้ในเวลาไม่นาน

ตั้งแต่เสด็จมาประทับในประเทศอังกฤษ ยาวนานหลายปี พระนางเจ้าสุวัทนาฯ มักจะทรงพาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จไปประพาสสถานที่ต่างๆ ทั้งในเมืองและชนบทอยู่เสมอ นับแต่แรกเสด็จถึงยุโรปก่อนเสด็จเข้าอังกฤษ ก็ทรงแวะประพาสฝรั่งเศส ทอดพระเนตรทั้งในกรุงปารีสและชายหาดริเวียราอันงดงาม เป็นการปลูกฝังให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพอพระทัยที่จะได้ประทับอยู่ทั้งในท่ามกลางธรรมชาติ และป่าเขาในถิ่นชนบท และทั้งท่ามกลางความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและความศึกคักของเมืองใหญ่

มีผู้กล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า ประสบการณ์จากการท่องเที่ยวสามารถสอนและเปิดโลกทัศน์ของคนได้ดียิ่งกว่านั่งเรียนในห้องเรียนหรืออ่านเอาจากตำราเสียอีก คนที่ได้เดินทางบ่อยๆ ได้เห็นและซึมซับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม จึงมีโอกาสมองโลกอย่างกว้างขวางและเข้าใจได้ดีกว่าผู้ที่ไม่เคยไปสัมผัสด้วยตนเอง

หลังจากพระอนามัยของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ฟื้นฟูเป็นปกติแล้ว ใน พ.ศ.๒๔๙๔ ทั้งสองพระองค์ก็วางแผนเสด็จประพาสนอกประเทศครั้งใหญ่เป็นครั้งแรก นั่นคือการเสด็จประพาสประเทศต่างๆ ในยุโรป รวมถึงสหรัฐอเมริกาด้วยในภายหลัง

การเสด็จประพาสในครั้งนี้ มีผู้ตามเสด็จไม่กี่คน คือนายมณีพันธ์ จารุดุล น้องชายของคุณสัตยวดีฯ พร้อมด้วยนางอุษา ภรรยา รวมทั้งนางศรี เสถียรโชติสาร ภรรยาของหลวงเสถียรโชติสาร (จรัล โชติกเสถียร) ปลัดกระทรวงการคลัง ซึ่งนับเนื่องเป็นพระญาติฝ่ายพระชนนีของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ พร้อมด้วยธิดาคือนางสาวจิรายุ มีชาวอังกฤษคนหนึ่งตามเสด็จด้วย คือมิสซิสไดนัล ซึ่งมารับหน้าที่เป็นเลขานุการในพระองค์ของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๙๔ พระราชทานแก่ 'ครูศรีนาถ' เล่าถึงการ 'ทัวร์ยุโรปห้าอาทิตย์' ไว้อย่างสนุกสนาน แสดงให้เห็นว่าทรงโปรดปรานการละครคล้ายกับพระราชนิยมของ 'ทูลกระหม่อมก๊ะ' ทั้งยังทรงวิพากษ์วิจารณ์ไว้ด้วย

ปารีสนั้นเป็นเมืองที่มีมนต์เสน่ห์ทางศิลปวัฒนธรรม และศิลปะแขนงหนึ่งซึ่งลือชื่อของฝรั่งเศสก็ได้แก่การละคร การเสด็จทอดพระเนตรละครเวทีที่ปารีสในครั้งนั้นจึงทำให้ทั้งสองพระองค์ทรงพระเกษมสำราญยิ่งนัก

"ฟ้าหญิงไป tour มาห้าอาทิตย์ สนุกมาก เราออกจากบ้านตั้งแต่วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ไปค้างที่ท่าเรือคืนหนึ่ง รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งเราก็ลงเรือข้ามฟากไปฝรั่งเศส เราก็รับประทานอาหารกลางวันที่ท่าเรือในเมืองฝรั่งเศส หลังอาหารกลางวัน เราก็เดินทางไป Paris เราออกเที่ยวทุกวันเลย เราไปรับประทานอาหารญวนบ้าง อาหารเจ๊กบ้าง คืนวันหนึ่งที่สถานทูตฝรั่งเศส เขาเชิญเราไปรับประทานอาหารค่ำที่นั่น หลังอาหารค่าเขาก็ฉายหนังให้เราดู

เราไปดูละครสองหน หนที่หนึ่งเราไปดูละครที่ Ferry Bargare หนที่สองเราไปดูละครที่ Casino de Paris ละครที่ Casino de Paris สนุกกว่าที่ Ferry Bargare ตั้งเป็นกอง"

เมื่อประพาสประเทศฝรั่งเศสแล้ว ก็เสด็จต่อไปยังกลุ่มประเทศเบเนลักซ์ เริ่มต้นด้วยลักเซมเบิร์ก ต่อมาคือเบลเยียม และต่อด้วยเนเธอแลนด์ ทรงเล่าถึงดนตรีและการแสดงที่ทอดพระเนตรระหว่างเสวยพระกระยาหารค่ำในกรุงบรัสเซลส์ ประเทศเบลเยียมไว้ว่า

"หลังจาก Paris เราก็เดินทางไปค้างที่ Luxembourg คืนหนึ่ง แล้วเราก็เดินทางไปที่ Brussels ซึ่งเป็นเมืองหลวงของ Belgium เราไปค้างที่นั่นสองคืน Restaurant ข้างโฮเต็ลของเราเขามีมโหรีเล่น คืนแรกเราอยู่ที่ Brussels เราออกไปรับประทานอาหารค่ำที่นั่น และฟังดนตรีไป เมื่อมโหรีกำลังเล่น มีผู้ชายคนหนึ่งเขาออกมาร้องเพลงเข้าไปในเครื่องกระจายเสียง และทำให้เสียงตลบทั่วไปหมดทั้งห้อง เขาก็มี Floor show ให้เราดู

เวลาเรารับประทานอาหารค่ำเสร็จแล้ว เราก็นั่งดู Floor show จนกระทั่งห้าทุ่มครึ่ง เราจึงกลับไปโฮเต็ล ไปนอน"

ช่วงเวลาที่เสด็จประพาสยุโรปนั้นเป็นฤดูใบไม้ผลิ น้ำแข็งในทะเลสาบและแม่น้ำลำคลองละลายกลายเป็นสายธารใส หิมะคลุมเหนือทุ่งหญ้าแห้งแล้งเป็นสีน้ำตาลกลายเป็นน้ำซับซึมซาบลงสู่ดิน กระตุ้นให้ต้นไม้ใบหญ้ากลับฟื้นคืนชีวิต ผลิดอกออกใบสะพรั่ง มองไปทางใดก็มีแต่ความมีชีวิตชีวาเจริญตาเจริญใจ

ทุ่งหญ้าแห้งกลายเป็นทุ่งหญ้าเขียวใส สลับกับสีเหลืองสดของดอกแดฟโฟดิล ที่ผุดพ้นจากผืนดิน ผลิบานเป็นสัญลักษณ์ว่าฤดูใบไม้ผลิมาถึงแล้ว แดฟโฟดิลบานอยู่ไม่ทันไร ก็เป็นหน้าที่ของดอกลิลลี่กลิ่นหอมหวาน และทิวลิปหลากสีผุดขึ้นจากดินตามมา เพิ่มชีวิตชีวาให้ผู้คนได้เฉลิมฉลองเทศกาลอีสเตอร์อย่างรื่นเริงใจ

ประเทศในยุโรปที่ได้ชื่อว่างามตาที่สุดประเทศหนึ่งในฤดูใบไม้ผลิเพราะมีทุ่งทิวลิปแสนสวยเป็นที่กล่าวขวัญถึงมากที่สุดในโลก เป็นที่อื่นใดไปไม่ได้นอกจากในประเทศฮอลแลนด์ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จไปทอดพระเนตรด้วยพระองค์เอง

"หลังจาก Belgium เราก็เดินทางไปที่ Holland ไปอยู่ที่นั่นสี่วัน ในเวลาเรากำลังอยู่ใน Holland เราแล่นรถเที่ยวไปดูดอก Tulips สวยๆ พอถึงเวลาน้ำชาเราก็จอดรถที่โฮเต็ลที่ชายทะเลที่ Haag (กรุงเฮก) เราก็ลงไปรับประทานน้ำชาที่นั่น เรารับประทานอาหารค่ำใน Restaurant ที่มีมโหรีในเมือง Haag ด้วย..."

ประทับแรมในฮอลแลนด์ได้ ๔ คืนก็เสด็จทางรถต่อไปยังประเทศเยอรมนี เสด็จผ่านภูมิประเทศที่งดงามไปด้วยเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน บนยอดเขาสูงบางแห่งยังมีหิมะปกคลุมอยู่เป็นสีขาว สลับกับสีเทาหม่นของผาหิน และทิวไม้สูงสีเขียวสดใส ดูที่ไรก็สบายตาสบายใจ ริมผาบางแห่งก็มีปราสาทเก่าแก่ตั้งตระหง่านดูเข้มขลัง ชวนให้จินตนาการย้อนกลับไปถึงชีวิตของขุนนางเจ้าของปราสาทกับข้าทาสบริวารเมื่อหลายร้อยปีก่อน

ในดินแดนเก่าแก่เหมือนกลับไปสู่เทพนิยายแห่งนี้ ทั้งสองพระองค์ประทับที่เยอรมนีเป็นเวลาร่วมสัปดาห์ โปรดเสด็จไปทอดพระเนตรการแสดงดนตรีเช่นเคย แต่ในขณะเดียวกันก็ยังทรงอดไม่ได้ที่จะทรงปรารภถึงละครที่ทรงโปรดปราน

"เราอยู่ German อาทิตย์หนึ่ง เมื่อเวลาเรากำลังเดินทางไปที่ Garmich เราผ่านเมือง Oberammergau ตอนค่ำเราก็หยุดรถและลงไปรับประทานอาหารค่ำที่ Wittelsbach Hotel เขามีมโหรีเล่นและเขามีเต้นรำให้เราดูด้วย แต่เขาไม่มีละครให้เราดู..."

จากนั้น ช่วงเวลาที่สำคัญที่สุดของการเสด็จประพาสยุโรปก็มาถึงเมื่อทั้งสองพระองค์เสด็จไปยังประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินี ประทับอยู่ และบัดนี้ได้มี "ทูลกระหม่อม" พระองค์น้อยเสด็จอุบัติมาเป็นพระองค์แรกแห่งรัชสมัยแล้ว

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี เพิ่งมีพระประสูติกาล สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ณ เมืองโลซานน์ ในวันที่ ๕ เมษายน ๒๔๙๔ ก่อนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เสด็จไปเฝ้าฯ เพียงเดือนกว่าเท่านั้นเอง

การเสด็จยุโรปครั้งนี้ทั้งสองพระองค์จึงทรงตั้งพระทัยที่จะเสด็จไปเฝ้าฯ พระเจ้าอยู่หัว และได้ทอดพระเนตรพระราชกุมารีพระองค์น้อยที่ร่ำลือกันว่าจิ้มลิ้มน่ารักนักหนา จนนางพยาบาลที่ถวายพระประสูติกาล

๑

๒

(๑) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี พร้อมด้วยทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญาฯ

(๒) ขณะเสด็จประพาสประเทศฝรั่งเศส

ถวายพระนามเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “ปูเป้” ซึ่งมีความหมายว่า “ตุ๊กตา”

คราวที่แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมเยียนและเสวยกับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ถึงเมืองไบรตัน คราวนี้ทั้งสองพระองค์ทรงเป็นฝ่ายเสด็จมาเฝ้าฯ พระเจ้าอยู่หัวที่โลซานน์บ้าง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี ก็ทรงพระมหากรุณารับเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนีด้วยพระราชอัธยาศัยไมตรีอันดียิ่ง

“...เราเดินทางไป Switzerland เมื่อเวลาเรากำลังอยู่ใน Switzerland เราไปเที่ยวที่ Bern เราไปเที่ยวที่ Lausanne พระเจ้าอยู่หัวท่านก็ชวนให้เรารับประทานอาหารค่ำกับท่าน...”

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ (ทรงยืนขวาสุด) โปรดเสด็จไปทรงทัศนศึกษาภูมิประเทศ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายในระหว่างเสด็จประพาสยุโรป

ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ตั้งอยู่บนภูมิประเทศที่เป็นเทือกเขาและหุบเขา มียอดเขาสูงที่สวยงามหลายแห่ง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้เสด็จไปยังยอดเขาทิตลิส ซึ่งมีความสูงจากระดับน้ำทะเลถึง ๓,๐๒๐ เมตร นับเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในภาคกลางของสวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งมีรถไฟและรถกระเช้าขึ้นถึงยอด

ยอดเขาทิตลิส มีทิวทัศน์งามราวกับแดนสวรรค์ เป็นที่นิยมของผู้คนขึ้นไปชมหิมะขาวดาษอยู่ใต้พื้นฟ้าสีสดปราศจากเมฆหมอก ในวันที่แดดแจ่มจ้าก็จะยิ่งดูขาวจนบาดตา สุดสายตา หาชมไม่ได้จากบนที่ราบ จะมีจุดอ่อนอยู่บ้างก็ตรงที่ผู้ที่ไม่เคยชินกับพื้นที่สูงๆ มีออกซิเจนเบาบาง ร่างกายอาจปรับไม่ทัน เกิดอาการคลื่นเหียนหรือปวดศีรษะได้

“...เราขึ้นรถไฟไปบนยอดเขา รถไฟลอดใต้ถ้ำน้ำแข็งเกือบตลอดเวลา พอขึ้นไปถึงบนยอดเขาแล้ว แสงแดดแรงมาก เราดูออกไปข้างนอกด้วยตาเปล่าไม่ได้ เราต้องใส่แว่นตาดำกัน เรารับประทานอาหารกลางวันบนยอดเขา ฟ้าหญิงไม่สบายเลย เวียนหัวและคลื่นไส้จนกระทั่งฟ้าหญิงอาเจียนใหญ่ เพราะว่าเขามันสูงมาก เราลงมาจากยอดเขาแล้วฟ้าหญิงปวดหัวอย่างที่สุด”

ทั้งสองพระองค์ประทับอยู่ที่สวิตเซอร์แลนด์ระยะหนึ่ง จึงเสด็จไปประทับที่ฝรั่งเศสอีกสองคืน แล้วประทับเรือข้ามฟากข้ามช่องแคบอังกฤษกลับประเทศอังกฤษ เป็นอันเสร็จสิ้น ‘ทัวร์ยุโรป’ อันแสนสนุกครั้งนี้

ก่อนจะทรงจบลายพระหัตถ์ ไม่ทรงลืมที่จะลงท้ายฝากความระลึกถึงครูศรีนาถและสามีของครูซึ่งทรงเรียกว่า ‘มนพ’ (พลอากาศโท มานพ สุริยะ) ด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวาน ชวนให้ผู้รับลายพระหัตถ์รู้สึกชื่นใจในน้ำพระทัย

“ในที่สุด ฟ้าหญิงขอส่งความระลึกถึงมาให้ครูศรีนาถและมนพ
เพชรรัตน”

ความสนุกสนานและประสบการณ์ในการเสด็จประพาสยุโรป เป็นการปูทางให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงวางแผนจะเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกาเป็นลำดับต่อไป เพื่อจะได้ทรงรู้เห็นโลกได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น เหมือนดังที่สมเด็จพระบรมชนกนาถได้เคยเสด็จฯ เยือนมาแล้ว เมื่อครั้งเสด็จกลับจากอังกฤษสู่สยาม ใน พ.ศ.๒๔๔๕

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เคยเสด็จเยือนอเมริกาแล้วหนหนึ่งเมื่อหลายปีก่อน แต่ก็เป็นเพียงระยะเวลาสั้นๆ เพื่อทรงรักษาพระอาการประชวร ไม่ทันมีโอกาสทอดพระเนตรภูมิประเทศและความเจริญศิวิไลซ์ของ ‘โลกใหม่’ ที่ชาวยุโรปจำนวนมากอพยพไปสร้างฝันเป็นจริงกันในดินแดนแห่งนี้

เพียงแค่คิดถึงเมืองและสถานที่ที่จะได้เสด็จไป ก็น่าตื่นเต้นแล้ว แผนการที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงกำหนดจะเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกาเป็นเวลาหลายเดือน จึงเป็นที่เฝ้ารอของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ด้วยพระทัยจดจ่อ

ตอนที่ ๔

ประพาสสหรัฐ (๑)

ย้อนกลับไปเมื่อปลายรัชกาลที่ ๕ พ.ศ.๒๔๔๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงดำรงพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งทรงศึกษาอยู่ ณ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ มีกำหนดเสด็จฯ กลับราชอาณาจักรสยาม หลังจากสำเร็จการศึกษาหลักสูตรที่จัดพิเศษสำหรับเจ้านายอังกฤษแล้ว

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล อธิบายไว้ว่า หลักสูตรนี้ไม่มีการถวายปริญญา เพราะธรรมเนียมอังกฤษถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ประสาทปริญญา มิใช่ผู้รับ เจ้านายจึงเพียงแต่ทรงศึกษาตามหลักสูตรเฉพาะ ที่รวมหลายสาขาวิชาเข้าไว้ด้วยกันสำหรับการเตรียมพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ อาทิ ประวัติศาสตร์ นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ ภาษาลาติน ฯลฯ ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเรื่อง “สงครามสืบราชสมบัติโปลันด์” เป็นวิทยานิพนธ์ตามที่หลักสูตรกำหนดได้สำเร็จเรียบร้อยแล้ว จึงเสด็จฯ กลับคืนสู่ราชอาณาจักรสยาม

อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงเวลาเสด็จฯ กลับจริงๆ กลับมิได้ทรงเลือกเส้นทางยุโรปอย่างเมื่อครั้งเสด็จฯ มาอังกฤษ เพราะสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงมีพระราชประสงค์ให้พระราชโอรสได้เลือกเส้นทางใหม่ ไม่ซ้ำกับเส้นทางเก่า เพื่อมีโอกาสทอดพระเนตรความแตกต่างหลากหลายของบ้านเมืองในแต่ละภูมิภาค เพื่อจะได้ทรงเลือกสรรสิ่งดีงามมาพัฒนาราชอาณาจักรสยาม

การเสด็จนิวัตพระนครของสมเด็จพระบรมฯ ในครั้งนั้น จึงเป็นไปตามเส้นทางที่คนโบราณเรียกกันว่า “โดยวิถีรอบพิภพ” นั่นคือ การเดินทางจากยุโรปไปทางตะวันตก จนกลับถึงสยาม หรือเดินทางรอบโลกนั่นเอง

สหรัฐอเมริกา หรือที่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทางสยามยังใช้ชื่อทับศัพท์ว่า *“ยุไนเตดสเตตซ์ อเมริกา”* เป็นจุดหมายแรกที่เสด็จฯ ประเทศนี้แม้ตั้งขึ้นได้ไม่นาน แต่ความเจริญศิวิไลซ์ในด้านการปกครองและวิทยาการต่างๆ เฟื่องฟูขึ้นอย่างรวดเร็ว จนอาจเรียกได้ว่ากำลังล้ำหน้ายุโรปไปไกล เป็นดินแดนในความใฝ่ฝันที่ผู้คนจากทวีปอื่นๆ เช่น ยุโรปและเอเชีย ต่างอพยพมุ่งหน้าไปแสวงโชคและตั้งถิ่นฐานบนดินแดนที่ได้ชื่อว่าเป็น ‘โลกใหม่’ กันปีละนับหมื่นนับแสนคน

ภูมิประเทศที่แปลกตาและหลากหลาย ตลอดจนวัฒนธรรมอันผสมผสานของชาวอเมริกันต่างเชื้อชาติ จึงเป็นที่น่าศึกษาและนำมาตริตรองอย่างรอบคอบ โดยเฉพาะสำหรับพระราชวงศ์ ผู้จะได้ทรงมีหน้าที่บำเพ็ญพระกรณียกิจเพื่อบ้านเมืองต่อไปในวันหน้า

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ มีพระอนามัยแข็งแรงดี และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมั่นพระทัยว่าสถานภาพทางการเงินที่ทรงอุตสาหะก่อร่างสร้างไว้ เป็นปึกแผ่นมั่นคงอยู่ตัวดีแล้ว จึงทรงพระดำริจะเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกาให้เป็นที่จำเริญพระทัย ทั้งยังได้ประสบการณ์ใน ‘โลกใหม่’ นอกเหนือจากดินแดนยุโรปที่ทรงคุ้นเคย

แผนการเสด็จไปเยือนสหรัฐในครั้งนี้ คงเป็นการรำลึกถึงล้นเกล้าล้นกระหม่อมอยู่ไม่น้อย เพราะเส้นทางเสด็จ ก็ละม้ายเส้นทางที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงผ่านมาเยือนเมื่อ ๕๐ ปีก่อน

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงถามคุณปิ่วว่าอยากจะตามไปเที่ยวอเมริกาด้วยกันหรือไม่ แต่ข้าหลวงตัวน้อยก็กราบทูลปฏิเสธด้วยเหตุผลเกี่ยวกับการเรียน

"...จะไปประพาสร่วม ๖ เดือน ไม่อยากตามเสด็จไปเพราะจะต้องหยุดเรียนนานเป็นเทอม กลับมาก็ต้องซ้ำชั้นเรียนไม่ทันเพื่อน"

เป็นอันว่าข้าหลวงรุ่นเยาว์ก็อยู่เฝ้าตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ต่อไป ไม่ได้ตามเสด็จ คงได้แต่ฟังเกร็ดสนุกที่ทั้งสองพระองค์ทรงนำมาเล่าประทาน และเรื่องราวจากความทรงจำของบิดากับเพื่อนสนิทของบิดาเท่านั้น

การเสด็จเยือนสหรัฐในครั้งนี้ มีนายแพต แพตเตอร์สัน (Mr. Pat Patterson) ซึ่งเป็นเพื่อนกับพลเอก ประพัทธ์ กุวานนท์ เป็นผู้อำนวยการรับเสด็จ มิสเตอร์แพตฯ รู้จักกับพลเอก ประพัทธ์ฯ ระหว่างที่พลเอก ประพัทธ์ฯ เดินทางไปยังสหรัฐอเมริกาเพื่อจัดซื้ออุปกรณ์สื่อสารสำหรับใช้ในราชการกองทัพบกของไทย

"พ่อไปอเมริกาเพื่อซื้ออุปกรณ์เกี่ยวกับวิทยุจากบริษัทคอลินส์ เรดิโอ ๒ หน หนแรก ระหว่างขากลับเมืองไทยพ่อแวะอังกฤษเพื่อเฝ้าสมเด็จฯ และเสด็จฯ ด้วย ทั้งสองพระองค์ทรงพระกรุณาเสด็จไปทรงรับและส่งพ่อที่สนามบิน..."

ธิดาของพลเอก ประพัทธ์ฯ บอกเล่าถึงสาเหตุที่บิดาได้รู้จักกับมิสเตอร์แพตเตอร์สัน

"การไปราชการที่อเมริกาครั้งแรกนั้น ทำให้พ่อรู้จักมิสเตอร์แพตฯ แล้วก็เป็นเพื่อนที่ดีต่อกันมาตลอด"

มิสเตอร์แพตเตอร์สันมีพื้นเพเดิมอยู่ในประเทศแคนาดา แต่ได้มาทำงานอยู่ในกองทัพอากาศอเมริกัน และพักอาศัยอยู่ในนิวยอร์ก เป็นผู้ที่รู้จักคนมากมาย มีการสมาคมกว้างขวางในสหรัฐยุคนั้น

ในฤดูร้อนของปี ๒๔๙๕ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เสด็จออกจากเกาะอังกฤษ ประทับเรือเดินสมุทรควีนเอลิซาเบธ ออกจากเมืองเซ้าธ์แฮมตัน มุ่งหน้าไปยังนิวยอร์ก การเสด็จไปครั้งนี้บังเอิญตรงกับช่วงเวลาที่พลเอก ประพัทธ์ฯ ไปราชการเกี่ยวกับทหารสื่อสารเป็นครั้งที่สองพอดี ทั้งสองพระองค์ก็ทรงพระเมตตาโปรดให้พลเอก ประพัทธ์ฯ ร่วมตามเสด็จไปในการประพาสด้วย

ช่วงเวลาที่เสด็จถึงนิวยอร์ก เป็นเวลาที่พลเอก ประพัทธ์ฯ ไม่ได้อยู่ในเมือง แต่ก็ฝากให้มิสเตอร์แพตเตอร์สันคอยจัดการรับเสด็จไว้

มิสเตอร์แพตฯ เป็นคนมีธุรกิจมาก ไม่ประสงค์ให้ใครเข้าพบถึงตัวง่ายๆ จึงวางระเบียบเคร่งครัด จ้างเลขาฯ หน้าห้องที่ดุและบุคลิกเข้มงวดเป็นด่านหน้า เพื่อยากที่ใครจะผ่านด่านเลขานุการคนนี้มาถึงตัวนายเว้นแต่เป็นคนสำคัญหรือมีธุระรีบด่วนจริงๆ

มิสเตอร์แพตฯ เล่าเกร็ดสนุกไว้ ในตอนนี้ว่า

"...ระหว่างกำลังนั่งอยู่ในห้องก็ต้องตกใจเมื่อเห็นเสด็จพระนางฯ ก็ทรงเปิดประตูออฟฟิศเข้ามา ทรงแนะนำพระองค์ ...ผมประหลาดใจมากทรงผ่านเลขานุการเจ้าระเบียบของผมมาได้อย่างไร ...คงจะทรงมีวิธีรับสั่งที่ชาญฉลาดทำให้เลขาฯ จอมเฮี้ยบยอมจำนน และยอมให้ผ่านมาได้..."

เขาเล่าต่อไปถึงพระญาติของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ที่ทรงนับถืออีกคนหนึ่ง

"ก่อนหน้านี้ผมเคยได้ต้อนรับคุณควง อภัยวงศ์ อดีตนายกรัฐมนตรี ท่านพักที่โรงแรมวอลดอฟ แอสโตเรีย (Waldolf Astoria) ที่เดียวกับที่ผมจัดให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และเสด็จพระนางฯ ประทับ"

การประพาสอเมริกาครั้งนี้ ทั้งสองพระองค์ต้องทรงปิดตำหนักที่ไบรตันไว้เป็นเวลาเกือบครึ่งปี

การจะทิ้งทรัพย์สินมีค่าไว้ที่ตำหนักย่อมเสี่ยงต่อภัยโจรกรรม ทั้งยังเป็นอันตรายทั้งแก่ข้าหลวงสตรีที่เหลืออยู่ในตำหนักหากเกิดมีผู้บุกรุกเข้ามา ถ้าจะทิ้งไว้ในธนาคารอังกฤษก็ห่างไกลพระองค์ เป็นเรื่องต้องห่วงหน้าพะวงหลัง พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงโปรดให้นำเครื่องเพชรทั้งส่วนที่เป็นของพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ และที่ทรงเก็บหอมรอมริบซื้อสะสมไว้ ใส่กระเป๋านิรภัยนำติดพระองค์มาอเมริกาด้วย

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้พลเอก ประพัทธ์ฯ เป็นผู้ถือกระเป๋าเก็บเครื่องเพชรทั้งหมดหิ้วไปทุกหนทุกแห่งที่เสด็จ

การซื้อหาและสะสมเครื่องเพชร มิใช่เป็นเรื่องฟุ่มเฟือยไร้สาระหรือมีไว้อวดกันในงานสังคม อย่างที่อาจมีผู้เข้าใจผิดกัน จริงๆ แล้วเมื่อมองจากประวัติศาสตร์ เครื่องเพชรถือเป็นหลักประกันที่มั่นคงทางฐานะ นับแต่พระราชวงศ์ลงมาถึงขุนนางและเศรษฐีทุกประเทศในโลก

ฉาย ณ สหรัฐอเมริกา (จากซ้ายไปขวา) หม่อมสมบูรณ์ เทวกุล ณ อยุธยา, สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ, พระนางเจ้าสุวัทนาฯ, คุณหญิง อรุณธดี จารุตุล

เพราะเมื่อเกิดเหตุจำเป็น หรือตกระกำลำบาก ก็สามารถนำออกขายเพื่อนำเงินมาประทังชีวิตไว้ได้ เพราะเพชรพลอยมีมูลค่าในตัวเองอยู่เสมอ

นอกจากนี้ ถ้าเกิดเหตุคับขันเร่งด่วน เพชรก็เป็นสิ่งที่สามารถหยิบฉวยติดตัวไปได้ง่าย การซื้อขายเปลี่ยนมือก็ไม่จำเป็นต้องดำเนินเรื่องโอน ณ สถานที่ราชการ หรือทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรมีบุคคลค้ำประกันรับรองให้ยุ่งยาก การสะสมเครื่องเพชรจึงคล้ายกับคนสมัยปัจจุบันซื้อทองคำ หรือหุ้นพันธบัตรเพื่อความมั่นคงของชีวิตตนและครอบครัว

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเล็งเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องทรงหาทุนรอนไว้สำหรับผดุงพระเกียรติยศพระธิดา ไม่ว่าในวันนี้ที่ยังมีพระชนมชีพอยู่ หรือในวันหน้าที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะต้องทรงอยู่เพียงลำพังโดยปราศจากพระชนนี จึงทรงค่อยๆ สะสมหลักประกันประเภทนี้เรื่อยมา โดยเฉพาะในเวลาที่ต้องทรงนิราศจากบ้านเมือง ไม่อาจทรงกำหนดได้ว่าจะต้องประทับอยู่ต่างแดนอีกนานเท่าใด

ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมีสายพระเนตรแหลมคมในการพิจารณาเพชรพลอย ทรงเลือกแต่ที่มีน้ำงาม มีคุณภาพ ไม่จำเป็นต้องมีขนาดใหญ่โต แต่ขอให้มีแบบสวยงาม ละเอียดอ่อน และบางทีก็ทรงเลือกซื้อของมียี่ห้อโด่งดัง เช่น คาเทียร์, เจอราด, แวนคลีฟแอนด์อาร์เพลส์, ทิฟฟานี ฯลฯ เพราะคุณสมบัติเหล่านี้จะทำให้การซื้อขายในอนาคตเป็นไปได้ง่าย และราคามีแต่จะเพิ่มขึ้น

ในขณะเดียวกัน ก็ทรงสามารถนำเครื่องประดับเหล่านี้มาประดับพระองค์ไปร่วมงานต่างๆ ได้อย่างสมกาลเทศะและสมพระเกียรติยศขัตติยนารีไทย ไม่ให้ใครดูหมิ่นนินทาได้ว่าซอมซ่อ นับเป็นที่กล่าวขวัญกันว่าทั้งสองพระองค์ ทรงเป็นราชนารีที่สามารถแต่งพระองค์ได้งามและพอสมควรเสมอ

นครนิวยอร์กเป็นมหานครพลุกพล่านจอแจ แต่โอ่อ่าน่าตื่นตาตื่นใจ เพราะเป็นศูนย์กลางทั้งด้านธุรกิจ และด้านศิลปวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กัน ที่สำคัญคือเป็นแหล่งจับจ่ายอันลือชื่อ ใครมานิวยอร์กก็ต้องซื้อหาของสวยของดี มากบ้างน้อยบ้างตามกำลัง ติดไม้ติดมือกลับไปแทบทุกราย

ดังที่กล่าวไว้แล้วว่า สังคมในสมัยนั้นมีการเหยียดผิวกันมากกว่าสมัยนี้ ไม่ว่าคนผิวดำหรือผิวเหลือง ก็มักจะถูกมองอย่างดูหมิ่นดูแคลนเกินเหตุ แม้แต่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ เองก็ไม่วายที่จะถูกคนผิวขาวประมาทคาดหน้า เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของพวกเขา

เรื่องนี้ ข้าในพระองค์เล่าถึงเหตุการณ์ในร้านขายเพชรและเครื่องประดับอันลือชื่อของสหรัฐอเมริกาเอาไว้อย่างน่าสนุก

"...วันหนึ่ง ทั้งสองพระองค์ทรงพระดำเนินผ่านร้านทิฟฟานี (Tiffany & Co.) เสด็จพระนางฯ ทอดพระเนตรเห็นสร้อยทับทิมในตู้กระจกหน้าร้าน ก็เสด็จเข้าไปขอทอดพระเนตร"

พนักงานขายเห็นว่าทรงเป็นสตรีผิวเหลือง ไม่คิดว่าจะมีความสลักสำคัญเท่าบรรดาเศรษฐีผิวขาวทั้งหลาย เลยทูลตอบอย่างไร้มารยาทว่า

"Oh! It's very expensive...ของชิ้นนั้นราคาแพงมากนะ"

ปกติแล้วทั้งสองพระองค์มีพระอัธยาศัยประนีประนอมถ่อมพระองค์ แต่ยามใดที่ต้องทรงประสบกับการดูหมิ่นดูแคลนอย่างไร้เหตุผลก็ทรงมีขัตติยมานะพอที่จะไม่ทรงยอมให้ใครมาลบหลู่พระเกียรติได้ง่ายๆ

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงทรงผินพระพักตร์ไปยังพลเอกประพัทธ์ฯ แล้วรับสั่งให้เปิดกระเป๋าเครื่องเพชรส่วนพระองค์ออกให้พนักงานขาย คนนั้นดูเป็นบุญตา

ทันใดนั้น พนักงานที่เพิ่งพูดจาไม่น่าฟังก็ถึงกับผงะหน้าตาไม่เต็มใจในตอนแรกเปลี่ยนไปเป็นยิ้มแย้มนอบน้อม ทูลเชิญให้เสด็จเข้าไปทอดพระเนตรเครื่องเพชรชิ้นงามอื่นๆ ที่เก็บไว้ด้านใน ว่า

"Would you like to step into the backroom, Madam?"

หากแต่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงปฏิเสธ ก่อนจะเสด็จออกจากร้านได้ประทานบทเรียนแก่อดีตพนักงานขายผู้จองหองที่เพิ่งกลายเป็นแมวเชื่องคนนั้นอีกคำรบหนึ่ง ด้วยการที่ทรงหยิบสร้อยทับทิมที่ทรงมีออกจากกระเป๋า แล้วทรงยกขึ้นเทียบกับของทิฟฟานี แล้วทรงปรารภว่า

"Mine is better...That's all I want to know...ของฉันงามกว่า...ก็อยากรู้เท่านี้แหละ"

รับสั่งแล้วก็เสด็จออกจากร้านนั้นไป ท่ามกลางความสะใจของข้าราชบริพารและชาวผิวเหลืองที่รู้เห็นเหตุการณ์

พลเอก ประพัทธ์ฯ หิ้วกระเป๋าเครื่องเพชรตามเสด็จ เดินไปเดินมาหลายวันเข้า ก็ชักจะหวั่นใจ ถ้าเกิดอะไรขึ้นกับทรัพย์ส่วนพระองค์ส่วนนี้ตัวเองคงจะรับผิดชอบไม่ไหว จึงกราบทูลอ้อนวอนให้ทรงเปิดตู้นิรภัยของธนาคารเคมิคัล (Chemical Bank) ในนิวยอร์ก ซึ่งก็ทรงพระกรุณายอมทำตามคำกราบทูลนั้น

เมื่อทรงแนะนำพระองค์กับผู้จัดการธนาคารแล้ว ก็มีรับสั่งถามคำถามแรกว่า

"Is your bank really safe?...ธนาคารของคุณปลอดภัยแน่ไหม"

ผู้ตามเสด็จในครั้งนั้นยังจำสีหน้าฉงนของผู้จัดการธนาคารได้ดี

๑

๓

๔

๒

๕

๖

(๑) (๒) สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงพระดำเนินประพาสย่านการค้าในนครนิวยอร์ก

(๓) เสวยง่ายๆ บนรถพระที่นั่งระหว่างเสด็จทางไกล

(๔) ทรงพระเกษมสำราญในสโมสรเต้นรำซึ่งเป็นที่นิยมของชาวตะวันตกผู้มีหน้ามีตาในวงสังคมยุคนั้น

(๕) พระนางเจ้าสุวัทนาฯ กับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ขณะทรงเยี่ยนโปสการ์ดพระราชทานแก่ข้าราชบริพารที่อยู่ทางเมืองไทย เพื่อเป็นที่ระลึกในการเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกา

(๖) แวะพักริมทาง

คงเพราะไม่ค่อยได้เจอคำถามแบบนี้มาก่อน แต่แทนที่จะขมีขมันยืนยันถึงระบบความมั่นคงปลอดภัยของธนาคารให้ลูกค้ารายใหม่อุ่นใจ ผู้จัดการกลับกราบทูลตอบไป คล้ายไม่ยินดียินร้ายนักว่า

"So far, we have never been robbed...เท่าที่ผ่านมา พวกเราก็ยังไม่เคยถูกปล้น"

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ คงจะทรงเห็นท่าทีไม่ยินดียินร้ายนักของอีกฝ่ายหนึ่ง ก็ทรงตอบว่าถ้าเช่นนั้นทรงต้องพระประสงค์จะเปิดบัญชีเล็กๆ สักบัญชีหนึ่ง เป็นบัญชีกระแสรายวัน ทรงถามว่าจำนวนเงินที่จะฝากอาจจะน้อยเกินไปหรือไม่ เพราะยังไม่ทรงทราบว่าวงเงินขั้นต่ำสำหรับเปิดบัญชีคือจำนวนเท่าใด

ผู้จัดการธนาคาร ก็ไม่ทันคิดอะไรมาก ตอบมาแบบแสดงมารยาทต่อลูกค้ารายย่อย ว่า

"I'm happy to open an account for you no matter how small, and how much are you considering? ...ผมยินดีเปิดให้ไม่ว่าจะเป็นบัญชีเล็กบัญชีน้อยขนาดไหน ...ท่านต้องการจะเปิดบัญชีด้วยเงินจำนวนเท่าไรดี"

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงตอบค่อยๆ อย่างถ่อมพระองค์

"40,000 Dollars"

เงินจำนวนสี่หมื่นดอลลาร์ในยุคหลังสงครามโลก ถ้าเทียบกับสมัยนี้อาจจะต้องคูณร้อยหรือมากกว่านั้นเข้าไป

ผู้จัดการผงะ ทำท่าเหมือนจะตกเก้าอี้ เมื่อตระหนักในบัดดลว่าลูกค้าผู้นี้ 'ไม่ธรรมดา' ขนาดไหน

เงินสี่หมื่นดอลล่าร์ซึ่งเป็นเงินก้อนใหญ่ในสายตาคนอื่นๆ ถือเป็นเงินจำนวน 'เล็กน้อย' สำหรับลูกค้าหน้าใหม่รายนี้ ซ้ำฝากแบบกระแสรายวัน ชวนให้คิดว่าเงินฝากประจำย่อมจะมีอีกอย่างมหาศาล

เพราะฉะนั้น ผู้จัดการย่อมวาดภาพต่อไปได้เอง ว่าลูกค้าคนนี้มั่งมีขนาดไหน และสิ่งมีค่าที่มาฝากไว้ในตู้นิรภัย ก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่าเป็นของล้ำค่ามหาศาลเพียงใด เป็นหน้าที่เขาจะต้องดูแลรักษาความปลอดภัยให้ดีที่สุด และต้องต้อนรับลูกค้าคนนี้ในคราวหน้าอย่างกระตือรือร้นให้เกียรติมากกว่านี้ จะมองผ่านๆ อย่างไม่เอาใจใส่นักอย่างในตอนแรกหาได้ไม่ ในเมื่อเป็นลูกค้ารายใหญ่ ซึ่งย่อมเป็นบุคคลพึงประสงค์อย่างยิ่งของทุกธนาคาร

สีหน้าท่าทีของผู้จัดการ ที่เปลี่ยนไปจากตอนแรกอย่างตรงข้าม ทำให้ข้าราชบริพารผู้ตามเสด็จต้องก้มหน้ากลั้นหัวเราะไปตามๆ กัน

คนที่รู้สึกทึ่งที่สุดกับพระปรีชาสามารถในการวางพระองค์และวิธีการรับสั่งเจรจาของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เห็นจะได้แก่มิสเตอร์แพตเตอร์สันกับภรรยา

ทั้งสองคนคงคาดไว้ล่วงหน้าว่าพระนางเจ้าสุวัทนาฯ น่าจะทรงเหมือนผู้หญิงตะวันออกที่ฝรั่งมักมองว่าเป็น "ช้างเท้าหลัง" คือขลาดอาย ไม่ค่อยจะทันโลกทันคน และยิ่งถ้าเป็นเจ้านายสตรีด้วยแล้วยิ่งไม่ต้องพูดถึง อาจจะเหมือนบรรดานางในอย่างที่พวกเขาเคยอ่านในเทพนิยายตะวันออก คือเก็บพระองค์เงียบหงิม ไม่สามารถรับสั่ง หรือโต้ตอบอะไรกับฝรั่งต่างชาติได้สักกี่คำ

เมื่อมีโอกาสได้เฝ้ารับเสด็จพระนางเจ้าสุวัทนาฯ แล้ว ทัศนคติของฝรั่งอเมริกันอย่างมิสเตอร์แพตเตอร์สันเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง กลายเป็นทึ่งและเคารพนับถืออย่างสนิทใจ

แม้ว่าจะทรงมีจรรยามารยาทอ่อนโยน สมที่ทรงสถิตในขัตติยตระกูล แต่ในเรื่องพระสติปัญญาและไหวพริบในการโต้ตอบกับคนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นคนชาติใด จำพวกใด หรือมีทัศนคติอย่างไรนั้น ไม่ได้ด้อยไปกว่าสามัญชนที่หูตากว้าง มีประสบการณ์ด้านชีวิตผู้คนอย่างหลากหลายเลยแม้แต่น้อย

เป็นเพราะทรงมีโอกาสได้เห็น และทรงใช้ชีวิตทั้งอย่างสามัญชนและอย่างเจ้านาย ทรงผ่านความผันผวนมามากมาย ทั้งในยามทุกข์และยามสุข ทั้งในเวลาอัตคัดและเวลามั่งมี ทำให้ทรงสามารถ 'เข้าถึง' จิตใจและความนึกคิดของมนุษย์ในทุกระดับ เป็นเหตุให้ทรงสามารถสังเกตออกและคาดเดาได้ว่าใครกำลังคิดกับพระองค์อย่างไร และควรจะตอบโต้หรือไว้พระองค์มากน้อยแค่ไหนต่อสถานการณ์หรือบุคคลนั้นๆ

นับเป็นพระคุณลักษณะอันพิเศษที่หาได้ยากในหมู่สตรีสูงศักดิ์หรือแม้แต่สตรีทั่วไปในยุคเดียวกัน

ตอนที่ ๕
ประพาสสหรัฐ (๒)

นิวยอร์กและเมืองใกล้เคียง เป็นเมืองที่สีสันและมีชีวิตชีวาขึ้นชื่อลือชาในยามราตรี มีสโมสรเต้นรำอยู่ในเมืองหลายแห่ง สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ นอกจากจะโปรดดนตรีแล้วก็ยังโปรดการเต้นรำเป็นอย่างยิ่ง ทรงลีลาศได้ดีและทรงฝึกซ้อมเสมอในงานเลี้ยงของนักเรียนไทยและชาวไทยในอังกฤษ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงไม่ทรงลืมที่จะขอให้มิสเตอร์แพตฯ และอีเลน ภรรยาของมิสเตอร์แพตฯ นำเสด็จไปยังไนต์คลับชั้นดีที่มีการแสดงดนตรีและมีการเต้นรำ เพื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะได้ทรงพระสำราญ

มิสเตอร์แพตพาทั้งสองพระองค์ไปยังสโมสรชื่อ “บิล มิลเลอร์สริเวียรา” (Bill Miller’s Riviera Nightclub) ที่เมืองฟอร์ตลี ในรัฐนิวเจอร์ซี ซึ่งอยู่ติดกับรัฐนิวยอร์ก ณ สโมสรแห่งนี้นักร้องเพลงแจ๊สชื่อดัง เช่น แฟรงค์ สิเนตรา, ดีน มาร์ติน และติโต ปูเอนเต้ มาเปิดการแสดงเป็นประจำ

มิสเตอร์แพตเตอร์สันได้กราบทูลว่าสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ หลังคาของไนต์คลับแห่งนี้เคยปิดเปิดได้ แต่หลังจากสงครามก็ไม่เคยได้เปิดอีกเลย สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงฟังแล้วก็ทรงตื่นเต้น มีพระประสงค์จะได้ทอดพระเนตร มิสเตอร์แพตฯ จึงสนองพระประสงค์ด้วยการไปวิ่งเต้นขอให้ทางร้านเปิดถวาย แต่ผู้จัดการร้านก็บอกว่าไม่แน่ใจว่ากลไกจะยังใช้ได้หรือไม่ แต่จะลองดูเพื่อทั้งสองพระองค์

ค่ำคืนนั้น ผู้คนที่มารับประทานอาหารและเต้นรำที่ริเวียราไนต์คลับต่างตื่นตาและประหลาดใจกันทุกคนที่โชคดีได้เห็นหลังคาสโมสรเปิดออกให้เห็นท้องฟ้าฤดูร้อนยามค่ำคืนอันแจ่มใส แลเห็นดาวระยับตา สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง และผลดีอีกอย่างหนึ่งก็คือทางร้านก็ได้รู้ว่ากลไกการเปิดหลังคายังใช้ได้ดีหลังจากที่ไม่ได้ใช้การมาเป็นสิบปีแล้ว

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพระดำริว่าการเสด็จประพาสอเมริกาครั้งนี้กินเวลาหลายเดือน และยังเสด็จเยือนสถานที่ต่างๆ หลายแห่งในหลายรัฐ การโดยสารรถไฟก็ไม่สะดวกนักสำหรับผู้หญิงที่เดินทางรอนแรมไปตามสถานที่ไกลๆ โดยเฉพาะหญิงที่เป็นชาวต่างชาติ เพราะสมัยนั้นยังมีกระแสการเหยียดสีผิวอยู่อย่างรุนแรง รถเช่าดีๆ ก็มีน้อย ในเมื่อจะต้องโดยสารติดต่อกันนานหลายเดือน อาจจะหารถเช่าดีๆ ได้บ้างไม่ได้บ้าง จึงทรงขอให้มิสเตอร์แพตฯ ติดต่อซื้อรถสีมูซีนยาวสามตอนสีดำคันหนึ่ง พร้อมจ้างคนขับรถ เพื่อทรงใช้ตลอดการเดินทาง

วิธีนี้มิใช่ความฟุ่มเฟือยสิ้นเปลือง แต่เป็นวิธีที่ประหยัดและคุ้มราคาที่สุด ถูกกว่าราคาที่จะต้องทรงเช่ารถและเสด็จทางเครื่องบิน หรือรถไฟรวมกันตลอด ๖ เดือน เพราะจะต้องรวมค่าใช้จ่ายสำหรับข้าราชบริพารด้วย

การมีรถส่วนพระองค์ทำให้สองพระองค์และผู้ตามเสด็จทุกคนนั่งร่วมไปในรถยนต์คนเดียวอย่างสะดวกสบาย ไปไหนมาไหนก็เสียเพียง

ค่าน้ำมันรถ กำหนดเวลาเสด็จเองได้ แถมยังสามารถแวะชมทิวทัศน์ตรงจุดไหนก็ได้ เรื่อยไปตลอดทาง

พระนางเจ้าสุวัทนา ทรงยึดถือความ 'พอเพียง' ที่ถูกต้อง คือไม่จำเป็นต้องจำกัดจำเขี่ยบีบคั้นตนเองจนเกินเหตุ หากว่าการจับจ่ายนั้นสมประโยชน์ใช้สอย ไม่เกินกำลังและไม่เบียดเบียนใคร ก็นับว่าคุ้มค่าและเหมาะสม

หลังจากพลเอก ประพัทธ์ฯ เสร็จภารกิจของกองทัพแล้ว ก็มาเฝ้าและตามเสด็จที่นครนิวยอร์ก เพื่อเป็นผู้นำทัวร์ 'Road Trip' อันสนุกสนานประทับพระทัยสมเด็จเจ้าฟ้าฯ อยู่ไม่รู้ลืม

ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งเลาะเลียบรัฐชายฝั่งตะวันออกของสหรัฐอเมริกาเรื่อยไปตั้งแต่รัฐนิวยอร์ก ลงไปจนสุดถึงรัฐฟลอริดา

ดินแดนทางด้านนี้เป็นถิ่นเก่าแก่ของสหรัฐอเมริกา หลากหลายด้วยวัฒนธรรมจากยุโรปที่ผู้อพยพมาตั้งถิ่นฐานนำมาบ้างและสร้างขึ้นใหม่บ้าง บ้านเรือนงดงามตามแบบยุโรปจึงมีให้เห็นอยู่ทั่วไปตามเส้นทาง ส่วนใหญ่ก็อนุรักษ์กันไว้ได้อย่างดี กลายเป็นบรรยากาศแปลกตาอีกแบบหนึ่งชวนชมอย่างเพลิดเพลินเจริญใจขณะทรงแวะไปเยือนตามเมืองต่างๆ

อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญในยุคนั้น คือกระแสการเหยียดคนผิวสีในอเมริกา ยังคงมีหนาแน่นในรัฐแถบนี้ ขนาดเมืองใหญ่อย่างนิวยอร์กที่มีผู้คนมากมายหลายชาติพันธุ์ ยังมีคนทัศนคติคับแคบ ดังตัวอย่างที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ต้องทรงประสบกับการดูแคลนจากฝรั่งผิวขาวที่ร้านเครื่องประดับทิฟฟานีและที่ธนาคาร นับประสาอะไรกับเมืองเล็กๆ ที่ทรงแวะตามรายทางเสด็จเลียบชายฝั่ง คนผิวขาวตั้งถิ่นฐานอยู่ยาวนานมีอภิสิทธิ์เหนือคนผิวสีมาแต่ไหนแต่ไร ทัศนคติเรื่องการเหยียดผิวจึงฝังลึก แม้มีการเลิกทาสมาหลายสิบปีแล้วก็ตาม

บางรัฐ ถึงกับมีกฎหมายกำหนดแบ่งแยกที่นั่งของคนผิวขาวและผิวดำบนรถโดยสารประจำทาง คนผิวสีไม่อาจนั่งในที่ที่จัดไว้สำหรับคนผิวขาว ถ้าทำก็ถือว่าเป็นการละเมิดกฎระเบียบ อย่างน้อยก็ถูกก่นด่าไล่ลงจากรถ อย่างมากอาจถูกกลุ้มรุมทำร้ายก็มี บางแห่งก็แยกห้องสุขาไว้ชัดเจน เป็นสัดส่วนเฉพาะสำหรับคนขาวทางหนึ่ง และคนผิวดำอีกทางหนึ่ง

พอประทับรถยนต์พระที่นั่งนานๆ ทั้งสองพระองค์ก็ทรงเมื่อยล้าเป็นธรรมดา จำต้องทรงหยุดแวะตามที่พักสาธารณะริมถนนหลวงเพื่อเสด็จเข้าห้องสรง และทรงพักพระอิริยาบถ

ครั้งหนึ่ง รถได้หยุดแวะที่ห้องสุขาสาธารณะซึ่งแบ่งเป็นสองส่วนพร้อมติดป้ายไว้ชัดเจนว่า

"White Only...สำหรับคนผิวขาวเท่านั้น"

และอีกห้องหนึ่งติดป้ายว่า

"Black Only...สำหรับคนผิวดำเท่านั้น"

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพระดำเนินเข้าไปทอดพระเนตรเห็นก็ทรงชะงัก เพราะไม่ได้ทรงเป็นทั้งฝรั่งผิวขาวหรือผิวดำอย่างพวกแอฟริกัน ทรงลังเลพระทัยอยู่พักหนึ่ง ก็รับสั่งกับคนเฝ้าสุขาที่คอยทำหน้าขึงขังเข้มงวด นั่งจับผิดแยกคนผิวดำและผิวขาวให้เข้าห้องตามตามสีผิวอย่างถูกต้อง ด้วยกระแสพระสุรเสียงขันๆ แต่แฝงด้วยนัยกระทบกระเทียบจิตใจอันคับแคบของฝรั่งในยุคนั้นอย่างน่าฟัง

"We are neither white nor black. Which one could we use, or is there one for brown people? ...พวกเราไม่ใช่ทั้งคนขาวและคนดำ แล้วเราจะใช้ห้องไหนดี หรือว่ามีห้องเฉพาะสำหรับคนสีน้ำตาลรึเปล่า?"

รับสั่งแล้วก็ทรงนิ่งอยู่ จนมีผู้ตามเสด็จคนหนึ่งเข้าไปกระซิบบอกคนเฝ้าสุขาว่าบุคคลที่เพิ่งพูดกับเขานั้นเป็นใคร คนเฝ้าสุขาก็สะดุ้งเฮือกแล้วรีบกราบทูลตอบและชี้ทางไปอย่างแข็งขันว่า

"White Only!...ห้องสำหรับคนขาวเท่านั้น"

การเสด็จเยือนสหรัฐอเมริกาในครั้งนี้ นอกจากจะได้ทรงพระเกษมสำราญกับทิวทัศน์และวัฒนธรรมอันแตกต่างหลากหลายแล้ว ยังเป็นโอกาสที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะได้ทรงพบกับ "ครูศรีนาถ" ที่ทรงรักยิ่งอีกด้วย

ขณะนั้น ครูศรีนาถกำลังศึกษาต่อในระดับปริญญาโททางประวัติศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ณ ลอสแอนเจลิส เมื่อทราบว่าทั้งสองพระองค์เสด็จมาถึงประเทศนี้ ครูศรีนาถก็กระตือรือร้นขึ้นเครื่องบินมานิวยอร์ก เพื่อจะได้เฝ้าศิษย์พิเศษพระองค์นี้

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงดีพระทัยมากที่ได้พบครูผู้เป็น 'คนโปรด' และทรงพระกรุณาโปรดให้ร่วมเดินทางไปทัศนาจรด้วย ดังปรากฏพระรูปฉายร่วมกับครูที่น้ำตกไนแอการา ในรัฐนิวยอร์ก สีพระพักตร์แสดงให้เห็นว่าทรงพระเกษมสำราญยิ่งนัก

นึกย้อนกลับไปเมื่อ ๕๐ ปีก่อน ณ ที่ที่เจ้าฟ้าหญิงทรงยืนอยู่ในขณะนี้ ได้เคยเป็นที่เสด็จประพาสของ 'ทูลกระหม่อมก๊ะ' มาแล้วเช่นกัน น่าเสียดายนักที่ 'ลูก' ไม่มีโอกาสได้มาท่องเที่ยวเบิกบานสำราญใจกับ 'พ่อ'

ทั้งสองพระองค์ พร้อมด้วยมิสเตอร์แพตเตอร์สัน, อีเลน และคณะผู้ตามเสด็จฝ่ายไทย ณ สโมสรบิล มิลเลอร์ส ริเวียรา

แต่ทว่า ข้าราชบริพารทุกคนของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กล้ายืนยันได้ว่า ‘ลูก’ ไม่เคยลืม ‘พ่อ’ ผู้จากไปแล้วเลยแม้แต่น้อย

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้ทอดพระเนตรเห็นสิ่งใดที่เป็นพระบรมราชานุสรณ์ หรือสถานที่อันชวนให้มีจิตประหวัดระลึกถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ก็มักจะมีรับสั่งถึง ‘ทูลกระหม่อมก๊ะ’ ด้วยความเทิดทูนและเคารพรักเสมอ

น้ำตกไนแอการาเป็นน้ำตกงามตาโอฬารนัก ใครที่ได้ไปเห็นก็อดตะลึงกับความมหัศจรรย์ของธรรมชาติไม่ได้ ดังที่พระยาศรีวรวงศ์ (หม่อมราชวงศ์จิตร สุทัศน์) ซึ่งขณะนั้นยังเป็นหม่อมอนุวัตรวรพงษ์ เลขานุการในพระองค์ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ได้พรรณนาถึงสภาพภูมิประเทศ ไว้อย่างละเอียด

“ที่น้ำตกนี้เป็นที่เล่าลือมาก ต้นน้ำมาจากทะเลสาบชื่อออนตาริโอ ไหลมาตามลำธารใหญ่ ตกที่หน้าผาสูง ในระหว่างผานี้มีเกาะเล็กอยู่กลางน้ำจึงไหลเป็นสองทาง ทางหนึ่งอยู่ในเขตอเมริกา เรียกว่า อเมริกันฟอล หน้าผาที่น้ำตกสูง ๑๖๗ ฟีต ยาว ๑,๐๖๐ ฟีต อีกทางหนึ่งเป็นทางใหญ่ ยาว ๓๐๑๐ ฟีต สูง ๑๕๘ ฟีต เรียกว่า คาเนเดียนฟอล เพราะเกี่ยวข้องอยู่ในเมืองคานาดาของอังกฤษด้วย

...น้ำตกนี้มีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าน้ำตกกีบม้า (Horseshoe Falls) เพราะหน้าผามีรูปเว้าเข้าไปเหมือนรูปกีบม้า แต่เดี๋ยวนี้ที่เว้าลึกเข้าไปทุกที รูปผาเดี๋ยวนี้คล้ายหน้าจั่วตั้งหงาย แต่กำลังน้ำแรงมาก แลดูมีสีเขียวเพราะน้ำเป็นฝืนใหญ่ลึก แลที่น้ำตกนี้เวลามีแสงพระอาทิตย์มีสายรุ้งงามมาก”

พระยาศรีวรวงศ์ บันทึกการเสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรน้ำตกไนแอการา ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ต่อไปว่า

“เวลาเช้า ๔ โมง เสด็จประพาสน้ำตก แลเสด็จทอดพระเนตรแก่งแห่งหนึ่งซึ่งน้ำไหลเชี่ยวมาก ต่อไปเสด็จทอดพระเนตรโรงทำไฟฟ้าซึ่งใช้อำนาจน้ำที่มาจากน้ำตกใหญ่นี้ หมุนเครื่องจักรที่ทำให้เกิดเป็นไฟฟ้าบรรดาเมืองที่ใกล้ๆ ใช้ไฟฟ้าจากโรงนี้ทั้งนั้น ...เวลาเสวยแล้วเสด็จทอดพระเนตรทางน้ำที่ไหลมาจากน้ำตก เป็นแก่งน้ำเชี่ยวบ้างที่น้ำนิ่งบ้าง แลหนทางสองข้างมีป่าไม้งามดี...”

ทั้งสองพระองค์ ทรงใช้เวลาเสด็จประพาสอเมริกาเป็นเวลานานหลายเดือน จนถึงกำหนดที่จะต้องเสด็จกลับประเทศอังกฤษ คนใจหายที่สุดเห็นจะเป็นมิสเตอร์แพตฯ และภรรยา ผู้ซึ่งบัดนี้เกิดความประทับใจและผูกพันกับสองพระองค์ราวกับเป็นข้าราชบริพารเก่าแก่นมนานหลายปี

สิ่งที่มิสเตอร์แพตฯ ประทับใจเกี่ยวกับพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่ได้มีเฉพาะเรื่องพระปรีชาสามารถฉลาดเฉลียวในการรับสั่งเจรจาโต้ตอบอย่างรู้เท่าทันคนและสถานการณ์ หากแต่ยังได้ตระหนักถึงความมีน้ำพระทัยกว้างขวาง อย่างที่เรียกกันว่าเป็นคนสปอร์ต ทรงรู้จักเผื่อแผ่ทั่วไป ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว แม้กับคนต่างชาติที่เพิ่งจะทรงรู้จักอย่างเขาและภรรยา

การรับเสด็จในครั้งนี้ แม้เขาจะต้องประสบกับความเหน็ดเหนื่อยยุ่งยากบ้าง แต่ก็คุ้มแสนคุ้มกับการได้รู้จักเจ้านายผู้มีน้ำพระหฤทัยงดงาม

ครั้งหนึ่ง เมื่อกราบทูลถามว่ารถลีมูซีนสีดำคันยาว เมื่อเสด็จกลับจะให้เขาจัดส่งทางเรือไปอังกฤษดีหรือไม่ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงมองหน้ามิสเตอร์แพตฯ แล้วมีรับสั่งตอบ

“Why would I want a car like that in England? You can have it...ฉันจะต้องการรถแบบนี้ไปทำไมในอังกฤษ...ฉันให้เธอก็แล้วกัน”

ธรรมดารถลีมูซีนหลายตอน ถ้าไม่มีเอาไว้รับส่งผู้มีหน้ามีตาในวงสังคมโดยมีคนขับรถพร้อม หรือไว้ให้เช่าสำหรับรับส่งเจ้าบ่าวเจ้าสาวในวันแต่งงานแล้ว ก็มักจะลงเอยด้วยการถอดเบาะหลังออก เพื่อใช้ในกิจการฌาปนสถาน

ผู้รู้เห็นในเหตุการณ์ครั้งนั้นเล่าด้วยน้ำเสียงขบขันว่า

“ในที่สุดมิสเตอร์แพตก็ขายไปสำหรับใช้เป็นรถบรรทุกศพไปฝังที่สุสาน เพราะไม่มีใครอยากได้รถสีดำที่ยาวเฟื้อยขนาดนี้...”

มิสเตอร์แพตเตอร์สันไม่เคยลืมเหตุการณ์อันเป็นความประทับใจสุดท้าย ในวันที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะเสด็จจากสหรัฐอเมริกากลับสู่เกาะอังกฤษ ดังที่ข้าในพระองค์ผู้หนึ่งซึ่งได้ยินได้ฟังเรื่องราวมาจากปากมิสเตอร์แพตฯ โดยตรง ได้ถ่ายทอดไว้ให้ฟัง

“ตอนเช้าวันที่จะเสด็จกลับ มิสเตอร์แพตฯ ก็กุลีกุจอมารับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และเสด็จพระนางฯ จากโรงแรมเพื่อไปที่ท่าเรือ พอเสด็จลงมาถึงล็อบบี้โรงแรม เสด็จฯ ทอดพระเนตรเห็นกระดุมข้อมือเชิ้ต (Cufflinks) ทำด้วยทองคำ ออกแบบได้งามถูกพระทัย วางขายอยู่ในตู้ขายเครื่องประดับยี่ห้อแวนคลีฟ (Van Cleef & Arpels) ก็มีรับสั่งขึ้นว่าทรงต้องพระประสงค์จะทรงซื้อ...แต่นั่นมันคือเวลาเจ็ดโมงเช้า ร้านยังไม่เปิด พนักงานขายก็ยังไม่มา...”

มีรับสั่งยืนกรานกับมิสเตอร์แพตฯ อย่างจริงจัง

“I won’t leave without them...ฉันจะไม่กลับอังกฤษ ถ้าไม่ได้กระดุมข้อมือเชิ้ตคู่นี้!”

๑

๓

๔

๒

๕

(๑) (จากซ้ายไปขวา) คุณอรุณธดี จารุดุล, ท่านผู้หญิงศรีนาถ สุริยะ, พระนางเจ้าสุวัทนาฯ, สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ, พลเอก ประพัทธ์ กุวานนท์ ขณะเสด็จประพาสน้ำตกไนแอการา

(๒) (๕) ฉายกับรถพระที่นั่งลีมูซีนยาวสามตอนที่ทรงใช้ระหว่างประพาสสหรัฐอเมริกา

(๓) (๔) กับครูศรีนาถ, ป๊ะ (พลเอก ประพัทธ์ฯ) และรุณ (คุณหญิงอรุณธดีฯ)

พักพระอิริยาบถ

มิสเตอร์แพตฯ ทั้งที่เคารพเทิดทูนเจ้านายไทย แต่เมื่อได้ยินเช่นนี้ พวกเราก็ย่อมเดาได้ว่าไม่วายเกิดหงุดหงิดขึ้นมานิดหน่อย เขาแอบนึกนินทาในใจว่า...นี่แหละ เจ้านาย ไม่ว่าพระองค์ไหน เหมือนกันทั่วโลก ลองปักพระทัยในสิ่งใด ก็ถือขัตติยมานะจะต้องให้ได้ตามพระประสงค์ทุกทีซีน่า !

เมื่อไม่มีทางอื่น มิสเตอร์แพตฯ ก็ต้องวิ่งพล่านหาหมายเลขโทรศัพท์เพื่อโทรฯไปปลุกผู้จัดการร้านซึ่งอาศัยอยู่ไกลถึงในเมืองลองไอแลนด์ ให้มาเปิดร้านที่โรงแรมในนิวยอร์กโดยด่วน เพราะมีลูกค้าคนสำคัญรอซื้อของอยู่

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ประทับรอผู้จัดการร้านอยู่อย่างอดทน เหมือนดังว่ากระดุมข้อมือเชิ้ตคู่นี้เป็นที่ต้องพระประสงค์อย่างยิ่งยวด ตั้งพระทัยจะทรงซื้อให้ได้จริงๆ ไม่ว่าจะต้องลำบากหรือเฝ้ารอขนาดไหนก็ตาม

ครั้นผู้จัดการร้านมาถึง ขายสินค้าชิ้นนั้นเรียบร้อย พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงรับกล่องกระดุมข้อมือเชิ้ตกล่องน้อยนั้นมาไว้ในอุ้งพระหัตถ์ แล้วรับสั่งอย่างสุภาพว่า

“This is a thank you gift for you.”

มิสเตอร์แพตฯ รับประทานของขวัญชิ้นนั้นมา ทั้งตกตะลึง สุดแสนปีติ และทั้งซาบซึ้งในพระกรุณาธิคุณอย่างที่สุด ได้ประจักษ์ในนาทีนั้นว่าความลำบากลำบนทั้งหมดมิได้เป็นไปเพื่อพระองค์เอง แต่ว่าเป็นเพราะตั้งพระทัยจะเลือกเฟ้นประทานของที่ถูกพระทัยจริงๆ ให้ผู้ที่ตั้งใจทำงานถวายอย่างดีตลอดมา อันได้แก่ตัวเขาเอง

ไม่ต้องสงสัยเลยว่ากระดุมข้อมือคู่นั้นมีความหมายล้ำค่าสำหรับมิสเตอร์แพตฯ มากเพียงใด เมื่อเขามีโอกาสเล่าให้ใครฟังถึงการเสด็จเยือนสหรัฐของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ต้องเล่าเรื่องของขวัญอันทรงคุณค่าทางจิตใจชิ้นนั้น ด้วยความภาคภูมิใจทุกครั้งไป

นับเป็นพระปรีชาญาณฉลาดของพระนางเจ้าฯสุวัทนา ที่จะทรงทำให้ผู้ที่ถวายงานรับใช้ ได้เข้าใจว่าทรงตระหนักดีถึงความเหนื่อยยากของพวกเขา และไม่ลืมที่จะทรงตอบแทนด้วยน้ำพระทัยอันพิสุทธิ์ถึงความภักดีเช่นนี้

ความทรงจำอันล้ำค่าที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงได้รับจากการเสด็จประพาสในครั้งนี้ ได้แก่ความสนุกสนานและประสบการณ์จาก ‘โลกใหม่’ ที่ทรงได้พบเห็น ในขณะที่ชาวอเมริกันที่มีโอกาสได้พบและรับใช้พระยุคลบาท ก็ได้รับสิ่งสูงค่าตอบแทนกลับไปไม่ต่างกัน นั่นคือความประทับใจในพระจริยวัตรของราชนารีไทยทั้งสองพระองค์ เป็นสิ่งตราตรึงใจมิรู้ลืม

ตอนที่ ๖
ย้ายตำหนัก

หลังจากทรงเสร็จสิ้นการเสด็จประพาสยุโรปและสหรัฐอเมริกาแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็เสด็จกลับมาประทับ ณ ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ เมืองไบรตันตามเดิม แต่บางเวลาก็เสด็จไปต่างเมือง เพื่อทรงร่วมกิจกรรมของชาวไทยในอังกฤษตามคำกราบทูลเชิญ

นักเรียนไทยที่มีโอกาสได้ไปร่วมงานประชุมประจำปี ๒๔๙๗ ของสามัคคีสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ เมืองบอร์นมัท (Bournemouth) ยังจำเหตุการณ์ในวันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๔๙๗ ได้เป็นอย่างดี วันนั้น คือวันที่พวกเขามีโอกาสเข้าเฝ้าใกล้ชิด ชมพระบารมีเจ้าฟ้าหญิงหน่อเนื้อเชื้อไขของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ผู้พระราชทานกำเนิดสมาคม

ไม่เพียงแต่พวกเขาเท่านั้นที่ได้ชื่นชมพระจริยวัตร สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เองก็ทรงพระเกษมสำราญจากกิจกรรมอยู่ท่ามกลางชาวไทยเช่นกัน เป็นช่วงเวลาแห่งความสุขเล็กๆ น้อยๆ ร่วมกันของ 'เจ้านาย' กับ 'ข้าพระบาท' ผู้ต่างก็ต้องนิราศมาไกลบ้านไกลเมือง

ลายพระหัตถ์ถึง "ครูศรีนาถ" สะท้อนความชื่นบานในพระหฤทัย

"ครูศรีนาถจ๊ะ ฟ้าหญิงไปงาน meeting ที่ Bournemouth เมื่อเดือนที่แล้วมา สนุกมาก เราไปตั้งแต่วันที่ ๑๙ สิงหาคม แม่ก๊ะท่านตั้งพระทัยจะเสด็จกลับ Brighton วันที่ ๒๑ แล้วฟ้าหญิงขอร้องแม่ก๊ะให้ท่านอยู่ต่อเพราะว่างาน meeting มันสนุกมาก

คืนแรกเราไปถึง Bournemouth เราไปนั่งฟัง lecture หลังอาหารค่ำ เวลานายกพูดถึงฟ้าหญิงๆ ต้องลุกขึ้นยืน เวลานายกพูดถึงแม่ก๊ะๆ ท่านก็ต้องลุกขึ้นยืน เวลานายกพูดถึงอาจันทร์ๆ ก็ต้องลุกขึ้นยืน เวลาพวกนักเรียนไทยได้ยินเสียงนายกพูดอะไรให้เขาชอบใจ เขาตบมือและฮากันตึงๆ ด้วยความชอบใจ หลังจาก lecture เขาฉายหนังเรื่องงาน meeting ที่ Scotland ปีกลายนี้ หลังจากนั้นก็มีเต้นรำและรำวงสลับกัน ฟ้าหญิงเต้นรำกับนายกและเต้นกับผู้ชายไทยที่ฟ้าหญิงรู้จัก ฟ้าหญิงเต้นรำสนุกมาก เลยต้องอยู่จนกระทั่งเจ็ดทุ่มครึ่งจึงจะกลับโฮเต็ล"

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงร่วมงานอยู่ต่ออีกหนึ่งวัน ได้ทอดพระเนตรการรำไทยโดยหม่อมราชวงศ์เดือนเด่น (สวัสดิวัตน์) กิติยากร ธิดาของหม่อมเจ้าอรชุนชิษณุ สวัสดิวัตน์ กับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจันทรกานตมณี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพอพระทัยมากถึงกับทรงชมเชยมาให้ครูศรีนาถซึ่งอยู่ทางเมืองไทยได้ทราบ

"รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งไม่ค่อยมีอะไรมาก เราไปดูละครหลังอาหารค่ำ เดือนเด่นลูกสาวพี่ห้าเขารำละครได้ดีมาก

วันสุดท้ายที่เราอยู่ที่ Bournemouth เขามีการถ่ายรูป มีการเล่นกีฬา มีการแจกรางวัลหลังอาหารค่ำ ฟ้าหญิงต้องลุกขึ้นยืนแจกรางวัลให้พวกนักเรียนไทย เวลาแจกรางวัลกินเวลานานเหลือเกิน...

...หลังจากแจกรางวัลแล้วมีคนพูดป่าวประกาศให้พวกนักเรียนไทยฟัง หลังจากนั้นก็มีเต้นรำและ floor show สลับกัน ฟ้าหญิงเต้นรำสนุกมาก แล้วฟ้าหญิงต้องอยู่จนเจ็ดทุ่มล่วงไปแล้วเหมือนกับคืนแรกที่เราไปถึง พอรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ฟ้าหญิงต้องกลับ Brighton แล้ว ฟ้าหญิงรู้สึกเสียดายเวลาสนุกที่ Bournemouth มาก"

ความสนุกสนานบันเทิงในหมู่ชาวไทยนั้น เป็นที่ประทับพระทัยถึงขนาดทรงปรารภกับครูไว้อย่างน่ารักว่า

"...ปีหน้าฟ้าหญิงอยากจะไปงาน meeting อีก เพราะว่าฟ้าหญิงไปปีนี้แล้วสนุกมากจนไม่รู้จะไปทางเหนือทางใต้แล้ว"

น่าเสียดายว่าการเสด็จไปทรงร่วมกิจกรรมของสามัคคีสมาคมฯ ก็ใช่ว่าจะเป็นเหตุให้ทรงเบิกบานพระหฤทัยเสมอไป มีอยู่ปีหนึ่ง ได้เกิดเหตุการณ์อันทำให้ต้องทรงขุ่นพระทัย ด้วยฝีมือของนักเรียนไทยนั่นเองหาใช่คนต่างชาติไม่

นักเรียนอังกฤษในสมัยหลังสงคราม มีปะปนกันหลากหลายกว่าเมื่อก่อนสงคราม นอกจากหนุ่มสาวฉลาดปราดเปรื่อง ตั้งใจมาเรียนเพื่อกลับไปเป็นกำลังของประเทศชาติแล้ว ก็มีลูกคนมีเงิน ที่พ่อแม่ส่งมา “ชุบตัว” เพราะหวังว่าจะดีกว่าอยู่อย่างเหลวไหลไม่ได้เรื่องในเมืองไทย ส่วนใหญ่มาอยู่ในอังกฤษก็ใช้ชีวิตอย่างหรูหรา เที่ยวเตร่ตามใจชอบสมกับอยู่ในวัยรุ่นคึกคะนอง

นักเรียนไทยประเภทแรกมักจะเรียบร้อยสุภาพ ไม่ก่อปัญหาใดๆ แต่อย่างหลังนี่แหละที่ก่อปัญหาขึ้นมาอย่างไม่มีใครคาดคิดล่วงหน้า

รถยนต์พระที่นั่งของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เป็นรถยี่ห้อเดมเลอร์ สง่างามสมพระเกียรติยศสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอของพระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย ขับผ่านไปทางไหนก็มักมีผู้เหลียวมองด้วยความทึ่ง แต่ในสายตาของวัยรุ่นไทยกลุ่มนี้ รถพระที่นั่งกลายเป็นภาพบาดตา ชวนให้เกิดความหมั่นไส้และคึกคะนองอยากจะกลั่นแกล้งเอาง่ายๆ

นักเรียนไทยกลุ่มนั้น เมื่อขับรถมาร่วมงาน พอเห็นรถพระที่นั่งก็อดใจไม่ไหว ที่จะแสดงนิสัยอันธพาลออกมา จึงลอบใช้เหรียญเพนนีขูดรถยนต์พระที่นั่งซึ่งจอดอยู่ด้านนอก จนเป็นริ้วรอยเสียหายรอบคันระหว่างที่ทั้งสองพระองค์เสด็จเข้าไปร่วมงานอยู่ภายในอาคาร

จะว่าเกิดจากความไม่รู้ว่ารถคันนี้เป็นของใคร ก็ย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะบนประตูรถพระที่นั่งมีอักษรพระนาม พ.ร. ติดไว้ทั้งสองด้าน หรือจะว่าเป็นคนภายนอกเดินผ่านมาก็เป็นไปไม่ได้ เพราะรถจอดอยู่ภายในบริเวณสถานที่ประชุม ไม่ได้ไปจอดที่ไหนไกลตา ส่วนคนขับก็เป็นนักเรียนไทยที่ทรงพระเมตตาและโปรดให้ตามเสด็จเข้าไปร่วมอยู่ในงานด้วย ไม่อาจมานั่งเฝ้ารถอยู่ได้

เมื่อถึงเวลาเสด็จกลับ ทั้งสองพระองค์เสด็จออกมาทอดพระเนตรเห็นรถยนต์พระที่นั่งเป็นรอยขูดขีดยับเยินไปทั้งคันก็ทรงตกตะลึง แน่นอนว่าในเบื้องแรกก็ทรงขุ่นพระทัยเป็นธรรมดา แต่ในไม่ช้าก็ทรงระงับพระพิโรธไว้ได้ ทั้งๆ ที่ทรงทราบจากผู้กราบทูลว่านักเรียนกลุ่มนั้นเป็นใครกันบ้าง แต่ก็ไม่ทรงถือสาเอาโทษทัณฑ์แต่อย่างใด

น้ำพระทัยดงามสมดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ฆ่าความโกรธได้ย่อมเป็นสุข” ในทุกสถาน

ยังมีอีกเหตุการณ์หนึ่งซึ่งทำให้พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงขมขื่นพระทัยมากที่ได้ทรงพบเห็นนักเรียนไทยผู้คึกคะนอง แสดงมารยาททรามโดยไม่ยำเกรงว่าอยู่เฉพาะพระพักตร์ และที่ทรงสลดพระทัยยิ่งขึ้นก็เพราะว่าการแสดงกิริยาอันน่าตำหนินั้น เป็นการลบหลู่พระเกียรติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ โดยตรง

ผู้อยู่ในเหตุการณ์นั้นเล่าไว้ว่า

“มีอยู่ปีหนึ่ง ในงานประจำปีของสามัคคีสมาคมฯ นักเรียนไทยก็ร่วมกันจัดแสดงละครพระราชนิพนธ์ในล้นเกล้าฯ ที่หอประชุมโรงเรียน นับเป็นโอกาสพิเศษมาก วันนั้นเสด็จพระนางฯ จึงทรงอัญเชิญพระบรมทนต์ของล้นเกล้าฯ ที่ทรงเก็บรักษาไว้ มาประดิษฐานเป็นสิริมงคล ให้นักเรียนไทยได้สักการะกันในงาน

คนที่มาร่วมงานก็ตื่นเต้นมากและก็รู้สึกได้เหมือนกันถึงบรรยากาศอันศักดิ์สิทธิ์ในการแสดงละครพระราชนิพนธ์ครั้งนั้น หลายคนพูดว่า พอทรงอัญเชิญพระบรมทนต์มาแล้ว รู้สึกราวกับมีล้นเกล้าฯ ประทับทอดพระเนตรอยู่ด้วย

...พูดแล้วก็ขนลุก

ขณะกำลังแสดงละคร มีนักเรียนไทยสามคนขับรถซิ่ง จำได้เลยว่าเป็นรสสปอร์ตโจเว็ตจูปิเตอร์สามที่นั่ง เมาแอ๋กันทุกคน จอดแล้วก็ลงเดินแอ่นอกส่ายอาดๆ เข้าไปในห้องประชุมที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับเสด็จฯ ประทับเป็นประธาน ...อย่าว่าแต่งานที่มีเจ้านายประทับอยู่เลย ถึงแม้แต่เป็นการแสดงหรือการประชุมทั่วๆ ไป ก็ไม่ควรจะเข้ามารบกวนกันอย่างนี้

แต่นี่อะไร เข้ามาทำกร่าง ทั้งๆ ที่รู้ว่ามีเจ้านายประทับ ...ส่งเสียงเอะอะโวยวายดังลั่น

...และที่คนในงานเห็นแล้วทนไม่ได้เลย คือนักเรียนสี่ห้าคนนั้นทำท่าตลกอยู่หน้าที่ประทับ ล้อเลียนตัวละครที่กำลังแสดงละครพระราชนิพนธ์อยู่บนเวทีด้วยท่าทีน่าเกลียด

เอะอะๆ อยู่สักพัก ผู้ชายตัวโตๆ ที่ร่วมอยู่ในงานหลายคนต้องมาพาตัวนักเรียนขี้เมาพวกนั้นออกไป...”

สิ่งที่น่าเสียใจยิ่งกว่านั้นคือบรรพบุรุษของพวกเขาทุกคน ล้วนแต่เคยได้รับพระมหากรุณาชุบเกล้าชุบกระหม่อมจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ มาแต่ในอดีตทั้งนั้น และเจ้าฟ้าหญิงกับพระชนนีก็หาได้เคยทำอะไรให้เด็กพวกนี้ต้องขุ่นเคืองแม้แต่น้อยไม่ มีแต่จะทรงพระกรุณาปรานีคนไทยทุกคนอย่างเสมอหน้า

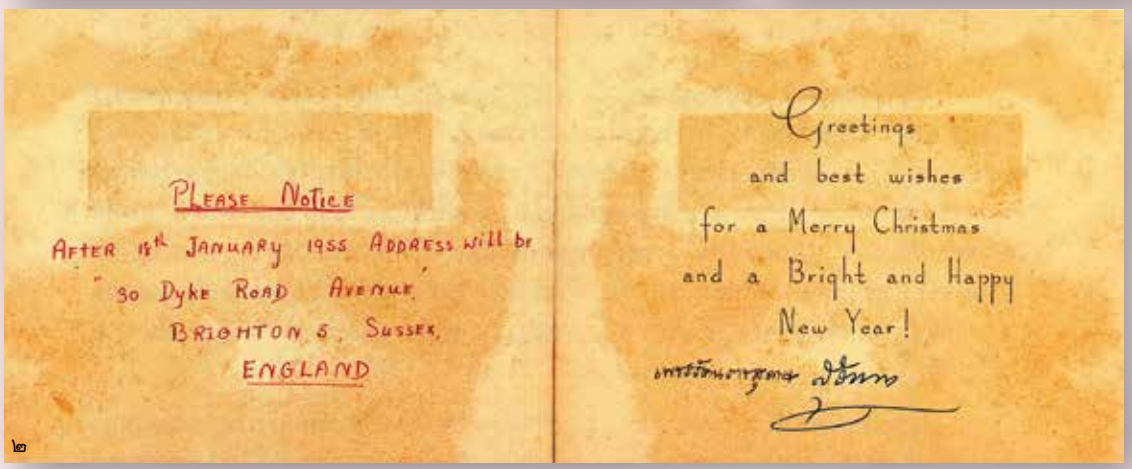
พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงระงับพระอารมณ์ มิได้ทรงแสดงความโกรธขึ้งต่อหน้าที่ชุมชน บางทีถ้าคนเหล่านั้นแสดงต่อพระองค์เพียงผู้เดียว

๑

๓

๒

(๑) สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ กับพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเป็น 'ลูก' และ 'แม่' ใกล้ชิดสนิทสนมกันอย่างยิ่ง เมื่อจะทรงตัดสินพระทัยเรื่องสำคัญใดๆ ก็ทรงปรึกษาหารือกันก่อนเสมอ

(๒) (๓) บัตรพระราชทานพรปีใหม่แก่ข้าราชบริพาร พร้อมทรงแจ้งการย้ายที่ประทับ

อาจจะทรงอดกลั้นได้ แต่เมื่อลบหลู่ไปถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ย่อมอดที่จะทรงรู้สึกโทมนัสในพระทัยไม่ได้

ทรงระบายความขมขื่นออกมา ด้วยการรำพึงขึ้นถึงเรื่องราวในอดีตชนิดที่นักเรียนไทยหลายคนได้ฟังแล้ว ทั้งอัดอั้นตันใจ ทั้งแค้นใจแทน จนเก็บจดจำรำลึกเล่าต่อมากันถึงรุ่นลูกหลาน

"...ดูเอาเถอะนะ พ่อของเด็กบางคนในกลุ่มนี้ เคยต้องโทษถึงประหารชีวิตเสียด้วยซ้ำ แต่ล้นเกล้าล้นกระหม่อมก็ทรงพระกรุณาอภัยโทษช่วยเหลือไว้ แล้วดูลูกหลานมันทำ..."

น่าแปลกที่สุด ทันทีหลังจากถูกพาตัวออกไป นักเรียนกลุ่มนั้นก็พากันเร่งเครื่องรถขึ้นไปละเลงสนามหญ้าหน้าหอประชุม หมุนควงเล่นจนสนามเสียหายแล้วบิ่งพุ่งปราดออกประตูหน้าไปตามถนนอย่างศึกคะนองด้วยฤทธิ์แอลกอฮอล์ ขับไปได้ไม่ทันไร ก็ประสบอุบัติเหตุรถเสยเข้ากับต้นโอ๊คใหญ่ข้างทาง รถพังยับเยิน แม้จะไม่ถึงตายแต่ก็บาดเจ็บสาหัสกันทุกคน บางคนสลบคาที่ บางคนหัวร้างข้างแตกเลือดอาบ ตะเกียกตะกายคลานกลับมาขอความช่วยเหลือถึงหน้าหอประชุม

"กรรมตามทัน"

คนไทยหลายคนที่เห็นเหตุการณ์ต่างก็รำพึงรำพันเป็นเสียงเดียวกัน ด้วยน้ำเสียงสังเวชปนสะใจ

"แม้ผู้ใดลืมพระคุณกรุณา
พวกเราไม่คบค้าดูหน้าเขา
คนเช่นนั้นเป็นสัตว์จะกัดเรา
ถ้าขืนเข้าใกล้มันอันตราย"

('เราเด็กในหลวง' พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

ดังที่เคยกล่าวแล้วว่า พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมีสายพระเนตรกว้างไกลและทรงเสาะแสวงหาโอกาสเพื่อความมั่นคงของสถานภาพทางการเงินเสมอ

คงจำกันได้ว่า ทรงตัดสินพระทัยซื้อตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ เพราะเจ้าของเดิมขายให้ด้วยราคาถูกเนื่องจากอพยพหนีภัยสงครามต่อมา ๑๐ ปี ให้หลัง ราคาที่ดินและที่อยู่อาศัยแพงขึ้นมาก บัดนี้ทำเลแถวนั้นกลายเป็นที่ราคาทอง หากขายหรือให้เช่าเปลี่ยนมือไป ก็ได้กำไรมากกว่าซื้อมาหลายเท่า

ที่สำคัญ ยังจะเป็นโอกาสที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะได้ทรงเปลี่ยนบรรยากาศไปประทับ ณ ตำหนักที่กว้างขวางน่าสบายกว่าได้ด้วย เพราะว่าตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ เป็นเพียงแฟลตขนาดกลาง คับแคบเกินกว่าจะต้อนรับนักเรียนไทยที่เริ่มมาเฝ้าคราวละมากๆ ได้อย่างสะดวกสมดังพระทัยพระองค์ผู้ทรงเป็นเจ้าของ

ก่อนจะทรงตัดสินพระทัยขายตำหนัก พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงศึกษาและปรึกษาข้อมูลกับมิสเตอร์ค็อกซ์ ในฐานะนักธุรกิจผู้ชำนาญและสวามีของท่านหญิงจันทรจำรัสฯ แล้ว มิสเตอร์ค็อกซ์ก็เห็นด้วย จึงกราบทูลแนะนำให้ทรงซื้อบ้านเดี่ยวหลังใหญ่หลังหนึ่งบนถนนไดก์โรด (Dyke Road Avenue) ซึ่งตั้งอยู่บนเนินเขาในเมืองไบรตัน นอกจากราคาพอเหมาะสมแล้ว ก็ไม่ไกลจากที่เดิมนัก หากขับรถไปจากตำหนักเดิมก็ใช้เวลาประมาณ ๒๐ นาที

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้เสด็จไปทอดพระเนตรตำหนักใหม่ ก็ทรงพอพระหฤทัยทันที ทรงตื่นเต้นนับวันนับคืนรอเวลาที่จะได้ทรงย้ายไปประทับในตำหนักใหม่ที่น่าอยู่และน่าสบายกว่าที่เดิม

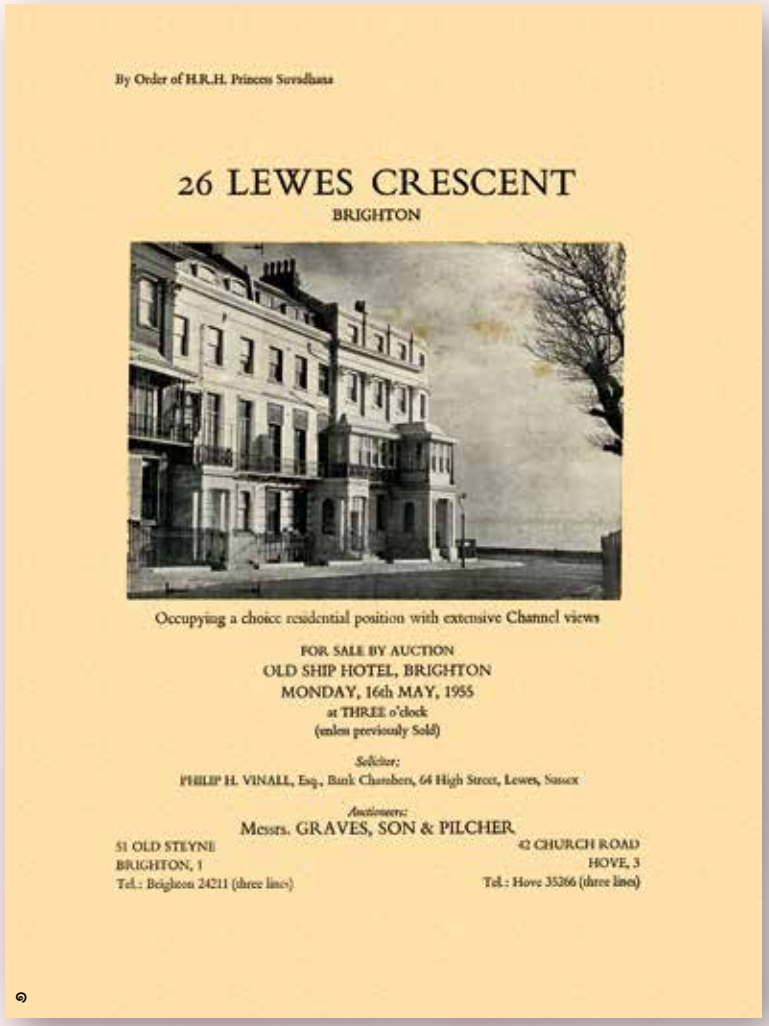
"...เราจะซื้อบ้านใหม่ได้อีกเดือนกว่าๆ บ้านใหม่ชื่อ Down House ฟ้าหญิงเคยไปดูบ้านใหม่กับแม่ก๊ะและอาจันทร์เมื่อก่อนฟ้าหญิงไปงาน meeting ที่ Bournemouth สักอาทิตย์หนึ่ง ฟ้าหญิงเห็นบ้านนั้นใหญ่มากและน่าอยู่ได้สบายทีเดียว มีสวนใหญ่มากสำหรับฟ้าหญิงจะวิ่งเล่นได้ จะเล่น croquet ในสนามนั้นก็ได้ แต่น่าเสียดายมากที่ฟ้าหญิงย้ายบ้านก่อนวันประสูติไม่ได้ มิฉะนั้น ฟ้าหญิงก็จะได้ไปฉลองงานวันประสูติที่บ้านใหม่"

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเล่าให้ครูศรีนาถ ซึ่งอยู่ทางเมืองไทยได้ทราบทางลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๙๗

ทรงเล่าต่อไปถึงการจัดงานวันประสูติในช่วงเวลาที่จะทรงย้ายตำหนัก พร้อมทั้งแผนการจัดงานขึ้นตำหนักใหม่ว่า

"งานวันประสูติปีนี้ ฟ้าหญิงจะไม่เชิญแขกมากหรอกจ๊ะ เราจะเชิญคุณอำพลกับแต๋วสอาดโฉมมารับประทานอาหารค่ำที่โฮเต็ลที่เขามีเต้นรำเท่านั้น พอฟ้าหญิงย้ายไปถึงบ้านใหม่แล้ว แม่ก๊ะท่านจะเชิญแขกมาให้เยอะทีเดียว และมีเต้นรำตอนค่ำเพื่อฉลองงานขึ้นบ้านใหม่"

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงอธิบายให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงทราบถึงเหตุผลและความเป็นไปในการตัดสินพระทัยเรื่องสำคัญๆ เสมอ หาได้ทรงถือสิทธิความเป็นแม่ กระทำสิ่งใดโดยพลการไม่ ดังความบางตอนจากลายพระหัตถ์ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงทราบเรื่องซื้อขายตำหนักเป็นอย่างดี ทรงเล่าถึงตำหนักเก่าซึ่งจำต้องปิดทิ้งไว้ชั่วคราวกว่าจะขายหรือให้เช่าต่อไป

By Order of H.R.H. Princess Suvadhana

26 LEWES CRESCENT
BRIGHTON

Occupying a choice residential position with extensive Channel views

FOR SALE BY AUCTION
OLD SHIP HOTEL, BRIGHTON
MONDAY, 16th MAY, 1955
at THREE o'clock
(unless previously Sold)

Solicitor:
PHILIP H. VINALL, Esq., Bank Chambers, 64 High Street, Lewes, Sussex

Auctioneers:
Messrs. GRAVES, SON & PILCHER

51 OLD STEYNE
BRIGHTON, 1
Tel.: Brighton 24211 (three lines)

42 CHURCH ROAD
HOVE, 3
Tel.: Hove 35266 (three lines)

๑

๒

๓

(๑) *ใบประกาศขายตำหนักเลขที่ ๒๖ ถนนหลุยส์เครสเซนต์*

(๒) *พระนางเจ้าสุวัทนาฯ กับเครื่องเรือนและเครื่องประดับตกแต่งห้องรับแขก ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ ที่ทรงเลือกซื้อหามาด้วยพระองค์เองทุกชิ้น*

(๓) *สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี โปรดเสด็จไปทรงร่วมงานเลี้ยงและกิจกรรมรื่นเริงที่นักเรียนไทยในประเทศอังกฤษจัดขึ้นเป็นประจำ*

"...บ้าน 26 Lewes Crescent จะต้องเป็นบ้างที่ร้างชั่วคราวจนกว่าคนเขาจะมาเช่าอยู่ได้ ฟ้าหญิงทราบว่าขโมยมันชอบมาซ่อนตามบ้านร้าง ...ขโมยมันก็เข้ามาซ่อนไม่ได้เพราะว่าแม่ก๊ะท่านจะใส่กุญแจ 26 Lewes Crescent เสียเมื่อก่อนจะย้ายไปอยู่บ้านใหม่"

สะอาดโฉม (พนมยงค์) สุนทรเวช หรือ 'แต๋วสอาดโฉม' ผู้ได้รับพระราชทานตำแหน่งเป็น 'คนโปรดหมายเลข ๔' ของเจ้าฟ้าหญิง เล่าให้ฟังถึงการย้ายสิ่งของจากตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ไปยังตำหนักใหม่

"...ของที่ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์มีมาก คุณอำพลกับดิฉันกราบทูลอาสาทำหน้าที่ย้ายข้าวของไปตำหนักไดก์โรด รถคุณอำพลบรรทุกของเต็มเพียบวิ่งระหว่างสองตำหนักอยู่หลายเที่ยว หนแรกๆ เราเอาของใส่เบาะหลังอย่างเต็มที่ ...ของวางปิดกระจกหลังเสียจนมองไม่เห็นข้างนอก

...ตำรวจเห็นก็เรียกทันที เพราะตามกฎหมาย จะวางของหรือเอาอะไรไปปิดกระจกหลังบดบังทัศนวิสัยไม่ได้ เราก็ต้องอธิบายอ้อนวอนไปว่ากำลังอยู่ระหว่างย้ายของไปบ้านใหม่ เขาก็ปล่อยไป ทีหลังเลยต้องระวังไม่วางอะไรให้บังกระจก แต่ด้วยความที่ของมาก ยังไงๆ ก็หาทางบรรทุกไปให้มากที่สุดในแต่ละเที่ยว..."

สมัยยังเป็นนักเรียน พันตำรวจเอก อำพล สุนทรเวช เป็นอีกผู้หนึ่งซึ่งได้สนองพระเดชพระคุณเจ้านายทั้งสองพระองค์อยู่เสมอ โดยเฉพาะเมื่อพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงต้องพระประสงค์ จะเสด็จไปทรงจับจ่ายซื้อข้าวของต่างๆ

คุณสะอาดโฉมเล่าต่อไปถึงความไม่ถือพระองค์ และไม่โปรดการไว้ยศไว้อย่างของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ

"เสด็จพระนางฯ โปรดให้คุณอำพลขับรถถวายเสมอ แรกๆ ก็ให้ขับรถเดมเลอร์ ซึ่งเป็นรถพระที่นั่งคันใหญ่โตสมพระเกียรติยศอย่างยิ่ง พอแวะจอดที่ไหน ฝรั่งก็มาชะโงกดูว่าผู้ใหญ่ผู้โตเมืองไหนมากันนะนี่

...หลังๆ คุณอำพลซื้อรถส่วนตัว เป็นรถมอริสสปอร์ตสีเขียวอ่อนเปิดประทุนได้ เสด็จพระนางฯ ทอดพระเนตรเห็นก็โปรดมาก ประทับรถสปอร์ตของคุณอำพลไปทรงช้อปปิ้งหลายหน ที่โปรดเพราะว่าเป็นรถเล็กคล่องตัว เวลาไปจอดที่ไหน ไม่ต้องมีคนมามุงดูเหมือนรถพระที่นั่งเดมเลอร์"

เมื่อถามว่าพระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดทรงจับจ่ายของประเภทใดก็ได้รับคำตอบว่า

"โปรดทรงแวะร้านขายของเก่า ทรงมีสายพระเนตรแหลมคมมากในการซื้อแอนทีค...ไม่มีหรอกที่คนขายจะย้อมแมวเอาของใหม่หรือของด้อยค่ามาหลอกขายเสด็จพระนางฯ ได้ในราคาแพงๆ

ทรงมีรสนิยมสูงในการเลือกซื้อของสวยของงามมาแต่งตำหนัก และทรงรู้ราคาว่าชิ้นไหนควรมีราคาประมาณเท่าไรถึงจะสมเหตุสมผล เพราะโปรดทรงหนังสือเกี่ยวกับเฟอร์นิเจอร์และการตกแต่งบ้านเป็นข้อมูลไว้ก่อนอยู่แล้ว..."

ด้วยเหตุที่เฟอร์นิเจอร์และสิ่งของตกแต่งตำหนักหลุยเครสเซนต์เกือบทั้งหมดเป็นของสวยของดีที่ทรงหาซื้อมาได้ในราคาไม่แพง จึงโปรดให้ขนย้ายไปประดับตกแต่งตำหนักใหม่ทั้งหมด จะได้ไม่ต้องทรงเสียสตางค์ซื้อใหม่ให้สิ้นเปลือง

แม้แต่พรมและม่านก็โปรดให้ขนย้ายไปไว้ตำหนักใหม่ด้วย ดังที่เจ้าฟ้าหญิงทรงบันทึกไว้

"วันประสูติปีนี้ไม่ได้มีงานใหญ่โต เพราะว่าเราต้องส่งพรมทุกผืนไป clean และต้องส่งม่านไป clean ด้วย สำหรับเอาไปไว้ตำหนักใหม่ เราจะรับแขกทั้งกระดานเปล่าไม่ได้ ...ตอนค่ำเราไปดูแข่งหมา เวลาเรากลับจากดูแข่งหมาแล้ว ฟ้าหญิงไขหีบเสียงเต้นรำอยู่ในห้องประทับเล่นจนกระทั่งสองยาม ฟ้าหญิงได้รับโทรเลข, ก๊าดวันเกิด และของขวัญเยอะทีเดียว"

การย้ายเครื่องเรือนและสิ่งของไปยังตำหนักใหม่ใช้เวลาไม่น้อย ทำให้ต้องทรงเลื่อนกำหนดการขึ้นตำหนักบนถนนไดก์โรดออกไป แต่กระนั้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ยังทรงปรารภถึงตำหนักใหม่ในลายพระหัตถ์แทบทุกฉบับในระยะนั้น

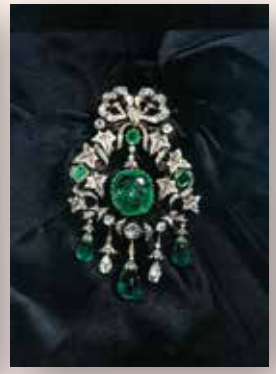
"...แม่ก๊ะท่านตั้งพระทัยจะย้ายตำหนักในวันที่ ๒๓ เดือนนี้ ก่อนวันประสูติวันหนึ่ง ฟ้าหญิงคิดว่าคงยังย้ายไม่ได้ เห็นจะต้องย้ายต้นเดือนธันวาคมเสียแล้ว แม่ก๊ะท่านไม่โปรดชื่อบ้านใหม่ชื่อ Down House แต่ท่านนึกที่จะประทานชื่อบ้านใหม่ได้แล้ว ให้ชื่อ บ้านรื่นฤดี"

ช่วงชีวิตใน "บ้านรื่นฤดี" อันเป็นตำหนักแห่งล่าสุดของราชนารีไทยทั้งสองพระองค์ในประเทศอังกฤษ กำลังจะเริ่มต้นขึ้น

บ ท ที่ ๗
กาลนิวัติ

ตอนที่ ๑
ตำหนักไดก์โรด

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ทรงตื่นเต้นมากที่จะได้เสด็จย้ายไปยังตำหนักใหม่ แม้การย้ายตำหนักในปี ๒๔๙๗ ทำให้ต้องทรงงดงานฉลองคริสต์มาสที่ทรงโปรดปรานไปปีหนึ่ง แต่กระนั้นก็ไม่ได้ทรงรู้สึกเป็นทุกข์แต่อย่างใด เพราะความตื่นเต้นที่จะได้ทรงจัดงานขึ้นตำหนักใหม่อันเป็นงานใหญ่น่าสนุกสนานกว่า กำลังเข้ามาแทนที่

ลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๔๙๗ ถึง ‘ครูศรีนาถ’ เล่าเรื่องเทศกาลคริสต์มาสและกิจกรรมส่งท้ายปีเก่าของพระองค์ในปีนั้นไว้

“ฟ้าหญิงได้รับของขวัญ Christmas ตั้งเยอะนะจ๊ะ เราไม่ได้มีงาน Christmas หรอกจ้ะ และเราไม่ได้ตั้งต้น Christmas ในห้องกินข้าวสำหรับ Christmas ปีนี้ เพราะว่าเราต้องส่งพรมทุกผืนไป clean สำหรับเอาไปปูที่ตำหนักใหม่ เราจะไปบ้านอาจันทร์ในวัน New Year’s Eve บ่ายวันนั้นเราดูโทรภาพเรื่องในเมือง Switzerland ฟ้าหญิงได้เห็นคนเขาเล่น Ski กันบนภูเขามี snow จับเต็มไปหมดเลย”

เมื่อการย้ายเครื่องเรือนและของตกแต่งตำหนักเสร็จสิ้น ก็ย่างเข้าสู่ปีใหม่พอดี พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้โหรคำนวณหาพระฤกษ์ขึ้นตำหนักใหม่ถวายเพื่อความเป็นสิริมงคล ในที่สุดก็ทรงได้รับพระฤกษ์พิธีขึ้นตำหนักใหม่ ซึ่งกำหนดในวันที่ ๑๘ มกราคม ๒๔๙๗

สิบวันหลังจากพิธีขึ้นตำหนักและเสด็จย้ายเข้าไปประทับ ณ ตำหนักเลขที่ ๓๐ บนถนนไดก์โรด เมืองไบรตัน แล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็มีลายพระหัตถ์ฉบับแรกจากตำหนักใหม่มาเล่าเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับ ‘บ้านรื่นฤดี’ หรือ ‘บ้านใหม่’ ของพระองค์

“หลังจากฟ้าหญิงย้ายมาอยู่ตำหนักใหม่แล้ว ทรงพระสำราญมาก ฟ้าหญิงโปรดตำหนักใหม่มากเพราะว่ามีสวนสำหรับจะออกไปทรงพระดำเนินเล่น ตำหนักเก่าไม่มีสวนเลย หลังจากคนงานเขาขนของจากตำหนักเก่ามาไว้ตำหนักใหม่ เราไปที่ตำหนักเก่าเฉพาะ bed and breakfast เท่านั้น เรามาอยู่ตำหนักใหม่ตลอดวันเลย เราย้ายไปอยู่บ้านใหม่ในวันที่ ๑๘ เดือนนี้ พระฤกษ์มาตอนบ่ายสองโมง...”

ด้วยเหตุที่ประทับอยู่คนละซีกโลกกับเมืองไทย การจะนิมนต์พระสงฆ์หรือทำพิธีขึ้นตำหนักใหม่อย่างเต็มรูปแบบจึงเป็นไปไม่ได้ แต่กระนั้นก็ไม่ทรงละเลยประเพณีอันดีงาม พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงโปรดให้ประกอบพิธีอย่างย่อ ด้วยการเชิญพระพุทธรูปและทรงประพรมน้ำพระพุทธมนต์ภายในตำหนักใหม่ในเวลาพระฤกษ์ เป็นประเดิมแห่งสวัสดิมงคล

“...หลังอาหารกลางวันเราต้องไปรับของพวกพระ ต้องหลังจากบ้านสองโมงแล้ว เราจึงจะออกจากตำหนักเก่าได้ พอมาถึงตำหนักใหม่แล้ว แม่ก๊ะท่านพรมน้ำมนตร์ในห้องบรรทมฟ้าหญิง ท่านพรมน้ำมนตร์บนศีรษะฟ้าหญิง แล้วท่านไปพรมน้ำมนตร์ในห้องสรงอีก เพื่อจะให้โชคดีและให้เราอยู่เย็นเป็นสุขในบ้านใหม่...”

๑

๒

๓

๔

(๑) การถักนิตติ้งเป็นงานอดิเรกที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงโปรดปรานอย่างยิ่ง

(๒) ตำหนักไดก์โรด เมื่อมองจากด้านหลัง

(๓) (จากซ้ายไปขวา) เด็กชายวุฒิไกร เชิดวุฒากาศ, พลอากาศเอกสุนทร สุนทรางกูร, พระนางเจ้าสุวัทนาฯ, พลอากาศโทมานพ สุริยะ, สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ, พลอากาศเอก หลวงเชิดวุฒากาศ ณ ตำหนักไดก์โรด เมืองไบรตัน

(๔) พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง

อย่างไรก็ตาม งานพระราชทานเลี้ยงแก่คนไทยในอังกฤษเพื่อฉลองตำหนักใหม่ยังไม่อาจจัดขึ้นได้ เพราะอุปกรณ์เครื่องใช้ในตำหนักบางส่วนยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ บางส่วนก็ยังต้องปรับปรุงตกแต่งให้งดงามขึ้น ดังที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงปรารภไว้

"...เวลานี้คนงานเขากำลังทาสีบ้านใหม่อยู่เพื่อจะให้บ้านสวยขึ้น แม่ก๊ะท่านยังฉลองงานขึ้นตำหนักใหม่ไม่ได้จนกว่าทุกอย่างจะเสร็จเรียบร้อย ในห้องบรรทมแม่ก๊ะยังทาสีอยู่ แม่ก๊ะท่านต้องมาบรรทมกับฟ้าหญิงชั่วคราว วันจันทร์ที่จะถึงนี้คนเขาจะมาทำ boiler ใหม่ เราจะไม่มีน้ำร้อนใช้ไปสองวันคือวันจันทร์กับวันอังคาร"

"บ้านรื่นฤดี" ของสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระชนนี ที่ชาวไทยในอังกฤษเรียกขานตามชื่อถนนว่า "ตำหนักไดก์โรด" เป็นตึกสองชั้นหลังใหญ่ ขนาด ๗ ห้องนอน มีสนามและสวนกว้างขวาง รวมเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๔ ไร่ ด้านหน้ากั้นด้วยรั้วปูนสูงส่วนรั้วด้านข้างเตี้ยลงมาเล็กน้อย มีประตูไม้บานใหญ่ เหนือประตู แขวนป้ายชื่อ 'บ้านรื่นฤดี' เป็นภาษาอังกฤษไว้อย่างโดดเด่น

"Ruenrudee House"

เดินผ่านประตูไม้บานนั้นเข้าไปสักนิด ก็จะถึงองค์ตำหนัก

ถึงตำหนักไดก์โรดจะใหญ่กว่าตำหนักหลุยส์เครสเซนต์หลายเท่า แต่บรรยากาศที่คงเดิมคือพระอัธยาศัยไมตรีของราชนารีสองพระองค์ ผู้ทรงเป็นเจ้าของ ไม่ว่าจะเสด็จไปประทับที่ตำหนักใดก็ยังทรงเป็นเจ้าบ้านที่ดีเสมอ ประตูตำหนักยังพร้อมจะเปิดต้อนรับคนไทยที่ปรารถนามาเฝ้าและมาขอพึ่งพระบารมีเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

เดินเข้าพระทวารหน้า จะแลเห็นโถงใหญ่ ห้องแรกทางขวามือเป็นห้องนั่งเล่นยามเช้าที่เรียกว่า Morning Room เป็นห้องที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงใช้เวลามากที่สุดในระหว่างวัน เพราะมีทั้งเปียโนและเครื่องเล่นแผ่นเสียงที่โปรด ถัดเข้าไปเป็น Drawing Room หรือห้องรับแขกขนาดใหญ่

ต่อกันนั้นมีประตูออกไปทางสวนหลังตำหนัก บริเวณเล็กๆ ตรงนั้นจัดไว้เป็นที่สำหรับสุนัขทรงเลี้ยง ซึ่งนอกจากจะได้แก่เจ้ามอนตี้พูเดิ้ลสีดำตัวโตที่ทรงนำมาจากหลุยส์เครสเซนต์แล้ว ยังมีสุนัขตัวใหม่ชื่อโดปี้มาเพิ่มอีกหนึ่งตัว

"โดปี้เป็นสุนัขพันธุ์บ๊อกเซอร์ตัวโต สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดมาก เพราะท่านโปรดสุนัขพันธุ์ใหญ่ ฉะนั้น เจ้ามอนตี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นของเสด็จพระนางฯ ส่วนเจ้าโดปี้เป็นของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ โดปี้นี่เสียงเห่าน่ากลัวมาก ใครได้ยินแล้วก็ผวา แต่หารู้ไม่ ถ้าได้มาเห็นตัวมันเวลาเห่าแล้วก็จะขำ เพราะจริงๆ โดปี้ขี้กลัวมากๆ เห่าไปตัวสั่นไป พอเจอคนแปลกหน้าก็ถอยกรูดทั้งๆ ที่เห่าเสียงดังนั่นแหละ..."

ข้าหลวงตำหนักไดก์โรด กล่าวถึงสุนัขตัวโปรดของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ

อีกฝั่งหนึ่งของตำหนัก เมื่อมองจากพระทวารหน้าก็คือฝั่งซ้าย มีห้องเสวยหรือ Dining Room ซึ่งเป็นห้องโปรดของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ มีโซฟาตัวโตที่เอนได้และโทรทัศน์ ห้องนี้มีประตูเปิดทะลุไปถึงห้องที่อยู่ติดกัน ทรงเรียกว่าเป็น Sewing Room หรือห้องเย็บปักถักร้อย พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะประทับทรงทำการฝีมือในห้องนี้ ตอนในเข้าไปเป็นห้องซักผ้ากับห้องเตรียมอาหาร และบริเวณด้านหลังสุดคือห้องครัว

ในยามว่าง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี มักประทับทอดพระเนตรโทรทัศน์ร่วมกันเสมอ เมื่อได้ทอดพระเนตรรายการน่าสนใจก็โปรดจะทรงเชิญมาเล่าให้ข้าราชบริพารทางเมืองไทยได้ทราบ จนกระทั่ง 'ครูศรีนาถ' เขียนจดหมายกราบทูลไปว่าคงจะโปรดทอดพระเนตรโทรทัศน์อย่างยิ่ง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จึงทรงตอบมาว่าแท้จริงแล้วพระชนนีต่างหากที่โปรด

"ครูศรีนาถคิดว่าฟ้าหญิงชอบดู T.V. มากจึงเขียนจดหมายมาเล่าให้ครูศรีนาถฟังบ่อยๆ ที่จริงฟ้าหญิงไม่ค่อยชอบดู T.V. มากหรอกจ๊ะ แต่แม่ก๊ะท่านโปรดทอดพระเนตร T.V. มาก ท่านต้องทอดพระเนตรหลังอาหารค่ำทุกคืน ฟ้าหญิงต้องลุกมานั่งใน Morning Room ทุกคืน เวลาแม่ก๊ะท่านทอดพระเนตร T.V. ถ้ามีเรื่องที่สนุกใน T.V. จงรักเขาเข้ามาบอกฟ้าหญิงให้เข้าไปดูทุกที ...ฟ้าหญิงชอบทำการฝีมืออย่างเช่นถัก, ปักผ้าปูโต๊ะ, ปัก table mat พวกนี้..."

คุณปิ๋ว อดีตข้าหลวงรุ่นเล็กที่ขณะนั้นเริ่มโตเป็นสาวแล้วแต่ก็ยังไม่วายไว้ผมเปียอยู่ ย้อนระลึกภาพของแปลกประจำตำหนักที่ติดตาไว้ให้ฟัง

"...ที่จำได้แม่นคือในครัวของตำหนักไดก์โรดมีอ่างอาบน้ำด้วย ก็ไม่เข้าใจเหมือนกันว่าทำไมเขาออกแบบให้อ่างอาบน้ำไปตั้งอยู่ในนั้น อ่างซ่อนอยู่ใต้โต๊ะใหญ่ ถ้าจะใช้ก็เปิดโต๊ะออกแล้วก็เห็นอ่างอาบน้ำ ...ถ้าใครจะใช้อ่างนี้อาบน้ำ ก็ต้องปิดครัวก่อน ...แปลกดี เป็นห้องครัวและห้องอาบน้ำไปพร้อมๆ กัน"

ขึ้นบันไดใหญ่ไปชั้นบน จะแลเห็นหน้าต่างขนาดใหญ่ขวางหน้าอยู่ เลี้ยวซ้ายขึ้นบันไดไปอีกระยะก็เป็นพื้นที่ว่าง มีกระจกบานใหญ่ติดผนังอยู่ทางขวามือ หลังกระจกบานนั้นเป็นห้องนอน ๒ ห้องสำหรับบรรดาข้าหลวง ใกล้กันนั้นมีตู้เก็บของ มองไปทางซ้ายเห็นห้องบรรทมของ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ พร้อมห้องสรง ส่วนทางขวาเป็นห้องบรรทมพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ห้องนี้ไม่มีห้องสรง เวลาจะทรงเข้าห้องสรงจึงต้องเสด็จมาที่ห้องของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และติดกับห้องพระนางเจ้าสุวัทนาฯ มีห้องนอนเล็กอีกห้องหนึ่ง

อีกฟากหนึ่งของตำหนักมีห้องนอนอีก ๒ ห้องพร้อมห้องน้ำและห้องอาบน้ำสำหรับข้าหลวง ตรงห้องข้าหลวงนี้มีบันไดจากชั้น ๒ ลงไปยังสวนหลังตำหนักได้ ตำหนักนี้มีห้องใต้หลังคาสำหรับเก็บของ เหมือนบ้านของชาวอังกฤษทั่วไป

ความโดดเด่นของตำหนักไดก์โรด เห็นจะอยู่ที่บริเวณอันกว้างขวางหลังตำหนักซึ่งกว้างถึงขนาดว่ามีโรงเก็บรถพระที่นั่ง ซึ่งชั้นบนเป็นห้องนอนพร้อมครัว ไว้สำหรับคนสวนและคนขับรถ แถมยังมีสนามเทนนิส สวนครัว และเรือนกระจก (Green House) ตั้งรวมอยู่ในบริเวณนั้นได้อย่างสบายไม่แออัด

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดเสด็จลงทรงทำสวนด้วยพระองค์เอง พร้อมกับข้าหลวงและมหาดเล็กชุดใหม่ซึ่งคุณสัตยวดี กุวานนท์ ส่งมาจากเมืองไทย ให้มาปฏิบัติงานถวาย ได้แก่ นางสาวเจียมใจ และนายจินตรัตน์ พนมวัน ณ อยุธยา หรือที่ข้าหลวงเด็กๆ เรียกว่า 'น้าตี๋'

ทั้งสองคนเป็นบุตรของพระบริรักษนาฏกาคาร (หม่อมหลวงต่อ พนมวัน) ผู้เป็นพระญาติเกี่ยวดองกับพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทางด้านพระชนนี จึงนับว่าไม่ใช่คนอื่นไกล

เมื่อทั้งสองมาถึงอังกฤษ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ก็ทรงพระเมตตาเสด็จไปรับถึงสนามบิน ดังที่ทรงมีลายพระหัตถ์เล่าไว้

"...เจียมกับตี๋มาถึงอังกฤษตั้งแต่วันที่ ๒๗ เมษายน (๒๔๙๘) เราไปรับเขาที่สนามบินในลอนดอน ในวันที่เราไปรับเจียมกับตี๋ แม่ก๊ะท่านซื้อเข็มกลัดนก robin จากร้าน Wilson & Gill ท่านถวายเป็นของขวัญ Easter ฟ้าหญิงโปรดนกตัวนั้นมาก ประทานชื่อนกตัวนั้นให้ชื่อบุหงาลันตา ฟ้าหญิงต้องกลัดเข็มกลัดนก robin ตัวนั้นที่ฉลองพระองค์ทุกวัน..."

ต่อมานายจินตรัตน์ฯ ได้กราบทูลลากลับเมืองไทย นายวินัย เพ็งพูนผล จึงตามไปอยู่แทน แต่สำหรับมหาดเล็กผู้ชายเหล่านี้ โปรดให้พำนักแยกที่ห้องพักบนชั้นบนของโรงรถ ไม่โปรดให้พำนักปะปนกับข้าหลวงสตรี และนอกจากคนไทยแล้ว ยังทรงจ้างชาวอังกฤษชื่อมิสเตอร์การ์เดนเนอร์ มาทำสวนสัปดาห์ละครั้ง ไม่ได้พำนักที่ตำหนัก

คุณปิ๋วพูดถึงคนสวนชาวอังกฤษไว้ว่า

"...ก็น่าแปลกที่คนสวนคนนี้ชื่อนายการ์เดนเนอร์ ที่แปลว่าคนสวนเป็นอันว่าทั้งชื่อทั้งอาชีพพ้องกัน ก็เหมาะสมดี"

ในสวนและเรือนกระจกนั้นปลูกไม้ดอกงามๆ ไว้หลายชนิด เช่น กุหลาบ และแดฟโฟดิล รวมไปถึงไม้ผลและพืชผักที่จะทรงเก็บมาเสวยได้ เช่น ต้นพลัมเขียว ทรงปลูกไว้เป็นจำนวนมากถึง ๕๐ ต้น นอกจากนี้ยังทรงปลูกหน่อไม้ฝรั่ง แครอท มะเขือเทศ มันฝรั่ง กะหล่ำปลี และผลเบอรี่ต่างๆ ไว้ด้วย

คุณสะอาดโฉมฯ เล่าไว้ว่า

"เสด็จพระนางฯ ทรงเป็นคนมือเย็น อย่างที่ฝรั่งเรียกว่า Green Thumb ปลูกอะไรก็ปลูกได้ดี งอกงาม ออกดอกออกผลดีมาก..."

"...เสด็จพระนางฯ โปรดเสด็จลงสวน ประทับลงกับพื้นทรงถอนวัชพืชเอง พวกเราก็นั่งแคะวัชพืชอยู่กับท่านด้วย"

คุณปิ๋วกล่าวเสริม

"กรีนพลัมของเสด็จฯ ท่านงามจริงๆ อร่อยมากด้วย เราก็ไปเด็ดกันประจำ มีอยู่วันหนึ่งตะกละไปหน่อย รับประทานเข้าไปมากจนปวดท้องอย่างรุนแรง เสด็จพระนางฯ ไม่ทรงทราบว่าเราแอบกินพลัมเขียวไปเสียแยะ ก็ทรงตกพระทัยใหญ่นึกว่าเราเป็นไส้ติ่งอักเสบ ทรงเรียกหมอมาดูอาการ หมอตรวจคลำท้องแล้วก็หัวเราะ บอกว่ายูกินมากไปน่ะสิ... อาการอย่างนี้น่ะเรียกว่าท้องอืด"

ประสบการณ์ของเด็กหญิงสุรัสวดีฯ เกี่ยวกับการรับประทานผลไม้ในสวนหลังตำหนักยังไม่หมดเท่านั้น

"ก่อนไปโรงเรียน เราก็เดินไปมองหาของโปรด นั่นคือราสเบอรี เสด็จฯ ทรงปลูกไว้แยะ ออกผลแดงๆ น่ากินมาก ทุกเช้าก่อนจะเสด็จลง เราก็จะแอบไปเด็ดยืนกินตรงนั้นแหละ ...เสด็จพระนางฯ ก็ทรงสงสัย ..เอ๊.. ทำไมราสเบอรีไม่เคยออกลูกแดงๆ เลย มีแต่ลูกเล็กๆ เขียวๆ แล้วก็หล่นหายไปไหนหมด ...ไม่ทรงทราบหรอกว่าเราเองนี่แหละแอบเด็ดกินหมด"

ระยะนี้ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงจ้างคนขับรถชาวอังกฤษคนหนึ่งชื่อมิสเตอร์เคอร์ลี ข้าหลวงตำหนักไดก์โรดทุกคนประทับใจในฝีมือของสารถีคนนี้เป็นอย่างยิ่ง แต่ไม่ใช่ฝีมือการขับรถ หากแต่เป็นฝีมือการวาดภาพ ดังที่อดีตข้าหลวงเล่าถึงด้วยน้ำเสียงชื่นชม

"...มิสเตอร์เคอร์ลีเป็นอาร์ติสต์มาก่อน แต่พอหลังสงครามโลกเกิดตกงาน ก็มาสมัครเป็นคนขับรถ เสด็จพระนางฯ พอทรงทราบว่ามิสเตอร์เคอร์ลีวาดรูปเก่ง ก็ทรงพอพระทัยมาก โปรดให้วาดลวดลายประดับตามผนังและเพดานห้องบรรทมทั้งของพระองค์เอง และของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ

...แกวาดได้สวยเหลือเกิน วาดเป็นดอกกุหลาบอังกฤษ สีหวานๆ ชมพูบ้าง โอลด์โรสบ้าง เลื้อยเป็นเครือเถาเป็นอยู่บนผนังตรงเชิงเพดาน สีครีม เข้าไปในห้องบรรทมที่ไรก็ต้องแหงนคอดู...”

ดูเหมือนว่าพระชะตาของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะต้องตรงกับ “ศิลปิน” ด้วยความที่พระองค์ก็ทรงเป็นศิลปินผู้หนึ่งเหมือนกัน จึงทรงมีโอกาสได้ชุบเกล้าฯ ข้าราชบริพารผู้มีความสามารถในงานศิลปะ นอกจากกรณีมิสเตอร์เคอร์ลี สารถีแล้ว ยังมีกรณีของนายจินตรัตน์ฯ มหาดเล็กผู้มีความสามารถทางศิลปะอีกแขนง

นายจินตรัตน์ฯ ได้ปฏิบัติงานสนองพระเดชพระคุณอยู่ได้ไม่นานก็กราบทูลลากลับเมืองไทย ไปเข้ารับราชการเป็นประติมากร ในกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร ต่อมาได้เป็นผู้เชี่ยวชาญในงานปั้นและหล่อพระพุทธรูปและรูปปั้นต่างๆ มีผลงานฝากไว้แก่แผ่นดินเป็นจำนวนไม่น้อย

เจ้าฟ้าหญิงโปรดออกกำลังพระวรกายมานับแต่ทรงพระเยาว์ ยิ่งเมื่อทรงย้ายมาประทับที่ตำหนักใหม่ซึ่งมีบริเวณกว้างขวาง ยิ่งทำให้ทรงสำราญพระอิริยาบถและทรงออกพระกำลังได้อย่างสะดวกเต็มที่

สนามเทนนิสหลังตำหนัก จึงเป็นอีกสถานที่หนึ่งซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้ทรงเทนนิสอย่างสำราญพระหฤทัยกับข้าหลวงรุ่นเยาว์

“สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเทนนิสเป็นประจำ ถึงจะไม่ได้ทรงชุดเทนนิส แต่ต้องทรงฉลองพระบาทเทนนิสเสมอ ส่วนเสด็จพระนางฯ นั้นสมัยประทับที่ตำหนักแฟร์ฮิลส์เคยทรงเทนนิส แต่เมื่อทรงย้ายมาไดก์โรดพระชนม์ก็พอสมควรแล้ว เลยไม่ได้ทรงอีก...”

ที่สวนหลังตำหนัก ยังมีกรงนกขนาดใหญ่ที่พระชนนีทรงสร้างไว้เพื่อเป็นที่เจริญพระทัยของเจ้าฟ้าหญิง ทุกเช้าในวันที่มีอากาศดี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะเสด็จลงไปทอดพระเนตรและพระราชทานอาหาร

“...เวลานี้ฟ้าหญิงมีบ้านนกตั้งอยู่ในสวนเรือนหนึ่งแล้ว ฟ้าหญิงประทานชื่อบ้านนกให้ชื่อบุหงาลันตา ฟ้าหญิงเอาขนมปังไปประทานนกทุกเช้าในวันที่อากาศดี ถ้าวันไหนฝนตก ฟ้าหญิงไม่ออกไปประทานขนมปังให้นก เพราะว่าเวลาฝนตกแล้วไส้เดือนมันขึ้นมาจากใต้ดิน วันไหนฝนตกฟ้าหญิงปล่อยให้นกมันหาอาหารของมันเอง...”

เจ้าฟ้าหญิงทรงเล่าถึงบ้านนกบุหงาลันตาของพระองค์

ระหว่างประทับที่ตำหนักไดก์โรด ทั้งสองพระองค์ต้องทรงประสบกับข่าวอันยังความโทมนัสพระหฤทัยอย่างสุดซึ้งอีกครั้งหนึ่ง ได้แก่ ข่าวการเสด็จสวรรคต ของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ขณะพระชนมายุ ๙๓ พรรษา เมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๔๙๘ ณ วังสระปทุม

‘สมเด็จย่า’ ของเจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้ ถึงแม้จะทรงเป็น ‘ย่าใหญ่’ คือพี่สาวของย่า แต่กระนั้น ก็ทรงวางพระองค์เสมือนดังว่าทรงเป็นย่าแท้ๆ ทุกประการ ตั้งแต่แรกที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ประสูติจนเสด็จไปประทับที่อังกฤษ น้ำพระราชหฤทัยของสมเด็จพระพันวัสสาฯ ยังคงเอื้ออารีอยู่ไม่เคยเปลี่ยนแปร

หลายคนเข้าใจว่าสายสัมพันธ์อันดีระหว่าง ‘สมเด็จย่า’ กับ ‘เจ้าฟ้าหลาน’ จะเหินห่างไปนับแต่วันที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จนิราศจากประเทศไทย ทว่าแท้จริงแล้วไม่ได้เป็นเช่นนั้นเลย

สมเด็จพระพันวัสสาฯ ยังทรงห่วงใยในกิจการงานเกี่ยวกับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ โดยตลอด ถึงกับ ‘เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระองค์เอง’ ไปรับ ‘เงินพระราชทานเลี้ยงชีพบาทบริจาริกาในรัชกาลที่ ๕’ จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เพื่อทรงส่งให้เจ้าฟ้าหญิงผู้มีสิทธิรับเงินดังกล่าวโดยชอบธรรม ในฐานะที่เป็นพระราชนัดดาของสมเด็จพระพันปีหลวง

แม้เงินจำนวนนี้จะค่อนข้างน้อย แต่สมเด็จพระพันวัสสาฯ ก็ทรงรับเป็นพระราชธุระอย่างแข็งขัน เพราะทรงเข้าพระราชหฤทัยดีว่าพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ต้องทรงลำบากมากเพียงไรในการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวที่ทรงเป็นหัวหน้าแต่เพียงลำพังในต่างแดน

ครั้นสมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงพระชราภาพมากและเสด็จฯ ไปไหนมาไหนไม่ใคร่จะสะดวก สำนักงานทรัพย์สินฯ จึงนำเงินไปทูลเกล้าฯ ถวายที่วังสระปทุม และจากนั้น ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งผู้แทนพระองค์ไปรับแทน

“เพื่อให้การจ่ายเงินที่กล่าวข้างต้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และมิต้องลำบากในการที่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าจำต้องเสด็จไปทรงรับเงินด้วยพระองค์เอง ในครั้งนี้สำนักงานนี้จะได้นำเงินทั้ง ๒ จำนวน ไปทูลเกล้าฯ ถวาย ณ วังสระปทุมโดยตรง”

หนังสือกราบทูลพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เป็นหลักฐานยืนยันได้ถึงพระมหากรุณาของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

‘ไปรักษาพระองค์ แล้วเสด็จกลับมาหาย่า’

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดเสด็จลงทรงพระดำเนินเล่นในสวน ในวันที่มีอากาศดี

พระราชกระแสของสมเด็จพระพันวัสสาฯ ที่มีไว้กับเจ้าฟ้าหญิงในวันเสด็จออกจากประเทศไทย เมื่อหลายสิบปีก่อนยังคงแนบแน่นอยู่ในความทรงจำของทั้งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี

แต่อนิจจา แม้พระองค์เองก็หาได้ทรงทราบไม่ ว่านั่นจะเป็นรับสั่งสุดท้ายที่ทรงมีกับ ‘เจ้าฟ้าหลาน’

เจ้าฟ้าหญิงไม่ทรงมีโอกาสได้ ‘เสด็จกลับมาหาย่า’ อีกต่อไปแล้ว ในเมื่อบัดนี้ ‘สมเด็จย่า’ ผู้ทรงพระเมตตาการุญอย่างอเนกอนันต์พระองค์นั้นได้เสด็จจากไปอย่างไม่มีวันหวนคืน คงเหลือก็แต่พระมหากรุณาธิคุณที่ยังตรึงแน่นอยู่ในพระทัยของเจ้าฟ้าหญิงกับพระชนนีตราบนานเท่านาน

เมื่อมาถึงช่วงนี้ ความทุกข์ยากและปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะฐานะทางการเงินของครอบครัวเจ้านายไทยครอบครัวเล็กๆ นี้ ได้สูญสิ้นไปหมดแล้วด้วยอานุภาพแห่งความเพียร

ตำหนักไดก์โรดอันโอ่โถงและรื่นรมย์ คือหนึ่งในผลแห่งน้ำพักน้ำแรงของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในการลงทุนทางธุรกิจ และความพยายามเก็บหอมรอมริบมาตลอดระยะเวลานานถึงสิบกว่าปี บนพื้นฐานของความชาญฉลาด และวิสัยทัศน์อันกว้างไกล

ทั้งนี้ ไม่ใช่เพื่อพระองค์เอง หรือเพื่อใครอื่น หากแต่เพื่อผดุงพระเกียรติยศของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ หน่อเนื้อเชื้อไขของล้นเกล้าล้นกระหม่อมรัชกาลที่๖ จนดูเสมือนหนึ่ง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมี “พระพรหม” ผู้สร้างสรรค์สรรพสิ่ง คอยปกปักรักษาชีวิตของพระองค์ให้ผาสุกราบรื่นอยู่ในกุศลกรรมตลอดมา

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า พระพุทธพจน์ที่ว่า *“พรหมาติ มาตา ปิตโร บิดามารดาเป็นพรหมของบุตร”* นั้นเป็นความจริงโดยแท้

ตอนที่ ๒
ผู้ดี

เมื่อย้ายจากตำหนักแฟร์ฮิลส์สู่ตำหนักหลุยส์เครสเซนต์ จนมาถึงตำหนักไดก์โรด คนไทยในอังกฤษก็ยังมาเข้าเฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ตามโอกาสมากบ้างน้อยบ้าง บางคนก็มาเฝ้า ด้วยความจงรักภักดีในพระราชวงศ์ หรือบางคนก็ขอพึ่งพระบารมีให้ช่วยเหลือกิจการต่างๆ

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล) อดีตข้าราชการคนสำคัญในรัชกาลที่ ๖ ได้เรียบเรียงถึงมารยาทอันพึงกระทำข้อหนึ่งว่า

"เมื่อตนเป็นเจ้าของบ้าน ย่อมต้อนรับและเชื้อเชิญแขกไม่เพิกเฉย"

ตัวอย่างที่เห็นชัดก็คือในตำหนักของทั้งสองพระองค์นี้เอง

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงอบรมให้เจ้าฟ้าหญิงทรงเป็นเจ้าบ้านที่ดี ไม่ว่ามีใครมาขอเฝ้า ไม่ว่าเจ้านาย ข้าราชการ บุคคลทั่วไป หรือนักเรียนไทย ก็จะทรงโอภาปราศรัย อย่างอ่อนหวานแช่มชื่น ไม่มีเลยสักครั้งที่ผู้มาเฝ้าจะได้เห็นว่าทั้งสองพระองค์ ทรงแสดงท่าทีเบื่อหน่าย หรือวางพระองค์ปั้นปึ่งแสดงความไม่ไยดีต่อผู้มาขอเฝ้า

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงยินดีเสมอที่มีผู้มาเฝ้า พร้อมทั้งพระราชทานเลี้ยงทุกรายไป ยิ่งถ้าทรงทราบว่าเป็นนักเรียนไทยที่อยู่อังกฤษมานาน คิดถึงอาหารไทยทางบ้านที่จากมา พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะโปรดจัดสำรับอาหารไทยประทานให้ บางทีมีผู้นำผลไม้ไทยที่หารับประทานยากยิ่งในต่างแดนส่งมาถวาย ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้แบ่งให้นักเรียนไทยเหล่านี้ได้รับประทานกัน

ดังที่พันตำรวจเอก อำพล สุนทรเวช ย้อนระลึกถึงความทรงจำเมื่อกว่า ๕๐ ปีก่อน

"เมื่อตอนอยู่อังกฤษ ผมเคยได้รับประทานทุเรียนที่มีคนส่งมาถวายเสด็จพระนางฯ ทุเรียนนั้นปอกเปลือกแล้วเรียบร้อย เรียงอัดมาในปีบแล้วบัดกรีปิด การได้รับประทานทุเรียนขณะอยู่อังกฤษในสมัยนั้นถือเป็นเรื่องพิเศษมาก..."

ข้าหลวงในตำหนักเล่าถึงพระอัธยาศัยโปรดที่จะทรงเข้าสมาคมพบปะผู้คนไว้ว่า

"...จริงๆ แล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ประทับที่อังกฤษ ก็ทรงเหงาบ้างถึงจะไม่ได้ทรงอยู่เฉยๆ ก็ตาม แต่วันๆ ก็ประทับทรงเปียโนหรือทรงถักนิตติ้งซึ่งก็เป็นของประจำที่ทำทุกวัน คิดดูว่าทำอะไรเหมือนๆ กันทุกวันเป็นปีๆ จะชอบยังไง ก็ต้องรู้สึกเบื่อบ้าง

เวลาใครมาเฝ้าถึงทรงยินดีต้อนรับ ทำให้ทรงเบิกบานไปด้วย แถมพระราชทานเลี้ยงและทรงพาเที่ยวชมบ้านเมืองไบรตันอย่างสนุกสนาน..."

ตัวอย่างเช่นเมื่อเดือนเมษายน ๒๔๙๗ ก่อนจะเสด็จย้ายมาประทับที่ตำหนักไดก์โรดไม่นานนัก นายแพทย์มาโฮนี ที่เคยถวายการรักษาพระอาการประชวรของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เมื่อหลายปีก่อน ก็เดินทางจากสหรัฐอเมริกามาเฝ้าถึงไบรตัน การนี้ ทรงเป็นธุระนำคุณหมอไปท่องเที่ยวและแวะสถานที่ต่างๆ ตามต้องการ ตลอดการเดินทาง

"...หมอ Mahony ซึ่งเป็น brain specialist ที่อเมริกามาถึงอังกฤษเมื่อวันที่ ๑๕ เดือนนี้ ในระหว่างหมอ Mahony อยู่กับเรา เราออกไปเที่ยวกับแกแทบทุกวัน เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๘ เราไป Working ตอนเช้า เราให้หมอ Mahony ลงไปที่บ้านเพื่อนแก หลังจากนั้นเราไปบ้าน Mrs. Farmer เรารับประทานน้ำชาที่นั่น หลังน้ำชา เราไปรับหมอ Mahony ที่บ้านเพื่อนแกที่ Working แล้วเราก็กลับบ้าน"

ทรงมีลายพระหัตถ์เล่าพระราชทานมายังคุณสัตยวดีฯ ทางเมืองไทย

"...เช้าวันจันทร์ เราไปแห่งเดียวกับที่เราไปตอนเช้าวันอาทิตย์ หลังจากนั้นเราไปรับ Mrs. Farmer ไปเที่ยว Wargrave เราไปรับประทาน

อาหารกลางวันที่โฮเต็ล St. George & Dragon หลังอาหารกลางวันเราขับเรือเล่นรอบคลอง หลังจากนั้นเราตั้งใจจะไปที่ Windsor Park เผอิญคนแน่น เราเข้าไม่ได้ เราต้องรอไว้วันหลัง”

เรื่องการพายเรือนั้น คุณสะอาดโฉมฯ เล่าไว้ว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงโปรดปรานเป็นอย่างยิ่ง

“...สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดพายเรือมาก เวลาเสด็จไปตาม Park คล้ายๆ Amusement Park จะโปรดให้ดิฉันลงนั่งในเรือเล็กที่มีให้เช่าไว้พายเล่น นั่งกันได้สองคน สมเด็จฯ ทรงพาย ตอนนั้นก็ไม่ทันนึกอะไรหรอก ว่าถ้าเกิดเรือล่มเป็นอันตรายขึ้นมา เราจะทำอย่างไร คงเพราะสมเด็จฯ ทรงพายเรือเป็น และพายได้ดี เลยไม่รู้สึกกลัว”

เมื่อถามถึงพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ว่าทรงเป็นห่วงหรือไม่อย่างไร ขณะเจ้าฟ้าหญิงทรงพายเรือ พันตำรวจเอก อำพลฯ ก็ช่วยเสริมคำตอบว่า

“เสด็จพระนางฯ ประทับบนร้านอาหารริมน้ำทอดพระเนตรอยู่ไม่ห่าง มักจะมีรับสั่งกับผมเกี่ยวกับเรื่องราวสมัยอดีตของท่าน แต่ก็ทรงปล่อย ไม่ได้ทรงเป็นกังวลอะไรมากมาย เพราะทรงทราบว่าสมเด็จฯ ทรงพายเรือได้ และสมเด็จฯ เองก็ไม่โปรดให้ใครมาแสดงท่าทีเป็นห่วงจนเกินเหตุ...”

บางคราว ผู้ที่มาเฝ้าก็เกิดป่วยอย่างกะทันหัน เช่นเมื่อคราวที่พลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร ซึ่งทรงรู้จักคุ้นเคยมานาน แวะเวียนมาเฝ้า และหลังจากนั้นได้ล้มประชวรด้วยโรคมาลาเรีย สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงปรารภถึงด้วยความห่วงใย

“...ท่านชิดมารับประทานอาหารกลางวันที่บ้านเรา ท่านมากับคุณอำนวยกับคุณล้วน และแขกคนอื่นๆ ด้วย หลังอาหารกลางวันคุณอำนวยขับรถไปที่ Aquarium พาท่านชิดไปดูปลาและพวกสัตว์ต่างๆ ใน Aquarium หลังจากนั้นคุณอำนวยพาเราไปที่ Lewes คุณล้วนเล่าให้แม่ก๊ะท่านทรงฟังว่าเวลาท่านชิดขับรถจะกลับบ้าน ท่านไม่สะบาย ตั้งต้นเป็นไข้ Malaria ในรถ คุณกมลเลยต้องขับรถแทนท่านชิด ท่านชิดท่านจับไข้ทุกวัน ฟ้าหญิงคิดว่าท่านชิดคงไปรับเชื้อ Malaria จากเมืองไทยแล้ว...”

ความภักดีที่ท่านชิดทรงมีต่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และน้ำพระทัยที่ทรงมีตอบแทนต่อท่านชิดยังมีพยานให้เห็นปรากฏอยู่ในลายพระหัตถ์ของเจ้าฟ้าหญิงอีกตอนหนึ่งซึ่งทรงเล่าถึงงานวันคล้ายวันประสูติของพระองค์

“ท่านชิดส่งขวดน้ำอบมาถวาย ขวดนั้นสวยมาก ฟ้าหญิงไม่ทราบที่อยู่ของท่านชิดที่จะเขียนไปบอกขอบใจท่าน เลยต้องเขียนไปถึงคุณน้อยให้บอกขอบใจท่านชิดถวาย”

พระจริยวัตรประการนี้แสดงให้เห็นสมบัติของผู้ดีถึงสามข้อในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ

“ผู้ดีย่อมไม่ละเลยที่จะตอบจดหมาย”
“เมื่อผู้ใดได้แสดงคุณต่อตนอย่างไร ควรออกวาจาขอบคุณเขาเสมอ”
และ
“ผู้ดีย่อมรู้คุณผู้อื่นที่ได้ทำแล้วแก่ตน”

ดังที่เคยกล่าวแล้วว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีพระอัจฉริยภาพด้านการคำนวณวันเดือนปีอย่างน่าอัศจรรย์ ความสามารถในส่วนนี้ ทำให้ทรงคลายความเหงาไปได้มาก เพราะโปรดที่จะทรงมีลายพระหัตถ์ไปถามวันเดือนปีเกิดของผู้ที่ทรงรู้จักคุ้นเคยทางเมืองไทย เพื่อจะได้ทรงคำนวณเล่นเป็นที่เพลิดเพลินพระทัย ในขณะเดียวกัน ก็ทำให้ข้าราชบริพารผู้ที่ทรงคุ้นเคยแต่เก่าก่อน ได้ชื่นอกชื่นใจว่าเจ้านายยังทรงระลึกถึงพวกเขาอยู่เสมอ

ดังที่มีลายพระหัตถ์ถามถึงฉลบชลัยย์ (มหานีรานนท์) พลางกูร อดีตครูโรงเรียนราชินี ที่เคยได้มีโอกาสได้มาเฝ้าเจ้าฟ้าหญิงที่เมืองอังกฤษ

“ฟ้าหญิงอยากให้ครูศรีนาถไปถามวันเกิดฉลบชลัยถวาย ว่าเขาเกิดวันที่เท่าไรและเดือนอะไร ปีไม่ต้องถามหรอกจ๊ะ เพราะว่าฟ้าหญิงทราบแล้วว่าฉลบชลัยเขาเกิดปีมะโรง ปีเดียวกับครูศรีนาถ

ฟ้าหญิงเขียนจดหมายไปบอกครูศรีนาถให้ถามวันเกิดฉลบชลัยถวายว่าเขาเกิดวันอะไร ในจดหมายฉะบับที่แล้วมา ครูศรีนาถยังไม่ได้ไปถามถวายเลย เวลาครูศรีนาถได้รับจดหมายฉะบับนี้แล้ว ต้องรีบไปถามวันเกิดฉลบชลัยถวายนะจ๊ะ อย่าให้ทรงคอยนาน มิฉะนั้นจะอัดพระทัย”

แม้พระสหายชาวต่างชาติที่เคยมาเฝ้าเมื่อหลายสิบปีก่อนก็ยังทรงจำได้ และทรงนำมาเล่นเป็นเกมทายวันเกิดและทรงกำหนดกติกากับอดีตพระอาจารย์อย่างสนุกสนาน

“ฟ้าหญิงจะเล่นเดาวันเกิดบาบาร่ากับครูศรีนาถ แล้วครูศรีนาถต้องเล่นด้วยนะจ๊ะ บาบาร่าคือเด็กฝรั่งที่แหม่มเดวิสแกพามาเฝ้าในขณะที่ยังประทับอยู่ที่เมืองไทย เมื่อก่อนบาบาร่าจะไปอยู่อเมริกา แหม่มเดวิสก็พามาเฝ้ากับจอนน้องชายบาบาร่า ฟ้าหญิงจะเดาว่าบาบาร่าเกิดวันเสาร์

ครูศรีนาถจะเดาวันอะไร ห้ามเดาวันซ้ำกับฟ้าหญิง ครูศรีนาถวานไปถามมนพด้วยนะจ๊ะ ...ต้องบอกมนพด้วยนะจ๊ะว่าฟ้าหญิงเลือกวันเสาร์ ห้ามเลือกซ้ำกับของฟ้าหญิง มิฉะนั้น เกมจะไม่สนุก...”

เกมที่เจ้าฟ้าหญิงโปรด ไม่ได้มีเพียงแค่การคำนวณวันเดือนปีเกิด แต่ยังมีเกมทายฝาด่างอีกเกมหนึ่ง

คนทั่วไปได้ยินชื่อเกมนี้แล้วคงจะสงสัยว่าทายอะไร และฝาด่าง

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ฉายพร้อมด้วยพระสหายชาวต่างชาติและข้าหลวง ที่หน้าตำหนักไดก์โรด

คืออะไร ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะเกมนี้ไม่ได้เป็นที่รู้จักกันในวงกว้าง หากแต่เป็นเกมที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระดำริตั้งกติกาและวิธีเล่นขึ้นเองข้าราชบริพารในสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ในยุคก่อนๆ ทุกคนล้วนแต่เคยขบคิดทายคำถามเรื่องฝาด่างของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ มาแล้วทั้งนั้น

เรื่องมีอยู่ว่าเมื่อคราวที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จประพาสชวาเมื่อพระชนมายุราว ๑๒ พรรษา ได้ประทับแรมในโรงแรมแห่งหนึ่ง ซึ่งมีรอยกระดำกระด่างบนฝาห้อง ทำให้ทรงรู้สึกขัดพระเนตรอย่างยิ่ง เพราะแต่ไหนแต่ไรมา เจ้าฟ้าหญิงทรงพิถีพิถันเรื่องความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นพระอุปนิสัยประจำพระองค์มาตั้งแต่ทรงจำความได้

เจ้าฟ้าหญิงทรงมีมโนจริยาอย่างผู้ดี ข้อที่ว่า *"ผู้ดีย่อมพึงใจที่จะรักษาความสะอาด"* อย่างเคร่งครัด ข้าหลวงทุกคนล้วนตระหนักดีว่า สิ่งของเครื่องใช้ ห้องบรรทม และทุกซอกทุกมุมของตำหนัก จะแลดูสกปรกเลอะเทอะ หรือเป็นตำหนิมีรอยกระดำกระด่างไม่ได้เลย หากทอดพระเนตรเห็นแล้วก็จะมีรับสั่งให้ทำความสะอาดในทันที เมื่อเป็นระเบียบเรียบร้อยดีแล้วก็จะทรงสบายพระทัย

"...โฮเต็ลที่ดาหามันอยู่ในป่าเล็กๆ แต่ฟ้าหญิงไม่ทราบชื่อโฮเต็ลว่ามันชื่ออะไร ฝาด่างมันอยู่บนหัวนอน ห้องด่างที่โฮเต็ลดาหาเป็นห้องที่มีฝาผนังเป็นสีชมภู"

รอยฝาด่างที่โรงแรมในเมืองดาหา จึงเป็นภาพติดพระเนตรและเป็นเรื่องค้างคาในพระทัยมานับแต่นั้น จนวันเวลาผ่านไปหลายสิบปี ก็ยังทรงจำได้ แต่คราวนี้ ทรงนำมาเล่นเป็นเกมสนุก โปรดให้ทายว่าฝาด่างที่โรงแรมในเมืองดาหานั้น ด่างทางทิศไหน และคนที่จะเล่นเกมนี้ได้ ต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบอยู่ไม่น้อย

"...ฟ้าหญิงจะเล่นเดาฝาด่างที่ดาหา... ครูศรีนาถจะเลือกทิศอะไรใน ๓ ทิศนี้ ทิศตะวันออก, ทิศเหนือ, หรือทิศใต้

ครูศรีนาถจะเลือกนัมเบอร์ห้องด่างเบอร์อะไร

ฟ้าหญิงจะจำกัดเบอร์ให้ครูศรีนาถ ถ้าครูศรีนาถเลือกทิศตะวันตกต้องเลือกเบอร์ ๓, ๕, ๘, ๑๐, ๑๓, ๑๕, ๑๗, ๒๐, ๒๒, ๒๗ ... ถ้าครูศรีนาถจะเลือกทิศเหนือ ต้องเลือกเบอร์ ๒, ๖, ๑๐, ๑๔, ๑๘, ๑๙... ถ้าครูศรีนาถจะเลือกทิศใต้ ต้องเลือกเบอร์ ๑, ๔, ๗, ๙, ๑๒, ๑๖, ๒๕, ๒๖, ๒๙, ๓๑..."

เกมนี้ยังแสดงให้เห็นว่าเจ้าฟ้าหญิงทรงเป็นผู้มีความสามารถทางด้านภูมิศาสตร์ผนวกกับขนบธรรมเนียมท้องถิ่น เพราะทรงนำเรื่องทิศทางลมที่จะพัดน้ำฝนเข้าหน้าต่างมาตกกระทบบนข้างฝาจนเป็นรอยด่าง ตลอดจนธรรมเนียมที่ไม่ให้นอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก มาเป็นข้อพิจารณาด้วย

"...ฟ้าหญิงทราบอย่างแน่นอนแล้วว่าฝาด่างที่ดาหามันไม่ได้ด่างทางทิศตะวันตกแน่นอน เพราะว่าฝาด่างที่โฮเต็ลที่ดาหามันด่างบนหัวนอน ชาวตะวันออกเขาไม่หันศีรษะไปทางทิศตะวันตกเลย..."

การเล่นเกมนี้ ทรงใช้คำว่า "เล่นพะนัน" แต่แท้จริงแล้วเดิมพันในการเล่นพนันของพระองค์ ไม่ใช้ของมีราคาค่างวด หากเป็นเพียงของกระจุกกระจิกเล็กๆ น้อยๆ ที่ทรงกำหนดขึ้นเพื่อจะได้ทรงสนุกสนานกับบรรดาข้าราชบริพาร โดยเฉพาะครูศรีนาถ และมนพ หรือมานพ ผู้เป็นสามีของครู

"ถ้าฝาด่างที่ดาหามันด่างทางทิศตะวันออกจริงๆ ฟ้าหญิงจะชนะการพะนัน มนพต้องซื้อผ้าปูโต๊ะให้ฟ้าหญิงปัก ถ้าฝาด่างที่ดาหามันด่างทางทิศเหนือจริงๆ มนพจะชนะการพะนัน ฟ้าหญิงอยากทราบว่ามนพต้องการอะไร ครูศรีนาถช่วยถามมนพให้ฟ้าหญิงด้วยนะจ๊ะ ...ถ้าฝาด่างมันด่างทางทิศใต้จริงๆ ครูศรีนาถก็จะชนะการพะนัน ครูศรีนาถจะต้องการอะไรโปรดเขียนมาทูลฟ้าหญิงด้วยนะจ๊ะ"

ท้ายที่สุด ทรงย้ำว่าอย่าเพิ่งซื้อของมาถวายจนกว่าจะแน่ใจว่าพิสูจน์ให้ทราบผลแน่ชัดจริงๆ ว่าฝาด่างทางทิศไหนกันแน่ แสดงให้เห็นได้ชัดถึงน้ำพระทัยใสบริสุทธิ์ ซื่อสัตย์และยุติธรรมแม้แต่ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ

"...อย่าเพิ่งซื้อผ้าปูโต๊ะมาถวายนะจ๊ะ ต้องรอจนกว่าครูศรีนาถจะทราบอย่างแน่นอนว่าฝาด่างที่ดาหามันด่างทางทิศตะวันออกแน่นอน ค่อยซื้อมาถวาย"

นอกจากความเหงาจะคลายไปได้ด้วยเกมสนุกต่างๆ ที่ทรงคิดค้นขึ้นและทรงนำมาเล่นกับข้าราชบริพารทั้งที่อังกฤษ และทางเมืองไทยแล้ว ช่วงเวลาที่ประทับที่ตำหนักไดก์โรด ก็ยังคงมีชาวไทยในอังกฤษมาเฝ้าเหมือนแต่ก่อน เพียงแต่อาจจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปเป็นรุ่นๆ

ข้าราชการสถานทูตส่วนใหญ่ก็ต้องโยกย้ายตามวาระการดำรงตำแหน่ง คนไทยบางส่วนก็ย้ายไปประกอบธุรกิจการงานที่อื่น ส่วนนักเรียนเมื่อจบการศึกษาแล้วก็กลับเมืองไทย คนไทยรุ่นใหม่ๆ ก็เข้ามาแทน ทำให้ทั้งสองพระองค์ได้ทรงรู้จักคนไทยในต่างแดนมากขึ้นทุกปี

นอกจากนี้ก็ยังได้ทรงอุ่นพระทัยที่อย่างน้อยยังมีพระประยูรญาติมาเฝ้าแหนอยู่บ้าง เช่น พระอนุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าในราชสกุลยุคลที่ทรงโปรดปรานมาก ได้แก่ ท่านหญิงอ๋อย หรือหม่อมเจ้ารังษีนภดล ยุคล พระธิดาของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล

เสด็จไปทรงร่วมงานราตรีสโมสรของสามัคคีสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์

ทั้งนี้เมื่อโปรดใคร ก็มักจะพระราชทานตำแหน่งคนสวย, คนโปรด หรือชื่ออันไพเราะเช่นคำว่า “บุหงาลันตา” ซึ่งเป็นคำโปรดของเจ้าฟ้าหญิง แต่กรณีของท่านหญิงนั้นไม่โปรดที่จะพระราชทานชื่อบุหงาลันตาให้ เพราะทรงเกรงพระทัยว่าจะเป็นการต่ำสูง ในเมื่อท่านหญิงอ๋อยทรงเป็นเจ้า

“...ท่านหญิงอ๋อยเป็นคนสวยของฟ้าหญิง แต่ฟ้าหญิงจะประทานให้ท่านหญิงอ๋อยชื่อบุหงาลันตาไม่ได้ เพราะว่าท่านหญิงอ๋อยเป็นหม่อมเจ้า ฟ้าหญิงเลยประทานชื่อคนสวยเบอร์ ๔ (สอาดโฉม) ให้ชื่อบุหงาลันตา...”

วันคืนผ่านไปรวดเร็วสำหรับผู้ดำรงชีวิตอย่างมีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เมื่อมาถึงตอนนี้ ก็ล่วงไปถึง ๒ ทศวรรษแล้วที่เจ้าฟ้าหญิงไม่ได้ทรงสัมผัสผืนแผ่นดินไทย

แต่เดิมที พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงตั้งพระทัยไว้ว่าจะประทับที่อังกฤษเป็นการถาวรเพื่อความปลอดภัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เพราะเสด็จจากมาในระยะที่บ้านเมืองวิกฤตผันผวนอย่างหนักทางการเมือง ไม่ทรงแน่พระทัยว่าเมื่อเสด็จกลับไป จะเกิดเหตุการณ์ซ้ำรอยดังเช่นอดีตอีกหรือไม่ ถ้าเช่นนั้นก็น่าเป็นห่วงสำหรับครอบครัวเล็กๆ ที่มีเพียงแม่และลูกกันเพียงสองคน

บัดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จนิวัตคืนสู่พระนครอย่างถาวร เป็นร่มโพธิ์ทองของเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์และพสกนิกร บ้านเมืองก็เข้าสู่ความเรียบร้อยด้วยพระบารมี ไร้เหตุร้ายน่ากังวล พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงเริ่มจะทรงตระหนักในพระทัยแล้วว่า ‘บ้าน’ ที่แท้และถาวรของเจ้าฟ้าหญิงและพระองค์เองนั้น ควรจะเป็นเมืองไทย

ในขณะเดียวกัน ข้าราชบริพารทางเมืองไทยก็เริ่มคิดถึงเจ้านายมากขึ้นเป็นลำดับ และหวังว่าสักวันหนึ่ง เจ้านายของตนจะได้เสด็จกลับคืนมาให้ชมพระบารมี แม้สักชั่วครั้งชั่วคราวก็ยังดี

อย่างไรก็ตาม สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ยังทรงลังเลพระทัยอยู่ ซึ่งเป็นธรรมดาของผู้ที่คุ้นเคยในถิ่นที่อยู่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นเวลานาน ย่อมรู้สึกหวั่นใจอยู่บ้าง หากจะต้องย้ายออกไปเริ่มฉากใหม่แห่งชีวิต

“...ครูศรีนาถถามฟ้าหญิงว่าเมื่อไรจะเสด็จกลับกรุงเทพ ฟ้าหญิงยังไม่รู้สึกอยากกลับกรุงเทพเลย...ฟ้าหญิงตัดสินใจจะกลับกรุงเทพเวลาฟ้าหญิงอายุ ๔๐ แล้ว ตั้งแต่แรกแม่ก๊ะท่านตัดสินพระทัยจะพาฟ้าหญิงกลับกรุงเทพตอนฟ้าหญิงอายุ ๓๐ อีกสองปีกับสามเดือนกว่าๆ ฟ้าหญิงก็จะ ๓๐ แล้ว...”

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ เมื่อทรงเจริญพระชนมายุประมาณ ๕๐ พรรษา

ทว่าเวลานั้น เจ้าฟ้าหญิงคงยังไม่ทรงทราบว่าอีกไม่ช้า ความตั้งพระทัยนี้จะแปรเปลี่ยนไป

ตอนที่ ๓

ปิตุภูมิ

กรุงเทพมหานคร เมื่อ ๕๐ ปีก่อนนั้น ยังมีฤดูกาลแตกต่างกันเห็นชัดทั้งสามฤดู เมื่อถึงฤดูหนาวก็เรียกได้ว่าหนาวเย็นจนสั่นสะท้าน ลมหนาวแรกๆ ที่โชยมาเป็นสัญญาณของเหมันต์ จะตกอยู่ในช่วงวันปิยมหาราชของทุกปี ถึงวันที่ ๒๓ ตุลาคมทีไร ท่ามกลางอากาศเย็นแจ่มใส ฟ้าสีครามปลอดโปร่ง หนุ่มสาวก็พากันแต่งกายพิถีพิถันทับด้วยเสื้อกันหนาวอย่างโก้ มาเดินชี้ชวนดูพวงมาลาที่พระบรมรูปทรงม้ากันเนืองแน่น

ฤดูหนาวของปี ๒๕๐๐ มีความหมายพิเศษเพิ่มขึ้นสำหรับบรรดาอดีตมหาดเล็ก ข้าหลวง และข้าราชการในรัชกาลที่ ๖ แม้หนาวกาย แต่ในหัวใจกลับอบอุ่นขึ้น เมื่อได้ข่าวที่แน่นอนแล้วว่าต้นเดือนพฤศจิกายนนี้ พระราชกุมารีพระองค์เดียวของล้นเกล้าล้นกระหม่อม จะเสด็จกลับมาทรงเยือนปิตุภูมิ หลังจากเสด็จนิราศไปเป็นเวลาถึง ๒๐ ปี

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงตัดสินพระทัยพาสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ เสด็จนิวัตพระนครเป็นครั้งแรกในรอบ ๒ ทศวรรษ ด้วยเหตุผลสำคัญหลายประการ

นอกจากจะมีพระประสงค์ให้เจ้าฟ้าหญิง ได้เสด็จกลับมาทรงเยี่ยมเยือนปิตุภูมิอันเป็นที่รักยิ่งแล้ว ยังมีมูลเหตุสำคัญอีกข้อ ได้แก่ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระราชมรดกจำพวกเครื่องประดับเพชรและอัญมณีสูงค่า ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ออกแบ่งพระราชทานแก่พระกุลทายาทสายต่างๆ ที่ทรงมีสิทธิ์ในพระราชมรดก

คุณหญิงมณี สิริวรสาร ได้บันทึกเรื่องความเป็นไปเกี่ยวกับพระราชมรดกของสมเด็จพระพันปีหลวงไว้ อันเป็นเรื่องหายากที่คนรุ่นหลังจะรู้ได้

“พระราชทรัพย์ทั้งหมดของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถนั้น เมื่อสวรรคตแล้ว พระคลังข้างที่เป็นผู้ดูแลรักษา ต่อมานายกรัฐมนตรีในยุคบริหารประเทศแบบเผด็จการไม่ยอมให้พระคลังข้างที่นำพระราชมรดกของสมเด็จพระพันปีหลวงออกมาแบ่งระหว่างพระทายาท

อีกหลายปีต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันได้มีพระบรมราชโองการให้พระคลังข้างที่นำทรัพย์มรดกทั้งหมดมาแบ่งระหว่างพระทายาททุกพระองค์ เป็นเหตุให้เจ้านายหลายพระองค์ได้รับส่วนแบ่งเป็นที่ดินและเพชรนิลจินดาอีกเป็นอันมาก”

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ เป็นพระทายาท ผู้มีสิทธิในพระราชมรดก ในฐานะพระราชนัดดาแท้ๆ ในสมเด็จพระพันปีหลวง

อย่างไรก็ดี พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงตั้งพระทัยในตอนแรก ไว้ว่าจะทรงพาเจ้าฟ้าหญิง เสด็จกลับประเทศไทยเป็นการชั่วคราวเท่านั้น จึงมีรับสั่งกับคุณข้าหลวง ให้ดูแลตำหนักไดก์โรดเอาไว้ จนกว่าจะเสด็จกลับ

คุณปิ่วได้เล่าเรื่องตอนนี้ไว้ว่า

“...ท่านรับสั่งว่าจะเสด็จกลับเมืองไทยแค่ชั่วคราว แล้วจะเสด็จกลับมาประทับที่อังกฤษต่อไป ระหว่างไม่ได้ประทับอยู่ที่ไดก์โรด ก็โปรดให้พี่เทพ (เทพ จาตุรจินดา) กับพี่จิรายุ (จิรายุ โชติกเสถียร) มาค้างที่ตำหนักเพื่อช่วยเฝ้าดูแล...”

ระหว่างไม่ได้ประทับที่อังกฤษนั้นเป็นช่วงเทศกาลคริสต์มาสพอดี คุณปิ่วเล่าว่า

“พวกคริสต์มาสแครอล (คณะนักร้องประสานเสียงในเทศกาลคริสต์มาส) จะมายืนร้องเพลงคริสต์มาสที่หน้าตำหนักเป็นประจำทุกปี

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับเสด็จพระนางฯ ท่านโปรดมาก จะโปรดให้เปิดตำหนักต้อนรับ ประทานเลี้ยงขนม จำพวกมิ้นซ์พาย คริสต์มาสพุดดิ้ง ฟรุตเค้กแก่พวกเด็กๆ ที่มาร้องเพลงทุกๆ ปี แถมยังประทานเงินช่วยบำรุงโบสถ์ของพวกเขาด้วย

นักร้องพวกนี้มาที่ตำหนักทุกปี จนเป็นประเพณีมาปีนี้เจ้านายไม่ได้ประทับอยู่ เราก็ไม่รู้จะทำยังไง ไม่มีขนูกขนมจะเลี้ยงเขา ทำไงได้ พวกข้าหลวงก็ต้องแอบปิดไฟมืดตื้ออยู่ในตำหนักกัน ทำทีเป็นว่าไม่มีคนอยู่ แล้วก็แอบส่องดูอยู่ทางช่องหน้าต่าง ลุ้นว่าเมื่อไหร่จะไปกันเสียที

...เห็นนักร้องก็มายืนร้องกันอยู่ตั้งนานสองนาน ก็ไม่มีใครเปิดประตูต้อนรับเหมือนปีก่อนๆ น่าสงสาร...”

ตำหนักไดก์โรด เมื่อขาดเจ้าของ ก็เงียบเหงาไปถนัดตา งานพระราชทานเลี้ยงปีใหม่ปีนี้ก็ไม่ได้จัด

“...ปีก่อนๆ งานปีใหม่ที่ไดก์โรดสนุกมาก เพราะตำหนักกว้างขวาง แขกมากันเต็ม พวกสถานทูตมากันเกือบหมด เสด็จฯ ท่านโปรดให้จัดเป็นงานเต้นรำ มีวงดนตรีมาตั้งอยู่บนชานพักบันไดขึ้นตำหนัก

คุณชายถนัดศรี (หม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์) ยังเคยมาร้องเพลงถวาย จำได้ว่ายืนร้องอยู่หน้าวงดนตรี ตรงบันได

...บางทีก็มีรำวง เสด็จพระนางฯ ทรงรำวงได้งามมาก พระหัตถ์พระกร การตั้งวงต่างๆ งดงามสมกับที่เคยทรงรับราชการในกรมมหรสพ ส่วนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็โปรดทั้งเต้นรำและรำวง ทรงเต้นรำได้ดี แต่รำวงได้งามไม่เท่าพระชนนี...

...ปีที่เจ้านายไม่ประทับอยู่นี่ เงียบเชียบเลย ไม่มีงานรื่นเริง”

ทางอังกฤษเงียบเหงา แต่ทว่าทางฝั่งเมืองไทยกลับคึกคัก ข้าหลวงมหาดเล็กทั้งหลายพากันส่งข่าวบอกกันไปปากต่อปาก ว่าเจ้านายของตนกำลังจะเสด็จกลับมา

คุณหญิงนิธิวดีฯ สะท้อนความทรงจำในช่วงนี้ไว้อย่างแม่นยำ

“...พอข่าวถึงหูข้าหลวงทางเมืองไทย เราก็ตื่นเต้นดีใจกันยกใหญ่ว่าจะได้เฝ้าอีกครั้ง หลังจากไม่ได้เฝ้ามาเป็นสิบๆ ปี รีบโทรศัพท์บอกกันให้วุ่น...นัดกันว่าจะไปรับเสด็จที่ดอนเมือง”

เครื่องบินพระที่นั่งบินออกจากสนามบินฮีธโรว์ กรุงลอนดอน ข้ามน้ำข้ามทะเลนานเป็นวัน ยิ่งใกล้เมืองไทยเข้ามามากเท่าไร ในพระทัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนีก็ทรงตื่นเต้น ไม่แพ้เหล่าข้าหลวงมหาดเล็กที่รอรับเสด็จอยู่ทางเมืองไทย

ในวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๐๐ ถ้าใครไปสนามบินดอนเมืองก็คงได้เห็นผู้คนมากหน้าหลายตา มีสีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส เดินขวักไขว่อยู่ทั่วไป บนกระดานดำหน้าห้องรับรองพิเศษที่ดอนเมืองในวันนี้ เขียนชอล์กขึ้นพระนามไว้ด้วยตัวบรรจงว่า

“พระนางเจ้าสุวัทนา และสมเด็จเจ้าฟ้าหญิงเพ็ชรรัตน์”

แล้วเวลาที่ทุกคนเฝ้ารอก็มาถึง เวลา ๒ นาฬิกา เสียงหึ่งๆ ของเครื่องบินรุ่นเก่าก็ดังกระหึ่มขึ้นบนน่านฟ้าเหนือพระนคร ใกล้สนามบินเข้ามาทุกที ก่อนร่อนต่ำลง จากนั้นไม่นาน เครื่องบินพระที่นั่งของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ก็ลงจอด ณ ท่าอากาศยานดอนเมือง โดยสวัสดิภาพ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี เสด็จลงจากบันไดเทียบเครื่องบิน ตามเสด็จด้วยหม่อมเจ้าจันทรจำรัส เกษมสันต์ และคุณหญิงอรุณธดี จารุดุล

ทุกสายตาของบรรดาข้าราชบริพารในรัชกาลที่ ๖ ต่างจับจ้องมองไปยังหน่อเนื้อเชื้อไขพระองค์เดียว พร้อมด้วยพระวรราชเทวีของล้นเกล้าล้นกระหม่อม ทุกดวงใจเต็มตื้นไปด้วยปีติสุขยากจะสรรหาถ้อยคำมาพรรณนา ข้าหลวงเก่าบางคนถึงกับกลั้นน้ำตาไว้ไม่อยู่ เมื่อได้เห็นเจ้านายผู้ทรงเป็นมิ่งขวัญ เสด็จย่างพระบาทลงเหยียบปิตุภูมิอีกครั้งหลังจากทรงนิราศจากบ้านเมืองไปนานแสนนาน

พระราชกุมารีพระองค์น้อยเมื่อหลายสิบปีก่อน บัดนี้ทรงพระเจริญเป็นเจ้าฟ้าหญิง สิริโฉมโสภาค ข้าหลวงบางคนเห็นแววพระเนตรคมดำขลับ ก็ย้อนรำลึกได้ว่าละม้ายพระเนตรสมเด็จพระพันปีฯ บางคนก็ตื้นตันว่าพระพักตร์ช่างงามถอดแบบพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ไม่ผิดเพี้ยน

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยังมีพระสุรเสียงใสกังวาน พระวาจาอ่อนหวาน และพระจริตกิริยาร่าเริงเหมือนเดิม ใครได้เฝ้าก็อดไม่ได้ที่จะนึกชื่นชมพระชนนีผู้ทรงอภิบาลดูแลอย่างดีเลิศ

นายพจน์ สารสิน นายกรัฐมนตรี และพลตรี หม่อมทวีวงศ์ ถวัลย์ศักดิ์ เลขาธิการพระราชวัง เดินนำคณะที่มารอรับเสด็จ ไปกราบทูลรับเสด็จ ด้วยความชื่นชมยินดี

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ แต่งพระองค์เรียบแต่สง่างาม ในฉลองพระองค์สูทสีอ่อนทับเชิ้ตสีขาว ทรงพระมาลาอย่างสุภาพสตรีอังกฤษ คล้ายกันทั้งสองพระองค์ ทรงแย้มพระสรวล และมีรับสั่งทักทายกับผู้มาเฝ้ารับเสด็จด้วยพระอัธยาศัยละมุนละม่อมเช่นเดิม

๑

๒

๓

๔

๕

(๑) (๔) “พระเสด็จจากฟ้าสุราลัย มาเพื่อให้ฝูงชนกมลปรีดิ์”

(๒) พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงคล้องพระกรนำสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จออกจากห้องรับรองพิเศษของท่าอากาศยาน

(๓) (เครื่องบินหยุดพักที่ท่าอากาศยานแฟรงก์เฟิร์ต ประเทศเยอรมนี

(๕) พระนางเจ้าสุวัทนาฯ มีพระปฏิสันถารกับนายพจน์ สารสิน นายกรัฐมนตรี ซึ่งเฝ้ารับเสด็จ ณ สนามบินดอนเมือง

พันตำรวจเอก อำพลฯ และคุณสะอาดโฉมฯ ซึ่งเดินทางกลับเมืองไทยมาก่อนหน้านั้นแล้ว ก็มาเฝ้ารับเสด็จด้วย

"...คนมารอรับเสด็จ ส่วนใหญ่ก็เป็นข้าฯ ในล้นเกล้าฯ เป็นคนเก่าคนแก่ที่เคยได้รับพระราชทานพระมหากรุณามาทั้งนั้น พอได้เฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ชื่นใจเหมือนได้เฝ้าล้นเกล้าฯ..."

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เมื่อทอดพระเนตรเห็นพระญาติสนิทหรือข้าหลวงเก่าแก่บางคน ทรงจำได้ ก็ทรงตรงเข้าไปสวมกอดด้วยพระหฤทัยโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง บางคนก็นำดอกไม้จัดเป็นช่อเล็กๆ มาทูลเกล้าฯ ถวาย สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงรับแล้วก็ทรงวางไว้อย่างทะนุถนอมบนกระเป๋าใบโตที่ทรงถือคู่พระหัตถ์ตลอดเวลา

เมื่อมีพระปฏิสันถารอย่างทั่วถึงแล้ว จึงเสด็จไปประทับที่บ้านนายมณีพันธ์ จารุดุล พระญาติฝ่ายพระชนนี ซึ่งตั้งอยู่ในซอยสุขุมวิท ๑๖

การเสด็จนิวัตประเทศไทยครั้งนี้ ทั้งสองพระองค์ทรงตั้งพระทัยที่จะเสด็จกลับให้ทันวันคล้ายวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในตอนปลายเดือนพฤศจิกายน เพื่อจะทรงบำเพ็ญพระกุศลอุทิศถวาย หลังจากที่เสด็จไปประทับยังต่างแดนเป็นเวลานับสิบๆ ปี ไม่มีโอกาสจะได้ทรงบำเพ็ญพระกุศลสนองพระเดชพระคุณตามราชประเพณี

แม้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้ทรงสถาปนาพระอารามเป็นวัดประจำรัชกาล เพราะทรงเห็นว่าวัดมีมากแล้ว จึงทรงสถาปนาโรงเรียนมหาดเล็กหลวง หรือต่อมาคือ "วชิราวุธวิทยาลัย" ขึ้นแทนวัด แต่กระนั้น พระองค์ก็ยังมีพระราชหฤทัยผูกพันอยู่กับพระอารามหลวงสำคัญ ๒ แห่ง ได้แก่ วัดบวรนิเวศวิหาร และวัดพระปฐมเจดีย์

วัดบวรนิเวศวิหารเป็นวัดที่เคยประทับขณะทรงผนวช ในสมัยที่ทรงดำรงพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และเป็นพระอารามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมอัยกาธิราช เคยทรงเป็นเจ้าอาวาส

ส่วนพระปฐมเจดีย์ ทรงมีน้ำพระราชหฤทัยผูกพันมาแต่ยังทรงเป็นสยามมกุฎราชกุมารเช่นกัน เพราะครั้งหนึ่ง ได้เคยทอดพระเนตรปาฏิหาริย์ขององค์พระ เป็นรัศมีสว่างพราวเรืองรองไปทั้งองค์ และได้เสด็จฯ ไปประทับแรมที่พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับพระปฐมเจดีย์อยู่เนืองๆ ทั้งยังทรงสถาปนา "พระร่วงโรจนฤทธิ์ศรีอินทราทิตย์ธรรโมภาส มหาวชิราวุธราชปูชนียบพิตร" ไว้เป็นพระพุทธรูปสำคัญแห่งรัชสมัย

ในพระราชพินัยกรรมจึงทรงระบุไว้ว่าให้บรรจุพระบรมราชสรีรางคารของพระองค์ไว้ ๒ แห่ง แห่งหนึ่งคือใต้ฐานพระพุทธชินสีห์ในพระอุโบสถวัดบวรฯ และอีกแห่งคือใต้ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ ณ พระปฐมเจดีย์

การบรรจุพระบรมราชสรีรางคารของล้นเกล้าล้นกระหม่อมที่วัดบวรฯ นั้น หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงมีโอกาสได้ร่วมอยู่ในพระราชพิธีด้วย และได้ตรัสเล่าถึงเหตุการณ์วันนั้นประทานแก่ นายอร่าม สวัสดิวิชัย มหาดเล็ก ไว้ว่า

"...เจ้าพนักงานเจาะช่องเป็นโพรง ขุดลึกลงไปใต้ฐานพระ กะให้พอดีว่าสุดที่กึ่งกลางใต้ฐานพระพุทธชินสีห์ พอพระปกเกล้าฯ ทรงปล่อยเชือกให้ถ้ำศิลาบรรจุพระบรมราชสรีรางคารเลื่อนเข้าไป คนที่เฝ้าฯ อยู่ก็ได้ยินเสียงรอกพาถ้ำศิลานั้นเลื่อนไปตามราง พอสุดช่องที่เขาเจาะไว้ก็ได้ยินเสียงดัง 'กริ๊ก'

...พระบรมราชสรีรางคารไปหยุดอยู่ใต้ฐานตรงกึ่งกลางองค์พระพอดี"

ทั้งนี้ การบรรจุพระบรมราชสรีรางคารรัชกาลที่ ๖ ณ พระปฐมเจดีย์ ก็ใช้วิธีขุดเป็นโพรงลงไปตรงกึ่งกลางใต้ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์เช่นเดียวกัน

วันคล้ายวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ในปี ๒๕๐๐ นี้เอง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้เสด็จไปทรงบำเพ็ญพระกุศลอุทิศถวายเป็นครั้งแรก ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร สถานที่ซึ่งพระบรมราชสรีรางคารของ "ทูลกระหม่อมก๊ะ" บรรจุอยู่

วันนั้นนับเป็นวันประวัติศาสตร์วันหนึ่งของวัดบวรนิเวศฯ มีพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชบริพาร ข้าราชการ และผู้เคยได้รับพระราชทานพระมหากรุณาในรัชกาลที่ ๖ มารอเฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กันนับร้อยคน เจ้านายสำคัญชั้นลูกหลวงในรัชกาลที่ ๕ เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา, พระองค์เจ้าอดิศัยสุริยาภา, พระองค์เจ้าเหมวดี, พระองค์เจ้าวาปีบุษบากร ฯลฯ ก็เสด็จมาประทับร่วมงานกันพร้อมพระพักตร์

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก เมื่อครั้งยังทรงดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมวราภรณ์ ได้ถวายพระธรรมเทศนาหน้าพระที่นั่งไว้อย่างไพเราะจับใจ ใน "อัตตโจทนกถา"

ฉายที่กรุงลอนดอน ก่อนจะเสด็จขึ้นเครื่องบินเพื่อเสด็จกลับประเทศไทย

"...การทรงบำเพ็ญพระกุศลนี้ เป็นการแสดงพระกตัญญูกต-เวทิตาคุณ และเป็นการทรงบูชาด้วยพระคารวะอย่างยิ่งในสมเด็จพระบรมชนกนาถ... พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท เสวกามาตย์ราชบริพาร ผู้จงรักภักดี ก็ได้โดยเสด็จพระกุศลนี้โดยสมานฉันท์ และต่างทรงมีและมีความชื่นชมและเอิบอิ่มในการที่สมเด็จพระภคินีบพิตร ได้เสด็จมาทรงเป็นประธานในโอกาสเหมือนเช่นนี้นับแต่ทรงพระเจริญมา"

พระธรรมวราภรณ์ได้ถวายพระธรรมเทศนาต่อไปถึงความผูกพันระหว่าง "ทูลกระหม่อมก๊ะ" กับพระราชธิดาพระองค์เดียวไว้ด้วย

"...ปรากฏว่าได้ทรงมีพระราชหฤทัยประกอบด้วยพระเมตตากรุณาเป็นอย่างยิ่งในสมเด็จพระภคินีบพิตร แต่ก็ต้องเสด็จสวรรคตละโลกนี้ไปตามธรรมดาของสังขาร ในขณะที่ยังมิทันได้ทรงประกอบอุปการกิจให้สมกับพระเมตตากรุณาที่เปี่ยมอยู่ในพระราชหฤทัย ยังมิทันได้ทอดพระเนตรเห็นความเจริญแห่งสมเด็จพระภคินีบพิตรที่จะเป็นเหตุยังพระราชหฤทัยให้ทรงโสมนัสยินดียิ่งขึ้น

ถึงเช่นนั้นก็ปรากฏว่าได้ทรงมีพระโสมนัสยินดีอย่างยิ่ง ในการที่ทรงได้สมเด็จพระภคินีบพิตร เพราะทรงได้ประสบความสำเร็จแห่งความเป็นพระพรหม คือความเป็นสมเด็จพระชนกนาถ ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่าเป็นพรหมของบุตรธิดา...

แม้เสด็จสวรรคตแล้ว ก็ยังทรงสถิตอยู่ในความเป็นพระพรหม และยังทรงอภิบาลรักษาสมเด็จพระภคินีบพิตร ด้วยพระบารมีธรรมทั้งหลายที่ยังดำรงอยู่..."

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงสดับพระธรรมเทศนาอย่างสงบและตั้งพระทัยนานหนักหนาแล้วที่ไม่ได้ทรงอยู่ท่ามกลางบรรยากาศที่พร้อมพรั่งด้วยพระประยูรญาติและข้าพระบาทผู้จงรักภักดี ถึงทางเมืองอังกฤษ มีคนไทยมาเฝ้าแหนอยู่บ่อยๆ แต่ความรู้สึกผูกพันแต่ดั้งเดิมก็หาเทียบได้ไม่ กับความรู้สึกยามที่เสด็จกลับมาประทับในเมืองไทย ทอดพระเนตรไปทางใดก็ทรงพบเห็นแววตาแห่งความซื่อสัตย์บริสุทธิ์ใจ รายล้อมอยู่รอบด้าน

โอกาสนั้น ทั้งสองพระองค์ได้พระราชทานเงินบำรุงมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งเป็นแม่งานจัดการบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ตลอดมา และทรงพระกรุณาโปรดให้พิมพ์หนังสือพระราชทานเป็นบรรณาการด้วย ธรรมเนียมนี้ยังคงปฏิบัติสืบเนื่องมาไม่ได้ขาด

ปัจจุบัน บรรดาผู้จงรักภักดีในรัชกาลที่ ๖ ก็ยังมาร่วมการพระกุศล ณ วัดบวรนิเวศฯ เป็นประจำทุกปี แต่วันงานได้เลื่อนจากวันที่

ประทับพักพระอิริยาบถในห้องรับรองพิเศษ

๒๕ พฤศจิกายน ไปเป็นวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ตรงกับวันสวรรคตตามปฏิทินสากล

นิวัตเมืองไทยครั้งนี้ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมีโอกาสได้ประทับอยู่บนปิตุภูมิอันเป็นที่รักอีกนานถึงหนึ่งปีเศษ ความตระหนักถึง 'หน้าที่' ที่ทรงมีต่อแผ่นดินเกิด ก็เริ่มเพิ่มพูนมากขึ้นเป็นลำดับ

ตอนที่ ๔
พระราชมรดกล้ำค่า

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณาแบ่งสรรพระราชมรดกในสมเด็จพระพันปีหลวง พระราชทานแก่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ

อุทุมพร (วีระไวทยะ) สุนทรเวช อดีตข้าหลวงในสมเด็จพระพันปีหลวง กล่าวถึง 'ชะตากรรม' ของพระราชมรดกจำพวกเครื่องเพชรพลอยของสมเด็จพระพันปีฯ ในช่วงเวลาเปลี่ยนแปลงการปกครองไว้อย่างน่าสนใจระคนเศร้าใจ

"...เมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๖ ต่อมาในรัชกาลที่ ๗ ก็ยังมิได้เป็นสิทธิ์แก่ผู้ใดอีก กระทั่งเกิดวิกฤตการณ์ในบ้านเมือง คือเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง...ต่อมาเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาขึ้น ผู้สำเร็จราชการและพนักงานผู้รักษาพระราชทรัพย์ในสมัยนั้น ได้อพยพย้ายพระราชทรัพย์อันมีค่าจำนวนมากออกไปเก็บรักษาหลบภัยสงครามไว้ในต่างจังหวัด โดยมิได้มีบุคคลภายนอกทราบว่าอะไรเป็นอะไร และใครเป็นผู้ดูแลรักษาไว้ที่ไหน กล่าวกันว่า มีผู้บังอาจฉวยโอกาสเอาเครื่องราชาภรณ์ส่วนพระองค์ของสมเด็จเหล่านี้บางชิ้นไปแต่งตัวโดยพลการบ้างก็มี และในที่สุดก็ปรากฏว่าถึงกับกระจัดกระจายหายสูญไปบ้าง จนไม่เหลือครบชุดเช่นเดิมอย่างน่าเสียดายยิ่ง...

ปรากฏว่าได้มีบุคคลคณะหนึ่ง พยายามจะใช้อำนาจเล่ห์เหลี่ยมทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อครอบคลุมเอาเครื่องราชาภรณ์อันเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เหล่านี้เข้าไว้เป็นสมบัติของแผ่นดิน แต่ในที่สุดก็ทำไม่สำเร็จ ...จนถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ในปัจจุบันนี้ ทรงพระราชดำริเห็นว่าบรรดาพระทายาทหลายของสมเด็จ...ต่างก็ทรงเจริญด้วยพระชนมายุแล้วแทบทั้งสิ้น สมควรได้รับพระราชทานส่วนแบ่งกันพระราชมรดกสืบเนื่องในราชตระกูลตามสายพระราชโอรสแต่ละพระองค์..."

คุณอุทุมพรฯ ได้บันทึกสายพระทายาทผู้รับพระราชทานพระราชมรดกไว้ว่า

"สายที่ ๑ คือ สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พระราชธิดาในรัชกาลที่๖ และพระมเหสีเทวีและพระสนมเอกในรัชกาลที่๖ กล่าวคือ สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา, พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี, พระนางเธอลักษมีลาวัณ และพระสุจริตสุดา พระสนมเอก

สายที่ ๒ คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ พระโอรสในสมเด็จฯ เจ้าฟ้าจักรพงษภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ กับหม่อมคัทริน

สายที่ ๓ คือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา พระธิดาพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช พระโอรส และหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร จุฑาธุช พระชายา ในสมเด็จฯ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกกรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย

สายที่ ๔ คือ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗

...พระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นประธานในการแบ่งพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์"

เจ้าฟ้าหญิงกับพระชนนีผู้ทรงมีสิทธิตามสายที่ ๑ ทรงได้รับพระราชทานที่ดินบางส่วน พร้อมเครื่องประดับชุดใหญ่ มาเป็นจำนวนไม่น้อย เช่น ชุดเพชร ซึ่งประกอบด้วยสร้อยเพชรลูกกลมขนาดเขื่องเรียงกันรอบพระศอ ชาววังเรียกกันว่า "สร้อยเพชรแม่เศรษฐี" ใครที่เคยได้เพ่งพินิจพระบรมฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระพันปีฯ ก็คงจะจำได้ติดตา

ในชุดเพชร ยังมีศิราภรณ์เพชรแบบเปล่งประกายรัศมีเป็นแฉกแหลมตลอดองค์ ที่เรียกกันว่า Fringe Tiara ฝีมือช่างราชสำนักฝรั่งที่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงซื้อหามาเมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรป ทั้งยัง

มีพระปั้นเหน่งหรือหัวเข็มขัดฝังเพชรลูกขนาดใหญ่นับสิบเม็ด แต่ละเม็ดสามารถหมุนเกลียวถอดออกมาได้อย่างน่าอัศจรรย์ พร้อมรัดพระองค์ทองคำฝังเพชรลูกเป็นระยะ ตลอดเส้น

ทองคำทำรัดพระองค์นั้นตีเป็นแผ่นบางเล็ก แล้วจับมาร้อยเหลื่อมซ้อนกันคล้ายเกล็ดงู เกล็ดอ่อนจนสามารถขยับพลิ้วไหวแนบบั้นพระองค์ได้เนียนน่าชม พระปั้นเหน่งและรัดพระองค์นี้เข้าชุดกันกับวลัยพระกรประดับเพชรลูกอีกสององค์

จี้เพชรเม็ดใหญ่อีกชิ้นหนึ่ง ประดับด้วยรูปจักรีภายใต้อุณาโลมและพระมหาพิชัยมงกุฎ แต่ละส่วนสามารถถอดได้เป็นชิ้นๆ ใครได้พินิจดูแล้วต่างก็อดทึ่งไม่ได้ในกลไกอันวิเศษ ส่วนจี้เพชรเม็ดใหญ่น้ำงามเลิศสีขาวใสอีกองค์ ฝังอยู่เรือนรูปดอกไม้ ฉลุโปร่ง ดูงดงามน่ารัก น่านับถือฝีมือช่างที่ออกแบบเรือนเพื่อฝังเพชรเม็ดขนาดเกือบสิบกะรัต ให้กลับดูโปร่งเบาจนไม่รู้สึกเทอะทะแม้แต่น้อย

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยังทรงได้รับพระราชทานศิราภรณ์อีกองค์เป็นรัดเกล้าแบบไทย ประดับเพชรลูกสีออกเหลืองนวลน้ำงามระยับ สามารถคลี่ออกเพื่อคาดไปตามความโค้งพระเศียรเหมือนการทรงศิราภรณ์แบบตะวันตกก็ได้ หรือจะต่อกันเป็นวงกลมเหมือนรัดเกล้าแบบโบราณก็ได้ กระบวนลวดลายล้วนประณีตอย่างไทย สันนิษฐานว่าสมเด็จพระปิยมหาราชทรงกำหนดแบบส่งไปให้ช่างยุโรปทำถวาย

นอกจากชุดเพชรแล้ว ยังมีชุดมรกต ประกอบด้วยเข็มกลัดมรกตสีเขียวสดใส มีระย้าตุ้งติ้งเป็นมรกตและเพชรรูปหยดน้ำ ล้อมด้วยดอกไม้และริบบิ้นเพชร สามารถประกอบเข้ากับสร้อยพระศอมรกตคั่นด้วยเพชรเหลืองก็ได้ หรือจะถอดเพื่อทรงแยกชิ้นกันก็ได้

สร้อยพระกรแบบอาร์ตเดโก (Art Deco) หลายเส้น ฉลุลวดลายเป็นเส้นสายและรูปทรงเรขาคณิตขัดไขว้กันอย่างละเอียด สลับด้วยไพลินบ้าง มรกตบ้าง งดงามแปลกตา

นอกจากนี้ยังมีเครื่องประดับชิ้นเล็กๆ อีกหลายองค์ ที่ไม่ได้สูงส่งแต่เพียงมูลค่าเท่านั้น หากแต่ยังเลิศล้ำด้วยคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และเป็นพระราชานุสรณ์ถึง ‘สมเด็จย่า’ ที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเคารพเทิดทูนเสมอ แม้จะไม่ทรงมีโอกาสได้ทันเห็นพระองค์

เครื่องประดับอันเป็นพระราชมรดกทั้งหมดนี้ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงถือเป็นของสูงของพระบรมราชจักรีวงศ์ สิ่งของส่วนที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงได้รับพระราชทานแบ่งสรรมานั้น พระชนนีจะไม่ทรงนำมาทรงเด็ดขาด ด้วยทรงระมัดระวังว่าพระองค์มีพระกำเนิดเป็นสามัญชนมาแต่เดิม เกรงจะเป็นการไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง เพราะเครื่องเพชรส่วนนี้ล้วนแต่เป็นของที่สมเด็จพระพันปีหลวง เคยทรงมาแล้วทั้งสิ้น

แต่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะทรงจัดให้เจ้าฟ้าหญิง ในฐานะพระราชนัดดาของสมเด็จพระพันปีฯ ทรงประดับในโอกาสอันสมควร ทว่าก็ไม่ได้บ่อยครั้งนัก เพราะสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่โปรดที่จะทรงเครื่องประดับชิ้นใหญ่ๆ ที่แลดูหรูหราอลังการเกินไป ยิ่งถ้าเป็นงานกลางวัน ส่วนมากก็ทรงแค่สร้อยพระศอมุกเส้นเล็กๆ กับเข็มกลัดเท่านั้น

“ฟ้าหญิงมีมากแล้ว ฟ้าหญิงพอแล้ว”

นี่คือรับสั่งตอบของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เวลามีผู้กราบทูลเสนอให้ทรงสรรหาเครื่องเพชรพลอยมาเป็นสมบัติเพิ่มเติมส่วนพระองค์

ตอนท้ายของพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ในการแบ่งสรรพระราชมรดกครั้งนี้ มีพระบรมราโชวาทเตือนพระสติบรรดาพระทายาททั้งหลายที่เพิ่งได้รับสมบัติมูลค่ามหาศาลไว้ในความครอบครองไว้ ว่า

“...ทรัพย์สินที่ตกมาเป็นพระราชทรัพย์ของพระองค์นี้ เดิมเป็นพระราชทรัพย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และที่พระราชทรัพย์นี้อยู่มาได้ โดยมิขาดตกบกพร่อง ก็ด้วยพระมหากรุณาเที่ยงธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์ ที่ได้เสวยราชย์สืบต่อกันมา

จึงทรงขอเตือนให้ท่านที่จะได้รับพระราชทานไป ได้ทรงระลึกว่าเป็นของมีค่าอันสูง เป็นเครื่องเตือนพระหฤทัยผู้ได้รับพระราชทาน ให้ทรงปฏิบัติพระองค์ให้สมแก่พระมหากรุณาดังว่ามา”

การแบ่งพระราชมรดกในครั้งนั้น กระทำขึ้นเฉพาะพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน และยังมีผู้ใหญ่ที่ทันรู้เห็นเหตุการณ์อยู่หลายคน ทุกคนเล่าตรงกันว่าพระราชมรดกส่วนนี้ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงรับพระราชทานมาพร้อมกับทรงกราบบังคมทูลพระกรุณาถวายคำมั่นสัญญาข้อหนึ่งกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้

“...เสด็จพระนางฯ กราบบังคมทูลว่าพระราชมรดกที่ได้รับพระราชทานมานี้ทั้งหมด จะไม่ทรงยักย้ายถ่ายเท หรือขายให้ใครเด็ดขาด ถึงจะทรงต้องการเงินแค่ไหน ก็จะทรงขายสมบัติของใหม่ของพระองค์เท่านั้น จะไม่ทรงขายเครื่องเพชรของสมเด็จพระพันปีฯ ให้ไปตกอยู่ในมือผู้ใด

...ทรงตั้งพระทัยไว้ว่า ในที่สุดแล้วในวันข้างหน้า เมื่อถึงเวลาพระราชมรดกส่วนนี้จะต้องกลับเป็นของพระราชวงศ์จักรีอีกครั้งหนึ่ง”

๑

(๑) “จี้เพชรลูกเม็ดเชื่องล้อมเพชรผูกลายเป็นดอกไม้ ออกแบบได้งดงามแลดูไม่หนักและเทอะทะ
(๒) จี้เพชรรูปพระบรมราชสัญลักษณ์จักรีเปล่งรัศมีภายใต้อุณาโลม และพระชฎาห้ายอด แต่ละส่วนสามารถถอดแยกได้เป็นชิ้นๆ
(๓) สร้อยพระกร และนาฬิกาข้อพระกรที่ฉลุเป็นลวดลายอย่างประณีตบรรจง
(๔) พระสังวาลรูปปูนประดับเพชร
(๕) พระปั้นเหน่งเพชร พร้อมรัดพระองค์ทองคำประดับเพชร
(๖) สร้อยมรกตล้อมเพชร คั่นด้วยเพชรลูกสีเหลือง
(๗) วลัยพระกรเพชร
(๘) เข็มกลัดมรกตที่สามารถนำไปคล้องเป็นจี้ห้อยเข้าชุดกับสร้อยมรกตได้

๒

๓

๔

๕

๖

๗

๘

ปลายปี ๒๕๐๐ นั้นเอง ก็มีเหตุการณ์ให้พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงปีติครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ในพระเกียรติยศที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงได้รับพระราชทาน

ในวันที่ ๔ ธันวาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้ทั้งสองพระองค์เฝ้าฯ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต

วันนั้น ทรงพระมหากรุณาพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุด แก่สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ นั่นคือ เครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่ง “มหาจักรีบรมราชวงศ์” นับเป็นพระเกียรติยศอย่างยิ่งสำหรับเจ้านายฝ่ายใน

ตามธรรมเนียมแต่ก่อน เครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์ตระกูลนี้จะพระราชทานเฉพาะแก่เจ้านายชั้นสูงในพระราชวงศ์เท่านั้น ปกติแล้วเจ้านายฝ่ายหน้าจะได้รับพระราชทานกันมากกว่า อย่างที่หม่อมเจ้าหญิงองค์หนึ่ง เคยตรัสเปรียบเปรยไว้ ว่า

“สายสะพายจักรีน่ะ ถ้าเป็นเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ผู้ชาย พอทรงร้องอุแว้ออกมาก็หมายความว่ามีสิทธิจะได้แล้ว...”

ในความเป็นจริงคือเจ้านายฝ่ายหน้าซึ่งเป็นชาย ส่วนใหญ่มักรับราชการ จึงมีความดีความชอบแก่แผ่นดินเป็นที่เห็นกันชัดเจน เป็นโอกาสที่จะได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ได้มากกว่าเจ้านายสตรีฝ่ายใน ซึ่งจะได้รับพระราชทานเฉพาะบางพระองค์ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงยกย่องว่ามีพระเกียรติยศสูงส่ง หรือได้ทรงประกอบคุณงามความดีเป็นที่ประจักษ์

พระราชธิดาพระองค์เดียวในสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทั้งยังทรงเป็นพระราชภคินีของพระมหากษัตริย์สองรัชกาล เป็นผู้ดำรงพระฐานันดรสูงยิ่งในพระบรมราชวงศ์ จึงเป็นพระญาติที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอย่างสมพระเกียรติยศ

ภาพเจ้าฟ้าหญิง ทรงประดับสายสะพายสีเหลืองสว่าง พร้อมด้วยสายสร้อยและดาราฝังเพชรระยิบระยับ ออกแบบงามประณีต ฝีหัตถ์เจ้าครอกต๋ง หรือหม่อมเจ้าประวิช ชุมสาย นายช่างเอกแห่งกรุงสยาม จึงเป็นภาพที่ก่อความโสมนัสอย่างหาที่เปรียบมิได้แก่พระชนนี ผู้ทรงทุ่มเทชีวิตเพื่อพระธิดาพระองค์นี้ตลอดมา

หลังจากนั้น อีกเพียง ๕ เดือน ในพระราชพิธีฉัตรมงคลปีรุ่งขึ้น ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า (ฝ่ายใน) แก่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ อีกตระกูลหนึ่ง

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมอัยกาธิราชของทั้งพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงสถาปนาขึ้นในโอกาสที่พระบรมราชจักรีวงศ์ได้ปกครองสยามประเทศมาครบ ๙๐ ปี ทรงกำหนดภาษิตของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลนี้ไว้เป็นคติเตือนใจให้ผู้รับพระราชทานทุกคน ได้สำนึกถึงหน้าที่อันสำคัญสูงสุดว่า

“เราจะบำรุงตระกูลวงศ์ให้เจริญ”

ตระกูลวงศ์คือหน่วยย่อย ผนึกกำลังรวมกันเข้าเป็นบ้านเมือง หากว่าทุกคนมุ่งมั่นจะบำรุงตระกูลวงศ์ของตนให้ดีให้เจริญ ไม่มีข้อตำหนิด่างพร้อย ก็เท่ากับบ้านเมืองก็ย่อมได้รับการทำนุบำรุงให้รุ่งเรืองไปด้วยพร้อมกัน

พื้นขอบดวงตราลงยาสีน้ำเงินเข้ม ส่งให้ตัวอักษรสีทองเล็กๆ ที่สลักภาษิตไว้นั้นดูเด่นสะดุดตา เป็นเครื่องย้ำเตือนพระทัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ให้ทรงตระหนักถึงพระภารกิจอันยิ่งใหญ่ที่ทรงมีต่อ “พระบรมราชจักรีวงศ์” อันเป็นราชตระกูลวงศ์ของพระองค์

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเล่าประทานข้าราชบริพาร ว่าครั้งหนึ่งทรงพาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จไปเฝ้าฯ พระเจ้าอยู่หัว เป็นการส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชกระแสชวนให้เสด็จกลับมาประทับในเมืองไทยเป็นการถาวร ว่า

“บ้านเมืองไม่มีปัญหาแล้ว เสด็จกลับเถอะ...”

ทั้งสองพระองค์จึงทรงตัดสินพระทัยนับแต่นั้น ว่าทรงเลือกที่จะประทับบนผืนแผ่นดินไทย อันจะเป็น ‘บ้าน’ หลังเดียวนับแต่นี้ จนตลอดพระชนมชีพ

เรื่องน่าเศร้าแต่เป็นความจริง ก็คือพระวรราชเทวีในสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า มิได้ทรงมีที่อยู่อาศัยเหลืออยู่บนแผ่นดินที่ครั้งหนึ่งพระสวามีทรงเป็นถึง ‘พระเจ้าแผ่นดิน’ เพราะ ‘บ้าน’ หลังเดียวที่ทรงมีคือตำหนักสวนรื่นฤดี ตรงถนนราชสีมาตัดกับถนนสุโขทัย ก็จำต้องทรงขายให้แก่กองทัพบก และที่ดินผืนใหญ่ริมน้ำเจ้าพระยา ก็ต้องทรงขายให้รัฐบาล เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายส่วนพระองค์ระหว่างประทับอยู่ในอังกฤษ

เมื่อทรงตัดสินพระทัยแล้วว่าจะเสด็จกลับมาประทับในเมืองไทย พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงต้องเริ่มมองหาที่ตั้งถิ่นฐานใหม่อีกครั้ง อย่างแรกคือทรงมองหาที่ดินที่เหมาะสม เพื่อสร้าง ‘บ้าน’ หลังใหม่ อยู่กันสองแม่ลูกและข้าราชบริพารเท่าที่จำเป็น

เรื่องจะซื้อที่ดินในตัวเมืองกรุงเทพฯ เป็นการสิ้นเปลืองเงินมากเกินไป เพราะที่ดินทวีราคาแพงขึ้นมากหลังสงคราม เมื่อพระนางเจ้า

๑

๓

๔

๒

๕

(๑) *พระรูปสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงศิราภรณ์และสร้อยเพชรพระราชมรดกสมเด็จพระพันปีหลวง วาดโดยนายจักรพันธ์ โปษยกฤต*

(๒) *ทรงประดับสายสร้อยรัตนวราภรณ์ พร้อมด้วยสร้อยมุกและจี้พระบรมรูปรัชกาลที่ ๖ แก้วผลึกแกะสลักและลงยา*

(๓) *ทรงประดับรัดเกล้าแบบไทย และศิราภรณ์แบบ Fringe Tiara ซึ่งทรงแปลงเป็นสร้อยพระศอ พร้อมด้วยสร้อยพระศอเพชรแม่เศรษฐี ที่ข้อพระกรทั้งสองประดับวลัยพระกรเพชร*

(๔) *ทรงอาภรณ์ชุดเพชร พร้อมพระปั้นเหน่ง และเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์*

(๕) *สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระสังวาลรูปปู คล้องด้วยจี้เพชรรูปจักรีใต้พระฐาห้ายอด พระราชมรดกในสมเด็จพระพันปีหลวง ส่วนสร้อยพระศอเพชรนั้นเป็นของที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงซื้อจากประเทศอังกฤษ*

สุวัทนาฯ ทรงพาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กลับมาสู่ปิตุภูมิ ก็ต้องทรงคำนึงถึงทรัพย์ส่วนพระองค์ที่จะต้องใช้จ่ายไปจนตลอดพระชนมชีพด้วย เพราะมิได้ทรงทำธุรกิจซื้อขายที่ดิน พันธบัตรและหุ้นอย่างเมื่ออยู่ในอังกฤษได้อีกแล้ว

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง กรุงเทพฯ เริ่มขยายไปทางทิศตะวันออก ชานเมืองที่เดี๋ยวนี้เรียกว่าสุขุมวิทตามชื่อถนน สมัยนั้นเรียกว่า “บางกะปิ” เริ่มต้นตั้งแต่สุดถนนเพลินจิตที่ทอดถึงทางรถไฟช่องนนทรี ผ่านซอยนานาเหนือและใต้ เรื่อยไปจนถึงสะพานพระโขนงแล้วหยุดอยู่แค่นั้น พ้นสะพานไปแล้วเป็นทุ่งนาสองข้างทางเวิ้งว้างไปจนสุดสายตา

ภาพเหล่านี้ต่างจากสุขุมวิทในปัจจุบันโดยสิ้นเชิง คนรุ่นใหม่ไม่มีทางจะนึกภาพถนนสุขุมวิทเมื่อกึ่งศตวรรษที่แล้วออกได้เลย

“บนถนนสุขุมวิท มีวัดใหม่อยู่วัดหนึ่ง ผาติกรรมมาจากการสร้างท่าเรือคลองเตย ชื่อ วัดธาตุทอง ซึ่งก็ถือเป็นวัดชานเมือง แต่นับว่าใกล้ความเจริญมากกว่าวัดอื่นเพราะอยู่ติดถนนใหญ่ซึ่งเป็นถนนลาดยาง คนเริ่มทยอยกันมาอยู่ที่ชานเมืองแห่งใหม่ แต่ก็ยังมีไม่มาก ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่แถวซอยต้นๆ ไม่เกินสุขุมวิท ๑๐

ไกลออกไปมากเท่าไรก็ยิ่งมีคนน้อยลงเท่านั้น ทุ่งนายังมีเห็นอยู่ทั่วไปลึกจากถนนใหญ่ไม่เกิน ๕๐๐ เมตร บางแห่งมีสวนผลไม้อยู่ประปรายหลังบ้านริมถนน แถวซอยกลางและเอกมัย มีบ้านปลูกอยู่ห่างๆ กันตอนต้นซอย ลึกเข้าไปเป็นกระท่อมชาวนากลางทุ่งนา บางแห่งก็เป็นบึงใหญ่เลี้ยงปลา”

คนที่เคยอยู่ย่านสุขุมวิทย้อนภาพอดีตอันรื่นรมย์เมื่อกึ่งศตวรรษก่อนเอาไว้

“...นานาใต้ยังมีสวนผักของคนจีน ห่างจากปากซอยไม่ถึงหนึ่งกิโลเมตร ริมถนนสุขุมวิทยังไม่มีตึกแถว มีแต่ตึกที่อยู่อาศัย ในบริเวณบ้านกว้างขวางงดงามด้วยต้นไม้ใหญ่ ริมถนนของซอยต้นๆ มีตึกแบบนี้หลายตึก เรียงรายสองข้างถนน

ข้างถนนมีคูน้ำสะอาด น้ำไหลถ่ายเทได้ตลอดสาย เวลาใครจะเข้าบ้าน ต้องเดินหรือขับรถข้ามสะพานข้ามคูก่อนจะถึงประตูบ้าน คูกว้างขนาดเรือแจวผ่านไปมาได้”

ชีวิตที่ห่างไกลความแออัดวุ่นวายในเมืองเช่นนี้ เป็นที่ประทับพระทัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ผู้โปรดความเรียบง่ายและบรรยากาศสงบสบาย ไม่พลุกพล่านจอแจ ซ้ำราคาก็ยังถูกกว่าที่ดินในเมืองมากนัก เมื่อประทับที่บ้านของนายมณีพันธ์ฯ ได้ระยะหนึ่ง จึงทรงย้ายไปประทับในบ้านของหลวงเสถียรโชติสาร (จรัล โชติกเสถียร) ซึ่งอยู่ห่างออกไปอีก ในซอยสันติสุข หรือที่ต่อมาเรียกว่าซอยสุขุมวิท ๓๘

บ้านของหลวงเสถียรฯ อันเป็นประวัติศาสตร์ในพระชนมชีพฉากหนึ่งของทั้งสองพระองค์นี้ ต่อมา ได้เปลี่ยนเจ้าของไป กระทั่งปัจจุบันเป็นทำเนียบเอกอัครราชทูตนอร์เวย์ประจำประเทศไทย

หลวงเสถียรฯ เป็นบุตรของคุณหญิงมณี พิพิธภัณฑวิจารณ์ ซึ่งมีศักดิ์เป็นป้าแท้ๆ ของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ดังนั้น หลวงเสถียรฯ ก็ไม่ใช่ใครอื่น เป็นพระญาติมีศักดิ์เป็น ‘ลูกพี่ลูกน้อง’ คนหนึ่งของพระองค์

‘ซอยสันติสุข’ นั้นจะว่าไปแล้วก็สันติสุขสมชื่อ เพราะอยู่ห่างไกลจากความจอแจทั้งปวง ซอยนั้นยังมีไม้ยืนต้นใหญ่ๆ เช่น ต้นหูกวาง ต้นก้ามปู ยืนเรียงรายให้ความร่มเย็นตลอดซอย บ้านช่องก็บางตา ไม่มีอาคารพาณิชย์หรืออาคารชุดที่ผุดขึ้นราวกับดอกเห็ดดังเช่นทุกวันนี้

เยื้องกับบ้านหลวงเสถียรฯ มีที่ดินผืนใหญ่ราว ๗ ไร่ แปลงหนึ่งเป็นที่ถูกพระทัยอย่างยิ่ง ที่ดินผืนนั้นยังว่างเปล่าอยู่ ด้านตะวันออกของที่ดินติดกับซอยบ้านกล้วยใต้ หรือสุขุมวิท ๔๐ ด้านตะวันตกติดกับซอยสันติสุข

ที่ดินผืนนี้แบ่งเป็นสองส่วน เพราะมีเจ้าของสองราย รายหนึ่งคือนายแมนฟุ้ง เนียวกุล อีกรายคือนายเอ. อี. นานา ในที่สุดก็ทรงติดต่อซื้อจากเจ้าของทั้งสองราย ด้วยเงินส่วนพระองค์

เงินที่ทรงนำมาซื้อที่ดินนี้ ข้าหลวงเล่าถึงที่มาไว้อย่างน่าสนใจ

“...เสด็จพระนางฯ ทรงซื้อที่ดินในซอยสันติสุขด้วยเงินจากการขายมรกตเพียงเม็ดเดียว มรกตนั้นไม่ใช่ของเก่าซึ่งเป็นพระราชมรดกของสมเด็จพระพันปีฯ แต่เป็นของที่ทรงซื้อเก็บไว้สมัยประทับที่อังกฤษ...”

คำบอกเล่านี้ สะท้อนภาพความจริงได้ ๓ ประการ

ประการแรกก็คือที่ดินย่านสุขุมวิทในสมัยนั้น ยังมีราคาไม่สูงมากนัก

อีกประการหนึ่งก็แสดงให้เห็นได้ว่า พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมีสายพระเนตรแหลมคมยิ่งในการซื้อเพชรพลอยเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคง

นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความแน่วแน่ต่อพระปณิธาน ไม่ยอมขายพระราชมรดกเก่าแก่ของพระราชวงศ์ที่ทรงได้รับพระราชทานมา

ตอนที่ ๕
อำลาอังกฤษ

ระหว่างประทับอยู่ในประเทศไทย ทั้งสองพระองค์ก็ทรงมีเวลาว่างพอที่จะเสด็จไปทอดพระเนตรความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง ประพาสสถานที่ต่างๆ ในพระนคร และเสด็จไปเฝ้าเจ้านายผู้ใหญ่รุ่นก่อนๆ ที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเคยเฝ้ามาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไปเฝ้าเจ้านายฝ่ายในชั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๕ ที่ชาววังออกพระนามเรียกขานกันโดยลำลองว่า “เสด็จ” ทุกพระองค์ที่ยังมีพระชนม์อยู่ เช่น เสด็จพระองค์อาทรทิพยนิภา เสด็จพระองค์อดิศัยสุริยาภา เสด็จพระองค์เหมวดี และเสด็จพระองค์วาปีบุษบากร

เจ้านายลูกหลวงในรัชกาลที่ ๕ ทรงออกพระนามสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ว่า ‘เจ้าฟ้า’ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงออกพระนามเจ้านายผู้ใหญ่ด้วยความเคารพว่า ‘เสด็จอา’ ทุกพระองค์

‘เสด็จ’ พระองค์ที่ทรงพระเมตตาอารีต่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เป็นพิเศษ ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเหมวดี ทรงรับที่จะนำเสด็จเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี ไปเฝ้าเจ้านายชั้นผู้ใหญ่อื่นๆ อีกจนครบทุกพระองค์ และเมื่อทรงมีเวลาว่างก็เสด็จมาเฝ้า ‘เจ้าฟ้า’ เป็นประจำ

เวลาล่วงผ่านไปอีกหลายเดือน ที่ทั้งสองพระองค์ประทับอยู่ในประเทศไทย ทรงเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีในการดำรงพระชนมชีพ ให้เกิดความคุ้นเคยกับชีวิตช่วงใหม่ได้ราบรื่น ทรงสัมผัสได้ถึงความร่มเย็นเป็นสุขจากน้ำพระทัยของพระประยูรญาติและความภักดีแน่นแฟ้นจากข้าราชบริพารเก่าแก่ตั้งแต่ครั้งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยังทรงพระเยาว์ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีคุณค่าอันทรงหาไม่ได้ในแดนไกล การตัดสินพระทัยที่จะเสด็จกลับมาประทับบนแผ่นดินไทยอย่างถาวร จึงไม่ใช่เรื่องยากเย็นสำหรับเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ ซึ่งขณะนั้นรับราชการอยู่กรมอู่ทหารเรือ เป็นสถาปนิกออกแบบก่อสร้างตำหนักใหม่ในซอยสันติสุข

พลเรือตรี สมภพฯ หรือที่ข้าในพระองค์สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เรียกว่า ‘คุณสมภพ’ เป็นสถาปนิกที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น ได้ออกแบบงานสถาปัตยกรรม และตกแต่งภายในให้อาคารสถานที่ทางราชการหลายแห่งต่อมาได้เป็นราชบัณฑิต และศิลปินแห่งชาติในที่สุด

ภรรยาของคุณสมภพฯ ชื่อ จุนเจือ เป็นหลานของคุณแผ้ว ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา ข้าหลวงเก่าแก่ของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ และยังเคยเดินทางไปเฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ที่ตำหนักไดก์โรดด้วย

เมื่อคุณสมภพฯ ร่างแบบและนำมากราบทูลปรึกษาให้ทรงติชมแก้ไขจนเป็นที่พอพระทัยแล้ว จึงเริ่มลงมือสร้างตำหนัก โดยบริษัทสี่พระยาวัตถุโบราณ จำกัด เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เสด็จมาทรงวางศิลาพระฤกษ์ก่อรากตำหนักใหม่ และเสด็จข้ามมาจากบ้านหลวงเสถียรฯ เพื่อทอดพระเนตรการก่อสร้างอยู่เสมอ

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้ก่อสร้างตำหนักอย่างเรียบง่าย ไม่ใช้วัสดุหรูหราหรือการตกแต่งฟุ่มเฟือยสิ้นเปลือง บริเวณรอบตำหนักโปรดให้ขุดบ่อน้ำขนาดใหญ่ไว้เลี้ยงปลาและติดตั้งน้ำพุ ทำสนามหญ้าและ

ตกแต่งสวนให้ร่มรื่น เพราะเป็นที่รู้กันว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงโปรดปรานต้นไม้ดอกไม้เป็นอย่างยิ่ง

ทั้งสองพระองค์ทรงพอพระทัยตำหนักขนาดกะทัดรัด ไม่กว้างขวางโอ่อ่าเกินเหตุ ขอให้เพียงพอที่จะประทับสบายๆ ไม่จำเป็นต้องหรูหรา ดังที่ข้าหลวงเก่าแก่เล่าให้ฟังว่า

"...เสด็จพระนางฯ ทรงตั้งพระทัยที่จะเสด็จกลับมาประทับเงียบๆ อย่างคนธรรมดาคนหนึ่ง ไม่ได้ทรงคาดคิดว่าจะประทับอย่างเจ้าใหญ่นายโตตามพระยศที่ทรงมี ซึ่งคนส่วนใหญ่เข้าใจผิดว่าจะต้องมีที่ประทับอย่างหรูพรั่งพร้อมด้วยข้าทาสบริวารมากมาย

"...ท่านโปรดให้สร้างวังขึ้น ขนาดกะทัดรัด ดูไปก็คล้ายบ้านคหบดีย่านสุขุมวิทหลังหนึ่งเท่านั้นเอง"

ใครผ่านไปแถวๆ สุขุมวิท เมื่อเย็นวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๑ คงอดสงสัยไม่ได้ว่าทำไมถนนลาดยางสองเลนแคบๆ ที่เคยมีรถบางตาวันนี้กลับคึกคักจอแจไปด้วยรถราขวักไขว่ ผู้คนในรถแต่ละคันล้วนแต่งกายงดงาม มองไปที่มือหลายคนก็เห็นถือพานวางกล่องของขวัญที่ห่อและผูกริบบิ้นอย่างประณีต บางคนก็ตระเตรียมแจกันหรือกระเช้าดอกไม้ที่จัดมาอย่างสวยงามเป็นพิเศษ

ผู้คนเหล่านั้นมุ่งหน้าไปที่บ้านของคุณหลวงเสถียรโชติสาร ที่ตั้งอยู่กลางซอยสันติสุข ด้วยความมุ่งหมายจะเข้าเฝ้าถวายชัยมงคลแด่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๖ ผู้ทรงเจริญพระชนมายุ ๓๓ พรรษาในวันนี้ นั่นเอง

สนามในบ้านที่เคยกว้างขวาง กลับดูแคบไปถนัดตาด้วยโต๊ะอาหารปูผ้าขาวสะอาดหลายสิบโต๊ะ ริมสนามมีซุ้มอาหารและเครื่องดื่มที่ทรงจัดพระราชทาน ต่อด้วยซุ้มของบรรดามหาดเล็ก ข้าหลวง และผู้เคยได้รับพระราชทานพระมหากรุณาในรัชกาลที่ ๖ นำมาออกร้านโดยเสด็จกันเป็นจำนวนมาก

บนระเบียงบ้าน ตั้งพระเก้าอี้สำหรับเจ้านายที่เสด็จมาทรงร่วมงานนับสิบพระองค์ เช่น พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๕ ทุกพระองค์ที่ยังทรงพระชนม์, 'พระองค์จุมภฏฯ' หรือ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิ–พินิต, 'พระองค์ธานีฯ' หรือ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร และหม่อมเจ้าในราชสกุลต่างๆ อีกหลายองค์

อีกฟากหนึ่ง ตั้งเก้าอี้สำหรับผู้หลักผู้ใหญ่ในบ้านเมืองที่มาเฝ้าแสดงความจงรักภักดี มีนายพจน์ สารสิน นายรัฐมนตรี นั่งอยู่หัวแถว

สนามหน้าระเบียงนั้น ลาดผ้าใบผืนใหญ่ มีวงปี่พาทย์เครื่องคู่บรรเลงโดยนักเรียนหญิงจากโรงเรียนสมบุญวิทยา ขับกล่อมตลอดงาน วงปี่พาทย์วงนี้มีความพิเศษกว่าที่เคยเห็นกันทั่วๆ ไป เพราะเป็นปี่พาทย์ผสมอังกะลุงและเปียโน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีสากลที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรด

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงฉลองพระองค์ผ้าไหมยกทองลายดอกไม้ร่วงพร้อมพระภูษาทรงงดงามเข้าชุดกัน ประทับรับแขกเหรื่อที่มาเฝ้าด้วยสีพระพักตร์แช่มชื่น ส่วนพระชนนีในวันนี้ทรงสดชื่นแจ่มใสเป็นพิเศษ ทรงพระดำเนินไปทรงทักทาย และแวะประทับร่วมกับแขกผู้มาร่วมงานตามโต๊ะต่างๆ อย่างทั่วถึง

เมื่อพระอาทิตย์ลับขอบฟ้า แสงสีส้มอมทองที่ฉาบท้องฟ้าอยู่เมื่อครู่ ก็แปรเปลี่ยนเป็นสีม่วงเจือน้ำเงินเข้ม จนความมืดของราตรีเข้าครอบคลุม บรรยากาศของงานก็ยิ่งงดงาม ตามต้นไม้ใหญ่แขวนไฟราวดวงเล็กๆ ห้อยระย้าอยู่เป็นระยะๆ แลดูสว่างพราวไปทั่ว สร้างความรื่นเริงอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในซอยนี้

พอแขกเหรื่อเริ่มอิ่มหนำสำราญ งานดำเนินมาใกล้ถึงเวลาสิ้นสุด เด็กหญิงตัวน้อย รัดเครื่องสวยงาม ก็ย่างกรายออกมาด้วยกิริยาอ่อนช้อย ออกมารำฉุยฉายพราหมณ์เป็นการเบิกโรง

ท่ารำฉุยฉาย ผลงานของพระยานัฏกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ข้าราชการกรมมหรสพที่รัชกาลที่ ๖ ทรงชุบเกล้าชุบกระหม่อมไว้นั้น เข้ากันกับเนื้อร้องซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าอย่างเหมาะเจาะลงตัวเหลือเกิน แขกเหรื่อทั้งหลายพากันเพลิดเพลินชมพราหมณ์หนุ่มน้อยกำลังเยื้องกรายตามคำร้อง รับด้วยเสียงปี่กังวานเจื้อยแจ้ว อยู่หน้าที่นั่ง

"ฉุยฉายเอย
สะเอวแสนอ่อนอรชรช่วงกาย
สองเนตรคมขำแสงดำมันขลับ
น่ารักเอย
เหมือนจะแรกรุ่น
เจ้ายิ้มเจ้าแย้ม
จ่อจิตติดตา
ช่างงามขำช่างรำโยกย้าย
วิจิตรยิ่งลายที่คนประดิษฐ์
ชม้อยเนตรจับช่างสวยสุดพิศ
น่ารักดรุณ
จะรู้เดียงสา
แก้มเหมือนมาลา
เสียจริงเจ้าเอยฯ"

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงประทับพระทัยในการแสดงชุดนี้ ถึงกับมีรับสั่งให้นางรำตัวน้อย ขึ้นไปเฝ้ารับพระราชทานรางวัล บนระเบียงที่ประทับ

ครั้นถึงเวลาที่ธิดารุ่นสาวๆ ของบรรดาข้าราชบริพาร ๕ คน ออกมารำถวายพระพร อยู่เฉพาะพระพักตร์ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงพระสำราญยิ่ง ด้วยโปรดทอดพระเนตรนาฏศิลป์อยู่เป็นทุนเดิม เวลาประทับที่อังกฤษก็ทรงปรารถนาจะได้ทอดพระเนตรรำไทยบ้าง แต่โอกาสเช่นนั้นก็น้อยนักอย่างดีก็มีบ้างในงานของสามัคคีสมาคม ปีละหน

รำอวยพร หรือรำถวายพระพรชุดนี้ นับเป็นพระพรที่มีความหมายจับพระทัย ไม่แพ้การรำฉุยฉาย เพราะผู้ทรงพระราชนิพนธ์บทร้อง ก็คือ “ทูลกระหม่อมกิ๊ะ” ของพระองค์ เช่นเคย

“พุทธานุภาพนำผล
เทวาอารักษ์ทั่วไป
ธรรมานุภาพนำผล
เทพช่วยรักษาปรานี
สังฆานุภาพนำผล
เทเวศร์คุ้มครองป้องกัน
เกิดสรรพมงคลน้อยใหญ่
ขอให้เป็นสุขสวัสดี
เกิดสรรพมงคลเฉลิมศรี
ให้สุขสวัสดีทั่วกัน
เกิดสรรพมงคลแม่นมั่น
สุขสวัสดิสันต์ทั่วไป”

จบแล้ว นางรำทั้งหลายเข้ามาโปรยปรายข้าวตอกดอกไม้ถวายแทบพระบาท จากนั้นก็ชูพานขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพวงมาลัย สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงโน้มพระวรกายลงรับมาลัยนั้นด้วยสองพระหัตถ์ ทอดพระเนตรแล้วและทรงยกขึ้นรอที่พระนาสิก ทรงดมกลิ่นมะลิไทยๆ อันหอมเย็นหาไม่ได้ในเมืองยุโรป ด้วยความชื่นพระทัย

พระจริยวัตรละมุนละไมของเจ้าฟ้าหญิงนั้น ใครได้เห็นเป็นต้องสรรเสริญ ไม่ผิดไปจากคำโบราณที่มีผู้กล่าวชื่นชมเจ้าฟ้าฝ่ายในที่มีพระจริยวัตรงดงาม ว่า

“น่ารักน่าชม สมเป็นเจ้าฟ้า”

วันเวลาผ่านไปอย่างรวดเร็ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ประทับอยู่เมืองไทยเป็นเวลาหนึ่งปีครึ่ง จนถึงต้นปี ๒๕๐๒ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงทรงกำหนดจะเสด็จกลับอังกฤษ เพื่อทรงจัดการขายตำหนัก และเตรียมขนย้ายข้าวของกลับประเทศไทย

การเสด็จนิราศจากประเทศไทยในครั้งนี้ สำหรับข้าราชบริพารทางเมืองไทย ไม่ใช่เรื่องน่าใจหายเหมือนยี่สิบปีก่อนที่ส่งเสด็จไปอังกฤษ เพราะทุกคนต่างรู้ว่าเสด็จไปกลับไปเพียงชั่วคราวไม่กี่เดือน แล้วก็จะเสด็จกลับมาให้ได้พึ่งพระบารมีตลอดไป

แต่ความรู้สึกยินดีเช่นนี้ ตรงข้ามกับความรู้สึกของข้าหลวงตำหนักไดก์โรดโดยสิ้นเชิง

คุณปิ๋ว ข้าหลวงที่รอคอยการเสด็จกลับมาของเจ้านาย เล่าให้ฟังถึงความไม่คาดคิดในตอนนี้ว่า

“ก่อนเสด็จไปเมืองไทยเสด็จพระนางฯ รับสั่งว่าจะไปเพียงชั่วคราว แล้วก็เสด็จกลับ ทุกคนก็คิดว่าอย่างนั้น เพราะไม่ได้มีวี่แววว่าจะเปลี่ยนพระทัย

...พอเสด็จกลับมาไบรตันครั้งนี้ เสด็จฯ ท่านรับสั่งว่าอีก ๖ เดือนจะกลับเมืองไทยอย่างถาวร เราได้ยินก็ตกตะลึง แล้วเราจะอยู่กับใคร ... ไม่รู้จะทำยังไงดี ในเมื่ออยู่กับท่านมาตั้งแต่ ๓ ขวบ ชีวิตทั้งชีวิตอยู่ที่อังกฤษมาตลอด ตอนนั้นไม่คิดจะกลับเมืองไทย ก็ขอประทานพระอนุญาตเรียนต่อที่อังกฤษจนจบ...”

ชีวิตในตำหนักไดก์โรด จบลงเพียงแค่นั้น ระยะเวลาต่อจากนั้นคือการเตรียมตัวโยกย้ายกลับปิตุภูมิ ประกาศขายตำหนัก และพาข้าราชบริพารบางส่วนกลับไปด้วย หรือบางคนก็ยังอยู่ที่อังกฤษต่อไปตามอัธยาศัย

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้ขนย้ายเครื่องเรือนและเครื่องตกแต่งกลับเมืองไทยเกือบทั้งหมด เครื่องเรือนเหล่านี้เป็นของเก่างามๆ ที่ทรงเสาะหามาได้ด้วยราคาไม่แพงนักในสมัยก่อน เมื่อเวลาผ่านไป ก็เพิ่มพูนคุณค่าและราคามากขึ้น สามารถนำไปตกแต่ง ณ ตำหนักใหม่ ได้สง่างามสมพระเกียรติ และไม่ต้องไปหาซื้อใหม่ให้สิ้นเปลืองเงินอีกด้วย

“...ข้าวของทั้งหลายก็โปรดให้แพ็คลงเรือ ให้เจียมใจกับวินัยนั่งเรือกลับมาเมืองไทย พร้อมกับของ”

ช่วงเวลานั้น บรรดาข้าในพระองค์ที่เคยปฏิบัติงานถวายที่อังกฤษต่างได้รับประทานรางวัลสนองน้ำใจจงรักภักดี พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพระเมตตาเลือกสิ่งของส่วนพระองค์งามๆ มาแจกจ่ายประทานอย่างทั่วถึง ดังที่คุณปิ๋วเล่าไว้

“...เสด็จพระนางฯ ประทานชุดเฟอร์ (ผ้าขนสัตว์) ให้ท่านยายจันทร์ (หม่อมเจ้าหญิงจันทรจำรัส เกษมสันต์) กับมิสซิสเชฟเฟอร์ ที่เคยทำงานถวายท่านมาตลอด ทีแรกก็ทรงถามเราเหมือนกันว่าจะเอามั้ย ตอนนั้นน่ะร้องยี้ แล้วก็ทูลว่าไม่เอา เพราะรู้สึกว่ามีแต่คนแก่ๆ ที่ห่มเฟอร์ ไม่รู้หรอกว่ามันเป็นของชั้นดีราคาแพง...”

ฉลองพระองค์ขนสัตว์ที่ว่านี้ เป็นที่มาของเหตุการณ์เล็กๆ น่าเอ็นดู ที่ยังประทับอยู่ในความทรงจำของข้าหลวงตัวน้อย มาจนทุกวันนี้

“สมเด็จฯ กับเสด็จฯ ท่านหนาวง่าย ก็ทรงห่มเฟอร์เสมอ ...สมัยก่อนเวลาเสด็จไปลอนดอน เราก็นั่งไปในรถพระที่นั่งด้วย ที่เบาะหลัง สมเด็จฯ

๑

๒

๓

๖

๔

๕

(๑) *สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ประทับท่ามกลางพระบรมวงศานุวงศ์ ที่เสด็จมาทรงร่วมงานฉลองพระชนมายุ ๓๓ พรรษา ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๑*

(๒) *ทรงประเคนเครื่องไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์แด่พระธรรมวราภรณ์ (เจริญ สุวฑฺฒโน) ในการพระกุศลคล้ายวันสวรรคตรัชกาลที่ ๖ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร*

(๓) *พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพระดำเนินไปตามโต๊ะต่างๆ เพื่อมีรับสั่งกับผู้มาเฝ้าอย่างทั่วถึง*

(๔) *สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงรับมาลัยจากผู้รำถวายพระพร ในวันคล้ายวันประสูติ*

(๕) *ทรงพระกรุณาโปรดเด็กหญิงที่รำฉุยฉายพราหมณ์ขึ้นเฝ้า*

(๖) *ข้าราชบริพารและผู้จงรักภักดีที่มาร่วมงานทรงบำเพ็ญพระกุศลคล้ายวันสวรรคตรัชกาลที่ ๖*

ประทับทางซ้าย เสด็จฯ ประทับทางขวา เรานั่งกลาง นั่งไปนานๆ ก็ง่วง แต่พยายามฝืนไม่ให้หลับ เพราะกลัวหัวจะโยกซ้ายโยกขวาไปโดนพระองค์

...หนักๆ เข้าก็ทนไม่ไหว โงกเงกไปมา จนหลับไปซบเสด็จพระนางฯ หลับปุ๋ยเลย ท่านก็ไม่ว่ากระไร ซ้ำร้ายคือพอตื่นขึ้นมา เฟอร์ที่ท่านทรงห่มอยู่เปียกน้ำลายเราไปหมด ...เห็นเข้าก็ตกใจ ตายจริง! ทำเฟอร์แพงๆ ของท่านเลอะ

...แต่เสด็จฯ ท่านก็ทรงพระเมตตา ไม่ทรงปลุกเรา ปล่อยให้นอนตามสบาย แถมไม่ว่าอะไรสักคำที่ไปทำเฟอร์สวยๆ เปียกไปแถบหนึ่ง"

ต้นเดือนพฤศจิกายน เป็นช่วงเวลาที่อากาศในเมืองอังกฤษเอาแน่นอนอะไรไม่ได้ ประเดี๋ยวฝนตกมืดครึ้ม ประเดี๋ยวฟ้าแจ่มใสแต่หนาวจับจิต บางทีก็มีพายุหิมะกระหน่ำเข้ามาจนบ้านช่องขาวโพลนไปทุกหนทุกแห่ง ข้าในพระองค์เล่าถึงเหตุการณ์วันเสด็จนิราศจากประเทศอังกฤษในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๐๒ ไว้ ว่า

"วันเสด็จออกจากอังกฤษนั้นอากาศแย่มาก เสด็จออกจากไบรตันไปสนามบินฮีธโรว์ ที่ลอนดอน ไปส่งเสด็จกันไม่กี่คน มีก็เฉพาะคนในตำหนักไดก์โรด

...พอเช็คอินแล้วก็ไปนั่งรอเวลา แต่วันนั้นอากาศเลวร้าย ตารางบินเลยรวนมาก เที่ยวบินที่จะประทับก็ดีเลย์ ระหว่างรอก็มีรับสั่งชวนเราคุยไปเรื่อย พอได้ยินเสียงประกาศเรียกเที่ยวบิน ก็ทรงลุกขึ้นกอดซ้ายกอดขวา ล่ำลากันใหญ่ พอฟังต่อไป อ้าว..ไม่ใช่นี่ ...เป็นประกาศเปลี่ยน Terminal ...ก็ย้ายไป แล้วก็ไปนั่งลงคุยกันต่อ

เดี๋ยวเอาอีกแล้ว ประกาศเรียกเที่ยวบิน พอได้ยินก็ลุกขึ้นกอดลากัน เอ้า..สักพักก็ได้ยินเขาพูดต่อว่าเปลี่ยน Terminal อีก เป็นอย่างนี้อยู่ถึงสองหน

...จนหนสุดท้ายนี่ประกาศเรียกของจริง ..ในที่สุด สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับเสด็จพระนางฯ ก็เสด็จจากพวกเราขึ้นเครื่องบินไป"

หลังจากประทับในประเทศอังกฤษ เป็นเวลานานถึง ๒๑ ปี สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ก็เสด็จนิวัตประเทศไทยเป็นการถาวร เมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๐๒

ตอนที่ ๖
วังรื่นฤดี

ตึกก่ออิฐถือปูนขนาดกลาง รูปลักษณ์ทันสมัยจนเรียกได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมแบบ 'โมเดิร์น' สำหรับยุคกึ่งพุทธกาล ตั้งอยู่ในเขตรั้วปูนสลับเหล็กดัดโปร่งๆ สีขาวสะอาดที่ทอดตัวเป็นแนวยาวตรงท้ายซอยสันติสุข ต่อกับซอยบ้านกล้วยใต้ ถ้าใครผ่านไปผ่านมามองผ่านๆ ก็คงนึกว่าเป็นบ้านคหบดีหลังงามหลังหนึ่งที่เพิ่งสร้างเสร็จในย่านบางกะปิ ไม่ผิดแผกไปจากบ้านหลังใหญ่ในซอยอื่นๆ

เมื่อพิจารณาดูให้มากกว่านั้น จะเห็นว่าเจ้าของบ้านไม่ชอบความหรูหราอลังการ หากแต่ชอบอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ เพราะบ้านท้ายซอยหลังนี้ ช่างดูรื่นรมย์ราวกับอยู่ในสวน มีทั้งบ่อน้ำพุขนาดใหญ่ และต้นไม้ใบหญ้าเขียวขจี

แต่ถ้าใครสังเกตให้ดีขึ้นอีก ตรงประตูทางเข้า ฝั่งซอยสันติสุข ก็อาจจะฉงนใจ ว่าทำไมถึงมีฉัตรโลหะปิดทองห้าชั้น ปักอยู่ตรงทางเข้าทั้งสองด้าน ครั้นเพ่งเข้าไปใกล้ๆ อีกสักนิดก็จะได้คำตอบในทันทีจากคำจารึกบนเสาหินอ่อนว่านี่คือวัง "รื่นฤดี" ของ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ผู้เพิ่งเสด็จกลับมาประทับในประเทศไทย นั่นเอง

วังรื่นฤดี สร้างแล้วเสร็จก่อนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะเสด็จนิวัตประเทศไทยเพียงเล็กน้อย พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดประทานนามวังตามนามวังแห่งแรกของพระองค์ คือ "สวนรื่นฤดี" ที่ทรงขายให้กองทัพบกไปแล้ว เมื่อหลายปีก่อน

สถาปนิกออกแบบให้องค์ตำหนัก ๒ ชั้นมีขนาดกะทัดรัด เพดานสูง เปิดโล่งตลอด ผนังส่วนใหญ่กรุกระจกฝ้าเพื่อรับแสงสว่างจากภายนอก ทำให้ในตำหนักดูสว่างนวล มีบรรยากาศสดใสเสมอ ทั้งยังเป็นการประหยัดไฟฟ้าอีกด้วย

เมื่อเดินเข้าพระทวารหน้า สิ่งที่ดูเด่นเป็นสง่าสะดุดตาที่สุด ก็ได้แก่ พระบรมสาทิสลักษณ์ขนาดใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องบรมมหาพิชัยยุทธสีแดงเลือดนก ทรงยืนอยู่ท่ามกลางท้องฟ้าสีคราม มีปุยเมฆลอยอยู่เป็นฉากหลัง แขวนอยู่บนผนัง

พระบรมสาทิสลักษณ์นี้ แม้จะเป็นของใหม่ที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้นายช่างจากกรมศิลปากรวาดขึ้นเมื่อไม่นาน แต่ก็แลดูงามสง่ายิ่งนัก จิตรกรได้วาดให้สีพระพักตร์และแววพระเนตรละม้ายเหมือนพระองค์จริง ราวกับพระบรมรูปนี้มีพระชนม์ ประหนึ่งว่า "ทูลกระหม่อมก๊ะ" ของเจ้าฟ้าหญิง ยังเสด็จอยู่ใกล้ๆ คอยทอดพระเนตรลงมาจากสรวงสวรรค์เพื่อทรงดูแลทุกข์สุขของพระราชธิดาอยู่ตลอดเวลา

ใครเดินเข้าตำหนักมาก็มักจะรู้สึกคล้ายๆ กันว่ากำลังเดินเข้ามาเฝ้าฯ อยู่เฉพาะพระพักตร์ของล้นเกล้าล้นกระหม่อม

ข้าหลวงเก่าแก่ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เคยเล่าด้วยความรู้สึกยำเกรงว่า *"...มีหลายคนพูดตรงกันว่าพระบรมรูปล้นเกล้าฯ องค์นี้ศักดิ์สิทธิ์มองแล้วก็เหมือนมีชีวิต จนใครต่อใครชอบมาอธิษฐานขอพระราชทานพึ่งพระบารมีให้ทรงช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ ตามความเชื่อของตัว..."*

แม้แต่เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี ก็จะทรงนำมาลัยมาวางถวายและทรงกราบถวายบังคมพระบรมสาทิสลักษณ์นี้ด้วยความกตัญญูกตเวที เป็นประจำทุกวัน

ผ่านจากท้องพระโรงหน้าเข้าไป มองไปทางซ้ายมือ จะเห็นอัฒจันทร์โค้งขึ้นสู่ชั้นบน พื้นที่ตรงนั้นตั้งเปียโนหลังใหญ่ ที่ย้ายมาจากสวนรื่นฤดี ข้าราชบริพารเล่าถึงที่มาของเปียโนหลังนี้เอาไว้

"...ว่ากันว่าเปียโนหลังนี้เป็นของเก่าของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เอาไว้ทรงเวลาจะทรงพระราชนิพนธ์เนื้อเพลงในบทละครต่างๆ ให้เข้ากับทำนอง ...คือจะทรงแต่งเนื้อโดยไม่คำนึงถึงทำนองก็ไม่ได้ เพราะเสียงของคำไทยมีวรรณยุกต์ มีคำเป็นคำตาย อาจจะไม่เข้ากับโน้ตเสียงก็อาจจะแปร่ง เวลาจะทรงพระราชนิพนธ์คำร้อง เลยต้องทรงลองเคาะเปียโนเพื่อทรงฟังโน้ต จะได้ทรงเลือกคำที่เหมาะเจาะลงตัว..."

ไม่น่าแปลกใจเลยที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงสืบทอดพระอัจฉริยภาพทางดนตรีมาจากสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า สิ่งที่ทรงได้รับสืบทอดมาไม่ใช่เฉพาะแต่เปียโนหลังนี้ หากแต่ยังทรงรับสายพระโลหิตแห่งศิลปินเป็นพระราชมรดกติดพระองค์มาอีกด้วย

ใกล้กับเปียโน ตั้งชุดรับแขกชุดหวายที่โปรดให้นำมาจากอังกฤษ ลึกเข้าไปข้างในอีกนิด เป็นพื้นหินอ่อนขัดมันปลาบ จัดเป็นสวนหย่อมในบ้าน ผนังด้านเหนือเจาะเป็นช่องแสงโปร่ง กรุมุ้งลวด แสงแดดอ่อนๆ และลมโชยเย็นๆ ในยามเช้าสามารถลอดผ่านเข้ามาได้ ทำให้อากาศภายในหมุนเวียนสดชื่น

บริเวณนั้นตั้งชุดโต๊ะเก้าอี้เหล็กดัดอยู่ริมบ่อเลี้ยงปลาเงินปลาทอง ล้อมรอบด้วยตุ๊กตาหินอ่อนแกะเป็นรูปผู้หญิงแหม่ม ดูพลิ้วไหวและอ่อนหวาน ใกล้ๆ กันนั้นประดับด้วยต้นไม้ ทั้งไม้ดอกและไม้ใบจำพวกหมาก เฟิร์น โปร่งฟ้า และกล้วยไม้ ตั้งอยู่ในแนวหินอ่อนที่ก่อขอบสูงขึ้นมาบ้างหรือในส่วนที่ก่อลึกลงไปข้างล่างบ้าง

มุมนี้เป็นมุมโปรดของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทุกเช้า จะเสด็จลงมาเสวยพระกระยาหารเช้า และทอดพระเนตรปลาในบ่อ ทรงพระสำราญเสียงนกคีรีบูนตัวน้อยๆ ร้องเสียงใสเจื้อยแจ้วอยู่ในกรงที่แขวนตามมุมต่างๆ

ตรงสวนนี้ มีบันไดหินอ่อนเล็กๆ สำหรับข้าหลวง ขึ้นไปปฏิบัติงานบนตำหนักชั้นสอง หรือจะเดินทะลุออกไปด้านหลัง เพื่อลงไปยังห้องวรภาชน์ หรือที่เรียกกันทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่าห้องแพนทรี (Pantry) ก็ได้

มองไปทางขวามือ เห็นห้องขนาดย่อมๆ ห้องหนึ่ง เป็นห้องสมุด มีตู้ติดผนังขนาดใหญ่ ทรงเก็บหนังสือหนังหาต่างๆ เป็นจำนวนมาก ทั้งของเก่าที่ทรงนำมาจากสวนรื่นฤดี และของใหม่ที่ทรงสะสมไว้เมื่อครั้งประทับอยู่ในอังกฤษ

อ้อมไปด้านหลังตำหนัก เป็นห้องเสวย ตั้งโต๊ะเสวยขนาด ๑๐ ที่นั่ง มองไปยังเฉลียงหลังตำหนัก มีพระทวารกระจกบานโต มองออกไปเห็นสวนงามตาและสนามหญ้ากว้างเรียบของตำหนักทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งใช้จัดงานพระราชทานเลี้ยงในหลายโอกาส ไกลสุดขอบสนามเป็นที่ตั้งของศาลพระภูมิประจำวัง

เมื่อเดินกลับเข้ามาทางในตำหนัก ทางด้านทิศใต้ ก็จะเห็นชุดรับแขกทำด้วยไม้ปิดทอง เบาะกรุผ้าลายดอกไม้เล็กๆ น่ารัก ที่ทรงนำมาจากอังกฤษ บนผนังประดับด้วยพระสาทิสลักษณ์ของสมเด็จพระพันปีหลวง ทรงฉลองพระองค์มีแขนแบบขาหมูแฮมอย่างยุโรป ห่มด้วยผ้าทรงสะพัก ส่วนพระภูษาเป็นผ้ายกจับจีบหน้านางอย่างไทย ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และเครื่องเพชรนิลจินดาล้ำค่างดงาม

พอมองไปนอกพระแกลบานกระจกที่ติดอยู่ตลอดแนวผนังด้านใต้ ก็เหมือนเป็นมุมพักสายตาอันรื่นรมย์ เพราะทางด้านนี้จะแลเห็นสนามหญ้าเขียวชอุ่ม และสระน้ำขนาดใหญ่ น้ำใสนิ่งฉายเงาตำหนักลงไปบนผืนน้ำราวกับภาพสะท้อนในกระจก

เครื่องเรือนเกือบทั้งหมดที่ตั้งอยู่ในตำหนักนั้น เป็นของที่โปรดให้ขนย้ายมาจากตำหนักไดก์โรดทั้งสิ้น

เดินขึ้นไปชั้นบน ก็เห็นเพียงห้องบรรทมสองห้องพร้อมห้องสรงสำหรับเจ้าฟ้าหญิงห้องหนึ่ง และพระชนนีอีกห้องหนึ่ง ทั้งสองห้องมีพระทวารเปิดถึงกันได้ และมีห้องพระ กับห้องเก็บของเท่านั้น

ถึงแม้วังรื่นฤดีจะไม่ใหญ่โตโอฬาร แต่การประดับตกแต่งล้วนเป็นระเบียบเรียบร้อย และมีรสนิยม เครื่องเรือนและข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ที่ทรงนำมาจากอังกฤษ ก็งามสมพระเกียรติยศ ใครเข้ามาในตำหนักย่อมอดไม่ได้ที่จะต้องเหลียวซ้ายแลขวาดูเครื่องเรือน และแหงนหน้าชมภาพเขียน ตลอดจนเครื่องตกแต่งตำหนัก ด้วยความเพลิดเพลินเจริญตา

ขนาดและจำนวนห้องหับในตำหนักนี้ เป็นเครื่องยืนยันคำกล่าวของข้าราชบริพาร ถึงความตั้งพระทัยของทั้งสองพระองค์ในการเสด็จกลับมาประทับในเมืองไทยได้เป็นอย่างดี

"ทรงตั้งพระทัยจะประทับอยู่อย่างคนธรรมดาสามัญ"

ในวันแรกที่ทรงย้ายจากบ้านหลวงเสถียรโชติสาร เสด็จข้ามฟากมาประทับที่วังรื่นฤดี พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้จัดพิธีขึ้นตำหนักอย่างเรียบง่าย มีผู้ร่วมพิธีราวสิบคนเท่านั้น

เมื่อได้เวลาพระฤกษ์ตั้งแต่เช้าตรู่ ทั้งสองพระองค์ประทับรถยนต์พระที่นั่งเลี้ยวเข้ามาตามถนนในวัง จอดที่ชาลาเทียบรถแล้ว พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพระดำเนินนำ ในพระหัตถ์ทรงประคองพานเชิญพระพุทธรูปองค์ขนาดย่อมขึ้นสู่ตำหนักเป็นประเดิมแห่งสวัสดิมงคล

จากนั้น พระประยูรญาติผู้ใหญ่เชิญพานบรรจุสิ่งของมงคลต่างๆ นำเสด็จ เช่น ถั่วงาซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญงอกงาม และผลฟัก

๑

๒

๓

๔

(๑) ห้องพระโรงวังรื่นฤดี เมื่อแรกตกแต่งแล้วเสร็จ

(๒) องค์ตำหนักด้านทิศใต้

(๓) บริเวณที่เสวยพระกระยาหารเช้า ซึ่งตกแต่งด้วยไม้ดอกไม้ใบ กรงนกคีรีบูน และอ่างปลาทอง

(๔) ห้องวรภาชน์

ผัดแป้งดินสอพองขาวทั้งผล ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการอยู่เย็นเป็นสุข เพราะฟักเป็นพืชที่มีเนื้อเย็น

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระดำเนินตาม พร้อมด้วยบรรดาพระญาติและข้าหลวง

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงนำเสด็จเจ้าฟ้าหญิงขึ้นไปบนห้องบรรทมชั้นบน ทรงเชิญพระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้บนหัวพระแท่น พระญาติเชิญพานสิ่งของมงคลวางไว้รอบๆ พระแท่น แล้วสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเอนพระองค์ด้านขวาลงบนพระที่ บรรทมเป็นพระฤกษ์

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงปฏิบัติตามคำแนะนำของพระชนนีด้วยสีพระพักตร์แช่มชื่น จากนั้น ทรงลุกขึ้นประทับที่ปลายพระแท่น ผู้ร่วมในพิธีก็ทูลเกล้าฯ ถวายดอกไม้ และกราบทูลถวายชัยมงคล

เจ้าฟ้าหญิงเสด็จออกมาทรงยืนอยู่ที่ตำหนักชั้นบน ทอดพระเนตรลงมาเบื้องล่างเห็นช่างภาพกราบทูลขอพระราชทานฉายพระรูปอยู่ ก็ทรงแย้มพระสรวล พร้อมรับสั่งด้วยพระอารมณ์แจ่มใสว่า

“อีกสักรูปดีไหมจ๊ะ”

เวลาสาย ทรงบำเพ็ญพระกุศล ‘คฤหมงคล’ หรือที่เรียกกันในภาษาสามัญว่าการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทรงอาราธนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปลด กิตติโสภโณ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เมื่อครั้งยังทรงดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระวันรัต เสด็จมาทรงเป็นประธานสงฆ์พร้อมด้วยพระสงฆ์วัดเบญจมบพิตร ในการเจริญพระพุทธมนต์ และรับพระราชทานฉันภัตตาหารเพล ตามประเพณีที่พุทธศาสนิกชนไทยพึงปฏิบัติ

พระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเคยเฝ้าเมื่อทรงพระเยาว์ ต่างเสด็จสู่สวรรคาลัยกันไปเกือบหมดก็จริง แต่ก็ยังมีเจ้านายต่างๆ ที่ทรงคุ้นเคยในระยะหลังที่เสด็จกลับมาประเทศไทย เสด็จมาทรงร่วมพิธีกันหลายพระองค์ เช่น “ท่านหญิงใหญ่” (หม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล) และ “ท่านหญิงแก้ว” (หม่อมเจ้าอัปภัศราภา (ดิศกุล) เทวกุล) พระธิดาในสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตลอดจนขุนน้ำขุนนางยุคก่อนๆ และพระอภิบาลที่ทรงคุ้นเคยมาแต่เดิมก็มาร่วมเลี้ยงพระเพลกัน

หลังจากเสด็จนิราศไปนานหลายสิบปี และสวนรื่นฤดีที่เคยประทับมาแต่เก่าก่อนได้ถูกเปลี่ยนสภาพไปเป็นสถานที่ราชการ บัดนี้เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนีก็ทรงมี “วังรื่นฤดี” เป็นที่ประทับอันถาวรบนแผ่นดินประสูติของพระองค์แล้ว

นับตั้งแต่เจ้าฟ้าหญิงทรงมีวังเป็นของพระองค์เอง พอที่จะทรงต้อนรับแขกเหรื่อได้อย่างสะดวก บรรดาเจ้านาย และข้าฯ เก่าผู้จงรักภักดีก็เริ่มมาเฝ้าแหนกันบ่อยครั้งขึ้น

ทั้งสองพระองค์มีพระอัธยาศัยโปรดการสมาคมมาแต่ไหนแต่ไร ยิ่งถ้าทรงทราบว่าใครมีเรื่องขอพึ่งพระบารมี โดยเฉพาะข้าราชบริพารเดิมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ก็ทรงยินดีต้อนรับ หากทรงเห็นว่ามีเหตุผล และทรงอยู่ในฐานะที่พอจะช่วยเหลือได้ ก็ทรงแผ่พระบารมีมาปกเกล้าปกกระหม่อมทุกรายไป

ทั้งสองพระองค์มิได้ทรงรู้สึกว่า ควรจะต้องปิดประตูไม่ต้อนรับคนที่มาขอความช่วยเหลือ เพราะอาจจะนำความรู้สึกเดือดร้อนรำคาญมาระคายเคืองพระยุคลบาท ตรงกันข้าม ประตูวังรื่นฤดีเปิดต้อนรับผู้ขอทั้งสองพระองค์เป็นที่พึ่งเสมอ น้ำพระทัยอันกว้างขวางนี้ ผู้เคยได้รับพระกรุณาหลายท่าน สามารถเป็นพยานยืนยันได้ว่าการสรรเสริญพระเกียรติคุณข้างต้นนี้ ไม่ใช่คำกล่าวเกินจริง

การขอความช่วยเหลือที่ทั้งสองพระองค์มักจะไม่ทรงปฏิเสธนั่นคือการขอพระราชทานพระอุปถัมภ์ในกิจการสาธารณกุศล

ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวณิช บันทึกเกี่ยวกับกิจการด้านสังคมสงเคราะห์ ในราว พ.ศ.๒๕๐๐ ไว้ ความว่า

“ยุคนั้นเป็นยุคแรกเริ่มของงานสังคมสงเคราะห์ตามรูปแบบสากลในประเทศไทย สตรีไทยเริ่มขยายการช่วยงานสังคม เพิ่มจากแวดวงครอบครัว เพื่อนสนิท และวงการศาสนา ออกไปสู่ชุมชนที่เจ็บไข้ยากไร้ ขาดแคลน และต้องการความช่วยเหลือให้สามารถพัฒนาตนเองให้มีความเป็นอยู่ดียิ่งขึ้น...”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงใช้วังรื่นฤดีของพระองค์ เป็นจุดเริ่มต้นของการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เมื่อทรงสร้างวังเสร็จได้เพียงสองปี ก็ทรงพระกรุณาพระราชทานพระอนุญาตให้ใช้วังของพระองค์เป็นสถานที่จัดงานหารายได้เพื่อการกุศลเป็นแห่งแรกๆ ในเมืองไทย

งานเดินแฟชั่นหารายได้เพื่อการกุศลงานแรกที่จัดขึ้นหน้าพระที่นั่งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ก็จัดขึ้นที่วังรื่นฤดี ในชื่อว่า “งานเมตตาบันเทิง รื่นฤดี” ซึ่งพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงรับเป็นเจ้าภาพสถานที่ ตามคำกราบทูลขอของหม่อมพร้อยสุภิณ วรวรรณ ณ อยุธยา ในพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ นายกสมาคมสตรีภาคพื้นแปซิฟิกและเอเชียอาคเนย์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์

๑

๒

๓

๕

๔

๖

(๑) สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในท้องพระโรงวังรื่นฤดี

(๒) สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงสัมผัสพระหัตถ์กับสุภาพสตรีชาวต่างชาติที่มาร่วมในงานเมตตาบันเทิง 'รื่นฤดี' เมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๐๔

(๓) (๖) การเดินแฟชั่นการกุศลหน้าพระที่นั่ง ในงานเมตตาบันเทิงฯ

(๔) สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ มาทรงเป็นประธานในงานการกุศล ณ วังรื่นฤดี หลายวาระ

(๕) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ อุปถัมภิกาคณะลูกเสือแห่งชาติ เสด็จออกพระราชทานพระวโรกาสให้ลูกเสือเฝ้าที่ชาลาหน้าตำหนัก

ท่านผู้หญิงสุมาลีฯ เล่าถึงบรรยากาศในงานนั้นไว้

“...สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และเสด็จพระนางฯ ทรงเป็นเจ้าภาพของงาน บรรดาผู้แสดงล้วนเป็นลูกหลานของผู้มีเกียรติในสังคม นับเป็นงานหรูยิ่งของยุค และมีผู้มาร่วมงานมากมาย ต่อจากงานวันนั้นสืบมา มีองค์กรการกุศล และหน่วยงานสาธารณประโยชน์อีกมากมายที่ได้รับพระราชทานพระกรุณาธิคุณ ให้จัดงานในบริเวณวังรื่นฤดี...”

งานวันนั้น นอกจากจะมีสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ มาทรงเป็นประธานแล้ว ยังมีเจ้านายสำคัญหลายพระองค์เสด็จมาทรงร่วมงานหนึ่งในนั้นคือ “พระนางเธอลักษมีลาวัณ” ในรัชกาลที่ ๖

แม้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะมีพระอิสริยยศสูงกว่า แต่ทั้งสองพระองค์ก็ทรงโอภาปราศรัยกับพระนางเธอฯ ด้วยความเคารพและอ่อนน้อมถ่อมพระองค์ เพราะทรงถือว่าพระนางเธอฯ มีพระกำเนิดในราชตระกูล ทั้งยังเป็นพระราชนัดดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าฟ้าหญิงทรงออกพระนามพระนางเธอฯ ด้วยความเคารพดังพระประยูรญาติผู้ใหญ่ ว่า “เสด็จอา”

การเสด็จออกมาทรงร่วมงานการกุศลครั้งนั้น นับเป็นครั้งสุดท้ายในพระชนมชีพของพระนางเธอลักษมีลาวัณ เพราะหลังจากงานนั้นเพียง ๕ เดือน ก็ทรงประสบเคราะห์กรรมอันน่าสลดใจ เมื่อคนสวนใจเหี้ยมโหดได้ลอบปลงพระชนม์เพื่อชิงทรัพย์ สิ้นพระชนม์อยู่เพียงลำพังในวังลักษมีวิลาศ เป็นข่าวใหญ่อยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์ นานแรมเดือน

กว่าจะจัดงานการกุศลที่วังรื่นฤดี ให้ประสบผลสำเร็จ เป็นงานเลื่องลือแห่งยุคสำหรับแขกเหรื่อ ได้กล่าวขวัญกันอย่างชื่นชมต่อๆ กันไปว่า มีแต่สิ่งงดงามเจริญตาเจริญใจนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายดาย และมิได้เบาแรงสำหรับพระองค์ผู้ทรงเป็นเจ้าของวังเลยแม้แต่น้อย

เบื้องหลังการจัดงานแต่ละครั้ง ผู้ที่เหน็ดเหนื่อยที่สุด ก็ไม่ใช่ใครอื่นนอกจากเจ้าของวังทั้งสองพระองค์ ทั้งทรงจัด ทรงเป็นเจ้าภาพ ทรงร่วมงาน และทรงเก็บงานเอง แม้มีมหาดเล็กและข้าหลวงคอยแบ่งเบาไปบ้าง แต่จำนวนคนเหล่านี้ก็มีไม่กี่คน ทุกครั้ง ทั้งสองพระองค์จึงต้องทรงลงพระหัตถ์ทำงานด้วยพระองค์เองเสมอ

ในยุคนั้น สตรีทั้งสาวและไม่สาวนิยมสวมรองเท้าส้นสูงแหลมที่เรียกกันว่ารองเท้าส้นเข็ม เมื่อจัดงาน ก็ตั้งโต๊ะจัดเลี้ยงกันบนสนามก็มีผู้เดินขวักไขว่กันไปมาเต็มพื้นสนามหญ้าที่ทางวังตัดไว้งามเรียบภายหลังจากงานจบลงแล้ว จะเห็นร่องรอยพื้นหญ้าเป็นรูใหญ่บ้างน้อยบ้างอยู่ทั่วไป ทำให้เจ้าของวังต้องทรงซ่อมแซมสนามและต้นไม้ใบหญ้าที่ยับเยินอยู่เป็นประจำ

แขกผู้มีเกียรติทั้งหลาย ไม่มีวันจะได้เห็นภาพอย่าง ‘ลุงสี’ มหาดเล็กเก่าแก่ประจำวังรื่นฤดี ได้เห็นอยู่เป็นนิจ จนทบทวนความทรงจำได้แม่นยำ

“พอเสร็จงาน เสด็จฯ ท่านจะทรงพระดำเนินสำรวจไปทั่วๆ วังในพระหัตถ์จะทรงหิ้วกระป๋องทราย คอยก้มลงหยอดอุดรูตามพื้นสนาม เพราะแขกมากันที ทั้งส้นรองเท้า ทั้งขาโต๊ะ ขาเก้าอี้ เจาะพื้นสนามหญ้าของท่านเสียพรุนไปหมดทั่วทั้งวังแหละครับ...”

แต่ถ้าจะถามว่าทรงเข็ดกับการจัดงานหารายได้เพื่อสังคมสงเคราะห์เช่นนี้ที่วังของพระองค์หรือไม่ คำบอกเล่าของข้าในพระองค์คงเป็นคำตอบที่ชัดเจน

“...วังรื่นฤดี แต่ก่อนจัดงานบ่อยแทบทุกปี เดินแฟชั่นบ้าง ออกร้านบ้าง เล่นสักวาเพลงเรือกันในสระน้ำที่วังบ้าง งานสักวานั้นทูลกระหม่อมหญิงใหญ่กับทูลกระหม่อมชายเสด็จ หารายได้เข้าการกุศลทั้งนั้น ส่วนมากพอคนเห็นว่า จัดงานที่นี่แล้วโก้หรู คนมางานกันแยะ ก็บริจาคแยะ ได้เงินช่วยเหลือองค์กรการกุศลได้มาก ก็พากันมาขอประทานพระอนุญาตใช้วัง ...ไม่เห็นจะทรงปฏิเสธสักครั้ง กลับจะทรงช่วยรับเป็นเจ้าภาพด้วยซ้ำ”

ด้วยเหตุนี้ วังรื่นฤดี ย่อมหาได้คงความสำคัญเป็นเพียง ‘บ้าน’ ของเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนีแต่สถานเดียวไม่ หากยังเป็นจุดกำเนิดของการจัดงานสังคมสงเคราะห์แห่งแรกๆ ของเมืองไทยอีกด้วย

วังเล็กๆ บนเนื้อที่เพียง ๗ ไร่กว่าๆ ในท้ายซอยสันติสุข จึงมีคุณค่าเสมือนหนึ่ง ‘ที่ทำงาน’ ของราชนารีในรัชกาลที่ ๖ ทั้งสองพระองค์เพื่อความผาสุกของประเทศชาติและประชาชน ที่ทรงรักและเป็นห่วงเสมอ

บ ท ที่ ๘
ดวงแก้วของแผ่นดิน

ตอนที่ ๑
พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่

ยี่สิบกว่าปีก่อน เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ เสด็จออกจากสยามไปยุโรป ทรงจากบ้านเมืองไปอย่างเด็กหญิงตัวน้อยๆ เป็นพระญาติชั้นผู้เยาว์ ที่มีพระประยูรญาติอาวุโสอยู่มากมายหลายพระองค์

หลังจากนิราศร้างนานถึง ๒๑ ปี ก็เสด็จกลับมาประทับอย่างถาวรในเมืองไทยอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพบว่าเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงเคารพนับถือ ล้วนแต่เสด็จล่วงลับกันไปเป็นจำนวนมาก เหลืออยู่น้อยพระองค์ พระองค์เองในฐานะพระราชภคินี ก็ทรงเลื่อนขึ้นเป็นเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ กลายเป็นเจ้านายอาวุโสของแผ่นดินไปโดยปริยาย

แต่ความนอบน้อมถ่อมพระองค์ต่อพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงเคยได้เฝ้าแหนมาแต่ครั้งทรงพระเยาว์ ก็ยังคงเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงรักและเคารพพระมเหสีเทวีและพระสนมเอกของทูลกระหม่อมก๊ะ ทุกพระองค์และทุกท่าน ถ้าจะพูดกันตามตรงแล้ว พระอัธยาศัยย่อมมีสาเหตุมาจากการอบรมสั่งสอนของพระชนนี

ธรรมชาติผู้หญิงย่อมมีความหึงหวงเป็นพื้นนิสัย ยิ่งถ้าสามีมีภรรยามากกว่าหนึ่งคนแล้ว ย่อมยากที่จะหาหญิงใด มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ภรรยาคนอื่นๆ ที่อยู่ในฐานะภรรยาด้วยกัน มิไม่น้อยที่ถึงกับเป็นศัตรูหรือไม่มองหน้ากันเลย

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่ได้ทรงถือคติเช่นนั้น หากแต่ทรงเคารพนบนอบและโอภาปราศรัยกับพระมเหสีเทวีในรัชกาลที่ ๖ พระองค์อื่นๆ เป็นอย่างดี และยังทรงอบรมให้เจ้าฟ้าหญิงทรงนับถือ และออกพระนามท่านเหล่านั้นด้วยความเคารพเช่นกัน

พระนางเธอลักษมีลาวัณ ในฐานะที่เป็นพระอนุวงศ์โดยพระกำเนิด และเป็นพระราชนัดดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเรียกว่า “เสด็จอา”

ส่วนพระมเหสีอีกพระองค์หนึ่ง คือสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจีฯ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงออกพระนามด้วยความเคารพว่า “แม่อินทร์” ทรงคุ้นเคยมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ สมัยที่ยังประทับที่สวนดุสิต เพราะพระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้เจ้าฟ้าหญิงเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจีฯ หลายครั้ง ต่อมา เมื่อเสด็จนิวัตประเทศไทยแล้ว ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้ ‘ครูศรีนาถ’ เป็นผู้เชิญของขวัญไปถวายในวันประสูติ ‘แม่อินทร์’ ของเจ้าฟ้าหญิงเป็นประจำทุกปี ดังที่ท่านผู้หญิงศรีนาถ สุริยะ ทบทวนความหลังตรงนี้ไว้ว่า

“ดิฉันเชิญของขวัญของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไปถวายสมเด็จอินทร์เป็นประจำ จนทรงคุ้นเคย ตรัสเรียกเย้าดิฉันอย่างขันๆ ว่า ‘มาแล้ว ครูศรีนาถผู้ยิ่งใหญ่’ แล้วก็ทรงต้อนรับขับสู้เป็นอย่างดี

...ถึงท่านจะเคยมีเรื่องในพระทัยในอดีตอย่างไรกับพระชนนีของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ แต่สมเด็จอินทร์ก็ทรงรักและเมตตาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ... อย่างวันประสูติ ๒๔ พฤศจิกาฯ ทุกปี ก็โปรดให้เชิญของขวัญมาถวายสมเด็จฯ เช่นกัน เป็นประจำไม่เคยขาด...”

อีกท่านหนึ่งที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงสนิทสนมมากเป็นพิเศษ คือ “คุณพระใหญ่” หรือ “พระสุจริตสุดา (เปรื่อง สุจริตกุล)” พระสนมเอกในรัชกาลที่ ๖ และพระเชษฐภคินีแท้ๆ ของสมเด็จอินทร์

คุณหญิงนิธิวดีฯ เล่าถึงคุณพระสุจริตสุดาด้วยความนิยมนับถือว่า

“คุณพระฯ ท่านเป็นผู้ใหญ่ จิตใจสะอาด ไม่เคยแสดงความหึงหวงอะไรเลย อะไรที่เป็นพระราชประสงค์ของล้นเกล้าฯ ก็ยินดีสนองพระเดชพระคุณเสมอ

...ตอนเสด็จพระนางฯ ทรงขึ้นเป็นเจ้าจอมใหม่ๆ ก็ได้คุณพระใหญ่นี่แหละ เป็นคนช่วยฝึกฝนอบรม ล้นเกล้าฯ ท่านรู้อัธยาศัยของคุณพระฯ

๑

๒

๔

๓

(๑) *สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเอาพระทัยใส่ทำนุบำรุงการศึกษาของเยาวชน ไม่ผิดเพี้ยนไปจากพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าแม้แต่น้อย จนมีผู้กล่าวเฉลิมพระเกียรติเจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้ว่าทรงเป็น 'องค์อุปถัมภิกาการศึกษาของชาติ'*

(๒) *ประพาสวนอุทยานแห่งชาติน้ำตกแม่ลา จังหวัดเชียงใหม่*

(๓) *ทรงสนับสนุนงานศิลปหัตถกรรมไทยอย่างต่อเนื่อง*

(๔) *ทั้งสองพระองค์ขณะทรงเยี่ยมราษฎรที่จังหวัดยะลา*

เลยทรงส่งมาเป็นพี่เลี้ยงของคุณจอมสุวัทนา...เสด็จฯ ท่านก็นับถือคุณพระฯ มากๆ ทีเดียว ท่านถือว่าเป็นผู้มีพระคุณที่เคยช่วยเหลือดูแลกันมา”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเรียกคุณพระสุจริตฯ ด้วยความนับถือยิ่ง ว่า “แม่พระใหญ่”

“แม่พระใหญ่” ของเจ้าฟ้าหญิง มาเฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนีอยู่เนืองๆ ตั้งแต่ก่อนที่ทั้งสองพระองค์จะเสด็จไปอังกฤษ จนเสด็จกลับมาประทับที่วังรื่นฤดีแล้ว ก็ยังอุตส่าห์มาเฝ้าเป็นประจำเช่นเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง เวลาพระนางเจ้าสุวัทนาฯ กับคุณพระสุจริตฯ พบกัน ก็ต้องมีเรื่องรับสั่งพูดคุยกันนานๆ อย่างสบอัธยาศัย ทุกทีไป

คุณพระสุจริตสุดา มักกราบทูลเล่าเหตุการณ์ต่างๆ ตลอดจนพระราชจริยวัตรและพระปรีชาสามารถของพระมงกุฎเกล้าฯ ให้เจ้าฟ้าหญิงทรงฟังอยู่เสมอ เพื่อปลูกฝังให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงภาคภูมิพระทัยที่ประสูติมาเป็นพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์จอมปราชญ์ของไทย

ย่านสุขุมวิทนั้นต่อมาก็เริ่มมีวังเจ้านายสร้างขึ้นใหม่หลายวัง ท่านเจ้าของวังบางวังก็มีโอกาสได้รับเสด็จเจ้าฟ้าหญิงอยู่เนืองๆ เช่น วังของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารำไพประภา พระธิดาในสมเด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธวงศ์วรเดช

‘คุณปุ๋ม’ หรือหม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล นัดดาของหม่อมเจ้าธานี–เศิกสงัด ชุมพล กับพระองค์หญิงรำไพประภา เล่าถึงความทรงจำในวัยเยาว์ไว้ว่า

“...เคยได้เฝ้าสมเด็จพระเจ้าภคินีฯ มาตั้งแต่ยังเด็กๆ สมเด็จฯ เสด็จไปวังท่านยายบ่อยมากครับเพราะวังอยู่ใกล้กันแค่นี้เอง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงคุ้นเคยกับท่านยายเป็นอย่างดีครับ ทรงเรียกว่า ‘ท่านอา’

ท่านยายก็ทรงจงรักภักดีต่อสมเด็จฯ กับเสด็จฯ มาก เสด็จมาเฝ้าที่วังรื่นฤดีเสมอ วังที่ท่านเข้าบ่อยก็มีแค่ ๓ วัง คือวังศุโขทัยของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ วังรื่นฤดีของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และวังวาริชเวศม์ของเสด็จพระองค์วาปีฯ

ที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดเสด็จมาหาท่านยาย ก็เพราะทรงรักการถักนิตติ้งเป็นชีวิตจิตใจเหมือนกันทั้งสององค์ ท่านยายนี่เรียกได้ว่าทรงถักนิตติ้ง ตัดเสื้อผ้า ทำงานเย็บปักถักร้อยทั้งชีวิต ทรงเขียนหนังสือตำราถักนิตติ้งไว้ด้วยนะครับ

สมเด็จฯ จะโปรดให้ท่านยายทรงต่อลายนิตติ้งให้ ลายสวยๆ ใหม่ๆ แล้วก็ทรงทำได้ดีมาก”

เมื่อถึงวันประสูติของพระองค์เจ้ารำไพประภา ทั้งสองพระองค์ก็จะเสด็จไปทรงร่วมงานด้วยเป็นประจำ ตราบจนถึงเวลาที่พระองค์หญิงสิ้นพระชนม์จากไปท่ามกลางความอาลัยรักของเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี

“ทรงพระเมตตาต่อท่านยายเสมอมา ...พอท่านยายสิ้น ทั้งสองพระองค์ทรงพระกรุณาเสด็จไปร่วมงานพระราชทานเพลิงพระศพที่วัดเทพศิรินทร์ฯ”

ผลจากการที่พระชนนี ทรงตั้งพระทัยอบรมบ่มพระนิสัยให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงรู้จักวางพระองค์เป็น “พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่” ที่มีพระอัธยาศัยอารีอารอบเช่นนี้นี่เอง เจ้าฟ้าหญิงผู้เพิ่งเสด็จกลับมาประทับในเมืองไทย จึงทรงเป็นที่จงรักเทิดทูนในหมู่เจ้านายและต่อมาถึงประชาชนได้ในเวลาอันรวดเร็ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีทูลกระหม่อมเจ้าฟ้าน้อยๆ ถึง ๔ พระองค์แล้วในเวลานั้น เป็นที่ปลาบปลื้มยินดีของประชาชน แต่ทูลกระหม่อมทุกพระองค์ก็ยังทรงพระเยาว์มาก ยังไม่อาจทรงช่วยแบ่งเบาพระราชภารกิจของสมเด็จพระบรมชนกชนนี ซึ่งนับวันก็จะเพิ่มพูนขึ้น โดยเฉพาะการเสด็จเยี่ยมทุกข์สุขอย่างใกล้ชิดประชาชน ในถิ่นไกลกันดาร

ในเมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงตระหนักว่า ทั้งพระชนมายุและพระสถานะ ทำให้ทรงเลื่อนขึ้นเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ เต็มพระองค์แล้วในรัชกาลนี้ สิ่งที่ทรงคำนึงถึงเป็นอันดับแรก คือแบ่งเบาพระราชภารกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่างเต็มความสามารถ

เวลานั้น ทูลกระหม่อมทั้ง ๔ พระองค์ยังทรงพระเยาว์เกินกว่าจะเสด็จไปทรงเป็นประธานในงานต่างๆ โดยลำพังพระองค์ได้ ส่วนพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ ก็มีพระราชกรณียกิจมากมายล้นพระหัตถ์ ประชาชนในยุคนั้น จึงได้เห็นภาพข่าวงานการกุศลต่างๆ ทางหน้าหนังสือพิมพ์ ซึ่งมีสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี เสด็จไปทรงเป็นประธานตามคำกราบทูลเชิญ เรียกได้ว่าแทบจะวันเว้นวัน

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงรำลึกได้แม่นยำถึงพระกรณียกิจที่เคยตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ไปเยือนสิงคโปร์และมลายู ทรงตระหนักถึงหน้าที่ที่ “เจ้านาย” พึงเมตตากรุณาต่อแผ่นดินถิ่นเกิดและประชาชน มิใช่ว่าประชาชนจะพึงมีหน้าที่เคารพนบนอบเจ้านายเพียงฝ่ายเดียว จึงทรงอบรมให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงรู้สึกเป็นกันเองต่อประชาชนคนทั่วไป ไม่ให้ทรงแบ่งแยกด้วยฐานันดรศักดิ์ ถ้าจะมีโอกาสพบปะกัน

โดยตรง ก็ทรงแย้มพระสรวลและโอภาปราศรัยเป็นกันเองเสมอมา

ข้าในพระองค์ที่ได้ตามเสด็จเป็นประจำ ยังจำได้ถึงความรู้สึกของประชาชนต่อเจ้านายทั้งสองพระองค์นี้

“...ประชาชนรักสมเด็จฯ กับเสด็จพระนางฯ มากนะคะ สมัยก่อนตอนที่พระอนามัยยังดี ท่านเสด็จเยี่ยมราษฎรตามต่างจังหวัดบ่อย ทุกภาค ล่ะค่ะ เหนือ ใต้ อีสาน อย่างเหนือกับใต้นี่เสด็จหลายหนทีเดียว

...ไม่ถือพระองค์เลย โดยเฉพาะเสด็จพระนางฯ มักจะรับสั่งเรียกผู้เฒ่าผู้แก่ที่มาเฝ้าว่า ‘ป้า’ ว่า ‘ยาย’

ชาวบ้านได้ยินก็ตกใจ ว่าเจ้านายทรงลดพระองค์มานับญาติด้วยกับพวกเขา แต่อีกใจหนึ่งก็คงปลื้มมาก และรู้สึกเป็นกันเอง เวลามีสุขทุกข์อะไรเขาก็จะกล้ากราบทูลให้ทรงทราบ”

ข้าหลวงท่านนั้นเล่าต่อไปว่า

“เสด็จฯ ท่านมีวิธีรับสั่งเจรจาที่น่ารักอ่อนหวาน และมีจิตวิทยาอย่างหนหนึ่ง มีชาวบ้านมาบ่นว่าแก่แล้ว เดินเหินลำบาก ปวดเมื่อยไปหมด... เสด็จพระนางฯ ก็ประทับลงกับพื้น รับสั่งด้วยอย่างออกรส ท่านว่า

‘ฉันเองก็ปวดเมื่อยเหมือนกันแหละจ้ะ ยาย..ไหน ยายปวดหลังเหมือนฉันมั้ย...’

แม่เฒ่าได้ยินท่านรับสั่งด้วยภาษาง่ายๆ เหมือนคนพูดภาษาเดียวกันก็เลยสนุก กราบทูลพูดคุยกับเจ้านายด้วยภาษาชาวบ้านๆ ได้ไม่ต้องรู้สึกหวาดเกรง เพราะเห็นว่าเจ้านายก็คล้ายๆพวกเขา คือปวดเมื่อยเป็นเหมือนกัน”

พระคุณสมบัติข้อหนึ่งของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ซึ่งเป็นที่รู้กันในหมู่ข้าราชบริพารและผู้เคยปฏิบัติงานถวายเป็นประจำ นั่นคือทรงมีความห่วงใยและความเกรงใจสูง

ครั้งหนึ่งเมื่อเสด็จไปทอดพระเนตรละครการกุศลที่หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อเสด็จออกจากหอประชุมแล้ว ทรงพบว่ามีนักศึกษามายืนเข้าแถวส่งเสด็จสองข้างทาง ขณะนั้นฝนบังเอิญตกลงมาปรอยๆ พวกเขาก็ยืนเข้าแถวอยู่ไม่ยอมหลบไปไหน

พอทอดพระเนตรเห็นเข้าก็ตกพระทัย และทรงห่วงใย ถึงกับรับสั่งด้วยสีพระพักตร์เป็นกังวล ว่า

“กลับเข้าไปเถอะค่ะ อย่ายืนตากฝนเลย เดี๋ยวจะไม่สบาย”

ข้าราชบริพารเก่าแก่ที่เคยทันได้เฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ พูดตรงกันว่า นี่ก็คือพระคุณสมบัติของล้นเกล้าล้นกระหม่อม ที่ถ่ายทอดโดยตรงมาสู่พระวรราชเทวี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ นั้น ทรงมีน้ำพระราชหฤทัยอ่อนโยนและเป็นห่วงเป็นใยราษฎรของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง

ครั้งหนึ่ง พระมงกุฎเกล้าฯ ได้เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรการฝึกของลูกเสือ บังเอิญวันนั้นเกิดพายุฝนอย่างแรง ทำให้เต็นท์ค่ายต่างๆ ที่เตรียมไว้สำหรับลูกเสือนั้นเปียกปอนหมด จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลูกเสือย้ายเข้ามานอนในกระโจมที่จัดไว้เป็นที่ประทับแรม ส่วนพระองค์เองทรงพระราชอุตสาหะ ทรงม้าฝ่าฝนไปประทับแรมที่ศาลาการเปรียญของวัดซึ่งตั้งอยู่ห่างออกไปหลายกิโลเมตรแทน

เรื่องการให้รางวัลสนองน้ำใจผู้ทำดี ก็เป็นอีกพระคุณสมบัติหนึ่งที่ละม้ายคล้ายกันทั้งพระมงกุฎเกล้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพยายามแสดงให้ประชาชนของพระองค์ได้ประจักษ์อย่างเป็นรูปธรรมในทันที ถึงสัจจะความจริงที่ว่า ‘ทำดี ได้ดี’

ข้าราชการในอดีตที่เคยเฝ้ารับเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนีเวลาเสด็จตามหัวเมือง ยืนยันได้ถึงพระจริยวัตรข้อนี้

“...ใครก็ตามที่ทำงานถวาย หรือทำคุณงามความดี จะได้รับประทานรางวัลจากเสด็จพระนางฯ เสมอ ไม่ทรงเคยลืมคนที่อยู่เบื้องหลัง ไม่ว่าจะมีตำแหน่งหน้าที่ต่ำต้อยเพียงใด จะทรงสอบถามให้แน่ชัดว่ามีคนมาทำงานถวายท่านกี่คน เป็นใครบ้าง ขาดเหลืออะไรหรือไม่

พอจะเสด็จกลับ ก็จะทรงเรียกทุกคนมารับของรางวัลพระราชทานจากสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เป็นเงินบ้าง พระเครื่องบ้าง เข็มพระนามบ้าง แล้วแต่ความเหมาะสมอย่างทั่วถึง

ถึงจะทรงประหยัดการใช้จ่ายของพระองค์เองอย่างมาก แต่เรื่องน้ำพระทัยที่จะเผื่อแผ่แก่คนต่างๆ นั้น ไม่มีเลยที่จะทรงตระหนี่...ทั้งสมเด็จฯ และเสด็จฯ นั้นทรงพอพระทัยที่จะเป็นผู้ให้ มากกว่าเป็นผู้รับ

เรื่องการประทานเลี้ยงนี่เรียกได้ว่าต้องมีในทุกที่ที่เสด็จไปประทับแรม เช่น ตามเชื่อน หรือตามจวนผู้ว่าฯ ...เสด็จไปไหนก็ต้องประทานเลี้ยงให้คนทำงานที่นั่นได้อิ่มหนำสำราญ ใครมาเฝ้า มาทำงานถวายเจ้านายสองพระองค์นี้ ไม่มีทางที่จะรู้สึกหิวโหยกลับไป...”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงใช้ชีวิตอยู่ในประเทศอังกฤษเป็นเวลานาน ทำให้ทรงมีโอกาสได้คลุกคลีกับวิถีชีวิตของสตรีชาวอังกฤษ ที่มีบทบาทในการพัฒนาบ้านเมือง เคียงบ่าเคียงไหล่กับบุรุษอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในการเสด็จออกไปปฏิบัติพระกรณียกิจนอกวังของเจ้านายสตรี

๑

๓

๒

๔

(๑) *สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ องค์อุปถัมภิกาสำนักงานอาสากาชาด สภากาชาดไทย กำลังทรงสอยกัลปพฤกษ์ในงานวันสุทธาสา*

(๒) *สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ประทับรถไฟฟ้าขนาดเล็กที่มีหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นสารถี ส่วนพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ประทับคู่กับท่านผู้หญิงดุษฎีมาลา มาลากุล ณ อยุธยา ในงานหารายได้เพื่อการกุศล*

(๓) *พระราชทานพระอนุเคราะห์แก่ผู้ป่วยผู้ยากไร้*

(๔) *เสด็จลงทรงตรวจตราความเรียบร้อยในงานพระราชทานเลี้ยงอาหารค่ำ แก่ข้าราชการและผู้ปฏิบัติงานถวาย ณ นิคมสร้างตนเองพัฒนาภาคใต้*

สมัยก่อนหน้านั้น เจ้านายฝ่ายในของเมืองไทยส่วนใหญ่ มักจะทรงมีบทบาทอย่าง ‘ช้างเท้าหลัง’ คือทรงงานเย็บปักถักร้อย ปักสะดึงกรึงไหม กรองมาลัย ตามแบบแผนกุลสตรีไทยยุคโบราณ การจะเสด็จออกทรงงานหรือเข้าสังคมสโมสรต่างๆ นอกวัง เรียกได้ว่าเป็นเรื่องแปลกประหลาดในสายตาของคนส่วนใหญ่ที่ยังยึดกระแสอนุรักษนิยม

นี่ขนาดไม่นับถึงยุคก่อนโน้น ที่ต้องขึงผ้ากั้นฉนวนตามทางเสด็จไม่ให้ใครได้แลเห็นพระองค์ตามกฎมนเทียรบาล ยังอาจกล่าวได้ว่าเจ้านายสตรีในยุคก่อนนั้น กว่าจะเสด็จออกจากวังได้ ก็ต้องตระเตรียมการอย่างยุ่งยากเป็นการใหญ่ จะรับสั่ง หรือวางพระองค์อย่างไร ก็มีผู้คนคอย ‘จับตา’ ทุกฝีก้าว

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเป็นผู้บุกเบิก ‘วิถี’ และ ‘ค่านิยม’ ในการปฏิบัติพระองค์เจ้านายฝ่ายในของไทยในศตวรรษใหม่ ทรงพยายามทุกทางที่จะบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด ในฐานะที่ทรงเป็นเจ้านายผู้ใหญ่ ไม่ใช่เพียงเก็บพระองค์อยู่เงียบๆ ในวัง แต่ในขณะเดียวกัน ก็ยังทรงวางพระองค์เป็นขัตติยานีอย่างเคร่งครัดเพื่อความเหมาะสม

ในที่สุด การเสด็จออกมาทรงงานการสาธารณกุศลต่างๆ ของเจ้าฟ้าหญิง จึงเป็นเรื่องปกติธรรมดา เป็นแบบแผนให้เจ้านายฝ่ายในในยุคต่อๆ มาทรงดำเนินรอยตามตราบจนทุกวันนี้

บทสรุปข้างต้นนี้ ไม่ใช่เกิดจากที่คาดเดาขึ้นเองอย่างเลื่อนลอย หากแต่เป็นแนวพระดำริที่ฝังอยู่ในพระทัยจริงๆ ดังจะเห็นได้จากพระดำรัสของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ที่พระราชทานไว้แก่สมาคมสตรีชาวนาไทย ทรงสนับสนุนให้สตรีไทย เข้ามามีบทบาทในการทำงานพัฒนาประเทศ

“...การช่วยกันระงับความเดือดร้อน หรือนัยหนึ่งช่วยกันเสริมสร้างความสุข ความสมดุลให้แก่ประชาชนนั้น จะทำให้เกิดความเจริญพัฒนาถาวรขึ้น อันจะทำให้อนุชนรุ่นต่อไปได้รับมรดกอันมีค่า คือประเทศไทยที่มีความสมบูรณ์ ร่มเย็น เป็นสุข ...ในการที่สตรีได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาประเทศชาตินั้น นับว่าเป็นที่น่าสรรเสริญ และน่าภาคภูมิใจ”

เมื่อเจ้านายสตรีทรงงานเพื่อบ้านเมืองได้อย่างเต็มที่เช่นนี้ ผู้หญิงไทยจึงเริ่มตื่นตัวที่จะทำงานเพื่อสังคมมากขึ้นเป็นลำดับ

คุณหญิงยุกตเสวีวิวัฒน์ (ถนอมศรี ยุกตะเสวี) เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้รับแรงบันดาลใจในการทำงานด้านสังคมสงเคราะห์จากทั้งสองพระองค์ ดังที่ธิดาของคุณหญิงได้บันทึกไว้

“คุณหญิงเคยเล่าให้ฟังว่า ได้มีโอกาสเฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และเสด็จพระนางฯ สม่ำเสมอในการเสด็จงานกุศลที่องค์กรต่างๆ จัด ... สมเด็จฯ ทรงทักทายออกชื่อและวันเกิดทุกครั้งที่ทอดพระเนตรเห็น คุณหญิงยังได้เรียนรู้เรื่องกิจการกุศลในประเทศอังกฤษที่เสด็จพระนางฯ เล่าประทานเป็นตัวอย่างการทำงานที่ดีๆ หลายประการ

แม้เรื่องธุรกิจการงานในประเทศไทยที่สองพระองค์ทรงเกี่ยวข้องก็ได้รับใส่เกล้าฯ เป็นแนวคิดอันนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นประโยชน์...”

ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวณิช กล่าวสรุปพระจริยวัตรในส่วนนี้ได้อย่างชัดเจน

“นอกจากงานเพื่อการกุศลสาธารณประโยชน์ต่างๆ แล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และเสด็จพระนางฯ พระมารดา ยังทรงติดตามงานพัฒนาความก้าวหน้าของสตรีไทย โดยเฉพาะงานของสภาสตรีแห่งชาติ ในพระบรมราชินูปถัมภ์อย่างใกล้ชิด ด้วยทรงเป็นห่วงเป็นใยในสถานภาพของสภาสตรีฯ ได้ทรงเป็นพระธุระในการขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ให้สภาสตรีฯ ได้มีที่ทำงานถาวรแห่งแรก ณ พระกรุณานิวาสน์ ถนนพิชัย ซึ่งทุกวันนี้องค์กรสตรีอีกหลายองค์กร ได้ร่วมใช้เป็นสำนักงานให้บริการแก่สตรีผู้เดือนร้อนขาดแคลนนานาประการ”

ทั้งสองพระองค์ ทรงพระอุตสาหะเสด็จไปทรงงานตามที่ต่างๆ ทั้งใกล้และไกลไม่ได้ว่างเว้น จนผู้คนในยุคนั้นกล่าวตรงกันว่า ถ้าเป็นงานแทนพระองค์พระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ หรืองานการกุศลแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะ ‘ไม่ทรงปฏิเสธงาน’

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงรับเชิญเสด็จไปทางร่วมงานการกุศลต่างๆ ไม่ว่าน้อยใหญ่ตลอดทั้งปี พระนางเจ้าสุวัทนาฯ เคยรับสั่งอย่างขบขัน เล่าว่าเลขาธิการพระราชวังสมัยหนึ่ง ถึงกับเคยกราบทูลล้อพระองค์ในเรื่องการที่ไม่ทรงปฏิเสธงาน

“เสด็จได้ทุกงานการกุศล ขอพระราชทานให้เว้นเพียงงานวัดเท่านั้น”

ทว่าท้ายที่สุดแล้ว วัดนี่แหละคือสถานที่ที่เจ้านายทั้งสองพระองค์เสด็จบ่อยครั้งที่สุด และโปรดที่จะเสด็จไปด้วย จนถึงกราบทูลเชิญเสด็จไปทรงเปิดงานวัดก็ไม่ทรงรังเกียจ เพราะทรงเล็งเห็นว่าวัดคือศูนย์รวมจิตใจและความสามัคคีของชาวบ้านในแต่ละชุมชน และจะเป็นโอกาสให้ทรงพบปะกับประชาชนหลายกลุ่ม หลายวัย หลายอาชีพได้มากยิ่งขึ้น

พระจริยวัตรเช่นนี้ เป็นแบบอย่างของการวางพระองค์อย่าง “พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่” ผู้ทรงตั้งพระทัยทรงงานเพื่อประโยชน์ของแผ่นดินอย่างแท้จริง

ตอนที่ ๒
ความเรียบง่าย

ถนนสุขุมวิทและสายใกล้เคียงในกรุงเทพฯ เมื่อครึ่งศตวรรษมาแล้ว พอตกเย็นใกล้ค่ำสักหน่อยก็เงียบเชียบ มีรถผ่านมาน้อยคันต่อให้เป็นช่วงเวลาเร่งด่วน รถก็ยังวิ่งได้สบาย ก็คงมีเพียงแค่รถราคับคั่งไม่ขาดสายเฉพาะบนท้องถนนในย่านธุรกิจ เช่นเยาวราชหรือเจริญกรุง บรรยากาศของ 'การจราจรติดขัด' ยังเป็นเรื่องห่างไกลความรู้เห็นของชาวพระนครในยุคนั้น

รถยนต์ในสมัยนั้นส่วนใหญ่เป็นรถจากประเทศในยุโรปและอเมริกา ส่วนรถยนต์ญี่ปุ่นยังมีน้อยมาก ส่วนใหญ่นำเข้ามาเป็นรถแท็กซี่รับจ้าง รถงามๆ ที่วิ่งตามถนนมีทั้งโอลด์สโมบิล คาดิลแลค ไครสเลอร์ และฟอร์ด ของอเมริกา ซีตรองของฝรั่งเศส ออสตินและมอริสของอังกฤษ ตลอดจนเฟียตของอิตาลี

ช่วงเย็นๆ ของทุกวัน ชาวสุขุมวิทจะได้เห็นรถโอลด์สโมบิลสีแดงวิ่งออกมาจากซอยสันติสุข หรือนานๆ ทีก็เป็นรถโรลสรอยส์สีฟ้าอ่อนของอังกฤษ ดูโก้หรูอยู่ในที แต่คันก็กะทัดรัดไม่ใหญ่โตอะไรนัก

ปกติโรลสรอยส์จะเป็นรถยาวหลายตอน ใหญ่โตโอ่อ่า แต่รถโรลสรอยส์คันนี้มีความพิเศษ คือเป็นโรลสรอยส์ขนาดเล็ก รุ่น Silver Dawn มีที่นั่งตอนเดียว ทรงซื้อไว้ก่อนจะเสด็จกลับมาเมืองไทยได้ไม่นาน ด้วยเงินที่ทรงขายรถพระที่นั่งเบนต์ลีย์และเดมเลอร์ที่ทรงใช้ขณะประทับที่อังกฤษแล้วโปรดให้ส่งทางเรือมายังเมืองไทย

รถคันนี้มีความพิเศษคือเป็นรถสั่งทำ เบาะนั่งจะวัดความกว้างยาวตามขนาดตัวผู้นั่ง ซึ่งได้แก่สัดส่วนพระวรกายของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ รถโรลสรอยซ์ซึ่งสร้างที่นั่งตามสัดส่วนร่างกายของผู้นั่งนั้นมีอยู่เพียงไม่กี่คันในโลก

ส่วนใหญ่แล้วถ้าเสด็จไปไหนมาไหนเป็นการส่วนพระองค์ มักโปรดจะประทับรถโอลด์สโมบิล เพราะแลดูไม่หรูหราเป็นจุดสังเกตจนเกินไป ส่วนโรลสรอยส์นั้นทรงเก็บไว้สำหรับโอกาสพิเศษที่ต้องเสด็จออกงานอย่างเป็นทางการ

ถ้าไม่เพ่งดีๆ ก็แทบจะไม่มีใครสังเกตได้ว่าผู้ที่นั่งมาในรถนั้นคือสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ นั่นเอง

การเสด็จประพาสเป็นการส่วนพระองค์เช่นนี้ รถพระที่นั่งของเจ้านายทั้งสองพระองค์ จะมีเพียงสารถีกับกรมวัง นั่งอยู่ตอนหน้ากัน ๒ คนเท่านั้น ทั้งสารถีและกรมวังในสมัยนั้น ก็ทรงจ้างเองด้วยเงินส่วนพระองค์ เพราะไม่โปรดจะทรงรบกวนงบประมาณของทางราชการ กรมวังคือนายตาม พนมวัน ณ อยุธยา ซึ่งรับราชการในกรมประชาสงเคราะห์ด้วย

บนรถ ไม่มีสิ่งใดบ่งบอกเลยว่าทรงเป็นราชนารีสูงศักดิ์ ไม่ทรงปัก 'ธงราชวงศ์ใหญ่ฝ่ายใน' ตามพระอิสริยยศ ไม่มีขบวน ไม่มีแม้แต่รถตำรวจนำสักคันเดียว ปราศจากสัญลักษณ์แสดงอภิสิทธิ์อะไรทั้งๆ ที่จะทรงใช้สิทธินั้นก็ได้ เมื่อเจอสัญญาณไฟแดง รถก็หยุด ไฟเขียวก็ไปตามกฎจราจรเหมือนรถของสามัญชนทั่วๆ ไปคันหนึ่ง

ความปลอดโปร่งของการจราจรสมัยนั้น ทำให้ทั้งสองพระองค์ทรงมีโอกาสได้ประทับรถเสด็จออกประพาสทอดพระเนตรบ้านเมืองเป็นที่ทรงพระเกษมสำราญ ที่สำคัญคือสมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดจะเสด็จไปทรงสักการะพระบรมราชานุสาวรีย์ของสมเด็จพระบรมราชบุรพการีของพระองค์ เป็นประจำทุกเย็น

"...สมเด็จฯ กับเสด็จฯ เสด็จประพาสรถทุกเย็น ไม่ว่าจะเสด็จไหนทุกครั้งจะต้องไปตั้งต้นที่สวนลุมฯ เสด็จไปทรงคมพระบรมรูปล้นเกล้าฯ ก่อนเสมอ จากนั้น ค่อยเสด็จไปตามที่อื่นๆ ผลัดเปลี่ยนกันทุกวัน ที่เสด็จประจำก็มี พระบรมรูปพระพุทธยอดฟ้าฯ ที่สะพานพุทธฯ กับพระบรมรูปพระพุทธเจ้าหลวงที่ลานพระบรมรูปทรงม้า..."

คุณปิ๋ว ซึ่งขณะนั้นเดินทางกลับมาพำนักอยู่เมืองไทยแล้ว เล่าถึงความทรงจำในการตามเสด็จ ‘ประพาสรถ’ ทุกเย็น

“...บางวันก็เสด็จไปวัดพระแก้ว เวลาผ่านวัดพระแก้ว เสด็จพระนางฯ ก็จะทรงสอนเราให้หันไปไหว้ทางโน้นที ทางนี้ที แทบจะรอบตัว เพราะย่านนั้นมีปูชนียสถานสำคัญอยู่มาก พอทรงคมไปทางวัดพระแก้วทางขวาเสร็จแล้ว ก็ทรงคมไปทางหัวมุมถนนทางซ้าย แล้วบอกให้เราไหว้ด้วย

...เพิ่งกลับจากเมืองนอกใหม่ๆ ก็ไม่รู้หรอกว่าทรงคมอะไร นึกแปลกใจว่า เอ๊ะ...นั่นปั๊มน้ำมันสามทหารนี่นา ...สงสัยเหลือเกินว่าท่านไหว้ปั๊มน้ำมันทำไม มารู้ทีหลังว่า อ๋อ...ติดกันตรงนั้นคือศาลหลักเมือง ทรงคมหลักเมือง...”

วันไหนอากาศดี ก็โปรดเสด็จไปไกลๆ ข้ามสะพานพระโขนงไปตามเส้นทางชานเมืองกรุงเทพสู่ปากน้ำ มาถึงชายทะเลบางปู จังหวัดสมุทรปราการ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดบรรยากาศของบางปูมาก มักจะเสด็จลงทรงพระดำเนินรับลมทะเลซึ่งพัดแรงสดชื่น ทุกครั้งจะทรงซื้ออาหารมาทรงโปรยพระราชทานแก่นกนางนวลที่อพยพหนีหนาวมารับอากาศอบอุ่นอยู่ย่านนั้น

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังทรงคิดถึง “สวนรื่นฤดี” อันเป็น ‘บ้าน’ เดิมหลังแรกของพระองค์ที่ทรงสร้าง แม้จะทรงขายแก่ทางราชการไปแล้ว แต่ก็ยังเสด็จประพาสรถไปทอดพระเนตรอยู่เนืองๆ พร้อมกับทรงเยี่ยมเยียนคนเก่าคนแก่ย่านนั้นที่ทรงคุ้นเคย

“...ท่านเสด็จไปสวนรื่นฤดีบ่อยๆ กลับไปทอดพระเนตร ...แถวนั้นมีร้านกาแฟอยู่ร้านหนึ่ง ชื่อร้านกาแฟนายซ่วน ทรงแวะทุกครั้ง แต่ก็ไม่ได้เสด็จลงจากรถ นายซ่วนจะวิ่งกุลีกุจอมาเฝ้า มีรับสั่งถามทุกข์สุขตามสมควรแล้วก็เสด็จกลับ...”

มงคลในพระพุทธศาสนาข้อ ๒๕ ที่ว่าด้วย กตัญญุตา คือสำนึกบุญคุณของผู้มีพระคุณ เป็นจริยวัตรที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนีทรงบำเพ็ญโดยสม่ำเสมอ นอกจากเสด็จไปถวายบังคมพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เป็นประจำทุกเย็นแล้ว ถ้าทรงมีเวลาว่างเว้นจากพระภารกิจ ทั้งสองพระองค์ก็จะทรงรถยนต์ข้ามสะพานพุทธฯ ไปฝั่งธนบุรี มุ่งตรงไปวัดประยุรวงศาวาส เพื่อทรงสักการะอัฐิของ ‘คุณเล็ก บุนนาค’ พระชนนีของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ และพระบุพการีในราชินิกุล ‘บุนนาค’ ซึ่งบรรจุอยู่ในพระเจดีย์ใหญ่และในเขามอ

วันหยุดสุดสัปดาห์ จะเป็นวันพิเศษของทั้งสองพระองค์ เพราะจะเสด็จออกจากวังสองครั้ง ช่วงเช้าหนหนึ่ง และช่วงเย็นอีกหนหนึ่ง กิจกรรมช่วงเช้าที่เพิ่มขึ้นมานั้นคือการเสด็จไปทรง ‘จ่ายตลาด’

ตลาดที่ว่านั้นคือ ‘ตลาดนัดสนามหลวง’ แหล่งจับจ่ายของชาวกรุงในสมัยที่กรุงเทพมหานครยังไม่สร้างตลาดนัดสวนจตุจักร ที่ค้าขายกันอย่างคึกคักเช่นทุกวันนี้

คนรุ่นใหม่ที่เกิดไม่ทันเห็นตลาดนัดสนามหลวง หากต้องการจะนึกจินตนาการ ก็ขอให้ลองนึกถึงบรรยากาศตลาดนัดจตุจักรแทน ข้าวของสินค้า และสภาพการค้าขาย ก็ละม้ายคล้ายกันแทบทุกอย่าง

การเสด็จไปก็เหมือนเช่นเคย คือไม่มีรถนำ ไม่มีขบวนติดตามใดๆ ทั้งสิ้น เสด็จไปอย่างสามัญชน เมื่อถึงสนามหลวงก็โปรดให้สารถีขับรถช้าๆ วนไปโดยรอบ เพื่อจะได้ทอดพระเนตรข้าวของต่างๆ ซึ่งส่วนมากเวลาเช้าจะเป็นอาหาร ของสด จำพวกผักและผลไม้ เมื่อทรงเห็นว่าแผงผักผลไม้แผงไหน มีสินค้าที่ต้องพระทัย พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็โปรดให้หยุดรถ แล้วก็ทรงซื้อกลับวังมาไว้สำหรับทำเครื่องเสวย

พอตกเย็นทั้งสองพระองค์ก็เสด็จประพาสรถไป ‘ทรงคม’ พระบรมราชานุสาวรีย์ต่างๆ เป็นพระกิจวัตรปกติธรรมดาเช่นเคย แต่ถ้าเป็นวันเสาร์–อาทิตย์ จะเสด็จออกเร็วกว่าวันธรรมดา เพื่อให้ทันตลาดนัดช่วงบ่าย ซึ่งเป็นตลาดต้นไม้

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี โปรดเลือกต้นไม้ตั้งแต่ประทับอยู่ในอังกฤษ ทั้งไม้ดอกไม้ใบงามๆ ถ้าทอดพระเนตรเห็นไม้ต้นไม้ดอกที่ต้องพระทัย ก็ทรงซื้อกลับมาปลูกที่วัง เป็นประจำทุกสุดสัปดาห์ วังรื่นฤดีจึงไม่เคยขาดต้นไม้ดอกไม้พันธุ์ใหม่ๆ มาประดับประดาทั้งในและนอกตำหนักอย่างสวยสดงดงาม

นายสี สายบุญจันทร์ หรือ ‘ลุงสี’ มหาดเล็กรุ่นแรกประจำวังรื่นฤดี เล่าไว้ว่า

“เสด็จพระนางฯ เสด็จลงสวน ทรงปลูกต้นไม้ ดูแลต้นไม้ดอกไม้เอง ในช่วงบ่ายๆ ทุกวันครับ...”

แม้วันเวลาจะผ่านมานานแล้ว แต่ข้าหลวงที่ตามเสด็จก็ยังจดจำได้อย่างแม่นยำ

“...ถึงวันเสาร์อาทิตย์ทีไร ในกระโปรงท้ายรถพระที่นั่งจะเต็มไปด้วยผัก ผลไม้ ต้นไม้ แน่นเอี๊ยดเสมอ...”

เมื่อถามว่าเวลาทรงหยุดแวะจับจ่ายซื้อของตามแผงขายต่างๆ นั้น ต้องจัดรับเสด็จเป็นพิธีรีตอง หรืออย่างน้อย ก็กันประชาชนออกไปให้ห่าง หรือไม่ ก็ได้รับคำตอบว่า

“ไม่มีการกันคน หรือไม่ทำอะไรพิเศษใดๆ ทั้งสิ้น ผู้คนเขาก็ซื้อของกันตามปกติ เพราะเสด็จไปเงียบๆ ทรงซื้อหรือถามราคา เช่นเดียวกับลูกค้าอื่นๆ ไม่ทรงทำสิ่งใดๆ สะดุดตา คนทั่วไปไม่ทันสังเกตด้วยซ้ำว่ามีเจ้านายมาทรงแวะซื้อของอยู่ใกล้ๆ ตัวเขา...”

๑

๒

๓

๔

๕

(๑) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จเป็นการส่วนพระองค์ไปทอดพระเนตรสวนสัตว์ดุสิต

(๒) เสด็จไปทรงร่วมงานกาชาด ประจำปี ๒๕๐๕

(๓) (๕) ทั้งสองพระองค์ทรงเยี่ยมราษฎรที่สถานสงเคราะห์คนชรา จังหวัดยะลา เมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๑๐

(๔) นักแสดงงิ้วกำลังเฝ้ารับพระราชทานรางวัลจากสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในโอกาสที่เสด็จไปทรงเยี่ยมราษฎร ณ จังหวัดสมุทรสาคร

นอกจากตลาดนัดสนามหลวงแล้ว เมื่อมีห้างสรรพสินค้าเปิดใหม่ในพระนคร ก็เสด็จไปทรงพระดำเนินปะปนกับผู้คนอยู่ในห้าง จนคนที่ไม่สังเกตก็ไม่ทราบว่าสุภาพสตรีสูงวัยคนหนึ่ง กับสุภาพสตรีวัยกลางคนอีกคนหนึ่งที่เพิ่งเดินผ่านพวกเขาไปนั้น เป็นถึง ‘พระนางเจ้า’ กับ ‘เจ้าฟ้า’

“ห้างที่เสด็จไปก็เช่นห้างไทยไดมารู ถนนราชดำริ ที่ตอนนี้ปิดไปแล้ว ห้างนี้สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ก็เสด็จฯ มาทรงช้อปปิ้งบ่อยๆ เหมือนกัน สมเด็จฯ กับเสด็จพระนางฯ ก็เสด็จเป็นครั้งคราว ทรงพระดำเนินจับจ่ายซื้อสินค้าในห้างเหมือนประชาชนทั่วไป

การเสด็จไปไหนมาไหนเป็นการส่วนพระองค์เงียบๆ ไม่เอิกเกริกอย่างนี้ ทรงทำประจำเป็นเรื่องธรรมดามาก ไม่รู้สึกแปลกอะไรเลย...”

บรรยากาศในวังรื่นฤดีที่สุขุมวิทก็เช่นกัน ไม่มีพิธีรีตองอะไรมากนัก ในยุคที่ปลูกสร้างเสร็จไม่นาน ก็อาจมีชาวบ้านแถวนั้นมาเกาะรั้วยืนมองสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระดำเนินออกกำลังพระวรกายรอบๆ ตำหนักวันละ ๖ รอบเป็นกิจวัตรประจำทุกเย็น โดยไม่มีตำรวจหรือผู้ใดไปขับไล่ห้ามปราม

เล่ากันมาว่า เคยมีชาวบ้านคนหนึ่งมายืนเกาะรั้วมองสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงออกกำลังพระวรกายเป็นประจำ เขาก็มองอย่างตั้งใจจริงๆ จังๆ แต่ไม่ได้ทำสิ่งใดอันจะระคายเคืองพระยุคลบาทมากไปกว่านั้น

มีข้าราชบริพารในวังเข้าไปถามด้วยความสงสัยว่า มามองทำไมอยู่เป็นนานสองนาน

เขาก็ตอบตามประสาซื่อว่า

“มีคนบอกว่า ท่านเป็นเจ้าฟ้า ถ้าเห็นเจ้าฟ้าแล้วจะโชคดี ไม่ซวย”

เมื่อความทราบถึงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ไม่ทรงว่าอะไร ก็ทรงออกพระกำลังต่อตามปกติ ปล่อยให้ชาวบ้านคนนั้นได้มองพระองค์ เพื่อความ ‘โชคดี’ ของเขาต่อไปตามความประสงค์

พระอัธยาศัยที่โปรดความเรียบง่ายและไม่โปรดที่จะรบกวนให้ใครต้องมาคอยถวายอารักขาหรือออดตาหลับขับตานอนอยู่เวรยามตลอดเวลา ทำให้พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่ทรงจ้างยามเอกชน หรือขอกำลังตำรวจมารักษาการณ์ประจำที่วัง ซึ่งแท้จริงแล้วก็ไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะตามระเบียบสมัยนั้น ตำรวจจะมาเฝ้าอารักขาเฉพาะในพระราชฐานส่วนวังเจ้านายทั่วๆ ไปก็ไม่มีตำรวจเฝ้าอารักขา

จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ไม่คาดคิดขึ้นในวังรื่นฤดี นั่นคือมีมิจฉาชีพบุกรุกเข้ามาขโมยของในตำหนัก ทำให้วิถีการดำเนินพระชนมชีพอย่างเรียบง่ายมาแต่เดิมนั้น จำต้องแปรเปลี่ยนไปเพิ่มมาตรการรักษาความปลอดภัยให้เข้มงวด และระมัดระวังมากยิ่งขึ้น

ข้าหลวงที่อยู่ในเหตุการณ์เล่าไว้ว่า

“...เวลาประมาณ ๒–๓ ทุ่ม สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จขึ้นห้องสรง ดิฉันยังเฝ้าเสด็จพระนางฯ อยู่ในตำหนักชั้นล่าง สักพักใหญ่ๆ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงโทรศัพท์ภายในลงมา รับสั่งว่าทรงหากระเป๋าทรงถือไม่พบ ก็แปลกใจ เพราะปกติสมเด็จฯ จะทรงวางของเป็นที่เป็นทาง และทรงจำแม่นว่าทรงวางอะไรไว้ตรงไหน มีระเบียบเรียบร้อย เรื่องของหายเพราะวางไว้ไม่เป็นที่นี่เรียกได้ว่าไม่เคยเกิดขึ้นเลย

ดิฉันก็เลยรีบขึ้นบันไดเล็กในตำหนักขึ้นไป ตรงนั้นมีห้องเล็กอยู่ติดกับห้องสรง ไว้เก็บของ เห็นประตูห้องเล็กแง้มอยู่ เดินเข้าไป พบว่ามุ้งลวดถูกกรีดเป็นทางยาวพอที่คนจะลอดมาได้ ...ขโมยขึ้นตำหนักแน่ๆ ก็รีบทูลเสด็จพระนางฯ แล้วโทร.แจ้งตำรวจ

ตำรวจมาถึงก็ออกไปดูนอกตำหนัก เห็นรอยรองเท้าบนผนังตำหนัก แสดงว่าขโมยมันปีนขึ้นมาทางด้านหลัง เข้ามาขโมยกระเป๋าสตางค์ของสมเด็จฯ ไปจากห้องบรรทม

...ตอนหลังตำรวจก็ตามจับได้ นายคนนั้นก็เข้าตะรางไปตามระเบียบ...”

หลังจากเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวแล้ว ทางกรมตำรวจจึงส่งตำรวจท้องที่จากสถานีตำรวจทองหล่อมาเฝ้ารักษาการณ์ประจำวังรื่นฤดี ตลอด ๒๔ ชั่วโมง นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ถ้าทั้งสองพระองค์เสด็จต่างจังหวัดเป็นการส่วนพระองค์ สถานที่ที่โปรดจะเสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนเสมอ นอกเหนือจากวัดวาอารามแล้วยังมี ‘ตลาด’ ย่านการค้าของเมืองนั้นๆ ด้วย

สภาพตลาดและชุมชนที่ผู้คนอยู่กันหนาแน่นสมัยก่อนนั้น ก็ไม่ได้น่าอภิรมย์นัก มักมีซอกมุมที่สกปรกรกรุงรัง หรือมีข้าวของกองสุมระเกะระกะรกตา ครั้นเจ้านายโปรดจะเสด็จไปทอดพระเนตรเป็นการส่วนพระองค์ในทันทีทันใด ทางจังหวัดย่อมไม่มีทางที่จะรีบเก็บกวาดอย่าง ‘ผักชีโรยหน้า’ ได้ทัน ทำให้ทรงมีโอกาสเสด็จไปทอดพระเนตรเห็นสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างแท้จริง

ทั้งสองพระองค์ก็ไม่ได้ทรงรังเกียจที่จะเสด็จไปในย่านชุมชนเช่นนั้นเลยแม้แต่น้อย ตรงกันข้าม กลับจะทรงพอพระทัยยิ่งที่ได้ทอดพระเนตรชีวิตของประชาชน ปราศจากการ ‘จัดฉาก’ ใดๆ โดยทางราชการ

๑

๓

๔

๒

๕

(๑) ความยากลำบากในการเดินทาง ไม่เป็นอุปสรรคต่อการทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจ

(๒) ทรงเยี่ยมราษฎรในอำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง เมื่อปี ๒๕๑๕

(๓) ทอดพระเนตรบ่อน้ำพุร้อน จังหวัดระนอง

(๔) (๕) เสด็จไปทรงเปิดกฐินสงฆ์ 'เจ้าฟ้าเพชรรัตน์' ณ วัดเขาสุกิม จังหวัดจันทบุรี

ประพาสตลาด

พระจริยวัตรส่วนนี้ คล้ายกับพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ที่โปรดเสด็จประพาสตลาดตามหัวเมืองต่างๆ เป็นการส่วนพระองค์ ดังปรากฏหลักฐานในพระราชนิพนธ์เรื่อง “จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.๑๒๘” ที่ทรงใช้พระนามแฝงว่า “นายแก้ว” ทรงพรรณนาสภาพตลาดและย่านชุมชนในหัวเมืองปักษ์ใต้ที่เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมเยือนไว้อย่างสนุกสนาน

ดังความตอนหนึ่งที่ทรงพระราชวิจารณ์ตลาดเมืองภูเก็ตไว้

“...ตลาดเมืองนี้ผมเห็นว่าไม่แพ้ตลาดหัวเมืองแห่งใดเลย ผมถามๆ ดูพวกที่ตามเสด็จมา ดูมีความเห็นตรงๆ กันมากว่า ยกกรุงเทพฯ เสียแล้ว ยังไม่เคยเห็นเมืองใดสนุกเท่าภูเก็จ แต่ผมต้องขอยกเชียงใหม่อีกสักเมืองหนึ่ง ถนนที่ตลาดเมืองนี้มีตึกแถว ๒ ชั้นทั้งสองฝั่ง ผู้คนศึกคักมาก แต่เห็นจีนเป็นพื้น นายเกี้อว่าขับรถไปตามถนนตลาด รู้สึกเหมือนไปตามถนนทรงวาดในกรุงเทพฯ...”

อีกตอนหนึ่งทรงเล่าเรื่องตลาดนัดในเมืองตรัง

“เวลาเช้า ๕ โมงเศษวันนี้ ได้เสด็จโดยกระบวนรถม้าไปทอดพระเนตรตลาดนัด ตลาดนี้มีติด ๓ วันต่อครั้ง คือติดวันหนึ่ง เว้น ๒ วัน มีของขายต่างๆ ทั้งของสดของแห้ง ซื้อได้ทั้งสุกรและไก่ปลาผักผลไม้ ทั้งมีแลผ้าอีกด้วย ก็อยู่ข้างจะสนุกพอใช้...”

การเสด็จไปตามหัวเมืองเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ยังโปรดจะทอดพระเนตรการละเล่นและเกมกีฬาพื้นบ้านร่วมกับราษฎรอีกด้วย

“...ชนโคกระบือนั้นดูดีสักคู่หนึ่งหรือสองคู่ นอกนั้นเป็นแต่เข้ามาวิ่งกันเล่นเสียอีก คงจะเป็นด้วยแปลกที่และตื่นคน คนที่นี้แน่นยิ่งกว่าที่กระบี่และตรังขึ้นไปอีก จึงน่าตกใจอยู่บ้าง ส่วนมวยก็กระนั้น ยังสู้ชุมพรไม่ได้”

ใครจะเลยจะคาดคิดว่าวันหนึ่ง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะเสด็จไปทอดพระเนตรตลาดและเยี่ยมประชาชนในจังหวัดสมุทรสาคร โดยไม่มีกำหนดการล่วงหน้ามาก่อน

วันนั้น บังเอิญมีการแสดงงิ้วอยู่ในตลาด ทั้งสองพระองค์เสด็จไปถึงก็ประทับลงบนเก้าอี้ไม้เก่าๆ เล็กๆ อย่างเดียวกันกับที่เก้าอี้ในโรงเรียนประชาบาลสมัยก่อน วางอยู่บนพื้นดินเปล่าๆ ไม่มีพรม ไม่มียกพื้น ไม่มีฐานแท่นรองใดๆ ทั้งสิ้น ประทับทอดพระเนตรงิ้วร่วมกับราษฎรอย่างทรงพระสำราญ

เมื่อแสดงเสร็จ นายโรงงิ้วผู้โชคดีได้พาตัวพระตัวนางลงมาคุกเข่าเฝ้าอยู่แทบพระบาท สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ก็มีรับสั่งด้วยอย่างไม่ถือพระองค์ พร้อมทั้งพระราชทานเงินรางวัล ยังความปลาบปลื้มแก่นักแสดงเล็กๆ พวกนั้นเป็นที่สุด

ฝ่ายชาวบ้านร้านตลาดต่างก็บอกต่อๆ กันไปปากต่อปากอย่างรวดเร็ว ด้วยความรู้สึกปีติตื้นตันในพระจริยวัตร ไม่เกิดความเกรงกลัวว่าทรงเป็น ‘เจ้าใหญ่นายโต’ เกินกว่าจะกล้าเข้าใกล้ ต่างคนต่างก็หอบลูกจูงหลานพากันเข้ามามุงดูอยู่รอบๆ ได้ตามอัธยาศัย ด้วยไม่โปรดให้เจ้าหน้าที่หรือผู้ใดเข้ามาขัดขวางกีดกันประชาชน ให้ไกลห่างออกไปจากพระองค์

“นั่นเจ้าฟ้าหญิง ลูกรัชกาลที่ ๖ กับแม่ท่านใช่มั้ย ...ท่านช่างพูดช่างคุย ยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่มีปั้นปึ่งเลยนะ ดูสิ...ใจดีจริงๆ”

คำพูดสรรเสริญพระจริยวัตรของทั้งสองพระองค์ในทำนองนี้ ผู้ตามเสด็จย่อมเคยได้ยินได้ฟังจากปากของชาวบ้านที่ได้เฝ้าชมพระบารมีเป็นเรื่องปกติธรรมดา

ตอนที่ ๓
เบื้องหลัง

หลังจากเสด็จนิวัตประเทศไทยได้ไม่กี่ปี พระนาม “เจ้าฟ้าหญิงเพชรรัตนฯ” ก็เริ่มเป็นที่ติดหูสาธารณชน เพราะทรงเป็นเจ้านายที่บำเพ็ญพระกรณียกิจเพื่อพสกนิกรโดยสม่ำเสมอ งานไหนงานนั้นที่เสด็จไป ก็แสดงถึงความผูกพันใกล้ชิดต่อประชาชน ตามที่ทรงได้รับการอบรมดูแลจากพระชนนี สิ่งเหล่านี้ ล้วนเกิดจากน้ำพระทัยใสพิสุทธิ์อย่างแท้จริง ปราศจากการเสแสร้ง

แม้แต่ในจังหวัดไกลๆ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็เสด็จไปเยี่ยมเยียนประชาชนอย่างไม่ย่อท้อต่อความลำบาก ไม่ว่าแดดออก ฝนตก หรือว่าเส้นทางขรุขระ กันดาร ห่างไกลความสะดวกสบายทั้งปวง ถ้าทรงทราบว่าประชาชนอุ้มลูกจูงหลานกันมารอรับเสด็จ ลำบากอย่างไรก็เสด็จไปถึงจนได้

ทั้งที่อาจจะต้องเสวยล่าช้าผิดเวลา หรือประทับในรถอยู่นานๆ กลางแดดและฝุ่นคลุ้งหลายชั่วโมงในแต่ละวัน ไม่ได้เข้าห้องสรง หรือแม้แต่ทรงพักผ่อนให้หายเมื่อยล้า แต่ก็ไม่เคยมีใครเห็นสมเด็จเจ้าฟ้าฯ แสดงสีพระพักตร์บึ้งตึงไม่สบพระหฤทัยเลยสักครั้ง

ตรงกันข้าม ชาวบ้านชาวเมืองที่เสด็จไปทรงเยี่ยมเยือน ต่างกล่าวขวัญกันทั่วไปว่าเจ้าฟ้าหญิงเสด็จไปที่ใด ก็มีแต่รอยยิ้มแช่มชื่นเบิกบานตอบกลับมาในหมู่ประชาชนที่เฝ้ารับเสด็จ จากการที่เจ้าฟ้าหญิงมีพระอัธยาศัยเป็นกันเอง แย้มพระสรวลผ่องใสดังแสงจันทร์อันนวลตา เป็นกระแสแห่งความเย็นฉ่ำที่ทรงเผื่อแผ่พระราชทานให้ก่อนนั่นเอง

สมดังพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง “มนุษสรวยหรือไม่สรวย” ตอนที่พระเทพบิดรทรงสั่งสอนพระอาทิตย์และพระจันทร์ผู้เป็นโอรสไว้ ว่า

“พิศจันทร์สิใจเย็น ชวนจิตนิกรบาน
อันคำบิดากล่าว ก็พ้องและต้องตาม
ใครอยากจะเห็นเพื่อน แผ่เมตตะจิตกา–
ใจดีก็เขารัก เราสรวลก็เห็นสรวล
อวดฤทธิอำนาจ พ่อกล่าววะจีภา–
กลเห็นมะธุหวาน นรยิ้มละไมงาม
ผิวะเปรียบกระแสความ คติโลกนะลูกยา
นรยิ้มและยวนตา รุณะก่อนแหละจึ่งควร
และนิยมกมลยวน นะฉะนี้แหละธรรมดา
นรย่อมระอานา ษิตะแจ้งจงรำฟึง”

หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่า ด้วยความประทับพระทัยถึงกระแสแห่งพระการุณยภาพของพระมงกุฎเกล้าฯ ที่ฉายออกมาเอิบอาบหัวใจผู้มีโอกาสได้เฝ้าฯ

“...ทรงลักษณ์ราวพระจันทร์ พระกิริยาอัธยาศัยนั้นก็อ่อนหวานนุ่มนวล เต็มไปด้วยความกรุณา แม้ผู้ที่ไม่ชอบยังกล่าวว่า ‘เอ! เป็นยังไง ชอบกลจริง พอเห็นใกล้ๆ แล้ว ที่แค้นขัดหัทยาก็หายไป!’...”

แม้ “ทูลกระหม่อมก๊ะ” ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะไม่ทรงมีโอกาสได้อบรมบ่มพระนิสัยพระราชกุมารีด้วยพระองค์เอง แต่เรื่องนี้ก็มิได้ถูกละเลยทอดทิ้ง เพราะพระวรราชเทวีทรงตั้งพระทัยสืบทอดพระราชปณิธานในส่วนนี้ไว้อย่างมั่นคง

การเลี้ยงลูกที่เป็นถึงเจ้าฟ้าพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ให้ทรงบริบูรณ์ด้วยพระจรรยามารยาท และพระเกียรติคุณ เพื่อทรงเป็นที่นิยมนับถือของมหาชนนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายๆ สำหรับผู้หญิงตัวคนเดียวที่มีกำเนิดเป็นสามัญชน ทั้งยังประสบเคราะห์กรรมตกพุ่มม่ายตั้งแต่อายุเพียง ๒๐ ปี

แต่แล้ว เมื่อวันเวลาผ่านไปหลายทศวรรษ เจ้าฟ้าหญิงก็ทรงพระเจริญเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ที่งามพร้อม สมพระทัยพระชนนี เพราะความงามที่ปรากฏนั้นคือความงามทั้งพระรูปพระโฉม พระวาจา และพระหฤทัยอันอ่อนโยน ทุกประการ

พระกรณียกิจที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงบำเพ็ญ กระทั่งสำเร็จเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองเหลือคณานับ จึงถือเป็นผลแห่งการปฏิบัติพระภารกิจของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในฐานะ ‘เบื้องหลัง’ แห่งความสำเร็จทั้งปวง

เจ้าฟ้าหญิงเสด็จนิวัตประเทศไทยเป็นการถาวรได้ ๒ ปี พระชนมายุย่างสู่ ๓๖ พรรษา ควรแก่การเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ ให้สมกับความยินดีปรีดาที่พระชนม์เจริญล่วงมาได้โดยสวัสดิภาพถึง ๓ รอบปีนักษัตร

ทว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี มีพระดำริเห็นพ้องต้องกันว่าการจะจัดงานฉลองอย่างเอิกเกริกย่อมสิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ ไม่ต้องด้วยพระประสงค์ ครั้นจะปล่อยให้วันคล้ายวันประสูติครบรอบอายุอันเป็นมงคล ล่วงผ่านไปอย่างปกติธรรมดาเหมือนทุกปีก็คงจะไม่เหมาะสมในที่สุด พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงพระดำริว่า การ ‘ทำบุญ’ สร้างถาวรวัตถุให้เป็นประโยชน์แก่สาธารณชน ย่อมสมควรกับการทำหน้าที่ของพระราชวงศ์ และผลแห่งพระกุศลยังจะอำนวยสวัสดิมงคลแด่พระธิดาด้วย

ถาวรวัตถุอันเป็นพระอนุสรณ์แห่งพระชนมายุ ๓ รอบของเจ้าฟ้าหญิง จึงถือกำเนิดขึ้นในวชิราวุธวิทยาลัย โรงเรียนที่ทูลกระหม่อมก๊ะทรงสถาปนาขึ้นไว้แทนวัดประจำรัชกาล

พระชนนีทรงแนะนำเจ้าฟ้าหญิงว่า การบำเพ็ญกุศลฉลองวันเกิดครบรอบใหญ่เช่นนี้ สมควรประเดิมด้วยการระลึกถึงผู้มีพระคุณที่ทำให้ก่อกำเนิดชีวิตขึ้นมาเป็นเบื้องแรก สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จึงทรงบำเพ็ญพระกุศลอุทิศถวายทูลกระหม่อมก๊ะ ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ในวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๔ ก่อนจะทรงฉลองพระชนมายุในวันรุ่งขึ้น

ในวันที่ทรงบำเพ็ญพระกุศลถวายทูลกระหม่อมก๊ะนั้น สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชฯ ได้เป็นผู้ถวายเทศน์ และทรงสรรเสริญไว้ว่าความกตัญญูกตเวทีของเจ้าฟ้าหญิงเช่นนี้ จะเป็นมูลเหตุของ “พร” และ “มงคล” อันสูงสุด ที่จะอำนวยสวัสดิมงคลแก่พระชนมายุอย่างแท้จริง

จากนั้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเงินทุนก่อสร้างอาคารเรียนวิทยาศาสตร์ในโรงเรียนวชิราวุธฯ พร้อมกับพระราชทานนามว่า “ตึกเพชรรัตน” นอกจากนี้ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังทรงพระดำริให้มีการจัดละครการกุศล ที่หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อระดมทุนจัดหาอุปกรณ์การเรียนสำหรับตึกดังกล่าวอีกด้วย นับเป็นงานการกุศลที่ยิ่งใหญ่ประจำปี ๒๕๐๔

การบำเพ็ญพระกุศลเช่นนี้ นอกจากจะเป็นประโยชน์แก่นักเรียนทั้งหลายแล้ว ยังจะเป็นการสืบสานพระราชปณิธานของล้นเกล้าล้นกระหม่อม ในการพัฒนาการศึกษาของชาติไปพร้อมๆ กัน

สิ่งเหล่านี้คือ ‘งานเบื้องหลัง’ ของ ‘แม่’ ผู้เพียรพยายามปลูกฝังความนึกคิดของ ‘ลูก’ ให้รักชาติบ้านเมือง มีน้ำใจกตัญญูกตเวที และการเล็งเห็นประโยชน์ของส่วนรวม มากกว่าความสุขสราญบานใจส่วนตน

วิธีอบรมสั่งสอนของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เป็นแนวทางที่ฉลาดเลิศล้ำ ควรที่คนเป็นพ่อเป็นแม่ทั้งหลายจะได้ดำเนินรอยตาม การพูดย้ำพร่ำสอนบ่อยๆ ชนิด ‘ปากเปียกปากแฉะ’ อาจทำให้ลูกเกิดความเหนื่อยหน่ายรำคาญ จนรู้สึกต่อต้านได้ หากพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมีจิตวิทยาในการสอนที่วิเศษกว่านั้น คือไม่ได้ทรงพร่ำสอนด้วยพระวาจาเพียงอย่างเดียว แต่ยังทรงปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างด้วย ทรงปลูกฝังความคิดเห็นอันเป็น ‘สัมมาทิฐิ’ ให้พระธิดาทรงซึมซับทีละเล็กละน้อย จนเป็นพระอุปนิสัยอันดีงามได้โดย ‘เนื้อแท้’ อย่างไม่ทันรู้สึกพระองค์

เจ้าฟ้าหญิงก็ทรงสามารถดำเนินตามวิถีที่ทูลกระหม่อมพ่อและแม่ ได้ทรงบุกเบิกวางแนวไว้อย่างเคร่งครัด สมดังพระพุทธภาษิตที่ว่า

“ยาตานุยายี จ ภวาหิ มาณว ...จงดำเนินตามรอยที่บุพการีชนดำเนินไปแล้ว”

คงเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อทำความดีใดๆ เข้าสักครั้ง ก็ย่อมมีความปีติอิ่มใจเป็นธรรมดา ความอิ่มเอมใจอาจจะทวีขึ้นถ้ามีคนออกปากชื่นชม ยิ่งถ้าความดีนั้นเป็นที่รับรู้กล่าวขวัญถึงในคนหมู่ใหญ่ เจ้าตัวก็จะยิ่งพลอยปลื้มใจเป็นทวีคูณ คนจำนวนไม่น้อยจึงพอใจจะทำบุญทำกุศลเพื่อหวังคำเยินยอสรรเสริญ อันจะเป็นชื่อเสียงเกียรติยศแก่ตน

แต่สิ่งที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงปฏิบัติตั้งแต่ไหนแต่ไรมา กลับไม่ได้เป็นเช่นนั้น

พระจริยวัตรงาม

ย้อนคำนึงถึงเมื่อหลายสิบปีก่อน ในเวลาที่บ้านเมืองยังสั่นสะเทือนด้วยเหตุการณ์ใหญ่ๆ อย่างการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กบฏ และสงครามโลก จะมีใครสักกี่คนที่รู้ว่า ที่ดินและสิ่งปลูกสร้างมูลค่ามหาศาลซึ่งเคยเป็นสมบัติของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม อภัยวงศ์) ณ จังหวัดปราจีนบุรีนั้น ได้ตกเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินเพื่อประโยชน์ของประชาชน เพราะน้ำพระทัยของราชนารีพระองค์นี้

ตึกเจ้าพระยาอภัยภูเบศร อันโอ่อ่าเป็นศรีสง่าแก่จังหวัดปราจีนบุรีนั้น ก่อกำเนิดด้วยน้ำใจจงรักภักดีอันยิ่งใหญ่ของตัวท่านเจ้าของเดิม ต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อสมเด็จพระปิยมหาราชเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรี ในปี ๒๔๕๑ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม) ได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงจัดการรับเสด็จและนำเสด็จประพาสป่าเขาลำเนาไพรเป็นที่ทรงเบิกบานพระราชหฤทัย จะติดขัดสักหน่อยก็ตรงที่เมืองปราจีนฯ ในเวลานั้น หาตึกที่มั่นคงถาวรสำหรับเป็นที่ประทับแรมไม่ได้เลย จึงได้แต่ปลูกสร้างพลับพลาชั่วคราวสำหรับรับเสด็จ

สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงพระสำราญยิ่งในการประพาสเมืองปราจีนฯ ถึงขนาดมีพระราชหัตถเลขาทรงเล่าพระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ซึ่งต่อมาก็คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ความว่า

"รุ่งขึ้นวันที่ ๑๘ ขึ้นช้างพังหลังดีของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร อยู่ข้างจะย่อม เดินไม่เต็มฝีย่าง หลังเรียบดี ชื่อ กปุม ลองทายดูถีว่าจะแปลว่ากระไร พอพ่อได้ยินก็เข้าใจ แต่เพื่อจะให้รู้แน่จึงถามคำแปล ก็ได้ความว่าดอกไม้ตูม คือคำที่เราใช้ว่ากระพุม หรือกรรพุม ยอกรกรรพุม ก็คือ

เสด็จไปทรงเป็นประธานในงานวันสมเด็จพระพันปีหลวง ณ โรงเรียนราชินี เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๕

ทำอุ้งมือเป็นตูม เป็นภาษาที่ใช้ในคำไทย...

เจ้าพระยาอภัยภูเบศรทำกับข้าวป่าเลี้ยง คือ ไก่เผา ปลาเผา มีผัดน้ำพริก ซึ่งเป็นของจะทำได้ในป่าง่ายๆ ไม่สู้ต้องการภาชนะสำหรับหุงต้ม ทำอร่อยดีมาก เลี้ยงกันแล้วกลับลงมาท่า ได้เลี้ยงน้ำชาอย่างสูง คือขนมจีนแกงไก่อีกครั้ง แล้วจึงได้ลงเรือล่องลงมาพลับพลาเมืองปราจีน

...ลืมบอกว่าช้างที่ไปวันนี้ เจ้าพระยาอภัยภูเบศรทำคอเองคล่องแคล่วดีมาก แต่ช้างใหญ่ๆ เขาส่งออกไปตระเตรียมที่สำหรับจะตามช้างสำคัญ... ที่เลี้ยงช้างเจ้าพระยาอภัยภูเบศรย้ายจากปราจีนไปเลี้ยงสระขุด อยู่ในนี้แกทนปรับไปกินนาเขาไม่ไหว เพราะเหตุที่ดงพระรามเดี๋ยวนี้เป็นไร่ไปเกือบทั้งดงเสียแล้ว"

ด้วยความภักดีเป็นที่ตั้ง เจ้าพระยาอภัยภูเบศร ได้ออกทุนทรัพย์มหาศาล สร้างตึกทรงยุโรป ก่ออิฐถือปูนอย่างใหญ่โตโอ่อ่า บนที่ดินของท่าน ประดับประดาด้วยศิลปกรรมอันประณีตแบบบาโร้ค หวังใจไว้ว่าจะจัดเป็นที่ประทับในการเสด็จประพาสครั้งหน้า

น่าเสียดายที่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จสวรรคตเสียก่อน เจ้าพระยาอภัยฯ เสียใจมาก จึงปิดตึกนั้นไว้รอท่า สำหรับเป็นที่ประทับพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายเท่านั้น ส่วนตัวท่านไปพำนักในตึกเล็กของท่านเองด้านหลัง ไม่ยอมขึ้นพำนักบนตึกอันหรูหราที่ตนเองเพิ่งสร้างเสร็จ เพราะถือว่าได้ตั้งใจอุทิศให้เป็นที่ประทับแรมของเจ้านายแล้ว ก็จะไม่ยอมผิดคำ

ในกาลต่อมา ความปรารถนาของท่าน ที่จะสนองพระเดชพระคุณพระบรมราชวงศ์ก็เป็นผล เมื่อพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ เสด็จฯ เยือนมณฑลปราจีนบุรี ใน พ.ศ.๒๔๕๔ และได้เสด็จประทับแรม ณ ตึกหลังนั้นเป็นประเดิม

เจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม) ถึงแก่อสัญกรรม ในปี ๒๕๖๕ ทรัพย์สินในส่วนนี้ก็เป็นมรดกตกทอดไปสู่ “พระอภัยวงศ์วรเศรษฐ (ช่วง อภัยวงศ์)” บุตรคนรองของท่านเจ้าพระยาฯ อีกสองปีต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงอภิเษกสมรสกับคุณสุวัทนา อภัยวงศ์ หลานอาของคุณพระอภัยวงศ์ฯ

คุณพระฯ จึงขอพระราชทานน้อมเกล้าฯ ถวายที่ดินและสิ่งปลูกสร้างทั้งหมด เป็นของทูลพระขวัญ

พระมงกุฎเกล้าฯ ได้พระราชทานทรัพย์สมบัติชิ้นใหญ่ส่วนนี้เป็นสิทธิ์ขาดของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ผู้เป็นหลานปู่ของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร

อย่างไรก็ดี พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ไม่ได้ทรงนำไปใช้สอยเป็นอาณาประโยชน์ส่วนพระองค์ ก่อนจะเสด็จนิราศเมืองไทยไปประทับในประเทศอังกฤษเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๐ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ได้ทรงพระกรุณาประทานตึกและที่ดินรวมทั้งสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในบริเวณที่ดินอันเป็นสมบัติของเจ้าพระยาอภัยภูเบศรทั้งหมด ให้แก่กระทรวงกลาโหม เพื่อให้ปรับเป็นสถานพยาบาลสำหรับทหารและประชาชนในละแวกใกล้เคียง

ต่อมา กระทรวงกลาโหมได้โอนให้เป็นสมบัติของกระทรวงมหาดไทย เพื่อนำมาสร้างเป็นโรงพยาบาลประจำจังหวัดปราจีนบุรี

ตึกรามใหญ่โต และที่ดินอันกว้างขวางเช่นนั้น ถ้านำออกให้เช่าเป็นรายได้ หรือแม้แต่เก็บไว้เฉยๆ ไว้เป็นที่พักผ่อนหย่อนพระทัยส่วนพระองค์ ก็ย่อมจะทรงทำได้ และคงไม่มีใครว่ากล่าวติเตียนด้วย เพราะทรัพย์สินส่วนนี้เป็นพระกรรมสิทธิ์แต่ดั้งเดิม

ด้วยเหตุที่ทรงคำนึงว่าประชาชนชาวปราจีนฯ ยังไม่มีสถานพยาบาลที่ได้มาตรฐานเพียงพอ โรงพยาบาลประจำจังหวัดก็ไม่มี ชาวบ้านย่านนั้นจะได้รับความลำบากยากเข็ญเพียงไรเหลือจะคาดเดาได้ เพราะน้ำพระทัยเมตตาการุญ แผ่นดินปราจีนบุรี ที่พระบรรพบุรุษของพระองค์ผูกพัน จึงมีโรงพยาบาลที่สวยงามใหญ่โตเป็นศรีสง่า และช่วยบำบัดโรคภัยของประชาชน ตราบจนทุกวันนี้

กระทรวงมหาดไทยได้ทำหนังสือกราบทูลรายงานความคืบหน้าในการสร้างโรงพยาบาล เมื่อปี ๒๔๘๔ ความตอนหนึ่งว่า

“...กรมสาธารณสุขได้ปรับปรุงแก้ไขเป็นโรงพยาบาลสำเร็จเรียบร้อยแล้ว และกำหนดจะเปิดรับทำการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บแก่ประชาชนในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ศกนี้ เพราะฉะนั้น กระทรวงมหาดไทยจึ่งขอกราบทูลมาเพื่อทรงทราบ และเพื่อได้ทรงอนุโมทนาในส่วนพระกุศลนี้ด้วย”

ถ้าถามว่า จะประทานนามโรงพยาบาลแห่งนี้ด้วยพระนามเป็นพระเกียรติยศส่วนพระองค์ ว่า ‘โรงพยาบาลสุวัทนา’ เช่นนี้จะได้หรือไม่ ลองตรองดูด้วยสามัญสำนึก ก็ต้องตอบว่าย่อมได้แน่นอน เพราะทรงเป็นเจ้าของตึกและที่ดินทั้งหมด

แต่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ กลับไม่ได้ทรงทำเช่นนั้น เพราะโปรดจะทรงเป็น ‘เบื้องหลัง’ มากกว่า ‘ออกหน้า’ เป็นพระอุปนิสัยประจำพระองค์มาแต่ไหนแต่ไร

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงขอให้สถานพยาบาลแห่งนี้เป็นอนุสรณ์ถึงพระบรรพบุรุษของพระองค์ และโปรดประทานนามโรงพยาบาลแห่งนี้ว่า “โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ทรงรับโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศรไว้ในพระอุปถัมภ์ พร้อมทั้งเสด็จไปทรงเปิดป้ายโรงพยาบาลเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๙ และอีกหลายปีต่อมา ก็ได้เสด็จไปทรงเปิดอนุสาวรีย์เจ้าพระยาอภัยฯ โอกาสนั้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้พระราชทานพระดำรัสไว้ด้วย

“...โรงพยาบาลเป็นสมบัติของส่วนรวม ทุกท่านมีสิทธิเป็นเจ้าของ ขอท่านช่วยกันทะนุบำรุง จะได้รับใช้ประชาชนอย่างดีต่อไป ...ถึงแม้จะไม่ได้บำรุงด้วยทรัพย์ แต่ก็อาจบำรุงสนับสนุนด้วยวิธีอื่นๆ เช่น บริจาคโลหิต ให้สิ่งของ หรือให้ความช่วยเหลือในกิจการต่างๆ ย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม และได้กุศลอย่างมาก...”

จากนั้น กิจการของโรงพยาบาลก็เจริญก้าวหน้ามาด้วยพระบารมี ใครที่มีโอกาสไปเดินตามห้างหรือร้านขายยาชั้นนำ ก็อาจจะได้เห็น

๑

๔

๗

๒

๕

๘

๓

๖

๙

(๑) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเหมวดี

(๒) พิธีเปิดป้ายโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จังหวัดปราจีนบุรี เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๙

(๓) เจ้านายฝ่ายเหนือจัดพิธีบายศรีทูลพระขวัญรับเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ณ คุ้มเจ้าราชบุตร จังหวัดเชียงใหม่

(๔) พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เสด็จมาเฝ้าถวายชัยมงคลในวันคล้ายวันประสูติของเจ้าฟ้าหญิง

(๕) พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทอดพระเนตร "พันโทหญิง สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ" ผู้บังคับการพิเศษในกองพันทหารราบที่ ๒ กรมผสมที่ ๕ ค่ายวชิราวุธ จังหวัดนครศรีธรรมราช ด้วยความภาคภูมิพระทัย

(๖) เสด็จเยี่ยมกิจการสถานีโทรทัศน์ช่อง ๕ กรมประชาสัมพันธ์ จังหวัดขอนแก่น

(๗) ทรงปลูกต้นไม้ไว้เป็นที่ระลึกที่ข้างตึกเจ้าพระยาอภัยภูเบศร

(๘) เสด็จไปในการพระราชทานประกาศนียบัตรแก่อาสากาชาดในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

(๙) พระราชทานผ้าห่มกันหนาวแก่ประชาชน

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพยายามเชิดชูพระเกียรติยศของพระธิดาอยู่เสมอ โดยจะโปรดให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ประทับบนพระเก้าอี้ ส่วนพระองค์เองโปรดประทับราบกับพื้น เพราะทรงถ่อมพระองค์ว่าทรงเป็นเพียง 'พระนางเจ้า' ส่วนพระธิดาของพระองค์เป็นถึง 'สมเด็จเจ้าฟ้า'

ผลิตภัณฑ์ 'สมุนไพรอภัยภูเบศร' ซึ่งเป็นโครงการใช้สมุนไพรและการแพทย์แผนไทยมาบำบัดรักษาโรค ที่โรงพยาบาลในพระอุปถัมภ์แห่งนี้ริเริ่มขึ้น จนกลายเป็นของดีของดังประจำจังหวัด ติดอกติดใจผู้ใช้ กระทั่งได้วางจำหน่ายแพร่หลายไปทั่วประเทศ

นอกจากเรื่องใหญ่อย่างโรงพยาบาลอภัยภูเบศร ยังมีเกร็ดเล็กๆ เรื่องหนึ่ง ที่ฟังดูเหมือนไม่สลักสำคัญ แต่สะท้อนให้เห็นถึงน้ำพระทัยเสียสละของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เพื่อพระธิดา ไม่ว่าเรื่องนั้นจะใหญ่โตหรือเล็กน้อยเพียงไร

นั่นคือเรื่องการเสวยทุเรียน

'ทุเรียน' เป็นยอดแห่งผลไม้ไทยที่ถูกผู้คนกล่าวขวัญถึงเป็นสองทาง คือถ้าไม่นิยมชมชอบว่าอร่อยหอมหวานที่สุด ก็จะรังเกียจว่าเป็นผลไม้ที่มีกลิ่นเหม็นตลบเป็นที่สุด พอกัน

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเป็นบุคคลในจำพวกแรก คือโปรดเสวยทุเรียนอย่างที่สุด ในขณะที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงอยู่ในจำพวกหลัง คือไม่โปรดกลิ่นทุเรียนอย่างที่สุด และไม่เสวยทุเรียนเลย

ข้าราชบริพารเก่าแก่ท่านหนึ่งเล่าไว้ว่า

"สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่โปรดทุเรียน ซึ่งก็น่าแปลกว่าเหมือนล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ ที่ไม่โปรดเสวยทุเรียนเช่นกัน อ้อ...ยังมีเครื่องเสวยอีกอย่างที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดเหมือนกับที่ล้นเกล้าฯ โปรด ไม่มีผิด คือกระเพาะปลาทอดกรอบจิ้มน้ำปลา

...คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ ที่เคยเป็นข้าหลวงของล้นเกล้าฯ เล่าไว้ว่า ท่านมีความภาคภูมิใจอย่างหนึ่ง คือทำให้ล้นเกล้าฯ เสวยทุเรียนได้ โดยไม่ทรงรู้พระองค์ เพราะคุณหญิงฯ นำทุเรียนไปฝานบางๆ แล้วทอดกรอบ จนไม่มีกลิ่นเลย เอาไปตั้งเครื่องเสวย

...คงจะทรงนึกว่าเป็นมันทอดหรือสาเกทอดกระมัง เสวยเข้าไปก็ไม่ว่ากระไร ...แหม! คุณหญิงสุภัทราฯ ภูมิใจมากกับเรื่องนี้"

เมื่อทราบถึงพระนิยมเช่นนี้ ก็เกิดคำถามขึ้นว่าแล้วถ้าพระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดจะเสวยทุเรียนขึ้นมา จะทรงทำอย่างไร

"...เสด็จพระนางฯ ทรงเป็นแม่ที่ประเสริฐจริงๆ คือลูกท่านรังเกียจอะไร ไม่โปรดอะไร ท่านจะยอมอดทนไม่ทำสิ่งนั้นเพื่อเจ้าฟ้าฯ จะได้สบายพระทัย แม้จะเป็นสิ่งที่ทรงโปรดปรานมากๆ อย่างเช่นการเสวยทุเรียน

...ตั้งแต่ประทับในสวนดุสิต หรือสวนรื่นฯ สมัยโน้นแล้วล่ะค่ะ ถ้าจะเสวยทุเรียนขึ้นมาจริงๆ เสด็จพระนางฯ จะทรงยอมเสด็จออกไปนอกตำหนัก ออกไปเสวยข้างนอก กลิ่นจะได้ไม่รบกวนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสวยแล้วก็ค่อยกลับเข้าวัง"

ข้าหลวงรุ่นก่อนๆ ที่ทันได้เฝ้ารับใช้ใกล้ชิดพระยุคลบาทของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยืนยันถึงพระคุณสมบัติของพระองค์ไว้อย่างหนักแน่น

"เสด็จพระนางฯ ทรงทำทุกอย่างเพื่อลูก"

ตอนที่ ๔
ความเป็นไทย (๑)

"I would return to Siam more Siamese than when I left It...
ฉันจะกลับคืนสู่ประเทศสยามด้วยความเป็นสยาม ยิ่งกว่าเมื่อก่อนที่ฉันจะได้จากมา"

พระราชดำรัสของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร พระราชทานไว้ในงานเฉลิมฉลองที่ทรงได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสยามมกุฎราชกุมาร จัดที่สถานอัครราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ.๒๔๓๗ คือพระราชอมตวาจา แสดงถึงพระราชปณิธานอันยิ่งใหญ่ของเจ้าชายพระองค์หนึ่งแห่งประเทศเล็กๆ ชื่อว่าสยาม ตั้งอยู่บนทวีปอันไกลโพ้น

เจ้าชายน้อยพระองค์นั้นกำลังทรงแสดงให้ชนต่างด้าวท้าวต่างแดนในอีกซีกโลกหนึ่งได้ประจักษ์ว่า พระองค์จะไม่มีวันลืมเลือนความเป็นไทยอันเป็นพระชาติภูมิของพระองค์ ทั้งจะทรงเป็นไทยให้ยิ่งขึ้น และจะทรงนำไทยให้ยิ่งใหญ่ในสายตาชาวโลกให้ได้ ด้วยความภาคภูมิพระราชหฤทัย

แต่ด้วยพระชนมายุเพียง ๑๔ พรรษา ใครได้ฟังก็อดสงสัยไม่ได้ว่าเด็กหนุ่มวัยรุ่นเช่นนั้น จะยึดมั่นในปณิธานของตนที่พูดไว้อย่างนั้นไปได้นานสักเท่าใดกัน บางคนอาจพลอยคิดปรามาสไว้ก่อน ว่าพออยู่เมืองนอกนานๆ ไป ประเดี๋ยวก็คงหลงเห่อฝรั่งเหมือนพวกนักเรียนนอกทั่วๆ ไปเป็นแน่

หารู้ไม่ว่าความคาดคิดล่วงหน้าเช่นนั้น ผิดพลาดจากความเป็นจริงโดยสิ้นเชิง

วันเวลาผ่านไปจนมกุฎราชกุมารพระองค์น้อยทรงพระเจริญเติบใหญ่ขึ้น และได้เสด็จผ่านพิภพสืบราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๖ สืบต่อจากสมเด็จพระปิยมหาราช ทรงแบกรับพระราชภาระอันใหญ่หลวงในช่วงเวลาหัวเลี้ยวของต่อของแผ่นดิน ไว้บนพระอังสาทั้งสองอย่างไม่ย่อท้อ ถึงจะเป็นช่วงเวลาค่อนข้างสั้นเพียง ๑๕ ปี แต่กาลเวลาก็ได้พิสูจน์แล้วว่า พระราชปณิธานของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ไม่เคยแปรเปลี่ยนไป

ตั้งแต่วันแรกจนถึงวันสุดท้ายแห่งพระชนมชีพ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นไทยโดยสายพระโลหิต และทรงเป็นไทยโดยพระราชหฤทัยอย่างแท้จริง

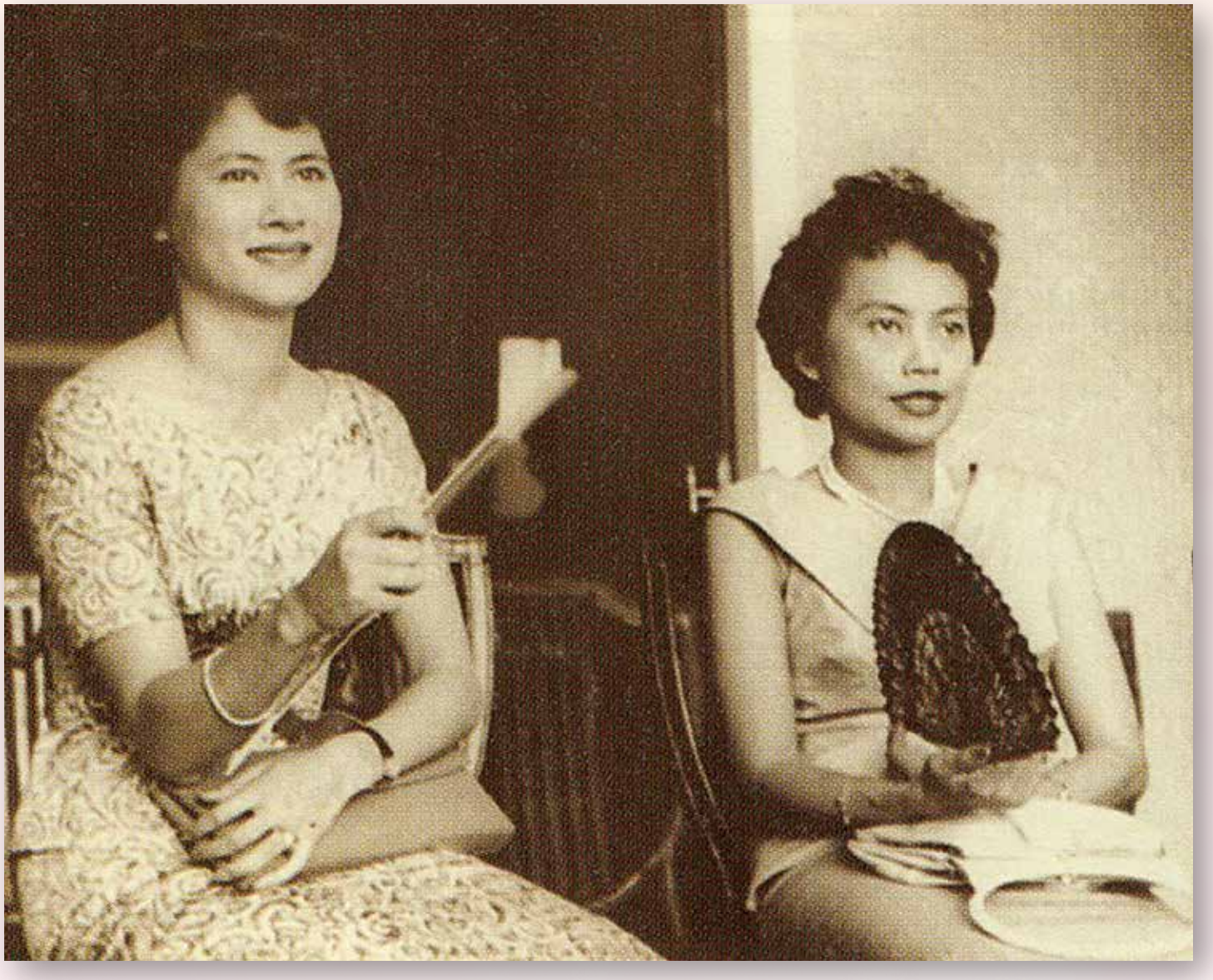
ผู้สืบสายพระโลหิตของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ก็มีอยู่เพียงพระองค์เดียว คือ สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ แต่การที่เจ้าฟ้าหญิงจะทรงยึดมั่นในเป็นไทยมากน้อยได้เพียงไร จะเหมือนอย่างพระมงกุฎเกล้าฯ หรือไม่ คำถามเหล่านี้ไม่ได้อยู่ในความนึกคิดของผู้ใดสักเท่าไรนัก ในเมื่อทุกคนก็รู้อยู่ว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมีโอกาสได้เฝ้าฯ สมเด็จพระบรมชนกนาถเพียงครั้งเดียว ขณะพระชนมายุเพียง ๑ วัน ย่อมไม่มีทางเลยที่จะทรงจดจำอะไรได้เกี่ยวกับทูลกระหม่อมก๊ะของพระองค์

ที่หนักยิ่งไปกว่านั้น เจ้าฟ้าหญิงต้องเสด็จนิราศจากบ้านเมืองไทยไปสู่ยุโรปตั้งแต่พระชนมายุเพียง ๑๒ พรรษา คงจะยังไม่ทรงประสีประสาพอจะรักความเป็นไทยได้อย่างมั่นคงก็เป็นได้

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเจริญพระชนม์ขึ้นในช่วงเวลาแห่งความเปลี่ยนแปลง เวลานั้นประเทศไทยกำลัง 'เห่อ' ของนอก การประพฤติปฏิบัติอะไรก็ตาม ล้วนเห็นดีเห็นงามตามอย่างฝรั่งไปเสียทั้งทุกอย่าง วิถีไทยๆ ถูกลบเลือนให้มลายหายไปด้วยอำนาจของรัฐบาลสมัยใหม่ที่มองว่าความเป็นไทย คือความล้าหลัง

พฤติกรรมของรัฐบาลเช่นนั้น คล้ายจะแกล้งลืมพระราชดำรัสในรัชกาลที่ ๖ ที่ทรงเตือนสติไว้ในกาลก่อนเสียหมดสิ้น

"...ข้อเสียของคนไทยชั้นใหม่ที่มีอยู่ที่สำคัญ คือสิ่งใดที่เป็นของเก่าจะทิ้งเสียหมด แต่ของใหม่ก็ไม่มีมาแทน

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ กับสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ ในงานแฟชั่นการกุศล ณ วังรื่นฤดี

...การที่ประพฤติตนตามอย่างฝรั่งนั้น ถ้าประพฤติตามในทางที่ดีก็ไม่น่าติเตียน ที่เลือกประพฤติแต่เฉพาะในทางที่สะดวกแก่ตนอย่างเดียว ที่จะไม่สะดวกก็ไม่เก็บมาประพฤติตามบ้าง ฝรั่งเขารักชาติบ้านเมืองของเขา ทำไมเราไม่รักบ้าง จึงไปนิยมชาติอื่นภาษาอื่นของเขาทำไม ชาติของเราเลวทรามอย่างไรจึงรักไม่ได้

ขอให้เชื่อข้าพเจ้าเถิด คนไทยที่ไม่รู้จักรักชาติของตนเอง อย่าเผลอไปว่าชาวยุโรปเขาจะนับถือ มีแต่เขาจะดูถูกเท่านั้น..."

คงเป็นด้วยสายพระโลหิตอันเข้มข้นที่ทรงได้รับมาจากสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ประกอบกับการอบรมดูแลอย่างใกล้ชิดจากพระชนนีเจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้ทรงมีความภาคภูมิพระทัย และทรงยึดมั่นในความเป็นไทยอย่างยิ่งยวดตั้งแต่ทรงรู้ความ ถึงขนาดข้าราชบริพารในรัชกาลที่ ๖ รุ่นก่อนต่างก็รู้สึกได้และออกปากว่า

"ทรงเป็นไทยได้เหมือนล้นเกล้าล้นกระหม่อมไม่มีผิดเพี้ยน โปรดอะไรก็เหมือนๆ กัน...น่าอัศจรรย์จริงๆ"

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงโปรดปรานเครื่องหอมอย่างไทยเป็นอย่างยิ่ง พระภูษาทรงและบรรดาฉลองพระองค์ต่างๆ ล้วนอบร่ำหอมกรุ่นด้วยกลิ่นเครื่องหอมไทยทั้งสิ้น ดังบันทึกของจมื่นอมรดรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช)

"ทุกคนที่เตรียมรับเสด็จอยู่ ณ ที่นั่นก็ย่อมทราบได้จากกลิ่นหอมพระสุคนธ์ ที่โชยกลิ่นระเหยล่วงหน้ามากับสายลมจากเครื่องทรงอันชาวพนักงานพระภูษาได้ทำการอบร่ำไว้จนหอมกรุ่นชื่นใจ ในลักษณะเครื่องหอมไทยเดิม เป็นที่รู้กันอย่างไม่มีข้อสงสัยว่าล้นเกล้าล้นกระหม่อมกำลังเสด็จออก..."

ตั้งแต่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงจำความ และทรงตัดสินพระทัยได้ก็รับสั่งกับผู้ที่อยู่แวดล้อมว่า โปรดน้ำอบไทย มากกว่าน้ำอบฝรั่ง ท่านผู้หญิงศรีนาถฯ เล่าถึงพระนิยมด้านนี้ไว้อย่างน่าสนใจ

"...เข้าใจว่าโปรดมาก่อนพระชนม์ ๑๐ พรรษา เพราะเมื่อได้เข้ามาถวายพระอักษรพระองค์ทรงใช้น้ำอบไทยอยู่แล้ว และโปรดมากเมื่อเสด็จไปประเทศอังกฤษ ก็ต้องส่งจากกรุงเทพฯ แต่ละครั้งเป็นจำนวนมาก เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ การขนส่งทางเรือมีอุปสรรค จึงต้องงดส่ง เมื่อเสด็จกลับมาประทับในกรุงเทพฯ เป็นการถาวร ก็ทรงใช้น้ำอบไทยอีกจนถึงปัจจุบันนี้"

ภายหลังจากสงครามโลกสิ้นสุด ก็ทรงขอให้ข้าในพระองค์ที่อยู่ในเมืองไทยส่งน้ำอบไทยที่โปรดมาถวายตามเดิม ดังลายพระหัตถ์ที่ถึงคุณหญิงสัตยวดี กุวานนท์ ลงวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๔๙๗ ความตอนหนึ่งว่า

"คุณน้อยจ๋ะ น้ำอบไทยของฟ้าหญิงจวนจะหมดแล้ว วานส่งมาถวายอีกเถิดจ้ะ ฟ้าหญิงอยากได้น้ำอบไทยมาลาพรรณ ถ้าขวดเล็ก ฟ้าหญิงต้องการหกขวด ถ้าขวดใหญ่ฟ้าหญิงต้องการสามขวด

ถ้าน้ำอบไทยมาลาพรรณไม่มี ก็ส่งสุคนธรสมาถวายก็ได้ ฟ้าหญิงโปรดสุคนธรสเหมือนกัน คุณน้อยลองไปขอน้ำอบไทยจากท่านผู้หญิงนงเยาว์ซิจ๊ะ ท่านอาจจะมีมาลาพรรณก็ได้ น้ำอบไทยที่อัมพา โชติกเสถียรส่งมาถวาย ก็หอมดี แต่เขาไม่ได้เขียนชื่อไว้..."

"ท่านผู้หญิงนงเยาว์" ในลายพระหัตถ์นี้ ทรงหมายถึงท่านผู้หญิงนงเยาว์ ธรรมาธิกรณาธิบดี ภริยาของเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (หม่อมราชวงศ์ปุ้ม มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงวัง ในสมัยรัชกาลที่ ๖

ใครที่มีโอกาสเข้าไปในห้องบรรทมของเจ้าฟ้าหญิง และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ที่วังรื่นฤดี จะได้กลิ่นพระสุคนธ์อย่างไทยๆ หอมเย็นชื่นใจอยู่เสมอ เพราะทั้งสองพระองค์โปรดการ 'ลูบพักตร์ลูบองค์' ด้วยน้ำอบน้ำปรุงอย่างเจ้านายยุคก่อน

น้ำอบไทยมาลาพรรณ และน้ำอบไทยสุคนธรส เลิกผลิตไปแล้วตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง น่าเสียดายที่ผู้คนในชั้นหลัง ต่างเห็นว่าน้ำอบไทยเป็นเพียงเครื่องใช้ในพิธีการ แทบไม่มีใครนำมาใช้ลูบเนื้อลูบตัวอีกต่อไป

ช่วงที่เสด็จกลับมาประทับในเมืองไทย สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่อาจทรงหาน้ำอบไทยแบบเดิมได้อีก จึงโปรดน้ำอบไทยในจำนวนน้อยชนิดที่ยังผลิตอยู่ เช่น ยี่ห้อ 'ดอกไม้สด' ที่โปรดเป็นพิเศษ เพราะมีกลิ่นหอมเย็นอย่างของโบราณ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ประทับในประเทศอังกฤษเป็นเวลาถึง ๒๐ ปี ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นฉลองพระองค์ ฉลองพระบาท กระเป๋าทรงถือที่ทรงใช้ขณะนั้น ก็ล้วนแต่เป็นของดีมีคุณภาพของฝรั่ง และมีราคาสูงเมื่อเทียบกับของไทย แต่เมื่อเสด็จกลับมาประทับในเมืองไทยแล้ว กลับไม่ทรง 'ติด' กับของยี่ห้อของต่างประเทศเหล่านั้น

ข้าในพระองค์ยืนยันความจริงข้อนี้ไว้ว่า

"เครื่องใช้ส่วนพระองค์ เช่น รองพระบาท และกระเป๋าทรงถือ พระองค์โปรดของที่ตัดเย็บในเมืองไทย ...ทรงตัดรองพระบาทกับกระเป๋าทรงถือ จากช่างร้านเก่าที่ในกรุงเทพฯ

...ร้านที่ตัดรองพระบาทประจำอยู่บนถนนสุขุมวิทใกล้ๆ ซอยสันติสุข ชื่อฟุงหลีช่างศิลป์”

ฉลองพระองค์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็โปรดที่ตัดเย็บด้วยผ้าไทย เช่น ผ้าไหม และผ้าฝ้ายที่ทอในประเทศไทย และโปรดให้ช่างไทยเป็นผู้ออกแบบและตัดเย็บ

ช่างออกแบบและตัดเย็บฉลองพระองค์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในยุคแรกๆ ที่เสด็จมาประทับในประเทศไทยนั้น คือ คุณหญิงอุไร ลืออำรุง เจ้าของร้าน ‘กรแก้ว’ ซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดัง ทั้งยังเคยทำหน้าที่ตัดเย็บฉลองพระองค์ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ด้วย

ต่อมา ทรงพระกรุณาโปรดให้ หม่อมเจ้าไกรสิงห์ วุฒิชัย พระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เจ้าของร้าน ‘ไกรสิงห์’ ทรงออกแบบและตัดเย็บฉลองพระองค์

ในวงสังคมยุคนั้น ทราบกันดีว่า ท่านชายไกรสิงห์ฯ เป็นผู้ทรงมีรสนิยมเลิศในการออกแบบ ผลงานของท่านชาย มีลักษณะพิเศษซึ่งเป็นที่เลื่องลือ คือ ทรงนิยมนำวัสดุและผ้าไทยมาตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าแบบสากลได้อย่างงดงาม ทรงสอดแทรกความงามอย่างไทย เช่น ลายปักผ้าแบบไทย และการใช้ผ้าไหมไทย ตัดเย็บเป็นองค์ประกอบในชุดราตรี และชุดกลางวันได้อย่างเหมาะสมและกลมกลืน

ถ้าไปตามงานสังคมชั้นสูง แล้วลองกวาดมองไปปราดเดียวก็จะรู้ได้ทันทีว่าสุภาพสตรีท่านใดสวมเสื้อผ้าฝีหัตถ์ท่านไกรสิงห์ฯ เพราะลักษณะเสื้อผ้าที่ท่านชายองค์นี้ทรงออกแบบ จะ ‘โก้’ อย่างไทย ไม่ซ้ำแบบใคร

เครื่องแบบพนักงานการบินไทยในยุคนั้น ก็เป็นผลงานของท่านชาย ซึ่งเป็นที่กล่าวขวัญกันมากว่าเป็นเครื่องแบบที่สวยสง่า มีเอกลักษณ์ไม่แพ้สายการบินใดๆ ในโลก

ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ จึงทรงพอพระทัยการออกแบบในลักษณะที่ไม่ละทิ้งความเป็นไทยเช่นนี้เป็นพิเศษ จนอาจกล่าวได้ทุกวันนี้ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเป็นผู้เก็บรักษาผลงานการตัดเย็บเสื้อผ้าของหม่อมเจ้าไกรสิงห์ฯ ไว้มากที่สุด

ท่านชายองค์นี้นอกจากจะทรงเป็นช่างฉลองพระองค์แล้ว ยังนับเป็นแขกประจำของวังรื่นฤดีที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี นับเป็นคนโปรด เพราะทรงมีอัธยาศัยร่าเริง และมีเรื่องราวสนุกๆ ในวงสังคมมากราบทูลเล่าให้ทรงพระสำราญอยู่เสมอ

นอกจากนั้น ท่านชายยังทรงมีร้านเสริมสวยซึ่งทั้งสองพระองค์เสด็จไปทำพระเกศาและพระนขาเป็นประจำ การเสด็จไปนั้น เจ้าของร้านก็ไม่ต้องทรงตระเตรียมรับเสด็จอย่างมีพิธีรีตองใดๆ เป็นพิเศษ มีอยู่หลายหนที่เสด็จเข้าไปโดยคนในร้านไม่ทันรู้เนื้อรู้ตัว เพราะไม่ได้ทรงนัดล่วงหน้า

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงยินดีที่จะประทับเตียงสระพระเกศาและจำเริญพระเกศาบนเก้าอี้นั่งซึ่งตั้งเรียงรายอยู่ใกล้ชิดติดกับลูกค้าคนอื่นๆ ไม่จำเป็นต้องกีดกันใครให้ต้องเขยิบลุกห่างไปจากพระองค์ มิหนำซ้ำยังโปรดจะประทับรับสั่งสนทนากับลูกค้าเหล่านั้นอย่างเป็นกันเอง

พอเป็นเช่นนี้บ่อยครั้งเข้า ก็ไม่มีใครใน ‘ร้านไกรสิงห์’ ที่ต้องรู้สึก ‘เกร็ง’ ด้วยความหวาดเกรง เมื่อเห็นเจ้าฟ้าหญิงกับพระชนนีเสด็จเข้ามา

น่าเสียดายที่ท่านชายมีชันษาไม่ยืน สิ้นชีพิตักษัยตั้งแต่ชันษาไม่มากนัก กิจการร้านไกรสิงห์จึงต้องปิดตัวลง ท่ามกลางความเสียดายของสุภาพสตรีในวงสังคมชั้นสูงเป็นจำนวนมาก ในวันพระราชทานเพลิงศพท่านชายที่วัดธาตุทอง นั้น มี ‘ลูกค้าประจำ’ เสด็จพระราชดำเนินและเสด็จไปทรงร่วมงานถึง ๔ พระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ

พระนิยมของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ อีกประการหนึ่ง ซึ่งเหมือนกันกับพระราชนิยมในพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ คือการทรงฉลองพระองค์และพระภูษาสีตามวัน

ในพระราชสำนักตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ขึ้นไป สตรีชาววังยัง ‘นุ่ง’ และ ‘ห่ม’ ผ้าสีตามวันยังคงใช้ผ้าสีตัดกัน คือผ้านุ่งสีหนึ่ง ผ้าห่มอีกสีหนึ่ง กล่าวคือ

วันจันทร์ นุ่งเหลืองอ่อนห่มน้ำเงินอ่อนหรือห่มสีบานเย็น หรือนุ่งสีน้ำเงินนกพิราบห่มจำปาแดง

วันอังคาร นุ่งสีปูนหรือม่วงเม็ดมะปรางห่มสีโศก (สีเขียวอย่างสีใบโศกอ่อน) หรือนุ่งสีโศกหรือเขียวอ่อนห่มม่วงอ่อน

วันพุธ นุ่งสีตะกั่วหรือสีเหล็กห่มสีจำปา

วันพฤหัสบดี นุ่งเขียวใบไม้ห่มแดงเลือดนก หรือนุ่งแสดห่มเขียวอ่อน

วันศุกร์ นุ่งน้ำเงินแก่ห่มเหลือง

วันเสาร์ นุ่งม่วงเม็ดมะปรางห่มสีโศก หรือนุ่งผ้าลายพื้นม่วงห่มสีโศก

วันอาทิตย์ จะแต่งเหมือนวันพฤหัสบดีก็ได้คือ นุ่งเขียวห่มแดงเลือดนก หรือนุ่งผ้าลายพื้นสีลิ้นจี่หรือสีเลือดหมูห่มสีโศก

ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ มีพระราชนิยมในการนุ่งผ้าสีตามวันที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะแบบการแต่งกายสตรีชาววังในยุคนั้น เริ่มนำวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสาน แม้จะยังนุ่งซิ่นอยู่ แต่เสื้อก็อาจเป็น

แบบฝรั่ง ฉะนั้น จึงโปรดให้แต่งกายสีที่เหมาะสมกลมกลืนกัน โดยปรับประยุกต์จากสีตามวันในตำราพิชัยสงคราม ไม่นุ่งห่มสีตัดกันตรงกันข้ามอย่างแต่ก่อน เป็นวิธีป้องกันคำครหานินทาของชาวตะวันตกที่ไม่เข้าใจวัฒนธรรมแต่ดั้งเดิมของไทย

พระราชนิยมในรัชกาลที่๖ เรื่องสีประจำวัน เป็นที่ทราบแพร่หลายกันอยู่แล้วในปัจจุบัน กล่าวคือ วันอาทิตย์ สีแดง, วันจันทร์ สีเหลือง, วันอังคาร สีชมพู, วันพุธ สีเขียว, วันพฤหัสบดี สีแสด, วันศุกร์ สีฟ้า และวันเสาร์ สีม่วงดำหรือที่ทรงพระราชนิยมแทนสีม่วง คือ สีน้ำเงินคราม

แม้สุภาพบุรุษ จะไม่จำเป็นต้องแต่งกายด้วยสีสันตามวันอย่างที่กล่าวข้างต้น แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ก็ไม่ได้ทรงละทิ้งธรรมเนียม ในเวลาทรงฉลองพระองค์กุยเฮงกับพระสนับเพลาแพรจีนเป็นการลำลองอยู่ในพระราชฐาน จะทรงเหน็บซับพระพักตร์สีตามวัน ปักเป็นอักษรพระบรมนามาภิไธย ร.ร.๖ บ้าง ปักเป็นรูปพญานาคปีมะโรงตามปีพระบรมราชสมภพขนดม้วนตัวเป็นตราจักรีบ้าง ไว้ที่ผ้าคาดบั้นพระองค์เสมอ

เจ้าฟ้าหญิงยังทรงเก็บรักษาซับพระพักตร์สีตามวันเหล่านั้นของทูลกระหม่อมก๊ะไว้เป็นอย่างดีจนทุกวันนี้

ถ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ประทับอยู่กับตำหนัก ไม่ได้เสด็จออกทรงปฏิบัติพระกรณียกิจที่ใด ซึ่งต้องทรงฉลองพระองค์มีสีสันหรือรูปแบบหลากหลายตามความเหมาะสมเฉพาะงานแล้ว ก็มักทรงฉลองพระองค์สีตามวัน ตามพระราชนิยมของสมเด็จพระบรมชนกนาถเสมอ

เมื่อกำหนดเฝ้าตรงกับวันใด ผู้ที่มาเฝ้าแหนบ่อยๆ ก็มักจะสวมใส่เครื่องแต่งกายสีตามวันมาเฝ้า เพื่อให้เจ้าฟ้าหญิงจะทรงพอพระทัย หรือหากไม่แต่งสีตามวัน ก็แต่งกายด้วยสีแสดก็ได้ เพราะสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงโปรดปรานสีแสดเป็นพิเศษ

พระนิยมนี้พลอยทำให้บรรดาข้าราชบริพารแวดล้อมก็โดยเสด็จด้วย ข้าหลวงวังรื่นฤดีจึงมีเสื้อผ้าสีตามวันครบทั้ง ๗ วันกันทุกคน

หลายคนชอบซุบซิบนินทากันไปต่างๆ นานาว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ นั้นทรงใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเพื่อความสุขเฉพาะพระองค์ ครั้นได้ยินเรื่องในทางลบก็ชอบนำมาบอกเล่าต่อกันไปอย่างสนุกปากโดยไม่ใคร่ครวญและไต่สวนความจริงให้ถ่องแท้ ว่าที่รับรู้มานั้นเท็จหรือจริงกันแน่

หากว่าคนจำพวกนั้นมีโอกาสได้เห็นบัญชีรายรับรายจ่ายส่วนพระองค์แล้ว จะเห็นได้ว่าพระราชทรัพย์ที่ทรงมีอยู่เมื่อเสด็จสวรรคตนั้นแท้จริงแล้วยังมีมากพอจะชำระหนี้ ที่คงค้างอยู่ได้ทั้งหมด และทรงสละเงินไปเป็นจำนวนมากนั้น ก็ล้วนแต่เพื่อประโยชน์ของผู้อื่นทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการป้องกันประเทศ การศึกษา พระศาสนา การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม การบำรุงพาณิชยกรรมและกสิกรรม หรือการตอบแทนผู้กระทำคุณงามความดี

หากว่าเป็นเรื่องส่วนพระองค์ ข้าราชบริพารใกล้ชิดทุกคนยืนยันตรงกันว่า ล้นเกล้าล้นกระหม่อมรัชกาลที่ ๖ ทรงเป็นผู้ที่ประหยัดมัธยัสถ์อย่างที่สุด

ดังเช่นเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยเกี่ยวกับความประหยัดของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าที่หม่อมราชศึกฤทธิ์ ปราโมช พบเห็นมาด้วยสายตาตนเองและได้บันทึกไว้อย่างออกรส

“เห็นท่านนั่งชุนกางเกงจีนเก่าๆ ของใครอยู่ เสือกเข้าไปถามท่านตามวิสัยของเด็กทะลึ่งว่าท่านชุนกางเกงของท่านเองหรือ ท่านบอกให้ผมลงกราบกางเกงที่ท่านกำลังชุนอยู่นั้น แล้วบอกว่าเป็นพระสนับเพลาจีนของพระเจ้าอยู่หัว แล้วท่านก็บ่นอุบอิบอยู่ในคอว่า

‘เป็นถึงเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินแต่ก็ชอบนุ่งกางเกงขาดๆ เก่าๆ อย่างนี้แหละ หาใหม่ให้ก็ไม่เอา ครั้นจะปล่อยให้นุ่งกางเกงขาดก็ขายหน้าเขา’...”

‘ท่าน’ ในที่นี้ คุณชายคึกฤทธิ์ฯ หมายถึง พระยานรรัตนราชมานิต (ตรึก จินตยานนท์) มหาดเล็กในรัชกาลที่๖ ซึ่งต่อมาได้บวชเป็นพระภิกษุถวายเป็นพระราชกุศลแด่ล้นเกล้าล้นกระหม่อมจนตลอดชีวิต หรือที่คนทั่วไปรู้จักกันในนาม ‘เจ้าคุณนรฯ’ แห่งวัดเทพศิรินทร์ฯ

พระอุปนิสัยมัธยัสถ์เช่นนี้ถ่ายทอดมาถึงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้อย่างละม้ายคล้ายคลึงกัน

“...ถ้าไม่เก่าจนหมดสภาพจริงๆ ก็ไม่ทรงยอมให้ทิ้งเลย หรือถ้าขนาดพระวรกายเปลี่ยนไป ทรงชุดไหนไม่ได้แล้วก็พระราชทานเลื่อนให้ข้าหลวง ไม่มีการทิ้งไปเปล่าๆ ...พระสนับเพลายางยืดเสียก็ไม่ทรงทิ้ง เวลาว่างๆ ข้าหลวงจะเห็นส่ะค่ะ สมเด็จฯ ประทับอยู่เงียบๆ เปลี่ยนยางยืดพระสนับเพลา...”

ข้าหลวงของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เล่าถึงแบบฉลองพระองค์ที่โปรดไว้ว่า

“...โปรดฉลองพระองค์ที่มีแบบงามๆ แต่เรียบง่าย ใช้ผ้าไทยส่วนมากก็เป็นผ้าไหม ฉลองพระองค์ที่พระศอลึกนี่ไม่โปรดเลย

ถ้าเป็นฉลองพระองค์อยู่กับตำหนัก ก็เป็นผ้าฝ้ายเนื้อเบาสวมใส่สบายๆ เช่น ผ้าฝ้ายพิมพ์ลายของร้านโขมพัสตร์ หรือไม่ก็ร้านจิตรลดา

เครื่องประดับก็โปรดทรงแต่พองาม ไม่ให้มากเกินไป ...ทรงอะไรที่เข้าชุดกันเสมอ ถ้ารองพระบาทดำ กระเป๋าทรงถือก็ต้องดำ ถ้ารองพระบาทขาว กระเป๋าทรงถือก็ต้องขาว ของใช้ส่วนพระองค์จำพวกนี้โปรดของที่ทำในเมืองไทย ไม่จำเป็นต้องมีราคาแพง แต่ขอให้มีคุณภาพดีและถูกกาลเทศะเท่านั้น...”

แม้จะทรงชุดราตรีแบบสากล แต่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็โปรดให้ใช้ผ้าไทย กับทั้งออกแบบและตัดเย็บโดยช่างไทย

ทรงสนับสนุนอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยด้วยการรับเชิญเสด็จไปทอดพระเนตรการฉายภาพยนตร์รอบปฐมทัศน์เพื่อหารายได้สมทบการกุศลเป็นประจำ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงได้รับการอบรมบ่มพระนิสัยมาให้สมกับเป็นหน่อเนื้อเชื้อไขของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าโดยแท้ ไม่มีเลยที่จะทรงเห่อเหิมเห็นของหรูหราราคาแพงจากเมืองนอกเป็นสิ่งวิเศษเลิศเลอตรงกันข้าม กลับทรงเห็นว่าเป็นของฟุ่มเฟือยเกินจำเป็น

พระอัธยาศัยเช่นนี้ ชวนให้คิดถึงพระราชดำรัสของล้นเกล้าล้นกระหม่อมตอนหนึ่งที่พระราชทานไว้เมื่อเกือบร้อยปีมาแล้ว แต่ยังทันสมัย สามารถเตือนใจคนไทยผู้หลงใหลในกระแส ‘วัตถุนิยม’ และ ‘บริโภคนิยม’ ได้อยู่เสมอ

“...เราจะต้องช่วยกันคิดอย่างไรให้บ้านเมืองเราเลี้ยงตัวเองได้ ถึงของในเมืองไทยจะยังทำไม่ได้ดีเหมือนเขาก็ให้พอใช้ได้ และมีเพียงพอแก่ความต้องการของเรา ...ถ้าจะพูดกันตามตรงแล้ว ก็ต้องรับว่าเดี๋ยวนี้เรายังต้องอาศัยให้ชาวต่างประเทศเลี้ยงตัวเราอยู่ทุกคน เช่นนี้เราไม่อายเขาหรือ

เพราะฉะนั้นเราต้องช่วยกันบำรุงศิลปหัตถกรรมแห่งบ้านเมืองเราให้เจริญขึ้น เราจะปล่อยให้ความบกพร่องมีอยู่เช่นนี้ไม่ได้ต่อไปเป็นอันขาด เราต้องนึกถึงว่าเงินทองที่เรามีพอจะจับจ่ายใช้สอยนั้น ทำอย่างไรจึ่งจะได้ใช้ตั้งแต่สตางค์เดียวขึ้นไป ให้เป็นประโยชน์แก่คนไทย...”

ในการเสด็จออกงานอย่างเป็นทางการ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดทรงชุดไทยซึ่งตัดเย็บด้วยผ้าไหมทุกครั้ง

ตอนที่ ๕
ความเป็นไทย (๒)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้เพียงแต่ทรงสอนอยู่เป็นประจำ ให้ประชาชนมีความรักบ้านเมือง และชื่นชมในความเป็นไทย เฉพาะในบทพระราชนิพนธ์หรือพระบรมราโชวาทในโอกาสต่างๆ เท่านั้น หากแต่ยังได้ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นต้นแบบ ดังปรากฏชัดจากการที่ทรงแทรกขนบธรรมเนียมปฏิบัติตามอย่างวิถีไทยไว้เป็นตัวอย่าง ในพระราชานุกิจประจำวันแทบทุกเรื่อง ไม่เว้นแม้แต่การเสวย

มีผู้กล่าวถึงพระราชนิยมข้อนี้ไว้อย่างน่าฟัง

"...พระองค์ทรงเป็น 'นักเรียนนอก' ซึ่งเมื่อสมัยแปดสิบปีมาแล้วเรียกว่าพวก 'น้ำเค็ม' ก็น่าที่จะโปรดเสวยขนมปังและเครื่องฝรั่งต่างๆ อันเป็นการส่อรัศมีดังที่ 'นักเรียนนอก' ในยุคนั้น และเป็นติดต่อกันมาจนถึงในยุคนี้นิยมประพฤติกัน แต่ทว่าพระองค์โปรดเสวยเครื่องไทยมากกว่าเครื่องฝรั่ง"

จมื่นมานิตย์นเรศ (เฉลิม เศวตนันทน์) ผู้เป็นมหาดเล็กใกล้ชิด ได้เล่าไว้ถึงการเสวยพระกระยาหารแบบไทยของล้นเกล้าล้นกระหม่อมว่า

"...เวลาเสวยกลางวันต้องเสวยแบบไทย คือประทับกับพื้นเสวยด้วยพระหัตถ์ (กินมือ) ไม่ทรงช้อนส้อม ทอดพระสุพรรณภาชน์ คือโต๊ะเท้าช้างอย่างที่นำมาใช้ใส่ดอกไม้ธูปเทียนเผาศพ ...ชุดหนึ่งมีสามองค์ คือสามโต๊ะ เป็นโต๊ะทำด้วยทองคำบ้าง เงินบ้าง

...สามองค์นั้นเป็นเครื่องคาวสององค์ คือเครื่องใหญ่องค์หนึ่ง เครื่องเคียงองค์หนึ่ง อีกองค์หนึ่งสำหรับทอดชามพระกระยาเสวย คือชามข้าวโต๊ะเครื่องใหญ่ก็มีพระกระยาหาร คือกับข้าวหลัก เช่น แกงจืด แกงเผ็ด ผัก น้ำพริก ปลา เครื่องเค็ม ผัดหรือยำ เครื่องเคียงก็สำรับอาหารพิเศษ เช่น เมี่ยงลาว แหนม ไส้กรอก แป๊ะซะ ทอดมันกุ้ง เหล่านี้เป็นต้น

ส่วนเครื่องหวานมักจะทอดองค์เดียว นอกจากจะมีพิเศษจึงจะมีองค์เครื่องเคียง..."

คุณหญิงนิธิวดี อ้นตระการ อดีตคุณพนักงานในรัชกาลที่ ๖ เล่าเรื่องการเสวยกลางวันของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ไว้คล้ายคลึงกัน

"...เวลาเสวยกลางวัน ล้นเกล้าฯ จะประทับขัดสมาธิกับพื้นที่ปูด้วยพรมผืนใหญ่ ลาดผ้าขาวอีกชั้นหนึ่ง แล้วก็ลาดพระสุจหนี่ทับ ประทับบนพระยี่ภู่ คือเบาะ แล้วก็มีพระเขนยแบบหมอนขวานเย็บติดกันไว้ทรงพิง พอเสวยเสร็จข้าหลวงก็ต้องล้างพระหัตถ์ การล้างพระหัตถ์นี่เคยเกิดเรื่องขึ้นครั้งหนึ่งค่ะ..."

เรื่องนั้นแม้ไม่ใช่เรื่องคอขาดบาดตาย แต่ก็น่าตกอกตกใจสำหรับคุณพนักงานที่ถวายงานอยู่ ณ ที่นั้นไม่น้อย

"...ข้าหลวงรินน้ำลงบนพระหัตถ์มากเกินไปโดยไม่ทันระมัดระวัง ส่วนล้นเกล้าฯ ก็ทรงผินพระพักตร์ไปมีรับสั่งกับผู้ร่วมวงเสวยอีกทางหนึ่ง จึงทรงถูพระหัตถ์ไปเรื่อยๆ โดยมิทันได้ทรงสังเกต เมื่อผินพระพักตร์กลับมาก็ปรากฏว่ามีฟองสบู่ฟูฟ่องเต็มไปหมด

ผู้ร่วมวงเสวยบางท่านซึ่งแลเห็น ก็รีบกราบบังคมทูลทักขึ้นด้วยเกรงว่าจะกริ้ว

แต่ล้นเกล้าฯ กลับทรงพระสรวลแล้วรับสั่งอย่างทรงพระเมตตาว่า 'ฮื่อ..อย่าไปว่าเด็ก... ฉันชอบ ดูสิ...เป็นฟองเขียวๆ แดงๆ สวยดี'..."

พระกระยาหารเย็นนั้น แม้จะโปรดเสวยเครื่องฝรั่งเป็นปกติ แต่จมื่นมานิตย์ฯ ก็เล่าไว้ว่าต้องมีเครื่องไทยเป็นประจำอยู่เสมอ ที่ขาดไม่ได้คือ น้ำพริก ผักดิบ ปลาทู ปลาดุกทอดฟู ยำไข่ปลาดุก กระเพาะปลาทอด จิ้มน้ำพริกเผาหรือน้ำปลา มหาดเล็กผู้เคยรับใช้เบื้องพระยุคลบาทเล่าต่อไปถึงความเคร่งครัดในธรรมเนียมของพระองค์

"...ถ้าบริโภคแบบไทยก็ต้องไทยแท้ ถ้าแบบฝรั่งก็ต้องฝรั่งเต็มยศ ผิดแบบไม่ได้"

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงถือธรรมเนียมนี้อย่างเคร่งครัดเช่นกัน แม้เวลาเสวยเครื่องไทยจะไม่ถึงขนาดประทับราบกับพื้นหรือเสวยด้วยพระหัตถ์ก็ตาม แต่ก็ทรงทราบวิธีการรับประทานอาหารทั้งไทยและสากลที่ถูกต้องเป็นอย่างดี

การจัดโต๊ะอาหารแบบฝรั่งซึ่งมีอุปกรณ์การรับประทานเรียงเป็นพืดทั้งซ้ายและขวาตลอดจนข้างบนของจาน นับสิบชนิดนั้น คนที่ไม่คุ้นเคยมาเห็นเข้าก็คงงุนงงไปหมด ไม่ทราบจะหยิบมีดหยิบส้อมเล่มไหนคันไหนขึ้นใช้ก่อน แต่เจ้าฟ้าหญิงทรงทราบธรรมเนียมดี และทรงหยิบจับใช้สอยอุปกรณ์เหล่านั้นอย่างถูกต้องไม่เคยผิดพลาด

"เรื่องธรรมเนียมการรับประทาน สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่ทรงเคยพลาดค่ะ ถ้าเป็นโต๊ะอาหารฝรั่ง เวลาเสวยซุปจวนหมด โปรดจะทรงตักซุปที่ติดก้นถ้วย ก็ทรงเอียงถ้วยซุปออก ไม่ใช่เอียงเข้าพระองค์ ขนมปังก็ทรงหยิบจากจานทางซ้าย ช้อนส้อมและมีดแบบไหนใช้เสวยอะไร ทรงหยิบใช้ได้ถูกต้องเสมอ..."

ข้าหลวงยืนยันถึงความมี 'มารยาทสังคม' ทั้งตามอย่างไทยและสากลที่เจ้าฟ้าหญิงทรงทราบโดยละเอียด

เครื่องเสวยนั้นแม้จะมีเครื่องฝรั่งปนอยู่บ้าง แต่ก็ต้องมีเครื่องไทยยืนพื้นไว้ มักจะมีน้ำพริกและเครื่องจิ้มแบบไทยทุกวัน เหมือนอย่างทูลกระหม่อมก๊ะของพระองค์ไม่มีผิดเพี้ยน

สมัยก่อนนั้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะทรงสั่งรายการพระกระยาหารล่วงหน้าด้วยพระองค์เอง ในแต่ละวันจะมีรายการพระกระยาหารที่มีคุณค่าหลากหลายต่างกันไป

"วันจันทร์ แล้วแต่ห้องเครื่องจะจัด วันอังคาร ข้าวคลุกกะปิ, วันพุธ บั้นหอยหรือก๋วยเตี๋ยวบก, วันพฤหัสบดี ข้าวเหนียว ไก่ย่างส้มตำ, วันศุกร์ แล้วแต่ห้องเครื่องจะจัด, วันเสาร์ ก๋วยเตี๋ยวหมู ไก่ หรือเป็ด, วันอาทิตย์ ข้าวผัดต่างๆ"

ส่วนน้ำเสวยที่โปรดก็เป็นน้ำผลไม้ไทยธรรมดาๆ เช่น น้ำฝรั่ง น้ำส้มคั้น ถ้าน้ำหวานก็โปรดจำพวกน้ำเขียวหรือน้ำแดงชงโซดา ถ้าเป็นพระสุธารสยามบ่าย ก็โปรดกาแฟเย็น ซึ่งมีสูตรเฉพาะที่หวานมันอร่อยนักแขกเหรื่อที่มาเฝ้าเจ้าฟ้าหญิงในช่วงเวลาบ่าย มักจะได้รับพระราชทานกาแฟเย็นที่ข้าหลวงชงถวายพอดี ผู้ได้รับต่างก็ติดอกติดใจกาแฟเย็นของวังรื่นฤดีกันแทบทุกราย

รายการเครื่องเสวยที่ทรงกำหนดเองดังที่มีผู้บันทึกไว้ข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าเจ้าฟ้าหญิงทรงโปรดปรานอาหารไทยธรรมดาๆ ไม่ได้โปรดอะไรที่วิเศษหรูหราไปกว่าชาวบ้านทั่วไปรับประทานกันแม้แต่น้อย ถ้าจะพูดกันตามจริง อาหารขึ้นโต๊ะของเศรษฐีทั้งหลาย ดูจะวิจิตรพิสดารและสิ้นเปลืองกว่านี้หลายเท่า

ตั้งแต่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จกลับมาประทับในประเทศไทย ก็ทรงพระสำราญยิ่งที่ทรงมีโอกาสได้ซื้อหาแผ่นเสียงเพลงไทยที่โปรดได้ง่ายขึ้นกว่าสมัยประทับที่อังกฤษ ท่านผู้หญิงศรีนาถฯ บันทึกถึงพระนิยมเกี่ยวกับเพลงไทยไว้ตอนหนึ่ง

"...สมเด็จฯ โปรดเพลงไทยยิ่งกว่าเพลงภาษาอังกฤษ การเล่นเปียโน สมเด็จฯ ไม่ใช้แผ่นโน้ต จะทรงจำเหมือนนักดนตรีไทยเล่นเครื่องดนตรีไทย"

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงสะสมแผ่นเสียงไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งเพลงสากลที่ทรงนำกลับมาจากอังกฤษ และเพลงไทยที่ทรงสะสมเพิ่มมากขึ้นทุกวันๆ แต่ละแผ่นจะทรงเขียนไว้ที่ปกอย่างเป็นระเบียบว่ามีเพลงอะไรบ้างใครร้อง และเพลงไหนไพเราะถูกพระทัย

ทุกเช้าเมื่อเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว จะทรงเปิดแผ่นเสียงทรงฟังเพลงต่างๆ เป็นที่เพลิดเพลิน บางทีก็ทรงบันทึกเสียงและทรงตัดต่อเพลงต่างๆ ลงเทปบันทึกเสียงด้วยพระองค์เอง

"...ทรงใช้เครื่องเสียงเก่งมากนะคะ ทรงอัดตัดต่อเพลงได้ บางเพลงเป็นเพลงบรรเลง ก็ทรงหาเพลงที่มีเนื้อร้องมาอัดผสมกันได้ พูดอย่างสมัยใหม่ก็คือทรง 'มิกซ์' เพลงได้นั่นแหละค่ะ..."

ข้าหลวงของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยืนยันถึงพระปรีชาสามารถในด้านนี้

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มักจะโปรดให้ นางจริยา ไชยันต์ ณ อยุธยา ข้าราชบริพารที่ทรงคุ้นเคยมาแต่เก่าก่อน คอยรับสนองพระประสงค์ในเรื่องการจัดหาแผ่นเสียง คุณจริยาฯ จะเป็นผู้ไปติดต่อกับวงสุนทราภรณ์ขออัดเพลงโปรดของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ลงแผ่นเสียง แต่ละเพลงให้ลงซ้ำกันกี่หน มากน้อยแล้วแต่ตามรับสั่ง

เพลงที่โปรดส่วนใหญ่จะเป็นเพลงพระราชนิพนธ์ในรัชกาลปัจจุบัน เพลงของวงสุนทราภรณ์ หรือที่เป็นผลงานของท่านผู้หญิงพวงร้อย (สนิทวงศ์) อภัยวงศ์ เพราะใช้ถ้อยคำภาษาไทยได้สละสลวยคล้องจอง ต้องตรงกับพระอัธยาศัยที่โปรดการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้องอย่างเคร่งครัด

เวลาว่างจากพระภารกิจ ข้าราชบริพารจะได้เห็นเจ้าฟ้าหญิงประทับอยู่หน้าเปียโนครั้งละนานๆ ทรงพรมนิ้วพระหัตถ์บรรเลงเปียโน

ทรงลอยพระประทีป ในงานวันลอยกระทงที่วังบ้านหม้อของราชสกุล กุญชร ณ อยุธยา

อย่างคล่องแคล่ว พร้อมกับทรงขับร้องคลอไปด้วยกระแสพระสุรเสียงกังวานใส ไพเราะและชัดถ้อยชัดคำ อย่างเบิกบานพระหฤทัยเช่นนี้แทบทุกวัน

เพลงไทยที่โปรดมาก ได้แก่ พรานทะเล, วอลซ์นาวี, ริมฝั่งน้ำ, กล้วยไม้, เงาไม้, บัวขาว, จุฬาตรีคูณ, สุริยัน-จันทรา, สาส์นรัก โดยเฉพาะ 'พรานทะเล' เป็นเพลงโปรดที่สุดที่มักจะทรงขับร้อง และทรงเปิดแผ่นเสียงฟังอยู่เสมอ

ไม่เพียงแต่เพลงไทยลูกกรุงที่โปรด หากแต่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยังโปรดเพลงไทยเดิมอีกด้วย พระนิยมส่วนนี้คงจะเกิดจากการที่พระชนนีทรงปลูกฝังมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ นั้น ทรงเคยรับราชการเป็น 'ต้นเสียง' ในกรมมหรสพ สมัยรัชกาลที่ ๖ พระปรีชาสามารถด้านการขับร้องเพลงไทยเดิมของพระองค์นั้นเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปอยู่แล้ว

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเล่าประทานข้าในพระองค์ว่า เพลงที่ทรงร้องกล่อมบรรทมพระธิดาเป็นประจำเมื่อเจ้าฟ้าหญิงยังทรงเป็นทารกน้อยๆ คือเพลง 'เต่ากินผักบุ้ง'

คำร้องเพลงไทยเดิมเพลงนี้ฟังๆ ดูก็มีเนื้อหาคล้ายจะสะท้อนความรู้สึกว้าเหว่ โศกเศร้าอาลัย เมื่อทรงขาด 'ล้นเกล้าล้นกระหม่อม' คอยปกป้องคุ้มครอง

"ยามกินก็จะกินน้ำตาร่ำ
ยามค่ำก็จะนอนถอนใจใหญ่
จะซูบผอมตรอมตรมระทมใจ
ใครเลยจะช่วยบำรุงรัก..."

เพลงไทยที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดมากเป็นพิเศษ มักจะเป็นเพลงที่มีคำร้องจากบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จนคล้ายกับว่าเป็น 'ธรรมชาติ' ของพระองค์ไปแล้วว่าถ้าทรงทราบว่าทูลกระหม่อมกีะโปรดอะไร หรือทรงงานชิ้นใดไว้ เจ้าฟ้าหญิงก็จะทรงโปรดปรานตามเสด็จไปด้วยทุกสิ่งอัน

ตัวอย่างเพลงไทยเดิมจากบทพระราชนิพนธ์ที่โปรด เช่น ในเรื่อง 'วิวาหพระสมุท' โปรดเพลงปี่แก้วน้อย, คลื่นกระทบฝั่ง, แขกหนัง และโยสลัม

เรื่อง 'ปล่อยแก่' มีเพลงโปรดอยู่ ๓ เพลง ได้แก่ ขึ้นพลับพลา, ทองย่อน, และสะสม

นอกจากนั้น ก็มีเพลงสร้อยสนตัดในเรื่อง 'หนามยอกเอาหนามบ่ง' เพลงสร้อยเพลง จากเรื่อง 'ท้าวแสนปม' และเพลงลมพัดชายเขา จากละครร้องเรื่อง 'พระร่วง'

จดหมายจากข้าในพระองค์ถึงนายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ซึ่งเคยรับราชการอยู่กองการสังคีต สามารถยืนยันได้ถึงพระนิยมและความรอบรู้เกี่ยวกับเพลงไทยเดิมของเจ้าฟ้าหญิง

"...เพิ่งจะจัดการซื้อเทป ให้คนรถรีบนำมา เพื่อท่านอาจารย์จะได้อัดเพลงพม่า ๕ ท่อนถวาย...

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงกำชับผมว่าขอให้อัดเพลงข้างบนนี้แต่ขอเพียงท่อนที่ ๕ เท่านั้น อัดติดต่อกัน ๓ ครั้ง เพลงพม่า ๕ ท่อนนี้ตั้งแต่เด็กมาผมก็เข้าใจว่ามีอยู่เพลงเดียว ถ้ามีเพลงที่ดัดแปลงจากไทยเดิมโบราณ ผมขอทราบก่อนการอัดด้วย ...ประการสุดท้าย คือการอัดเทปอัดแต่ทำนองเท่านั้น เนื้อร้องใดๆ ไม่มีพระประสงค์จะทรงฟัง..."

นอกจากเพลงไทยเดิมแล้ว 'นาฏศิลป์ไทย' จำพวกระบำรำฟ้อนหรือละครไทยๆ ก็โปรดทอดพระเนตรอย่างยิ่ง เวลาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จไปทรงเปิดงานหรือเยี่ยมกิจการตามโรงเรียน โรงเรียนเหล่านั้นมักจัดให้นักเรียนออกมาจับระบำรำฟ้อนถวายให้ทอดพระเนตรเป็นประจำ

ทั้งๆ ที่สมัยประทับ ณ ประเทศอังกฤษ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้ทอดพระเนตรทั้งละครเพลง โอเปร่า บัลเล่ต์ และการเต้นรำแบบตะวันตกมามากมาย ซึ่งความจริงแล้วก็โปรดอยู่เหมือนกัน แต่กระนั้นก็ไม่ได้ทรง 'ติด' นาฏศิลป์ฝรั่งมากไปกว่านาฏศิลป์ไทย

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่ทรงเคยดูแคลนว่านาฏศิลป์ไทยเป็นของเชยล้าสมัย หรือมองว่าเป็นพวกเต้นกินรำกินอย่างที่คนหัวเก่ามักดูถูกไว้ หากแต่ทรงเห็นว่าสิ่งเหล่านี้คือมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่พึงหวงแหนและทำนุบำรุง

"รำสวยมาก...ขอบใจมากนะจ๊ะ"

นาฏยศิลปินทั้งหลายที่มาแสดงถวายเฉพาะพระพักตร์สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มักได้รับคำชื่นชมจากพระโอษฐ์ เป็นกำลังใจอันยิ่งใหญ่ ให้เขาเหล่านั้นได้ภาคภูมิใจในอาชีพของตนอยู่เสมอ

ข้าหลวงและผู้มาเฝ้าแหนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ บ่อยๆ คงทราบถึง 'กฎเกณฑ์' บางอย่างเป็นอย่างดี

ปกติแล้ว เจ้าฟ้าหญิงจะไม่ทรงเข้มงวดกวดขันอะไรกับข้าพระบาทผู้อยู่แวดล้อมพระองค์ให้ต้องรู้สึกระมัดระวังหรือกังวลมากนัก จะมีอยู่ก็แต่เรื่องเดียวที่ไม่ทรงยอมย่อหย่อนผ่อนปรนเลยแม้แต่น้อย นั่นคือการใช้ภาษาไทย

๑

๓

๒

๔

(๑) การแสดงละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ เรื่อง “พระร่วง” ณ โรงละครแห่งชาติ ขณะนักแสดงออกมายืนพร้อมกันในฉากสุดท้าย การนี้ได้พระราชทานพระอนุญาตให้เชิญพระบรมสาทิสลักษณ์ของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าจากวังรื่นฤดี ไปประดิษฐานบนเวที พร้อมทั้งเสด็จไปทอดพระเนตรด้วย

(๒) แม้จะเสวยพระกระยาหารได้หลากหลายชนิด แต่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็โปรดให้ตั้งเครื่องเสวยไทยถวายเป็นประจำทุกวัน

(๓) (๔) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเคร่งครัดในการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้องเสมอ ไม่ว่าจะเป็นการเขียน อ่าน หรือรับสั่ง

แม้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมีโอกาสได้ศึกษาภาษาไทยตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการอยู่เพียงไม่กี่ปี ทั้งยังเสด็จไปประทับในยุโรปเป็นเวลานานกว่า ๒ ทศวรรษ จนทรงใช้ภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสได้เหมือนเจ้าของภาษา แต่กลับไม่ทรงเคยลืมภาษาไทย ทรงสามารถเขียน และอ่านหนังสือได้อย่างถูกต้อง เข้าพระทัยอย่างแตกฉาน ทั้งยังมีรับสั่งภาษาไทยชัดถ้อยชัดคำ ยิ่งกว่าคนไทยที่อยู่เมืองไทยมาตลอดชีวิตบางคนเสียอีก

อดีตพระอาจารย์ของเจ้าฟ้าหญิง เล่าไว้ว่า

“เรื่องภาษาไทย การพูด การอ่าน การเขียน พระองค์ระวังมาก การเขียนหนังสือไทยต้องใช้เลขไทยเท่านั้น การพูด ไม่โปรดให้ผู้ใดทูลภาษาไทยปนภาษาอังกฤษ ต้องหาคำภาษาไทยให้ได้”

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเคร่งครัดในการใช้ภาษาไทยเป็นอย่างยิ่ง ทรงพยายามหลีกเลี่ยงที่จะใช้คำภาษาตะวันตกปะปนในการทรงหนังสือไทย จึงทรงบัญญัติศัพท์ภาษาไทยจากศัพท์ภาษาอังกฤษไว้หลายคำ ซึ่งส่วนใหญ่ ก็เป็นศัพท์บัญญัติที่คนไทยใช้กันอยู่ในทุกวันนี้ คนจำนวนมากไม่ทราบด้วยซ้ำว่าเป็นคำที่เกิดจากพระราชอัจฉริยภาพของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทั้งนั้น

ตัวอย่างเช่น Bank ทรงบัญญัติว่า ธนาคาร, Editor ทรงบัญญัติว่า บรรณาธิการ, History ทรงบัญญัติว่า ประวัติศาสตร์, Telegram ทรงบัญญัติว่า โทรเลข เป็นต้น

บท ‘เห่ถึงหนังสือ’ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่๖ ตอนหนึ่ง คงสะท้อนความอึดอัดพระราชหฤทัยได้เป็นอย่างดี เกี่ยวกับ ‘จริต’ ของคนไทยสมัยใหม่ ที่นิยมการพูดและเขียนภาษาไทยปนฝรั่งหรือใช้ภาษาไทยสำนวนฝรั่ง

“อ่านอ่านรำคาญฮือ แบบหนังสือสมัยใหม่
อย่างเราไม่เข้าใจ ภาษาไทยเขาไม่เขียน
ภาษาสมัยใหม่ ของถูกใจพวกนักเรียน
อ่านนักชักวิงเวียน เขาช่างเพียรเสียจริงจัง
แบบเก่เขวภาษา สมมตว่าแบบฝรั่ง
อ่านเบื่อเหลือกำลัง ฟังไม่ได้คลื่นไส้เหลือ”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพยายามดำเนินตามพระราชนิยมของสมเด็จพระบรมชนกนาถเรื่องการใช้ภาษาไทยอย่างเคร่งครัดเช่นกัน

จริงอยู่ว่า ในสมัยประทับที่อังกฤษ อาจจำต้องทรงใช้คำอังกฤษปนคำไทยอยู่บ้าง เพราะไม่ทรงทราบศัพท์ไทยใหม่ๆ ที่ครูบาอาจารย์หรือราชบัณฑิตยสถานทางเมืองไทยเพิ่งบัญญัติให้ใช้แทนศัพท์ต่างประเทศ แต่ครั้นเสด็จนิวัตประเทศไทย และทรงติดตามความก้าวหน้าและความเปลี่ยนแปลงของภาษาไทย จนทรงทราบคำไทยที่เป็นศัพท์บัญญัติใหม่ๆ แล้ว ก็จะไม่ทรงหวนกลับไปใช้คำภาษาฝรั่งอีกเลย

ส่วนใหญ่ก็ทรงใช้ตามที่ราชบัณฑิตยสถานบัญญัติ บางคำที่ไม่มีใครบัญญัติไว้ ก็ทรงบัญญัติขึ้นเองตามแต่ที่จะทรงคิดได้

มีหลายคำที่ข้าราชบริพารจำได้ว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะไม่โปรดเลยหากกราบทูลด้วยภาษาอังกฤษ

“ทีวีให้กราบทูลว่า โทรทัศน์, สก๊อตเทป ให้กราบทูลว่า กระดาษกาว, เปิดแอร์ ให้กราบทูลว่า เปิดเครื่องปรับอากาศ, แสตมป์ ให้กราบทูลว่า ตราไปรษณียากร, ฟาร์มจระเข้ ให้กราบทูลว่า ที่เลี้ยงจระเข้, เน็ตคลุมผม ให้กราบทูลว่า ร่างแหคลุมผม ล็อคประตู ให้กราบทูลว่า ลงกลอนประตู”

บางครั้งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ต้องเสด็จไปทรงร่วมงานต่างๆ ที่มีชาวต่างประเทศมาร่วมเฝ้าอยู่ด้วย ถ้าเป็นชาวตะวันตกก็ไม่มีปัญหาอะไร เพราะหน้าตาอย่างฝรั่งทำให้ทรงทราบแน่ว่าเป็นชาวต่างชาติ ก็มีรับสั่งภาษาอังกฤษด้วยเป็นปกติ แต่หากว่าเป็นชาวต่างชาติจากประเทศแถบตะวันออก ก็จะทรงเริ่มไม่แน่พระทัย ข้าหลวงเคยเล่าว่าครั้งหนึ่งทรงได้ยินชาวญี่ปุ่นพูดภาษาอังกฤษ ก็มีรับสั่งถามข้าหลวงเบาๆ ด้วยความกังขาว่า

“เขาเป็นคนไทยรึเปล่าจ๊ะ ถ้าเป็นคนไทย ฟ้าหญิงเริ่มไม่โปรดแล้วนะที่เขาพูดภาษาอังกฤษ”

ถ้ามีคนไทยเผลอกราบทูลด้วยภาษาไทยปนภาษาต่างประเทศ คุณสะอาดโฉมฯ เล่าว่าเจ้าฟ้าหญิงจะมีรับสั่งทักขึ้นอย่างสุภาพ เพื่อให้เขาเหล่านั้นพยายามพูดแต่ภาษาไทยที่ถูกต้องเท่านั้น

“...เป็นคนไทย ต้องพูดภาษาไทยนะจ๊ะ”

ความในพระทัยตอนหนึ่งที่รับสั่งขึ้นกับท่านผู้หญิงศรีนาถฯ ทำให้ผู้ฟังอดน้ำตาไหลด้วยความตื้นตันในหัวใจไม่ได้ว่า นี่แหละ...เจ้าฟ้าหญิงผู้ทรงเป็น ‘ไทย’ สมกับที่เสด็จอุบัติมาเป็นหน่อเนื้อเชื้อไขของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าอย่างแท้จริง

“ครู...ฟ้าหญิงรักทูลกระหม่อมก๊ะมาก เกิดชาติหน้าขอให้ได้เป็นลูกท่านอีก ...และขอให้เป็นคนไทย”

ตอนที่ ๖
ดีใจที่สุดในชีวิต

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ กับพระชนนี เสด็จประพาสรถไป 'ทรงคม' พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งประดิษฐานเด่นตระหง่านอยู่หน้าสวนลุมพินี ตรงถนนอังรีดูนังต์ ทุกวันเป็นกิจวัตร

ถัดจากลานพระบรมราชานุสรณ์ไปอีกสักนิดก็จะเป็น "โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย" สถานพยาบาลแห่งแรกๆ ในสยามประเทศที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงสถาปนาไว้เพื่อบำบัดโรคภัยของราษฎร เป็นโรงเรียนฝึกหัดแพทย์ และเป็นพระบรมราชานุสรณ์แห่งสมเด็จพระปิยมหาราช

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า มีพระราชดำรัสถึงที่มาของการสร้างโรงพยาบาลแห่งนี้ไว้ในวันเปิดโรงพยาบาลว่า

"...ตลอดรัชชกาลพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถ ย่อมพอพระราชหฤทัยในสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่ทรงปกครอง สิ่งไรทำขึ้นให้นำมาซึ่งความสุขสำราญแก่ประชาชน สิ่งนั้นย่อมพอพระราชหฤทัยยิ่งนัก...ถ้าทำโรงพยาบาลขึ้นเป็นราชานุสสาวรีย์ คงจะเป็นที่พอพระราชหฤทัยเป็นแน่แท้..."

กว่า ๕๐ ปีก่อนนั้น โรงพยาบาลของรัฐที่เก็บค่ารักษาไม่แพง และมีแพทย์พยาบาลประจำอยู่มากยังมีอยู่ไม่กี่แห่ง โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เป็นแห่งหนึ่งที่ผู้มีรายได้น้อยพากันมาใช้บริการอย่างเนืองแน่นทุกวัน แต่ก็น่าเห็นใจว่าโรงพยาบาลมีอาคาร และอุปกรณ์การแพทย์ที่จำกัด ไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้ป่วยซึ่งทวีจำนวนมากขึ้นทุกปี

ภาพผู้เจ็บไข้ได้ป่วยมารอเข้าแถวกันอย่างแออัดยัดเยียดตั้งแต่เช้ามืด จนเย็นค่ำ เพื่อรอรับการรักษา ล้นหลามจนถึงขนาดมานั่งรอกันบนบาทวิถี ย่อมเป็นภาพที่ทั้งสองพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน

ในฐานะที่เจ้าฟ้าหญิงทรงเป็นทั้ง 'เจ้านาย' ผู้ทรงถือว่าทรงมีหน้าที่ในการบำบัดทุกข์ของราษฎร และในฐานะที่ทรงเป็น 'ทายาท' ของพระผู้ทรงสถาปนาโรงพยาบาลแห่งนี้ ย่อมไม่ทรงสบายพระทัยเกินกว่าจะทรงวางอุเบกขานิ่งเฉยอยู่ได้

สมดังความตอนหนึ่งในพระราชดำรัสของ 'ทูลกระหม่อมก๊ะ' ของเจ้าฟ้าหญิง ที่ทรงแสดงความในพระราชหฤทัยไว้ในวันเปิดโรงพยาบาลแห่งนี้

"...สิ่งใดเป็นประโยชน์แก่ประชาชน ก็เท่ากับเป็นประโยชน์แก่ตัวเราเอง เพราะถ้าผู้ที่เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินได้ความสุขแล้ว ก็เหมือนตัวเราได้รับความสบาย"

แต่จะทรงทำอย่างไรดีจึงจะเหมาะสมแก่ความต้องการของประชาชนผู้ตกทุกข์ได้ยากเหล่านั้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับพระชนนี ทรงพยายามหาคำตอบสำหรับคำถามในพระทัยข้อนี้อยู่เสมอ

วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๑๐ วันที่ข้าราชบริพารร่วมกันจัดงานเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่เป็นงานแรกในพระชนมชีพของพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี คือวันที่ทั้งสองพระองค์ทรงเห็นหนทางที่จะช่วยเหลือราษฎรของพระองค์

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่ทรงเคยจัดงานฉลองพระชนมายุของพระองค์เองอย่างเอิกเกริกใหญ่โตเลยสักครั้งเดียว นับตั้งแต่เสด็จไปประทับ ณ ประเทศอังกฤษ จนกระทั่งนิวัตประเทศไทยมาเกือบสิบปีแล้ว งานฉลองพระชนมายุ ๕ รอบนับเป็นงานแรกที่ประทานพระอนุญาตให้ข้าในพระองค์ และผู้จงรักภักดีร่วมกันจัดขึ้นเพื่อสนองพระเดชพระคุณ

เวลาบ่ายวันนั้น พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงปีติยินดียิ่งนัก ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระองค์ เฝ้า ณ พระที่นั่งบรมพิมานในพระบรมมหาราชวัง

ณ ห้องพิธี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงแย้มพระสรวลและมีพระราชปฏิสันถารกับทั้งสองพระองค์อย่างเป็นกันเอง เมื่อประทับพระเก้าอี้แล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี ก็เสด็จลงประทับราบกับพื้น

ทันใดนั้น สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงทรุดพระองค์ลงประทับราบบนพื้นหน้าพระเก้าอี้ด้วยพระกิริยาอันนอบน้อมและนุ่มนวลที่สุด ด้วยทรงเกรงว่ายังคงหากประทับบนพระเก้าอี้ เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนีจะต้องทรงหมอบลงมาใกล้พระบาทของพระองค์

พระราชอัธยาศัยอันอ่อนหวานละมุนละม่อมเช่นนี้ เป็นที่ประทับพระทัยของเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนีมาตั้งแต่ทรงมีโอกาสได้รู้จัก 'หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร' ตราบจนบัดนี้หม่อมราชวงศ์หญิงผู้นั้นได้เป็นถึง 'สมเด็จพระบรมราชินีนาถ' แล้ว ความสุภาพอ่อนโยนที่เคยมีมาแต่อดีตไม่เคยเลือนหายไปตามพระราชอิสริยยศที่เพิ่มพูนขึ้นเลย 'คุณหญิงสิริกิติ์ฯ' เคยอ่อนหวานนอบน้อมอย่างไรในวันก่อน ในวันนี้ 'สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ' ก็ยังทรงคงเป็นเช่นนั้นไม่เสื่อมคลาย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งน้ำพระพุทธมนต์จากพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏลงบนพระเศียรของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ พระมหาสังข์องค์นี้เป็นสังข์เวียนขวาซึ่งเป็นของหายากยิ่ง ประดับช่อดอกไม้เพชรอย่างงดงาม สลักรูปอุณาโลมไว้บนทองเลี่ยมปากสังข์ มีความสำคัญและมีเกียรติศักดิ์สูงสุด สำหรับหลั่งน้ำพระราชทานพระราชวงศ์

จากนั้น พระราชทานใบมะตูม ทรงเจิม แล้วพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงหมอบกราบลงแทบพระบาท

พระชนนีทรงขอพระราชทานให้เจ้าฟ้าหญิง ทรงรับน้ำพระมหาสังข์บ้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็พระราชทานตามที่กราบบังคมทูลพระกรุณา โอกาสนี้ ได้ทรงเตรียมของที่ระลึกไปทูลเกล้าฯ ถวายด้วย ได้แก่ กระเป๋าธนบัตรทำด้วยหนังสีเนื้อติดอักษรพระนามรูปปูมะเส็งขนาดเป็นตัว ส. ย่อมาจาก สุวัทนา ผู้ประสูติในปีมะเส็ง บนอักษรพระนามนั้นเป็นเลข ๖ เลียนลักษณะอุณาโลม เปล่งรัศมี หมายความว่าทรงเป็นพระวรราชเทวีในรัชกาลที่๖ พร้อมกับหนังสือพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่๖

สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ประทับราบกับพื้น ทรงหยิบหนังสือพระราชนิพนธ์มาพลิกทอดพระเนตร และทรงอ่านหน้าปกถวายพระราชสวามีซึ่งกำลังทอดพระเนตรตามอย่างสนพระราชหฤทัย

วันนี้นับเป็นวันประวัติศาสตร์อีกวันหนึ่ง ที่จะจดจารึกไปตลอดพระชนมชีพของเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี

เมื่อทั้งสองพระองค์เสด็จกลับถึงวังรื่นฤดี ก็ทรงพบว่ามีพระราชวงศ์ ข้าราชบริพาร และผู้จงรักภักดีมารอเฝ้ากันเต็มวัง

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงประสบกับความโสมนัสอย่างยิ่งเป็นคำรบที่สอง เมื่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ทรงพระเมตตาเสด็จฯ มาร่วมงานด้วย

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ประทับเสวยพระกระยาหารเย็นร่วมกันบนระเบียงตำหนักด้านตะวันออก สนามหลังตำหนักนั้น มีคณะบุคคลต่างๆ มาเฝ้ารับประทานเลี้ยงกันอย่างเนืองแน่น พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงหมอบเฝ้าฯ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ กับพื้นอย่างนอบน้อมเหมือนเช่นเคย

ผู้มาเฝ้าต่างก็นำดอกไม้และสิ่งของมาถวายเฉลิมพระขวัญกันแทบทุกคน บ้างก็ถวายเป็นเงินทูลพระขวัญ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงได้รับเงินทูลพระขวัญในวันนั้นเป็นจำนวนมาก เงินจำนวนนี้ทรงตัดสินพระทัยประทานแก่สภากาชาดไทยทั้งหมดเพื่อผู้เจ็บไข้ได้ป่วยซึ่งมารอรับการรักษา ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ โดยไม่ทรงเก็บไว้เป็นส่วนพระองค์แม้แต่บาทเดียว

หลังจากนั้นเพียง ๗ เดือน หัวมุมถนนอังรีดูนังต์ตัดกับถนนพระราม ๔ จึงไม่ได้มีเพียงพระบรมราชานุสาวรีย์ของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าแต่เท่านั้น แต่บัดนี้ ยังมีพระอนุสรณ์แห่งน้ำพระทัยของราชนารีในรัชกาลที่ ๖ อีก ๒ พระองค์ ตั้งเด่นเป็นสง่าอยู่เคียงกัน

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้นำเงินที่มีผู้ถวายมาในงานฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ พร้อมกับเงินที่ทรงสมทบอีกหนึ่งล้านบาทเศษ ซึ่งเป็นเงินจำนวนมหาศาลในสมัยนั้น ประทานแก่สภากาชาดไทยเพื่อสร้างตึกอุบัติเหตุและผู้ป่วยนอก ในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

ครั้นก่อสร้างแล้วเสร็จ ก็ไม่โปรดให้ใช้พระนามของพระองค์เองเป็นชื่อตึกอีกตามเคย หากแต่โปรดประทานนามว่า "ตึกมงกุฎ-เพชรรัตน" เป็นพระเกียรติยศแด่พระสวามีและพระธิดาแทน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ มาทรงเปิดตึกมงกุฎ-เพชรรัตน ในวันสำคัญอีกวันหนึ่ง เมื่อเจ้าฟ้าหญิงทรงเจริญพระชนมายุ ๔๒ พรรษา ณ วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๐

ก่อนเวลาเสด็จพระราชดำเนิน สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพระดำเนินทอดพระเนตรตรวจตราห้องหับต่างๆ ภายในตึกอย่างทั่วถึง ด้วยสีพระพักตร์อิ่มเอมที่ได้ทรงบำเพ็ญมหากุศลในครั้งนี้

๑

๓

๒

๔

๕

(๑) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออก ณ พระที่นั่งบรมพิมาน พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เฝ้าฯ เมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๑๐

(๒) สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ เสด็จฯ ไปทรงร่วมงานฉลองพระชนมายุ ๕ รอบของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ณ วังรื่นฤดี

(๓) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทอดพระเนตรหนังสือพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖

(๔) ทรงตัดเค้กวันประสูติ

(๕) ทรงพระดำเนินทอดพระเนตรซุ้มอาหารที่มีผู้จงรักภักดีมาจัดโดยเสด็จในการพระราชทานเลี้ยงเป็นจำนวนมาก

เมื่อเสด็จฯ ถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถก็มีพระราชปฏิสันถารกับสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ อย่างเป็นกันเองเหมือนเช่นทุกครั้ง และในโอกาสนี้ได้พระราชทานเหรียญกาชาดสรรเสริญแด่เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี เป็นเครื่องหมายว่าทั้งสองพระองค์ ทรงมีคุณสมบัติของผู้ประกอบคุณงามความดีตามข้อบังคับของสภากาชาดไทย ในข้อที่ว่า ทรงเป็น...

"ผู้ซึ่งมีความเมตตากรุณาแก่เพื่อนมนุษย์ ...โดยมิได้คิดเอาประโยชน์ส่วนตัว ...ได้บริจาคทรัพย์ของตน ช่วยเหลือเลี้ยงรักษาด้วยน้ำใจกรุณาเป็นที่ตั้ง"

ปลายปีนั้นเอง ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๑๐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย ชั้นสูงสุด ชื่อ "มหาวชิรมงกุฎ" ซึ่งเป็นชั้นที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงสถาปนาไว้

นับเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เหมาะสมยิ่งสำหรับเจ้าฟ้าหญิงผู้ทรงบำเพ็ญพระองค์ตามรอยพระยุคลบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถ ตรงกึ่งกลางดารามหาวชิรมงกุฎ ลงยาสีน้ำเงินเข้ม แกะแรผิวเงินให้มีเหลี่ยมมุมคล้ายฝังเพชร ที่เรียกว่า 'เพชรสร่งเงิน' เป็นอักษรพระบรมนามาภิไธย 'ร.ร.๖' ย่อมาจาก 'ราม รามาธิบดีที่ ๖' ประหนึ่งเครื่องเตือนพระทัยถึงทูลกระหม่อมผู้ทรงเป็นแบบอย่างของการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อประชาชนเสมอมา

ในวันเดียวกันกับที่เจ้าฟ้าหญิงทรงได้รับพระราชทานสายสะพายมหาวชิรมงกุฎ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงได้รับพระราชทานพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ครั้งสำคัญที่สุดครั้งหนึ่งในพระชนมชีพ

ดังที่เคยกล่าวแล้วว่า เครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ นั้น ไม่ได้พระราชทานให้แก่ใครได้โดยง่าย เพราะเป็นเครื่องทรงเฉพาะราชตระกูล สตรีผู้ที่ไม่ได้มีพระกำเนิดในพระบรมราชจักรีวงศ์ หากไม่ได้รับพระราชทานสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมราชินีหรือสมเด็จพระบรมราชชนนีแล้ว ก็แทบไม่ต้องคาดหวังว่าจะได้รับพระราชทาน แม้แต่พระราชวงศ์ผู้ใหญ่หลายพระองค์ก็ทรงไม่ได้รับ หากไม่ได้ทรงมีความดีความชอบอย่างพิเศษสุด

ถ้าสังเกตให้ดี การเรียกเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลนี้ก็ไม่เหมือนตระกูลอื่นๆ เพราะมีคำว่า 'ขัตติยะ' เพิ่มเข้ามาเป็น 'เครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์' แสดงให้เห็นว่าเป็นราชอิสริยาภรณ์แห่งขัตติยตระกูล

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงตระหนักอยู่เสมอว่าพระองค์มีพระกำเนิดเป็นสามัญชน และทรงเป็น "พระวรราชเทวี" ไม่ได้ทรงสถิตในตำแหน่งสมเด็จพระบรมราชินี ส่วนคุณงามความดีที่ทรงบำเพ็ญ แม้ในสายตาผู้อื่นจะเห็นมีมากมายเหลือคณานับ แต่พระองค์เองกลับไม่เคยที่จะทรงถือมาเป็นเรื่องคุยโวโอ้อวด เพราะทรงถือว่านี่คือ 'หน้าที่' ของ 'ข้าแผ่นดิน' 'สมาชิกพระราชวงศ์' 'แม่ของเจ้าฟ้า' และ 'ภรรยาของสามี'

ความที่ไม่เคยจะทรงถือพระองค์ว่าทรงคุณวิเศษเลิศเลอไปกว่าผู้ใด ติดเป็นพระนิสัยอันอ่อนน้อมและเจียมพระองค์เช่นนี้ ทำให้ไม่ได้ทรงคาดคิดมาก่อนสักนิดว่าจะทรงได้รับพระราชทานเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์นี้

ปกติ ทั้งสองพระองค์เสด็จไปทรงร่วมการพระราชพิธีและรัฐพิธีต่างๆ ไม่ได้เว้น เพราะทรงถือเป็นหน้าที่ของพระราชวงศ์ ที่จะต้องเสด็จไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท หรือที่เจ้านายมักจะทรงใช้คำลำลองเรียกหน้าที่นี้ว่าไป 'นั่งงาน'

เจ้านายที่ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจมากๆ ทรงพระอุตสาหะเสด็จไปร่วมทั้งงานพิธีของราษฎร ตลอดจนไป 'นั่งงาน' พระราชพิธีเป็นประจำนั้น ชาววังมักเอ่ยปากชื่นชมกันว่าเจ้านายพระองค์นั้นทรงงานชนิดที่ว่า...

"งานหลวงไม่ได้ขาด งานราษฎร์ไม่ได้เว้น"

เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี ทรงเป็นหนึ่งในหมู่เจ้านายที่ได้รับคำสรรเสริญเช่นนั้น

หากว่าไม่ได้ประชวรหรือมีพระภารกิจจำเป็นจริงๆ จะเสด็จไปทรงร่วมเฝ้าฯ อยู่เสมอ โดยเฉพาะในการเสด็จออกมหาสมาคม ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ช่วงเวลาสายของวันที่ ๕ ธันวาคมของทุกปี

แต่หลังจากวันเปิดตึกมงกุฎ–เพชรรัตน เพียงไม่กี่วัน นอกจากจะทรงได้รับหมายกำหนดการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาจากสำนักพระราชวัง ซึ่งเป็นปกติประจำทุกปีอยู่แล้ว ยังมีหนังสือจากสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีเป็นการเฉพาะอีกฉบับหนึ่ง กราบทูลให้เสด็จไปทรงรับพระราชทานตรามหาจักรีฯ

ข้าในพระองค์เล่าไว้ว่า

"...ทรงตื่นเต้นดีพระทัยมาก และทรงสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างที่สุด เพราะไม่มีใครคาดคิดมาก่อนเลยว่าเสด็จพระนางฯ จะทรงได้รับพระราชทานเกียรติยศยกย่องถึงเพียงนี้"

ก่อนวันสิ้นปี ๒๕๑๐ หนึ่งวัน ราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษก็ได้ลงประกาศ "แจ้งความสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง พระราชทานเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์ มหาจักรีบรมราชวงศ์" ซึ่งหลายปีจะมีแจ้งความเรื่องนี้สักหนหนึ่ง

นับจากสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี บัดนี้ พระนามของพระนางเจ้า

๑

๓

๔

๕

๖

๒

๗

๘

๙

(๑) ประทานของที่ระลึกแก่ผู้มาร่วมงาน
(๒) (๖) (๙) ทั้ง ๔ พระองค์ในวันเปิดตึกมงกุฎ–เพชรรัตน โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
(๓) เสด็จพระราชดำเนินกลับ
(๔) ชุ้มอาหารที่พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ จัดถวาย
(๕) เมื่อทรงรับพระราชทานเหรียญกาชาดสรรเสริญแล้ว ทรงก้มลงกราบแทบพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
(๗) ฉายในวันที่ทรงได้รับพระราชทานสายสะพายจักรี
(๘) ทอดพระเนตรความเรียบร้อยของตึกมงกุฎ–เพชรรัตน ก่อนเวลาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน

สุวัทนา พระวรราชเทวี จะต้องถูกจารึกไว้ในประวัติศาสตร์ชาติไทยว่าทรงเป็นหนึ่งในเจ้านายเพียง ๓ พระองค์ ผู้มีพระกำเนิดเป็นสามัญชนที่ทรงได้รับพระราชทานสายสะพายจักรี

วันที่เสด็จเข้าไปวังหลวงไปทรงรับพระราชทานสายสะพาย พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงชุดไทยจิตรลดา และทรงเครื่องประดับชิ้นน้อยไม่ได้วูบวาบใหญ่โต หรือสูงส่งด้วยมูลค่าที่อาจประเมินได้เป็นเงิน หากแต่ทรงคุณค่ามหาศาลทางใจ ตรึงตราอยู่ในความทรงจำอย่างเต็มเปี่ยม ได้แก่ พระธำมรงค์หมั้นที่ล้นเกล้าล้นกระหม่อมพระราชทานไว้เมื่อวันอภิเษกสมรส และกำไลงาช้างเผือกประดับนพรัตน์ที่ทรงได้รับพระราชทานสมัยยังทรงเป็นเจ้าจอม

สัญลักษณ์เล็กๆ ที่ทรงไว้บนนิ้วพระหัตถ์ซ้ายและข้อพระกรขวา เพียงเท่านี้ บ่งบอกน้ำพระทัยได้เป็นอย่างดีว่า ไม่ว่าในยามทุกข์หรือยามสุข ไม่ว่าโลกธรรมฝ่ายที่น่าเศร้าใจหรือน่าชื่นใจจะมากระทบพบพาน ที่พึ่งที่ระลึกของราชนารีพระองค์นี้ คือ 'ล้นเกล้าล้นกระหม่อม' ผู้ทรงเป็นดั่งดวงพระหฤทัยเสมอ

ลายพระหัตถ์ที่จารึกลงบนพระรูปของพระองค์ ทูลเกล้าฯ ถวาย แด่พระสวามี เมื่อวันที่ทรงรับพระราชทานสถาปนาขึ้นเป็นพระนางเจ้าฯ พระวรราชเทวีนั้น คือลายลักษณ์อักษรอันเป็นหลักฐานแห่งความในพระทัย

"ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวายทูลกระหม่อม ผู้เป็นดังดวงใจของเกล้ากระหม่อมฉัน ที่ได้ทรงพระมหากรุณาชุบเกล้าชุบกระหม่อมเลี้ยงจนได้รับความศุข ก็เพราะทูลกระหม่อมทรงพระมหากรุณา..."

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยพระราชทานพระบรมราโชวาทในการสถาปนาตราจักรีฯ ไว้ตอนหนึ่ง เป็นการเตือนพระทัยพระบรมวงศานุวงศ์ผู้จะได้รับพระราชทานในอนาคตว่า

"ขอให้พระบรมวงษานุวงษ์ทั้งฝ่ายน่าฝ่ายใน ผู้ซึ่งจะได้รับเครื่องราชอิศริยาภรณ์มหาจักรกรีบรมราชวงษ์ จงดำรงอยู่ในคุณความดีซึ่งได้มีมาแล้วภายหลัง แลจักเจริญไปภายน่า..."

'คุณความดี' ของเจ้าฟ้าหญิงกับพระชนนี ผู้ทรงเป็นสมาชิกของราชอิสริยาภรณ์นี้ ทั้งที่มีมาแล้วในภายหลัง และมีเรื่อยไปในภายหน้า ได้ดำรงคงมั่นอยู่แล้วอย่างไม่มีข้อกังขา ดังนั้น การที่ทรงได้รับพระราชทานพระเกียรติยศเช่นนี้จึงเปรียบดังว่าทรงได้รับ 'รางวัล' เป็นเครื่องยืนยันให้ทุกคนได้รับรู้ มั่นใจ และตั้งหน้าตั้งตาทำความดีต่อไปอย่างไม่ลดละ ในเมื่อคำกล่าวที่ว่า 'ทำดีได้ดี' ยังจริงแท้และแน่นอนอยู่เสมอ

"การกุศลเร่งสร้าง อย่ารู้ โรยเลย
เหมือนเก็บทรัพย์ให้ตู ช่วงใช้
กุศละกรรมชู เชิดสุข สวัสดิ์นา
กอบกิจกุศลไซร้ สุขซ้อนเสริมมา"

('สุภาษิตพระร่วงคำโคลง' พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

เกียรติยศใดๆ ก็ไม่อาจเทียบเทียมเกียรติยศพระราชทานจากพระประมุข ผู้ทรงเล็งเห็นคุณงามความดีของบุคคลคนหนึ่ง ที่ตั้งใจทำงานเพื่อบ้านเมือง บางครั้งคนคนนั้นอาจตั้งหน้าตั้งตาทำงานอยู่เพียงเงียบๆ ในมุมของตน และไม่เคยคาดคิดเลยว่าจะได้รับยกย่อง เพียงแค่ได้ทำดี เขาก็มีความปีติอิ่มเอมเป็นรางวัลอยู่แล้ว แต่สายพระเนตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ยังสามารถสอดส่องไปถึง เหมือนอย่างที่หลายคนพูดว่า 'สวรรค์มีตา'

ความจริงข้อนี้ทำให้นึกถึงบทสวดสรรเสริญพระคุณพระมหากษัตริย์ตอนหนึ่ง ที่นักเรียนในสมัยก่อนสวดกันอยู่เป็นนิจ

"พระญาณส่องทั่วธรณี ใครกอบการดี
และร้ายก็ทราบโดยญาณ
โดยราชดำริพิจารณ์ จึงทรงกอบการ
นิเคราะห์ปะเคราะห์ตามควร
คนร้ายลงราชทัณฑ์ทวน ทบเท่าจวบจวน
มละที่ร้ายกลายดี
ผู้ประพฤติสัมมาจารี ย่อมโปรดปราณี
นุกูลและพูนบำนาญ"

เหตุการณ์ในครั้งนี้ ทำให้ทรงมีโอกาสได้สัมผัสด้วยพระองค์เองถึง 'พระญาณ' ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการพิจารณาพระราชทานรางวัลสนองความดีของคนที่มุ่งมั่นทำงานอย่างปิดทองหลังพระ

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ถึงกับทรงออกพระโอษฐ์อุทานด้วยความโสมนัสเต็มตื้นอย่างเหลือประมาณ เมื่อทรงทราบว่าทรงได้รับพระราชทานตรามหาจักรีฯ ว่า

"ดีใจที่สุดในชีวิต"

ตอนที่ ๗
แม้หวังตั้งสงบ

“แม้หวังตั้งสงบ จงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ์
ศัตรูกล้ามาประจัญ จักอาจสู้ริปูสลาย”

พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ ที่อัญเชิญมาข้างต้นนี้ เตือนให้ชาวไทยได้รำลึกอยู่เสมอว่า หากมัวนิ่งนอนใจปล่อยให้ประเทศของเราย่อหย่อนทางการรบเสียแล้ว ไทยย่อมจะประสบภัยใหญ่หลวงต่อความมั่นคงของชาติในวันหน้าเป็นแน่

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า หาได้ทรงเป็นเพียงพระมหากษัตริย์ผู้เปรื่องปราดเฉพาะทางอักษรศาสตร์อย่างที่คนจำนวนไม่น้อยเข้าใจกันไม่ หากแต่ยังทรงเป็นผู้มี ‘วิสัยทัศน์’ ทางการปกครองป้องกันประเทศ และทรงมี ‘วิจารณญาณ’ เชิงยุทธศาสตร์ชนิดที่เรียกว่า ‘อ่านเกมได้ขาด’

พวกเราจะลืมเลือนเสียไม่ได้เลยว่า การที่ไทยคงเป็นไท ได้รับอธิปไตยทางการศาลและการจัดเก็บภาษีกลับคืนมาอย่างสมบูรณ์นั้น เป็นผลมาจากการตัดสินพระราชหฤทัยร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ ๑ จนได้ชัยชนะในที่สุด พระเดชพระคุณข้อนี้เป็นเพียงหนึ่งในพระราชกรณียกิจนับร้อยนับพันประการ ที่ฝังจดจำสำนึกอยู่เสมอ

นอกจากกิจการทหารแล้ว ยังมี “เสือป่า” ซึ่งวิวัฒนาการมาเป็นกิจการรักษาดินแดนในกาลต่อมา ตลอดจน “ลูกเสือ-เนตรนารี” และ “สตรีอาสาสมัครรักษาดินแดน” ซึ่งล้วนก่อกำเนิดขึ้นด้วยพระราชอัจฉริยภาพของล้นเกล้าล้นกระหม่อม ผู้ทรงตั้งพระราชหฤทัยฝึกฝนพลเมืองทั้งทหารและพลเรือน หญิงและชาย เด็กและผู้ใหญ่ทุกคน ให้สามัคคีปรองดองกันปกปักรักษาแผ่นดินไทย โดยไม่มัวแก่งแย่งถือดี ถือยศถืออย่างใส่กัน หรือเกี่ยงหน้าที่กันจนเสียการ

“หญิงชายทั้งหลายนั้น ควรเห็นกันว่าเปนเพื่อน
ทหารและพลเรือน จงฟังคำและจำดี
ชาติเดียวกันทุกคน รักแต่ตนจะเสียที
มัวแก่งและแย่งดี จนแตกพวกไม่ควรการ
ทหารอย่าข่มเพื่อน พลเรือนก็เท่าทหาร
พลเรือนอย่าใจพาล อย่าชิงชังซึ่งโยธา
ต่างฝ่ายต้องพึ่งกัน ทุกสิ่งสรรพ์สำเร็จนา
โบราณะสุภา- ษิตะกล่าวก็ควรฟัง
เสือพีเพราะป่าปก และป่ารกเพราะเสือยัง
ดินเย็นเพราะหญ้าบัง และหญ้ายังเพราะดินดี”

(‘หนามยอกเอาหนามบ่ง’ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ทรงสำนึกในพระทัยอยู่เสมอว่าทรงเป็น ‘ลูกของทูลกระหม่อมกิ๊ะ’ งานของทูลกระหม่อมจึงเท่ากับเป็นงานของพระองค์ที่ต้องทรงสืบสานไว้อย่างไม่บกพร่อง และเมื่อได้กำลังพระทัยสนับสนุนจากพระชนนี ก็ยิ่งทำให้ทรงพร้อมที่จะปฏิบัติตามความตั้งพระทัยอย่างไม่ย่อท้อ

เจ้านายที่ประสูติมาเป็นหญิง ถ้าเป็นสมัยโบราณย่อมไม่จำเป็นต้องทรงสนพระทัยเรื่องรบทัพจับศึก หากแต่เจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้ประสูติมาในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของบ้านเมือง หญิงและชายต่างสามารถช่วยเหลือกัน แสดงน้ำใจรักชาติรักแผ่นดินได้อย่างทัดเทียมเสมอหน้า อย่างน้อยผู้หญิงและเด็ก ก็ยังสามารถเป็นกำลังหนุน หรือเป็นแนวหลัง

ให้เหล่าบุรุษได้ จึงทรงเห็นว่ากิจการทหาร ลูกเสือ เนตรนารี และรักษาดินแดน คือ ‘งาน’ สำหรับขัตติยนารีในยุคสมัยใหม่

ยิ่งไปกว่านั้น ยังทรงเป็นหน่อเนื้อเชื้อไขของพระมงกุฎเกล้าฯ ผู้ทรงมีน้ำพระราชหฤทัย ‘เป็นทหาร’ จนตลอดพระชนมชีพ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระองค์นี้ จึงทรงมี ‘เลือดทหาร’ อยู่เต็มพระองค์

งานที่ทรงประเดิมเริ่มแรก จนเรียกได้ว่าทรงเป็นผู้ ‘ชุบชีวิต’ ให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาได้คือกิจการ “ลูกเสือ–เนตรนารี”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงอุปการะกิจการลูกเสือที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงสถาปนาไว้ได้เป็นอย่างดี สมกับที่ทรงดำรงตำแหน่ง “องค์อุปถัมภิกาคณะลูกเสือแห่งชาติ”

ลูกเสือที่ไปเข้าค่ายพักแรมเพื่อฝึกฝนความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ ก็อาจมีบ้างที่เจ็บไข้ได้ป่วยอย่างกะทันหัน เจ้าฟ้าหญิงทรงเป็นห่วงสวัสดิภาพของลูกเสือเหล่านั้นอย่างยิ่ง จึงทรงบริจาคเงินส่วนพระองค์สร้าง “เรือนพยาบาลเจ้าฟ้าเพชรรัตน์” เป็นหน่วยพยาบาลที่ได้มาตรฐาน ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ จังหวัดชลบุรี

นอกจากนี้ ยังเสด็จไปทรงเยี่ยมค่ายชุมนุมลูกเสือแห่งชาติประจำปีอยู่บ่อยครั้ง

ผู้ที่เอาใจใส่ในกิจการลูกเสือมักกราบทูลขอรับพระราชทานพระกรุณาจากเจ้าฟ้าหญิง เกี่ยวกับกิจการนี้อยู่เนืองๆ ส่วนใหญ่เป็นผู้อยู่ในแวดวงการศึกษา ซึ่งมีอยู่หลายท่าน เช่น จอมพลประภาส จารุเสถียร นายอภัย จันทวิมล นายเพทาย อมาตยกุล ฯลฯ

นายเพทายฯ หรือที่เจ้าฟ้าหญิงทรงเรียกว่า ‘ครูเพทาย’ ตามอย่างที่บรรดาลูกศิษย์ลูกหาเรียกกันนั้น เป็นผู้ก่อตั้ง “สโมสรลูกเสือกรุงเทพ” และโรงเรียนพณิชยการสันติราษฎร์ หรือที่ต่อมาใช้ชื่อว่า “สถาบันสันติราษฎร์บริหารธุรกิจ” ซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้ทรงรับไว้ในพระอุปถัมภ์

เมื่อครูเพทายถึงแก่อนิจกรรมแล้ว ก็มีศิษย์เอกอีกคนหนึ่งซึ่งรับช่วงงานด้านกิจการลูกเสือต่อมาคือ นายสถาพร รัชตะทรัพย์ เจ้าของโรงเรียนเพชรรัชต์และค่ายลูกเสือเพชรรัชต์ ที่เจ้าฟ้าหญิงก็ทรงรับไว้ในพระอุปถัมภ์ และเสด็จไปทรงเยี่ยมค่ายอยู่หลายหน

ถ้าใครได้มีโอกาสมาร่วมงานวันคล้ายวันประสูติของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ที่วังรื่นฤดี ก็จะเห็นได้ว่า วันนั้น มีบรรดาลูกเสือทั้งลูกเสือสำรอง สามัญ สามัญรุ่นใหญ่ และวิสามัญ จากเหล่าต่างๆ แต่งเครื่องแบบเป็นระเบียบเรียบร้อยน่าชม มาเฝ้าแสดงความจงรักภักดีกันอย่างเนืองแน่นทุกปี

ทุกวันนี้ ถ้าเอ่ยถึงกิจการลูกเสือ สิ่งที่ควบคู่กันอย่างแยกไม่ออกจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นกิจการฝาแฝด นั่นคือ ‘กิจการเนตรนารี’ แต่จะมีใครสักกี่คนที่ทราบว่ากิจการเนตรนารีนั้น แท้จริงแล้วเกิดขึ้นเป็นรูปเป็นร่างได้เมื่อไม่นาน ด้วยพระกรุณาธิคุณของเจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้เอง

พระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเตรียมร่างข้อบังคับลักษณะปกครองคณะเนตรนารีไว้แล้ว มีพระราชปรารภไว้ว่า

“ถึงเวลาแล้วที่ควรจะจัดการฝึกหัดให้หญิงเป็นผู้นำทางไปยังที่ชอบ คือฝึกฝนให้เด็กหญิงเหมาะที่จะเป็นพลเมืองในภายหน้า ด้วยการอบรมนิสัย หัดให้เป็นผู้รู้จักสังเกต รู้จักอยู่ในถ้อยคำผู้ใหญ่ในทางที่ชอบตลอดถึงอยู่ในพระราชกำหนดกฎหมาย และรู้จักรักษาตัวเองได้ อบรมให้เป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น ฝึกสอนในการที่จะทำประโยชน์แก่มหาชน และในกิจการที่จะเป็นประโยชน์แก่ตน ฝึกหัดร่างกายให้เจริญได้เต็มที่ และสั่งสอนให้เป็นผู้สามารถปกครองเหย้าเรือนได้ดี...”

ทว่ายังไม่ทันได้ประกาศใช้อย่างเป็นรูปธรรม ก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน

ในปี ๒๔๙๖ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ขอให้ท่านผู้หญิงดุษฎีมาลา มาลากุล ณ อยุธยา ได้ช่วยรื้อฟื้นกิจการนี้ขึ้นอีกครั้ง และต่อมาได้ขอพระราชทานให้ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงรับกิจการเนตรนารีไว้ในพระอุปถัมภ์

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระราชทานนามคณะเนตรนารีว่า “คณะเนตรนารีเพชราวุธ”

ในวันเปิด ‘สโมสรเนตรนารีเพชราวุธ’ ณ จังหวัดสมุทรสาคร สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้พระราชทานพระโอวาทไว้อย่างจับใจผู้มาเฝ้าอยู่ ณ ที่นั้น

“...ความเจริญรุ่งเรืองของกิจการใดก็ตาม จำเป็นจะต้องได้รับความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องทุกคน กิจการเนตรนารีก็เช่นเดียวกัน จำต้องรับความร่วมมืออ่วมใจ และความสามัคคีจากบรรดาเนตรนารี และผู้บังคับบัญชา ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกคน ถ้าท่านทั้งหลายช่วยกันทำงานด้วยความศรัทธาโดยเห็นประโยชน์ของประเทศชาติอันเป็นที่รักของเราเป็นประการสำคัญ ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่าคณะเนตรนารีจะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองได้อย่างมาก

หากว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถของข้าพเจ้า ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยพระญาณวิถีทางใด ก็คงจะทรงพระโสมนัสที่บรรดาท่านทั้งหลาย ได้จำเริญรอยตามพระยุคลบาท โดยพยายามอบรมเยาวนารีให้เป็นกุลสตรีของชาติ และให้เป็นผู้สามารถในกิจการทั้งปวงเช่นเดียวกับกุลบุตร ทั้งนี้นับว่าท่านทั้งหลายได้ช่วยกันรักษาพระราชมรดกสำคัญส่วนหนึ่ง ซึ่งพระราชทานแก่ชาติไทยไว้เป็นอย่างดีที่สุด...”

จากนั้น ก็มีโรงเรียนที่สนใจให้นักเรียนเข้าฝึกหัดวิชาเนตรนารีหลายโรงเรียนด้วยกัน เช่น โรงเรียนศรีอยุธยา โรงเรียนสตรีมหาพฤฒาราม

โรงเรียนสมบุญวิทยา โรงเรียนสตรีประเทืองวิทย์ ฯลฯ จนบัดนี้ได้แพร่หลายไปทั่วประเทศ

การอบรม ‘ผู้หญิง’ ให้แกร่งกล้าพอจะเข้าร่วมรบราอธิราชศัตรูนั้น แม้จะไม่ใช่เรื่องง่าย แต่ก็ไม่ใช่เรื่องยากจนเกินไป เพราะวิสัยไทยเมื่อถึงคราวคับขัน ไม่ว่าหญิงหรือชาย ย่อมไม่ขลาดกลัวข้าศึก แม้ชีวิตก็สละได้เพื่อแผ่นดิน ดูจากในหน้าประวัติศาสตร์ ก็มีนามของวีรสตรี จารึกอยู่ไม่น้อย เช่น สมเด็จพระสุริโยทัย ท้าวเทพกระษัตรี–ท้าวศรีสุนทร และท้าวสุรนารี

ความตอนหนึ่งจาก ‘คำฉันท์ยอเกียรติชาวนครราชสีมา’ อันไพเราะ ผลงานของพระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) อดีตข้าราชการและกวีในสมัยรัชกาลที่ ๖ อีกท่านหนึ่ง สามารถแสดงคุณสมบัติของสตรีไทยไว้ได้เป็นอย่างดี

“อ้าเพศก็เพศนุชอนงค์ อรองค์ก็แบบบาง
ควรแต่ผดุงสิริสะอาง ศุภลักษณ์ประโลมใจ
ยามเข็ญก็เข็นสริระอวย พละช่วยผจญภัย
โอ้ควรจะเอื้อนพจนะไข คุณะเลิศมโหฬาร
อ้าหัตถ์ก็หัตถ์สุขุมะชวน มนะหวนฤดีดาล
ควรแต่จะถือสุรภิมาล– ยประมูลมโนรมย์
ยามทุกข์ก็ถือวิวิธอา– วุธะฝ่าระทมตรม
โอ้ควรจะเอื้อนพจนะชม คุณะชั่วนิรันดร์กาล”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงผ่านวิกฤตการณ์ของบ้านเมือง และของโลก โดยเฉพาะภาวะสงครามและการจลาจล มาหลายครั้งหลายคราว ความกล้าหาญและความตั้งพระทัยอาสาเพื่อช่วยเหลือราชการของกองทัพ ย่อมมีอยู่ในพระทัยเสมอ ถึงแม้จะไม่ได้ทรงถืออาวุธออกรบทัพจับศึกอย่างแนวหน้า แต่ก็ทรงพร้อมที่จะเป็น ‘แนวหลัง’ ที่ดี

น้อยคนนักที่จะทราบว่าเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี ทรงเสียสละเงินรายได้ที่ทรงมีสิทธิจะได้รับจากกองทรัพย์สินส่วนพระองค์บริจาคสมทบเข้า ‘บำรุงราชการทหาร’ ตลอดมาแม้ในเวลาที่ไม่ได้ประทับในประเทศไทย

เท่าที่มีหลักฐานปรากฏอย่างน้อยก็ตั้งแต่ปี ๒๔๘๔ ไม่ว่าจะเป็นเงินปี เงินเลี้ยงชีพบาทบริจาริกา หรืออื่นๆ ที่พระคลังข้างที่เป็นผู้ดูแลพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมีลายพระหัตถ์แจ้งแก่พระคลังฯ อย่างชัดเจนว่าทรงยินดีประทานแก่ราชการทหารเป็นจำนวนถึงร้อยละ ๑๐ จากเงินรายได้ทุกกอง

เมื่อนิวัตพระนครแล้ว “สมาคมสตรีอาสาสมัครแห่งประเทศไทย” ก็เป็นอีกหนึ่งองค์กรสตรี ที่เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี เสด็จไปทรงร่วมงานและทรงอุปการะอย่างต่อเนื่อง

ต่อมา ได้มีกลุ่มสตรีอีกจำนวนหนึ่งก่อตั้ง “สมาคมสตรีอาสาสมัครรักษาดินแดนแห่งประเทศไทย” หรือที่เรียกย่อๆ ว่า “ส.อ.ร.ด.” ขึ้น ดำเนินงานในลักษณะเดียวกับ “แม่เสือ” หรือเสือป่าหญิงในสมัยรัชกาลที่ ๖

สตรีผู้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในกิจการนี้ คือ ‘ท่านผู้หญิงอุศนา ปราโมช ณ อยุธยา’ ซึ่งเป็น ‘คนโปรด’ ของเจ้าฟ้าหญิงอีกคนหนึ่ง ปัจจุบันได้มีสมาชิกเพิ่มพูนมากขึ้นเป็นลำดับ ก่อกำเนิดเป็น ส.อ.ร.ด. ส่วนภูมิภาคกระจายอยู่ในจังหวัดต่างๆ ถึง ๕๔ จังหวัด และมีสมาพันธ์สำหรับเป็นศูนย์ประสานงานและรักษาระเบียบวินัย ซึ่งอยู่ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ด้วย

ทั้งสองพระองค์เคยเสด็จไปทรงฝึกระเบียบทหาร การรับการถวายความเคารพ และทรงฟังบรรยายวิชาทหาร ที่กรมการรักษาดินแดน (ปัจจุบันคือ หน่วยบัญชาการกำลังสำรอง) แสดงให้เห็นว่าเจ้าฟ้าหญิงไม่ได้ทรงพอพระทัยอยู่เพียงแค่การเป็นผู้อุปถัมภ์ในพระนาม หากแต่ยังทรงได้ชื่อว่าเป็น “สมาชิก ส.อ.ร.ด.” ผู้ผ่านการฝึกฝนให้พร้อมที่จะเป็นทั้ง ‘แนวหลัง’ และเมื่อถึงคราวจำเป็น ก็อาจเป็น ‘แนวหน้า’ ได้อย่างแท้จริง

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ แม้จะไม่ทรงมีโอกาสได้ซึมซับพระอุปนิสัยทหารจาก ‘ทูลกระหม่อมก๊ะ’ ผู้ทรงเป็นจอมทัพไทย และนายพลเอกพิเศษแห่งกองทัพอังกฤษ แต่ก็น่าอัศจรรย์ที่ทรงเป็นผู้มี ‘วินัย’ และ ‘คุณธรรม’ ไม่น้อยกว่าทหารที่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาโดยตรง

ท่านผู้หญิงดุษฎีมาลาฯ กล่าวถึงพระจริยวัตรของเจ้าฟ้าหญิงไว้อย่างน่าฟัง

“...ที่ข้าพเจ้านึกนิยมเป็นที่สุดนั้น คือพระอัชฌาสัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ซึ่งเพียบพร้อมด้วยความสัตย์ซื่อ และความเที่ยงตรง เช่น ทรงตรงต่อเวลา และตรงต่อพระวาจาอย่างสม่ำเสมอ...”

ความตรงต่อเวลาของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เป็นที่ประจักษ์ดีในหมู่ข้าราชบริพาร ทุกคนทราบดีว่า ‘ของรัก’ ของเจ้าฟ้าหญิงคือ ‘นาฬิกา’ วันใดที่ไม่ได้ทรงนาฬิกาข้อพระกรหรือไม่ทรงมีโอกาสได้ทอดพระเนตร

นาฬิกา และเทียบนาฬิกาทุกๆ เรือนของพระองค์กับสัญญาณบอกเวลาทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จะทรงรู้สึกไม่สบายพระทัย เพราะทรงยึดมั่นในความตรงต่อเวลา นี่คือพระอุปนิสัยอันดีงามที่พระชนนีทรงปลูกฝังไว้นับตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์

ครั้งหนึ่ง ข้าในพระองค์ได้เชิญนาฬิกาข้อพระกรไปซ่อม ก็ทรงกระวนกระวาย ถึงกับรับสั่งถามว่า “ของรักของฟ้าหญิงอยู่ไหน?”

ท่านผู้หญิงศรีนาถฯ ได้บันทึกพระกิจวัตรของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ในสมัยที่พระอนามัยยังอำนวย เอาไว้อย่างละเอียด แสดงให้เห็นว่าทรงปฏิบัติพระองค์อย่างมีวินัย โดยเคร่งครัด ถึงขนาดว่าสามารถเขียนได้เป็นตารางเวลาชั่วโมงต่อชั่วโมง หรือนาทีต่อนาที ดังจะหาอ่านได้ในหนังสือและบทความเฉลิมพระเกียรติหลายเล่ม

ข้าหลวงเล่าเสริมถึงความตรงต่อเวลาของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ

“วันไหนจะต้องเสด็จออกทรงงานนอกวัง สมเด็จฯ จะทรงเตรียมพระองค์ล่วงหน้าเสมอ เสร็จแล้วก็เสด็จออกมาประทับที่ท้องพระโรงเพื่อคอยรถพระที่นั่ง

...กล้ารับรองว่าไม่มีงานไหนที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จไปถึงช้ากว่ากำหนดเกินกว่า ๑๐-๑๕ นาที ...จะมีก็แต่เสด็จไปถึงเร็วกว่ากำหนดจนต้องชะลอขบวนให้ช้าลงเพื่อให้เจ้าภาพเขาจัดแถวรับเสด็จได้ทัน...”

ถึงแม้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเป็นผู้วินัยและน้ำพระทัยอย่าง ‘ทหาร’ แต่ทว่าก็ไม่ได้ทรงเป็นทหารโดยยศหรือตำแหน่ง ตราบจนถึงวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๒

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมีโอกาสได้ปลาบปลื้มพระทัยอีกครั้งกับพระเกียรติยศของพระธิดา เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานยศทหารให้ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงเป็น “พันโทหญิง” ตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษในการพันทหารราบที่ ๒ กรมผสมที่ ๕ ซึ่งต่อมาได้แปรสภาพเป็น “กรมทหารราบที่ ๑๕”

เจ้าฟ้าหญิงทรงภาคภูมิพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ที่ทรงเป็นผู้บังคับการพิเศษของกองพันทหารที่มีความผูกพันกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เป็นพิเศษ

“ราบ ๑๕” นั้นมีที่ตั้งอยู่ที่ค่ายวชิราวุธ จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีวิวัฒนาการจาก “กรมทหารรักษาวัง” ในสมัยรัชกาลที่ ๖ คอยรักษาการณ์ในเขตพระราชฐานแทนทหารประจำการ

แท้จริงแล้ว พระมงกุฎเกล้าฯ มีพระบรมราโชบายแยบคายซ่อนอยู่เพื่อป้องกันการแทรกแซงทางทหารของชาติมหาอำนาจ หาได้เกี่ยวกับการอารักขาพระองค์แต่อย่างเดียวไม่ เวลานั้น มีมหาอำนาจชาติหนึ่ง เตรียมเสนอขอขุดคอคอดกระ และขอสัมปทานทำเหมืองแร่ในเขตมณฑลปักษ์ใต้ แล้วจะอาศัยเหตุนี้ส่งกำลังทหารเข้ามาโดยอ้างว่าเพื่อคุ้มครองคนของตนที่มาทำเหมืองแร่

พระราชหัตถเลขาทรงตอบจดหมายเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เรื่อง “ตั้งทหารในมณฑลนครศรีธรรมราช” ทรงอธิบายไว้ว่า

“...เห็นจะพอจัดการป้องกันความเข้าใจผิดได้โดยอุบายดังต่อไปนี้ เราได้ประกาศแล้วว่า จะไปตั้งวังอยู่ในมณฑลปักษ์ใต้แห่ง ๑ และอาไศรย เหตุที่จำเปนต้องมีคนถืออาวุธรักษาพระองค์ในเวลาไปประทับที่นั้น ควรจัดตั้งทหารรักษาวังขึ้นกอง ๑ ดังนี้จะมีใครทักท้วงว่ากระไรก็เห็นว่าจะแก้ได้ถนัด

การที่จะไปจัดตั้งทหารขึ้นที่ในมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่ออย่างไร ๆ ก็เปนอันจะต้องเพิ่มเงินขึ้นใหม่อีกแล้ว ก็ตั้งทหารรักษาวังขึ้นจะเปนการสดวก เพราะจะได้ไม่เสียราชการของกองทัพบก ณ บัดนี้ และจะกล่าวแก้คำท้วงก็ได้โดยสดวกดังอธิบายมาแล้ว

...ทหารรักษาวังนั้น ถึงแม้ว่าน่าที่โดยปรกติจะสำหรับรักษาพระองค์ในเวลาเสด็จลงไปปักษ์ใต้ก็จริงอยู่ แต่ถ้าแม้ว่ามีเหตุการณ์ฉุกละหุก ก็จะพอใช้ป้องกันการจลาจลภายในได้เหมือนกัน ถ้าได้ตั้งทหารรักษาวังขึ้นไว้สักกอง ๑ พอให้ชินๆ แล้ว แม้ต่อไปกระลาโหมจะเห็นสมควรจัดตั้งกองพลขึ้นก็คงตั้งได้โดยไม่มีเสียงพูดจาทางเข้าใจผิดไปได้เลย

...ที่ดินแดนในคาบสมุทรมลายูนั้น เรามิได้เพิกเฉยทอดทิ้ง ยังมีความหวงแหนอยู่จึ่งได้พยายามจัดตั้งกำลังไว้รักษาความสงบภายใน...”

เมื่อได้อ่านแล้วก็อดทึ่งไม่ได้กับพระราชอัจฉริยภาพของพระมหากษัตริย์จอมปราชญ์แห่งสยาม ที่ทรงวางยุทธศาสตร์ได้อย่างชาญฉลาดเพื่อพิทักษ์ผืนแผ่นดินปักษ์ใต้

ปีเดียวกันนั้น ในวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เสด็จแทนพระองค์ไปทรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ณ ค่ายวชิราวุธ จังหวัดนครศรีธรรมราช

วันนั้น กองพันทหารราบที่ ๒ ได้จัดให้มีการสวนสนามสำแดงความจงรักภักดีต่อ “ผู้บังคับการพิเศษ” พระองค์ใหม่ เจ้าฟ้าหญิงทรงเครื่องแบบทหารปกติขาว ติดยศพันโท งามสง่า ทรงพระดำเนินอย่างผึ่งผาย ตั้งพระวรกายตรง ย่างพระบาทอย่างมั่นคงและมั่นพระทัย

๑

๒

๓

๔

๕

๖

(๑) พันโทหญิง สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เสด็จแทนพระองค์ไปทรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ ค่ายวชิราวุธ จังหวัดนครศรีธรรมราช

(๒) พระราชทานพระวโรกาสให้ท่านผู้หญิงดุษฎีมาลา มาลากุล ณ อยุธยา นำคณะเนตรนารีเฝ้า

(๓) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเครื่องแบบปกติขาว ยศพันโทหญิง

(๔) ณ ท้องพระโรง วังรื่นฤดี

(๕) ทรงประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นสิริยิ่งรามกีรติ ลูกเสือสดุดีชั้นพิเศษ

(๖) เสด็จเยี่ยมค่ายงานชุมนุมลูกเสือวิสามัญแห่งชาติ ครั้งที่ ๑๓ ณ โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษากระเสียว จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อเดือนตุลาคม ๒๕๓๙

เมื่อถึงแท่นรับความเคารพก็ทรงยืนสงบนิ่งและทำวันทยหัตถ์รับการถวายความเคารพอย่างเข้มแข็ง สมกับที่ประสูติเป็นเจ้าฟ้า และสมกับที่บัดนี้ทรงเป็น 'ทหาร' เต็มพระองค์ทุกประการ

สีพระพักตร์และแวววระเนตรของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ที่ทอดพระเนตรพระธิดาด้วยความชื่นพระทัย ยังเป็นที่จดจำกันต่อมาในหมู่ข้าหลวงผู้ตามเสด็จ

ทั้งสองพระองค์ ทรงเยี่ยมกำลังพลและครอบครัวอย่างทั่วถึง แล้วทรงพระเมตตาพระราชทานเงินตั้งเป็นกองทุนชื่อ "ทุนเพชรรัตนการุณ" สำหรับเป็นทุนการศึกษาแก่บุตรหลานทหารในกองพันที่ทรงเป็นผู้บังคับบัญชา

อีกหลายปีต่อมา ในวันที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๒๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พันโทหญิง สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ดำรงตำแหน่ง 'นายทหารพิเศษ' ประจำกรมทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์

"ราบ ๑๑" เป็นอีกหนึ่งกรมทหารที่ผูกพันกับรัชกาลที่ ๖ เป็นอย่างยิ่ง ด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเคยเป็นผู้บังคับการพิเศษ เมื่อครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระเมตตาพระราชทานเงินบำรุง และทรงรับ "โรงเรียนกองทัพบกอุปถัมภ์เพชราวุธวิทยา" ซึ่งตั้งอยู่ในกรม ไว้ในพระอุปถัมภ์ด้วย

มีอยู่ปีหนึ่ง ทรงรับเชิญเสด็จไปทรงเป็นประธานในพิธีเฉลิมฉลอง ๑๐๐ ปีแห่งการสถาปนากรม วันนั้น เจ้าฟ้าหญิงทรงฉลองพระองค์สีน้ำเงินเข้มอันเป็นสีประจำกรม พร้อมประดับเข็ม 'เพชราวุธ' ซึ่งกรมได้ทูลเกล้าฯ ถวายไว้เป็นเครื่องหมายแห่งความภักดี

จอมพลถนอม กิตติขจร อดีตผู้บังคับการกรมทหารราบที่ ๑๑ ซึ่งขณะนั้นชราภาพมากแล้ว ได้ร่วมเฝ้าอยู่ด้วย และมีโอกาสได้นั่งร่วมโต๊ะเสวยติดกับที่ประทับ ได้กล่าวกับข้าราชบริพารผู้ตามเสด็จด้วยความตื้นตันว่า

"...ดีใจที่ได้เฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ อีกครั้ง ทรงงามเหลือเกิน ดีใจจริงๆ ที่ยังทรงงานได้ และเสด็จมาราบ ๑๑"

จอมพลถนอมฯ เป็นอีกบุคคลหนึ่งซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนีทรงรู้จักคุ้นเคยมาแต่เก่าก่อน โดยเฉพาะในช่วงที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี น่าเสียดายที่การเฝ้าชมพระบารมีในครั้งนั้นเป็นครั้งสุดท้ายในชีวิต เพราะอีกไม่นานท่านจอมพลก็ถึงแก่อสัญกรรม

พระดำรัสตอนหนึ่งที่พระราชทานไว้แก่ 'ราบ ๑๑' ในโอกาสที่พระราชทานเข็มอักษรพระนาม พ.ร. แก่อดีตผู้บังคับการของกรมฯ แสดงออกถึงความผูกพันที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมีต่อกรมทหารนี้ได้อย่างชัดเจน

"เมื่อหลายปีก่อน ท่านได้มอบเครื่องแบบนายทหารรักษาพระองค์ให้แก่ข้าพเจ้า ในฐานะที่สังกัดเป็นนายทหารพิเศษ นับเป็นความภาคภูมิใจและชื่นใจของข้าพเจ้า ที่ได้สวมใส่ และเก็บรักษาไว้ ...จึงขอมอบเครื่องหมายแห่งน้ำใจของข้าพเจ้าให้ท่านได้ประดับไว้ เป็นการตอบแทน

ความไว้วางใจได้อย่างสนิทจากข้าพเจ้า มิได้จำกัดให้เฉพาะต่อบรรดาอดีตผู้บังคับการแต่เท่านั้น หากยังมีต่อนายทหารน้อยใหญ่ในทุกระดับ ข้าพเจ้าตระหนักดีว่า ความสำเร็จของกรมทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์ นั้น ล้วนบังเกิดจากความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจของผู้บริหารและผู้ปฏิบัติในทุกส่วน ทุกระดับ

...ทหารทุกนาย ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือผู้น้อย จึงควรภาคภูมิใจในเกียรติยศ และความไว้วางใจที่ข้าพเจ้ามีมอบให้ได้อย่างเสมอหน้ากัน"

ปัจจุบัน เจ้าฟ้าหญิงทรงได้รับพระราชทานยศทหารครบทั้ง ๓ เหล่าทัพ เป็น **พันเอกหญิง นาวาเอกหญิง** และ **นาวาอากาศเอกหญิง** ตั้งแต่วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๓๓ เป็นต้นมา ทั้งยังทรงเป็นนายทหารพิเศษประจำกรมทหารม้าที่ ๑ รักษาพระองค์ ประจำกองนักเรียนนายเรือรักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรือ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ และประจำกรมนักเรียนนายเรืออากาศรักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรืออากาศ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศอีกด้วย

"ดูสิ...เจ้าฟ้าหญิงเวลาทรงชุดทหาร งามเหมือนรัชกาลที่ ๖ อย่างกับถอดมาจากพิมพ์เดียว"

หลายคนที่ได้เห็นพระรูปเจ้าฟ้าหญิง ในเครื่องแบบทหาร ทรงยืนอยู่หน้าพระบรมสาทิสลักษณ์ของล้นเกล้าล้นกระหม่อม มักออกปากในทำนองเดียวกันเสมอมา

"พระมหาจักรีองค์ที่หก *ได้โปรดเกล้าป้องปกพวกเสือป่า*
ที่สมัครรักตามเสด็จมา *ฝึกหัดการรักษาประเทศไทย*
บัดนี้พระบุตรีแห่งราชา *ก็สมัครรักษาแผ่นดินใหญ่*
พระชนกปกป้องปัญญาไว *พระบุตรีก็ได้เจริญรอย"*

(หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ร้อยกรอง)

ตอนที่ ๘
เครื่องหมายของคนดี

เอกสารเก่าๆ ที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเก็บรักษาไว้อย่างเป็นระบบระเบียบนั้น มีเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยหลายเรื่องที่น่าสนใจมีอยู่ตอนหนึ่ง ผู้ที่ได้อ่านแล้ว อาจจะรู้สึกตรงกันคือซาบซึ้งว่าทั้งสองพระองค์ทรงยอมเสียสละทุกอย่างเพื่อหาทางเฉลิมพระเกียรติล้นเกล้าล้นกระหม่อมรัชกาลที่ ๖ แม้จะต้องทรงแลกด้วยความลำบากพระองค์อย่างใดก็ตาม

เมื่อความทราบฝ่าพระบาทว่ารัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม มีดำริจะสร้างพระบรมราชานุสรณ์รัชกาลที่ ๖ ที่สวนลุมพินี ในปี ๒๔๘๓ ก็ทรงมีลายพระหัตถ์มาจากประเทศอังกฤษ ถึงพระคลังข้างที่ในทันที ทรงระบุ...

'ให้หักเงินรายได้ทั้งหมดที่ทรงมีสิทธิจะได้รับ จากของเจ้าฟ้าหญิง จำนวน ๑ ใน ๔ ของรายได้ และของพระองค์เอง เป็นจำนวนถึง ๑ ใน ๓ ของรายได้ สมทบทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์'

เงินจำนวนนี้ไม่ใช่เงินจากกองพระราชมรดกของล้นเกล้าล้นกระหม่อมซึ่งไม่ทรงเคยได้รับ หากแต่เป็นเงินปีพระบรมวงศานุวงศ์ และเงินเลี้ยงชีพบาทบริจาริกาในรัชกาลที่ ๕ จำนวนเพียงไม่มาก ซึ่งตกทอดมาในฐานะที่เจ้าฟ้าหญิงเป็นพระราชนัดดาของสมเด็จพระพันปีหลวง

ทั้งๆ ที่ในช่วงนั้น กำลังทรงประสบกับความยากลำบากทางการเงิน ซึ่งต้องทรงใช้จ่ายในระยะเริ่มลงหลักปักฐานในต่างแดน

"...อะไรที่จะเป็นการเฉลิมพระเกียรติล้นเกล้าฯ เสด็จพระนางฯ ไม่ทรงเคยปฏิเสธเลย ไม่ว่าจะต้องทรงเหน็ดเหนื่อยหรือเสียสตางค์มากเพียงใด..."

ข้าราชบริพารผู้มีโอกาสได้อ่านเอกสารการเงินฉบับนั้น ยืนยันถึงพระคุณสมบัติข้อนี้

ยังมีถ้อยคำยืนยันถึงน้ำพระทัยกตัญญูของเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนีไว้อีกมากมายเกินกว่าจะบันทึกไว้ได้หมด

"...ถ้าไม่ประชวรจริงๆ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะไม่ยอมงดพระกรณียกิจที่เกี่ยวกับล้นเกล้าฯ เป็นอันขาด โดยเฉพาะงานคล้ายวันสวรรคต ๒๕ พฤศจิกายนที่สวนลุมพินี ที่โรงเรียนวชิราวุธฯ และที่กรม ร.ด. กับงานบำเพ็ญพระกุศลที่วัดบวรฯ ในวันที่ ๒๖ จะเสด็จไปไม่ยอมขาดเลย ทรงถือเป็น 'หน้าที่' ที่ต้องทรงทำ..."

"...ทุกวันคล้ายวันพระราชสมภพ ๑ มกราฯ และวันสวรรคต ๒๐ ตุลาฯ ของสมเด็จพระพันปีหลวง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะทรงบาตรหรือไม่ก็ทรงสังฆทานถวายทุกปี ถ้าไม่ได้เสด็จไปทรงทำที่โรงเรียนราชินี ก็ทรงทำเป็นของส่วนพระองค์..."

"สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงถือว่างานที่ล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ กับงานที่สมเด็จพันปีฯ ทรงไว้ เป็นงานที่ท่านจะต้องทรงรับสืบสานต่อ เพราะทุกวันนี้ก็เหลือสมเด็จฯ นี่แหละที่ทรงเป็นทายาทสายตรงพระองค์เดียวที่ทรงเป็น 'เจ้าฟ้า' ...ถือว่าทรงเป็นหลักเป็นประธานของพระทายาทสายนี้..."

"...วันสวรรคตของพระพุทธยอดฟ้าฯ วันที่ ๗ กันยาฯ คนส่วนใหญ่แม้แต่ในลูกหลานในราชสกุลก็ออกจะลืมๆ กันไป ...สมเด็จเจ้าฟ้าฯ นี่แหละทรงเป็นหนึ่งในหัวเรี่ยวหัวแรงหลักที่รวบรวมบรรดาสมาชิกราชสกุลทุกมหาสาขา ให้มาร่วมกันบำเพ็ญพระกุศลถวายที่วัดโพธิ์ ในพระอุโบสถที่บรรจุพระบรมราชสรีรางคารรัชกาลที่ ๑ ...ถ้าพระอนามัยดี ก็เสด็จไปทุกปี ถ้าเสด็จไม่ไหวก็พระราชทานเงินช่วยไปเสมอ..."

"เสด็จพระนางฯ ทรงพาเจ้าฟ้าฯ ไปถวายน้ำสงกรานต์พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ทุกปี เช่น เสด็จพระองค์อดิศัยฯ, เสด็จพระองค์เหมฯ, เสด็จพระองค์วาปีฯ

....ถึงเจ้านายชั้นพระอนุวงศ์รองๆ ลงมาก็ไม่ทรงทอดทิ้ง ทรงนับถืออย่างสนิทใจไม่ได้ทรงไว้พระยศพระอย่าง ว่าทรงเป็นถึงเจ้าฟ้า หรือเป็นถึงพระนางเจ้าอะไรเลย บางปีก็เสด็จไปเอง บางปีก็โปรดให้ผู้แทนพระองค์ซึ่งส่วนใหญ่จะโปรดให้ หม่อมราชวงศ์ไชยวัฒน์ ไชยันต์ เชิญน้ำสงกรานต์พระราชทานไปถวายเจ้านายตามวังต่างๆ เช่น องค์หนึ่ง, องค์สอง, และองค์สี่ พระธิดาของทูลกระหม่อมบริพัตร และหม่อมเจ้าในราชสกุลดิศกุล เช่น ท่านหญิงพูนพิศมัย ท่านหญิงมารยาตรกัญญาฯ

วันประสูติครบรอบต่างๆ ของเจ้านายต่างๆ ก็เสด็จไปถวายน้ำสรง เช่น งานแซยิดพระองค์เจ้าอนุสรมงคลการ ก็เสด็จไปพระราชทานพรถึงวังละโว้...”

ข้าพระบาททุกคนที่ได้มีโอกาสได้สัมผัสพระคุณธรรมของราชนารีทั้งสองพระองค์ ต่างรู้สึกตรงกันว่านี่คือบุคคลต้นแบบของความกตัญญูกตเวที อย่างยากจะหาผู้ใดเสมอเหมือน

ความบางส่วนจากพระกิจวัตรประจำวันที่ท่านผู้หญิงศรีนาถฯ บันทึกไว้ เป็นบทพิสูจน์ได้อย่างดีว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมีความกตัญญูกตเวทีต่อพระบุพการีเพียงใด

“๐๘.๐๐ น. เสด็จออกจากห้องบรรทมตรงไปที่ห้องพระ จุดธูปเทียนถวายเครื่องสังเวยพระกระยาหารเช้าแด่พระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ...๑๑.๓๐ น. เสด็จเข้าห้องพระ ถวายเครื่องสังเวยพระกระยาหารกลางวันแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ...๒๐.๔๐ น. เสด็จเข้าห้องพระ ทรงบูชาพระด้วยดอกไม้ธูปเทียน สวดมนต์เสร็จแล้วถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ...”

การตั้งเครื่องเซ่นสังเวย การสวดมนต์อุทิศให้ การจัดดอกไม้ธูปเทียนไปกราบไหว้เป็นพิเศษ และการทำบุญอุทิศไปให้พ่อแม่ปู่ย่าตายายที่ล่วงลับนั้น คนส่วนใหญ่จะมีแก่จิตแก่ใจจะนึกทำขึ้นก็ปีละหนสองหนเป็นอย่างมาก เช่น ในวันครบรอบการจากไป แต่นั่นไม่เพียงพอสำหรับน้ำพระทัยของเจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้

ตั้งแต่ยังประทับที่สวนรื่นฤดี พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ได้ทรงกำหนดธรรมเนียมให้ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงบูชา ‘ทูลกระหม่อมก๊ะ’ ทุกวัน วันละ ๓ เวลา จนเจ้าฟ้าหญิงทรงรู้สึกว่าเป็นกิจวัตรที่ขาดไม่ได้ การบูชาแต่ละครั้งนั้นก็ไม่ได้ทรงทำชนิดสักแต่ว่าทำไปอย่างคร่าวๆ พอเป็นธรรมเนียมข้าหลวงเก่าแก่เล่าว่าบางครั้ง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ถึงกับทรงลงพระหัตถ์จัดดอกไม้ถวายพระบรมอัฐิด้วยพระองค์เอง เครื่องสังเวยก็ต้องพิถีพิถันจัดลงในภาชนะแก้วเจียระไนขนาดย่อมอันประณีตสวยงาม

พร้อมๆ กับที่ทรงบูชาพระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดให้จัดเครื่องสังเวยอีกสำรับสำหรับ “ท้าวหิรันยพนาสูร” หรือที่เรียกกันสั้นๆ ว่า “ท้าวหิรัญฮู” เทวรูปประจำพระองค์ของล้นเกล้าล้นกระหม่อม ที่ทรงได้รับมาและอัญเชิญติดพระองค์ไปด้วยทุกหนทุกแห่งที่พระธิดาเสด็จไปประทับแรม

ลองคิดดูเถิดว่าในโลกนี้ จะมี ‘ลูก’ สักกี่คน ที่น้อมจิตน้อมใจระลึกถึงพระคุณของ ‘พ่อ’ ได้ตลอดเวลา และแสดงกตเวทีออกมาอย่างเป็นรูปธรรม ถึงสามครั้งต่อวัน

เมื่อทรงมีโอกาส หรือถึงเทศกาลสำคัญวันพิเศษต่างๆ เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี ก็ทรงระลึกถึงผู้มีพระคุณอยู่เสมอ ทั้งที่ยังมีชีวิตและที่ล่วงลับไปแล้ว

ไม่เฉพาะแต่พระบุพการีทางสายพระราชวงศ์จักรี หากแต่ทาง ‘อภัยวงศ์’ ซึ่งเป็นสกุลของ “ขรัวตา” ของเจ้าฟ้าหญิง ก็ทรงเอาพระทัยใส่ไม่ทอดทิ้ง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี เสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนพระญาติวงศ์ที่เป็นสามัญชนอยู่เสมอๆ หรือถ้ามาขอเฝ้าก็มักโปรดให้เฝ้าอย่างไม่มีพิธีรีตองอะไร

ถ้าทรงว่างจากพระภารกิจในพระนคร ก็โปรดที่จะเสด็จไปยังจังหวัดปราจีนบุรี ไปยัง ‘วัดแก้วพิจิตร’ เพื่อทรงบำเพ็ญพระกุศลอุทิศพระราชทานแก่ “เจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม อภัยวงศ์)” ที่มีอัฐิบรรจุอยู่ใต้ฐานพระประธานในพระอุโบสถ

เมื่อทั้งสองพระองค์เสด็จนิวัตประเทศไทยเป็นการถาวรได้สักระยะหนึ่งแล้ว ก็ทรงมีโอกาสได้คลุกคลีใกล้ชิดกับราษฎรทุกวัย อาชีพ ศาสนา และเชื้อชาติ โดยเฉพาะชาวจีนในประเทศไทย และชาวไทยเชื้อสายจีน จนเป็นที่เคารพเลื่อมใสในพระอัธยาศัย

ชาววังรื่นฤดี ตลอดจนชาวบ้านใกล้เรือนเคียงจึงรู้กันว่า พอถึงเทศกาลตรุษจีนทีไร จะมีพ่อค้าคหบดีชาวไทยเชื้อสายจีน หลั่งไหลกันมาที่วังไม่ขาดสาย รวมทั้งบรรดาผู้เช่าตึกแถวที่ทรงเป็นเจ้าของในย่านเยาวราช หรือที่ทรงเรียกอย่างเป็นกันเองว่า ‘ลูกบ้าน’ ของพระองค์นำของตรุษจีน จำพวกหมูเห็ดเป็ดไก่ ขนมและผลไม้ มาทูลเกล้าฯ ถวายกันมากมาย เป็นประจำทุกปี ทำให้ทรงพบเห็นธรรมเนียมประเพณีอันน่านิยมของชาวจีนซึ่งแสดงถึงความกตัญญูรู้คุณ

แม้ตามสายพระโลหิต สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะทรงมีเชื้อสายจีนอยู่บ้าง จาก ‘พระเปตามหัยยิกา’ หรือยายทวดทางฝั่งพ่อ คือ “สมเด็จพระปิยมาวดี– ศรีพัชรินทรมาตา” (เจ้าจอมมารดาเปี่ยม ในรัชกาลที่ ๔) พระชนนีของสมเด็จพระพันปีหลวง แต่กระนั้น ก็ไม่ได้ทรงเป็นจีนอย่างเต็มพระองค์นัก

อย่างไรก็ดี ใครที่มีโอกาสได้ผ่านวังรื่นฤดีในวันตรุษจีน ก็อดสงสัยไม่ได้ว่าทำไมเจ้านายวังนี้ ทรงมีเชื้อจีนถึงขนาดเสด็จออกมาทรงเผากระดาษเงินกระดาษทองเชียวหรือ ในตำหนักก็ตั้งเครื่องสังเวย หัวหมู เป็ด ไก่ เกาเหลา ขนมเข่ง ขนมเทียน จัดอาหารหวานคาวเช่นสรวงอย่างเอิกเกริก

โต๊ะสังเวยจัดแยกกันเป็นสองส่วน คือทางท้องพระโรงจัดโต๊ะใหญ่อย่างหรูหราสำรับหนึ่ง สำหรับสมเด็จพระบรมราชบุรพการีในพระบรมราชจักรีวงศ์ ส่วนทางห้องเสวยด้านหลัง จัดโต๊ะที่ดูเรียบร้อยแต่ออกจะลำลองกว่า สำหรับพระญาติฝ่ายพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ปักธูปหางที่สำรับกับข้าวทุกจาน กลิ่นหอมฟุ้งตลบไปทั้งตำหนัก

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ เคยมีรับสั่งอธิบายถึงการที่ทรงตั้งธรรมเนียมเช่นไหว้เป็นพิเศษนี้ให้ผู้สงสัยได้เข้าใจถึงพระดำริ

“...คิดดูสิ บรรพบุรุษบ้านอื่นได้กินกันอิ่มหนำสำราญในวันตรุษจีน เพราะลูกหลานเขาเซ่นไหว้กัน ลองมานึกถึงบรรพบุรุษของเรา ถ้าท่านต้องมองเห็นคนอื่นอิ่มหนำ และได้ชื่นใจที่ลูกหลานคิดถึง ...แต่ของเรากลับต้องอดอยากปากแห้ง เพราะลูกหลานทำเฉยๆ ...ก็น่าสงสารท่าน”

แม้ตามวังเจ้านายอื่นๆ จะมีที่จัดบ้างไม่จัดบ้าง แล้วแต่เจ้าของวัง ทว่าธรรมเนียมการตั้งเครื่องสังเวยในเทศกาลตรุษจีนนั้น ในพระราชสำนักสยามได้จัดทำเป็นส่วนของหลวงมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ตราบจนปัจจุบัน เรียกว่า “พระราชพิธีสังเวยพระป้าย”

พระราชพิธีนี้จะจัดกันใน ‘วันชิวอิก’ หรือวันถือ ไม่ใช่ ‘วันไหว้’ อย่างที่สามัญชนปฏิบัติกัน ที่พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิตแห่งหนึ่ง และที่พระที่นั่งเวหาศจำรูญ พระราชวังบางปะอินอีกแห่งหนึ่ง เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงนิยมนับถือธรรมเนียมนี้เป็นพิเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จแทนพระองค์ไปทรงสังเวยพระป้ายที่บางปะอินเป็นประจำทุกปี ถ้าพระอนามัยอำนวย

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ หาได้ทรงสนองพระคุณ “ทูลกระหม่อมก๊ะ” เฉพาะในส่วนพิธีกรรมเท่านั้นไม่ หากแต่ยังทรงรับสนองพระราชกรณียกิจสืบต่อมาไว้ได้อย่างมั่นคง จนมีหลายคนพูดว่า ถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จจากไป ก็ยังโชคดีที่มีเจ้าฟ้าหญิงเสด็จมาเป็นผู้แทนพระองค์ คอยสานต่อในกิจการทั้งปวง

สมดังที่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติไว้ว่า

“นานมาเป็นข้าพระ มอบกายถวายชี– แต่พระด่วนจรลี พระราชสุดาได้ มหาธี– รราชนอ วิตไว้ เสด็จสู่ สวรรค์นา จากฟ้ามาแทน”

งานสำคัญที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเอาพระทัยใส่เป็นพิเศษ เพราะทรงถือว่าเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญที่สุดของทูลกระหม่อม นั่นคืองานด้าน ‘การศึกษา’ ซึ่งถือเป็นงาน ‘สร้างชาติ’ โดยตรง

“ข้าไม่อยากได้ยิน ‘คนฉลาด’ บ่นอีกว่า ‘ปัญญาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด’ สิ่งที่ข้าต้องการในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงคือให้การศึกษาเป็นเครื่องทำให้เด็กเป็นยุวชนที่น่ารัก และเป็นพลเมืองดี ไม่ใช่ทำลายบุคลิกภาพเสียหมดโดยบรรทุกหลักสูตรและระบบการต่างๆ ลงไป

ข้าต้องการให้การศึกษาเป็นสิ่งที่งดงามจนทำให้เด็กที่ออกไปแล้วหวนกลับมาคิดถึงวันข้างหน้าด้วยความภาคภูมิใจ...”

ปรัชญาการศึกษาของรัชกาลที่ ๖ ที่อัญเชิญมาข้างต้นนี้ ถึงเวลาจะล่วงผ่านไปกี่ยุคกี่สมัยก็ไม่เคยล้าหลัง

เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี ทรงสละทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นจำนวนมหาศาลเพื่อสร้าง ‘ยุวชนที่น่ารัก’ ไม่ว่าจะด้วยการพระราชทานทุนการศึกษา ทรงสร้างตึกและห้องเรียน พระราชทานอุปกรณ์การเรียนการสอน และทรงอุปถัมภ์สถานศึกษาไว้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะที่สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงสถาปนาหรือทรงเกี่ยวข้อง

“วชิราวุธวิทยาลัย” นับเป็นโรงเรียนที่มีความผูกพันกับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ที่สุดแห่งหนึ่ง ที่ได้รับพระกรุณาอย่างต่อเนื่อง เจ้าฟ้าหญิงได้เสด็จแทนพระองค์มาพระราชทานประกาศนียบัตรและรางวัล ตลอดจนเสด็จมาทรงเป็นประธานในงานต่างๆ ที่โรงเรียนจัดแทบทุกครั้ง

ตึกเรียนวิทยาศาสตร์ หนังสือในห้องสมุด อุปกรณ์การเรียนการสอน เงินทุนบำรุงต่างๆ หรือแม้แต่พระโอวาทต่างๆ ที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระราชทานไว้ให้แก่เยาวชน ได้สร้างชีวิต ‘เด็ก’ ให้เติบโตขึ้นเป็น ‘สุภาพบุรุษ’ ที่ ‘มีอุปนิสัยใจคอดี’ ตามพระราชปณิธานของล้นเกล้าล้นกระหม่อมไว้เป็นจำนวนนับพันนับหมื่นคน

เจ้าฟ้าหญิงทรงผูกพันกับชาววชิราวุธฯ เพียงใด พระดำรัสซึ่งพระราชทานไว้ในในงานรื่นเริงปีใหม่ซึ่งสมาคมนักเรียนเก่าฯ จัดถวายต่อเนื่องกันหลายปี คงเป็นเครื่องยืนยันได้เป็นอย่างดี

“ปีนี้นับเป็นปีที่ ๓ แล้วที่ท่านทั้งหลายมีใจภักดี เชิญข้าพเจ้ามาร่วมงานรื่นเริงปีใหม่ที่สมาคมนักเรียนเก่าวชิราวุธวิทยาลัยแห่งนี้ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นบ้านของท่านทั้งหลายนั่นเอง เข้าทำนองว่า คนเราถ้าไม่รักกันจริง ก็ไม่เชิญไปบ้าน จึงมีความอบอุ่นดี...”

นอกจากนี้ ยังมีโรงเรียนอีกหลายแห่งที่สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงสถาปนาไว้บ้าง พระราชทานทุนทรัพย์สร้างไว้บ้าง หรือพระราชทานนามไว้บ้าง บางแห่งก็ตั้งอยู่ไกลแสนไกลในหัวเมือง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงพระอุตสาหะเสด็จไปทรงเยี่ยมกิจการ พระราชทานเงินทุน และทรงรับไว้ในพระอุปถัมภ์ เช่น โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย และโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ในจังหวัดเชียงใหม่

“จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงสถาปนาไว้เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของสยาม ถวายเป็นพระบรมราชานุสาวรีย์แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ นั้น ก็เป็นอีกสถาบันหนึ่งที่ได้รับพระราชทานพระอุปถัมภ์มาโดยตลอด

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงรับเชิญเสด็จไปร่วมงานต่างๆ ของจุฬาฯ อย่างสม่ำเสมอ นิสิตรุ่นใหม่ๆ ที่เข้าไปค้นคว้าหาข้อมูลที่สถาบันวิทยบริการใน ‘อาคารมหาธีรราชานุสรณ์’ นั้นอาจไม่ทราบว่าอาคารนี้ พระราชธิดาของพระผู้ทรงสถาปนามหาวิทยาลัยคือผู้เสด็จมาทรงเปิด และพระราชทานเงินบำรุงไว้เป็นจำนวนมาก

คนที่แวะเวียนเข้าไปในอาคาร ‘เทพทวาราวดี’ ซึ่งเป็นอาคารใหม่ของคณะนิติศาสตร์ ก็จะได้เห็น “ห้องระบบสืบค้นข้อมูล เพชรรัตน” เป็นห้องสมุดกฎหมายของคณะ ซึ่งเจ้าฟ้าหญิงพระราชทานทุนก่อสร้างไว้

เย็นวันอาทิตย์สุดสัปดาห์หนึ่งในรั้วจามจุรี เวลาแดดร่มลมโชยอ่อนๆ อากาศกำลังเย็นสบาย นิสิตไม่กี่สิบคนในชุดลำลองที่มาทำกิจกรรมสันทนาการในช่วงปิดภาคเรียนก็ต้องกลายเป็นที่อิจฉาของเพื่อนๆ อีกหลายคนที่ไม่ได้มามหาวิทยาลัยในวันนั้น โดยไม่ทันตั้งตัว เพราะนิสิตผู้โชคดีกลุ่มดังกล่าว มีโอกาสได้เฝ้า สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ขณะทรงพระดำเนินทอดพระเนตรทิวทัศน์ของจุฬาฯ เป็นการส่วนพระองค์ อย่างแช่มชื่นพระหฤทัย ตรงบริเวณอาคารมหาจุฬาลงกรณ์ หรือที่เคยเรียกกันว่า ‘ตึกบัญชาการ’ ซึ่งสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าเสด็จฯ มาทรงก่อพระฤกษ์ไว้เป็นตึกแรก

ขณะทรงพระดำเนินไปวางมาลัยถวายราชสักการะพระบรมฉายาลักษณ์สมเด็จพระปิยมหาราช ที่โถงอัฒจันทร์ ก็ทรงรำพึงขึ้นเบาๆ แต่จับใจชาวจุฬาฯ ทุกคนที่ได้ยิน

“มหาวิทยาลัยของทูลกระหม่อมปู่กับทูลกระหม่อมก๊ะ”

ตลอดเวลาที่ประทับอยู่ วงเครื่องสายสากลบรรเลงดนตรีถวายอย่างไพเราะ เจ้าฟ้าหญิงก็มีรับสั่งชื่นชมให้เหล่านักดนตรีได้ชื่นใจ

“เพราะมากนะจ๊ะ”

พระกรุณาธิคุณของเจ้าฟ้าหญิงผู้ทรงเป็นเจ้าพระคุณอีกพระองค์ของมหาวิทยาลัย ประทับตราตรึงอยู่ในความทรงจำของชาวจุฬาฯ เสมอ

‘หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล’ นักการศึกษาผู้ยิ่งใหญ่ คืออีกหนึ่งใน ‘ผลงาน’ ของการ ‘สร้างคน’ ที่มีคุณภาพของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ดังที่ได้ทรงชุบเลี้ยงเป็นมหาดเล็กที่ทรงใช้สอยอย่างใกล้ชิด และทรงเห็น ‘แวว’ แห่งอัจฉริยภาพของเด็กหนุ่มผู้นี้มาแต่ต้น ต่อมา มหาดเล็กผู้นี้ก็เติบใหญ่ขึ้นเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมืองได้สมกับที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยทุกประการ ที่สำคัญ ยังเป็นผู้ที่ได้ชื่อว่าจงรักภักดีและ ‘ไม่เคยทอดทิ้ง’ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับพระชนนี ทั้งยังคอยเป็นกำลังหลักในการเผยแผ่พระเกียรติคุณในรัชกาลที่ ๖ อีกด้วย

ในการฉลอง ๑๐๐ ปีพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๒๔ ยูเนสโกได้ประกาศให้ทรงเป็น ‘บุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมระดับโลก’ โอกาสนี้ หม่อมหลวงปิ่นฯ ได้เป็นหัวเรือใหญ่ในการสร้าง “หอวชิราวุธานุสรณ์” ขึ้นในบริเวณหอสมุดแห่งชาติ เพื่อเป็นแหล่งรวมรวมและค้นคว้าเรื่องราวในรัชกาลที่ ๖

มีกรรมการผู้สร้างหอวชิราวุธฯ ท่านหนึ่ง ได้เขียนบันทึกไว้ว่า

“...สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงทราบด้วยพระปรีชาญาณของพระองค์ว่า ผู้ที่จะเป็นประธานดำเนินการสร้างหอวชิราวุธานุสรณ์ได้สำเร็จ คือหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล”

เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนีได้พระราชทานเงินสมทบก่อสร้างและตั้งทุนบำรุงไว้เป็นจำนวนหลายล้านบาท และมีลายพระหัตถ์ถึงหม่อมหลวงปิ่นฯ พระราชทานพระดำริริเริ่มในการจัดตั้ง “มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว”

(๑) (๕) ทั้งสองพระองค์เสด็จไปทรงวางพวงมาลา ณ พระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต ๒๕ พฤศจิกายน เป็นประจำทุกปี

(๒) (๖) (๑๐) พิธีสมโภชพระตำหนักชาลีมงคลอาสน์ พระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งเพิ่งซ่อมแซมแล้วเสร็จ

(๓) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จไปทอดพระเนตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นการส่วนพระองค์

(๔) ทรงตั้งเครื่องสังเวยพระบุพการีในเทศกาลตรุษจีน ณ วังรื่นฤดี เป็นประจำทุกปี

(๗) ณ หอประชุมวชิราวุธวิทยาลัย โรงเรียนแทนวัดประจำรัชกาลของ 'ทูลกระหม่อมก๊ะ'

(๘) เสด็จแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปในพระราชพิธีสังเวยพระป้าย ณ พระที่นั่งเวหาศจำรูญ พระราชวังบางปะอิน

(๙) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ในฐานะที่ทรงเป็นองค์อุปถัมภิกาการศึกษาของชาติ

(๑๐) โต๊ะบิลเลียดเล็กที่พระตำหนักชาลีมงคลอาสน์ พระราชวังสนามจันทร์

“ด้วยหอวชิราวุธานุสรณ์ที่ฉันได้วางศิลาฤกษ์ เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๐ นั้น บัดนี้คงสร้างเกือบจะเสร็จแล้ว ฉันจึงคิดว่าน่าจะจัดตั้งมูลนิธิวชิราวุธานุสรณ์ขึ้น เพื่อช่วยเหลือกิจการของหอวชิราวุธานุสรณ์ และเผยแพร่พระเกียรติของสมเด็จพระบรมชนกนาถของฉัน...”

ต่อมา หม่อมหลวงปิ่นฯ ที่ทรงแต่งตั้งไว้ให้ดำรงตำแหน่ง “ประธานกรรมการ” ได้กราบทูลขอลาออกจากเพราะชราภาพและมีสุขภาพทรุดโทรมเกินกว่าจะต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ได้ และกราบทูลขอให้ทรงรับเป็นประธานฯ แทน

“...ร่างกายและจิตใจของข้าพเจ้าทรุดโทรมลงอย่างมาก ...ข้าพระพุทธเจ้าไม่มีบารมีอย่างใดที่จะคัดค้านโต้เถียงกับผู้ไม่สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงมีพระคุณเหลือล้นแก่ชาติบ้านเมือง ข้าพระพุทธเจ้าไม่เห็นหนทางใดที่จะผดุงฐานะของมูลนิธิฯ นี้ ให้สูงสมกับที่ได้ทรงมีพระคุณต่อชาติไทย ...ขอพระกรุณาจากใต้ฝ่าพระบาท เพื่อโปรดได้ทรงรับเป็นประธาน...”

ถึงเจ้าฟ้าหญิงจะทรงเข้าพระทัยปัญหาเป็นอย่างดี แต่ก็ถ่อมพระองค์ว่าอาจจะทรงรับภาระนี้ไว้ไม่ไหว ได้ทรงพยายามแก้ไข ด้วยการทูลขอเจ้านายหลายพระองค์ให้ทรงรับตำแหน่งแทน แต่ทุกพระองค์ก็ล้วนแต่ถวายความเห็นว่า บุคคลที่เหมาะสมที่สุดก็คือสมเด็จเจ้าฟ้าฯ นั่นเอง ในที่สุดจึงได้ทรงรับเป็นประธานกรรมการตั้งแต่ปี ๒๕๒๙ เป็นต้นมา

ไม่ว่าจะเป็นนิทรรศการหุ่นขี้ผึ้งพระบรมรูปที่เรียกว่า “พระบรมราชะประทรรศนีย์”, โครงการสารานุกรมรัชกาลที่๖, วชิราวุธานุสรณ์สาร, เทศกาลละคร, ทุนวิจัย, การพิมพ์หนังสือต่างๆ ตลอดจนการดำเนินงานของหอวชิราวุธฯ และมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ฯ นั้น ถ้าขาดพระบารมีของเจ้าฟ้าหญิงคอยเกื้อหนุนแล้ว ก็ย่อมไม่มีทางสำเร็จเป็นรูปธรรมได้ดังเช่นทุกวันนี้อย่างแน่นอน

ความทรุดโทรมของ “พระราชวังสนามจันทร์” จังหวัดนครปฐม เมื่อหลายสิบปีก่อนนั้น สาหัสเกินจะบรรยาย ใครที่ไม่มาเห็นด้วยตาตนเองก็ไม่มีทางจะรู้ได้ว่ามากขนาดไหน ทั้งถูกทอดทิ้งและทั้งผ่านการใช้เป็นส่วนราชการต่างๆ มาอย่างไม่ยั้งมือ จนแทบจะพังคาตา

“พระชนกทรงสร้างพระราชวัง พอจะพึ่งพระธิดาช่วยแก้ไข
มุ่งหมายจักรักษาประเทศไทย ให้เป็นเอกราชไว้ตลอดกาล
ถ้าไทยไม่ช่วยไทยใครจะช่วย แม้เราไม่ร่ำรวยมหาศาล
พระภคินีทรงรับเป็นประธาน รอว่าท่านจะว่าประการใด
ข้าขอกราบก้มบังคมทูล นเรนทรสูรว่ามีความเคลื่อนไหว
สนามจันทร์จะสว่างกระจ่างใน โลกสมัยสมเด็จภคินีเธอ”

หม่อมหลวงปิ่นฯ เขียนกลอนข้างต้นนี้ไว้ด้วยสำนวนเรียบง่าย แต่ลึกซึ้งกินใจ

ผู้ที่ชุบชีวิตสนามจันทร์ให้กลับฟื้นขึ้นมาใหม่ สดใส มีชีวิตชีวา จนไม่เหลือภาพความทรุดโทรม ก็หาใช่ใครอื่น นอกจากสมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ผู้สร้างพระราชวังแห่งนี้นั่นเอง

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จไปสนามจันทร์หลายหน แรกๆ ก็เสด็จไปทรงอุปถัมภ์กิจการของ “มหาวิทยาลัยศิลปากร” วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ เช่น พระราชทานทุนก่อสร้างหอพักเพชรรัตน, ทรงเปิดโครงการภาษาไทย, ทรงวางศิลาฤกษ์คณะเภสัชศาสตร์ ฯลฯ

อดีตอาจารย์คณะอักษรศาสตร์ ย้อนระลึกถึงถึงความหลังเมื่อครั้งได้เฝ้ารับเสด็จ

“...สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จมาทับแก้วด้วยสีพระพักตร์สดชื่นแจ่มใสเสมอ ช่างรับสั่ง พระสุรเสียงแหลม ดังฟังชัดเจน ทรงพระดำเนินเข้ามาพร้อมด้วยท่านอธิการฯ พอถึงห้องรับรองก็ทรงแย้มพระสรวลดีพระทัยที่ทอดพระเนตรเห็น ‘ครูศรีนาถ’ ของท่านเฝ้าอยู่ด้วย คนแรกที่ท่านทรงทักทายคือท่านผู้หญิงศรีนาถฯ ซึ่งขณะนั้นเป็นคณบดีอักษรฯ ค่ะ”

แต่ละครั้งที่เสด็จไปก็ได้ทรงประจักษ์แก่สายพระเนตรถึงความโรยราที่รุนแรงขึ้นทุกทีๆ ของพระราชฐานที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงรักและหวงแหนยิ่ง

ชาวศิลปากรในยุคนั้น ได้ทันรู้เห็นเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นอย่างดี

“พระราชวังสนามจันทร์ ถูกนำไปใช้เป็นอาคารที่ทำงานของหน่วยราชการในจังหวัด พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ ท้องพระโรงที่เคยเสด็จออกราชการ ก็ใช้เป็นหอประชุมมีประตูเหล็กดัดแบบตามห้องแถวติดอยู่รอบด้าน ผนังโดนเจาะช่องใส่แอร์พรุนไปทุกห้อง พื้นที่บางส่วนเป็นโรงอาหารกลางแจ้ง

พระตำหนักซาลีมงคลอาสน์ปิดทรุดโทรม พระตำหนักมารีราชรัตบัลลังก์ซึ่งเคยเป็นที่ประทับของฝ่ายใน ถูกกั้นบางส่วนเป็นโรงสังกะสีรมควันโขมงตั้งแต่เช้าจดเย็นเพราะมีร้านขายไก่ย่างเปิดขายอยู่ติดกัน คนนอกเข้าไปอาศัยอยู่ในพระตำหนักโดยไม่มีผู้ห้ามปราม”

กตัญญุตาธรรมต่อทูลกระหม่อมก๊ะ ที่เจ้าฟ้าหญิงทรงมีนั้นยิ่งใหญ่เหลือประมาณ ทรงยอมเหน็ดเหนื่อยทั้งกำลังพระวรกาย และกำลังพระสติปัญญา พยายามช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับซ่อมแซม

พระราชวังที่ทูลกระหม่อมทรงสร้างไว้ โดยเฉพาะเรื่องงบประมาณ

"...ข้าพเจ้าเห็นสมควรดำเนินการโดยเริ่มจากพระตำหนักชาลีมงคลอาสน์เป็นแห่งแรก พระตำหนักดังกล่าวมีสภาพภายในชำรุดทรุดโทรม ถ้าปล่อยทิ้งไว้อาจจะแตกหักเสียหาย หากรองบประมาณของทางราชการคงจะไม่ทันการณ์ ข้าพเจ้าเห็นสมควรเปิดโอกาสให้ข้าราชบริพาร มหาดเล็ก ตลอดจนราชสกุล ตระกูลต่างๆ ที่ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานนามสกุล และพสกนิกรทั่วราชอาณาจักรได้มีโอกาสแสดงกตัญญูกตเวทิตาต่อพระองค์ ร่วมใจร่วมกำลังจัดหาหรือบริจาค เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาล โดยข้าพเจ้ารับเป็นประธาน"

นับแต่นั้น งานซ่อมแซมจึงค่อยๆ เริ่มเดินไปช้าบ้างเร็วบ้างตามกำลังงบประมาณ และความร่วมมือของผู้หลักผู้ใหญ่ในบ้านเมือง จนกระทั่ง 'สนามจันทร์' ทุกวันนี้ ได้กลับคืนไปอยู่ในความดูแลของสำนักพระราชวัง และเปิดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์อันสวยสง่าเป็นระเบียบเรียบร้อย สมความตั้งพระทัย

คำกลอนที่ว่า "สนามจันทร์จะสว่างกระจ่างใน โลกสมัยสมเด็จภคินีเธอ" ก็กลายเป็นความจริง ...เป็นความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ที่ถือกำเนิดจากน้ำพระทัยกตัญญู อันสามารถจับต้องและพิสูจน์ได้ในบัดนี้

พระราชนิเวศน์ของรัชกาลที่ ๖ ที่มีความผูกพันกับพระประวัติของเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนีมากที่สุด เห็นจะเป็นอื่นไปไม่ได้นอกจาก "พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน" จังหวัดเพชรบุรี สถานที่ 'ทูลกระหม่อมก๊ะ' กับ 'แม่ก๊ะ' ทรง 'พบรัก' กัน

ความหมายที่ลึกซึ้งต่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ มียิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากณ ที่แห่งนี้ คือที่ที่เจ้าฟ้าหญิงพระองค์น้อยในครรภ์ ทรงมีโอกาสได้ใกล้ชิดกับ 'ทูลกระหม่อมก๊ะ' อย่างที่สุด ทรงได้ยินกระแสพระสุรเสียงอันอ่อนโยนของ 'พ่อ' ที่ตื่นเต้นและเฝ้ารอการถือกำเนิดของ 'ลูก' อย่างใจจดใจจ่อ

ผู้ที่ได้ตามเสด็จไปมฤคทายวันเมื่อปี ๒๔๖๘ เล่าถึงเหตุการณ์ที่ข้าน้ำคนหลวงในราชสำนัก ต่างก็ได้เห็น และก็อดไม่ได้ที่จะต้องแอบอมยิ้มแล้วนำไปเล่ากันปากต่อปากด้วยความยินดีเมื่อได้เห็นเจ้านายของตนมีความสุข

"...ตั้งแต่เจ้าจอมสุวัทนามีครรภ์ ล้นเกล้าฯ ก็ทรงประคบประหงมดูแลอย่างดี ทรงประคองเจ้าจอมไปนั่งรับลมทะเล เย็นสบาย ที่ปลายสะพานยาวซึ่งทอดออกไปบนชายหาดตอนเย็นๆ ของทุกวัน แล้วก็มีรับสั่งกับพระกุมารในครรภ์ น่ารักมากเชียวค่ะ ทรงทำเหมือนอย่างที่หมอสมัยใหม่เขาแนะนำให้พ่อแม่คุยกับลูกตั้งแต่ในท้องไม่มีผิด

ล้นเกล้าฯ จะค่อยๆ ก้มลง ลูบครรภ์ของเจ้าจอม แล้วมีรับสั่งสอนพระกุมารอย่างอ่อนโยน นุ่มนวล ...สอนให้เป็นคนดี ให้เป็นเจ้าฟ้าเจ้านายที่ดี ให้รู้จักหน้าที่ ทรงเล่าเรื่องอะไรต่างๆ นานาให้ทั้งพระกุมารฟัง ซึ่งจริงๆ ดิฉันว่าก็เหมือนจะทรงสอนเจ้าจอมไปพร้อมๆ กันด้วย เพราะคนที่ทรงแน่พระทัยว่าจะได้ยินพระบรมราโชวาทแน่ๆ คือเจ้าจอม ...ล้นเกล้าฯ ทรงทำอย่างนี้ทุกวันเลยค่ะ..."

ครั้นสิ้นรัชกาลที่ ๖ พระราชนิเวศน์ก็ถูกทอดทิ้งเป็นวังร้าง เปล่าเปลี่ยวอยู่ริมชายหาด เมื่อปลอดผู้คนมาเดินเข้าออกกันอย่างขวักไขว่ นก หนู เรื่อยไปจนงูเงี้ยวเขี้ยวขอก็เข้ามาอาศัยแทน มดปลวกเริ่มมาชอนไชทำรังได้อย่างอิ่มเอม ความผุพังจึงย่างเข้ามาเยือนอย่างน่าสลดใจ

ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๒ เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน ใช้พื้นที่บริเวณพระราชนิเวศน์และใกล้เคียงเป็นสถานที่ฝึกต่อมา ได้รับพระราชทานนามว่า "ค่ายพระรามหก"

ถึงแม้หมู่พระที่นั่งจะสร้างด้วยไม้สักทองซึ่งมีเนื้อแข็ง แต่ด้วยเหตุที่ตั้งอยู่ริมทะเลซึ่งไอน้ำเค็มสามารถทำปฏิกิริยากัดกร่อนให้วัสดุต่างๆ ผุพังได้รวดเร็ว องค์พระที่นั่งต่างๆ จึงชำรุดทรุดโทรมลงอย่างน่าใจหาย หลังคา ฝา และไม้กระดานทะลุเป็นช่องโหว่ เสาค้ำยันแต่ละต้นก็โย้เอียงจนจวนจะล้มพังพาบ บรรดาตำรวจตระเวนชายแดนตลอดจนผู้ที่เล็งเห็นคุณค่าของมรดกสถาปัตยกรรมชาติ จึงได้นำความกราบทูล สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ขอพระราชทานให้ทรงอุปการะในการบูรณปฏิสังขรณ์

ในช่วงฤดูร้อนที่เจ้าฟ้าหญิงเสด็จไปทรงเปลี่ยนอากาศไปประทับที่ตำหนักพัชราลัย หัวหิน จะทรงพระกรุณาเสด็จไปตรวจตราการซ่อมแซมที่มฤคทายวันเป็นประจำทุกปี และปีละหลายหน ทั้งยังทรงรับมูลนิธิพระราชนิเวศน์มฤคทายวันไว้ในพระอุปถัมภ์ จวบจนความสดใสงดงามได้กลับคืนมาสู่พระราชนิเวศน์อันทรงคุณค่าและความหมายแห่งนี้อีกครั้ง

พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน อันเป็นมรดกของชาติที่ล้นเกล้าล้นกระหม่อมได้พระราชทานไว้ จึงฟื้นคืนชีพเป็นศรีสง่าแก่แผ่นดิน และยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของประเทศอีกด้วย

พระราชวังอีกแห่งซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับเจ้าฟ้าหญิง เพราะเคยเป็นที่ประทับของพระบุพการีหลายพระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระพันปีหลวง พระมงกุฎเกล้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ และยังเคยเป็นบริเวณที่ตั้งของ "ดุสิตธานี" เมืองทดลองประชาธิปไตย ได้แก่ "พระราชวังพญาไท"

เมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๖ พระราชวังแห่งนี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็น 'โฮเต็ลพญาไท' 'สถานีวิทยุกระจายเสียง' และเป็นส่วนหนึ่งของ 'โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า' ซึ่งในปัจจุบันกำลังมีแผนการที่จะจัดหมู่พระที่นั่งและพระตำหนักต่างๆ เป็นพิพิธภัณฑ์ถาวร

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จไปทรงเป็นประธานในงานที่จัด ณ พระราชวังแห่งนี้หลายครั้ง อีกทั้งทรงรับชมรมคนรักวัง และมูลนิธิอนุรักษ์พระราชวังพญาไท ไว้ในพระอุปถัมภ์ด้วย ขณะนี้ พระราชวังพญาไทยังอยู่ในระหว่างการบูรณปฏิสังขรณ์ ซึ่งคงต้องใช้ทุนรอนอีกมาก และระยะเวลาอีกยาวนานพอสมควร

แม้กระนั้น เจ้าฟ้าหญิงผู้เป็นพระกุลทายาทแห่งเจ้าของวัง ก็หาได้ทรงเคยย่อท้อต่ออุปสรรคในการสนองพระเดชพระคุณทูลกระหม่อมก๊ะ ถึงจะลำบากหรือล่าช้าไปบ้าง แต่ก็ไม่ทรงละความพยายาม

วังแล้ววังเล่าที่เจ้าฟ้าหญิงทรงรับอุปการะซ่อมแซม แต่ละวังก็ใช้เวลาปีแล้วปีเล่า บางแห่งกินเวลานานนับสิบปีว่าจะแล้วเสร็จ ถึงขั้นจะต้องทรงสละทรัพย์สินเงินทองส่วนพระองค์มากมายเท่าไหร่ก็ไม่ทรงตระหนี่ ขอเพียงให้ 'บ้าน' แต่ละหลังของ 'ทูลกระหม่อมก๊ะ' ยังสดใสสวยงามเป็นพอ

ถึงแม้ในชีวิตนี้ จะไม่ทรงมีโอกาสได้แลเห็นบุคคลผู้ทรงเป็นเจ้าของวัง และผู้ทรงเป็น 'พ่อ' ด้วยสายพระเนตรของพระองค์เอง แต่น้ำพระทัยผูกพันกลับแน่นแฟ้นและลึกซึ้งไม่มีวันเสื่อมคลาย

ทุกครั้งที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงย่างเหยียบเข้าไปในพระราชฐานซึ่ง 'ทูลกระหม่อมก๊ะ' ทรงเคยประทับ ไม่ว่าที่แห่งนั้นจะเคยเป็นสถานที่แห่งความรัก ความหวัง ความทุกข์ ความสุข ความสูญเสีย หรือความยินดี ก็คงทรงสัมผัสได้ถึงไออุ่นและกระแสแห่งความรักความเมตตาจากทูลกระหม่อมพ่อผู้ซึ่งในยามนี้ได้นิราศร้างจากพระราชฐานแห่งนั้นๆ แล้วไม่มีวันหวนคืน

ทรงทำทุกอย่างเพื่อประกาศพระเกียรติยศของ 'พ่อ' ผู้เสด็จไปประทับอยู่ในที่อันไกลแสนไกล ไกลเกินกว่าเจ้าฟ้าหญิงจะได้ทรงดูแลคอยปรนนิบัติพัดวี สนองพระคุณ อย่างที่ลูกกตัญญูตั้งใจว่าจะทำถวายอย่างต่อเนื่องทุกวัน ไม่เคยเหี่ยวแห้ง ตราบนั้น ชาวไทยจงรู้ไว้เถิดว่าตนเองมีโชคเหลือล้น ที่ยังมีเจ้าฟ้าอีกพระองค์หนึ่งซึ่งทรงเป็นสาธุชน 'คนดี' เสด็จอยู่ให้ทุกคนสามารถซบเศียรเกล้าลงกราบไหว้ได้อย่างสนิทใจ และได้เทิดทูนพระจริยวัตรไว้เป็นยอดตัวอย่างของความกตัญญูกตเวที

นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตา ความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี

ทรงตั้งเครื่องสังเวยพระบุพการีในเทศกาลตรุษจีน ณ วังรื่นฤดี เป็นประจำทุกปี

ตราบเท่าที่มาลัยมะลิสดพวงงามบนพานหน้าพระบรมสาทิสลักษณ์ของล้นเกล้าล้นกระหม่อมยังคงส่งกลิ่นหอมระรื่นอยู่ ณ ที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ไม่ว่าจะในพระนครหรือต่างจังหวัด

ตอนที่ ๙

ข้าพระบาท (๑)

การจะอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสสอนเรื่อง "ทิศ ๖" อันได้แก่วิธีปฏิบัติตนที่เหมาะสมกับบุคคลรอบๆ ๖ ประเภท เหมือนเป็นดังทิศเบื้องหน้า หลัง ขวา ซ้าย บน และล่าง

ทิศที่สำคัญยิ่งแต่กลับถูกผู้คนมองข้ามความสำคัญอยู่เสมอ คือ 'ทิศเบื้องล่าง' อันเปรียบได้กับบ่าวหรือข้ารับใช้ ในเรื่องนี้ สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระชนนี ไม่ทรงเคยละเลยที่จะเอาพระทัยใส่ดูแลคนที่เป็น 'ข้าพระบาท' ทั้งของพระองค์ รวมถึง 'ข้าเก่า' ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ด้วยเลยแม้แต่น้อย

ข้าในพระองค์หรือผู้ที่ทรงรู้จักคุ้นเคยคนใด ถ้าถึงเวลามีเหย้ามีเรือนก็พระราชทานสมรสและเงินทุน พอลูกหลานเกิดก็พระราชทานชื่อ พระราชทานเงินทำขวัญ ทรงคอยเป็นกำลังใจและปัดเป่าอุปสรรคในชีวิตของข้าเก่าเต่าเลี้ยงอยู่เสมอ ถึงแก่เฒ่าทำงานไม่ไหว ก็ยังทรงชุบเลี้ยงไม่ทอดทิ้ง ยามป่วยไข้ ถึงกับนอนแน่นิ่งอยู่ใน 'ภาวะผัก' เนิ่นนานแค่ไหนก็ทรงรับไว้ในพระอนุเคราะห์ ไม่ทรงเสียดายที่จะพระราชทานเงินทองค่ารักษา ที่สุดจนถึงเวลาสิ้นลม ยังทรงเป็นธุระช่วยงานศพ เสด็จไปทรงฟังสวดและพระราชทานเพลิง

หลายต่อหลายคนที่ได้มาเห็นการทำงานของข้าในพระองค์เหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นผู้มีหน้าที่บริหารงานเรื่อยไปจนถึงมหาดเล็ก ข้าหลวง จนถึงพนักงานผู้ทำหน้าที่อย่างที่ชาววังมักสัพยอกว่าพวก 'เช็ดกระได ไขรูท่อ' แล้วก็ต้องประหลาดใจ ถึงกับออกปากว่า

"ข้าวังนี้นี่เป็นอย่างไรกันนะ ทำไมถึงทำงานกันอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ทั้งๆ ที่เป็นวังเล็กๆ ที่ไม่ได้เป็นหน่วยราชการ ไม่ได้มีเลื่อนขั้นปูนบำเหน็จลาภยศอะไรเป็นพิเศษ..."

คำตอบในใจของบรรดาข้าราชบริพารของทั้งสองพระองค์ ก็คงมีอยู่แล้วในทำนองเดียวกันว่า 'ก็เจ้านายทรงพระกรุณาถึงปานนี้ จะไม่ให้จงรักภักดีอย่างถวายชีวิตได้อย่างไร' ในสายตาของข้าวังรื่นฤดี ทั้งสองพระองค์ทรงเป็น 'นาย' ที่สมบูรณ์แบบในสายตาของ 'ข้า' ทุกประการ

"ผู้ใหญ่มีใจกรุณา แม้ข้าทำดีดังประสงค์
บำเหน็จแจกให้ดังใจจง หวังให้มั่นคงจงรัก
แม้ใครทำผิดพลาดพลั้ง ท่านก็ยังไม่ลงโทษหนัก
อุตส่าห์เป็นห่วงท้วงทัก ชี้โทษให้ประจักษ์แจ้งใจ
จำเป็นต้องลงอาญา ใช่ว่าโกรธเคืองก็หาไม่
ท่านต้องมั่นคงตรงไว้ รักษาวินัยให้เที่ยงธรรม์"

('เจ้าขุนมูลนาย' พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

เหตุการณ์ดังเช่นคำกลอนวรรคที่ว่า 'ชี้โทษให้ประจักษ์แจ้งใจ' นั้น ชาววังรื่นฤดีมีโอกาสได้ประจักษ์อยู่บ้างเป็นครั้งคราว เมื่อทรงเห็นผู้ใดกระทำผิดเข้าจังๆ หรือประพฤติตนไม่เหมาะไม่ควร ก็จำเป็นจะต้องทรงอบรมสั่งสอนให้ได้ตระหนักบ้าง เพราะถ้าทรงปล่อยไปแล้ว บุคคลคนนั้นอาจเผอเรอทำผิดพลาดซ้ำซาก ซึ่งไม่เสียเฉพาะต่องานในพระองค์เท่านั้น แต่อาจจะเสียถึงอนาคตของบุคคลคนนั้นเอง หากว่าเขาต้องออกไปสู่สังคมภายนอก

ข้าหลวงของเจ้าฟ้าหญิง ยกตัวอย่างที่ถือว่าเป็นอุทาหรณ์สอนใจและแสดงให้เห็นถึงกลวิธีของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในการ 'สอนมารยาท' แก่เด็กสาววัยรุ่นผู้มีชื่อเสียงโด่งดังคับฟ้าคนหนึ่ง

"...คนที่ชนะการประกวดนางสาวไทยจะมีโอกาสได้เฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับเสด็จพระนางฯ บ่อยๆ ค่ะ เพราะสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จไปพระราชทานรางวัลในงานวชิราวุธานุสรณ์ทุกปี ถ้าสมัยหลังๆ นี้มีงานวชิราวุธฯ แล้ว ไปจัดประกวดตามโรงแรม ทางสมาคมนักเรียนเก่าวชิราวุธฯ ก็จะพามาเฝ้าที่วังในวันประสูติ

มีอยู่ปีหนึ่ง นางสาวไทยที่ได้รางวัลนางงามระดับสูง เป็นผู้ที่ทรงพระเมตตามาก แถมยังเป็นลูกหลานในตระกูลที่ล้นเกล้าฯ ทรงอุปถัมภ์มาด้วย สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เลยโปรดมากเป็นพิเศษ

พอได้รับตำแหน่ง เธอก็มาขอเฝ้าที่วังรื่นฤดี กราบทูลขอนัดล่วงหน้าไว้แล้ว ประทานพระวโรกาสให้เฝ้า พอถึงเวลาจริงก็เงียบหาย ...แล้วก็มีโทรศัพท์มาแจ้งว่ายังมาเฝ้าไม่ได้เพราะติดภารกิจนางงามที่อื่นอยู่ ... สมเด็จฯ กับเสด็จฯ ก็ต้องทรงรอไป ชั่วโมงก็แล้ว สองชั่วโมงก็แล้วจนบ่ายคล้อย...”

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเห็นว่าการที่เด็กผิดนัดผู้ใหญ่นานเป็นชั่วโมงๆ เช่นนี้ไม่ถูกต้อง อย่าว่าแต่เป็นการขอพระราชทานเฝ้าเจ้านายเลย ถึงเป็นผู้ใหญ่ทั่วๆ ไปก็ไม่สมควร จึงทรงหาทางลงโทษอย่างเบาะๆ เป็นการสอนให้หญิงสาวที่ทรงพระเมตตาผู้นั้นได้รู้สึกตัว

“เอารถออกเดี๋ยวนี้ เจ้าฟ้ากับฉันจะไปเที่ยวสวนสามพราน”

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ รับสั่งกับกรมวัง

พอรถพร้อมแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนีก็เสด็จออกไปประพาสและเสวยเย็นที่สวนสามพราน นครปฐม จนถึงเวลาค่ำจึงเสด็จกลับวัง

ข้าหลวงท่านเดิมเล่าถึงมาตรการลงโทษต่อไปอย่างสนุกสนาน

“ยังไม่พอเท่านั้นค่ะ...พอเสด็จกลับมา ทรงเห็นรถของนางงามฯ จอดอยู่หน้าวังแล้ว ก็เสด็จผ่านไปเฉย กรมวังก็เข้ามากราบทูลว่าเธอมารอเฝ้าอยู่แล้ว เสด็จพระนางฯ ซึ่งตอนนั้นไม่ได้ทรงมีท่าทีว่ากริ้วอะไรเลย แต่กลับทรงตอบไปว่า

‘ให้เขารอต่อไป’

นี่แสดงให้เห็นว่าทรงทำไปเพื่อสอน ไม่ใช่เพราะพระอารมณ์

เสด็จฯ ท่านให้รอไปเท่ากับเวลาที่เจ้าฟ้าต้องประทับรอน่ะคะ พอครบกำหนดชั่วโมงที่ทรงตั้งไว้แล้วก็โปรดให้เข้าเฝ้าได้และทรงพระกรุณาอย่างมาก ไม่ได้ทรงบึ้งตึงหรือโกรธเคืองอะไร มิหนำซ้ำ ยังได้ประทานของขวัญเป็นรางวัลด้วย”

น้ำพระทัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่ได้มีเผื่อแผ่เฉพาะคนที่เป็นข้าในพระองค์ที่ทรงใช้สอยใกล้ชิดประจำวันแต่เพียงเท่านั้น หากแต่ยังเจือจานไปถึง ‘ข้าเก่า’ ที่เคยถวายงานมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ หรือสมัยก่อนเสด็จไปประทับที่อังกฤษ รวมถึงบรรดาข้าราชบริพาร มหาดเล็ก และข้าหลวง ‘เรือนนอก’ คือพวกที่ไม่ได้พำนักในวัง หรือไม่ได้มาปฏิบัติงานประจำ แต่ถวายตัวไว้ให้ทรงเรียกใช้สอยตามพระประสงค์

ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดก็คือนางเหนย กูรมะโรหิต หรือที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเรียกว่า ‘แม่เหนย’ แม่เหนยเป็นอดีตพนักงานห้องเครื่องตั้งแต่สมัยพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังทรงเป็นเจ้าจอม ท่านเป็นมารดาของ ‘สด กูรมะโรหิต’ นักเขียนนวนิยายชื่อดัง กับมีธิดาคือคุณหญิงนิธิวดีฯ อดีตพระพี่เลี้ยง แม่เหนยถวายงานรับใช้จนมีอายุเข้าเขตปัจฉิมวัย เกิดเจ็บไข้ล้มป่วยลง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับพระชนนีก็เสด็จไปทรงเยี่ยมด้วยพระทัยห่วงใย ครั้นกราบถวายบังคมลาถึงแก่กรรม ก็ทรงรีบรุดเสด็จไปพระราชทานน้ำอาบศพถึงบ้าน และเสด็จมาทรงร่วมงานศพโดยตลอด ทั้งๆ ที่ช่วงนั้นเป็นฤดูหนาวที่มีอากาศหนาวเหน็บกว่าทุกปี

“...สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตน์ฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ได้ทรงพระเมตตาประทานเกียรติแก่คุณแม่ ทรงฝ่าความหนาวเย็นเสด็จมาเป็นประธาน และทอดผ้าบังสุกุลประทานเพลิงศพอีก เพื่อทอดพระเนตรวาระสุดท้ายของร่างอันสงบแล้วของคุณแม่ ด้วยน้ำพระทัยอันเปี่ยมล้นด้วยความเมตตา...”

ลูกๆ ของนางเหนยฯ บันทึกถึงความซาบซึ้งในพระกรุณาธิคุณไว้ตามนี้

ทุกคนที่อยู่ในเหตุการณ์ยังจดจำได้ดี ถึงพระสุรเสียงอันแจ่มใสดังกังวานของเจ้าฟ้าหญิง ขณะมีรับสั่งกับข้าราชบริพาร ซึ่งนอนป่วยด้วยโรคมะเร็งระยะสุดท้าย อยู่ในห้องไอซียู เกินกำลังของแพทย์จะเยียวยารักษาได้

“...สุภัทรยังตายไม่ได้นะจ๊ะ...สุภัทรต้องพาฟ้าหญิงนั่งเรือเที่ยวก่อน...”

ใครจะนึกว่าถ้อยรับสั่งด้วยน้ำพระทัยใสบริสุทธิ์เพียงสั้นๆ จะทำให้คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ อดีตคุณข้าหลวงในสมเด็จพระนางเจ้าอินทร–ศักดิศจีฯ ให้กลับมามีกำลังใจขึ้น จนมีกำลังกายดีวันดีคืน เดินเหินได้อย่างกระปรี้กระเปร่าอย่างเหลือเชื่อ สามารถนำเสด็จเจ้าฟ้าหญิงไปประทับเรือประพาสเล่นเป็นที่ทรงพระสำราญสมพระทัยได้อีกหลายหน

ภาพแห่งความซาบซึ้งและสะเทือนใจอีกภาพหนึ่ง ที่ลูกหลานอดีตพระพี่เลี้ยงของเจ้าฟ้าหญิง ยังจดจำได้ไม่มีวันลืม คือภาพวันที่เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี เสด็จไปทรงเยี่ยมอาการป่วยของ ‘นิน’ ที่ทรงรักและเมตตาในวันสุดท้ายของชีวิต ดังที่สามีของคุณหญิงอนินทิตา (นาวีเสถียร) อาขุบุตรได้จดบันทึกไว้ทั้งน้ำตา

“เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ จะเสด็จกลับ คุณอนินทิตาได้พยายามยกมือขึ้นกราบ แล้วจับพระหัตถ์สมเด็จเจ้าฟ้าไปแตะที่หัวของตน สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนท่านก็ทรงรับสั่งว่า

‘นินจ๊ะ นินจ๋า...ให้นินหายเร็วๆ นะจ๊ะ ฟ้าหญิงยังไม่อยากให้นินตาย’

...ข้าพเจ้ามองดูหน้าภรรยา รู้สึกว่าจะมีความปลาบปลื้มดีใจอยู่อย่างล้นพ้น น้ำตาคลอเบ้า”

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ และพระธิดา เสด็จไปทรงเยี่ยมอาการป่วยของนางเหนย กูรมะโรหิต ข้าหลวงเก่าแก่ตั้งแต่สมัยยังทรงเป็นเจ้าจอม

คุณหญิงอนินทิตาฯ เป็นกุลสตรีผู้งามทั้งกายและใจ มีฝีมือในศิลปะการแสดง ผู้ที่สนใจภาพยนตร์ไทยในอดีตคงจะพอจำชื่อได้ว่าท่านเป็น 'นางเอก' ภาพยนตร์ไทยเรื่องแรกของไทย คือเรื่อง 'นางสาวสุวรรณ' ในชื่อเดิมว่า นางสาวเสงี่ยม นาวีเสถียร ทั้งยังมีความสามารถอย่างเอกในเชิงนาฏศิลป์ เป็นที่พอพระราชหฤทัยของล้นเกล้าล้นกระหม่อมรัชกาลที่ ๖ ยิ่งนัก

แม้ในวาระสุดท้ายของคุณหญิงอนินทิตา พระกรุณาก็ยังรินหลั่งมาถึงอย่างไม่รู้ประมาณ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงอาลัยข้าพระบาทผู้นี้เป็นอย่างยิ่ง ถึงกับมีลายพระหัตถ์บ่งบอกความในพระทัยว่าทรงซาบซึ้งในความดีมากเพียงไร ประทานไว้สำหรับลงในหนังสืองานศพ

"...คุณหญิงอนินทิตาเป็นพระพี่เลี้ยงของสมเด็จเจ้าฟ้าตั้งแต่ประสูติ แม้มีครอบครัวไปแล้วก็ยังมาช่วยดูแล ไม่ว่ากิจการใดที่คุณหญิงอนินทิตาทำได้ เป็นต้องทำ ยินดีฉลองพระเดชพระคุณด้วยความรัก ซื่อสัตย์ กตัญญู จนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต...

สุวัทนา"

ลายพระหัตถ์อีกองค์เป็นของเจ้าฟ้าหญิง ทรงไว้อาลัยนางเครือจำนงรักษา อดีตพนักงานห้องเครื่อง ยืนยันถึงน้ำพระทัยเอื้อเฟื้อต่อ 'ทิศเบื้องล่าง' ได้เป็นอย่างดี

"ต่อไปนี้ ข้าพเจ้าคงจะได้แต่คิดถึงเครือ คิดถึงน้ำใจ คิดถึงฝีมือที่เคยทำให้ ความดีความงามของเครือที่ประกอบมาเป็นเวลายาวนานชั่วชีวิต คงจะสนองให้เครือได้ประสบความสันติสุขในสัมปรายภพอย่างแน่นอน

เพชรรัตนราชสุดา"

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงสอนให้เจ้าฟ้าหญิงมีน้ำพระทัยกตัญญูสม่ำเสมอ โดยไม่คำนึงถึงชนชั้นวรรณะ ต่อให้เป็นสามัญชน ก็ทรงพร้อมที่จะแสดงกตเวทีสนองน้ำใจอย่างเต็มที่ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จึงทรงเป็นคนดีที่ 'รู้คุณคน' และไม่ทอดทิ้งคนที่เคยช่วยเหลือหรือทำความดีต่อพระองค์มาแต่เก่าก่อน

ศาสตราจารย์เพ็ญแข ลิ่มศิลา แพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านสมองเด็ก ซึ่งเคยได้รับทุนไปศึกษาต่อยังต่างประเทศเพื่อกลับมาทำหน้าที่เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เคยได้มีโอกาสสัมผัสถึงกระแสแห่งพระเมตตาคุณของเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนีหลายครั้ง

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดให้คุณหมอตามเสด็จไปตามหัวเมืองต่างๆ อยู่เสมอ ข้าหลวงผู้เคยตามเสด็จไปภาคอีสาน เล่าถึงเกร็ดขำขันเกี่ยวกับ 'ความสามารถ' ในการวินิจฉัยโรคของคุณหมอเพ็ญแข ที่มีนอกเหนือจากด้านสมอง

"...สมเด็จฯ กับเสด็จฯ เสด็จประพาสภูกระดึงโดยเฮลิคอปเตอร์ สนุกสนานมากค่ะ เจ้านายก็โปรดทรงพระดำเนินไกลๆ ...อากาศหนาวมาก มีข้าราชบริพารฝ่ายในผู้ใหญ่ท่านหนึ่งพอเช้าขึ้นก็รีบตื่นมาตามเสด็จให้ทัน ...ตอนเช้ามืดนี่หนาวตัวสั่น ผู้ใหญ่ท่านนั้นก็รีบแต่งตัว แต่งเสร็จแล้วก็ตกใจร้องโวยวายใหญ่ ...ก้าวขาไม่ออก เดินติดๆ ขัดๆ ชวนเซจะล้มตลอดเวลา

...ทุกคนตกใจกัน นึกว่าอากาศหนาวทำให้ชาจนเลือดไม่ไปเลี้ยงที่ขา เสด็จพระนางฯ ทรงเป็นห่วงมาก ก็โปรดให้พี่หมอเพ็ญแขไปดูอาการ"

ข้าหลวงเล่าต่อไปด้วยน้ำเสียงขาดเป็นห้วงๆ เพราะต้องกลั้นหัวเราะ

"พอพี่หมอเพ็ญแขเข้าไปดูอาการ สักพักก็ได้ยินเสียงหัวเราะลั่นออกมาจากห้อง ปรากฏว่าผู้ตามเสด็จท่านนั้น อารามรีบไปนิด สอดขาทั้งสองข้างลงไปในกางเกงข้างเดียว ก็ก้าวไม่ออกน่ะสิคะ

...โอย หัวร่อกันแทบตายค่ะ...สรุปว่าพี่หมอก็เลยไม่ต้องจ่ายยาอะไร นอกจากบอกให้วันหลังเวลาจะสวมชั้นในต้องระมัดระวังหน่อย แล้วจะไม่เป็นโรคนี้"

ครั้งหนึ่งเมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เสด็จไปทรงเยี่ยมราษฎรในภาคใต้ เมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๑๕ ก็ทรงพระกรุณาเสด็จไปประทับที่ 'บ้านลิ่มศิลา' อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง เพื่อทรงเยี่ยมครอบครัวของนายแพทย์ธีระ ลิ่มศิลา ซึ่งเป็นสามีคุณหมอเพ็ญแข และโปรดให้คนในสกุลมาเฝ้าแหนอย่างใกล้ชิด พอผู้เฒ่าผู้แก่มาหมอบเฝ้า พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรุดพระองค์ลงจากพระเก้าอี้ ประทับกับพื้น มีรับสั่งด้วยอย่างเป็นกันเองเสมือนญาติ

เกร็ดสนุกในหมู่ข้าหลวงที่ได้ตามเสด็จไปเยี่ยมราษฎรตามต่างจังหวัด ยังมีอีกหลายเรื่อง ยกตัวอย่างเรื่องหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงน้ำพระทัยของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ

"....เวลาเสด็จตามหัวเมืองนี่ไม่ใช่จะสะดวกสบาย โดยเฉพาะเรื่องห้องน้ำห้องท่าหาที่ดีๆ ได้ยากค่ะ อย่างมากเขาก็จัดห้องสรงดีๆ ไว้สำหรับเจ้านายห้องเดียว ส่วนผู้ตามเสด็จก็ไม่ค่อยมีใครนึกถึง ก็หากันตามมีตามเกิด พอเสด็จพระนางฯ ทรงทราบเข้าก็ประทานพระอนุญาตให้ผู้ตามเสด็จทุกคนเข้ามาใช้ห้องสรงของท่านได้

แต่แหม...พวกข้าหลวงเวลาจะเข้าไปใช้ก็รู้สึกเกรงพระทัยเจ้านาย

ห้องน้ำที่เขาทำรับเสด็จในหัวเมืองไกลๆ ส่วนมากก็ทำอย่างชั่วคราว ประตูหรือฝากั้นก็บางๆ เวลาเปิดก๊อกน้ำก็ได้ยินเสียงน้ำออกมาถึงข้างนอก ...ตอนเข้าไปใช้ห้องสรงของท่าน เจ้านายก็ประทับอยู่ในห้องนั้นแหละ”

ข้าหลวงท่านที่เล่าเรื่องนี้ได้เคยสร้าง ‘วีรกรรม’ ไว้จนเป็นที่เล่าขานกันอย่างขบขันในหมู่ชาววัง

“...เข้าไปก็พยายามกลั้นเพื่อให้มีเสียงดังน้อยที่สุด ...เสด็จพระนางฯ ประทับอยู่ด้านนอกทรงได้ยินก็ทรงกังวลพระทัยมาก รับสั่งถามกับข้าหลวงคนอื่นๆ ว่า

‘เอ๊ะ นี่...เขาไม่สบายเป็นขัดเบาหรืออะไรไปรึเปล่า’

เรานี้อ๊ายอาย...แต่คิดอีกทีก็รู้สึกว่าเสด็จฯ ท่านทรงพระเมตตาจริงๆ แม้แต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ ก็ทรงสังเกตและเป็นห่วง...”

เรื่องห้องสรงนี้ยังมีเกร็ดขบขันต่อไปอีก คราวนี้เป็นเรื่องที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงประสบด้วยพระองค์เอง

“...รู้สึกคราวนั้นจะเสด็จสุโขทัย เสด็จไปประทับแรมในที่ค่อนข้างกันดารมาก เขาก็ทำห้องสรงชั่วคราวถวาย ใช้ไม้อัดบางๆ ตีเป็นฝาขึ้น ไฟฟ้าก็ติดไว้ไม่กี่ดวง มืดๆ สลัวๆ พอเสด็จพระนางฯ ทรงเข้าไปแต่งพระพักตร์ก็รับสั่งอย่างเปรยๆ ขึ้นมาว่า

‘ว้า...ฉันมองไม่เห็น เขียนตาไม่ถูก ไฟมันมืด’

จากนั้นก็เสด็จออกไปทรงงานข้างนอก พอเสด็จกลับเข้ามาอีกทีโอ้ย...ไฟสว่างโร่ติดไว้ตรงโน้นตรงนี้เพิ่มไว้เต็มไปหมดค่ะ ทอดพระเนตรอย่างนั้นก็ทรงตกพระทัยด้วย แล้วก็ทรงเกรงใจด้วย รับสั่งว่า

‘ตายจริง...ฉันไม่รู้ว่าผนังมันบางขนาดนี้ ฉันไม่ได้ตั้งใจจะว่าอะไรนะ แต่เขาได้ยินฉันพูดหมดเลย มาติดไฟให้เต็มไปหมด’....”

หลวงไวทเยศรางกูร (เชื้อ อิศรางกูร ณ อยุธยา) หนึ่งในคณะแพทย์ผู้ถวายพระประสูติการ ก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้ตระหนักในพระอัธยาศัยข้อนี้ ในวันที่ทรงเรียกให้มาเข้าเฝ้า เพื่อรับพระราชทานเข็มอักษรพระนาม พ.ร.

“ขอบใจมากนะจ๊ะที่ช่วยชีวิตไว้ทั้งแม่และลูก”

เจ้าฟ้าหญิงรับสั่งกับคุณหลวงฯ ด้วยพระสุรเสียงอันอ่อนโยน

เข็มอักษรพระนาม พ.ร. เป็น ‘รางวัล’ อีกสิ่งหนึ่งซึ่งทรงสร้างขึ้นเพื่อสนองน้ำใจผู้จงรักภักดี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดให้สร้างเข็มอักษรพระนามย่อ พ.ร. ใต้พระชฎามหากฐินรัชกาลที่ ๖ ทำด้วยวัสดุมีค่าต่างๆ กัน แบ่งหลายเป็นชั้น เพื่อพระราชทานเป็นบำเหน็จความชอบแก่บุคคลที่ทำงานถวาย หรือที่ทรงสนิทสนมคุ้นเคย

ลำดับชั้นของเข็ม พ.ร. แบ่งเป็น ๖ ชั้น กล่าวคือ

ชั้นที่ ๑ ทองคำฝังทับทิมที่อักษร พ. เพชรที่อักษร ร. กับพระชฎา

ชั้นที่ ๒ ทองคำลงยาแดงที่อักษร พ. ขาวที่อักษร ร. พระชฎาฝังเพชร

ชั้นที่ ๓ ทองคำลงยาแดงที่อักษร พ. ขาวที่อักษร ร. ยอดพระชฎาฝังเพชร ๑ เม็ด

ชั้นที่ ๔ ทองคำลงยาแดงที่อักษร พ. ขาวที่อักษร ร.

ชั้นที่ ๕ ทองคำ

ชั้นที่ ๖ กะไหล่ทอง

สีแดงและขาวบนอักษรพระนามนั้น มีความหมายที่น่าสนใจยิ่ง คือ ‘แดง’ หมายถึง ‘พระเดช’ ส่วน ‘ขาว’ หมายถึง ‘พระคุณ’ เป็นสัญลักษณ์ของการวางพระองค์เป็นเจ้านายที่ดี

เข็มอักษรพระนามนั้นถือเป็นความภาคภูมิใจและเป็นเครื่องเตือนใจสำหรับผู้ได้รับพระราชทานว่าตนนั้นเป็น ‘ข้ามีเจ้า บ่าวมีนาย’ ที่จะได้เจริญรอยพระยุคลบาทในการประกอบคุณงามความดี ต้องระมัดระวังเสมอไม่ให้คิด พูด หรือทำอะไรที่เหลวไหลไปในทางชั่ว เพราะอาจจะถูกตำหนิกระทบกระเทือนถึงพระเกียรติยศเจ้านายได้โดยตรง

เมื่อเอ่ยถึงเข็มอักษรพระนามก็ต้องกล่าวถึงร้านเครื่องประดับที่รับสนองพระประสงค์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี เกี่ยวกับการทำเข็มพระนาม เครื่องประดับ และสิ่งของที่ต้องใช้วัสดุมีค่า นับตั้งแต่เสด็จกลับมาประทับในเมืองไทยใหม่ๆ นั่นคือ ‘ห้างแสงมณี (นายฟ้า)’

‘นายฟ้า’ หรือนายศิริชัย ธรณจันทร์ เป็นช่างอัญมณีฝีมือเยี่ยมคนหนึ่ง ได้ก่อร่างสร้างตัวขึ้นจนเป็นคหบดีใหญ่ เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในย่านบ้านหม้อ และเป็นผู้รับทำงานออกแบบเครื่องประดับของ หม่อมเจ้าไกรสิงห์ วุฒิชัย นักออกแบบเสื้อผ้าและเครื่องประดับมือหนึ่งของไทยมาโดยตลอด ท่านไกรสิงห์ได้ทรงแนะนำนายฟ้าให้สนองพระเดชพระคุณเจ้านายหลายพระองค์ เช่น สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และเจ้านายในราชสกุลยุคล

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี โปรดอัธยาศัยอ่อนน้อมถ่อมตน และเป็นกันเองของนายฟ้าเป็นอย่างยิ่ง ทั้งสองพระองค์เสด็จไปที่ร้านแสงมณีอยู่เนืองๆ ดังที่ลูกของนายฟ้าเล่าไว้ว่า

“...บางทีก็เสด็จมาเงียบๆ โดยไม่มีกำหนดล่วงหน้า พอเสด็จถึงก็มีรับสั่งกับคุณพ่ออย่างทรงพระสำราญ ทีละนานๆ ...มีครั้งหนึ่ง ประทับอยู่จนเลยเวลาเสวยกลางวัน เสด็จพระนางฯ ก็รับสั่งว่าจะเสวยที่ร้านนี่แหละ คุณพ่อไม่รู้จะทำยังไงก็เรียกเด็กไปซื้อก๋วยเตี๋ยวแถวนั้นมาตั้งเครื่องถวาย ไม่มีพิธีรีตองอะไร

สมเด็จฯ โปรดมาก พอเสวยเสร็จ ทรงหันไปรับสั่งกับเสด็จฯ ว่า ‘แม่ก๊ะ วันหลังเรามากันอีกนะ’...

ทรงประกอบพิธีสมรสพระราชทานแก่มหาดเล็ก ข้าหลวง และบุตรหลานข้าราชบริพารอยู่เป็นประจำ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเรียกคุณพ่อว่า 'นายศรีฟ้า'...”

มหาดเล็กวังรื่นฤดี เล่าเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยเสริม

“...คุณฟ้าเป็นคนจงรักภักดีมาก อย่างไหว้พระจันทร์ต้องส่งขนมเปี๊ยะมาถวาย ไส้ก็เลือกด้วยนะครับ เลือกไส้ที่จำได้ว่าสมเด็จฯ โปรด วันประสูติก็มา ...เสด็จพระนางฯ ทรงทราบดีถึงน้ำใจของคุณฟ้า ทรงถือว่าเป็น 'มหาดเล็กเรือนนอก' คนหนึ่ง

ทั้งสองพระองค์เวลาทรงมีปัญหาอะไรเกี่ยวกับข้าวของเครื่องใช้ ทรงนึกจะเรียกใช้ใครไม่ถูก ก็ทรงเรียกคุณฟ้านี่แหละ เพชรหลุด หูกระเป๋าขาด นาฬิกาไม่เดิน เครื่องเล่นแผ่นเสียงเสีย ก็ทรงส่งให้ซ่อมทั้งนั้น ...คุณฟ้าก็รับไว้ก่อนเสมอไม่เคยเกี่ยง ตัวเองจะซ่อมได้หรือไม่ได้ ค่อยว่ากันอีกที ในที่สุดก็บากบั่นไปหาที่ซ่อมให้จนได้... คนในวังแอบตั้งฉายาว่าคุณฟ้าเป็น 'แมกไกเวอร์' ประจำวัง ...ส่งอะไรไป แกซ่อมได้หมด”

ข้าน้ำคนหลวงในวังรื่นฤดีนั้นถึงจะมีไม่มาก แต่ส่วนใหญ่แล้วจะอยู่กัน 'ยืด' ชนิดที่ว่าตั้งแต่หนุ่มสาวจนแก่เฒ่า และสิ้นชีวิตไปในตำแหน่งหน้าที่

แม้การทำงานด้วยความสัตย์ซื่อถือคุณมการณ์อยู่ในราชสำนักจะไม่อาจทำให้ข้าในพระองค์มีชีวิตหรูหราฟู่ฟ่าอย่างที่คนนอกหลายคนมักจะจินตนาการไปอย่างผิดๆ แต่กระนั้น กลับแทบไม่มีใครในวังรื่นฤดีที่รู้สึกอึดอัดขัดข้อง หรืออยากได้ใคร่ดีเกินไปกว่านี้ จนถึงขั้นขอลาออก

ตราบเท่าที่พระบารมีคอยปกแผ่คุ้มเกล้าฯ ให้พวกเขาได้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดเวลา ถึงแม้จะไม่ได้มั่งมีเงินทอง บริบูรณ์ด้วยลาภยศใหญ่โต แต่ความ 'สุขภายในจิตใจ' ที่ได้อยู่ใกล้ชิด 'เจ้านาย' ทั้งสองพระองค์ผู้ทรงมีความ 'พอเพียง' ในการดำรงพระชนมชีพนั้น มีคุณค่าเหนือกว่าความสุขภายนอกอันฟุ้งเฟ้อหลายเท่า

พลเอก ประพัทธ์ และคุณหญิงสัตยวดี กุวานนท์ ข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทมาแต่เก่าก่อน หรือที่เจ้าฟ้าหญิงทรงเรียกว่า 'ป๊ะ' และ 'คุณน้อย' ได้รับหน้าที่ดูแลกิจการของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ มาโดยตลอดนับตั้งแต่เสด็จนิวัตประเทศไทย และเป็นผู้มีโอกาสได้สัมผัสกระแสแห่งพระเมตตาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน

ทั้งสองท่านทำหน้าที่รับสนองพระประสงค์ของทั้งสองพระองค์ประดุจเป็น 'หัวหน้างาน' และ 'ผู้วางระบบ' ในวังรื่นฤดีทั้งหมด 'คุณป๊ะ' เป็นราชองครักษ์และเป็นผู้บริหารงาน ส่วน 'คุณน้อย' เป็นผู้ดูแลกิจการฝ่ายในและความเรียบร้อยของตำหนัก ร่วมกับผู้ใหญ่อีกหลายท่าน เช่น คุณหญิงอรุณธดี จารุดุล และคุณอินทุประภา นิโครธวาณิช

“...ที่ผมได้มาถวายงานในตำแหน่งราชองครักษ์ประจำสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เพราะบังเอิญพลเรือเอก หม่อมเจ้ากาฬวรรณดิศ ดิศกุล สมุหราชองครักษ์ ...ท่านรับสั่งว่า 'ประพัทธ์นี่แหละ เคยใกล้ชิดกับทั้งสองพระองค์ รับหน้าที่นี้เถอะ พระองค์ท่านเสด็จไปไหนก็ให้ตามเสด็จด้วย'...”

พลเอก ประพัทธ์ฯ เล่าถึงเหตุที่ได้รับตำแหน่ง 'ราชองครักษ์ประจำสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ'

ทั้ง 'คุณป๊ะ' และ 'คุณน้อย' ต่างก็ได้รับพระกรุณาชุบเกล้าฯ จากเจ้าฟ้าหญิงมาจนตลอดชีวิต รวมไปถึงลูกหลานของบุคคลทั้งสองด้วย

ลายพระหัตถ์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ แสดงความอาลัยเมื่อคุณหญิงสัตยวดีฯ จากไป สะท้อนน้ำพระทัยที่ทรงมีต่อข้าในพระองค์ได้อย่างชัดเจน

“...คุณน้อยทำงานได้อย่างเข้มแข็งจงรักภักดีและเคารพเชื่อฟังแม่ก๊ะอย่างที่สุด จนอาจกล่าวได้ว่าชีวิตทั้งชีวิตของคุณน้อยได้มอบไว้แล้วแก่แม่ก๊ะและข้าพเจ้า

...ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจเป็นที่สุดที่น้าผู้เป็นที่รักยิ่งและพี่เลี้ยงผู้ประคับประคองเอาใจใส่ข้าพเจ้ามาแต่แรกยังเป็นทารกจนเติบใหญ่มาจากไปแต่นี้ต่อไป ข้าพเจ้าก็ไม่มีคุณน้อยมาคอยดูแลห่วงใยเหมือนเคยอีกแล้ว”

นางละออ พนมวัน ณ อยุธยา อดีตข้าหลวงผู้ล่วงลับอีกคนหนึ่งของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เคยให้สัมภาษณ์ถึงพระกรุณาธิคุณอันใหญ่หลวงที่ทรงมีต่อตนและครอบครัว

“...เวลาที่ถวายงาน พระองค์จะไม่ทรงจุกจิกเลย แต่ไม่โปรดเครื่องสำอางมาก ก็แต่งถวายพองาม ส่วนพระเกศาโปรดเรียบๆ

...ทรงมีน้ำพระทัยเอื้อเฟื้อต่อทุกคน อย่างเมื่อถึงวันเกิดดิฉัน พระองค์ก็ประทานของขวัญให้ ...ทรงจำวันเกิดของดิฉันได้ ...ลูกดิฉัน ๖ คน ได้รับพระเมตตาจากพระองค์หมด ได้เรียนจนจบปริญญากันทุกคน”

ถ้อยคำแห่งความซาบซึ้งเหล่านี้คือเสียงสะท้อนจาก 'ทิศเบื้องล่าง' ของเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี

๑

๓

๒

(๑) ทั้งสองพระองค์เสด็จไปทรงเยี่ยมครอบครัวของสามีของแพทย์หญิงเพ็ญแข ลิ่มศิลา ณ จังหวัดระนอง

(๒) เสด็จไปพระราชทานน้ำอาบศพนางเหนย กูรมะโรหิต ถึงที่บ้านพักของผู้วายชนม์

(๓) ทรงเป็นเจ้านายผู้มีพระกิริยาและพระวาจาอันสุภาพอ่อนหวานกับทุกคนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย แม้กับบรรดาข้าหลวงและมหาดเล็ก

ตอนที่ ๑๐

ข้าพระบาท (๒)

เป็นที่รู้กันดีว่า ถ้าใครได้ปฏิบัติงานถวายสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ด้วยน้ำใจจงรักภักดีแม้เพียงสักครั้งหนึ่ง เจ้านายก็จะทรงจดจำรำลึกอยู่เสมอ และถ้าในวันข้างหน้า เขาเหล่านั้นมีเรื่องจะขอพระราชทานพระกรุณา หากไม่เกินพระกำลัง ก็ทรงรับที่จะช่วยเหลือสนับสนุนสนองน้ำใจทุกคราวไป

ยิ่งถ้าเป็นงานการกุศลด้วยแล้ว จะทรงรับอุปการะด้วยความเต็มพระทัยยิ่ง

ท่านผู้หญิงดุษฎีมาลาฯ บันทึกไว้ว่า

"...บางครั้งก็ได้เชิญเสด็จมาสำราญพระอิริยาบถที่บ้าน และถ้าเมื่อใดข้าพเจ้าจัดละครเวที ก็ได้เชิญเสด็จไปทอดพระเนตร ถ้าเป็นละครทางโทรทัศน์ ก็ทรงพระกรุณาพระราชทานเงินสนับสนุน เมื่อความปรากฏว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระกรุณาเสด็จไปในงานต่างๆ ตามคำกราบทูลขอพระกรุณา คณะบุคคลต่างๆ ก็ได้มาเฝ้าและขอพระกรุณาพระองค์อย่างมากมาย สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้เสด็จไปพระราชทานของที่จำเป็นในถิ่นที่ต้องการความช่วยเหลือหลายแห่ง รวมทั้งแก่เด็กในสถานพินิจด้วย..."

ท่านผู้หญิงสมศรี เจริญรัชต์ภาคย์ 'คนสวย' ของเจ้าฟ้าหญิง ก็เคยได้รับพระเมตตา เสด็จมาทรงร่วมงานต่างๆ ของโรงแรมเพรสซิเด้นท์ ที่ท่านผู้หญิงเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ ทรงเลือกใช้โรงแรมนี้เป็นสถานที่จัดงานพระราชทานเลี้ยงพระอาคันตุกะจากต่างประเทศเสมอๆ

"The lovely princess attended a luncheon at the President Hotel and very graciously agreed to pose for the December issue of the President Magazine"

วารสารของโรมแรมได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จมาเสวยพระกระยาหารกลางวัน และประทับฉายพระรูปสำหรับลงปกวารสารฉบับเดือนธันวาคม

ส่วนท่านผู้หญิงชนัตถ์ ปิยะอุย ก็เป็นที่ทรงพระเมตตาเช่นกัน เจ้าฟ้าหญิงโปรดเสด็จไปเสวยพระสุธารสและทรงสำราญพระอิริยาบถที่โรงแรมในเครือดุสิตธานี อยู่เนืองๆ บางคราว ก็ทรงรับเชิญเสด็จไปทรงเป็นประธานเปิดงานหรือห้องต่างๆ เช่น ห้องสมุดของโรงแรมดุสิตธานี เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีองค์กรภาคธุรกิจอีกเป็นจำนวนมากที่ได้รับพระบารมีเกื้อหนุน

พระกรุณาที่พระราชทานแก่ข้าราชบริพารนั้น มีตั้งแต่เรื่องใหญ่โตถึงขั้นความเป็นความตาย ไปจนถึงเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ที่หลายคนอาจไม่ทันนึกถึงหรือจดจำได้

ข้าหลวงของเจ้าฟ้าหญิงทุกคนยืนยันได้ว่า เจ้านายของพวกเขาไม่ทรงเคยลืมวันเกิดของข้าในพระองค์สักคนเดียว จนแม้แต่พนักงานฝ่ายในจากสำนักพระราชวัง หรือตำรวจ ที่มาเข้าเวรผลัดเปลี่ยนกันที่วังรื่นฤดี ก็ทรงจำวันเกิดได้ทุกคน บางทีเลยไปถึงลูกหลานของคนเหล่านี้ที่เคยพามาเฝ้าด้วย

ทว่าเรื่องเล็กๆ อย่างนี้เองที่สามารถผูกน้ำใจให้คนที่ทำงานถวายอยู่รายล้อมพระองค์ มีความจงรักภักดีอย่างมั่นคงไม่รู้เสื่อมคลาย

"...ตอนนั้นผมเข้าเวรยืนยามรักษาการณ์อยู่ สมเด็จฯ ทรงพระดำเนินผ่านมา ผมก็ถวายความเคารพ ...ทรงหยุดทอดพระเนตรผมแล้วก็รับสั่งว่า

'วันนี้วันเกิดของเธอนี่จ๊ะ ...ขอให้มีความสุขความเจริญ'

...ทรงจำวันเกิดของคนในวังได้ทุกคนครับ"

ตำรวจผู้โชคดีถ่ายทอดประสบการณ์อันน่าประทับใจขณะปฏิบัติหน้าที่ถวายอารักขา ในทำนองเดียวกับที่ข้าหลวงเล่าไว้

ครั้งหนึ่ง เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้เสด็จประพาส 'บ้านชมดง' ซึ่งเคยเป็นพระตำหนักของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ ที่หัวหิน ท่านผู้หญิง

วิลาวัณย์ วีรานุวัตติ์ น้องภรรยาของเรืออากาศเอก พจน์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา เจ้าของบ้าน ได้เฝ้ารับเสด็จอยู่ด้วย

แม้จะทรงคุ้นเคยกับท่านผู้หญิงวิลาวัณย์ฯ มาแต่เก่าก่อนก็จริง แต่เรื่องนี้ เกิดขึ้นเมื่อทรงพระชราแล้ว ความทรงจำของพระองค์เรื่องวันเดือนปีก็เริ่มเลือนรางและรับสั่งน้อยลง แต่ถึงอย่างไร สำหรับเรื่องเกี่ยวกับข้าพระบาทที่ทรงพระเมตตา ก็ยังทรงจำได้ขึ้นพระทัยเสมอ

เจ้าฟ้าหญิงทอดพระเนตรสบตาท่านผู้หญิง อยู่ครู่หนึ่งก็รับสั่งออกมาว่า

"วันอาทิตย์"

วันเกิดของท่านผู้หญิงวิลาวัณย์ฯ นั่นเอง

สำหรับข้าราชบริพารอื่นๆ ที่ไม่ได้อยู่ประจำในวังหรือไม่ได้มาเฝ้าแหนบ่อยๆ ถ้าถึงวันเกิดรอบสำคัญของอายุ ก็มักจะเสด็จไปพระราชทานพร ถ้าเสด็จไม่ได้ก็โปรดให้เชิญดอกไม้หรือของขวัญไปพระราชทาน

ดังเช่นที่ทรงพระกรุณาเสด็จไปทรงร่วมงานฉลองอายุ ๘ รอบ ของ 'พระยาประดิพัทธภูบาล (คอยู่เหล ณ ระนอง)' อดีตข้าราชการที่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระเมตตา และเคยได้ทำหน้าที่รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทุกครั้งที่เสด็จฯ เยือนหัวเมืองปักษ์ใต้

เมื่อครั้งที่พระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จฯ พร้อมด้วยเจ้าจอมสุวัทนา ไปเยือนมลายู ท่านเจ้าคุณประดิพัทธฯ ก็มีตำแหน่งราชการใหญ่โตอยู่ที่นั่น เป็นถึง 'กงสุลเยเนอราลสยามประจำประเทศมะลายู' จวบถึงรัชกาลที่ ๗ ก็ยังได้ทำหน้าที่เป็น 'พระยายืนชิงช้า' คนสุดท้าย ในพระราชพิธีตรียัมพวาย ยิ่งไปกว่านั้น ท่านเจ้าคุณฯ ยังเป็นบิดาของ 'หม่อมคล้อง เกษมสันต์ ณ อยุธยา' ในหม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์ อดีตมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๖ ซึ่งมีความภักดีต่อทั้งสองพระองค์เป็นอย่างมาก

เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนีจึงทรงนับถือท่านเจ้าคุณประดิพัทธฯ เป็นพิเศษ ถึงกับออกชื่อเรียกท่านเจ้าคุณอย่างที่ลูกหลานในตระกูล ณ ระนอง เรียกกัน ว่า "ป๋า"

"ขอให้ป๋าจงมีความสุขสำราญในวันเกิด ขอให้ป๋าอายุยืนถึง ๑๐๐ ปี
เพชรรัตนราชสุดา
สุวัทนา"

ลายพระหัตถ์นี้ย่อมเป็นสมบัติอันล้ำค่าสำหรับตัว "ป๋า" และวงศ์สกุลเป็นนิจนิรันดร

ข้าราชบริพารอีกท่านหนึ่งที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงรักและเป็นห่วงเสมอ คือ 'ท่านผู้หญิงศรีนาถ สุริยะ' หรือ 'ครูศรีนาถ' ของเจ้าฟ้าหญิง

'ครูศรีนาถ' ย้อนระลึกถึงวันเวลาล้ำค่าของชีวิตที่ได้ใกล้ชิดสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ด้วยแววตาทอประกายอันเปี่ยมสุข

"...ดิฉันไม่เคยเห็นพระองค์ท่านทรงแสดงปฏิกิริยาอะไรที่เป็นการไม่เชื่อฟังครูเลย ...ทรงเป็นผู้อยู่ในระเบียบต่างๆ เป็นอย่างมาก

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเป็นนักเรียนที่มีความจำดีมากๆ เลยค่ะ อย่างหนังสือนี่จะทรงจำได้ว่าเรื่องนั้นอยู่หน้าอะไร เรื่องนี้อยู่หน้าไหน

ที่พระองค์ทรงสนพระทัยมากเลยคือภูมิศาสตร์ เรื่องของลมฟ้าอากาศ ทิศทางลม ฝน เรื่องข้างขึ้นข้างแรม ยิ่งช่วงหลังๆ พระองค์ท่านยิ่งทรงเก่งนะคะ ว่าวันไหนขึ้นกี่ค่ำ วันแรกพระจันทร์จะขึ้นกี่ทุ่ม พระองค์จะทรงบอกได้เลย โปรดเรื่องเหล่านี้มาก"

เจ้าฟ้าหญิงโปรดให้ครูศรีนาถได้ตามเสด็จไปตามหัวเมืองต่างๆ ทุกครั้ง เพราะถ้าทรงมีเรื่องสงสัยก็มักจะทรงเรียกหาครูเพื่อสอบถามทันที นับได้ว่าทรงเป็น 'นักเรียน' ผู้รักในการศึกษาค้นคว้าอย่างต่อเนื่องตามที่ศัพท์วิชาการสมัยใหม่เรียกว่า 'การเรียนรู้ตลอดชีวิต'

"...มีอยู่ครั้งค่ะที่ดิฉันตามเสด็จไปเชียงใหม่ พระองค์ท่านประทับรถไฟพระที่นั่งแล่นขึ้นไปทางทิศเหนือ เดี๋ยวสักพักท่านมีรับสั่งถาม

'ครูๆ ทำไมเดี๋ยวนี้รถไฟมันเลี้ยวไปทางใต้'

เอ๊ะ! เราก็ตกใจ 'มีด้วยหรือเพคะ'

ตัวดิฉันเองเป็นคนชอบแผนที่ เราก็กางดูเส้นทางรถไฟ ถูกเลยค่ะ พอถึงแถวลำปาง รถไฟก็เลาะลงมาทางใต้ เพราะว่ามันข้ามเขาไปไม่ได้ คือพระองค์ท่านทรงรู้ได้ในทันทีเลย สัมผัสด้านนี้ของพระองค์ ดิฉันว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์มากกว่าที่จะเรียกว่าแม่น"

นอกเหนือจากความเป็นครูกับศิษย์ ท่านผู้หญิงศรีนาถฯ ยังเล่าต่อไปถึงความสัมพันธ์ในฐานะข้าราชบริพารกับเจ้านาย

"...พระองค์ยังมีพระเมตตากับดิฉัน ทรงมีรับสั่งกับดิฉันด้วย ทรงคุ้นเคย ปรึกษาหารือบ้าง ทรงวานให้ไปซื้อของอะไรต่ออะไรแล้วแต่จะทรงโปรดค่ะ ...ทรงมีพระจริยวัตรที่งดงาม ทรงเรียบร้อยมากค่ะ ทรงมีความสุภาพมากไม่ว่ากับใคร..."

แม้ในวันที่พระองค์และครูศรีนาถต่างก็เจริญวัยเข้าเขตชราภาพ ก็ยังทรงเอาพระทัยใส่ไม่ทอดทิ้ง ทรงพระกรุณาโปรดให้ครูศรีนาถตามเสด็จไปประพาสที่ต่างๆ เพื่อจะได้ไม่เหงา ถ้าครูเดินไม่ไหวก็โปรดให้นั่งเก้าอี้เข็นและให้พยาบาลประจำพระองค์ช่วยเข็นตามเสด็จ เกิดเป็นภาพประทับใจของผู้ได้พบเห็น คือ 'ศิษย์' กับ 'ครู' ต่างก็นั่งเก้าอี้เข็นไป 'เที่ยว' กัน

๑

๔

๕

๒

๖

๓

๗

(๑) เสวยพระกระยาหารกลางวันร่วมกับข้าราชบริพารผู้มาร่วมการพระกุศลคล้ายวันสวรรคตรัชกาลที่ ๖ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

(๒) (๔) (๕) ทรงพระเกษมสำราญท่ามกลางผู้จงรักภักดีที่มาเฝ้าถวายพระพรในวันคล้ายวันประสูติ

(๓) ท้าวโสภานิเวศน์ พร้อมคุณพนักงานฝ่ายในชั้นผู้ใหญ่มาเฝ้าในวันคล้ายวันประสูติ

(๖) ณ สวนรุกขชาติแม่ฟ้าหลวง ดอยช้างมูบ

(๗) ทรงนำข้าราชบริพารสูงอายุไปทัศนศึกษา ณ สวนแม่ฟ้าหลวง โครงการพัฒนาดอยดุง (ตามพระราชดำริ) จังหวัดเชียงราย

ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ ผู้บริหารงานในพระองค์ในปัจจุบัน ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มาทำหน้าที่สืบต่อจาก 'คุณป๊ะ' หรือพลเอก ประพัทธ์ กุวานนท์ เล่าถึงพระจริยวัตรของเจ้าฟ้าหญิงเมื่อครั้งท่านผู้หญิงกลับมาจากเมืองนอกใหม่ๆ และมีโอกาสได้กลับมาถวายงานอีกครั้ง

"...ในการตามเสด็จ ปิ๋วจะเชิญพระกระเป๋า ส่วนดิฉันจะเชิญพระกลด ...เวลาตามเสด็จจะทราบเลยว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดทรงพระดำเนินมาก ช่วงที่เสด็จประพาสหัวหิน ประทับที่ตำหนักพัชราลัย สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดที่จะทรงพระดำเนินจากตำหนักไปเขาตะเกียบ ไปและกลับทรงพระดำเนินได้เร็วและเก่งมากทีเดียวค่ะ ...ถ้าทรงเจอใครที่พระองค์ทรงรู้จัก จะแย้มพระสรวลแล้วทรงเข้าไปทักทายคนคนนั้นในทันทีเลย

...บางครั้งพระนางเจ้าฯ จะพยายามทูลว่าให้เสด็จต่อไปทางนั้นทางนี้ ไม่ได้เลยค่ะ จะมีรับสั่งว่ายังคุยไม่เสร็จเลย น่ารักมากค่ะ"

พระเมตตาของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เป็นอีกสิ่งหนึ่งซึ่งประทับใจข้าราชบริพารท่านนี้เสมอมา

"...พระเมตตานี่เป็นสิ่งที่พระองค์จะทรงมีให้กับทุกๆ คน กับดิฉันก็ทรงมีพระกรุณามากๆ เลยค่ะ อย่างตอนที่แต่งงานดิฉันก็ได้รับประทานของขวัญ ไม่เคยคิดว่าพระองค์จะประทาน ...เป็นเข็มอักษรพระนามที่ปลื้มเป็นพิเศษคือเป็นเข็มเพชรกับทับทิม

นอกจากนี้พระกรุณาที่ทรงมีต่อครอบครัวของเรานั้นมากเหลือเกินค่ะ ไม่ว่าจะเป็นวันประสูติของท่านพ่อ หรือวันเกิดคุณแม่ พระองค์จะประทานของขวัญ ...ท่านพ่ออยู่ที่โรงพยาบาลก็ประทานดอกไม้ให้อยู่เสมอ..."

การปกป้องดูแล 'ข้า' ของล้นเกล้าล้นกระหม่อมนั้น นับเป็นอีกหน้าที่ซึ่งพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงยึดถือปฏิบัติมานับแต่แรกที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จสวรรคต แม้ในช่วงนั้น จะยังไม่ทรงสามารถแข็งขืนต่อสู้กับผู้เรืองอิทธิพลแห่งยุคได้อย่างเต็มที่ แต่กระนั้น ก็ทรงพยายามอย่างดีที่สุด ที่จะทรงช่วยเหลือข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ ๖ หลายคนที่ถูกหรือเกือบจะถูก 'ดุลยภาพ' ให้ออกจากราชการ จนต้องตกระกำลำบากเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลง

หลวงคเชนทรามาตย์ (สมบุญ สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง) อดีตมหาดเล็กในรัชกาลที่๖ เป็นอีกคนหนึ่งที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงช่วยเหลือไว้ไม่ให้ต้องถูก 'ดุล'

คุณหลวงยังคงจดจำสำนึกในพระกรุณาธิคุณอยู่ไม่เคยลืม แม้วันเวลาจะผ่านไปเนิ่นนานแล้ว คุณหลวงก็ยังพยายามหาทางตอบแทนน้ำพระทัยอยู่เสมอ บางครั้งก็สรรหาของดีของงามมาทูลเกล้าฯ ถวาย เช่น พระแก้วบุษราคัม, พระบรมฉายาลักษณ์ล้นเกล้าฯ ขณะทรงผนวช ตลอดจนหนังสือคติธรรมต่างๆ

จดหมายจากหลวงคเชนทรฯ ขอให้ท่านราชองครักษ์นำความกราบทูลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ หรือพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังมีเก็บรักษาไว้อยู่หลายฉบับที่วังรื่นฤดี

"ผมได้ทราบทางหนังสือพิมพ์ถึงงานบำเพ็ญพระกุศลของพระนางเจ้าฯ ครั้งที่แล้วมา รู้สึกพลอยปีติยินดี แต่มีความเสียดายที่อยู่ห่างไกล ไม่สามารถจะมาสนองพระคุณได้ แม้กระนั้นก็น้อมระลึกขอถวายพระพรให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน..."

หลานของคุณหลวงคเชนทรฯ เล่าถึงไว้ว่า

"ถ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กับเสด็จพระนางฯ เสด็จผ่านไปทางพัทลุง คุณปู่จะต้องหาโอกาสเฝ้า นำ 'ขาหมูปากคลอง' ซึ่งเป็นของอร่อยของเมืองพัทลุง และเป็นของโปรดของเสด็จพระนางฯ ไปถวายสนองพระเดชพระคุณทุกครั้ง..."

ชาววังทั้งหลายต่างรู้กันดีว่าวันที่จะได้พบปะกับข้าของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ อย่างพร้อมหน้าพร้อมตาเกือบครบทุกคน มีอยู่ ๒ วัน ได้แก่วันคล้ายวันประสูติของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ๒๔ พฤศจิกายน ที่วังรื่นฤดี และวันทรงบำเพ็ญพระกุศลคล้ายวันสวรรคตล้นเกล้าล้นกระหม่อม ๒๖ พฤศจิกายน ที่วัดบวรนิเวศวิหาร เรียกได้ว่า ถ้ายังมีชีวิตอยู่ ยังเดินเหินได้ ไม่ป่วยไข้ ก็ต้องมากันทุกคนโดยไม่ต้องนัดหมาย

งานพระกุศลที่วัดบวรนิเวศฯ เป็นอีกโอกาสที่ข้าในพระมงกุฎเกล้าฯ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะได้สังสรรค์กันในบรรยากาศเป็นกันเองภายหลังจากเลี้ยงพระเพลที่ตำหนักเพ็ชร ถ้าเป็นสมัยก่อน เจ้าฟ้าหญิงกับพระชนนีจะประทับเสวยร่วมด้วย

ข้าพระบาททุกคนรู้กันดีว่าวันนั้นจะได้รับพระราชทานอาหารโต๊ะจีนอันโอชะ ในเมนูที่คุ้นเคย เช่น ไก่ย่าง ปูจ๋า กระเช้าสวรรค์ กระเพาะปลาน้ำแดง จาก 'ภัตตาคารจันทร์เพ็ญ' หรือที่คนยุคกึ่งพุทธกาลเรียกกันติดปากว่า 'ชายทะเลจันทร์เพ็ญ' ร้านอาหารเก่าแก่แบบ 'กุ๊กช็อป' ที่ทรงว่าจ้างมาจัดเลี้ยงข้าในพระองค์เป็นประจำทุกปี

ปีไหนใครมาหรือไม่มากันบ้างก็มักได้รู้กัน เพราะทุกปีทางมูลนิธิ

(๑) ประทับเครื่องบินของบริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน) เสด็จประพาสภาคเหนือ
(๒) โปรดให้ท่านผู้หญิงศรีนาถ สุริยะ ตามเสด็จไปในการประพาสพระราชวังบางปะอิน
(๓) เมื่อทรงได้ยินประกาศสัญญาณเทียบเวลาครั้งใด จะโปรดให้ข้าราชบริพารในขบวนเสด็จเทียบเวลากับนาฬิกาของตน เพื่อให้การนัดหมายเป็นไปตามกำหนดเวลาโดยไม่คลาดเคลื่อน

มหามกุฎฯ จะพิมพ์หนังสือที่ระลึกโดยเสด็จพระกุศล และท้ายเล่มก็จะมีรายชื่อผู้บริจาคเงินสมทบ 'ทุนพระราม ๖' และ 'ทุนพระมงกุฎเกล้า' พร้อมสถิติผู้บริจาคทุกปีตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๑ เป็นต้นมา

มีข้าในพระมงกุฎเกล้าฯ และชาววังรุ่นเก่าๆ อีกมากมายหลายท่านที่ชาววังรื่นฤดีจำได้แม่นยำว่ามาเฝ้าประจำไม่เคยขาด ตราบกระทั่งเจ็บป่วยมาไม่ไหว หรือล้มหายตายจากไป เช่น พลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร, พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์, หม่อมคล้อง เกษมสันต์ ณ อยุธยา, คุณหญิงเฉลา อนิรุทธเทวา, นางประนอม ณ นคร ธิดาของเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม), นายประจวบ บุรานนท์, นายอร่ามและนางรื่น สุทธะพินทุ และลูกหลานของพระยาอุดมราชภักดี (โถ สุจริตกุล) ฯลฯ

คุณท้าวหรือคุณพนักงานข้างในรุ่นเก่าแก่ก็มากัน เช่น ท้าวโสภา นิเวศน์ (ศิริพงศ์ กัมปนานนท์) และคุณประพิศ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา ซึ่งมักจะปักพุ่มตาดเงินตาดทองมาถวายไว้สำหรับทรงบูชาพระเสมอๆ และยังมี 'พระสหาย' อีกคนหนึ่งที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงสนิทสนมเพราะเป็นข้าน้ำคนหลวงมาด้วยกัน คือ คุณหญิงประเทียบ ชลทรัพย์ มารดาของท่านผู้หญิงวิจิตรา ธนะรัชต์

ท่านเหล่านี้ถึงแม้บางท่านจะสิ้นชีวิตไปแล้ว แต่ลูกหลานก็ยังมีความกตัญญูกตเวที มาเฝ้าแหนอย่างต่อเนื่องอยู่ทุกปี

ว่ากันว่ารักแท้ย่อมมีอุปสรรคเสมอ โดยเฉพาะความรักระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาวที่มาจากครอบครัวที่ยึดถืออุดมการณ์ต่างกัน

มีข้าราชบริพารคู่หนึ่งต้องเผชิญความทุกข์ระทมจากการถูกรังเกียจกีดกันของครอบครัวทั้งสอง ที่ต่างก็มีขั้วความคิดที่ไม่ลงรอย แบ่งฝักแบ่งฝ่ายทางการเมืองเป็นฝั่ง 'ขวา' กับฝั่ง 'ซ้าย' จนในที่สุด ความทุกข์ทราบถึงพระเนตรพระกรรณของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ผู้ทรงเป็นเจ้านาย

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงมีความเป็นผู้ใหญ่ที่เข้าพระทัยความเป็นไปของโลก และความรักเป็นอย่างดี อย่างที่หลายคนพูดว่าทรงเป็นเจ้านายฝ่ายในที่มีแนวพระดำริค่อนไปทาง 'เสรีนิยม' ไม่โปรดการบังคับขู่เข็ญให้ถือประเพณีอย่างไม่มีมูล และไม่โปรดการตั้งแง่รังเกียจเดียดฉันท์โดยปราศจากเหตุผล

อยู่มาวันหนึ่ง ใน พ.ศ.๒๕๐๐ ผู้ปกครองของฝ่ายชายที่ได้ชื่อว่าเป็นฝ่าย ‘ขวา’ ก็ต้องตกใจ เมื่อมีพระบัญชาจากพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เรียกให้ไปเฝ้าเพื่อรับสั่งธุระอะไรบางอย่าง

“...มันไม่เกี่ยวนะ ...เด็กสองคนมันรักกัน ...นี่ลืมเรื่องเก่าของเราแล้วหรือ?”

วลีรับสั่งท้ายประโยคนั้นช่างเด็ดขาดนัก สะกิดใจให้บิดามารดาของข้าในพระองค์ฝ่ายชายนั้นถึงกับสะดุ้ง เพราะผู้ใหญ่ทั้งสองท่านที่หมอบเฝ้าอยู่เฉพาะพระพักตร์ขณะนี้ ต่างก็เคยประสบกับอุปสรรคทางความรักมาก่อนแล้วเหมือนกัน ด้วยเหตุที่ว่าฝ่ายชายเคยถูกรังเกียจว่าเป็นเพียงมหาดเล็กจนๆ คนหนึ่ง ในขณะที่ฝ่ายหญิงเป็นถึงลูกพระน้ำพระยาและเป็นคุณข้าหลวงของสมเด็จพระพันปีฯ มีเงินทองเกียรติศักดิ์ใหญ่โต แต่ในที่สุด ทั้งสองก็ลงเอยกันได้ เพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงพระมหากรุณารับรองและจัดการให้เขาและเธอได้สมหวัง

“...ถ้าหากว่ากลัวนัก ฉันจะจัดการให้เอง”

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ มีรับสั่งอย่างเฉียบขาด ราวกับภาพประวัติศาสตร์เมื่อครั้งพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงปัดเป่าความทุกข์ของอดีตหนุ่มสาวทั้งสองคนเมื่อหลายสิบปีก่อนนั้น กำลังย้อนกลับมาซ้ำรอยทุกฉาก

ถ้อยรับสั่งพระราชทานพรจากเจ้าฟ้าหญิง เมื่อวันพระราชทานน้ำสังข์สมรสนั้น ยังก้องอยู่ในความทรงจำของคู่บ่าวสาว

“...ฟ้าหญิงเกิดมามีกรรม ฉะนั้น ขอให้เธอมีลูกชายนะจ๊ะ”

บัดนี้ คู่รักที่สมหวังทั้งสองก็ยังติดตามถวายงานสมเด็จเจ้าฟ้าฯ อยู่ตลอดด้วยความภักดี และสำนึกอยู่เสมอแล้วว่าหากไม่มีพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทั้งสองก็คงไม่ได้ครองคู่กันมาอย่างผาสุกตราบจนทุกวันนี้

น่าประหลาดที่สุดที่ลูกของข้าราชบริพารสองสามีภรรยาคู่นั้นเป็นผู้ชายทุกคนสมดังพรพระราชทาน จนต่อมา ข้าฯ ฝ่ายหญิงไปกราบทูลเย้าว่า

“สมเด็จฯ เพคะ หม่อมฉันมีแต่ลูกชาย”

“อ้าว...ถ้าอย่างนั้นฟ้าหญิงให้พรใหม่ ขอให้มีลูกสาวบ้างก็แล้วกัน” เจ้าฟ้าหญิงรับสั่งตอบทันที

ข้าราชบริพารท่านนั้นก็รีบกราบทูลปฏิเสธพัลวัน

“หม่อมฉันแก่แล้วเพคะ ไม่เอา...ไม่มีลูกแล้วเพคะ”

“ถ้าอย่างนั้นก็ขอให้ได้หลานสาว”

และแล้วพรพระราชทานก็เป็นจริงอีกตามเคย ข้าราชบริพารทั้งสองได้หลานคนแรกเป็นหลานสาวสมใจปรารถนา

ในเมื่อทรงถือว่าสุขและทุกข์ของข้าราชบริพาร ก็คือสุขและทุกข์ของพระองค์เอง ฉะนั้น สิ่งใดที่จะบำรุงความสุขสำราญ และช่วยปัดเป่าความทุกข์ของข้าในพระองค์ได้ สิ่งนั้นย่อมทรงทำ และทรงเลือกที่จะทำเสมอ นี่คือธรรมชาติของน้ำพระทัยราชนารีทั้งสองพระองค์

ใครที่ได้เป็น ‘ข้า’ ของ ‘เจ้านาย’ ที่มีน้ำใจเยี่ยงนี้ ถือได้ว่าเป็นบุญตัวอย่างสูงสุด

ตอนที่ ๑๑
กลิ่นหอมแห่งความดี

เมื่อสองพันห้าร้อยกว่าปีก่อน พระสาวกท่านหนึ่งนามว่า ‘พระอานนท์’ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลถาม ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กลิ่นหอม...ฟุ้งไปแต่ตามลมอย่างเดียว ฟุ้งทวนลมไปไม่ได้...แต่กลิ่นหอมชนิดที่ฟุ้งไปตามลมก็ได้ ฟุ้งทวนลมไปก็ได้ ฟุ้งไปทั้งตามลมและทวนลมก็ได้ ยังจะมีอยู่หรือ”

“ดูกรอานนท์ กลิ่นหอมที่ฟุ้งไปตามลมก็ได้ ฟุ้งไปทวนลมก็ได้ ฟุ้งทั้งไปตามลมและทวนลมก็ได้ มีอยู่ฯ”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสตอบพระอานนท์ผู้เป็นพุทธอนุชา ทรงอธิบายว่า ‘กลิ่นสัตบุรุษ’ อันหมายถึงกลิ่นหอมคุณงามความดีของคนดี ผู้ยึดมั่นในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ และหมั่นรักษา ‘เบญจศีล’ อยู่เป็นนิจนั่นแหละ ย่อมหอมทวนกระแสลม เฟื่องฟุ้งไปได้ทุกทิศ

ถึงกระแสแห่งกาลเวลาได้ล่วงผ่านไปนานหนักหนาแล้ว แต่กระแสความแห่งธรรมะข้อนี้ก็ยังเป็นจริงอยู่เสมอ โดยเฉพาะในสายตาของคนไทยผู้มี ‘เจ้านาย’ เป็นตัวอย่างของสัตบุรุษผู้มีกลิ่นหอมของคุณงามความดีเฟื่องฟุ้งขจรขจายไปทุกทิศ ไม่ว่าจะตามหรือว่าทวนกระแสลม

ถ้ามีใครสักคนถามขึ้นว่า สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ กับพระชนนีนั้น ทรงเคร่งครัดและซาบซึ้งในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามากเพียงไร การตอบอธิบายเป็นเนื้อถ้อยกระทงความด้วยปากคำบอกเล่า คงจะไม่กระจ่างแจ้งและครบถ้วนเท่ากับการที่ผู้สงสัยคนนั้น จะได้ลองใช้ดวงตาและดวงใจของตนเอง เพ่งพินิจพระจริยวัตร การวางพระองค์ ตลอดจนพระกรณียกิจน้อยใหญ่ที่ทรงบำเพ็ญตลอดช่วงพระชนมชีพที่ผ่านมา

อย่างน้อย ข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิดทุกคน ก็สามารถยืนยันได้ และเห็นประจักษ์ได้เหมือนกันว่า เจ้าฟ้าหญิงกับพระนางเจ้าสุวัทนาฯ คือสาธุชนที่แท้จริงในสายตาของพวกเขา

“สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเป็นผู้บริสุทธิ์ สะอาดทั้งพระกาย พระหฤทัย และพระวาจา ไม่มีใครเคยได้ยินพระวาจาอันก้าวร้าวหยาบคายออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์เลยสักครั้งเดียว ...ทรงรับการถวายพระอภิบาลมาอย่างสมเด็จเจ้าฟ้าฯ แท้ๆ ทำให้ไม่ทรงรู้จักคำที่ไม่สุภาพทุกประเภท

...ทรงปฏิบัติตามหลักธรรมะประจำตัวของผู้เป็นใหญ่ โดยมิได้ทรงเสแสร้ง หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า โดยมิได้ทรงรู้สึกพระองค์เลย ว่าพระจริยวัตรที่ทรงปฏิบัติอยู่นั้น คือทรงปฏิบัติตามหลักแห่งทศพิธราชธรรมนั่นเอง”

ท่านผู้หญิงดุษฎีมาลา มาลากุลฯ บันทึกถึงพระจริยวัตรอันงดงามของเจ้าฟ้าหญิงไว้ด้วยความชื่นชม

มีหลายคนกล่าวในทำนองเดียวกันว่าท่านผู้หญิงดุษฎีมาลาฯ นั้นเป็นผู้ใหญ่ที่มีความสามารถสูง ทำงานเร็ว และเฉียบขาด จนถึงขั้น ‘ดุ’ เพื่อให้ผลของงานออกมาดีที่สุดหาที่ติมิได้ ทำให้หลายคนถึงกับรู้สึกหวาดเกรง

อัธยาศัยเช่นนี้ เป็นที่ทราบไปถึงพระเนตรพระกรรณของเจ้าฟ้าหญิงด้วยเหมือนกัน ท่านผู้หญิงเล่าต่อไปถึงพระโอวาทที่ได้รับพระราชทานมาใส่เกล้าใส่กระหม่อม

"...ทรงสอนข้าพเจ้าไว้ด้วยว่า 'โทสะนั้นเหมือนไฟ เช่นตะเกียงที่จุดไฟ ถ้าเกิดขึ้นรุนแรงเมื่อใด ก็ให้ระงับเสีย เหมือนเราดับตะเกียง คือค่อยๆ หรี่ตะเกียงลง แล้วโทสะก็จะดับหายไปเอง'..."

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เป็นเจ้านายที่มีโอกาสได้ทรงสั่งสม 'ทานบารมี' อยู่เสมอ โดยเฉพาะ 'อภัยทาน' อันเป็นทานที่สละให้ได้ยากยิ่ง ตั้งแต่พระชนมายุยังไม่มาก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ผู้ทรงเป็นร่มโพธิ์ไทรได้เสด็จสวรรคตจากไปแล้ว ผู้มีจิตไม่สะอาดก็เข้ามาเบียดเบียนความผาสุกของสองแม่ลูกคู่นี้อยู่เนืองๆ แต่กระนั้น ก็ทรงทำพระทัยได้ และทรงยอม 'ถวาย' หรือ 'ประทาน' อภัยทานแจกจ่ายไปด้วยพระขันติธรรมและพระการุณยธรรมอันสูงส่ง

ถึงวันเวลาอันน่าอึดอัดคับพระทัยจะผ่านพ้นไปด้วยพระบารมีปกเกล้าฯ ของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ รัชกาลที่ ๘ และรัชกาลปัจจุบัน ตลอดจนพระเมตตาอารีของเจ้านายผู้ใหญ่ที่มีน้ำพระทัยงามหลายพระองค์ ทว่าอคติในใจคนบางคนก็ไม่ได้ลบเลือนไปง่ายๆ ผู้ที่ดูหมิ่นดูแคลนว่าพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเป็นเพียง 'สามัญชน' มาก่อน ก็ยังหลงเหลืออยู่ คนช่างนินทาว่าร้ายก็ยังมี

ข้าในพระองค์ของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เล่าไว้ว่า

"...เสด็จฯ ทรงแสดงพระอัธยาศัยอ่อนน้อมเสมอ โดยเฉพาะกับเจ้านายบางองค์ ถึงแม้ตามลำดับแล้ว เสด็จฯ จะมีพระยศสูงกว่า แต่ถ้ากับเจ้านายที่ทรงถือชาติกำเนิดนักหนา เสด็จพระนางฯ ก็ทรงยอมถึงกับประทับราบหรือหมอบกราบก็ทรงทำ...

ถึงเราเป็นข้า แต่เห็นแล้วก็อดน้อยใจแทนเจ้านายไม่ได้...

เสด็จพระนางฯ ไม่ทรงเคยปริพระโอษฐ์แสดงความคับแค้นพระทัยออกมาเลยสักคำ ทรงกลั้วกลืนความรู้สึกทั้งหมดลงไป ข่มไว้ในพระทัยและนิ่งอย่างเดียว..."

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมีโอกาสได้ซึมซับน้ำพระทัยของพระชนนี ผู้ทรงบำเพ็ญ 'อภัยทาน' อย่างสม่ำเสมอ มาเป็นพระอุปนิสัยประจำพระองค์ นับแต่ยังทรงพระเยาว์ จนถึงเวลาที่ทรงเจริญพระชนมายุเป็นผู้ใหญ่ ก็ทรงมี 'ขันติ' คือความอดทนอดกลั้น และ 'โสรัจจะ' ความเสงี่ยม ทรงรู้จักวิธีทำพระทัยให้สบายได้เสมอ

ธรรมะของพระพุทธองค์สามารถทำให้เจ้าฟ้าหญิงทรงบำเพ็ญอภัยทานและทรงระงับพระทัยให้สงบงาม จนเรื่องร้ายกลายเป็นเรื่องขำขันได้ แม้ว่าเหตุการณ์อันน่าประหวั่นพรั่นพรึงนั้น เป็นภัยเกือบถึงพระชนมชีพ

"...แต่ว รถของฟ้าหญิงถูกสิบล้อพุ่งมาชนตรงทางแยก ฟ้าหญิงเห็นดาวระยิบระยับเลย มีเพชรร่วงกราวเต็มหัวฟ้าหญิงกับแม่ก๊ะไปหมด"

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเล่าด้วยพระสุรเสียงขบขันปนพระสรวล เกี่ยวกับอุบัติเหตุรถบรรทุกพุ่งมาชนรถยนต์พระที่นั่งอย่างแรง ถึงกับหมุนคว้างอยู่กลางถนนเพชรเกษม ระหว่างที่ขบวนเสด็จกำลังมุ่งหน้าไปตำหนักพัชราลัย หัวหิน

คุณสะอาดโฉมฯ ย้อนระลึกถึงถึงปฏิกิริยาของตนเมื่อหลายสิบปีก่อนตอนที่ได้ยินข่าวนี้ว่า

"ดิฉันฟังแล้วก็ตกใจ ตายแล้ว นี่อันตรายมาก ชนแรงมากนะคะ ถึงกับกระจกรถพระที่นั่งแตกละเอียด กระจกรถแตกเป็นเม็ดๆ ร่วงใส่ทั้งสองพระองค์

...สมเด็จฯ กลับทรงพระสรวลและทรงมองเป็นเรื่องขบขันได้ ไม่ได้ทรงถือโกรธคนขับรถสิบล้อที่ฝ่ามาชนเลย ดิฉันส่ะนับถือน้ำพระทัย

ยังดีที่ทั้งสองพระองค์ไม่ทรงเป็นอะไร แต่พวกเราฟังแล้วใจหายใจคว่ำกันหมด..."

นับแต่ปีแรกที่เสด็จกลับประเทศไทย มาทรงบำเพ็ญพระกุศลถวายล้นเกล้าล้นกระหม่อมที่วัดบวรนิเวศฯ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนีได้เสด็จไปทรงนมัสการ 'สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์' พระราชอุปัธยาจารย์ในรัชกาลปัจจุบัน

ครั้งนั้น สมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ ได้ถวายพระโอวาทไว้สั้นๆ เป็นเครื่องกำกับพระสติ ว่า

"...ถ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะทรงทำอะไร ต้องหักพระทัยว่าเกิดมาเป็นลูกเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน ต้องมีความอดทนอดกลั้นในสิ่งต่างๆ..."

เจ้าฟ้าหญิงทรงมีความอดทนอดกลั้นต่อความสุขและความทุกข์ที่เข้ามากระทบพระทัยได้เสมอ สมดังพระโอวาทที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ ถวายไว้ในทุกสถาน

"แสงพระธรรมล้ำลบซึ่งแสงสูรย์
ซ้ำประมูลแสงสง่ากว่าแสงแข
ผู้เที่ยงธรรมสารีไม่มีแพ้
ฤๅว่าแม้พบภยันไม่พรั่นภัย"

('สามัคคีเสวก' พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงอบรมให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีพระทัยโน้มไปในทางพระศาสนาอย่างเคร่งครัด ก่อนจะทรงแสดงอะไรออกมาไม่ว่าจะทางกายหรือวาจา จะต้องผ่านกรองแห่งธรรมะที่คอยกำกับพระทัย

(๑) ทั้งสองพระองค์ขณะเฝ้าสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์
(๒) ทุกครั้งที่เสด็จไปถวายผ้าพระกฐิน จะทรงนำสิ่งของไปพระราชทานแก่ราษฎรที่มาเฝ้ารับเสด็จอย่างทั่วถึง
(๓) ถ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทอดพระเนตรเห็นพระพุทธปฏิมาประดิษฐานอยู่ ณ ที่ใด จะเสด็จตรงเข้าไปทรงคมหรือทรงกราบอย่างนอบน้อมเสมอ
(๔) ทรงนมัสการพระประธานในพระอุโบสถวัดวชิรธรรมสาธิต
(๕) พระราชทานพระอนุเคราะห์ในการอุปสมบทของกุลบุตร
(๖) ทรงสรงน้ำพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน

ตั้งแต่เจ้าฟ้าหญิงทรงจำความได้ ก่อนเข้าบรรทม พระชนนีจะทรงสอนให้ทรงสวดมนต์ไหว้พระ เป็นประจำทุกค่ำคืน

การสวดมนต์ จึงเป็นพระกิจวัตรที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงทำทุกวันอย่างขาดไม่ได้ ไม่ว่าจะประทับอยู่ที่ใด จะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่หรือไม่ ก็ทรงน้อมพระวรกายลงกราบด้วยพระทัยที่เข้าถึง 'พระรัตนตรัย' เป็น 'สรณะ' ที่พึ่งที่ระลึกได้เสมอ

ส่วนพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เอง ก็ทรงได้ชื่อว่าเป็น 'ผู้ไม่ประมาทในบุญกิริยา' คือทรงขวนขวายที่จะบำเพ็ญพระกุศลอย่างต่อเนื่องอยู่ตลอด ทั้งในกิจการพระศาสนา และสาธารณประโยชน์

หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่าประทานมหาดเล็กไว้เกี่ยวกับความไม่ตระหนี่ในการทำบุญของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ

"เมื่อสร้าง 'องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก' หรือ 'พ.ส.ล.' ขึ้นในประเทศไทยใน พ.ศ.๒๕๐๘ ฉันกราบทูลว่ายังขาดงบที่จะจัดหาโต๊ะหมู่บูชา ชุดใหญ่ไว้ประจำห้องประชุม เป็นหมู่พระพุทธ หมู่พระธรรม และหมู่พระสงฆ์ ซึ่งต้องใช้สตางค์มากถึง ๖ หมื่นบาท

...เสด็จพระนางฯ ทรงทราบเข้าก็รับสั่งในทันทีว่าทรงขอบริจาคทั้งหมด

เสด็จฯ ไม่เคยปฏิเสธการทำบุญ ไม่เคยตระหนี่เรื่องการกุศล ถ้าเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระมงกุฎเกล้าหรือถ้าเป็นการบำรุงพระศาสนาทรงยินดีทำเสมอ"

อย่างไรก็ดี การบำเพ็ญพระกุศลของเจ้านายทั้งสองพระองค์นี้ บางครั้งก็อาจไม่ค่อยเป็นที่ทราบกันมากนักในหมู่สาธารณชน เพราะทรงพอพระทัยที่จะบริจาคให้โดยไม่จำเป็นต้องมีการป่าวร้องโฆษณาในลักษณะ 'ทำบุญเอาหน้า' อย่างที่หลายคนนิยมทำกัน ตรงกันข้ามกลับทรงเห็นว่าการทำความดีนั้น หากว่าคนอื่นเขาเล็งเห็นความดี เขาก็อนุโมทนาสรรเสริญกันเอง ไม่จำเป็นต้องอวดให้รู้แต่อย่างใด

พระจริยวัตรเช่นนี้ เตือนให้ระลึกถึงพระราชกระแสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน เกี่ยวกับการมุ่งมั่นทำดีอย่าง 'ปิดทองหลังพระ' ที่ว่า

"...การทำความดีไม่จำเป็นต้องอวดใครหรือประกาศให้ใครรู้ ให้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ และถือว่าความสำเร็จในการทำหน้าที่เป็นบำเหน็จรางวัลที่สมบูรณ์แล้ว...

ปิดทองไปข้างหลังพระเรื่อยๆ แล้วทองจะล้นออกมาที่หน้าพระเอง"

การถวายผ้ากฐินเป็นทานแก่พระสงฆ์ผู้จำพรรษาอยู่ในวัดใดวัดหนึ่งครบ ๓ เดือน เพื่อสงเคราะห์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบให้มีผ้านุ่งหรือผ้าห่มใหม่ จะได้ใช้ผลัดเปลี่ยนของเก่าที่จะขาดหรือชำรุด รวมถึงนำจตุปัจจัยไทยธรรมที่จำเป็นแก่สงฆ์ไปถวายเป็นสิ่งของบริวารนั้น เรียกว่า 'ทอดกฐิน' คือทอดหรือวางผ้าลงไปแล้วในท่ามกลางสงฆ์ อันนับเป็นมหากุศล

ยิ่งไปกว่านั้น กฐินยังนับได้ว่าเป็น 'กาลทาน' จำกัดเวลาให้ถวายได้เฉพาะใน 'กฐินกาล' คือหลังวันแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ เรื่อยไปจนถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ เท่านั้น ถ้าถวายก่อนหน้าหรือหลังจากนั้นไม่เป็นกฐิน โบราณท่านจึงถือเป็นบุญใหญ่ที่หาโอกาสทำได้ยาก

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ โปรดเสด็จไปทรงทอดกฐินเป็นประจำทุกปี ปีละ ๔-๕ วัด ในเทศกาลออกพรรษา

การพระกุศลถวายผ้าพระกฐินของเจ้าฟ้าหญิง แบ่งเป็น ๓ ส่วน กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญ 'พระกฐินหลวง' ไปถวายตามพระอารามสำคัญ ๑ แห่งในจำนวน ๑๖ แห่งที่พระมหากษัตริย์ทรงกำหนดไว้ เป็นส่วนแรก งานพระกฐินหลวงที่เจ้าฟ้าหญิงเสด็จแทนพระองค์ไปบ่อยครั้งคือที่วัดพระปฐมเจดีย์ ซึ่งมีพระบรมราชสรีรางคารของ 'ทูลกระหม่อมก๊ะ' บรรจุอยู่

อีกส่วนหนึ่ง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะทรงขอรับพระราชทานผ้าพระกฐินจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรียกว่า 'พระกฐินพระราชทาน' ซึ่งจะทรงอัญเชิญไปทอดถวายตามพระอารามหลวงทั้งในพระนครและหัวเมือง

ส่วนสุดท้ายจะมีอีกสองสามวัดซึ่งทรงจัดเครื่องกฐินและเลือกวัดด้วยพระองค์เองเรียกว่า 'พระกฐินส่วนพระองค์' จำพวกนี้จะทรงเลือกวัดราษฎร์ที่ยากจนและอยู่ในหัวเมืองไกลๆ หรือในท้องที่ที่ผู้คนเข้าไปไม่ค่อยถึง เข้าข่ายที่จะกลายเป็นวัดที่ไม่มีใครจัดกฐินไปทอดถวายจนเกือบจะพ้นกฐินกาล ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า 'กฐินตกค้าง'

มหาดเล็กเล่าถึงวิธีการเลือกวัดที่เหมาะสมไว้อย่างน่าสนใจ

"...เสด็จพระนางฯ จะโปรดให้คนในวังนี่แหละครับ ไปสำรวจหาวัดที่โทรมมากหรืออยู่ในถิ่นกันดาร บางทีรถยังเข้าไม่ถึงเลยครับ ต้องนั่งเรือหางยาวเข้าคลองไปดูกัน

...ไปแล้วก็เก็บข้อมูลมาเล่าถวายว่าสมควรจะได้รับพระอุปการะอย่างไร ควรจะเสด็จไปทรงทอดกฐินเพื่อหาเงินรายได้มาช่วยเหลือวัดนั้นๆ หรือไม่

โปรดที่จะเสด็จไปทำบุญกับวัดที่จนหรือไม่ก็ไม่มีใครเหลียวแลจริงๆ ครับ..."

การเสด็จไปทรงทอดกฐินนี้ได้ประโยชน์หลายสถาน ทั้งสองพระองค์ทรงกำหนดเป็นประเพณีที่จะทรงปฏิบัติทุกปีไม่ใช่เพื่อการพระศาสนาแต่อย่างเดียว หากแต่ทรงถือโอกาสนั้น เสด็จไปทรงเยี่ยมราษฎรในภูมิภาคต่างๆ ด้วย เวลาเสด็จไปทอดกฐิน พระองค์ไม่ได้ทรงนำ

ไปเฉพาแต่เครื่องบริขารสำหรับพระสงฆ์ หากแต่ยังทรงนำผ้าห่มกันหนาว ยาสามัญประจำบ้าน ชุดนักเรียน อุปกรณ์การเรียน ไปพระราชทานแก่ชาวบ้านย่านนั้นอย่างทั่วถึง เป็นอันรู้กันว่าช่วงเดือนตุลาคมถึงต้นพฤศจิกายน เมื่อเจ้าฟ้าหญิงเสด็จไปถวายผ้าพระกฐินตามหัวเมืองเมื่อใด เมื่อนั้นจะมีราษฎรมาเฝ้ารับพระกรุณากันอย่างเนืองแน่นทุกที่

น่าเสียดายที่เทคโนโลยีการสื่อสารมวลชนในยุคก่อนยังไม่ก้าวหน้านัก และการเสด็จไปตามหัวเมืองทั้งใกล้และไกลเป็นประจำทุกปี เพื่อทรงบำเพ็ญพระกุศลและทรงเยี่ยมราษฎรนั้น ทั้งสองพระองค์ก็ไม่เคยโปรดให้มีช่างภาพโทรทัศน์ติดตามไปทำข่าวในพระราชสำนัก เพราะทรงเกรงจะเป็นการลำบากและสิ้นเปลือง ข่าวของทั้งสองพระองค์จึงไม่มีในลักษณะภาพยนตร์หรือวีดิทัศน์ให้ได้เห็นกันบ่อยนัก แต่ก็ยังดีที่มีภาพนิ่งถ่ายไว้เป็นหลักฐานอยู่ไม่น้อย

'ลุงสี' มหาดเล็กเก่าแก่ประจำวังรื่นฤดี เล่าถึงเหตุการณ์ในการเสด็จทอดกฐินทางชลมารคครั้งหนึ่งไว้อย่างสนุกสนาน

"...มีอยู่ปีหนึ่ง เสด็จทอดกฐินวัดดงมูลเหล็ก สมัยนั้นฝั่งธนฯ ยังเป็นสวนทั้งนั้นครับ วัดนี้อยู่ในซอกซอยเข้าถึงลำบาก ปีนั้นเลยเสด็จทางเรือ ใช้เรือ กร.๗๐๙ ของกองทัพเรือ เป็นเรือใหญ่ทีเดียว...

ปรากฏว่าชาวบ้านมาเฝ้ารับเสด็จกันมืดฟ้ามัวดินครับ แห่แหนรับเสด็จอันเอิกเกริก จัดแข่งเรือถวายให้ทอดพระเนตร มีฟ้อนรำสมโภชพระกฐินกันสนุกสนาน สมเด็จฯ กับเสด็จฯ ก็เลยทรงสนุกไปด้วย ประทับอยู่ร่วมทอดพระเนตรทุกรายการ แถมยังทรงเยี่ยมราษฎรต่ออย่างทั่วถึง พระราชทานของให้ชาวบ้านทุกคนด้วยพระหัตถ์ ทรงเตรียมของแจกเป็นลังๆ เลยนะครับ ...ผู้ชายได้ผ้าขาวม้า ผู้หญิงได้ผ้าถุง

...กว่าจะเสด็จกลับก็ได้เวลาน้ำขึ้นพอดี น้ำขึ้นสูงมาก ทำไงล่ะทีนี้ เสากระโดงเรือลอดผ่านสะพานพระราม ๖ ไม่ได้

สมเด็จฯ กับเสด็จฯ ก็ประทับรอให้ปล่อยน้ำเข้าท้องเรือ เพื่อให้เรือเพียบลงให้ลอดสะพานได้ ...รออย่างพระทัยเย็นเป็นชั่วโมงๆ พอผ่านไปได้ ก็ต้องค่อยๆ ปล่อยน้ำออกจากท้องเรืออีก

...นานนักก็ชักจะไม่ไหว เลยเวลาเสวย ลงท้ายวันนั้นเลยประทับเสวยพระกระยาหารที่ทหารเรือจัดถวายในเรือนั่นแหละ เจ้านายทรงพระสำราญครับ เหมือนได้เสด็จประพาสปักนิก"

งานบุญอีกงานหนึ่งที่ประทับใจ 'ลุงสี' เพราะได้ประจักษ์ถึงน้ำพระทัยอันงดงามของเจ้าฟ้าหญิงต่อราษฎร

"...หม่อมหลวงปิ่นฯ ทูลเชิญเจ้านายไปยกช่อฟ้าวัดที่อยุธยา ผมจำชื่อวัดไม่ได้แล้ว ...ตามเคยครับ คนมารอเฝ้ากันเนืองแน่นมาก สมเด็จฯ ท่านเห็นอย่างนั้นไม่ยอมเสด็จกลับครับ ทรงขอเยี่ยมราษฎรให้พวกเขาชื่นใจ ไม่ผิดหวังที่มารอกันอยู่นานๆ

ทราบเลยว่าต้องทรงอดทนมากเพราะร้อนก็ร้อน หิวก็หิว ...รับสั่งกับคนโน้นคนนี้อย่างทั่วถึง จนเลยเที่ยง

...เชื่อมั้ยครับว่าเลยเวลาเสวยไปถึง ๒ ชั่วโมงเต็มๆ กว่าจะเสด็จกลับได้ก็บ่าย ๒ โมง แทนที่จะกริ้ว กลับกลายเป็นว่าทรงพระสำราญมากที่ได้อยู่กับประชาชน..."

ตั้งแต่เสด็จนิวัตประเทศไทย อาจกล่าวได้ว่าสถานที่ที่เจ้าฟ้าหญิงเสด็จไปบ่อยที่สุด คือ 'วัด' และที่เสด็จไปไม่ใช่เพราะจำพระทัยเสด็จ หากแต่ว่าโปรดที่จะเสด็จ ไม่ว่าจะเสด็จไปจังหวัดไหน ต้องทรงหาโอกาสแวะตามพระอารามสำคัญของจังหวัดทุกจังหวัด หรือบางทีก็เสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนวัดราษฎร์เล็กๆ ที่ไม่มีใครสนใจ

ทั้งภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ เรียกได้ว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เสด็จไปทรงนมัสการปูชนียสถานสำคัญมาเกือบจะครบทุกแห่งแล้ว สถานที่สำคัญๆ ซึ่งผู้ตามเสด็จจดจำได้แม่นยำก็มีพระพุทธบาท สระบุรี, พระพุทธฉาย สระบุรี, พระแท่นดงรัง กาญจนบุรี, พระสมุทรเจดีย์ สมุทรปราการ, พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช, พระบรมธาตุไชยา สุราษฎร์ธานี ฯลฯ

แม้แต่วัดของคณะสงฆ์จีนนิกาย เช่น วัดโพธิ์แมนคุณาราม ก็เสด็จไปทรงบำเพ็ญพระกุศล

เวลาเจ้าฟ้าเจ้านายเสด็จผ่านปูชนียสถานสำคัญของแผ่นดินนั้น มีราชประเพณีอย่างหนึ่งคือ ไม่พึงเสด็จผ่านเลยไปเฉยๆ หากไม่เสด็จเข้าไปทรงสักการะภายในวัด อย่างน้อยก็จะทรงหยุดรถหรือเรือพระที่นั่งแวะจุดธูปเทียนแล้วทรงจบพระหัตถ์นมัสการ พระราชทานให้ข้าหลวงหรือผู้ว่าราชการจังหวัดนั้นๆ เชิญไปสักการะภายใน ทั้งนี้ เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนีทรงปฏิบัติตามราชประเพณีดังกล่าวอย่างเคร่งครัด

บางแห่งก็ทรงอุทิศทรัพย์หรือสิ่งของล้ำค่าถวายไว้เป็น 'อามิสบูชา' ด้วย

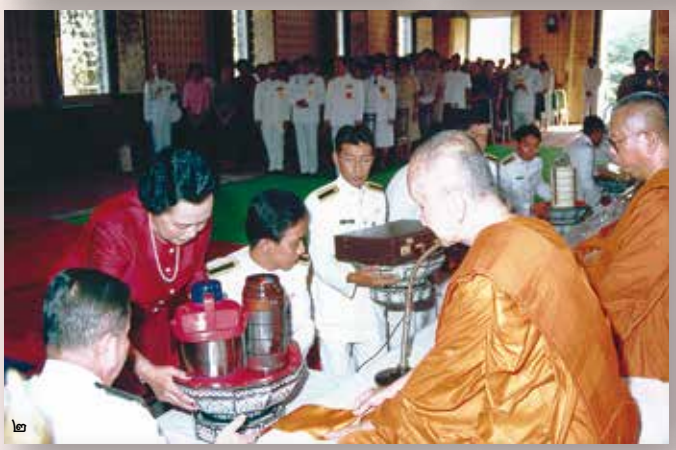
ผู้ที่ได้ไปนมัสการพระพุทธชินราช ที่จังหวัดพิษณุโลก ก็จะได้เห็น 'ต้นไม้ทอง–ต้นไม้เงิน' คู่ใหญ่สูงเกือบหนึ่งฟุต ทำด้วยทองคำและเงินแท้งดงามจับตา ฐานประดับอักษรพระนาม พ.ร. ลงยา มีครอบแก้วเข้าชุดกัน สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงนำไปถวายไว้เป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธปฏิมาองค์สำคัญของแผ่นดิน

ขึ้นเหนือไปอีก ถึงดินแดนล้านนา ปูชนียสถานสำคัญๆ ทุกแห่ง เช่น พระบรมธาตุดอยตุง, พระบรมธาตุดอยสุเทพ, วัดสวนดอก, วัดพระสิงห์, วัดถ้ำเชียงดาว, พระธาตุหริภุญไชย ฯลฯ ก็ล้วนได้เสด็จไปทรงนมัสการมาแล้วทั้งนั้น โดยเฉพาะ 'พระธาตุลำปางหลวง' ในจังหวัดลำปาง ซึ่งชาว

๑

๔

๕

๒

๖

๓

๗

๘

(๑) ทรงวางศิลาฤกษ์อุโบสถวัดบางลี่เจริญธรรม จังหวัดราชบุรี

(๒) ทรงประเคนเครื่องบริขารกฐินแด่พระธรรมปาโมกข์ (นพ องฺกุรปญฺโญ) เจ้าอาวาสวัดธาตุทอง

(๓) ทรงโปรยดอกไม้ถวายเป็นพุทธบูชาบนพระแท่นปฐมเทศนา ในพระวิหารด้านทิศตะวันออก พระปฐมเจดีย์

(๔) ทรงยกช่อฟ้า

(๕) ทรงบำเพ็ญพระกุศลถวายพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ณ พระวิหารวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

(๖) ทรงเวียนเทียนประทักษิณรอบองค์พระปฐมเจดีย์ ในวันมาฆบูชา

(๗) (๘) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงถึงพร้อมด้วย “อปจายนธรรม” คือความอ่อนน้อมถ่อมตน โดยเฉพาะต่อพระภิกษุสงฆ์ผู้สืบทอดพระศาสนา

ล้านนาถือกันว่าเป็นพระธาตุประจำปีฉลู ซึ่งเป็นปีประสูติ เจ้าฟ้าหญิงได้เสด็จไปทรงสักการะหลายครั้ง

ครั้นถึงวันบูชาพิเศษ เช่น มาฆบูชา วิสาขบูชา ตอนเช้าก็จะเสด็จลงทรงบาตร และเสด็จไปทรงเวียนเทียนประทักษิณรอบเจดียสถานในตอนเย็นเป็นประจำ ที่เสด็จไปบ่อยคือพระปฐมเจดีย์ ข้าราชบริพารที่เคยตามเสด็จเล่าไว้ ว่า

"...ตามเสด็จไปเวียนเทียนที่พระปฐมเจดีย์นี่เหนื่อยจริงๆ ค่ะ ไหนจะขึ้นบันไดชันๆ ไหนจะเดินรอบองค์พระซึ่งใหญ่โตขนาดนั้นถึง ๓ รอบ แต่เจ้านายทรงพระดำเนินเก่งค่ะ สมเด็จฯ โปรดเสด็จไปนำสวดมนต์และเวียนเทียนทุกวันมาฆะ

คนนครปฐมได้รับเสด็จกันบ่อย เรียกได้ว่าเหมือนจังหวัดของท่านเลยทีเดียว วัดในนครปฐมนี่เสด็จมาแล้วแทบทุกวัด...วัดพระประโทณฯ วัดไร่ขิง วัดวังน้ำขาว วัดไผ่ล้อม..."

ใครที่มีโอกาสได้ขึ้นไปบนตำหนักชั้น ๒ ของวังรื่นฤดี พอพ้นอัฒจันทร์ขั้นบนสุด ก็จะได้แลเห็นโต๊ะหมู่บูชาเรียงรายอยู่หลายชุด ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ องค์เล็กบ้างใหญ่บ้าง เบื้องหน้าทอดเครื่องบูชาไว้อย่างงดงามพร้อมสรรพ เป็นมุมเล็กๆ ที่เจ้าฟ้าหญิงจะต้องเสด็จไปจุดธูปเทียน และทรงกราบนมัสการเป็นประจำทุกวัน

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงแลเห็นพระพุทธรูปเมื่อใด เป็นอันจะต้องทรงกราบอย่างนอบน้อมทุกครั้ง หลายต่อหลายคราว เมื่อเสด็จเข้าไปเยี่ยมบ้านของข้าหลวง หรือเสด็จไปตามห้างร้านบางแห่งซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ประจำบ้านหรือสำนักงานเพื่อเป็นสิริมงคล ก็เสด็จตรงเข้าไปทรงกราบเป็นสิ่งแรกที่ทรงทำก่อนอื่น

ถึงวันคล้ายวันประสูติ ก็มักโปรดให้สร้างพระเครื่ององค์เล็กๆ บางทีก็เป็นเหรียญ บางทีก็เป็นพระผง พระราชทานแจกจ่ายพระราชทานแก่ผู้มาร่วมงานอย่างทั่วถึง เพื่อเป็น 'พุทธานุสติ' กำกับไว้ไม่ให้เผลอตัวปล่อยใจก้าวล่วงเข้าไปสู่อบายมุข

ยิ่งไปกว่านั้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยังโปรดที่จะสร้างพระพุทธรูปเป็นการสืบอายุพระศาสนา เมื่อถึงวาระที่วันพระบรมราชสมภพของ 'ทูลกระหม่อมกี๊ะ' บรรจบครบ ๑๒๐ ปี ก็โปรดให้จำลอง "พระนิรโรคันตราย" ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงสถาปนาไว้เพื่อพระราชทานแก่วัดสำคัญฝ่ายมหานิกาย ในทำนองเดียวกับการพระราชทาน "พระนิรันตราย" ของรัชกาลที่ ๔ ไว้ประจำวัดฝ่ายธรรมยุติ

ที่ตำหนักชั้นบน นอกจากจะมีพระพุทธรูปเรียงรายอยู่เป็นจำนวนมากแล้ว ยังมีกระดาษโปสเตอร์ขนาดใหญ่ใส่กรอบกระจกบานโตติดไว้บนผนัง เป็นแผนผังอธิบาย 'สัมปโยคและสังคหนัย' อันเป็นหัวข้อที่ลึกซึ้งเพื่อพิจารณา 'จิต' ในการศึกษาพระอภิธรรม แผนผังนี้ไม่ได้มีไว้เพียงประดับข้างฝา หากแต่เจ้าฟ้าหญิงทรงศึกษาและเข้าพระทัยเป็นอย่างดี

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงโปรดปรานการสดับพระธรรมเทศนาและการศึกษาธรรมะเป็นชีวิตจิตใจ ทุกครั้งที่เสด็จไปทรงร่วมงานบำเพ็ญพระกุศลที่มีการถวายเทศน์ จะทรงสดับพระธรรมเทศนาด้วยพระกิริยาสงบเสงี่ยมและเอาพระทัยใส่ในเนื้อถ้อยกระทงความอย่าถี่ถ้วน

"ฟังแล้วจับใจ อยากจะอัดเทปนำไปเปิดฟัง" ทรงปรารภกับผู้ตามเสด็จในงานบำเพ็ญพระกุศลคล้ายวันสวรรคตรัชกาลที่ ๖ ในปีหนึ่ง ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

เมื่อข้าราชบริพารตระหนักว่าเจ้านายทรงเพลิดเพลินในทางธรรมอย่างยิ่งเช่นนี้ ก็เริ่มสรรหาหนังสือธรรมะมาให้ทรงบ้าง ทูลเกล้าฯ ถวายเทปสวดมนต์และพระธรรมเทศนาไว้ทรงเปิดฟังยามว่างจากพระภารกิจ

"ฟังธรรมะโดยกา- *ละเจริญคุณานนท์*
ข้อนี้แหละมงคล *อติเรกอุดมดี"*

('มงคลสูตร์คำฉันท์' พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

ต่อมา ข้าราชบริพารจึงกราบทูลแนะนำว่าน่าจะเสด็จไปทรงศึกษาธรรมะอย่างต่อเนื่องจริงจังกับพระมหาเถระที่ทรงนับถือมาเป็นเวลาช้านาน คือ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

เจ้าฟ้าหญิงทรงตอบรับคำกราบทูลแนะนำนั้นในทันที

นับแต่นั้นเป็นต้นมา ทุกสัปดาห์ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะเสด็จไปยังวัดบวรนิเวศฯ เพื่อประทับสนทนาธรรมกับสมเด็จพระญาณสังวรต่อเนื่องกันนานถึง ๑ ปี

ข้าในพระองค์เล่าถึงพระจริยวัตรในช่วงเวลานั้นไว้ว่า

"สมเด็จฯ เสด็จไปทรงสนทนาธรรมครั้งละนานๆ เป็นชั่วโมง ในที่นั้นมีพระสงฆ์ประจำอยู่อีกรูปหนึ่ง แล้วก็มีพลเอกประพัทธ์ฯ ราชองครักษ์

...สมเด็จญาณฯ ท่านถวายหนังสือธรรมะให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงหลายเล่ม เหมือนเป็น 'การบ้าน' ประจำสัปดาห์ สมเด็จฯ ก็ทรงนำกลับไปอ่านอย่างละเอียดทุกครั้ง ถ้าทรงสงสัย หรือไม่เข้าพระทัย ก็รับสั่งถามด้วยความสนพระทัยอย่างยิ่ง

เรื่องที่โปรดจะทรงซักถามคือเรื่องเกี่ยวกับกฎแห่งกรรม เรื่องนรกสวรรค์ เรื่องเกี่ยวกับการเกิดดับของชีวิต จิต เจตสิก รูป นาม อะไรทำนองนี้..."

จนกระทั่งสมเด็จพระญาณสังวรต้องเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจ ณ ประเทศออสเตรเลีย สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จึงไม่ได้เสด็จไปทรงศึกษาธรรมะกับ 'พระอาจารย์' อีก แต่กระนั้น ก็ยังทรงปรารถนาจะได้ศึกษาธรรมะอย่างต่อเนื่อง จึงโปรดให้ 'นางถวิล อภัยภูมินารถ' ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้าน 'พระอภิธรรม' มาถวายการสอนเป็นประจำทุกวันอังคาร ตราบจนอาจารย์ถวิลฯ มีสุขภาพไม่อำนวย จึงได้งดไป

'ฟังธรรมตามกาล' จึงเป็น 'มงคล' อีกข้อหนึ่งซึ่งเจ้าฟ้าหญิงทรงปฏิบัติได้อย่างสมบูรณ์

คนที่มีโอกาสได้พิจารณาถึงพระจริยวัตรของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ อย่างถี่ถ้วน จะเห็นได้ว่าทรงเป็นพุทธมามกะที่ยอดเยี่ยม คือไม่ได้ทรงบำเพ็ญบุญแต่เฉพาะในส่วนการให้ 'ทาน' หากแต่ยังทรงรักษา 'ศีล' ได้อย่างครบถ้วน และทรงเจริญ 'ภาวนา' เพื่อให้เกิดพระปัญญาบารมี นับเป็น 'ปฏิบัติบูชา' แด่พระรัตนตรัย ที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญไว้ว่าประเสริฐยิ่งกว่าการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ

กาลเวลาล่วงผ่านไป พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงเจริญพระชนมายุสูงขึ้นทุกวันๆ จนเข้าสู่เขตชรา พระอนามัยก็เริ่มทรุดโทรมลงเป็นลำดับ แต่น้ำพระทัยมุ่งมั่นที่จะทรงบำเพ็ญพระกุศลไม่เคยลดน้อยถอยลง มีแต่จะยิ่งเพิ่มพูนขึ้น เพราะทรงเล็งเห็นได้ว่า 'บุญ' จะเป็นสิ่งเดียวเท่านั้นที่ทรงนำติดพระองค์เป็น 'เสบียง' ไปได้ในวันข้างหน้า

คงเป็นเพราะศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาของราชนารีทั้งสองพระองค์ที่ไม่เคยจืดจางหรือคลอนแคลนนี่เอง ทำให้เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี ทรงเห็น 'ทางออก' ที่จะทรงนำพระองค์ก้าวผ่านปัญหาและอุปสรรคไปได้โดยสวัสดี ตราบเท่าที่ทั้งสองพระองค์ก็ยังทรงยึดมั่นพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งทางพระทัยอยู่ทุกขณะจิต

"อันผู้ใดใฝ่ธรรมเปนเนืองนิตย์ และรู้จักข่มจิตไม่ย่อหย่อน
ปฏิบัติพร้อมพรั่งดั่งครูสอน คงไม่ต้องอนาทรและร้อนใจ
ปราชญ์สรรเสริญว่าธรรมเปนล้ำเลิศ สุดประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งน้อยใหญ่
ธรรมคุ้มผู้ประพฤติเปนธรรมไชร้ คงต้องได้ผลงามตามตำรา"

('สาวิตรี' พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

พระเกียรติคุณของเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนีที่ปรากฏแก่มหาชนทุกสารทิศในทุกวันนี้ หาใช่เกิดจากโฆษณาประชาสัมพันธ์ด้วยพระองค์เองไม่ แต่เกิดขึ้นด้วยผลแห่งน้ำพระทัยที่เพียบเพ็ญด้วยคุณธรรมซึ่งมีอยู่ประจักษ์ได้ และพิสูจน์ได้จริง ภายใต้ร่มเงาแห่งพระบวรพุทธศาสนาที่ทรงยึดถือเป็น 'เรือนใจ' ตลอดมา

"ดูกรอานนท์ สตรีหรือบุรุษในบ้านหรือนิคมใดในโลกนี้ ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นคนมีศีล มีกัลยาณธรรม มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีไทยธรรมเครื่องบริจาคอันปล่อยแล้ว มีมืออันชุ่ม ยินดีในการเสียสละ ควรแก่การขอ ยินดีในทานและการแจกจ่ายทาน อยู่ครองเรือน

...แม้เทวดาทั้งหลายก็กล่าวสรรเสริญคุณของเขา...

ดูกรอานนท์ กลิ่นหอมนี้นั้นแล ฟุ้งไปตามลมก็ได้ ฟุ้งไปทวนลมก็ได้ ฟุ้งไปทั้งตามลมและทวนลมก็ได้ ฯ

กลิ่นดอกไม้ฟุ้งทวนลมไปไม่ได้ กลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณา หรือกลิ่นกระลำพัก ก็ฟุ้งทวนลมไปไม่ได้ ส่วนกลิ่นสัตบุรุษทวนลมไปได้ เพราะสัตบุรุษฟุ้งไปทุกทิศฯ"

('คันธสูตร' พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๐ อังคุตตรนิกาย เอก–ทุก–ติกนิบาต)

บ ท ที่ ๙
เพชรของผองไทย

ตอนที่ ๑
ดวงแก้วที่จากไป

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงเป็นผู้มีพระสุขภาพแข็งแรงมาแต่ไหนแต่ไร นอกจากทรงผ่าตัดมดลูกครั้งหนึ่งสมัยยังประทับอยู่ในอังกฤษ ก็มิได้ประชวรหนักจนถึงต้องเข้าโรงพยาบาลอีก

พระองค์ทรงรักษาพระสุขภาพทั้งพระวรกายและพระทัยไว้ได้อย่างดี จึงมีพระอนามัยแข็งแรงมาจนพระชนม์ล่วงเข้าปัจฉิมวัย ทรงออกพระกำลัง ทำโน่นทำนี่สม่ำเสมอ ไม่หยุดนิ่งอยู่เฉยๆ นอกจากนี้พระกุศลที่ทรงบำเพ็ญเป็นประจำก็ทำให้พระทัยผ่องใสราบรื่น จึงเรียกว่าไม่มีโรคใดๆ มากล้ำกรายอยู่ยาวนานหลายสิบปี

อย่างไรก็ตาม ชื่อว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมชาติที่ไม่มีมนุษย์ผู้ใดหลีกเลี่ยงได้ แม้บุคคลผู้ประเสริฐเพียงใดก็ตาม ก็ตกอยู่ในสัจธรรมข้อนี้

เมื่อพระนางเจ้าสุวัทนามีพระชนมายุใกล้จะ ๗๐ พรรษา บ้านเมืองที่เคยสงบมานานร่วม ๒๐ ปี นับแต่เสด็จกลับจากอังกฤษ ก็เกิดความตึงเครียดขึ้น เริ่มตั้งแต่สงครามเวียดนามที่กลายมาเป็นศึกประชิดติดพันใกล้บ้านเกิดเมืองนอน ตามมาด้วยความขัดแย้งในรัฐบาลและประชาชนจนเกิดเหตุการณ์วันมหาวิปโยค ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ขึ้น และต่อมาด้วยเหตุการณ์นองเลือดที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙

ความทรงจำในอดีตของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ย้อนกลับไปถึงเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองในเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๕ ที่ทำให้พระบรมวงศานุวงศ์ใหญ่น้อยต้องประสบความผันผวนอย่างไม่มีพระองค์ไหนคาดคิดมาก่อน แม้แต่เจ้านายฝ่ายในที่มิได้เกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างพระองค์เองก็ต้องประทับอยู่หัวหินยาวนานไม่รู้กำหนดกลับ ต่อมาต้องทรงลี้ภัยเข้าไปประทับในพระบรมมหาราชวังอย่างกะทันหันเมื่อเกิดกบฏบวรเดช จนกระทั่งมีเครื่องบินตกลงมาในเขตพระราชฐานชั้นใน และทรงลี้ภัยอีกครั้งลงไปทางใต้ พร้อมด้วยพระธิดาน้อยซึ่งยังไม่ประสีประสาต่อความเป็นไปในบ้านเมือง

ความไม่สบายพระทัยต่อความผันผวนอย่างรุนแรงในเหตุการณ์บ้านเมือง ย้อนกลับมาอีกครั้งเมื่อทรงล่วงเข้าวัยชรา พระทัยซึ่งเคยเข้มแข็งมาตลอดก็อ่อนกำลังลง พร้อมกันนั้น โรคที่คนทั่วไปยังไม่รู้จักกันนักในยุคนั้น ก็เริ่มแทรกเข้ามา อย่างไรก็ตาม อาการในระยะต้นยังไม่บ่งชัด พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังมีพระสติพอจะทรงควบคุมไว้ได้ ไม่เป็นที่ผิดสังเกต นอกจากข้าราชบริพารใกล้ชิดบางคน

โรคนั้น ปัจจุบันรู้จักกันแพร่หลายขึ้นกว่าเมื่อก่อนมาก คือ “อัลไซเมอร์”

ในระยะต้น พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังคงควบคุมพระองค์ได้มาก โดยเฉพาะเมื่อเสด็จออกรับผู้มาเฝ้า ทรงต้อนรับอย่างปกติตลอดจนทรงปราศรัยด้วยความสุภาพอ่อนหวาน ดังที่ทรงทำเป็นประจำ จวบจนกระทั่งผู้เข้าเฝ้ากราบทูลลากลับไปด้วยความอิ่มอกอิ่มใจแล้ว นั่นแหละ จึงทรงปรารภกับคุณข้าหลวงผู้ใกล้ชิด ด้วยความไม่สบายพระทัยอย่างมาก

“เขาพกปืนเข้ามา ยิงทะลุเพดาน”

ในเมื่อผู้มาเฝ้า เป็นสุภาพสตรีสาว และเป็นถึงธิดาของอดีตนายกรัฐมนตรีผู้คุ้นเคยกับชาววังรื่นฤดีเป็นอย่างดี คุณข้าหลวงจึงตระหนักว่าเรื่องที่ทรงกังวลย่อมเป็นเรื่องเป็นไปไม่ได้ ร่องรอยกระสุนบนเพดานก็ไม่มีแต่อย่างใด แต่ก็สุดวิสัยที่จะกระโตกกระตากให้บุคคลภายนอกรู้นอกจากแพทย์ประจำพระองค์

นายแพทย์ได้ถวายยาเพื่อลดความตึงเครียดอยู่ช่วงเวลาหนึ่ง ต่อมาเมื่อเปลี่ยนแพทย์ พระโอสถขนานนี้ก็ถูกยกเลิกไป พระอนามัยทางสมองก็เริ่มเสื่อมถอยลงไปทีละน้อย แต่ทางพระวรกาย ก็ยังคงแข็งแรงช่วยเหลือพระองค์เองได้ตามปกติ

ในช่วงเวลานี้เอง พระนางเจ้าสุวัทนาฯ มีพระอาการคล้ายทรงถอยหลังกลับไปในอดีตในหลายๆ เรื่อง เช่นทรงเริ่มปฏิบัติต่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ราวกับพระธิดายังทรงพระเยาว์ ทรงกวดขันเอาพระทัยใส่ทุกย่างก้าว เหมือนเมื่อครั้งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยังมีพระชนม์ไม่กี่ขวบ จนกระทั่งเจ้าฟ้าหญิงทรงรู้สึกอึดอัด แต่ก็ทรงตระหนักถึงหน้าที่ “ลูกกตัญญู” จึงทรงอดกลั้นมิได้ปริพระโอษฐ์ หรือทรงแสดงปฏิกิริยาขัดขืนต่อต้านแต่อย่างใด

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยังทรงดำเนินชีวิตประจำวันต่อไปอย่างสงบ พอพระหฤทัยเพียงแค่ว่า ไม่มีผู้ใดมากีดขวางให้ทรงปฏิบัติพระกิจวัตรที่ทรงถือเป็นหน้าที่หลัก เช่นหน้าที่ต่อ ‘ทูลกระหม่อมก๊ะ’ เท่านั้นก็เพียงพอแล้ว

ความรักและผูกพันที่ลูกกตัญญูมีแต่แม่บังเกิดเกล้า ซึ่งเริ่มเจ็บป่วยออดๆ แอดๆ ด้วยโรคที่ไม่อาจรักษาได้หาย เป็นอย่างไร เห็นได้จากเหตุการณ์เล็กๆ เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๕๒๘ เมื่อหม่อมหลวงถวัลย์วดี เตวิทย์ ‘คนโปรด’ เมื่อครั้งประทับอยู่ที่อังกฤษ มาเฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เพื่อกราบทูลลาติดตาม ดร. พูนผล เตวิทย์ ผู้สามี ไปต่างประเทศ ขณะนั้น ดร.พูนผลฯ เพิ่งได้รับตำแหน่ง “ที่ปรึกษา” หรือ Councilor ณ สถานเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศบราซิล

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ รับสั่งกับหม่อมหลวงถวัลย์วดีฯ ว่า

“หนูใหญ่จะไปบราซิล ฟ้าหญิงอยากจะไปจัง แต่เป็นห่วงแม่ก๊ะ”

รับสั่งสั้นๆ แค่นี้ แต่ก็แจ่มแจ้งถึงความห่วงใยพระชนนี อันอยู่เหนือความสุขสำราญส่วนพระองค์ในเรื่องใดๆ

ความทรงจำในรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ เริ่มเสื่อมลงเป็นลำดับ กลายเป็นความสับสนและหลงลืมเข้ามาแทนที่ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่อาจทรงจำรหัสตู้นิรภัยส่วนพระองค์ได้อีก บางครั้งข้าหลวงก็ต้องใช้เวลายาวนานถึง ๒ ชั่วโมง ทำตามรับสั่งให้จัดสมุดบัญชีออมทรัพย์และสำเนาจดหมายกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระบรมราชานุญาตเสด็จไปประทับพักผ่อนที่หัวหิน ใส่สลับกันไปมาระหว่างกระเป๋าถือกระเป๋าเครื่องพระสำอาง

วันหนึ่ง เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นางสนองพระโอษฐ์มาเฝ้าดูพระอาการและความเรียบร้อยในวังรื่นฤดี เหมือนที่โปรดฯ ให้ปฏิบัติเป็นประจำ พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ก็ทรงกุลีกุจอจะเสด็จลงมารับนางสนองพระโอษฐ์ท่านนั้นด้วยพระอัธยาศัยไมตรีเหมือนเคย แต่ครั้นทรงย่างก้าวลงบันไดตำหนัก จู่ๆ ก็ทรงหยุดชะงัก แล้วประทับลงบนขั้นที่สี่หรือห้ากลางบันไดนั่นเองเป็นเวลานานสองนาน ก่อนจะทรงลุกขึ้นแล้วเสด็จลงไปถึงพื้นล่าง

พระอาการเช่นนี้ ทำให้นางสนองพระโอษฐ์ของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เริ่มตกใจว่ามีบางอย่างไม่ชอบมาพากลเสียแล้ว จึงแจ้งไปที่แพทย์ประจำพระองค์ และกราบทูลเชิญเสด็จไปตรวจพระอาการที่โรงพยาบาลศิริราช

ผลคือต้องประทับรักษาพระอาการ อยู่ถึง ๕ เดือน สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ต้องตามเสด็จไปประทับอีกห้องหนึ่งในโรงพยาบาลศิริราชด้วยเช่นกัน

เจ้าฟ้าหญิงทรงใช้เวลาว่างระหว่างประทับเฝ้าพระอาการ ‘แม่ก๊ะ’ ให้เกิดประโยชน์ ด้วยการเสด็จไปทอดพระเนตรการผ่าตัดของคนไข้หลายๆ คน ด้วยพระทัยใฝ่รู้ใฝ่ศึกษาอยู่เสมอ ผู้ที่คอยสนองพระประสงค์นำเสด็จไป ได้แก่ นายแพทย์อุดม โปษะกฤษณะ และนายแพทย์รุ่งธรรม ลัดพลี แพทย์ที่ทั้งสองพระองค์ทรงไว้วางพระทัยตลอดมา

ข้าหลวงเล่าถึงการเสด็จไปทอดพระเนตรการผ่าตัดไว้ว่า

“ป้าอิน (คุณอินทุประภา นิโครธวาณิช) เข้าผ่าตัดหลังช่วงนั้นพอดี ก็เสด็จไปทอดพระเนตร ไม่ทรงกลัว ตรงข้าม กลับสนพระทัยมากๆ ต่อมาเลยเสด็จไปทอดพระเนตรการผ่าตัดสมองเด็กอีกสองคน คนหนึ่งรอด อีกคนหนึ่งตาย”

ระยะนี้ แพทย์พบว่า พระนางเจ้าสุวัทนาฯ มีพระอาการติดเชื้อที่พระวักกะ (ไต) แม้ว่าพระอาการทุเลาลงจนเสด็จกลับวังรื่นฤดีได้แล้วก็ตาม ก็ต้องมีพยาบาลประจำดูแลใกล้ชิด ทรงพระดำเนินและลุกประทับด้วยพระองค์เองได้ แต่เวลาเสวยต้องมีผู้ถวายพระกระยาหาร และช่วยแต่งพระองค์

ในช่วงเวลานี้ คุณสุรัสวดี กุวานนท์ หรือ ‘ปิ๋ว’ คุณข้าหลวงผู้ถวายการรับใช้ใกล้ชิด กราบทูลลาเพื่อสมรสและย้ายไปอยู่กับสามีที่สหรัฐอเมริกา ต่อมาเธอมีธิดาคนแรก ผู้มีชื่อเรียกเล่นๆ ว่า ‘แพง’

เมื่อลูกสาวน้อยๆ มีอายุได้ ๕ เดือน คุณปิ๋วพาเธอมาเฝ้าพระนางเจ้าสุวัทนาฯ วันนั้นนางพยาบาลเชิญเสด็จทรงพระดำเนินไปรอบๆ บริเวณวังรื่นฤดี เพื่อออกพระกำลัง

คุณปิ๋ว พาลูกสาวไปเฝ้าเจ้านายแล้วกราบทูลว่า

“ลูกสาวของปิ๋วเพคะ ชื่อแพง”

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ หยุดทรงพระดำเนิน ทอดพระเนตรหนูน้อยน่ารักในวงแขนมารดา แย้มพระสรวลให้อย่างเมตตา แล้วรับสั่งสั้นๆ

“ดี”

เป็นรับสั่งด้วยความอ่อนโยนครั้งสุดท้ายที่ประทานให้คุณข้าหลวงผู้ซึ่งเป็น ‘หลาน’ ที่ทรงโอบอุ้มอุปการะมาตั้งแต่ตัวน้อยๆ เช่นกัน ก่อนความทรงจำทั้งหมดจะเลือนหายไปจากพระพักตร์และแวววระเนตร

เมื่อคุณสุรัสวดีได้เฝ้าอีกครั้งหนึ่ง ก็มิได้ทรงจดจำหญิงสาวผู้ทรงพระเมตตามายาวนานได้อีกแล้ว

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ต้องทรงเรียนรู้ความเปลี่ยนแปลงใหม่อีกครั้ง ว่า “แม่กๆ” ที่เคยเข้มงวดพระธิดาทุกย่างก้าวมาระยะหนึ่ง บัดนี้เหมือนกับทรงถอยห่างออกไปอยู่อย่างเงียบเชียบในโลกส่วนพระองค์ ไกลเกินกว่า ‘ฟ้าหญิง’ จะทรงติดตาม ‘แม่กๆ’ เข้าไปประทับร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยได้อย่างที่ทรงเคยมีกันสองพระองค์มาตลอดพระชนมชีพ

แต่ถึงกระนั้น ตราบใดที่ยังทรงมี “แม่กๆ” อยู่ใกล้ๆ ให้ทรงเห็นได้ทุกวัน ไม่ได้เสด็จไปไหนห่างไกล เจ้าฟ้าหญิงก็ทรงอุ่นพระทัยมากพอและทรงเริ่มทำอะไรต่อมิอะไรด้วยพระองค์เองด้วยความรู้สึกเป็นอิสระมากขึ้น ในฐานะที่ทรงเป็น ‘หัวหน้า’ ของกิจการทั้งปวง

สิ่งใดที่ต้องฝืนพระทัย เช่นต้องเสด็จไปในงานที่มิได้ต้องพระอัธยาศัย ก็ทรงงดไปบ้าง แต่ก็ไม่มากนัก ถึงอย่างไรก็ทรงปฏิบัติพระภารกิจของ ‘สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ’ อย่างเคร่งครัดตามหน้าที่อยู่ดี

ถ้ามองในแง่หนึ่ง สวรรค์ยังเมตตาปรานีสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ อยู่มาก ที่มิได้พราก “แม่กๆ” ที่ทรงมีอยู่เพียงพระองค์เดียวไปในระยะเวลารวดเร็วนัก

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังคงประทับอยู่ใกล้ๆ ให้พระธิดาอุ่นพระทัยยาวนานต่อมาอีกเกือบสิบปี จนพระอนามัยเสื่อมถอยลงมาก มีอาการพระปับผาสะ (ปอด) อักเสบ และมีโรคแทรกซ้อน ต้องเสด็จเข้ารับการรักษา ณ โรงพยาบาลศิริราชอีกครั้ง พระอาการหนักเกินกว่าคณะแพทย์จะถวายการรักษาได้ จึงสิ้นพระชนม์อย่างสงบในตอนเย็นวันพฤหัสบดี ที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๒๘ สิริพระชนมายุ ๘๐ พรรษาเศษ

เป็นอันว่า ชีวิตที่ประเสริฐชีวิตหนึ่ง เกิดมาเป็นบุตรีที่กตัญญูต่อบิดามารดา เป็นเชื้อสายที่ตั้งใจทะนุบำรุงชื่อเสียงของบรรพชน เป็นหลานที่เคารพต่อยายผู้อุปการะเลี้ยงดู เป็นภรรยาที่จงรักภักดีและเทิดทูนสามีอย่างแน่วแน่เพียงผู้เดียว เป็นแม่ที่เสียสละและรักลูกยิ่งกว่าชีวิตตนเอง เป็นนายผู้เป็นที่คุ้มครองของผู้มาขอพึ่งบารมี เป็นเจ้านายที่ตระหนักอย่างยิ่งยวดถึงภาระหน้าที่ต่อพระราชวงศ์และแผ่นดิน และทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้อยู่ใกล้ชิดตลอดจนผู้ที่ได้มีโอกาสได้รู้เห็น ก็ได้อำลาจากหน้าที่ซึ่งได้กระทำอย่างงดงามมาโดยตลอด เพื่อไปเสวยบุญยังภพภูมิที่สมควรต่อจริยวัตรอันประเสริฐที่บำเพ็ญมาตลอดชีวิต

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงประสบความวิปโยคครั้งใหญ่สุดในพระชนมชีพเมื่อไม่มี “แม่กๆ” ให้ทรงเห็นอีกแล้ว แต่ด้วยความที่ทรงใฝ่พระทัยในธรรมะ ได้ทรงเรียนรู้หลักธรรมจากพระเถรานุเถระผู้ทรงคุณงามความดีหลายๆ รูป ก็ทรงระงับพระองค์ได้จากความเศร้าโศกจนเกินควร

แต่ถึงกระนั้น ก็ทรงปรารภ ด้วยน้ำพระเนตรคลอคลองว่า

“ฟ้าหญิงอยากจะอายุยืนอย่างน้อยก็ ๑๐๐ ปี จะได้อยู่ทำบุญให้แม่กๆ ฟ้าหญิงทำให้แม่กๆต้องลำบากเพราะฟ้าหญิงมามาก”

ทั้งสองพระองค์เป็นแม่ลูกที่ผูกพันกันใกล้ชิด เพราะมีกันเพียงสองพระองค์ บัดนี้ ก็ไม่มีอีกแล้ว ที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะได้เสด็จไปหา ‘แม่กๆ’ ทรงสวมกอดไว้อย่างแสนรัก หรือทรงแตะพระฉวีใต้พระเนตรของ ‘แม่กๆ’ เล่นๆ พร้อมกับรับสั่งว่า

“ผิวแม่กๆ นุ่มดี”

เมื่อ ‘แม่กๆ’ จากไปเข้าเฝ้าฯ ‘ทูลกระหม่อมกๆ’ อย่างไม่มีวันเสด็จกลับมาเสียแล้ว วังรื่นฤดี ก็เหลือแต่เพียงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระองค์เดียวที่จะทรงดำรงพระชนมชีพต่อไปอย่างเข้มแข็ง เพื่อหน้าที่ต่อแผ่นดิน และเพื่อความกตัญญูต่อสองพระองค์ที่เสด็จล่วงหน้าไปสู่สวรรคาลัย

แม้ข้าราชบริพารทุกคนจะทำใจไว้ล่วงหน้าแล้วว่าไม่วันใดก็วันหนึ่ง เหตุการณ์นี้จะต้องเกิดขึ้น แต่พอคิดถึงพระเดชพระคุณของ ‘เสด็จพระนางฯ’ ขึ้นมาทีไร ก็พากันน้ำตาไหลไปตามๆ กัน

บางคนอาจคิดว่าการร่ำไห้นั้นไม่มีคุณค่าอะไรเลยต่อชีวิต แต่หลายครั้ง น้ำตาที่หยาดมานั้นมีความหมายลึกซึ้งต่อเจ้าตัว คือน้ำตาแห่งความอาลัยรักต่อเจ้านายพระองค์หนึ่งที่จากไป และขณะเดียวกันก็เป็นหยาดน้ำตาแห่งความสงสารเจ้านายอีกพระองค์หนึ่งซึ่งต้องทรงประคับประคองชีวิตพระองค์เองต่อไปอย่างโดดเดี่ยวลำพัง

ข่าวการสิ้นพระชนม์ของพระวรราชเทวีในรัชกาลที่ ๖ แพร่สะพัดออกไปอย่างรวดเร็ว ท่ามกลางความโศกเศร้าของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชบริพารผู้เป็นที่ทรงรู้จักคุ้นเคย ตลอดจนชาวบ้านร้านตลาดทั้งในพระนครและหัวเมือง แม้จะมีเหลืออยู่ไม่มากคนที่พอจะจำเจ้านายพระองค์นี้ได้ แต่พอได้ยินข่าวนี้ หลายคนก็เริ่มรำลึกขึ้นได้ว่า ตนเคยได้เฝ้ารับพระกรุณาและสัมผัสกระแสแห่งน้ำพระทัยด้วยความซาบซึ้งมาแล้วอย่างน้อยก็ครั้งหนึ่ง

“ประกาศ ไว้ทุกข์ในพระราชสำนัก

เลขาธิการพระราชวัง รับสนองพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศว่า พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖ ม.จ.ก., ป.จ. สิ้นพระชนม์เนื่องจากพระอาการแทรกซ้อนเกี่ยวกับพระปับผาสะอักเสบ วันพฤหัสบดีที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๒๘ เวลา ๑๙ นาฬิกา ๐๙ นาที

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยความเศร้าสลดพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไว้ทุกข์ในพระราชสำนัก ๑๕ วัน นับตั้งแต่วันศุกร์ที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๒๘ ถึงวันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๒๘

สำนักพระราชวัง

วันที่ ๑๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘”

ท่ามกลางความเงียบสงัดของห้องประทับในโรงพยาบาลศิริราช เจ้านายพระองค์หนึ่ง บรรทมสงบนิ่งไม่ทรงแสดงสัญญาณรับรู้ใดๆ มาเนิ่นนาน แท้จริงแล้ว ภายในลึกๆ เจ้านายพระองค์นั้นอาจจะทรงลิขิต ‘วัน’ อันเหมาะสมที่จะเสด็จจากโลกนี้ไปด้วยพระองค์เองก็เป็นได้

เมื่อ ๖๐ ปีก่อน ในวันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๔๖๘ วันนั้นคือวันสำคัญที่สุดในชีวิตของเจ้าจอมสุวัทนา ...วันที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเจ้าจอมขึ้นเป็น ‘พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี’

ล้นเกล้าล้นกระหม่อมทรงหลั่ง ‘น้ำพระมหาสังข์’ ลงบนพระเศียรของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ เป็นดังเครื่องหมายชุบเกล้าฯ ว่านับแต่นี้กุลสตรีผู้หมอบเฝ้าฯ อยู่เฉพาะพระพักตร์ จะต้องรับภาระหน้าที่แห่งความเป็น ‘เจ้านาย’ ไว้ด้วยเกียรติยศ และศักดิ์ศรี ตราบเท่าชีวิต

นั่นคือวันที่ ‘สามัญชน’ ผู้หนึ่งได้ ‘เข้ามา’ สู่สถานภาพแห่งพระราชวงศ์

๖ ทศวรรษผ่านไป

ในวันเดียวกันนั้น พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ในชุดไทยจิตรลดาสีฟ้าอ่อนบรรทมหงายบนพระแท่น หลับพระเนตรสนิท ดวงพระพักตร์อิ่มเอิบ ในหลังพระฉากในพระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตรฯ กำลังได้รับพระราชทาน ‘น้ำศักดิ์สิทธิ์’ เฉกเช่นเดียวกับเมื่อหลายสิบปีก่อน

น้ำในวันนี้คือ ‘น้ำหลวงสรงพระศพ’ จากพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ที่ทรงหลั่งลงบนพระอุระของพระศพแล้วทรงคม ด้วยความนอบน้อมนับถือว่าเจ้านายพระองค์นี้ ทรงสมควรได้รับการประคองอัญชลีจากพระมหากษัตริย์ ทุกประการ

พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชสำนัก ข้าราชการ และพสกนิกรจำนวนมาก ร่วมเฝ้าฯ เป็นสักขีพยานแห่งความอาลัย ในวันที่ ‘เจ้านาย’ พระองค์หนึ่งได้ ‘เสด็จจาก’ พระราชวงศ์ไป

ประหนึ่งว่าวันนี้คือวันที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงได้รับ ‘สถาปนา’ อีกครั้งให้เสด็จขึ้นสู่ภาวะอันเป็นทิพยสุข กลับไปประทับอยู่เคียงข้างพระสวามี ‘ผู้เป็นดังดวงใจ’ ไกลห่างจากโลกธรรม และธุระกังวลทั้งปวงที่ทรงเผชิญมาตลอดพระชนมชีพ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยทูลกระหม่อมทุกพระองค์ ประทับราบกับพื้นอยู่ปลายพระบาทของพระศพ มีพระราชปฏิสันถารกับเจ้าฟ้าหญิง ผู้เพิ่งทรงสูญเสียพระชนนี ด้วยความห่วงใย

ภาพที่ทุกพระองค์นี้ประทับร่วมกันด้วยสีพระพักตร์เศร้าสลดในวันสรงพระศพพระนางเจ้าสุวัทนาฯ นั้น จะเป็นภาพประวัติศาสตร์ไปอีกนานแสนนาน ให้คนไทยได้รับรู้ว่าพระบรมราชวงศ์จักรีนั้น แท้จริงแล้วก็คือ ‘ครอบครัว’ ครอบครัวหนึ่ง ที่มีความเอื้ออาทรกันทั้งในยามสุขและยามทุกข์ เพียงแต่สุขทุกข์ที่ว่านั้นไม่ได้จำกัดเฉพาะแต่ในวงศ์ญาติ หากแต่หมายรวมถึงสุขทุกข์ของราษฎรทั้งมวล

พระเจ้าอยู่หัวทรงนับถือพระราชวงศ์ผู้เพิ่งเสด็จจากไปพระองค์นี้มากเพียงไร คำบอกเล่าของข้าราชสำนักที่ได้เฝ้าฯ อยู่ ณ ที่นั้น ยืนยันได้เป็นอย่างดี

“...ตามปกติ หน้าที่หวีผมศพเป็นครั้งสุดท้ายก่อนบรรจุลงโกศจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทายาทผู้ตายเป็นผู้ทำ แต่ครั้งนี้พระเจ้าอยู่หัวทรงรับที่จะทรงสางพระเกศาของพระศพด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง ทรงทำอย่างนุ่มนวล แล้วก็ทรงคมอย่างนอบน้อม”

จากนั้น เจ้าพนักงานเชิญพระศพลงสู่พระลองในแล้วเชิญขึ้นประดิษฐานบนพระแท่นแว่นฟ้า ประกอบ ‘พระโกศทองน้อย’ ภายใต้ฉัตรตาดทอง ๕ ชั้น

“พระโกศทองน้อย” เป็นพระโกศที่มีเกียรติยศสูงส่งยิ่งนัก ไว้สำหรับทรงพระศพ ‘เจ้าฟ้า’ นับเป็นรองก็แต่พระโกศทองใหญ่ซึ่งไว้ทรงพระบรมศพ แท้จริงแล้วพระโกศตามพระอิสริยยศพระนางเจ้าสุวัทนาฯ คือ “พระโกศกุดั่นน้อย” ซึ่งเสมอด้วยเจ้านายชั้น ‘พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้า’ เท่านั้น แต่ในครั้งนี้พระเจ้าอยู่หัวโปรดฯ พระราชทานพระโกศทองน้อยเป็นกรณีพิเศษ นับเป็นพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ครั้งสุดท้าย ณ อวสานแห่งพระชนมชีพ

น่าเศร้าใจนัก เมื่อนึกว่าเหลืออีกเพียงไม่กี่สัปดาห์ วันคล้ายวันประสูติของเจ้าฟ้าหญิง จะเวียนมาบรรจบครบอีกปีหนึ่งแล้ว และปีนี้

๑

๔

๕

๒

๖

๗

๓

๘

(๑) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชปฏิสันถารกับสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ในระหว่างพิธีกงเต๊ก

(๒) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงประคองสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระดำเนินลงจากพระเมรุ ในการพระราชทานเพลิงจริงในตอนค่ำ

(๓) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เชิญพระอังคารของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไปบรรจุที่ใต้ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ เคียงข้างพระบรมราชสรีรางคารของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(๔) พระราชทานเพลิงพระศพ

(๕) บรรยากาศในการสรงพระศพ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี เบื้องหลังพระฉาก ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตร

(๖) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ มาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานพระศพอยู่เนืองๆ

(๗) ทูลกระหม่อมทุกพระองค์ กับ 'สมเด็จป้า'

(๘) เจ้าฟ้าหญิงกำลังทรงเก็บพระอัฐิพระชนนี

เป็นปีพิเศษเสียด้วย เพราะสมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะทรงเจริญพระชนมายุ ๕ รอบปีนักษัตร ซึ่งถือกันว่าเป็นมงคลอายุ ‘แซยิด’ ที่ควรเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ ทุกฝ่ายต่างก็เตรียมงานฉลองไว้อย่างเอิกเกริกแล้ว

พระทัยของเจ้าฟ้าหญิงยังไม่พร้อมที่จะทรงฉลองวันประสูติอย่างมโหฬาร ในช่วงเวลาที่ทรงไว้ทุกข์ ท่วมท้นไปด้วยความเศร้าโศกอยู่เช่นนี้ จึงทรงขอให้เลื่อนงานฉลองทั้งหมดออกไป

ทว่าการปฏิบัติพระกรณียกิจของพระองค์เพื่อ ‘ทูลกระหม่อมก๊ะ’ เพื่อ ‘พระราชวงศ์’ และเพื่อ ‘ประชาชน’ ไม่ได้งดตามไปด้วย เพียงแต่อะไรที่เป็นกิจกรรมบันเทิง จะทรงขอปลีกพระองค์เสด็จกลับก่อนมีการแสดง เช่นในพิธีเปิดฤดูกาลแสดงละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ ณ หอวชิราวุธานุสรณ์ ประจำปีนั้น

“...ขอขอบใจท่านรัฐมนตรี ที่ได้นำข้าราชการ คณะกรรมการ ตลอดจนผู้ที่มางานในวันนี้ ให้พรวันเกิดข้าพเจ้า ซึ่งทำให้มีความยินดี และรู้สึกว่ายังมีผู้เห็นใจข้าพเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในขณะที่ข้าพเจ้ามีความทุกข์อย่างบอกไม่ถูก อยู่ในขณะนี้

การที่มาที่นี่ในวันนี้...ถือเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้า ที่จะฉลองพระเดชพระคุณของสมเด็จพระบรมชนกนาถ... เมื่อทำพิธีต่างๆ แล้ว ข้าพเจ้าก็ต้องขอตัวลากลับ เพราะอยู่ในระหว่างทุกข์ จึงหวังว่าท่านทั้งหลายคงจะเห็นใจและเข้าใจดี...”

พระราชกุศล ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วันพระราชทานพระศพผ่านพ้นไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศ์ทุกพระองค์ เสด็จฯ มาทรงร่วมงานโดยตลอดไม่ทอดทิ้งทุกครั้งที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จออกไปทรงยืนรอรับเสด็จในฐานะที่ทรงเป็น ‘ทายาท’ ของผู้วายชนม์ ทูลกระหม่อมทุกพระองค์เมื่อทรงแลเห็น จะรีบเสด็จไปทรง ‘คม’ และเข้าประคองพระกรทั้งสองของ ‘สมเด็จป้า’ นำให้ทรงพระดำเนินทุกครั้งไป

พระศพประดิษฐานไว้ราวสี่เดือน วันสุดท้ายที่พระวรกายของ ‘แม่ก๊ะ’ จะได้อยู่ใกล้ชิด ‘เจ้าฟ้า’ ผู้พระธิดา ก็จำต้องมาถึง

ก่อนถึงวันพระราชทานเพลิงพระศพ ๑ วัน คณะสงฆ์จีนนิกายได้เข้ามาประกอบพิธี ‘กงเต๊ก’ อุทิศถวาย ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จฯ มาประทับเป็นประธานด้วย

คุณปิ๋ว ซึ่งเดินทางจากอเมริกากลับมาถวายพระเพลิงพระศพได้เล่าถึงเหตุการณ์นั้นไว้ ว่า

“...พ่อค้าแม่ค้าเชื้อสายจีนที่เช่าห้องแถวซึ่งเสด็จฯ ทรงเป็นเจ้าของอยู่ย่านเยาวราช ได้ขอมาทำกงเต๊กถวาย แสดงความกตัญญูเป็นครั้งสุดท้าย

...เสด็จฯ ท่านรับสั่งเสมอว่า ‘นี่คือสิ่งเดียวที่ฉันอยากได้จากพวกเขาเมื่อฉันตายแล้ว’

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระดำเนินนำขบวน มีฉลองพระองค์ที่เสด็จฯ เคยทรงเป็นสัญลักษณ์แทนพระวิญญาณ เดินขึ้นสะพานลงสะพานข้ามไปข้ามมาอยู่หลายรอบ ไปส่งเสด็จขึ้นสวรรค์ แล้วพวกเราก็ต้องกลับมา

ข้าวของกระดาษที่เผาถวายไปมีหลายอย่าง มีตำหนัก แอร์ รถ สุนัข มีแม้กระทั่งรูปมหาดเล็กแถมเขียนชื่อไว้ด้วยว่า ‘สี’! ...โถ..นายสี

จำได้ว่าพี่แก้วกับพี่ขวัญ (นายแก้วขวัญ–นายขวัญแก้ว วัชโรทัย) ก็อยู่ในงานด้วยตลอด...”

ในงานวันออกพระเมรุ ผู้มาเฝ้าฯ ณ วัดเบญจมบพิตรฯ ได้เห็นภาพประทับใจอีกภาพหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรักระหว่าง ‘ป้า’ กับ ‘หลาน’

วันนั้นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ และสมเด็จฯ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ เสด็จมาร่วมงานด้วย ทั้งนี้ สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ก็ทรงถือธรรมเนียมอย่างเคร่งครัดที่จะต้องเสด็จออกไปทรงยืนรอรับเสด็จตรงที่เทียบรถพระที่นั่ง ทรงถือว่าตามลำดับพระอิสริยยศนั้น ทูลกระหม่อมทุกพระองค์ มีพระยศสูงกว่า หาได้ทรงถือตามลำดับพระญาติ ว่าทรงมีศักดิ์เป็น ‘สมเด็จป้า’ ของทูลกระหม่อมทั้ง ๓ ผู้ทรงเป็น ‘หลาน’ แต่อย่างใด

ถ้าจะว่ากันตามลำดับการทรงพระดำเนิน ที่ชาววังเรียกกันว่าลำดับ ‘โปเจียม’ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ในฐานะเจ้าฟ้าพระราชธิดาของรัชกาลก่อนๆ ต้องทรงพระดำเนินตามหลังเจ้าฟ้าพระราชโอรสธิดาของรัชกาลปัจจุบัน

ในขณะเดียวกัน ทูลกระหม่อมทุกพระองค์ก็ทรงเคารพถวายพระเกียรติ ‘สมเด็จป้า’ โดยไม่ทรงถือพระอิสริยยศ

ขณะนั้น มีเจ้าพนักงานภูษามาลาได้คอยอยู่งานพระกลดกั้นถวายสมเด็จพระบรมฯ อยู่ตรงปลายลาดพระบาท ลาดเตรียมไว้เป็นทางเสด็จ

ทันทีที่สมเด็จพระบรมฯ เสด็จลงจากรถพระที่นั่ง ทอดพระเนตรเห็น ‘สมเด็จป้า’ ทรงยืนรับเสด็จอยู่ ก็มีพระราชบัณฑูรสั่งให้ภูษามาลาไปอยู่งานพระกลดถวายสมเด็จเจ้าฟ้าฯ แทนที่จะกั้นถวายพระองค์ตามพระราชอิสริยยศ ยิ่งไปกว่านั้น ยังทรงหลีกทางเสด็จพระราชทานให้

“ส่วนเรื่องพระอัษฐินั้น, ใครจะคิดอย่างไรก็ตาม, แต่เราเห็นโดยจริงใจว่า สุวัทนาสมควรที่จะได้ตั้งคู่กับเรา...”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระดำเนินบนลาดพระบาท ส่วนพระองค์เอง ได้ทรงพระดำเนินเยื้องออกนอกลาดพระบาทไปทางซ้าย ส่วนสมเด็จพระเทพรัตนฯ กับทูลกระหม่อมจุฬาภรณฯ แทนที่จะทรงพระดำเนินนำก็ถวายพระเกียรติแด่พระปิตุจฉา ด้วยการทรงพระดำเนินตาม

น่าเสียดายที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไม่ทรงมีโอกาสจะได้ทอดพระเนตรเห็นภาพแห่งความซาบซึ้งตื้นตันที่บังเกิดขึ้นกับเจ้าฟ้าหญิงด้วยสายพระเนตรของพระองค์เองอีกแล้ว

ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาสซึ่งตกแต่งประดับประดาด้วยร้อยกรองดอกไม้สดงามวิจิตรสุดฝีมือคุณพนักงานฝ่ายใน เมื่อเวลา ๑๖.๓๐ น. ของวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๒๙ เสียงแตรสังข์ก็ประโคมขึ้น ส่งเสด็จพระวรราชเทวีในรัชกาลที่ ๖ ดังกึกก้องไปทั่วอาณาบริเวณ

ปี่ไฉนทำเพลงพญาโศกลอยลม ฟังโหยหวนวังเวง กลองเปิงมางดังขึ้น ๓ ไม้ แล้วเสียงกลองชนะก็ดังรับขึ้นพร้อมกันอีก ๔ ไม้ ราวกับเสียงฟ้าคำรามก้องขึ้นเป็นระยะๆ นานนับชั่วโมง บีบคั้นหัวใจให้ข้าราชบริพารหลายคนในงานพระราชทานเพลิงพระศพถึงกับกลั้นน้ำตาไว้ไม่อยู่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงวางกระทงข้าวตอกดอกไม้ ทรงจุดเพลิงที่ดอกไม้จันทน์ วางลงใต้พระโกศพระศพพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี แล้วทรงคม

พระผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐพระองค์หนึ่ง เสด็จจากไปแล้วชั่วกาลนิรันดร์

คืนวันนั้น สมเด็จพระบรมฯ ทรงประคองพระกรซ้าย ส่วนสมเด็จพระเทพรัตนฯ ทรงประคองพระกรขวา นำ ‘สมเด็จป้า’ ทรงพระดำเนินลงจากพระเมรุ หลังจากถวายพระเพลิงจริง เป็นวาระสุดท้ายที่ได้ทรงอำลา ‘แม่กี๊ะ’ ผู้เสกสร้างชีวิต เลือดเนื้อ ลมหายใจ และทุกสิ่งทุกอย่าง

แสงพระเพลิงลุกโชติช่วงขึ้นบนพระเมรุ

ในพระทัยของเจ้าฟ้าหญิงจะทรงทุกข์ระทมและว้าเหว่เพียงไรไม่อาจมีใครหยั่งรู้ได้

นับจากนี้ จะมีเหลือก็แต่พระอัฐิ เถ้าถ่านพระอังคาร และที่สำคัญที่สุดคือพระคุณของ ‘แม่กี๊ะ’ ที่คงยังอยู่กับ ‘ฟ้าหญิง’ ตลอดไป

ความตอนท้ายของพระธรรมเทศนาในการพระราชกุศลฉลองพระอัฐิ เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๒๘ คือบทสรุปที่ชัดเจน ถึง ‘คุณ’ แห่ง ‘คนดี’ คนหนึ่ง ที่ฝากไว้แก่ผู้อยู่เบื้องหลัง

“พระนางเจ้าสุวัทนาพระวรราชเทวี ในรัชกาลที่๖ ชื่อว่าเป็นสัปปุรุสคนดี... เพราะเป็นผู้ดำรงมั่นอยู่ในสัจจะความจริงทั้งสองประการ คือ ความจริงใจ และจริงวาจา จงรักภักดีในองค์พระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระสวามี รักษาพระเกียรติยศไว้ด้วยดีด้วยความเข้มแข็งและมั่นคง ปฏิบัติหน้าที่อภิบาลรักษาบำรุงเลี้ยงพระธิดาไม่เหินห่าง เป็นที่เคารพบูชายกย่องของวิญญูสาธุชนทั่วไป แม้รูปกายจะแตกดับไปแล้ว แต่พระเกียรติยศชื่อเสียงอันดีงามหาได้เสื่อมสูญไปไม่ จะยืนยงคงอยู่ต่อไปตลอดกาลนาน”

เมื่อพระวรกายสูญสลายเหลือเพียงเถ้าถ่าน ก็ถึงเวลาที่จะย้อนกลับไปพลิกดูพระราชพินัยกรรมฉบับสุดท้ายที่ล้นเกล้าล้นกระหม่อมทรงทำไว้ก่อนเสด็จสวรรคตได้ไม่นาน

“ส่วนเรื่องพระอัษฐินั้น, ใครจะคิดอย่างไรก็ตาม, แต่เราเห็นโดยจริงใจว่า สุวัทนาสมควรที่จะได้ตั้งคู่กับเรา เพราะประการ ๑ จะมีลูกซึ่งหวังใจว่าจะเป็นรัชทายาท และอีกประการ ๑ ตั้งแต่เราล้มเจ็บลง สุวัทนาได้พยาบาลอย่างดีที่สุด โดยไม่เห็นแก่เหนื่อยยากลำบากกายตามวิสัยของหญิงที่มีครรภ์แก่ อุตส่าห์มานั่งพยาบาล ป้อนข้าวหยอดน้ำ และทำกิจอื่นๆ เป็นอเนกประการ วันละหลายชั่วโมง, นับว่าเป็นเมียดีจริงๆ.”

พระอัฐิของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ แต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงปรารถนาจะให้ได้ประดิษฐานอยู่เคียงข้างพระบรมอัฐิของพระองค์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระโกศพระอัฐิของพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไปประดิษฐานไว้ที่หอพระนากในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตามพระเกียรติยศ อีกส่วนหนึ่ง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เชิญกลับไปรักษาไว้ที่วังรื่นฤดี และส่วนสุดท้ายที่ปะปนอยู่กับเถ้าพระอังคาร ทรงปฏิบัติตามพระราชประสงค์ของพระมงกุฎเกล้าฯ โดยโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เชิญไปบรรจุไว้เคียงข้างพระบรมราชสรีรางคารรัชกาลที่ ๖ ที่ใต้ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ ณ พระปฐมเจดีย์

เจ้าฟ้าหญิงได้ทำหน้าที่เชิญเสด็จ ‘แม่กี๊ะ’ ไปประทับอยู่คู่เคียงกันกับ ‘ทูลกระหม่อมกี๊ะ’ ที่ประทับรอ ‘เมียดีจริงๆ’ มานานถึง ๖๐ ปี

งานพระศพสิ้นสุดลงอย่างสมพระเกียรติ ข้าน้ำคนหลวงและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน ต่างก็แยกย้ายกันไปปฏิบัติหน้าที่ของตน คงเหลือเจ้าฟ้าหญิงประทับอยู่เพียงลำพังท่ามกลางข้าราชบริพารผู้ภักดี

แม้ ‘แม่กี๊ะ’ จะไม่อยู่แล้ว แต่เจ้าฟ้าหญิงก็ยังทรงยึดมั่นใน ‘หน้าที่’ ที่ทรงได้รับการอบรมสั่งสอนไว้จากแม่กี๊ะ ไม่มีเปลี่ยนแปลง และไม่ย่อท้อ

เวลานี้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงกลายเป็น ‘ลูกกำพร้า’ ทั้งพ่อและแม่อย่างเต็มพระองค์ ...ในความสงบสงัดของวังรื่นฤดี มีบางวันที่ความหงอยเหงาเข้ามาเยือนพระหฤทัยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

หลายครั้งที่ข้าหลวงแอบมองไปที่พระพักตร์อันเศร้าสลด แล้วเห็นพระอัสสุชลเอ่อขึ้นคลอคลองพระเนตร พร้อมกับได้ยินรับสั่งที่น่าสงสารจับใจ

“ฟ้าหญิงคิดถึงแม่กี๊ะ”

ตอนที่ ๒

เพชรพระราชวงศ์ (๑)

ชาววังรื่นฤดีเพิ่งเศร้าโศกจากการสูญเสียพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ไปได้ไม่ทันไร พอเสร็จสิ้นงานพระศพได้สัปดาห์เดียว ก็มีเรื่องให้ตระหนกตกใจขึ้นอีกเมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ เจ้านายที่เหลืออยู่เพียงพระองค์เดียว ล้มประชวรด้วยพระอาการปวดพระนาภี ถึงกับต้องเสด็จเข้าโรงพยาบาล

แพทย์ลงความเห็นว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ประชวรด้วยโรคนิ่วในถุงน้ำดี จำเป็นต้องเข้ารับการผ่าตัดด่วน เพราะจำนวนนิ่วนั้นมีมาก คงจะทรงปวดพระนาภีมาเป็นระยะเวลานานแล้ว แต่ทรงอดทนไว้จนพ้นงานพระศพของพระชนนี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินีนาถ และทูลกระหม่อมทุกพระองค์ ทรงทราบข่าวด้วยความปริวิตกยิ่ง พระบาทสมเด็จเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงติดตามดูแล ‘สมเด็จป้า’ อย่างใกล้ชิดในทันที

“แถลงการณ์สำนักพระราชวัง

เรื่อง สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ประชวร

ฉบับที่ ๑

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ประชวรด้วยโรคนิ่วในถุงน้ำดี และถุงน้ำดีอักเสบ มาตั้งแต่ต้นเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ คณะกรรมการถวายการรักษาพระอาการประชวร ซึ่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ทรงเป็นประธาน คณะกรรมการฯ ได้ประชุมหารือกันแล้วลงความเห็นว่า สมควรถวายการรักษาโดยการผ่าตัด สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ได้เสด็จเข้าประทับ ณ ตึก ๗๒ ปี ชั้น ๕ โรงพยาบาลศิริราช เมื่อวันอังคารที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๒๙ และคณะแพทย์กำหนดจะผ่าตัดถวายในเช้าวันพฤหัสบดีที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๒๙...”

ก่อนวันที่จะเสด็จเข้ารับการผ่าตัด ทูลกระหม่อมจุฬาภรณฯ ได้เสด็จมาทรงตรวจตราความเรียบร้อยของห้องประทับอย่างละเอียดหลายครั้ง และพอถึงวันที่ ‘สมเด็จป้า’ จะเสด็จ ก็โปรดให้นำดอกไม้สีสันสดใสมาจัดวางไว้ตามมุมต่างๆ อย่างสวยงามน่ารัก

วันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๒๙ คนไข้และญาติในโรงพยาบาลศิริราชก็ได้มีโอกาสชมพระบารมีเจ้าฟ้า ๒ พระองค์ในเวลาเดียวกัน พระองค์หนึ่งคือ ‘สมเด็จป้า’ ที่จะทรงเข้ารับการผ่าตัด อีกพระองค์หนึ่งคือ ‘ทูลกระหม่อมหลาน’ ผู้มาเฝ้าดูแล

ทูลกระหม่อมจุฬาภรณฯ ทรงนำสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไปทรงกราบถวายราชสักการะพระราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรมพระบรมราชชนก ก่อนเสด็จขึ้นไปส่งเสด็จที่ตึก ๗๒ ปี ทูลกระหม่อมทรงระแวดระวังอยู่ใกล้ชิดมิได้คลาดสายพระเนตร ในพระหัตถ์ทั้งสองทรงรับกระเป๋าทรงถือของ ‘สมเด็จป้า’ ไว้

ใครได้เห็นก็อดรู้สึกไม่ได้ว่า น่าชมนักหนาที่ได้เห็นภาพครอบครัวอันอบอุ่น ที่มี ‘หลาน’ คอยประคับประคอง ‘ป้า’ ผู้ชราอยู่ไม่ห่าง

วันรุ่งขึ้น คราวนี้ชาวศิริราชได้ชมพระบารมีเจ้าฟ้าอีกพระองค์ คือ สมเด็จพระเทพรัตนฯ ซึ่งเสด็จฯ มาทรงเยี่ยมพระอาการ ‘สมเด็จป้า’ ก่อนเข้าห้องผ่าตัดในวันต่อมา

การที่มีทูลกระหม่อมหลานๆ มาเฝ้าอยู่ใกล้ๆ เช่นนี้ ทำให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงมีกำลังพระทัยและทรงแจ่มใสอย่างเห็นได้ชัด แม้ในเวลาจะต้องทรงเข้าผ่าตัดครั้งใหญ่ กลับทรงแย้มพระสรวลขณะรับสั่งกับแพทย์ โดยเฉพาะนายแพทย์ประดิษฐ์ เจริญไทยทวี วิสัญญีแพทย์ และนายแพทย์เกษม ลิ่มวงศ์ ศัลยแพทย์ ตลอดจนพยาบาล และผู้มาเฝ้าทุกคน

ก่อนเสด็จฯ กลับ สมเด็จพระเทพรัตนฯ ทรงคม 'สมเด็จป้า' อย่างนอบน้อม ในขณะเดียวกัน สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงคมรับด้วยสีพระพักตร์สดใส อย่างญาติผู้ใหญ่ที่เมตตา และเป็นดังการปลอบพระทัยทูลกระหม่อมว่า 'ไม่ต้องทรงเป็นห่วงป้า'

วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๒๙

การผ่าตัดกินเวลานานนับชั่วโมง ก้อนนิ่วมีจำนวนมากนับได้หลายสิบก้อน ขนาดตั้งแต่เท่าเมล็ดถั่ว ไปจนถึงผลเงาะ! ผู้ที่ได้เห็นต่างคิดเหมือนกันว่า 'ทรงอดทนได้อย่างไรมาตั้งนาน'

การผ่าตัดผ่านพ้นได้ด้วยดี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีพระอาการปลอดภัย

ทูลกระหม่อมทั้งสองพระองค์เสด็จฯ กลับมาทรงเยี่ยมสมเด็จเจ้าฟ้าฯ อีกครั้งหนึ่ง แต่คราวนี้ 'สมเด็จป้า' ไม่ทรงรู้พระองค์ เพราะยังทรงอยู่ภายใต้ฤทธิ์ยาสลบ เมื่อทั้งสองพระองค์ทรงเห็นว่าไม่มีอะไรน่าเป็นห่วงแล้ว จึงเสด็จฯ กลับ

การที่ทูลกระหม่อมทั้งสองพระองค์ทรงเป็นพระธุระเอาพระทัยใส่ในครั้งนั้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงซาบซึ้งตื้นตันมากและทรงหาทางสนองน้ำพระทัย โดยทรงสั่งให้ร้านแสงมณี (นายฟ้า) ทำกำไลเพชร ๒ วง เพื่อถวายแด่สมเด็จพระเทพรัตนฯ และทูลกระหม่อมจุฬาภรณฯ

พอล่วงเข้าปลายปี ถึงวันประสูติ ๒๔ พฤศจิกายน ก็ทรงได้ 'ชื่นพระทัย' อีกครั้ง เมื่อทรงได้รับบัตรถวายพระพรจากทูลกระหม่อมพระองค์เล็ก

"กราบพระบาทสมเด็จป้าเพคะ
จุฬาภรณ์"

วันคล้ายวันประสูติของเจ้าฟ้าหญิง เป็นอีกวันหนึ่งที่จะได้ทรงประจักษ์ถึงความเอื้ออาทรที่เจ้านายทุกพระองค์ทรงมีต่อพระองค์ ตั้งแต่เช้าจรดเย็น ทูลกระหม่อมทุกพระองค์ รวมไปถึงพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ และพระเจ้าหลานเธอจะทรงทยอยกันส่งดอกไม้มาถวายจนเต็มโต๊ะข้างที่ประทับ

ส่วนมากเจ้านายทุกพระองค์จะทรงเลือกสีสันของดอกไม้พระราชทานมาอย่างพิถีพิถัน เช่น สีชมพูซึ่งเป็นสีวันประสูติ หรือสีแสดซึ่งเป็นสีโปรด สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงผินพระหัตถ์ไปทอดพระเนตรดอกไม้และบัตรถวายพระพรอยู่บ่อยๆ ด้วยความชื่นพระทัย

จะมีที่ต่างไปหนึ่งพระองค์คือสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

"สมเด็จพระเทพรัตนฯ ไม่ทรงส่งดอกไม้มาในวันประสูติของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ"

ใครได้ยินคำบอกเล่าเช่นนี้ได้ยินเข้าก็ย่อมพิศวง อดไม่ได้ที่จะถามว่า 'ทำไม' ก็จะได้รับคำตอบในทันที ว่า

"สมเด็จพระเทพรัตนฯ ทรงมีธรรมเนียมปฏิบัติที่แปลกไปจากพระองค์อื่น คือทรงส่งของมาถวายสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ในวันพระราชสมภพของพระองค์เอง ๒ เมษายนของทุกปี

ของที่ทรงส่งมาถวายเป็นประจำทุกปีไม่เคยขาดเลยคือกระเช้า 'เกรพฟรุต'

ท่านรับสั่งว่า 'จำได้ว่าสมเด็จป้าโปรด'..."

ในสมัยก่อนนั้น เมื่อมาถึงวันมงคลเช่นวันเกิดของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แทนที่เจ้าของวันเกิดจะรับของขวัญจากผู้ใหญ่ ก็เป็นฝ่ายมอบของกำนัล โดยมากจะเป็นอาหาร เรียกว่า 'เครื่องเวียน' ที่เป็นของดีของหายาก หรือของโปรดของผู้รับ จัดในกระเช้าของขวัญงามๆ ส่งไปให้ผู้ใหญ่ที่เจ้าของวันเกิดนั้นเคารพ การที่สมเด็จพระเทพรัตนฯ ทรงปฏิบัติเช่นนี้จึงนับได้ว่ายังทรงรักษาธรรมเนียมเก่าไว้ได้ไม่ทรงลืม

ตอนบ่ายของวันประสูติปีหนึ่ง ผู้มาเฝ้าถวายพระพรต่างก็ตื่นเต้นเป็นพิเศษ เพราะปีนี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ เสด็จมาเองและยังทรงพาพระธิดาพระองค์น้อย มาเฝ้าถวายพระพร 'สมเด็จย่า' ด้วย

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงโอบกอด 'พระองค์ภา' ไว้ด้วยความรักและทะนุถนอม ทรงดีพระทัยที่สุด

เหตุการณ์นี้เตือนใจให้ข้าหลวงเก่าแก่หลายคน ย้อนนึกถึงภาพวันวานที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงปฏิบัติต่อพระบิดาของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา

เป็นที่กล่าวขวัญในหมู่ข้าราชบริพารว่า สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ นั้น ทรงมีความจงรักต่อ 'ทูลกระหม่อมชาย' หรือสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เป็นอย่างยิ่ง

นับแต่ยังทรงพระเยาว์ 'เจ้าฟ้าชาย' พระองค์น้อย ได้เสด็จฯ มาทรงเยี่ยมเยียนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ บ่อยครั้ง บางคราวก็เสด็จมากับทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนฯ หรือที่ชาววังออกพระนามว่า 'ทูลกระหม่อมใหญ่'

ข้าหลวงที่ได้ทันเห็นเหตุการณ์ เล่าย้อนระลึกถึงวันเวลาอันน่าตื้นตันไว้ว่า

๑

๒

๕

๔

๖

๓

๗

๘

๙

(๑) สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ เสด็จมาทรงเยี่ยมสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ณ วังรื่นฤดี

(๒) ในการพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

(๓) สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมพระอาการ

(๔) สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ ทรงนำเสด็จสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เข้าประทับรักษาพระอาการประชวร ณ โรงพยาบาลศิริราช

(๕) เมื่อพระราชทานน้ำพระมหาสังข์แล้ว พระราชทานใบมะตูมแด่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ สำหรับทัดซอกพระกรรณขวา

(๖) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จไปเฝ้าฯ พระภิกษุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ณ ตำหนักเพ็ชร วัดบวรนิเวศวิหาร

(๗) ประทับฉายพระรูปร่วมกับสมเด็จพระบรมฯ, พระองค์โสมฯ และพระองค์ภา ในงานโรงเรียนราชินี

(๘) 'พระองค์โสมฯ' และ 'พระองค์ภา' เสด็จมาเฝ้าถวายพระพรวันประสูติ

(๙) พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าสิริจุฑาภรณ์ ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจแทนพระองค์ ในงานวันคล้ายวันประสูติ 'สมเด็จยาย' ณ วังรื่นฤดี

"...พอเสด็จมาถึง ทูลกระหม่อมก็ทรงตรงเข้าสวมกอดกับสมเด็จฯ กับเสด็จฯ อย่างสนิทสนม เป็นภาพที่น่ารักเหลือเกินค่ะ

เสด็จพระนางฯ ทรงรักทูลกระหม่อมชายมาก ทรงหาของขวัญถวายเสมอๆ บางทีก็ทรงแอบเอาเงินใส่ซองแล้วก็ถวายใส่พระหัตถ์...ทูลว่า 'ไว้ทรงซื้อของเล่นที่โปรดเพคะ'

...ตอนที่สมเด็จพระบรมฯ จะเสด็จไปทรงศึกษาต่อที่เมืองนอก ก็เสด็จฯ มาทูลลา ก่อนเสด็จออกผนวชก็เสด็จฯ มาทรงลาผนวชที่วังรื่นฯ หลังจากนั้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็เสด็จไปเฝ้าฯ พระภิกษุสมเด็จพระบรมฯ ที่วัดบวรฯ ค่ะ"

แม้ข้าราชบริพารวังรื่นฤดียุคต่อๆ มาก็ยังได้สัมผัสถึงน้ำพระราชหฤทัยของสมเด็จพระบรมฯ ที่ทรงมีต่อ 'สมเด็จป้า' อยู่เป็นเนืองนิตย์

"สมเด็จพระบรมฯ ก็ทรงระลึกถึงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสมอ ไม่มีเลยที่จะทรงลืมวันประสูติของสมเด็จฯ เป็นที่รู้กันเลยค่ะ ว่าดอกไม้พระราชทานจากสมเด็จพระบรมฯ จะมาถึงแต่เช้าตรู่ของวันที่ ๒๔ พฤศจิกาฯ ทุกปี ไม่เคยลืม

เมื่อไม่นานมานี้ก็เสด็จมาทรงเยี่ยมสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ที่โรงพยาบาลศิริราช เสด็จฯ เข้ามาถึงก็ทรงคมสมเด็จฯ ทรงซักถามพระอาการกับ Oข้าในพระองค์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ด้วยความห่วงใย"

ความรักของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เผื่อแผ่มาถึง 'พระเจ้าหลานเธอ' ทุกพระองค์

ผู้รับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาททุกคนทราบดีว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่โปรดเสียงเด็กร้องไห้เป็นที่สุด เพราะเป็นเสียงรบกวนพระทัยมิให้เป็นสุขได้มากๆ เป็นที่รู้กันว่าเจ้าหน้าที่จะพยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้เสด็จไปในสถานที่อาจมีเด็กร้องไห้กระจองอแง

แต่เรื่องนี้มีข้อยกเว้น เมื่อแรกที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ ประสูติพระธิดาได้เพียง ๓ วัน สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีรับสั่งกับข้าหลวงว่า โปรดจะเสด็จไปทอดพระเนตรพระนัดดาอย่างใกล้ชิด และทรงแสดงพระประสงค์ว่าจะเสด็จไปทรงเยี่ยมให้ได้

'พระองค์โสมฯ' ทรงเล่าถึงเหตุการณ์ในวันที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะเสด็จเยี่ยมพระองค์ภาประทานแก่ข้าราชบริพารวังรื่นฤดี ว่า ได้ทรงปรึกษากับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ด้วยความกังวลพระทัยว่าหากพระองค์ภากันแสงขึ้นมาจะทำอย่างไรดี หากสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่พอพระทัยขึ้นมาจะทำอย่างไร

ในที่สุด ทั้งสองพระองค์ก็ทรงได้ข้อสรุป และมีรับสั่งกับพยาบาลว่าเมื่อพระองค์ภาทรงเบ้พระโอษฐ์ มีสีพระพักตร์จะกันแสงเมื่อใด ให้รีบเข้าไปรับพระองค์ออกมาทันที

ครั้นถึงเวลาเสด็จ นางพยาบาลทั้งหลายกลับไม่จำเป็นต้องทำเช่นนั้น

เมื่อเจ้าฟ้าหญิงเสด็จถึง ก็ทรงตรงเข้าไปทอดพระเนตรพระนัดดาพระองค์น้อยอย่างใกล้ชิด น่าอัศจรรย์ที่เจ้าหญิงน้อยๆ ชันษาเพียง ๓ วัน บรรทมหลับพระเนตรพริ้ม ไม่มีทีท่าว่าจะกันแสงเลยสักนิด สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพอพระทัยมากว่าพระองค์ภาน่ารัก ไม่ทรงงอแง ทรงอุ้มพระองค์ภาไว้แนบพระอุระอย่างทะนุถนอม ท่ามกลางรอยแย้มพระสรวล และความชื่นมื่นของเจ้านายและข้าพระบาททุกคน ณ ที่นั้น

ความรักความผูกพันในพระทัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ต่อพระองค์ภาจึงบังเกิดขึ้น และทวียิ่งขึ้นนับแต่นั้นเป็นต้นมา ดังที่พระองค์โสมฯ ทรงรำลึกถึงความประทับพระทัยในพระกรุณาของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ต่อพระองค์ภา

"ต่อมาอีกประมาณปีกว่าๆ ได้เสด็จไปทรงร่วมงานใดงานหนึ่งจำไม่ได้แล้ว แต่ที่จำได้แม่นคือในงานนั้นมีการยิงสลุตด้วย

พอได้ยินเสียงสลุต พระองค์ภาก็ทรงตกพระทัย กันแสงออกมาตามประสาเด็ก พวกเราก็กังวลกันใหญ่ว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้ยินแล้วจะกริ้วมั้ย..."

ทรงเล่าต่อไปว่า

"เปล่าค่ะ สมเด็จฯ ไม่กริ้ว กลับแย้มพระสรวลแล้วก็รับสั่งแก้แทนพระองค์ภาด้วยว่า 'จริงๆ แล้ว หม่อมฉันเองก็ไม่ชอบเสียงสลุตนักพระองค์ภากันแสงก็ไม่เป็นไร'

นี่แปลว่าทรงรักพระองค์ภามากๆ เลย"

ทุกครั้งที่พระองค์ภา เสด็จมาเฝ้า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะทรงดีพระทัยมาก เวลาเสด็จไปทรงร่วมงานโรงเรียนราชินี ที่พระองค์ภาทรงศึกษาอยู่ โรงเรียนก็มักจัดให้พระองค์ภาทรงรำไทยบ้าง ทรงแสดงจินตลีลาบนเวทีบ้าง ถวายให้ 'สมเด็จย่า' ได้ทอดพระเนตร เมื่อทรงแสดงเสร็จ จะเสด็จลงมาเฝ้าแทบเบื้องพระบาท สมเด็จฯ ก็ทรงสวมกอดอย่างรักใคร่เอ็นดู

ทุกวันนี้ 'พระองค์โสมฯ' ก็ยังทรงเอาพระทัยใส่อยู่อย่างสม่ำเสมอ ทรงรับที่จะเสด็จไปทรงปฏิบัติพระกรณียกิจแทนพระองค์ ในยามที่เจ้าฟ้าหญิงทรงพระชราและพระอนามัยไม่อำนวย ถ้าเสด็จมาวังรื่นฤดีช่วงเดือนเมษายน ก็จะทรงนำน้ำสงกรานต์และผ้าไหว้มาถวายด้วยพระองค์เอง

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พร้อมด้วยพระราชวงศ์เสด็จไปทรงร่วมในงานฉลองพระชนมายุ ๕ รอบของเจ้าฟ้าหญิง ณ วังรื่นฤดี

ในปี ๒๕๔๘ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงทราบว่าสมเด็จพระบรมฯ มีพระโอรสพระองค์น้อยประสูติมาเป็น 'ขวัญใจ' ของพระบรมวงศานุวงศ์และพสกนิกร ก็ทรงพระกรุณาพระราชทาน "พระนิรโรคันตราย" หล่อด้วยเงินแท้ทั้งองค์แก่ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าทีปังกรรัศมีโชติ เพื่อเป็นสวัสดิมงคลแก่เจ้าชายน้อย

ความรักที่ทรงมีเผื่อแผ่แก่ 'หลาน' ทั้ง 'หลานป้า' 'หลานย่า' และ 'หลานยาย' นั้น มีมากเหลือประมาณ เช่นที่ทรงมีต่อพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าสิริภาจุฑาภรณ์ พระธิดาของทูลกระหม่อมจุฬาภรณฯ

วันหนึ่งพระเจ้าหลานเธอพระองค์นี้เสด็จไปทรงตรวจพระวรกายที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อทรงทราบว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็เสด็จเข้าประทับเพื่อตรวจ

"...ภาเห็นว่าสมเด็จยายท่านก็ไม่มีใครแล้ว ประทับอยู่เงียบๆ พระองค์เดียว...สงสารท่านค่ะ"

หลังจากนั้น พระองค์สิริภาฯ ก็เสด็จมาเฝ้า 'สมเด็จยาย' อีกหลายครั้งที่วังรื่นฤดี พอทรงทราบว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดสุนัขตัวโตๆ ก็ทรงนำสุนัขตัวใหญ่ที่ทรงเลี้ยงไว้มาเฝ้าด้วย 'สมเด็จยาย' จะได้ทรงพระสำราญ

ส่วน 'สมเด็จยาย' ก็ทรงพระเมตตาต่อพระเจ้าหลานเธอฯ พระองค์นี้ยิ่งนัก ดังที่ได้เสด็จไปทอดพระเนตรนิทรรศการศิลปะที่ทรงจัดขึ้นที่มหาวิทยาลัยศิลปากร ทรงพระดำเนินทอดพระเนตรอย่างทั่วถึง เพื่อเป็นกำลังพระทัยให้ 'หลานยาย' บางโอกาสก็พระราชทานของเล็กๆ น้อยๆ เช่น พระธำมรงค์ หรือเข็มพระนามประดับเพชรกับทับทิม เป็นรางวัลสนองน้ำพระทัยกตัญญู

ชาววังรื่นฤดียังจำเหตุการณ์วันประสูติในปีหนึ่ง เมื่อมองผ่านช่องพระแกลตำหนักออกไปแล้วก็ต้องตกตะลึงไปตามๆกัน

"...กรมวังแต่งชุดปกติขาวเนี้ยบเรียบกริบตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า เดินออกจากรถยนต์หลวงตรงลิ่วๆ เข้ามา ซึ่งก็ไม่แปลกหรอกสำหรับวันประสูติสมเด็จฯ แต่ที่ทุกคนเห็นแล้วอดยิ้มไม่ได้ คือกรมวังท่านนั้นเชิญ...จริงๆ ต้องบอกว่าอุ้ม...อุ้มตุ๊กตาสุนัขตัวโตมาก...ย้ำว่าโตมากๆ ชนิดที่ปิดหน้าปิดตากรมวังหมด เข้าสะเอวเดินเข้ามาในตำหนัก

พระองค์สิริภาฯ ทรงส่งมาถวายสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ครับ ทรงทราบว่าสมเด็จฯ โปรดสุนัขตัวโต แต่พระอนามัยไม่ค่อยดีอย่างนี้ ไม่ควรจะทรงเลี้ยงสัตว์ที่วิ่งชุกชนอาจจะชนพระองค์ได้ ก็เลยทรงส่งตุ๊กตามาถวายแทน...น่ารักมากครับ

ทุกวันนี้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยังทรงเก็บไว้ในห้องบรรทมอย่างดี ไว้ทรงอิงพระขนองบ้าง พาดพระกรบ้าง..."

ย้อนกลับไปเมื่อปลายปี ๒๕๒๘ อันเป็นช่วงเวลาที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพบกับความวิปโยคอย่างใหญ่หลวงจากการสูญเสียพระชนนี หลังจากนั้นไม่กี่สัปดาห์ ก็กลับกลายเป็นเวลาที่ได้ทรงประสบกับความปีติโสมนัสอย่างยิ่งใหญ่ด้วย

ในวันที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเจริญพระชนมายุ ๖๐ พรรษา ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ นั้น ข้าราชบริพารส่วนใหญ่คาดกันว่าคงไม่มีพระราชพิธีหรืองานพิเศษอะไร เพราะอยู่ในระหว่างไว้ทุกข์ ที่สำคัญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ขณะนั้นก็ยังทรงแปรพระราชฐานไปประทับที่ภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร

หลายคนเดาว่าคงจะเป็นอย่างปีก่อนๆ คือทั้งสองพระองค์ไม่ทรงเคยลืมที่จะทรงส่งพระราชโทรเลข หรือโปรดฯ ให้องคมนตรีเชิญดอกไม้มาทูลเกล้าฯ ถวาย

ตัวอย่างเช่นพระราชโทรเลขพระราชทานพร ที่ทรงส่งมาจากสกลนคร เมื่อปี ๒๕๒๗

"ในศุภวาระคล้ายวันประสูติ หม่อมฉัน และลูกๆ ทุกคนขอถวายพระพรให้ทรงพระเจริญพระชนมสุขศิริสวัสดิ์ พิพัฒมงคล มีพระประสงค์สิ่งใด ขอให้สำเร็จสมมโนรถทุกประการ

ภูมิพล-สิริกิติ์"

แต่ปีนี้ พอใกล้วันประสูติเข้ามา ข้าน้ำคนหลวงทั้งในวังหลวงและในวังรื่นฤดี ก็ตื่นเต้นเมื่อต้องเตรียมจัดงานและเตรียมตัวกันเป็นการใหญ่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ พระราชทานแด่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง

พระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ เสด็จฯ กลับมาจากภูพานฯ เป็นการชั่วคราว พร้อมด้วยพระบรมวงศ์ทุกพระองค์ มาทรงร่วมงานฉลองพระชนมายุ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันนั้น เจ้าฟ้าหญิงทรงได้รับพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ และเหรียญราชอิสริยาภรณ์อันเป็นบำเหน็จความชอบในพระองค์พระมหากษัตริย์ชั้นสูงสุด ได้แก่ “เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๙ ชั้นที่ ๑” ประดับเพชรลูกงดงามทั้งองค์

ในเวลาที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงหมอบเฝ้าฯ อยู่หน้าพระที่นั่งนั้น ทุกคนก็ได้เห็นภาพอันน่าซาบซึ้งใจอีกครั้ง เมื่อสมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงทรุดพระองค์ลงประทับราบกับพื้นเหมือนเช่นเคย ทรงน้อมพระอังสาลงประสานพระหัตถ์ไว้บนพระเพลาอย่างนบนอบ ส่วนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในขณะทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ และทรงเจิม ก็ทรงโน้มพระวรกายลงจนพระอุระแนบกับพระเพลา

จากนั้น ทุกพระองค์เสด็จไปเสวยพระกระยาหารกลางวันร่วมกัน ณ พระที่นั่งบรมพิมาน สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายเงินแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อโดยเสด็จพระราชกุศล แล้วก็ประทับพระเก้าอี้ที่จัดไว้รอบโต๊ะกลมใหญ่ เคียงข้างสมเด็จพระบรมราชินีนาถทางซ้าย กับสมเด็จพระเทพรัตนฯ ทางขวา

พระกระยาหารวันนี้เป็นเครื่องจีน ทุกพระองค์มีรับสั่งกันเป็นที่ทรงพระสำราญ

โอกาสนั้น พระเจ้าอยู่หัว มีพระราชกระแสถามสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ว่าทรงต้องพระประสงค์สิ่งหนึ่งประการใดหรือไม่

“หม่อมฉันอยากได้รถมินิบัสเล็กๆ คันหนึ่ง”

เจ้าฟ้าหญิงกราบบังคมทูลตอบ

ข้าหลวงอธิบายถึงเหตุผลไว้ว่า

“สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเป็นเจ้านายที่สดใสร่าเริง และช่างรับสั่ง เวลาเสด็จประพาสไกลๆ ไม่โปรดที่จะประทับเพียงพระองค์เดียวในรถเก๋ง ทรงต้องพระประสงค์ จะได้รถมินิบัสคันเล็กๆ ไว้ให้ทุกคนในขบวนเสด็จได้ขึ้นมานั่งรถร่วมคันเดียวกันกับพระองค์ พอทรงเหงาก็ทรงลุกไปรับสั่งพูดคุยกับคนโน้นคนนี้ เป็นที่ทรงพระสำราญ”

จากนั้นไม่นาน รถมินิบัสสีน้ำตาลอ่อน ติดอักษรพระนาม พ.ร. ก็มาเทียบที่โรงรถของวังรื่นฤดี สมพระปรารถนา

ก่อนหน้านั้นไม่กี่วัน ที่วังรื่นฤดี แม้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะไม่โปรดให้จัดงานฉลองใหญ่เพราะเป็นช่วงไว้ทุกข์ แต่ก็มีการจัดเลี้ยงพระกระยาหารกันเล็กๆ ในหมู่เจ้านาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้โรงแรมโอเรียนเต็ล เป็นผู้ตระเตรียมพระกระยาหารพระราชทาน

เจ้านายหลายพระองค์เสด็จไปทรงร่วมงานกันพร้อมพระพักตร์ เช่น ‘เจ้าพี่’ หรือสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, พระองค์โสม, พระองค์ภา, พระองค์เจ้าสุทธวงษวิจิตร, พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา, รวมทั้ง ‘พี่ตุ๊’ หรือพระองค์เจ้าวิมลฉัตร ฯลฯ

“เมื่อกี้พระองค์โสมฯ ถามว่าจะให้พระองค์ภาฯ เรียกหม่อมฉันว่า ‘สมเด็จย่า’ ได้มั้ย แหม...ได้สิจ๊ะ อายุ ๖๐ แล้ว แก่แล้วนะจ๊ะ เป็นย่าได้แล้ว”

เจ้าฟ้าหญิงรับสั่งอย่างขันๆ กับบรรดาเจ้านายในโต๊ะเสวย ทำให้ทรงพระสรวลกันอย่างสนุกสนานทุกพระองค์

พอถึงเวลาตัดเค้ก ทรงจุดเทียนที่เค้กขนาดใหญ่ซ้อนกันสามชั้น จุดเสร็จลมก็พัดแรงมาดับเทียนพอดี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่ได้ทรงถือสาหรือกริ้วอะไร กลับทรงพระสรวลแล้วรับสั่งสร้างบรรยากาศให้เจ้านายทุกพระองค์ทรงครื้นเครง

“...อ้าว...ดีเหมือนกันมีลมช่วยเป่า ฟ้าหญิงก็เลยไม่ต้องเป่าเอง”

ทรงตัดเค้กถวายแด่ ‘เจ้าพี่’ เป็นพระองค์แรก และพระราชทานแก่เจ้านายทุกพระองค์บนโต๊ะนั้นแล้ว ก็ยังทรงลงมีดตัดต่อไปอีกหลายชิ้น คงจะทรงหมายพระทัยว่าจะทรงตัดแบ่งให้หมดทั้งก้อน จนสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ รับสั่งเย้าว่า

“สมเด็จฯ ทรงตัดแค่นี้ก็พอแล้วเพคะ ที่เหลือให้มหาดเล็กตัดถวายเถอะ...”

บรรยากาศเป็นกันเองใน ‘ครอบครัว’ ใหญ่ ที่ชื่อว่า ‘พระบรมราชจักรีวงศ์’ นั้น อบอุ่นและอบอวลไปด้วยความรักใคร่สนิทสนม ใครมีโอกาสได้เห็นก็เป็นอันต้องกล่าวขวัญชื่นชมทุกครั้งไป

ตอนที่ ๓

เพชรพระราชวงศ์ (๒)

คำว่า “กุลเชษฐ์” นั้นหมายถึง “พี่ใหญ่” หรือ “หัวหน้า” ของตระกูล มีหน้าที่จะต้องดูแลทุกข์สุขและเป็นที่พึ่งของสมาชิกในวงศ์สกุลได้เสมอ สำหรับในพระบรมราชจักรีวงศ์นั้น เป็นที่นับถือกันในหมู่พระราชวงศ์ว่า ‘พระบรมวงศ์’ ผู้มีพระชนม์สูงที่สุดนั้นจะเป็นพระกุลเชษฐ์โดยพระชนมายุ ส่วน ‘พระมหากษัตริย์’ เป็นพระกุลเชษฐ์โดยพระราชสถานะ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปรียบได้ดัง ‘หัวหน้าครอบครัว’ ของเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ และก็ทรงทำหน้าที่นั้นได้ดีจริง สมกับที่มีพระราชสถานะเป็น ‘พระกุลเชษฐ์’ อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ โดยเฉพาะในยามที่สมาชิกในครอบครัวเจ็บไข้ได้ป่วย

หลังจากการผ่าตัดนิ่วเพียง ๔ ปี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ประชวรอีกครั้ง คราวนี้ต้องเสด็จเข้ารับการผ่าตัด ‘ซีสต์’ หรือเนื้องอกบริเวณพระอุระ ณ โรงพยาบาลศิริราช

เช้าวันหนึ่งในระหว่างทรงพักฟื้นพระวรกาย เจ้าฟ้าหญิงก็มีรับสั่งเปรยขึ้นมาว่า

“วันนี้พระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จ”

ข้าในพระองค์ทุกคนในที่นั้นไม่ได้คิดเป็นจริงเป็นจังอะไร เพราะไม่มีเจ้าหน้าที่หรือใครคนใดแจ้งล่วงหน้ามาก่อนว่าจะมีการเสด็จพระราชดำเนิน

ตกบ่ายวันนั้น เหตุการณ์ที่ทุกคนต้องตกตะลึงใน ‘สัมผัส’ ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็เกิดขึ้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ มาทรงเยี่ยมจริงๆ ถึงห้องบรรทมบนตึก ๓๒ ปี

“...หลายครั้งแล้วครับที่สมเด็จฯ เหมือนจะรับสั่งขึ้นมาลอยๆ แต่แล้วก็เป็นความจริง จะเป็นด้วยการฝึกพระสมาธิหรือมีพระญาณอย่างไรผมไม่อาจทราบ แต่บางครั้งเหมือนจะทรงมีสัมผัสที่ทราบเหตุการณ์ล่วงหน้า เรื่องนี้ข้าราชบริพารหลายคนยืนยันได้ มีมูลแน่นอน...”

มหาดเล็กยืนยันถึงความ ‘มหัศจรรย์’ ที่ชาววังรื่นฤดีได้ประจักษ์อยู่หลายหน

พระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ ทรงนำดอกไม้มาพระราชทานแก่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และมีพระราชปฏิสันถารอยู่เป็นระยะเวลานาน เรื่องที่ข้าราชบริพารจำได้แม่นยำคือเรื่องดนตรี ซึ่งเป็นความสนพระทัยร่วมกันของทั้งสามพระองค์

“คืนก่อนหน้านั้นมีงานหารายได้เข้าการกุศลออกโทรทัศน์ มีดนตรีมาบรรเลง...เข้าใจว่าทุกพระองค์ได้ทอดพระเนตรนะคะ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็เลยรับสั่งเรื่องเพลงและดนตรีในรายการวันนั้นเป็นหัวข้อสนทนา เป็นที่ทรงพระสำราญ”

ท่านผู้หญิงศรีนาถฯ เล่าถึงวันประวัติศาสตร์อีกวันหนึ่งของบรรดาข้าในพระองค์ ที่ได้ชื่นใจเมื่อเจ้านายของตนได้รับพระราชทานพระมหากรุณาเป็นพิเศษ

การผ่าตัดเนื้องอกครั้งนั้น ยังเป็นที่มาของเรื่องเล็กๆ ซึ่งประทับอยู่ในความทรงจำของข้าราชบริพาร เกี่ยวกับพระอารมณ์ขันของเจ้าฟ้าหญิง ในช่วงเวลาที่หมอหลายคนกังวลว่าเจ้าฟ้าหญิงจะต้องทรงหงุดหงิด และกริ้วมากจากความเจ็บปวดเมื่อทรงได้พระสติฟื้นจากยาสลบ และทุกฝ่ายต่างระดมความคิดกันว่าจะทำอย่างไรดีเมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ บรรทมตื่น

พันตำรวจเอก อำพล สุนทรเวช เล่าถึงเหตุการณ์อันน่าวิตกตอนนั้น

“...หมอเขาไม่กล้าไปเฝ้า ก็บอกให้แต๋วกับผมเข้าไปก่อน พอลืมพระเนตรขึ้นเท่านั้นแหละ ก็รับสั่งกับเราสองคนทันที

‘มานี่ๆ มาใกล้ๆ’

แต่วกราบทูลถามเป็นการหยั่งพระอารมณ์ไปว่า

'ทรงหลับสบายดีหรือเพคะ'...”

แทนที่จะทรงตอบคำถาม กลับมีรับสั่งที่ชวนสนเท่ห์กับข้าราชบริพารทั้งสอง ว่า

“เดี๋ยวก่อนๆ ตอบคำถามฉันก่อน นี่...อำพลรู้มั้ย 'ถับลม' คืออะไร”

พันตำรวจเอก อำพลฯ ย้อนระลึกถึงเหตุการณ์วันนั้นด้วยน้ำเสียงแจ่มใส

“ผมก็คิดไม่ออก คิดไปคิดมาพอได้คำตอบในใจก็ไม่กล้ากราบทูลเรียนตรงๆ ว่าผมดันไปคิดถึงคำว่าผายลมน่ะครับ ผมเลยกราบทูลไปว่า

'ไม่ทราบพะย่ะค่ะ'

เจ้าฟ้าสรวลลั่นเลยครับ

'อำพลแพ้ๆ นี่ไงคำตอบ 'ถับลม' ก็แปลว่า 'ทมหลับ ได้สบายดีไงจ๊ะ' รับสั่งแล้วก็ทรงพระสรวล

...โอ้ย ทุกคนนี่ดีใจและโล่งใจกันหมด”

สิ่งของที่เป็นพยานแห่งน้ำพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ยังมีอยู่หลายสิ่งในวังรื่นฤดี ดังที่ข้าราชบริพารได้แจกแจงไว้เท่าที่จำได้

“...พรมเปอร์เซียผืนที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงใช้ประทับราบกับพื้นออกรับแขกประจำ นั่นก็ของพระราชทานค่ะ ทรงซื้อมาฝากจากอิหร่านนาฬิกาข้อพระกรล้อมเพชรที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดทรงเสมอๆ ก็ทรงซื้อมาฝากเมื่อคราวเสด็จกลับจากยุโรป มีอักษรพระนาม ภ.อ. และ ส.ก. บนหน้าปัด ครั้งนั้นทรงซื้อกล่องดนตรีกลับมาพระราชทานด้วย ทุกวันนี้ก็ยังเปิดถวายก่อนสมเด็จฯ เข้าบรรทมค่ะ”

ของเหล่านี้เป็นของที่พระราชทานมาในวาระโอกาสพิเศษ แต่ก็มิได้หมายความว่านานๆ ครั้ง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะทรงได้รับของพระราชทานสักที อย่างที่หลายคนอาจจะเข้าใจเช่นนั้น ความจริงแล้ว ของพระราชทานเป็นประจำก็มีเช่นกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้องคมนตรี เชิญดอกไม้ หรือผลไม้ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาเฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เป็นประจำทุกสองสัปดาห์ ไม่เคยขาด

นอกจากนี้ มื้อเสวยกลางวันทุกวัน พระเจ้าอยู่หัวก็โปรดฯ ให้ห้องเครื่องสวนจิตรลดาจัดส่งมาถวาย ถ้าประทับอยู่ที่วังไกลกังวลตรงกับเวลาที่เจ้าฟ้าหญิงประทับที่ตำหนักพัชราลัย ก็โปรดฯ ให้ห้องเครื่องวังไกลกังวลจัดถวายเป็นประจำทุกวันอย่างสม่ำเสมอ

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีพระชนม์สูงขึ้น พระอนามัยก็ไม่ใคร่ดีเหมือนแต่ก่อน เพราะวงจรของพระโรคในอดีตก็หมุนเวียนกลับมา ประกอบกับมีพระอาการเส้นพระโลหิตในสมองตีบ พระบาทสมเด็จเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ก็ทรงติดตามความเป็นไปทุกระยะ โปรดฯ ให้แพทย์และพยาบาลทำรายงานพระอาการทูลเกล้าฯ ถวายทุกเดือน

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงห่วงใยในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ มาโดยตลอด ตั้งแต่ท่านราชองครักษ์ฯ พลเอก ประพัทธ์ ซึ่งเราเรียกว่า ลุงป๊ะ ยังอยู่ พระองค์ท่านจะพระราชทานกระเช้าหรือแจกันดอกไม้สวยๆ สลับกับของเสวย เช่น รังนก ผลไม้ น้ำผลไม้จากโครงการหลวง และห้องเครื่องจะส่งเครื่องเสวยมาทุกวัน

เวลาประชวรต้องเข้าประทับที่โรงพยาบาล สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ก็จะมีพระราชเสาวนีย์ให้นางสนองพระโอษฐ์ เช่น ท่านผู้หญิงกุณฑี ไกรฤกษ์, ท่านผู้หญิงเพ็ญศรี วัชโรทัย จัดตะกร้าของศิลปาชีพ พวกเครื่องหอม แป้งหอม ผ้าปักที่ทรงใช้ได้ เป็นของสวยๆ งามๆ มาถวาย ซึ่งเจ้านายก็จะโปรดมาก รับสั่งว่า สวย และให้ขอบพระทัย”

ผู้บริหารงานในพระองค์เล่าถึงพระมหากรุณาที่พระราชทานมาอย่างสม่ำเสมอ

สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่แม้แต่รายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ที่อาจจะยังพระหฤทัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ให้เกษมสำราญ

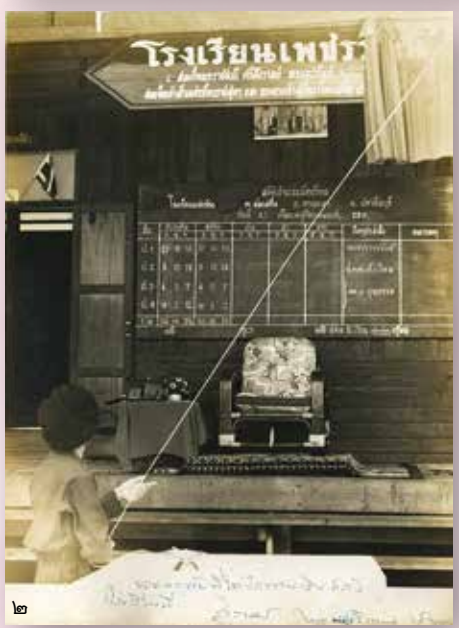
“...ทรงส่งดอกไม้งามๆ พระราชทานมาเสมอ ส่วนใหญ่ท่านผู้หญิงนราวดี ชัยเฉนียน หรือไม่ก็ท่านผู้หญิงอินทิรา พลธร จะเป็นผู้เชิญมาดอกไม้นี่ก็ทรงเลือกอย่างพิถีพิถัน รับสั่งว่า 'ให้หาดอกไม้งามๆ หอมๆ ที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เคยโปรดสมัยประทับที่อังกฤษไปถวาย'

ผ้าลาดพระที่หรือคลุมบรรทมก็รับสั่งให้เลือกที่มีสีสัน มีลายน่ารักๆ สมเด็จฯ ทอดพระเนตรแล้วจะได้โปร่งพระทัย ไม่ใช่สีขาวโพลนๆ ตลอดเวลา

ทรงทราบว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะนกและปลา ก็โปรดฯ ให้จัดตู้ปลาไว้ข้างๆ ที่ประทับในห้องเสวย ทอดพระเนตรแล้วจะได้ทรงพระสำราญ...

อย่าง 'ศาลาแก้ว' ที่สร้างต่อเติมออกจากองค์ตำหนักพัชราลัย ทอดลงไปใกล้ชายทะเลนั้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ ก็มีพระราชเสาวนีย์ให้

๑

๒

(๑) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้องคมนตรีผลัดเปลี่ยนกันมาเฝ้าทุกสองสัปดาห์

(๒) สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเปิด "โรงเรียนเพชรรัตน" ซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทูลเกล้าฯ ถวายเงินสร้างไว้เป็นโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนในจังหวัดปราจีนบุรี

สร้างขึ้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะได้ทอดพระเนตรทิวทัศน์ของทะเลได้ชัดๆ เพราะทรงเห็นว่าสมเด็จฯ พระชนม์สูงแล้ว ...จะเสด็จลงไปที่ชายหาดก็ลำบาก"

ข้าราชบริพารของเจ้าฟ้าหญิง ตระหนักถึงพระมหากรุณาด้วยความซาบซึ้งอยู่เสมอ และทุกคนต่างทราบกันดีว่าหากมีปัญหาติดขัดประการใดเกี่ยวกับกิจการของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ขอเพียงแค่กราบบังคมทูลขึ้นไปเท่านั้น สมเด็จพระบรมราชินีนาถ จะทรงพระมหากรุณาปัดเป่าอุปสรรคนั้นๆ ให้ล่วงพ้นไปได้อย่างเรียบร้อยทุกครั้ง

"สมเด็จเจ้าฟ้าฯ คือญาติผู้ใหญ่เพียงไม่กี่คนที่ฉันมีเหลืออยู่"

พระราชกระแสประโยคนี้ คุณลออ พนมวัน ณ อยุธยา อดีตข้าหลวงเล่าว่า นางสนองพระโอษฐ์ของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ที่มาเฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ มักเชิญมาบอกเล่าให้ได้ยินได้ฟังด้วยความซาบซึ้งในน้ำพระราชหฤทัยอยู่เสมอๆ

ความนอบน้อมอ่อนหวานที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงมีต่อเจ้าฟ้าหญิงนั้น เป็นที่ประจักษ์อยู่เป็นประจำ เช่น ในงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปีของพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้เสด็จไปทรงร่วมในการเสด็จออกมหาสมาคม ณ พระที่นั่งกาญจนาภิเษก ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๓๙

เมื่อเสร็จสิ้นการพระราชพิธีแล้ว สมเด็จพระนางเจ้าฯ และสมเด็จพระบรมฯ ทรงพระดำเนินตรงมามีรับสั่งกับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ด้วยพระกิริยาอันนุ่มนวล ผู้ที่ชมการถ่ายทอดสดในวันนั้นยังจำได้ติดตาว่าทั้งสองพระองค์ทรง 'ประนมพระหัตถ์' และค้อมพระวรกายลง เวลามีพระราชกระแสกับสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ

ภาพอันงดงามทั้งแก่สายตาและแก่ความรู้สึกเช่นนี้ คงไม่มีให้เห็นที่อื่นใดอีกแล้วในโลก นอกจากที่เมืองไทย ประเทศที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหลักชัยมานับร้อยนับพันปี

ถึงวาระสำคัญแห่งพระชนมายุ เช่นเมื่อเจ้าฟ้าหญิงทรงเจริญพระชนมายุ ๗๒ พรรษา และ ๘๐ พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชกุศลฉลองพระชนมายุที่วัดพระแก้วเสมอ นอกจากนี้ ในคราวฉลองพระชนมายุ ๖ รอบ เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๐ ยังพระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เฝ้าฯ รับพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐานด้วย

หลายคนที่ได้ชมภาพข่าวในวันนั้น พูดเป็นเสียงเดียวกันว่าเป็นภาพประทับใจสุดจะพรรณนา

ตามปกติแล้ว ผู้มาเฝ้าฯ จะต้องมารอรับเสด็จอยู่ให้ห้องพิธีก่อนแล้วพระเจ้าอยู่หัวจึงจะเสด็จออก เว้นแต่เป็นพระราชอาคันตุกะหรือแขกต่างประเทศ แต่ในครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จออกมาทรงยืนรอรับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ล่วงหน้าอยู่ก่อนแล้ว เป็นการพระราชทานพระเกียรติยศอย่างสูง

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระดำเนินเข้าไปแล้วทรงคุกพระชงฆ์ลงหน้าที่ประทับ ด้วยพระชนม์ที่สูงแล้ว ทำให้ไม่ทรงสามารถหมอบเฝ้าได้เหมือนแต่ก่อน พระเจ้าอยู่หัวก็ทรงยกพระมหาสังข์ขึ้นหลังน้ำพระพุทธมนต์พระราชทาน

ด้วยเหตุที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเงยพระพักตร์ขึ้นเร็ว น้ำพระมหาสังข์จึงไหลลงมาบนพระพักตร์ เข้าพระเนตร ทันใดนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงหยิบผ้าซับพระพักตร์จากพาน ค่อยๆ บรรจงซับพระพักตร์ของ 'พระเจ้าภคินี' ของพระองค์อย่างอ่อนโยน เกิดเป็นภาพที่น่าตื้นตันใจเหลือเกิน

ทรงเจิมแล้วทรงหยิบกระเป๋าย่านลิเพาประดับเพชร พระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ พร้อมกับมีพระราชกระแส

"พระราชินีฝากมาถวาย"

"ฝากขอบพระทัยพระราชินีด้วยนะเพคะ"

เจ้าฟ้าหญิงทรงตอบด้วยพระสุรเสียงดังฟังชัด

เสร็จแล้ว เจ้าฟ้าหญิงทรงพยายามจะยันพระองค์ลุกขึ้น เมื่อพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงรีบลุกขึ้นจากพระเก้าอี้เข้าช่วยพยุงพระกร แล้วทรงพาไปสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ประทับพระเก้าอี้ข้างๆ กัน ทรงวางพระองค์ดุจดัง 'น้องชาย' ซึ่งคอยระแวดระวังห่วงใย 'พี่สาว' ที่สุขภาพไม่สู้แข็งแรงนัก อย่างไม่คลาดสายตา

พระบรมฉายาลักษณ์แต่ละองค์ที่พระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งกับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ นั้น หลายคนสังเกตได้ว่า จะทรงแย้มพระสรวลละไม และมีพระราชอัธยาศัยนุ่มนวลอยู่ตลอดเวลา แม้แต่พระหัตถ์ทั้งสองก็มักจะประสานไว้หน้าพระเพลาอยู่เสมอ ไม่ว่าในเวลาที่ทรงยืนหรือประทับ และในวันนั้นก็เช่นเดียวกัน

พระราชจริยวัตรเช่นนี้ คือการวางพระองค์ในทศพิธราชธรรมข้อที่ว่า 'มัทวะ' ความอ่อนโยนละมุนละไม ที่ทรงมีต่อ 'พระเจ้าภคินี' พระองค์นี้เสมอ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ร่วมฉายพระรูปหมู่ หน้าพระที่นั่งภัทรบิฐ ภายใต้พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

ข้าในพระองค์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กล่าวถึงสายสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างเจ้านายของตน กับเหล่าพระราชวงศ์ ซึ่งแท้จริงแล้วก็คือ 'พระประยูรญาติ' เกี่ยวดองกันทั้งสิ้น

"...ไม่ทรงทอดทิ้งกันเลยค่ะ ทุกพระองค์ยังไปมาหาสู่ถามข่าวคราวกันอยู่เสมอ...ทราบมั้ยคะ สมเด็จพระศรีนครินทราฯ เคยทรงม้ามาเยี่ยมสมเด็จฯ กับเสด็จฯ ถึงที่วังรื่นฤดี

พอเสด็จพระนางฯ ทรงทราบว่าสมเด็จพระศรีฯ กำลังต้องพระประสงค์จะสร้างโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนที่ปราจีนบุรี ก็ทรงขอถวายเงินสร้างทันที ยังเปิดทำการเรียนการสอนจนทุกวันนี้เลยค่ะ อยู่ที่สระแก้ว ...สมเด็จพระศรีฯ พระราชทานชื่อว่า 'โรงเรียนเพชรรัตน'

พระเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระนางเจ้าฯ นี่ก็แน่นอนค่ะ ทรงห่วงใยสมเด็จเจ้าฟ้าฯ มากๆ ส่วนสมเด็จฯ เองก็ทรงหาทางฉลองพระเดชพระคุณเสมอ มีทางที่จะแบ่งเบาพระราชกิจได้ก็ทรงรับทำ พอถึงโอกาสพิเศษก็ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลบ้าง ทำโครงการเฉลิมพระเกียรติที่เป็นสาธารณประโยชน์บ้าง...

...ทุกพระองค์ทรงมีน้ำพระทัยต่อกัน และในขณะเดียวกันก็ทรงช่วยกันร่วมมือกันทำงานเพื่อประชาชนไปพร้อมๆ กันด้วย..."

ถ้อยคำของข้าราชบริพารเหล่านี้สื่อแสดงถึงสายสัมพันธ์อันแน่นแฟ้น และอบอุ่นระหว่าง 'พระเจ้าแผ่นดิน' กับ 'เจ้าฟ้า' ได้อย่างแจ่มชัด

ในขณะเดียวกันก็ทำให้พวกเราตระหนักได้ว่า ผู้ที่จะได้รับประโยชน์สุขมากที่สุดก็หาใช่ใครอื่น ในเมื่อแต่ละพระองค์ต่างก็ทรงมุ่งมั่นในปณิธานร่วมกัน อันได้แก่ความร่มเย็นเป็นสุขของ 'ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน' นั่นเอง

๑

๓

๒

๔

(๑) มีพระราชปฏิสันถาร

(๒) (จากซ้ายไปขวา) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา, สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร ในงานฉลองพระชนมายุ ๖๑ พรรษา ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ณ วชิราวุธวิทยาลัย

(๓) "พระราชินีฝากมาถวาย"

(๔) ในงานสโมสรสันนิบาตที่รัฐบาลจัดถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสพระราชพิธีรัชดาภิเษก เมื่อปี ๒๕๑๔

ตอนที่ ๔
ส่องใจราษฎร

“เธอชื่ออะไรจ๊ะ”

ผู้เคยได้เฝ้าสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ คงจำได้ถึงรอยแย้มพระสรวลและกระแสพระสุรเสียงสดใส รับสั่งถามประชาชนที่เฝ้าอยู่แวดล้อมพระองค์ เป็นประโยคแรกเริ่มของการสนทนาอย่างเป็นกันเอง

“เกิดวันอะไรจ๊ะ”

“อ๋อ...เกิดวันอังคาร ...ดีแล้วจ้ะ แหม! เกิดวันเดียวกับฉันเลย”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดที่จะประทับอยู่ท่ามกลางประชาชน ยิ่งได้ทอดพระเนตรเห็นว่ามีผู้มาเฝ้ารับเสด็จอยู่เป็นจำนวนมาก ก็จะทรงใช้เวลาเยี่ยมเยียน มีรับสั่งทักทายนานเป็นพิเศษเพื่อให้พวกเขาได้ปลาบปลื้มใจ ถ้าทรงพบว่ามีผู้ที่ทรงรู้จักคุ้นเคย หรือที่เคยได้เฝ้ามาก่อน รวมอยู่ในหมู่ชนนั้นด้วย ก็จะรับสั่งไต่ถามทุกข์สุข ไม่เคยที่จะทรงละเลยหรือมองข้ามไป

“ทรงมีความจำดีมาก หากไม่เคยเจอใครมาเป็นสิบๆ ปีแล้ว ก็ยังทรงจำได้ จะทรงทักทายอย่างไม่ทรงถือพระองค์...”

ท่านผู้หญิงบุตรีฯ กล่าวถึงพระจริยวัตรของเจ้าฟ้าหญิงซึ่งเป็นที่ประทับใจของผู้มีโอกาสได้ชื่นชมพระบารมี

“ดิฉันเคยตามเสด็จไปที่โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย มีคนเฝ้ารับเสด็จอยู่มาก มีคนหนึ่งเคยเฝ้า ดิฉันกราบทูลว่า ทรงจำได้มั้ยว่าใคร ก็มีรับสั่งถามว่า ‘ชื่ออะไร’

กราบทูลว่า ‘ชื่อพัฒนพงศ์’

พระองค์รับสั่งว่า ‘ไม่รู้จัก’

...ดิฉันเลยทูลว่า ‘คนคนนี้สมัยก่อนชื่อจุ้นเค็ง’

ท่านรับสั่ง ‘อ๋อ! จำได้แล้ว ขอแสดงความยินดี วันนี้วันเกิดจุ้นเค็ง’ ไม่ผิดเลยสักนิดค่ะ เป็นที่ปลื้มกันมากเลย คือเราเองยังไม่รู้พระองค์ก็รับสั่งบอกว่าวันนี้วันเกิดครบรอบ ๕๐ ปี บริบูรณ์ของจุ้นเค็ง”

บรรดามหาดเล็กและข้าหลวงทุกคน ทราบกันดีว่า เจ้าฟ้าหญิงมีพระอัธยาศัยที่ซื่อตรงและเห็นอกเห็นใจผู้คนทั่วไป ไม่โปรดที่จะเห็นใครต้องเสียใจหรือผิดหวัง เพราะรอยยิ้ม และเสียงหัวเราะ คือสิ่งที่ทรงโปรดปรานที่สุด จึงทรงพยายามทำให้ทุกคนได้แจ่มใสรื่นเริงอยู่เสมอเมื่อเข้าเฝ้า

เวลาประทับที่หัวหิน จะมีผู้แทนโรงแรมต่างๆ ในย่านนั้น นำเครื่องเสวยมาเฝ้าถวายเป็นประจำ และตำหนักเองก็อยู่ติดกับโรงแรมใหญ่แห่งหนึ่ง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่ทรงเคยมีปฏิกิริยาแสดงความรำคาญกับตึกสูงที่ตั้งอยู่ชิดกันนั้นเลย บางทีก็มีแขกฝรั่งในโรงแรมผู้สนใจใฝ่รู้ และนุ่งน้อยห่มน้อยในชุดว่ายน้ำ ชะเง้อชะโงกหน้าจากระเบียงมาเมียงๆ มองๆ ด้วยความอยากเห็นเจ้าฟ้าหญิงแห่งประเทศไทย ก็ไม่ได้ทรงถือสาแต่อย่างใด

ข้าราชบริพารผู้รับใช้ทั้งสองพระองค์มายาวนาน ยืนยันได้ถึงน้ำพระทัยข้อนี้

“ทั้งสองพระองค์เป็นผู้ที่เกรงใจผู้อื่นเสมอ ไม่ทรงเบียดเบียนผู้ใด ไม่เคยเลยสักครั้งที่จะแสดงอำนาจบาตรใหญ่ แสดงพระองค์ว่าเป็นเจ้านายใหญ่โตเหนือผู้อื่น ไม่ว่ากับใครแม้แต่คนเดียว”

ผู้บริหารโรงแรมใหญ่ๆ หลายแห่งในหัวหินเป็นชาวต่างชาติ บางคนก็รู้ธรรมเนียมไทย แต่บางคนก็ไม่รู้ แต่ก็มีแก่ใจมาเฝ้ารับเสด็จส่งเสด็จทุกครั้ง บางครั้งบางคนมีกิริยาประหม่าเก้อเขิน หรือกราบทูลผิดๆ ถูกๆ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ไม่ทรงถือสา ตรงกันข้าม กลับทรงต้อนรับขับสู้เป็นอย่างดี เพราะทรงเล็งเห็นคุณค่าของ ‘น้ำใจ’ ว่ามีค่าเหนือสิ่งอื่นใด

เหตุการณ์เล็กๆเรื่องหนึ่ง เกิดขึ้นหลายปีมาแล้ว มีผู้แทนจากโรงแรมโซฟิเทลหัวหิน ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็น ‘โรงแรมรถไฟ’ ที่พระบาทสมเด็จ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อยกระดับการท่องเที่ยวไทย ในสายตาชาวต่างชาติ ได้มาเฝ้าทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องเสวย

สุภาพสตรีผู้นั้นประคองถาดเงินใบใหญ่ จัดอาหารฝรั่งมาอย่างประณีตงดงามน่ารับประทาน ขึ้นมาเฝ้าเจ้าฟ้าหญิงบนตำหนัก แล้วก็กราบทูลรายงานว่ามีรายการพระกระยาหารอะไรบ้าง

"...น่ารับประทานทั้งนั้นเลยนะจ๊ะ ขอบใจมาก อ้อ! เมื่อกี้เห็นบอกว่ามีไอศกรีมเชอร์เบทด้วย อยู่ไหนล่ะจ๊ะ ฟ้าหญิงโปรดมาก..."

ทุกคนที่เฝ้าอยู่ตรงนั้นก็พลันได้เห็นผู้มาเฝ้ายิ้มแก้มปริด้วยความปลาบปลื้มหัวใจที่สุด

"...รักท่านเหลือเกิน ท่านน่ารักจริงๆ"

ผู้แทนของโรงแรมกล่าวด้วยน้ำเสียงที่ยังสั่นเครือด้วยความตื่นเต้นระคนปลื้มใจไม่หาย

ครั้งหนึ่ง มีมหาดเล็กที่เพิ่งถวายตัวรับใช้เบื้องพระยุคลบาทได้ไม่นาน นำเทปเพลงสุนทราภรณ์ที่โปรดไปถวายที่ตำหนักพัชราลัย พอทรงรับแล้วก็รับสั่งขึ้นนั้นในทันที

"...แกะห่อออกสิจ๊ะ ฟ้าหญิงอยากฟังเลย"

มหาดเล็กผู้นั้นก็กุลีกุจอรีบแกะห่อพลาสติกออกถวายด้วยความตื่นเต้น แล้วส่งให้พยาบาลประจำพระองค์ช่วยนำเทปใส่วิทยุ กดบรรเลงดนตรีและเสียงขับร้องเจื้อยแจ้วแจ่มใส ในบทเพลงที่คล้องจองไพเราะยิ่งก็ดังขึ้น

"...ขอขังใจเธอเอาไว้ด้วยใจของฉัน ส่วนใจฉันนั้นสำคัญที่เธอช่วยขัง แล้วนำความซื่อถือเป็นลูกกรงระวัง ทรวงเหมือนคลังคอยจ่ายสายสวาทอารมณ์..."

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเอนพระวรกายลงบนพระเก้าอี้เอน ทรงฮัมทำนองตามอยู่ในพระศอ แล้วเคาะนิ้วพระหัตถ์ช้าๆ ตามจังหวะเพลงอย่างถูกต้องแม่นยำ สีพระพักตร์แช่มชื่นนัก

"เพลงอะไรจ๊ะเนี่ย เพราะเหลือเกิน ใครร้องจ๊ะ"

"อ้อย อัจฉรา พะย่ะค่ะ"

มหาดเล็กกราบทูลตอบ

ขณะนั้น พนักงานคนหนึ่งซึ่งชื่อ 'อ้อย' เหมือนกัน ค่อยๆ คลานเชิญเครื่องเสวยผ่านมาพอดี

"...อ๋อ! อ้อยเหรอจ๊ะ อ้อยนี้รีเปล่า" รับสั่งแล้วก็ทรงพระสรวลสนุกสนาน

พระอารมณ์ขันทำให้ทุกคนในที่เฝ้าอยู่ได้หัวเราะกันครื้นเครงเสมอๆ

"...ฟ้าหญิงชอบจริงๆเลย เสียงหัวเราะ ฟ้าหญิงก็พลอยเห็นขันไปด้วย ...ขอบใจมากนะจ๊ะที่นำมาถวาย..."

อีกคราวหนึ่ง มหาดเล็กคนเดิม ขอพระราชทานฉายพระรูปพอเข้าไปนั่งเฝ้าอยู่ใกล้ๆ ก็ทรงก้มลงมามีรับสั่งด้วยพระสุรเสียงอ่อนโยน

"ฟ้าหญิงจำได้นะจ๊ะ สมัยอยู่ที่อังกฤษ กล้องที่ถ่ายรูปเป็นแบบใส่ฟิล์มแผ่นโต กระแทกๆ ลงไปในกล้อง ฟ้าหญิงโปรด..."

คุณเชื้อพร รังควร เล่าเสริมถึงเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยที่ได้สัมผัสมาด้วยตนเอง ถึงพระเมตตาของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ในการเอาพระทัยใส่จดจำแม้แต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งจะทำให้ผู้เฝ้ารู้สึกชื่นใจ

"...ผมเคยนำแซนด์วิชไปถวาย นานมากแล้ว แล้วก็หายหน้าไปเลย ไม่ได้มาเข้าวังอีกร่วมปี กลับมาเฝ้าอีกหน สมเด็จฯ รับสั่งขึ้นทันทีว่า

'แซนด์วิชที่เธอให้มาปีที่แล้ว อร่อยมากนะจ๊ะ ขอบใจอีกครั้ง'

คิดดูเถอะครับ ผ่านไปเป็นปีๆ ยังทรงจำได้ ผมก็หน้าบานสิครับ ปลื้ม..."

ในวันที่ทรงเจริญพระชนมายุ ๖ รอบ วันนั้นมีข้าราชบริพารมาเฝ้ากันมากราย ขณะประทับอยู่ในห้องเสวย ข้าเฝ้าทั้งหลายก็ปรารถนาจะฉายพระรูปไว้เป็นที่ระลึกในวันสำคัญแห่งพระชนมายุ ก็กราบทูลขอพระราชทานฉายพระรูปแล้วนั่งนิ่งอยู่ รอว่าจะว่าโปรดหรือไม่โปรดอย่างไร

"อ๋อ..ได้สิจ๊ะ สมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตน์ต้องทำได้ทุกอย่างอยู่แล้วจ้ะ"

รับสั่งแล้วก็ทรงพระสรวลสดใส

พระนิยมทางด้านศิลปะการแสดงและการดนตรี เป็นอีกสาเหตุหนึ่งซึ่งทำให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงรักษาพระอารมณ์ให้เบิกบานอยู่ได้เป็นนิจ ไม่ว่าจะต้องทรงประสบกับความสุขความทุกข์ หรือสถานการณ์ใดๆ ก็ตาม

'สุนทราภรณ์' เป็นวงดนตรีที่ได้สนองพระเดชพระคุณอยู่เสมอ

นักร้องนักดนตรีของวงสุนทราภรณ์รุ่นก่อนๆ ล้วนแต่เคยได้เฝ้าเจ้าฟ้าหญิงมาแล้วทุกคน และเป็นที่ทราบกันดีว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดเพลงที่มีจังหวะเร็วๆ ท่วงทำนองสนุกสนาน เนื้อร้องคล้องจองรื่นหู หรือไม่ก็เป็นเพลงซึ่งเชิญบทพระราชนิพนธ์ของ 'ทูลกระหม่อมก๊ะ' มาบรรจุทำนองเป็นทางสากล

แต่กระนั้น เพลงของนักร้องรุ่นใหม่ๆ ก็ใช่ว่าจะไม่ทรงฟัง หลานของเจ้าของโรงเรียน 'สยามธุรกิจพณิชยการ' ในพระอุปถัมภ์ เล่าว่า

"...เจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ เคยโปรดให้พิมพ์เนื้อเพลงของเบิร์ด ธงไชย ตัวโตๆ ลงกระดาษแผ่นใหญ่จะได้ทอดพระเนตรเห็น นำมาถวาย"

ยิ่งไปกว่านั้น ยังโปรดทอดพระเนตรละครโทรทัศน์เป็นประจำอีกด้วย พร้อมกับพระราชทานพระวโรกาสให้ผู้จัดละคร และดารา

๑

๔

๒

๕

๓

(๑) (๒) ความเรียบง่ายและไม่ถือพระองค์ ทำให้ราษฎรรู้สึกปีติชื่นชมและปรารถนาจะได้เฝ้าแหนอย่างใกล้ชิด

(๓) อบอุ่นด้วยพระกรุณา

(๔) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระเกษมสำราญเสมอเมื่อได้ประทับอยู่ท่ามกลางประชาชน

(๕) ไม่ว่าจะทูลเกล้าฯ ถวายเงินเป็นจำนวนแสนจำนวนล้าน หรือจะทูลเกล้าฯ ถวายแตงโมเพียงสองผล ก็ทรงแย้มพระสรวลและน้อมพระวรกายลงรับความยินดีในน้ำใจภักดีจากใจจริงของราษฎร

นักแสดงได้เฝ้า เป็นกำลังใจแก่เหล่าคนทำละคร อย่างที่เจ้าตัวก็ไม่เคยคาดฝันมาก่อน นับได้ว่าทรงสนับสนุนงาน ‘ศิลปะ’ อีกแขนงหนึ่งที่เป็นความสนพระทัยร่วมกันของ ‘ทูลกระหม่อมก๊ะ’ ‘แม่ก๊ะ’ และ ‘ฟ้าหญิง’

“...ดาราที่โปรดมีหลายคนครับ เช่น สุพรรณ บูรณพิมพ์...โปรดมาก ถึงกับให้มาเฝ้าร่วมโต๊ะเสวยที่ตำหนัก ผมจำได้แม่นเพราะเป็นคนเดินโต๊ะเสวย

อีกคนก็ ลินดา ค้าธัญเจริญ สมัยก่อนถึงขนาดมีรูปคุณลินดาใส่กรอบตั้งไว้บนโต๊ะเสวยเช้าเลยนะครับ มยุรา ธนะบุตร ก็โปรดมาก โปรดจากละครเรื่อง ‘แก้วกลางดง’ ถึงกับทรงเรียกมาเฝ้า ...คุณมยุราเธอปลื้มมาก นำไปเขียนลงในพ็อตเก็ตบุคเกี่ยวกับชีวิตของเธอ”

มหาดเล็กเก่าแก่จำได้ว่าวังนี้มี ‘ดารา’ ดังๆ ได้มาเฝ้าแหนอยู่เนืองๆ เป็นโอกาสดีที่พลอยทำให้ชาววังรื่นฤดีได้ใกล้ชิดนักแสดงที่ตนเองชื่นชอบด้วย

เจ้าฟ้าหญิงทรงพยายามทำให้บรรยากาศใน ‘บ้าน’ และ ‘คน’ ของพระองค์ มีแต่รอยยิ้มและเสียงหัวเราะอยู่ทุกเวลา ความอบอุ่นและความสดชื่นคือสิ่งที่ทรงปรารถนาเสมอ

เหตุนี้เอง ทำให้วังรื่นฤดี ประดับประดาด้วยตุ๊กตากังไสเป็นรูปพระจีน นั่งพุงพลุ้ย ยิ้มแป้น ถือลูกท้อบ้าง มีเด็กเล็กๆ ปีนป่ายอยู่บ้าง วางไว้ตามมุมต่างๆ

“...พอวันประสูติหรือปีใหม่ก็มีพ่อค้าจีนนำมาถวายค่ะ สมเด็จฯ ท่านโปรดตุ๊กตาที่ยิ้มแย้มแจ่มใส ทรงเรียกว่า ‘ตาแป๊ะ’...”

ข้าหลวงเล่าถึงเหตุผลที่วังนี้มี ‘ตาแป๊ะ’ ตั้งอยู่มากเป็นพิเศษ

หลายต่อหลายครั้งที่ข้าหลวงเล่าว่าเจ้าฟ้าหญิงทรง ‘เย้า’ ด้วยพระเมตตา เพื่อให้คนมาเฝ้าได้ชื่นบาน ให้คลายความรู้สึกเกร็ง หรือประหม่าเวลาอยู่เฉพาะพระพักตร์เจ้าฟ้าเจ้านาย

ความสดใสของเจ้าฟ้าพระองค์นี้ เปรียบดังรัศมีอันสุกสกาวของเพชร ที่ส่องประกายให้ผู้ครอบครอง เข้าใกล้ และพบเห็น พลอยรู้สึกชื่นชมยินดี และเบิกบานใจ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี โปรดความเรียบง่ายไม่มีพิธีรีตองและความมัธยัสถ์ มาแต่ไหนแต่ไร แม้พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะเสด็จจากไปแล้ว แต่พระอุปนิสัยส่วนนี้ของพระธิดาก็ยังคงมีอยู่เหมือนเดิมเสมอต้นเสมอปลาย

เรื่องความประหยัด ข้าในพระองค์ต่างก็ได้ตระหนักดีว่าถ้าอยู่กับเจ้านายพระองค์นี้ จะทำตัวสุรุ่ยสุร่ายสิ้นเปลืองให้ทรงเห็นไม่ได้เลยทีเดียว เพราะไม่โปรดให้ใช้จ่ายอะไรฟุ่มเฟือยโดยเปล่าประโยชน์

“...ไฟฟ้าก็ไม่โปรดให้เปิดถวายล่วงหน้า จะเสด็จเข้าห้องไหนออกจากห้องไหนก็โปรดจะทรงเปิดปิดไฟด้วยพระองค์เอง

เคยอยู่บ่อยๆ ค่ะ เวลาข้าหลวงจับกลุ่มหลบๆ มุมยืนคุยกันอยู่ ก็ได้ยินเสียง ‘แป๊ก’ แล้วไฟตรงนั้นก็มืดตื้อ เราก็รู้เลยว่าเจ้านายทรงปิด

...คือไม่ทันได้ทอดพระเนตรเห็นว่าเรายืนกันอยู่ตรงนั้น ถ้ายังมีคนอยู่ หรือไฟดวงไหนยังใช้ประโยชน์ก็ไม่ทรงปิดหรอก แต่ถ้าเลิกใช้แล้วต้องปิดทันที ทิ้งไว้ไม่ได้เลย...”

พระจริยวัตรเช่นนี้ดูเหมือนจะเป็นเรื่องเล็กน้อยในสายตาของใครหลายคน แต่ถ้าคนไทยทุกคนเจริญรอยพระยุคลบาทในเรื่องการประหยัด ช่วยกันคนละไม้คนละมือเช่นนี้ ลองตรองดูเถิดว่าประเทศชาติจะประหยัดเงินไปได้มหาศาลเพียงไร

ช่วงฤดูร้อนที่หัวหิน เป็นเวลาที่ทรงพระสำราญมากเป็นพิเศษ เพราะได้เสด็จประพาสเป็นการลำลอง ข้าราชบริพารหรือชาวหัวหินที่ทรงรู้จักคุ้นเคย สามารถมาเฝ้าได้อย่างใกล้ชิด สะดวกกว่าเวลาประทับในพระนคร

นอกจากนี้ หนึ่งในพระกิจวัตรที่ทรงทำเป็นประจำไม่ได้ขาด คือการทรงพระดำเนินตามชายหาด

“สมเด็จฯ ท่านโปรดการทรงพระดำเนินมาก ทรงเดินเร็ว ครั้งหนึ่งก็เสด็จภูกระดึง ทรงชื่นชมในบรรยากาศของธรรมชาติมาก เสด็จน้ำตกหรือที่ไหนก็ตาม โปรดทรงพระดำเนิน... เมื่อไปประทับที่หัวหิน ทรงพระดำเนินที่ชายหาด จากตำหนักพัชราลัยไปถึงเขาตะเกียบเป็นประจำ และทรงพระดำเนินทั้งไปและกลับ โปรดการออกกำลังกายด้วยการแกว่งพระกร นับได้เป็นร้อยสองร้อยครั้ง ทรงเป็นเจ้านายที่ตรงต่อเวลาที่สุด...”

ผู้บริหารงานในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เล่าถึงการออกพระกำลังของเจ้านาย

“สมัยก่อนโปรดที่จะลงไปชายหาดให้น้ำทะเลซัดพระวรกาย แต่เดี๋ยวนี้ นางพยาบาลจะเข็นรถพระเก้าอี้ให้ลงไปริมหาดให้น้ำซัดพระบาท ก็เป็นที่พอพระทัย ทรงแย้มพระสรวล ดังนั้น เวลานี้ จะเสด็จหัวหินนานขึ้นกว่าแต่ก่อน...

...เวลามีคนเดินผ่าน บางคนก็ถวายบังคม สมัยก่อนที่ยังรับสั่งได้ วันหนึ่งมีชาวบ้านแม่ลูกคู่หนึ่งเดินผ่านมา เห็นเจ้านายประทับอยู่ก็ก้มลงกราบลงบนพื้นทราย ทรงแย้มพระสรวลและรับสั่งว่า

๑

๒

๓

๔

(๑) ทรงสำราญพระอิริยาบถ ณ พระตำหนักรมยวดี หาดทรายใหญ่ เขตพระราชฐานในโครงการส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์
(๒) ประทับฉายพระรูปร่วมกับชาวคณะสุนทราภรณ์
(๓) (๔) ทรงพระสำราญกับความเรียบง่ายและไม่มีพิธีรีตอง

‘เขารู้จักฉันนะจ๊ะ’...”

หลังจาก “แม่ก๊ะ” ทรงจากไปเฝ้าฯ “ทูลกระหม่อมก๊ะ” แล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงเริ่มชินที่จะประทับอยู่ตามลำพังพร้อมด้วยข้าราชบริพาร ยาวนานต่อมาอีกหลายปี จนพระชนม์ล่วงเข้าสู่วัยชรา

เมื่อพระชนม์ใกล้จะถึง ๘๐ ในอีกไม่กี่ปี พระอนามัยที่เคยแข็งแรงก็เริ่มอ่อนแอลงเป็นครั้งคราว ความสามารถอันน่าอัศจรรย์ที่ทรงเคยมีก็เริ่มลดน้อยถอยลง

ท่านผู้หญิงบุตรีฯ เล่าถึงสัญญาณบางอย่างที่แม้แต่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงรับทราบด้วยพระองค์เอง

“เมื่อลุงป๊ะ (พลเอก ประพัทธ์ กุวานนท์) ท่านจากไป ดิฉันได้เข้ามาทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณแทน ด้วยก่อนหน้านี้สัก ๔ ปีที่แล้ว พาคนเข้าเฝ้าและทูลถามว่าทรงจำชื่อและวันเดือนปีเกิดที่เคยโปรดได้ไหม รับสั่งว่า

‘สมองฟ้าหญิงแก่แล้ว ทำไม่ได้แล้ว’

แต่ถึงกระนั้น ก็ยังรับสั่งกับพระอาจารย์ที่เข้าเฝ้าเป็นประจำว่า

‘ฟ้าหญิงอยากเรียนหนังสือ’

ท่านผู้หญิงศรีนาถ ก็ถวายบทเรียนง่ายๆ ให้อีก แสดงว่าทรงใฝ่ความรู้อย่างไม่ท้อถอย”

รอยยิ้มและเสียงหัวเราะที่เคยกังวานอยู่ในวังรื่นฤดีมายาวนานหลายสิบปี ต้องสะดุดหยุดลงในวันหนึ่ง เมื่อพระอนามัยทรุดลงอย่างกะทันหัน สมเด็จเจ้าฟ้าฯ มีพระอาการเส้นพระโลหิตในสมองตีบ อย่างไม่มีใครคาดฝันมาก่อน

ท่านผู้หญิงบุตรีฯ เล่าถึงพระอาการว่า

“พระอาการประชวรปรากฏชัดว่า เส้นพระโลหิตอุดตัน ทำให้รับสั่งน้อยลง แต่ทรงทราบกิจการทุกระยะ หนังสือเข้าออกต้องอ่านถวาย ให้ทรงทราบทุกเรื่อง และยังทรงทอดพระเนตรข่าวในพระราชสำนักทางโทรทัศน์ทุกคืน หรือทรงออกรับองคมนตรีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้มาเฝ้า หรือผู้แทนนักเรียนวชิราวุธมาเฝ้า ก็นำวงดนตรีมาบรรเลงถวาย ...ซึ่งโปรดมาก”

วังรื่นฤดีเริ่มเปลี่ยนไปสู่ความเงียบเชียบ และระมัดระวังของข้าราชบริพาร ที่จะไม่ทำเสียงดังเป็นที่รบกวน เพราะพระอาการประชวรของเจ้าฟ้าหญิงนั้น แม้ไม่อันตรายรุนแรงจนน่าตระหนก แต่ก็ต้องทรงอยู่ในความดูแลของแพทย์และพยาบาลอย่างใกล้ชิด ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงรับเป็น ‘เจ้าของไข้’ ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ตลอดมา

“เมื่อแรกที่เริ่มประชวรเพราะเส้นพระโลหิตอุดตันนั้น ทำให้ซีกข้างซ้ายของพระวรกายขยับยาก คณะแพทย์ที่ศิริราชก็ถวายพระโอสถ ...มีคณะนางพยาบาลดูแลอย่างใกล้ชิดตลอด ๒๔ ชั่วโมง ผลัดละ ๓ คน นอกจากนี้ ยังมีนักกายภาพบำบัดมาถวายการบริหารกล้ามเนื้อและให้ทรงออกกำลัง...

คุณหมอลดาวัลย์ (รองศาสตราจารย์ลดาวัลย์ สุวรรณกิตติ) ก็มานวดและฝังเข็มถวาย ใช้วิธีดุลยภาพบำบัด ทำให้พระอาการดีขึ้น ทรงผ่อนคลายขึ้นมาก

สมเด็จพระนางเจ้าฯ โปรดฯ ให้นางสนองพระโอษฐ์มาเฝ้าเสมอๆ ...เมื่อประชวรครั้งล่าสุดก็โปรดฯ ให้ท่านผู้หญิงฉัตรแก้ว นันทาภิวัฒน์ ที่เคยเฝ้าอยู่ประจำที่อังกฤษ มานั่งเฝ้าที่ศิริราชทั้งวันเลยค่ะ”

โรคาพยาธิที่เข้ามาเบียดเบียนพระสุขภาพ ทำให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงปฏิบัติพระกรณียได้กิจน้อยลง แต่น้ำพระทัยเป็นห่วงราษฎรนั้นไม่เคยเปลี่ยนแปลง ใครจะทำการอะไรต้องนำความกราบทูลเสมอ แม้จะรับสั่งน้อยลงเรื่อยๆ จนถึงไม่รับสั่งเลย และพระวรกายขยับได้ลำบาก แต่ยังทรงสามารถแสดงพระกิริยาตอบรับว่าทรงทราบ มีสีพระพักตร์และแวววพระเนตรบ่งบอกว่า ‘โปรด’ หรือ ‘ไม่โปรด’ ซึ่งผู้ที่เฝ้าถวายงานใกล้ชิดสามารถสังเกตและเข้าใจได้

แพทย์หญิงลดาวัลย์ฯ เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้สังเกตเห็นและยืนยันได้ ดังที่ข้าราชบริพารได้เล่าถึงวิธีแสดงพระประสงค์หรือความรู้สึกของพระองค์ไว้อย่างน่าสนใจ

“...วันหนึ่งคุณหมอก็มานวดถวายเป็นการคลายกล้ามเนื้อที่เกร็ง แล้วก็กราบทูลว่า ‘ถ้าทรงเจ็บตอนไหน ให้ทรงเป่าลมออกจากพระโอษฐ์นะเพคะ’ ...ก็ทรงแสดงพระอาการสนองตอบอย่างดี...”

แม้พระอนามัยจะไม่แข็งแรงเหมือนอดีต แต่พระอุปนิสัยโปรดการหยอกล้อผู้ใกล้ข้าในพระองค์ ให้ได้รื่นเริงก็ยังมีอยู่เหมือนเดิม คณะพยาบาลประจำพระองค์ที่ผลัดเวรเฝ้าอยู่ใกล้ชิดยืนยันได้ถึงพระอัธยาศัยนี้

๑

ทรงพระสำราญกับความเรียบง่ายและไม่มีพิธีรีตอง

๒

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงพระเกษมสำราญเสมอเมื่อได้ประทับอยู่ท่ามกลางประชาชน

“ช่วงแรกๆ ที่ยังรับสั่งบ้าง ก็มีเรื่องพระอารมณ์ขันที่ทำให้พวกพยาบาลนี่เล่าต่อๆ กันไปด้วยความครื้นเครงเสมอ”

พยาบาลสาวๆ หลายคนเฝ้าอยู่ใกล้ชิดสมเด็จเจ้าฟ้าฯ มักจะหาเรื่องมากราบทูลให้ทรงพระสำราญ เรื่องหนึ่งที่ทำให้สนุกขบขันทั้งเจ้านายและข้าพระบาท ก็คือเรื่องการขอพระราชทานคู่ครอง เพราะส่วนมากพยาบาลสาวๆ เหล่านี้ก็ยังไม่มีคู่กัน ก็กราบทูลขอพระราชทานพร

“พอทูลขอว่า ‘หม่อมฉันขอมีคู่นะเพคะ ได้มั้ยเพคะ’

สมเด็จฯ ก็มักจะทรงตอบว่า

‘ได้จ้ะ ดีแล้วจ้ะ’

หรือบางคนทูลถามว่า ‘หม่อมฉันจะมีคู่มั้ยเพคะ’

ก็ทรงตอบว่า ‘อย่างเธอนี่ มีอยู่แล้วล่ะจ้ะ ดีนะจ๊ะ’ แล้วก็ทรงพระสรวล

พวกเราก็หัวเราะกัน เจ้านายก็โปรด

มีพยาบาลร่างสูงใหญ่อยู่คนหนึ่งค่ะ อยากได้คู่บ้าง ไปกราบทูลขอพระราชทาน

‘สมเด็จฯ เพคะ แล้วหม่อมฉันล่ะเพคะ ขอพระราชทานพรเรื่องคู่บ้างสิเพคะ’

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงนิ่งอยู่อึดพระทัยหนึ่งค่ะ มองหน้าพยาบาลคนนั้นแล้วรับสั่งด้วยประโยคที่เด็ดขาดว่า

‘...เธออยู่อย่างนี้ก็ดีแล้วนี่จ้ะ’

..ขำกันแทบแย่ค่ะ เป็นอันว่าคนนี้ไม่ได้รับพระราชทานพร จนทุกวันนี้เธอก็ยังเป็นโสด”

พยาบาลประจำพระองค์เล่าถึงพระอารมณ์ขันที่บรรดาพยาบาลหยิบยกขึ้นมาพูดทีไรก็อดหัวเราะไม่ได้ทุกครั้ง

“...ช่วงหลังถึงสมเด็จฯ จะไม่รับสั่ง แต่ก็ทรงหยอกล้อพยาบาลประจำเลยค่ะ พูดง่ายๆ คือทรงแกล้งนั่นแหละค่ะ ตัวอย่างเช่น เวลาทูลท่านว่า ‘ถ้าโปรดให้ทรงผินพระพักตร์ทางซ้าย ถ้าไม่โปรดผิดทางขวานะเพคะ’ ในลักษณะนี้ สมเด็จฯ ท่านจะทรงทำตรงกันข้ามค่ะ

ทูลทีแรกทรงผินซ้าย พอทูลอย่างเดิมย้ำอีกที อ้าวคราวนี้ทรงผินขวา สลับไปสลับมาสองสามรอบให้พยาบาลมองหน้ากันด้วยความไม่แน่ใจว่าต้องพระประสงค์อย่างไรกันแน่ คือพยาบาลก็งง สับสนค่ะ

พอทรงเห็นว่าพยาบาลเริ่มงงแล้ว ก็ทรงสนุก พอพระทัย จากนั้นก็จะทรงยอมทำตามอย่างที่พยาบาลกราบทูลอย่างถูกต้อง เรื่องการเสวยพระโอสถ หรือขอพระราชทานให้ทรงร่วมมือตามที่พยาบาลกราบทูลขอก็ไม่ทรงขัดข้องเลย ทรงเป็นคนไข้ที่น่ารักมาก...”

ผู้บริหารงานในพระองค์ เล่าต่อไปว่า

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเข้าพระราชหฤทัยเป็นอย่างดี ซึ่งก็สอดคล้องกับความเห็นของแพทย์ ว่าควรจะเชิญเสด็จให้ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจบ้างตามสมควร และให้ออกสื่อบ้าง

...ทำเช่นนี้จะดีต่อพระอนามัย มากกว่าจะให้ประทับเก็บพระองค์เงียบๆ ในห้องสี่เหลี่ยม ไม่ได้ทรงงานหรือทอดพระเนตรอะไรภายนอกตำหนัก ...ทุกวันนี้ก็ยังเสด็จออกในวันประสูติ หรือโปรดให้ผู้แทนองค์กรในพระอุปถัมภ์เฝ้าอยู่เสมอๆ

...อีกอย่างคือประชาชนจะได้ยังไม่ลืมพระองค์...”

เมื่อไม่นานมานี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ เสด็จมาเฝ้าที่วังรื่นฤดี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ก็ทรงกระตือรือร้นขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

พระเนตรของเจ้าฟ้าหญิงจับจ้องที่ดวงพระพักตร์ของพระองค์ผู้เสด็จมาเฝ้าอย่างไม่คลาด พระโอษฐ์ก็ขยับเหมือนจะรับสั่งอยู่เป็นนานสองนาน เพียงแต่ไม่มีพระสุรเสียงออกมา ในขณะเดียวกัน พระองค์โสมฯ ก็กราบทูลด้วยพระสุรเสียงอันอ่อนหวาน ทรงเล่าถึง ‘พระองค์ภา’ ให้ได้ชื่นพระทัยว่า เจ้าหญิงน้อยๆ ที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเคยอุ้มและสวมกอดอย่างรักใคร่ในอดีต บัดนี้ทรงพระเจริญเติบใหญ่ และทรงสำเร็จการศึกษาถึงชั้นปริญญาเอกแล้ว

ทุกคนในที่นั้นต่างตื้นตันที่ได้เห็นสายพระเนตรและพระกิริยาของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ บ่งบอกว่าทรงรับทราบ เข้าพระทัย และทรงจำ ‘พระองค์โสมฯ’ ที่ทรงพระเมตตายิ่งมาแต่อดีตได้ไม่มีลืม

อีกครั้งหนึ่งเมื่อท่านผู้หญิงนราวดี ชัยเฉนียน ธิดาหม่อมทวีวงศ์ ถวัลยศักดิ์ ที่ทรงคุ้นเคย ได้เชิญดอกไม้พระราชทานของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ มาทูลเกล้าฯ ถวายที่ตำหนักพัชราลัย

ท่านผู้หญิงบุตรีฯ รับมาแล้วชูดอกไม้เล็กๆ สีสันสดใสในแจกันสวยน่ารักนั้นขึ้นให้ทอดพระเนตรใกล้ๆ เจ้าฟ้าหญิงก็ทรงจ้องอย่างไม่ละสายพระเนตร สีพระพักตร์แช่มชื่นอย่างเห็นได้ชัด พอกราบทูลว่าจะขอวางลง ทันใดนั้น ก็ทรงผินพระพักตร์ตามมาที่ดอกไม้ แล้วทรงชำเลืองพระเนตรขึ้นทันที แสดงว่าโปรดจะทอดพระเนตรต่ออีก

ท่านผู้หญิงทั้งสองตกใจ มองหน้ากันด้วยความคาดไม่ถึง ระคนด้วยความดีใจอย่างยิ่งว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงทราบถึงพระมหากรุณาที่ได้รับพระราชทานอย่างสม่ำเสมอ

ศาสตราจารย์นิพนธ์ พวงวรินทร์ แพทย์ประจำพระองค์ด้านประสาทวิทยาคนปัจจุบัน อธิบายถึงพระอาการประชวรไว้ว่า

“พระโรคที่ทรงเป็นนั้นเรียกว่าโรคหลอดเลือดสมอง ส่งผลให้ทรงขยับพระองค์ได้น้อย และไม่รับสั่ง แต่ไม่ได้ทรงเป็นอัลไซเมอร์”

ในงานทรงบำเพ็ญพระกุศลที่มีการเจริญพระพุทธมนต์ เจ้าฟ้าหญิงทรงหลับพระเนตรฟังพระสงฆ์สวดมนต์อย่างตั้งพระทัยและมีสมาธิหาได้บรรทมหลับอย่างที่เข้าใจผิดในตอนแรกไม่

“...ระยะหลังมานี้เวลาพระสวดมนต์ จะทรงหลับพระเนตรตอนแรกๆ เราก็คิดกันว่าทรงหลับ แต่พอพระสวดจบ และถึงเวลาทรงหลั่งทักษิโณทกทีไร ทรงลืมพระเนตรขึ้นทุกครั้ง ทุกคนเห็นเหมือนกันหมดว่าเป็นอย่างนี้แทบทุกครั้ง...”

ด้วยเหตุนี้ ทุกคืนก่อนเข้าบรรทม พยาบาลจึงเปิดเทปสวดมนต์ถวายให้ทรงฟังอย่างเพลิดเพลินพระหฤทัยเสมอ เหมือนเช่นในอดีตที่จะทรงเลือกเปิดบทสวดมนต์หรือบทเทศน์ต่างๆ ด้วยพระองค์เอง เพื่อทรงฟังเป็นประจำทุกค่ำคืน

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระองค์นี้ ไม่ว่าจะทรงอยู่ในสภาวะใด ก็ทรงเล็งเห็น ‘ประโยชน์แห่งการอยู่ในธรรม’ อย่างเสมอต้นเสมอปลาย

นี่คือตัวอย่างของ ‘เพชรแท้’ ที่ไม่ว่าจะอยู่ ณ แห่งหนใด ก็ยังทรงคุณค่า และทอประกายแห่งความงามแจ่มจรัสอยู่ทุกเมื่อ

ตอนที่ ๕
“เพชรรัตน-สุวัทนา”

ย้อนกลับไปในวันที่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ยังมีพระชนม์ ในยามที่พระอนามัยทรุดโทรมและเริ่มบ่งบอกสัญญาณร้ายบางประการว่าอีกไม่ช้า พระวรกายของพระองค์ อาจไม่อำนวยต่อการดูแลพระธิดาและการทำงานเพื่อประชาชนที่ทรงรักและเป็นห่วงได้อีกต่อไป ข้าหลวงมหาดเล็กทุกคน ต่างสังเกตได้ว่าความคิดคำนึงที่วนเวียนอยู่ในพระหฤทัยตลอดเวลามีเพียง ๒ ประการ คือ หนึ่ง “เจ้าฟ้าหญิง” และสอง “ประชาชน”

อย่างไรก็ดี ‘ห่วง’ ประการแรกนั้น ออกจะทรงเบาพระทัยไปได้มาก เพราะทุกครั้งที่ทรงมีโอกาสได้เฝ้าฯพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็จะทรงกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระมหากรุณาประการสำคัญอยู่เสมอ

“หม่อมฉันขอฝากเจ้าฟ้าด้วยนะเพคะ”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงรับคำเป็นมั่นเหมาะทุกครั้ง เมื่อพระนางเจ้าสุวัทนาฯ มีพระสุขภาพทรุดโทรมลงอย่างรวดเร็ว ก็ทรงรีบทำหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาขอ ‘ฝากเจ้าฟ้า’ ให้พระเจ้าอยู่หัวทรงช่วยดูแลต่อไปในวันหน้า เป็นลายลักษณ์อักษร

บัดนี้ ผลก็ปรากฏแล้วว่า พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติตามพระราชวาจาที่พระราชทานไว้แก่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ อย่างสมบูรณ์ตลอดมา

ห่วงข้อนี้จึงค่อยคลายพระทัยได้แล้ว

พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ทรงพยายามอย่างเต็มพระสติกำลัง คิดหาทางออกเพื่อจะคลาย ‘ห่วง’ ประการที่สอง คือความเป็นห่วงประเทศชาติและประชาชน ที่ยังค้างคาพระทัย จนในที่สุดก็ทรงได้คำตอบ

‘ฉันจะตั้งมูลนิธิ’

เมื่อทรงปรึกษากับเจ้าฟ้าหญิงแล้ว จึงได้ทรงตั้ง “มูลนิธิเพชรรัตน–สุวัทนา” ขึ้น โดยสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเป็นนายกกิตติมศักดิ์ ทรงกำหนดวัตถุประสงค์ไว้เพื่อกิจการสังคมสงเคราะห์ทุกแขนง โดยเฉพาะในด้านที่ทรงพยายามสนับสนุนมาตลอดพระชนมชีพ คือ การศึกษา พระศาสนา การสาธารณสุข สงเคราะห์ผู้เสียสละชีพเพื่อปกป้องประเทศ และที่สำคัญคือสุดคือเพื่อทำนุบำรุง ‘ศิลปวัฒนธรรมของชาติ’

มูลนิธินี้เปรียบเสมือนหนึ่งสัญญาที่พระราชทานไว้แก่คนไทยทุกคนว่า ไม่ว่าวันนี้ หรือในวันข้างหน้า ทรงยินดีเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างได้เพื่อความสุขของพวกเขา

เย็นวันหนึ่งที่ห้องเสวยบนตำหนัก วังรื่นฤดี มีข้าราชบริพารผู้ใหญ่ที่ทรงไว้วางพระทัยราว ๑๐ คน นั่งร่วมโต๊ะเสวยกันอยู่พร้อมหน้า เพื่อทรงปรึกษาเรื่อง ‘อนาคต’ ของทั้งสองพระองค์ ว่าจะทรงทำอย่างไรกับทรัพย์สินที่ทรงอุตสาหะเก็บหอมรอมริบไว้ด้วยน้ำพักน้ำแรงมาช้านาน

ในที่สุดก็ทรงตัดสินพระทัยอย่างเด็ดขาด

เครื่องเพชรพลอยส่วนพระราชมรดกจากสมเด็จพระพันปีหลวงที่ทรงได้รับมานั้น ทรงตั้งพระทัยไว้อยู่แล้วว่าวันข้างหน้าจะต้องกลับคืนสู่พระราชวงศ์จักรีเช่นเดิม

เจ้าฟ้าหญิงและพระชนนี ทรงจรดปากกาลงพระนามในเอกสาร

ทางกฎหมายนั้นอย่างถูกต้องสมบูรณ์ เป็นผลผูกพันที่ไม่อาจมีใครมาลบล้างหรือเปลี่ยนแปลงได้

การใดจะเครื่องเฉลิมพระเกียรติยศพระบรมราชจักรีวงศ์ และจะเป็นประโยชน์สุขของประชาชน การนั้นย่อมทรงเลือกที่จะกระทำเสมอ

นี่แหละน้ำพระทัยของราชนารีทั้งสองพระองค์

ชีวิตนี้ไม่ว่าจะเกิดมาเป็นสามัญชน เป็นเด็กหญิง นางสาว คุณพนักงาน จนโชคชะตาบันดาลให้เป็นเจ้าจอม และพระนางเจ้า หรืออีกชีวิตหนึ่งซึ่งประสูติเป็นเจ้าฟ้า เป็นลูกเธอ ภาติกาเธอ ภคินีเธอ เจ้าน้องเจ้าพี่ หรือเป็นอะไรก็ตาม ขอให้ได้ทรงทำหน้าที่เป็นผู้ให้ เสียสละ และดำรงตนอยู่อย่างเรียบง่ายในศีลธรรม เท่านี้ก็คือความสุขและความพอพระทัย

ชีวิตอันมีค่าชีวิตหนึ่งได้เสด็จจากไปแล้ว ยังเหลืออีกหนึ่งชีวิตที่ยังทรงสืบสานพระปณิธานของพระบุพการีต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง

ผลแห่งพระกรณียกิจ พระจริยวัตรอันงาม และพระกรุณาบารมี ได้ยังประโยชน์สุขแก่ประชาชนมากมายเพียงใด ก็อาจลองพิจารณาดูได้จากจำนวนผู้มาเฝ้าถวายชัยมงคลในวันคล้ายวันประสูติของสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ ที่ยังคับคั่งวังรื่นฤดีอยู่จนบัดนี้

คนเหล่านี้ล้วนมาด้วย ‘ใจ’ และมาด้วยความ ‘กตัญญูรู้คุณ’ ต่อเจ้าฟ้าหญิงพระองค์หนึ่งแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ที่ทรงสละความสุขส่วนพระองค์ ‘ทำงาน’ เพื่อความสุขของประชาชน ไม่ทรงคำนึงว่าใครจะรู้จักพระองค์สักกี่มากน้อย และจะป่าวประกาศพระเกียรติให้ปรากฏหรือไม่ เพียงใด

บางครั้ง ข้าหลวงมหาดเล็กไปเดินซื้อของในตลาดใกล้วัง แม่ค้ารู้ก็ถามขึ้นว่า

“...นี่ คุณๆ รู้มั้ยว่าเจ้านายที่อยู่วังตรงโน้นน่ะ เป็นใคร ฉันเคยเห็นท่านออกมาบ่อยๆ แต่ไม่รู้จัก”

ตั้งแต่อดีตมาจนปัจจุบัน มีหลายครั้งที่ทรงงาน แต่ไม่ออกเป็นข่าวตามสื่อ หลายครั้งที่คนจัดลำดับพระอิสริยยศไว้ผิดๆ ถูกๆ ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เรื่องเหล่านี้ไม่ทรงเคยถือสาหรือสนพระทัยว่าเป็นเรื่องสลักสำคัญอะไรกับการดำเนินพระชนมชีพและการทรงงานของพระองค์

“อย่ามัวคิดหาศุขแต่ส่วนตน
หมั่นคิดถึงประชาชนน้อยใหญ่
เจ้าจงรักษาตนไว้
ให้เป็นตัวอย่างในทางดี”

(‘พระยาราชวังสัน’ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

‘ทองหลังพระ’ ที่เจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้ทรงปิดไว้ ได้พอกพูนมากขึ้นทุกวันๆ จนกระทั่งทุกวันนี้ได้ ‘ล้นออกมาหน้าพระ’ แล้ว

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาฯ ต้องทรงประสบกับเหตุการณ์อันหลากหลายที่แวะเวียนเข้ามาในพระชนมชีพ ทั้งได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ สุข ทุกข์ สรรเสริญ และนินทา เกิดเป็นคำถามในใจใครหลายคนว่า ทรงทำอย่างไรไม่ให้ทรงหลงเพลินไปกับความสุขสมหวัง และไม่ให้ทรงโทมนัสท้อถอยเมื่อทรงพบความทุกข์อันหนักหนาสาหัส

คำตอบที่ฟังดูเหมือนง่าย แต่ทำได้ไม่ง่ายเลย นั่นคือ ทุกอารมณ์ที่ผ่านมาล้วนแต่ต้องใช้ ‘ธรรมะ’ เป็นเครื่องกำกับพระหฤทัยเสมอ และทั้งสองพระองค์ก็ทรงทำได้จริง เป็นตัวอย่างให้มนุษย์ได้ตระหนักว่าคุณธรรม โดยเฉพาะความอดทนและความเพียรนั้น จะสามารถนำชีวิตของแต่ละคนให้เดินไปสู่จุดมุ่งหมายที่ปรารถนาได้ในที่สุด

แต่จุดมุ่งหมายของแต่ละชีวิตคืออะไร นี่ก็เป็นอีกคำถามหนึ่งซึ่งแต่ละคนต้องถามตัวเอง และไตร่ตรองดูให้ได้คำตอบ

เมื่อได้คำตอบแล้ว ก็จะรู้ว่าตนเองมี ‘ปณิธาน’ อย่างไร

เจ้าฟ้าหญิงพระองค์หนึ่ง เสด็จอุบัติมาเป็นขัตติยชาติ ทรงถูกอบรมดูแลมาให้อยู่อย่างเรียบง่าย แต่ตระหนักในหน้าที่ที่ทรงมีมาพร้อมกับพระชาติกำเนิด และทรงหวังที่จะได้ใช้ชีวิตและพระเกียรติยศเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

แม้แต่ ‘ทูลกระหม่อมก๊ะ’ ของพระองค์ ก็ทรงตั้งความหวังไว้ล่วงหน้าในบทกล่อมพระบรรทม ว่า ‘ดวงมณีใส’ ดวงนี้ จะเสด็จมาเพื่อความเปรมปรีดิ์ของมหาชน

“พระเอยพระหน่อนาถ *งามพิลาศดังดวงมณีใส*
พระเสด็จจากฟ้าสุราลัย *มาเพื่อให้ฝูงชนกมลปรีดิ์”*

ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

เจ้าฟ้าหญิงพระองค์นั้น จึงทรงมีคำตอบอยู่ในพระทัย และทรงปฏิบัติตามพระปณิธานอันมุ่งมั่นตลอดมา

“ฉันขอกล่าวต่อท่านทั้งปวงว่า จะพยายามบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์แก่บ้านเมือง ด้วยความจงรักภักดีต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นพระประมุขของชาติ ทั้งจะได้รักษาเกียรติศักดิ์แห่งความเป็นราชนารี ในมหาจักรีบรมราชวงศ์ไว้ชั่วชีวิต” [๑]

“ดอกเอยดอกพุทธิชาต หอมบ่มิขาดสุคนธ์เอยฯ

หอมพระคุณการุญเปนประถม เหล่าข้าทูลลอองหอมเย็นใจใสสะอาด เย็นเกล้าเหมือนร่มโพธิ์ทอง ภักดีสนองพระคุณไทฯ”

[๑] พระดำรัสที่พระราชทานในงานฉลองพระชนมายุ ๖๑ พรรษา ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๙ ณ วชิราวุธวิทยาลัย

บ ท ที่ ๑๐
เมื่อดวงแก้วกลับฟ้า

พระเมรุท้องสนามหลวง สำหรับการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ตอนที่ ๑
“เมื่อดวงแก้วกลับฟ้า” (๑)

จากท้องสนามหลวงที่เรียบเตียนโล่งกว้าง ปราศจากสิ่งปลูกสร้างใดๆ เมื่อกลางปีกลาย ครั้นถึงต้นเดือนเมษายนนี้ พระเมรุที่เกิดจากฝีมือช่างผู้ชำนาญและทุ่มเทแรงกายแรงใจอย่างเต็มที่ ได้พลันปรากฏมีขึ้น ตระหง่านเป็นสง่าอยู่กลางท้องสนามหลวงด้านทิศใต้ พร้อมอาคารบริวาร สวนไม้ดอกไม้ใบ และเครื่องประดับตกแต่งอันงามวิจิตรราวทิพยวิมานบนยอดเขาพระสุเมรุ เป็นสัญลักษณ์ที่คนไทยได้ตระหนักทราบว่า ความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของแผ่นดินได้บังเกิดขึ้นแล้วอีกครั้ง และบัดนี้ ถึงเวลาแล้วที่ทุกคนจะได้ร่วมกันปฏิบัติภารกิจครั้งสุดท้ายในการบูชาพระสรีระของสมเด็จเจ้าฟ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐยิ่งของคนไทย ผู้ทรงเป็นดั่งดวงมณีใสแห่งสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า พระองค์นี้

ในใจของเหล่าข้าราชบริพารในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี มีความรู้สึกต้องตรงกันอยู่หลายอย่าง

จริงอยู่ว่าเมื่อวันพุธ ที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๔ เป็นวันที่เจ้านายของพวกเราสิ้นพระชนม์จากไป เป็นความอาลัยโศกเศร้าอย่างเหลือประมาณ แต่ความรู้สึกในใจยังอดคิดไม่ได้ว่ายังเหมือนพระองค์ยังเสด็จอยู่ ยังมีโอกาสได้เฝ้าพระศพทุกเช้าค่ำตลอด ๑๐๐ วันแห่งการบำเพ็ญพระราชกุศล ได้มีโอกาสเข้าไปกราบถวายสักการะเป็นกรณีพิเศษบ้างเป็นครั้งคราว พระวรกายที่เคยได้กราบไหว้แลเห็นเป็นมิ่งขวัญก็ยังสถิตอยู่ในพระโกศทองใหญ่ เงยมองขึ้นไปทีไรก็เห็นแสงระยิบระยับแวววาวของทองคำและรัตนชาติประดับประดา แวดล้อมเครื่องประกอบพระอิสริยยศพร้อมสรรพ

เหล่าข้าราชบริพาร ชาววังรื่นฤดี ข้าราชสำนัก ผู้แทนหน่วยราชการต่างๆ ตลอดจนผู้คนที่คุ้นเคยจากองค์กรในพระอุปถัมภ์และที่เกี่ยวเนื่องยังแวะเวียนไปมาหาสู่ประสานงานกันเพื่อตระเตรียมงานพระเมรุกันอยู่ทุกวัน ความอบอุ่นใจจึงยังพอประทะประทังให้ขวัญของเรายังคงอยู่

แต่ยิ่งวันยิ่งใกล้เข้ามา ถึงวาระพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ เริ่มขึ้นแล้วตั้งแต่วันที่ ๘ เมษายน เป็นการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุ ซึ่งเป็นวันสุดท้ายที่พระศพประดิษฐานบนพระมหาปราสาท ความรู้สึกนึ่งอั้นในอารมณ์ก็ประดังเข้ามาอย่างไม่คาดหมาย

แม้ระยะเวลาที่ล่วงผ่านไปจะทำให้เตรียมจิตใจได้บ้างแล้วพอสมควร แต่เป็นเรื่องยากเหลือเกินสำหรับผู้ที่เคยได้เฝ้าแหนใกล้ชิดเจ้าฟ้าหญิงผู้ทรงงามอย่างบริสุทธิ์พระองค์นี้ ที่จะอดไม่ให้ใจหายได้ ใครที่ได้มีโอกาสแลเห็นพระจริยวัตรอันงดงามละมุนละไม ซื่อตรงจริงพระวาจาและจริงพระทัย ได้ยินถ้อยรับสั่งสุภาพ ลงท้ายว่าจ๊ะ ว่าจ๋า ทรงไถ่ถามทุกข์สุขของพวกเรา และเสียงพระสรวลสำราญกังวานสดใสที่เคย

ดังก้องวังรื่นฤดี เสียงเปียโนที่ทรงบรรเลงและพระสุรเสียงทรงขับร้องฟังชัดถ้อยชัดคำไม่มีผิดอักขรวิธี พระกรุณาบารมีที่เคยโอบอุ้มชีวิตหลากหลายชีวิตให้อยู่ร่มเย็นเป็นผาสุก เป็นหลักเป็นประธานที่ประสานหัวใจของข้าราชบริพารหลากวัยหลายชีวิตไว้ด้วยกันให้เป็นดั่งครอบครัวเดียว

ผู้ที่มีโอกาสเช่นว่านี้ ไม่มีแม้สักคนที่จะไม่จงรักและบูชาพระองค์ได้อย่างสนิทใจ เมื่อกราบก็กราบลงได้ทั้งสองมือ ทั้งเศียรเกล้า ...และด้วยหัวใจ

เมื่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุในเย็นวันอาทิตย์ที่ ๘ เมษายน ๒๕๕๕ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง แล้ว ได้เสด็จพระราชดำเนินเป็นการส่วนพระองค์เข้าสู่เขตพระราชฐานชั้นใน ประทับเป็นประธานในการแทงหยวกประดับพระจิตกาธาน และการร้อยกรองทำดอกไม้ในส่วนที่คุณพนักงานฝ่ายในร่วมแรงร่วมใจกันมาจัดทำเพื่อสนองพระเดชพระคุณแด่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ในวาระที่สุด

การร้อยกรองดอกไม้เครื่องสดนั้นใช้ฝีมืออันประณีตละเอียดอ่อนและต้องระดมกำลังสามัคคีจากสตรีฝ่ายในเป็นจำนวนมาก เวลาที่ทำนั้นไม่ใช่เพียงชั่วโมง แต่นับเป็นแรมคืน และในคืนนั้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ก็มิได้ทรงทอดทิ้งภารกิจครั้งสำคัญนี้ ทรงปฏิบัติเช่นเดียวกับเจ้านายราชนารีในยุคโบราณ คือประทับเป็นแม่กองดอกไม้ของบรรดาคุณพนักงานข้าหลวงฝ่ายในเพื่อให้การลุล่วงแล้วเสร็จทันพระราชพิธีในวันรุ่งขึ้น เป็นการฉลองพระกรุณาธิคุณถวายแด่พระผู้เสด็จจากไปเป็นวาระสุดท้ายอย่างสุดเต็มกำลังแรง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้บรรทมแรมคืน ณ พระตำหนักของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าในเขตพระราชฐานชั้นใน ในราตรีนั้นเอง

พระบรมมหาราชวังในคืนนี้ แม้จะมีผู้คนระดมสรรพกำลังเข้ามามากมาย แต่กลับดูสร้อยเศร้าวังเวงอย่างน่าประหลาด ฝนเจ้ากรรมตกกระหน่ำลงมาอย่างไม่ลืมหูลืมตานานหลายชั่วโมงในทันทีนับแต่เสร็จการพระราชพิธีในช่วงเย็น เมฆทะมึนก่อเป็นพายุใหญ่จนน้ำท่วมเจิ่งไปทั่วที่ประตูพระราชฐานชั้นกลาง น้ำฝนขังท่วมเกือบครึ่งแข้ง อดกังวลไม่ได้เลยว่าพรุ่งนี้อากาศจะเป็นเช่นไร ฟ้าฝนในคืนนี้ช่างชวนให้จิตใจห่อเหี่ยวนัก

ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ยังคงมีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมต่อไปจนถึงเที่ยงคืน ข้าราชบริพารบางคนได้ตั้งใจเฝ้าพระศพอยู่จนช่วงขณะสุดท้ายที่จะมีโอกาส วันนี้ทุกสิ่งอย่างดูเงียบงัน โศกสลด แต่กลับงามสง่ายิ่งใหญ่กว่าเคย เสียงพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมทำนองหลวง เยือกเย็นจับใจ ถึงสามทุ่ม ชาวประโคมก็มาประโคมย่ำยาม เสียงปี่ไฉน กลองชนะ บนลานพระมหาปราสาท ประชันแข่งสู้กับเสียงฝนเตือนให้รู้ว่านี่จะเป็นคืนสุดท้ายที่พระศพเจ้านายจะเสด็จอยู่ในวังหลวง ท่ามกลางความโศกาดูรนั้นพวกเราแลขึ้นไปเหนือพระโกศทรงพระศพก็ได้เห็นสัญลักษณ์แห่งพระมหากรุณาอันยิ่งใหญ่จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานแก่สมเด็จพระเชษฐภคินี นั่นคือ “สัปตปฎลเศวตฉัตร” หรือฉัตรขาวเจ็ดชั้น แขวนบนดาวเพดานถวายกางกั้นพระศพ แวดล้อมรอบพระแท่นทองทรายที่รับพระแท่นสุวรรณเบญจดลนั้น เปลี่ยนจากเครื่องสูงทองแผ่ลวด เป็นเครื่องสูงหักทองขวางครบสำรับ

โดยปรกติ เศวตฉัตรตามพระอิสริยยศสมเด็จเจ้าฟ้า นั้นคือ เบญจปฎลเศวตฉัตร หรือฉัตรขาวห้าชั้น เครื่องสูงแวดล้อมก็ใช้เครื่องสูงที่เรียกว่าทองแผ่ลวด ซึ่งนับแต่สิ้นพระชนม์เป็นต้นมาก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องประกอบพระเกียรติยศนั้นตามพระอิสริยยศที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงดำรงอยู่ มาบัดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระอนุสรณ์ถึงพระเกียรติคุณและพระคุณูปการของสมเด็จพระเชษฐภคินี หรือ “พี่สาว” ของพระองค์ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มพระเกียรติยศใหญ่ขึ้น พระราชทาน “สัปตปฎลเศวตฉัตร” กางกั้นพระศพ ...พระบรมราชโองการนี้เป็นที่ซาบซึ้งแก่บรรดาข้าราชบริพารและผู้จงรักภักดีต่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ยิ่งนัก ว่าพระประมุขแห่งพระราชวงศ์และแห่งประชาชาติไทยพระองค์นี้ ทรงมีญาณทัศน์สอดส่องหยั่งเห็นคุณงามความดีของผู้ทำงานอย่าง “ปิดทองหลังพระ” มาตลอดชีวิต สมอย่างคำที่พวกเรามักพูดกันเสมอว่า “ฟ้ามีตา”

ย้อนระลึกถึงวันที่พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี พระชนนีของเจ้าฟ้าหญิงทรงได้รับพระราชทานเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยที่เสด็จพระนางฯ ไม่ทรงเคยคาดฝัน

มาก่อนว่าจะทรงได้รับพระราชทาน ถึงกับออกพระโอษฐ์รับสั่งว่า “ดีใจที่สุดในชีวิต”

หากพระชนนีผู้ทรงอบรมอภิบาลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ด้วยความรักและห่วงใยที่สุด ชนิดที่เรียกได้ว่าชีวิตทั้งชีวิตของแม่ ทุ่มเทเพื่อความผาสุก และเพื่อเกียรติยศของลูกแต่เพียงเท่านั้น ได้ทรงมีโอกาสทอดพระเนตรเห็นการณ์อันเป็นไปโดยพระญาณวิถีใดๆ คงเป็นอีกครั้งหนึ่งซึ่งทรงปลาบปลื้มปีติพระทัยเป็นที่สุด ที่ “เจ้าฟ้า” ของ “แม่ก๊ะ” ทรงได้รับพระเกียรติยศใหญ่ยิ่งถึงปานนี้

วันอาทิตย์ที่ ๘ เมษายน ผ่านไปอย่างรวดเร็ว ผู้มีหน้าที่เดินในริ้วขบวนพระอิสริยยศ ได้พักแรมในหน่วยงานต่างๆ ที่เอื้อเฟื้อ ตลอดจนโรงแรมบริเวณใกล้พระบรมมหาราชวัง ถึงความคิดคำนึงหลากหลายวนเวียนอยู่ในสมอง แต่ก็ต้องรีบข่มตาให้หลับ เพื่อเตรียมร่างกายให้พร้อมสำหรับภารกิจอีกมากในวันรุ่งขึ้น

เวลา ๐๕.๐๐ น. ของวันจันทร์ที่ ๙ เมษายน ๒๕๕๕

เวลาที่บรรดาข้าราชบริพาร ในเครื่องแบบเต็มยศไว้ทุกข์มาพร้อมกันรับประทานอาหารเช้า ณ หอนิเพทพิทยา ในพระบรมมหาราชวัง รอเวลาประจำในริ้วขบวน จนใกล้เวลาที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร จะเสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์มายังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในการเชิญพระศพลงจากพระแท่นสุวรรณเบญจดล ออกจากพระมหาปราสาท ผู้มีหน้าที่ทุกคนจึงเข้าประจำจุดที่กำหนดไว้

ที่ประตูกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านตะวันตก ในวันนี้มีพระยานมาศสามลำคาน เป็นราชยานคานหามองค์สำคัญที่สร้างมานับแต่แผ่นดินพระพุทธยอดฟ้า มีคานหามถึงสามคานเพื่อทานรับพระโกศซึ่งมีน้ำหนักมาก เทียบอยู่ริมเกย ท้ายพระยานมาศนั้นมีสัปตปฎลเศวตฉัตร “คันดาล” ยังทอดเอนอยู่ เพื่อรอยกขึ้นเวลาที่เชิญเข้าประจำริ้วขบวนแล้ว ทั้งนี้ คำว่า ฉัตรคันดาล หมายถึงฉัตรที่มีคันหักเป็นมุมฉากทบกันสองมุมเพื่อให้สามารถกางกั้นพระโกศโดยจุดกึ่งกลางของกำพูฉัตรตรงกับยอดพระโกศพอดี

บนถนนมหาราช บริเวณท่าราชวรดิฐ ตรงกับประตูเทวาภิรมย์ ผู้คนผู้มีหน้าที่ประจำริ้วขบวนรออยู่พร้อมแล้ว ทั้งเครื่องสูง ปี่ กลองชนะ คู่แห่ และทหารที่รอถวายความเคารพอยู่ตลอดสองข้างทาง ทางฝั่งถนนด้านแม่น้ำเจ้าพระยา มีประชาชนทุกหมู่เหล่าทุกเพศวัยมารอเฝ้าถวายสักการะพระศพกันอย่างเนืองแน่น ท้องฟ้าที่ฉ่ำฝนเมื่อคืนวาน กลับกลายเป็นภาพอันงดงามจับตา แสงเงินค่อยๆ ทอจับฟ้า ตามมาไม่ช้าด้วยแสงทองที่สอดผ่านกลีบเมฆขึ้นเรื่องๆ อากาศเย็นสบาย ลมพัดเอื่อยๆ พาความชื้นมาบรรเทาความอบอ้าวของฤดูร้อนได้อย่างน่าอัศจรรย์

เวลาประมาณ ๗ นาฬิกา เสียงปืนใหญ่นัดแรก ดังกึกก้องมาจากทางท้องสนามหลวง และจะดังเรื่อยไปทุกนาที จนกว่าพระศพจะประดิษฐานบนพระเมรุแล้วเสร็จ ที่เรียกว่า “มินิตกัน” เป็นราชประเพณีที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มกำหนดให้มีขึ้นในการเชิญพระบรมศพพระพุทธเจ้าหลวงเป็นงานแรก

ท้องฟ้าเริ่มทอแสงประกายสดใสสะท้อนระยับจับยอดพระมหาปราสาท เสียงปืนนัดแรกนั้นเป็นสัญลักษณ์ว่าบัดนี้ เจ้าพนักงานได้เปลื้องพระโกศทองใหญ่ และเชิญพระโกศลองในที่ทรงพระศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี คลุมด้วยผ้าตาดยกเชิญลงจากพระแท่นสุวรรณเบญจดลแล้ว

นายทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ยกเชิญพระโกศทรงพระศพออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททางพระทวารมุขตะวันตก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และพระเจ้าหลานเธอ เสด็จลงมาทรงยืนรอรับอยู่ที่ลานพระมหาปราสาท สำหรับข้าราชบริพารที่ยืนรอประจำอยู่ในริ้วขบวน ก็ทราบได้ว่า “สมเด็จในพระโกศ” ของพวกเราเสด็จลงแล้ว เมื่อได้ยินเสียงเพลงพระเกียรติยศ คือเพลง “มหาชัย” ดังขึ้นจากในกำแพงพระบรมมหาราชวัง ...เสียงเพลงนี้ที่เคยได้ยินเสมอมาเวลาตามเสด็จกำลังจะดังขึ้นอีกหลายครั้ง ในระยะทางเสด็จระยะสุดท้าย... และเมื่อสิ้นสุดภารกิจการตามเสด็จครั้งนี้ ก็จะไม่ได้ยินอีกแล้ว

เมื่อพระโกศทรงพระศพประดิษฐานบนเกยลา เจ้าพนักงานเชิญพระโกศทองใหญ่เข้าประกอบ แล้วประดับพระโกศด้วยพุ่มข้าวบิณฑ์บนยอด ดอกไม้ไหวบนฝา เฟื่อง พู่ห้อยปากพระโกศ และดอกไม้เอวประดับเอวพระโกศ เป็นเครื่องประดับพระโกศที่ทำด้วยเงินประดับรัตนชาติสีขาว มีการพระราชทานแต่ละอย่างลดหลั่นกันไป อาจครบสำรับบ้างหรือบางอย่างบ้าง แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่ในครั้งนี้ พระราชทานเครื่องประดับพระโกศทองใหญ่ครบสำรับทุกประการ

เสร็จแล้วเจ้าพนักงานเลื่อนเชิญพระโกศขึ้นสู่พระยานมาศสามลำคาน ทหารพลแบกหามทำหน้าที่อย่างเข้มแข็ง ยกเชิญพระยานมาศทรงพระศพออกจากพระบรมมหาราชวังทางประตูเทวาภิรมย์ได้อย่างเรียบร้อยสง่างาม

เจ้านายราชนารีพระองค์นี้ เป็นพระบรมวงศ์พระองค์เดียวในปัจจุบันที่ประสูติ ณ พระมหามณเฑียร ในพระบรมมหาราชวังตามโบราณราชประเพณี ทรงเป็น “เจ้าฟ้า” นับแต่แรกประสูติ เสด็จจากฟ้ามาสู่แผ่นดินสยามในวังหลวงแห่งนี้ เมื่อสิ้นพระชนม์ ก็ได้รับพระมหากรุณาให้ประดิษฐานพระศพ บนพระมหาปราสาท เป็นพระเกียรติยศสูงสุดบัดนี้ กำลังจะเสด็จออกจากพระบรมมหาราชวัง อันเป็นที่เสด็จอุบัติมาสู่มนุษยโลก ไปยัง “พระเมรุ” กลางเมือง อันสมมติเนรมิตขึ้นเป็นเทวโลกแดนฟ้า ที่พระองค์เสด็จจากมาเมื่อแปดสิบกว่าปีก่อน

แสงแดดทอประกายสดใสกระทบอัญมณีและทองคำหุ้มพระโกศพู่เฟื่องดอกไม้ไหวเครื่องประดับพระโกศโยกโยนไปตามจังหวะไกวไหว ฉายแวววระยิบระยับจับตา เศวตฉัตรคันดาล ๗ ชั้นยกขึ้นกางกั้นพระโกศ เครื่องประดับพระเกียรติยศสรรพวิจิตรอลังการทุกอย่างพรักพร้อม ผู้ร่วมในริ้วขบวนทุกคนถวายความเคารพพระศพ รับเสด็จเข้าประจำริ้วขบวนซึ่งพร้อมแล้ว ที่จะนำและตามส่งเสด็จสู่ทิพยวิมาน

ริ้วขบวนเคลื่อนไปตามถนนมหาราช สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระดำเนินตามพระศพ ถวายพระเกียรติยศสนองพระเดชพระคุณ “สมเด็จป้า” อย่างสง่างาม ทุกคนในริ้วขบวนเดินตามจังหวะเสียงกลองตามที่ฝึกซ้อมกันมาเกือบสิบครั้ง

ความร้อนอบอ้าว ความเมื่อยล้า และหยาดเหงื่อ ไม่ใช่ปัญหาและอุปสรรคของความจงรักภักดี ความว่างในสมองระหว่างย่างเดินก่อให้จิตหวนคิดประหวัดย้อนไปว่า ตลอดระยะเวลา ๘๕ ปีในพระชนมชีพของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระองค์นี้ ทรงประกอบพระกรณียกิจเพื่อแผ่นดินไทยมามากมายเหลือประมาณเพียงใด ผู้คนนับพันนับหมื่นที่รอดตายหายทุกขเวทนาเพราะโรงพยาบาลที่ทรงรับไว้ในพระอุปถัมภ์ จากตึกที่ทรงสร้าง จากอุปกรณ์การแพทย์ที่ทรงซื้อหาพระราชทาน นักเรียนนักศึกษานับหมื่นนับแสน มิรู้กี่รุ่นต่อกี่รุ่นจากสถาบันในพระอุปการะที่มีสติปัญญาสามารถ เติบใหญ่ไปเป็นกำลังของชาติบ้านเมือง ทหารตำรวจที่ปฏิบัติราชการชายแดนกี่ร้อยกี่พันนายได้อบอุ่นจากผ้าพันคอที่ทรงถักพระราชทานไปโดยไม่เคยออกพระนาม ศิลปินทั้งนักร้องนักดนตรี นักแสดง ช่างฝีมือสารพัดแขนงน้อยใหญ่ที่เคยได้รับพระราชทานกำลังใจ ได้รับทุนพระราชทาน ได้ยินพระกระแสรับสั่งชื่นชม จนเป็นแรงผลักดันให้พวกเขาได้สร้างสรรค์ผลงานไว้จรรโลงโลกนี้ กี่วัดกี่ชุมชนที่เคยเสด็จอย่างไป ทรงนำความเจริญมาสู่ภูมิภาคนั้นๆ โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กี่ร้อยแห่งที่ทรงเกื้อกูลจนแล้วเสร็จเป็นศูนย์กลางของชุมชน ผ้าห่มกันหนาวพระราชทานเคยให้ความอบอุ่นใครมาบ้างแล้ว ผ้าถุงผ้าขาวม้าพระราชทานเคยให้รอยยิ้มแก่หญิงชายที่ได้รับอาภรณ์ชุดใหม่มากี่คน เด็กน้อยได้ชุดนักเรียน ได้สมุดดินสอใหม่เอาไว้ใช้เล่าเรียนป่านฉะนี้จะเติบใหญ่เป็นใครกันบ้างหนอในสังคม

ความนึกคิดเหล่านี้ พลันย้อนกลับสะท้อนในห้วงคำนึงขณะเดินตามพระศพ และแลเห็นสัปตปฎลเศวตฉัตรพลิ้วไหวอยู่เบื้องหน้า ว่าสรีระอันหมดสิ้นภารกิจแล้วที่กำลังนำหน้าพวกเราอยู่ เคยเป็นที่อาศัยของชีวิตอันมีค่าชีวิตหนึ่ง ผู้ทำเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นมาตลอด ๘๕ ปีแห่งชีวิตงามสง่าด้วยความเรียบง่าย อ่อนโยน และไม่เคยเรียกร้องความเด่นดังใดๆ ไม่มีความอาฆาตมาดร้ายผูกพยาบาท ไม่มีความเกรี้ยวกราดให้หัวใจใครเจ็บช้ำ มีแต่ความเยือกเย็นละมุนละไมและเบิกบาน ...ช่างไม่เสียทีที่เราได้เกิดมาเป็นคนไทย ได้พึ่งพาอาศัยพระบารมีของพระองค์ ...นี่แหละชีวิตของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ผู้นำทางของเรา

ริ้วขบวนพระอิสริยยศนำหน้าด้วยตำรวจม้า มีขบวนหน้าเป็นน้องๆ นักเรียนเตรียมทหาร รับหน้าที่ตีกลองชนะ ทหารเรือประโคมสังข์แตรฝรั่ง แตรงอน จ่าปี่จ่ากลองจากสำนักพระราชวัง ทำเพลงพญาโศกลอยลม ฟังไห้หวนวังเวงใจ คู่เคียงสองข้างด้วยนายทหารสัญญาบัตรถัดไปเป็นเสลี่ยงพระนำ สมเด็จพระวันรัต วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับขณะทรงผนวช และมีพระราชพินัยกรรมให้บรรจุพระบรมราชสรีรางคารของพระองค์ไว้ที่ใต้ฐานพระพุทธชินสีห์ นั่งเสลี่ยงกลีบบัวอ่านพระอภิธรรมนำ สองข้างเสลี่ยงพระนำเป็นอินทร์พรหมเชิญเครื่องสูงที่เรียกว่า “จามร” แวดล้อมด้วยเจ้าพนักงานเชิญเครื่องสูงทองแผ่ลวด

ถัดจากนั้นเป็นส่วนอัญเชิญพระศพ แวดล้อมด้วยเครื่องสูงหักทองขวาง มีนักเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ซึ่งสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าพระราชทานกำเนิดไว้ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงอุปการะมาโดยตลอด ทำหน้าที่มหาดเล็กหลวง ตำรวจหลวง มหาดเล็กเชิญพระแสงรายตีนตองและพระแสงหว่างเครื่อง นายกรัฐมนตรีในฐานะประธานกรรมการอำนวยการจัดงาน เดินอยู่ในแนวกลาง ตามด้วยผู้บอกกระบวนถือกรับสัญญาณ เป็นกรับพวงของหลวงที่ทำด้วยงา แล้วจึงถึงพระยานมาศ

สามลำคานทรงพระโกศพระศพ ขวาพระยานมาศเป็นพรหมแต่งกายในชุดสีแดงเชิญพุ่มดอกไม้ทอง ซ้ายเป็นอินทร์แต่งกายในชุดสีเขียวเชิญพุ่มดอกไม้เงิน มีภูษามาลาเชิญพระกลด บังพระสูรย์หักทองขวาง และพัดโบก อยู่งานถวายเป็นพระเกียรติยศพระศพ พระราชวงศ์เชิญเครื่องพระอิสริยยศและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตามท้ายพระยานมาศ ปิดด้วยนาลิวัน คือพราหมณ์สยายผม เป็นสัญลักษณ์ของกิริยาเศร้าโศก ไว้ทุกข์อย่างพราหมณ์

ส่วนตามริ้วขบวนนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ทรงพระดำเนินตาม จากนั้นเป็นกองพระราชวงศ์และสมาชิกราชสกุล กองถัดไปคือมหาดเล็กข้าหลวง ข้าราชบริพารในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ และกองที่ ๒ ตามมาคือข้าราชการสำนักราชเลขาธิการและสำนักพระราชวัง เป็นอันสิ้นสุดริ้วขบวนพระอิสริยยศที่เรียกว่าริ้วขบวนที่ ๑

ภาพที่มองออกจากริ้วขบวน ณ เวลาสายของวันที่ ๙ เมษายน คือผู้คนแต่งกายชุดดำขาวไว้ทุกข์ มาออกันอยู่ริมฝั่งถนนมหาราช แถวหน้านั่งประจำที่แถวหลังยืนเฝ้ารอชะโงกแถวกันอย่างเนืองแน่น ดวงตาทุกคู่จับจ้องไปที่พระโกศทรงพระศพ ในระหว่างความคิดคำนึงถึงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ อยู่นั้น พลันได้กลิ่นหอมเย็นโชยมาเป็นระยะ ทำให้เราอดไม่ได้ที่ต้องเหลือบไปเพ่งมองประชาชนที่มาเฝ้ารายทางอย่างพินิจถ้วนถี่ ก็พบว่าผู้คนแถวหน้าต่างหมอบเฝ้าและกราบลงกับพื้นตามประเพณีโบราณเป็นระเบียบเรียบร้อย ราวกับคำบรรยายในนวนิยายอธิบายภาพเมื่อร้อยปีก่อน มีเยาวชนนักเรียนหลายโรงเรียนในเครื่องแบบนักเรียนบ้างเครื่องแบบลูกเสือเนตรนารีบ้าง ปูเสื่อนั่งเฝ้ารอเป็นระยะ เมื่อพระศพเคลื่อนผ่านหน้าตนก็กราบลงแล้วหมอบมือประสานเฝ้าอยู่อย่างนั้น

ในมือของประชาชนหลายจำนวนมากถือดอกกุหลาบสีชมพูอันเป็นสีวันประสูติของเจ้าฟ้าหญิง ชูถวายสักการะอยู่ หลายคนจุดเทียนและธูปหอมประนมไว้ในมือ ลมโบกพัดควันธูปหวนเข้ามาในริ้วขบวนเป็นระยะๆ หอมเยือกเย็น ตรงท่าเตียนมีพระฉายาลักษณ์และม้าหมู่ตั้งเครื่องสักการะที่ชาวชุมชนจัดถวายรับพระศพ มีกระถางปักธูปที่ผู้คนจุดบูชาอยู่ตรงหน้าพระฉายาลักษณ์ บ้างก็ปักไว้บนดินริมบาทวิถี แล้วหมอบกราบอยู่

ย่านชุมชนที่เคยอึกทึกจอแจด้วยเสียงผู้คน ทั่วอาณาบริเวณวันนี้กลับเงียบกริบ แม้มีผู้คนนับพันนั่งและยืนกันอยู่แน่นขนัด คงมีแต่เสียงปี่กลองชนะดังกังวานแว่ว มีแต่แววตาแห่งความจงรักและอาลัย

ความคิดของเราที่กำลังเดินตามพระศพอยู่ ตรองไปถึงวิถีการดำรงพระชนมชีพของเจ้าฟ้าหญิง และพระคุณูปการที่ทรงฝากไว้บนแผ่นดินนี้ จากที่หวนคิดว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ของพวกเราทรงงานอย่างปิดทองหลังพระมาตลอด ไม่โปรดการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ฉะนั้นคงไม่มีใครรู้จักหรือจดจำพระองค์ได้สักกี่มากน้อย ยิ่งประชวรอยู่นาน จนวันเวลานี้ผู้คนอาจไม่ทันได้เคยเห็นและซาบซึ้งพอจะอุตสาหะเดินทางมาเฝ้าถวายสักการะกันสักเท่าไรนักหรอก คำพูดของใครหลายคนเคยเปรยไว้ว่าเจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้ทรงอาภัพโดดเดี่ยวเพียงพระองค์เดียว ความคิดเหล่านี้แอบซ่อนอยู่ในห้วงคำนึงของบรรดาข้าราชบริพารอยู่ตลอดเวลา

เมื่อภาพประชาชนประนมมือบูชาสักการะอยู่เป็นแถวแนวเศียรเกล้าของผู้คนนับร้อยพันหมอบซบอยู่แทบพื้นดิน กลิ่นธูปเทียนดอกไม้หอมตลบอบอวล และที่ฉายชัดที่สุดคือแววตาแห่งความภักดีและอาลัยรักที่คนไทยมีต่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ สื่อสะท้อนออกมาให้เราทั้งหลายได้สัมผัสในวันนี้ ณ ขณะนี้ ความนึกคิดเดิมก็พลันเปลี่ยนไป

คำว่าเจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้อาภัพไม่มีใคร ถูกพิสูจน์ให้เห็นจากเหตุการณ์วันนี้แล้วว่า สมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์นี้ ทรงมี “ใคร” และใครที่ว่านั้นก็คือ “คนไทย” ที่ทรงรักและทรงเอาพระทัยใส่ดูแลด้วยความเป็นห่วงเป็นใยมาตลอดพระชนมชีพ

วันนี้พวกเขาเหล่านั้น มาแสดงความกตัญญูกตเวทีอย่างเป็นรูปธรรมต่อสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ที่ทรงวางพระองค์อย่างงามสง่าสมหน้าที่เป็นแบบอย่างที่ดีของความเรียบง่าย งดงาม และทรงอุทิศพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นตลอดมา และไม่เพียงแค่ริมบาทวิถีตรงนี้ที่พระศพผ่านไป หากแต่พร้อมกันทั่วประเทศไทย ทุกภูมิภาค คนไทยกำลังส่งใจมาบูชาพระคุณอันยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ

พระยานมาศสามลำคานเชิญพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพเลี้ยวเข้าสู่ถนนท้ายวังมุ่งตรงไปยังถนนสนามไชยซึ่งพระมหาพิชัยราชรถจอดรออยู่ ริ้วขบวนที่ ๒ กำลังจะเริ่มขึ้น ความสง่าผ่าเผยแห่งพระเกียรติยศบนเส้นทางสุดท้ายสู่พระเมรุ กำลังจะปรากฏภาพให้โลกได้ชมอีกครั้ง

ลมยังโบกพัดพากลิ่นหอมของดอกไม้ธูปเทียนในมือของประชาชนริมถนนมหาราช หวนย้อนตามส่งพระศพไปสู่เส้นทางสุดท้าย โชยเข้ามาให้ผู้คนในริ้วขบวนได้สัมผัสความหอมชื่นใจเป็นระยะๆ แต่ครั้นห่างมาสักช่วงหนึ่ง ไม่ทันไรกลิ่นนั้นก็จางหายไป แต่ในหัวใจของคนไทยยามนี้ กลิ่นหอมแห่งความดีที่เจ้าฟ้าหญิงทรงฝากไว้บนแผ่นดิน กลับมาฟุ้งหอมอวลอบอยู่ในความคิดถึงที่ทวีขึ้นไม่มีวันจางหาย ทวนกระแสลมและกระแสแห่งกาลเวลา

ผลแห่งพระคุณที่ทรงโอบอุ้มคุ้มครองประชาชนไว้นับแต่กาลก่อน ฉายภาพย้อนกลับมาจนใครต่อใครหลายคนที่เคยเกือบจะลืมเลือนราชนารีพระองค์นี้ไปแล้ว ได้ใคร่ครวญถึงวันเวลาเก่าๆ แล้วปรารภรำพึงขึ้นว่า “คิดถึงสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ”

หอมกลิ่นดอกไม้ที่ นับถือ
หอมแต่ตามลมฤๅ กลับย้อน
หอมแห่งกลิ่นกล่าวคือ ศีลสัตย์ นี้นา
หอมสุดหอมสะท้อน ทั่วใกล้ไกลถึง
(โลกนิติ)

๑

๒

๓

๔

๕

๖

(๑)–(๕) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จแทนพระองค์ไปทรงยกสัปตปฏลเศวตฉัตรยอดพระเมรุ เมื่อวันอังคาร ที่ ๓ เมษายน ๒๕๕๕

(๖) ภาพทิวทัศน์มุมสูงพระเมรุสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัณณวดี และสิ่งปลูกสร้างประกอบพระเมรุ ท้องสนามหลวง

(๑)-(๒) เครื่องราชอิสริยาภรณ์และเครื่องอิสริยยศราชูปโภค ประดิษฐานบนม้าหมู่หน้าพระแท่นทองทราย

(๓) พระโกศทองใหญ่ทรงพระศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ประดิษฐานเหนือพระแท่นแว่นฟ้าทองภายใต้สัปตปฎลเศวตฉัตร ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

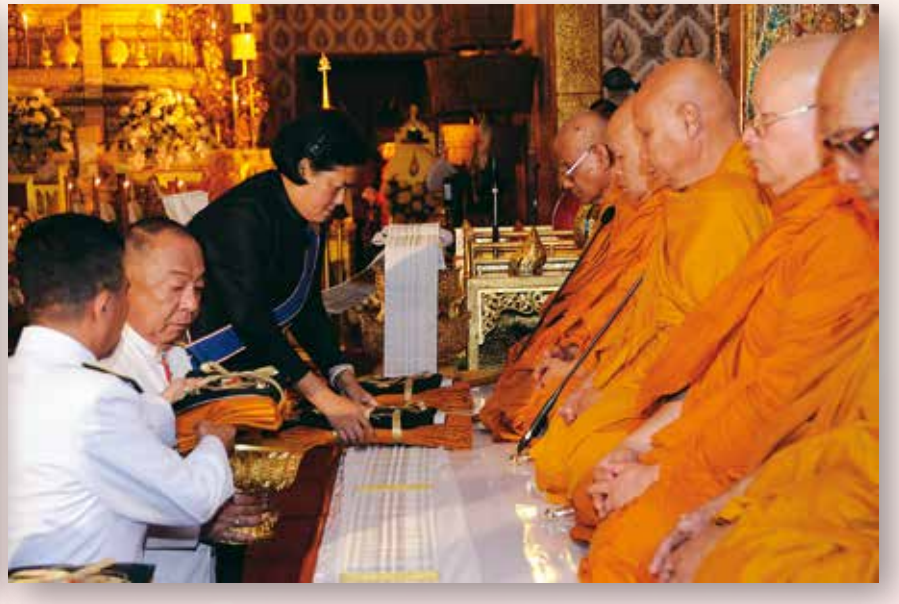

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานพระศพ

การประดิษฐานพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ณ มุขตะวันตก พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ไปในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุ เมื่อวันอาทิตย์ ที่ ๘ เมษายน ๒๕๕๕

พสกนิกรทุกหมู่เหล่าต่างหลั่งไหลกันเข้ากราบถวายบังคมพระศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทโดยมิขาดสาย

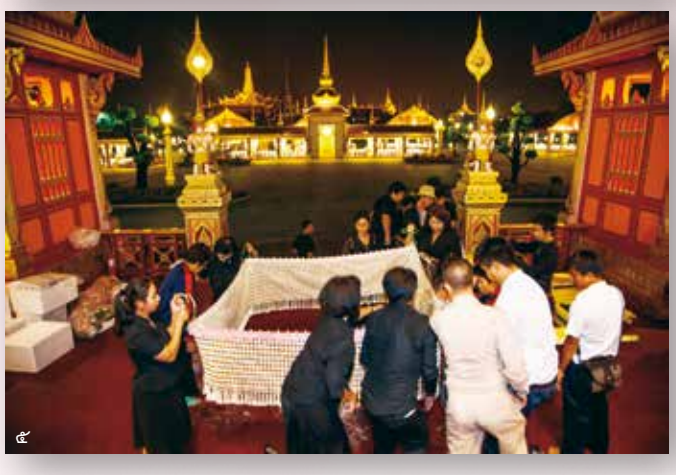
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นการส่วนพระองค์ ไปทรงเป็นประธานอำนวยการจัดทำเครื่องสดประดับพระเมรุ และทรงร้อยกรองตาข่ายดอกไม้ประดับระบายชั้นบนสุดของเรือนยอดเบญจาพระจิตกาธาน

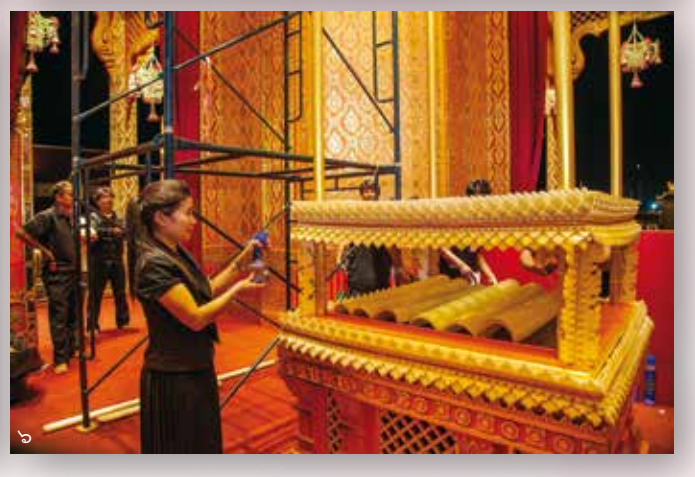

๑

๒

๓

๔

๕

๖

(๑)–(๒) พระอนุวงศ์ฝ่ายใน ราชนิกุลฝ่ายใน และข้าราชบริพารฝ่ายใน ร่วมกันประดิษฐ์ดอกไม้เครื่องสดประดับพระจิตกาธาน เป็นการสนองพระเดชพระคุณตามราชประเพณี

(๓)–(๔) พนักงานฝ่ายใน ในพระบรมหาราชวังร่วมกันร้อยกรองตาข่ายดอกมะลิสด สำหรับฉัตรดอกไม้สี่มุมพระจิตกาธาน

(๕)–(๖) คณะช่างกำลังตกแต่งเครื่องสดประดับพระจิตกาธาน

๒

๓

๑

๔

๕

๖

(๑) เจ้าพนักงานภูษามาลาเปลื้องพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพ
(๒) ตำรวจหลวงเชิญพระลองทรงพระศพลงจากพระแท่นสุวรรณเบญจดล
(๓)–(๖) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงยืนที่ชาลาหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ส่งพระลองทรงพระศพขึ้นพระเสลี่ยงเชิญออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

นายทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ฯ เชิญพระลองทรงพระศพประดิษฐาน
บนเกยลาเทียบพระยานมาศสามลำคานนอกกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เจ้าพนักงานภูษามาลาประกอบพระโกศทองใหญ่ประกับพระลองทรงพระศพ ณ เกยลานอกกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พระยานมาศสามลำคานทรงพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพเคลื่อนผ่านประตูศรีสุนทร สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ถวายความเคารพ

(๑) ขบวนพระยานมาศสามลำคานทรงพระโกศทองใหญ่เข้าประจำริ้วขบวนพระอิสริยยศริ้วที่ ๑ ที่ถนนมหาราช

(๒) เจ้าหน้าที่งานเครื่องสูงและกลองชนะยกสัปตปฎลเศวตฉัตรคันดาลถวายกางกั้นพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพ

นาลิวัน พราหมณ์สยายผมแสดงอาการปกิริยาอาการโศกเศร้า ตามพระโกศทรงพระศพในขบวนพระอิสริยยศ

ขบวนเครื่องสูงประกอบพระอิสริยยศ และขบวนประโคมสังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประกอบพระอิสริยยศ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินตามพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพ ไปยังพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

พระประยูรญาติเชิญเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และเครื่องอิสริยยศราชูปโภคของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณวดี ตามขบวนพระโกศทรงพระศพ

ขบวนพระอิสริยยศ ริ้วที่ ๑ เริ่มเคลื่อนขบวนไปตามถนนมหาราช เข้าสู่ถนนท้ายวัง และถนนสนามไชย

พสกนิกรผู้จงรักภักดีพากันหมอบกราบ
และเฝ้าถวายสักการะพระศพเมื่อเคลื่อนขบวนผ่าน
ด้วยดอกไม้ ธูป เทียน ตามโบราณประเพณี

พสกนิกรแต่งกายไว้ทุกข์ เฝ้ารอถวายสักการะพระศพ

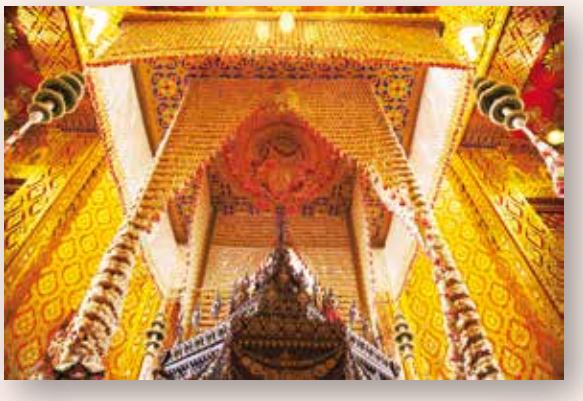

(๑)–(๒) ขบวนพระอิสริยยศ ริ้วที่ ๑ เคลื่อนไปตามถนนท้ายวัง
(๓)–(๔) ขบวนพระอิสริยยศ ริ้วที่ ๑ ขณะพระยานมาศสามลำคาน เชิญพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพเลี้ยวเข้าสู่ถนนสนามไชย ด้านหน้าพลับพลายกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ตอนที่ ๒
“เมื่อดวงแก้วกลับฟ้า” (๒)

“พระมหาพิชัยราชรถ” เป็นราชรถองค์สำคัญที่สุดในกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๓๘ สำหรับเชิญพระบรมอัฐิ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ออกถวายพระเพลิง ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง เป็นคราวแรก เคยใช้ทรงพระบรมศพของพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระอัครมเหสี สมเด็จพระบวรราชเจ้า สมเด็จพระบรมราชชนนี ออกสู่พระเมรุมาศ จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระศพ “สมเด็จเจ้าฟ้า” ออกสู่พระเมรุ ก็เพียงบางพระองค์เท่านั้น เพราะถือเป็นราชรถที่มีลำดับเกียรติยศสูงส่งที่สุด

จำนวนเจ้านายชั้น “เจ้าฟ้า” ที่เคยได้ทรงพระมหาพิชัยราชรถนับแต่แรกสร้างกรุงเป็นต้นมา มีเพียง ๒ พระองค์เท่านั้นและล้วนแต่เป็น “พี่สาวร่วมท้อง” ของพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี พระโสทรเชษฐภคินีในรัชกาลที่ ๑ และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พระโสทรเชษฐภคินีในรัชกาลปัจจุบัน

เมื่อแรกตระเตรียมงานพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ขณะที่ยังไม่ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานเพิ่มเติมพระเกียรติยศให้ทรง “สัปตปฎลเศวตฉัตร” นั้น กรมศิลปากร ได้เตรียมราชรถองค์รองไว้สำหรับทรงพระศพ นั่นคือ “เวชยันตราชรถ” ซึ่งเป็นไปตามพระอิสริยยศ แต่บัดนี้เมื่อทรงพระมหากรุณาพระราชทานพระเกียรติยศใหญ่ขึ้น ราชรถที่จอดอยู่หน้าหน่วยบัญชาการกำลังสำรอง ในริ้วขบวนพระอิสริยยศริ้วขบวนที่ ๒ รอรับพระศพ สมเด็จเจ้าฟ้าผู้ทรงสถิตในพระฐานะพระราชธิดาพระองค์เดียวในรัชกาลที่ ๖ และสมเด็จพระเชษฐภคินีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน อยู่นั้น คือ “พระมหาพิชัยราชรถ”

ราชรถอันทรงเกียรติยศสูงสุดของแผ่นดิน งามดุจรถทรงของเทพยดา บุษบกสูงสง่า ประกอบเกรินอ่อนช้อยเป็นรูปนาค อันเป็นสัญลักษณ์แห่งสะพานสายรุ้งสู่สรวงสวรรค์ ตามคติความเชื่อแต่โบราณ กำลังจะได้ทำหน้าที่ส่งเสด็จเจ้าฟ้าหญิง นิวัตคืนสู่ฟ้า

พระยานมาศสามลำคานเชิญพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพ เลี้ยวออกจากถนนท้ายวังมุ่งตรงไปยังถนนสนามไชยซึ่งพระมหาพิชัยราชรถจอดรออยู่ เจ้าพนักงานได้เชิญพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพ เข้าเทียบที่ “เกรินบันไดนาค” อันเป็นประดิษฐกรรมแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี พระเจ้าหลานเธอในรัชกาลที่ ๑ ทรงประดิษฐ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ สำหรับกว้านเชิญพระบรมโกศพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขึ้นลงจากพระมหาพิชัยราชรถได้อย่างงามสง่าเป็นคราวแรก

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ในการทอดผ้าสดับปกรณ์ที่ท้ายเกริน

พระยานมาศสามลำคานเชิญพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพ เทียบเกรินบันไดนาคพระมหาพิชัยราชรถ

พระสงฆ์จากวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามสดับปกรณ์จนครบจำนวนแล้ว เจ้าพนักงานก็กว้านเกรินค่อยๆ เคลื่อนพระโกศสู่บุษบกพระมหาพิชัยราชรถ เสียงกลไกรอกและแกนหมุนกระทบกันเบาๆ เป็นจังหวะดังกริ๊ก กริ๊ก กริ๊ก ส่งท่วงทีให้พระโกศลอยขึ้นอย่างเนิบช้า สง่า และอลังการ ประดุจเทพยดากำลังชะลอพระองค์สู่ราชยานรถแก้วแห่งเทวโลกโดยแท้

เมื่อพระโกศทรงพระศพขึ้นเสมอระดับบุษบกพระมหาพิชัยราชรถ เจ้าพนักงานภูษามาลาที่ประคองพระโกศก็ถอดสลักยึดพระโกศทั้งซ้ายขวา และเชิญพระโกศเลื่อนเข้าสู่บุษบก ทุกคนในริ้วขบวนพระอิสริยยศถวายความเคารพ เพลงมหาชัยดังกังวานขึ้น ...เจ้านายของเราทั้งหลายกำลังจะเสด็จกลับเทววิมานแล้ว

พลฉุดชักลงคุกเข่าลงถวายบังคมขึ้นสามคาบ ด้วยท่าทีอันอ่อนช้อยและนุ่มนวล พร้อมเพรียง เป็นการถวายพระเกียรติยศสูงสุดแด่เจ้านาย ที่พวกเขากำลังจะเชิญพระองค์ไปสู่พระเมรุ

ริ้วขบวนที่ ๒ ออกเคลื่อนไปอย่างช้าๆ วงดุริยางค์ทหารบรรเลงเพลงพญาโศกทางสากล พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งใช้บรรเลงเป็นครั้งแรกในงานพระเมรุมาศ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง “สมเด็จย่า” แท้ๆ ของเจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้

สมเด็จพระวันรัต วัดบวรนิเวศวิหาร นั่งอ่านพระอภิธรรมนำพระศพบนราชรถน้อย ราชรถน้อยองค์นี้เป็นหนึ่งในสามองค์ที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ เพิ่งซ่อมแซมแล้วเสร็จและเชิญออกใช้เป็นครั้งแรกในยุครัชกาลปัจจุบัน ราชรถเฉพาะองค์นี้มีลักษณะพิเศษที่ช่างได้สอดแทรกกลเม็ดเชิงช่างไว้อย่างแยบยล หากมองเผินจะเห็นว่ากระหนกประกอบเกรินราชรถทั้งหน้าและหลัง คงเป็นรูปนาคเหมือนราชรถองค์อื่นๆ แต่หากลองเพ่งพินิจให้ถ้วนถี่ จะพบว่ารูปสัตว์ที่ปากขบ คาบแก้วไว้ในจะงอยปากอย่างปากนกมีนัยน์ตาวาวนั้น เป็นรูป “ครุฑ” เทพพาหนะของพระนารายณ์นั่นเอง ประจวบเข้ากับคติ “พระรามาธิบดี” ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิยมได้อย่างเหมาะเจาะลงตัว

ผู้คนริมฝั่งถนนสนามไชย และราชดำเนินในในวันนี้ มีมากเหลือเกิน มากจนแทบไม่มีที่ยืน เดินทางมาจากทุกสารทิศ บ้างมาจับจองที่นั่งกันแต่เมื่อคืนวาน บ้างเดินเท้ามาตามถนนเป็นระยะทางไกล บ้างข้ามเรือข้ามฟากมาจากฝั่งธนบุรีด้วยเรือด่วนเจ้าพระยาที่อุตส่าห์บริการโดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายตลอดวัน เพื่อร่วมสนองพระเดชพระคุณ ทุกคนมาอยู่ประจำที่และเฝ้ารอกราบบูชาพระสรีรรูปเจ้าฟ้าหญิงผู้ทรงงามบริสุทธิ์ยิ่งเทวดา ด้วยภักดีจิตอันจดจ่อ สายตาทุกคู่จับจ้องไปยังพระมหาพิชัยราชรถ พาหนะสุดท้ายที่เจ้าฟ้าหญิงจะได้ประทับบนมนุษยโลกนี้

ส่วนทางพลับพลายก หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ ประทับเป็นประธานของพระราชวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในที่รอเฝ้าถวายสักการะพระศพ เมื่อพระมหาพิชัยราชรถเคลื่อนผ่าน ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยถวายสักการะ ทรงถอนสายบัวและยืนถวายพระเกียรติยศส่งพระศพ พระมหาพิชัยราชรถเคลื่อนไปตรงหน้าประชาชนตรงที่ใด บรรดาที่นั่งอยู่ก็ลงหมอบกราบ ที่ยืนก็ประนมมือไหว้ถวายสักการะ

ภาพเช่นนี้ทำให้หวนย้อนไปถึงวันเวลาที่ยังทรงพระชนม์ ข้าราชบริพารทราบกันดีว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงปีติยินดีเสมอ เมื่อได้เห็นผู้คนมารอเฝ้ารับเสด็จพระองค์อยู่มากๆ ยิ่งเห็นว่ามีผู้มารอเฝ้าริมรายทางอยู่มาก ก็จะโปรดให้ชะลอรถพระที่นั่งช้าลง ทรงโบกพระหัตถ์ทักทายและแย้มพระสรวลสดใสแก่ผู้มาเฝ้า ไม่มีที่จะผ่านเลยไปอย่างไม่ทรงสนพระทัย หากราษฎรมาเฝ้าอยู่รายทางที่ทรงพระดำเนินผ่าน ก็จะทรงหยุดแวะรับสั่งด้วย

“ขอบใจนะจ๊ะ ...โอ๋..ขอบใจมากนะจ๊ะที่มาเฝ้าฟ้าหญิง วันหน้ามากันอีกนะจ๊ะ...นั่นของถวายฟ้าหญิงเหรอจ๊ะ ขอบใจมาก ชื่ออะไรจ๊ะ ...เกิดวันอะไร...อ๋อ..ดีแล้วนะจ๊ะ ขอให้มีความสุขความเจริญนะจ๊ะ...”

เสียดายนัก...วันนี้ไม่มีพระสุรเสียงชัดเจนกังวาน ถ้อยคำอันอ่อนหวานที่เคยรับสั่งกับผู้มาเฝ้าอย่างเคย หากทรงมีโอกาสทอดพระเนตรเห็นผู้มาเฝ้ากันมากเรือนหมื่นเช่นนี้ คงจะปีติพระหฤทัยยิ่ง เพราะสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงประเมินคุณค่าของ “น้ำใจ” บริสุทธิ์ที่ประชาชนมีต่อพระองค์ ไว้สูงยิ่งกว่ามูลค่าข้าวของหรูหรา หรือความโอ่อ่าเอิกเกริกที่จัดถวายเป็นหลายเท่านัก

ส่วนตามริ้วขบวนพระอิสริยยศนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ทรงพระดำเนินตาม ต่อด้วยพระราชวงศ์ ข้าราชบริพารในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ข้าราชสำนัก และในริ้วขบวนนี้ยังมีผู้แทนองค์กรในพระอุปถัมภ์และที่เกี่ยวเนื่องกับพระองค์ ตามส่งเสด็จเจ้านายของตนบนเส้นทางสุดท้าย

“จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” มหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศที่สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงสถาปนา และสมเด็จเจ้าฟ้าพระราชธิดาพระองค์เดียว ทรงอุปการะเอาพระทัยใส่เสมอ

๑

๓

๔

๒

๕

(๑)–(๒) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงทอดผ้าไตรพระสงฆ์สดับปกรณ์ที่ท้ายเกริน บันไดนาค
(๓)–(๔) เชิญพระโกศทองใหญ่ทรงพระขึ้นสู่บุษบกพระมหาพิชัยราชรถ
(๕)–(๖) เจ้าหน้าที่ และพลฉุดชักพระมหาพิชัยราชรถด้านหน้าและด้านหลังพร้อมกันคุกเข่าถวายบังคม ๓ คาบ ก่อนเคลื่อนราชรถ

๖

ริ้วขบวนต่อจากขบวนพระอิสริยยศ
อันประกอบไปด้วยข้าราชบริพาร
ในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ
ข้าราชสำนัก ผู้แทนองค์กรในพระอุปถัมภ์
และในพระอุปการะ เดินตามส่งเสด็จ
เจ้านายของตนบนเส้นทางราชวิถีสุดท้าย

"มหาวิทยาลัยศิลปากร" ก่อกำเนิดพัฒนามาจากการที่สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงบำรุงงานศิลปกรรมของแผ่นดิน ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัย ก็เป็นผู้ที่ทรงจ้างมารับราชการตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๖ และมหาวิทยาลัยนี้ยังใช้พระราชวังสนามจันทร์ เป็นวิทยาเขต โดยสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงอุปการะ สร้างหอพักพระราชทาน และทรงตั้งทุนในพระนามไว้พระราชทานแก่นักศึกษาด้วย

"โรงเรียนราชินี" สมเด็จพระพันปีหลวง สมเด็จย่าของเจ้าฟ้าหญิงทรงก่อตั้ง และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เองก็ทรงเป็นนักเรียนเก่าราชินี เสด็จไปพระราชทานทุนการศึกษาและทรงร่วมงานโรงเรียนเป็นประจำทุกปี

"วชิราวุธวิทยาลัย" เจ้าฟ้าหญิงทรงผูกพันกับโรงเรียนแห่งนี้เป็นที่สุด เพราะสมเด็จพระบรมชนกนาถได้พระราชทานกำเนิดไว้แทนวัดประจำรัชกาล สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงอุปถัมภ์บำรุงโรงเรียนไว้อย่างใกล้ชิดไม่เคยทอดทิ้งเลย

"กลุ่มโรงเรียนในพระอุปถัมภ์บางโรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนสายน้ำผึ้ง โรงเรียนศรีอยุธยา โรงเรียนกองทัพบกอุปถัมภ์เพชราวุธวิทยา โรงเรียนเพชรรัชต์" เคยมีผู้ถวายพระสมัญญาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไว้ว่าทรงเป็น "องค์อุปถัมภิกาการศึกษาของชาติ" เพราะทรงตั้งพระราชหฤทัยแบ่งเบาพระราชภาระของพระบรมราชจักรีวงศ์ในด้านบำรุงการศึกษาของชาติอย่างจริงจัง โรงเรียนเหล่านี้เป็นเพียงบางตัวอย่างของสัมฤทธิผลที่ทรงเกื้อกูลไว้แก่แผ่นดิน

"โรงเรียนอาชีวะ ในพระอุปถัมภ์" ได้แก่ วิทยาลัยอาชีวศึกษาสันติราษฎร์ วิทยาลัยเทคโนโลยีสยามธุรกิจ วิทยาลัยเทคโนโลยีพาณิชยการสยาม ครั้งนี้เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่นักเรียนอาชีวะได้เดินในริ้วขบวนพระศพ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าทรงเป็นราชนารีพระองค์แรกที่ทรงรับโรงเรียนอาชีวะไว้ในพระอุปถัมภ์ ทรงแผ่พระเกียรติยศ

เป็นหลักประกันเพื่อยกระดับชาวอาชีวะให้เป็นที่ยอมรับในสายตาของสังคม ตามพระบรมราโชบายในรัชกาลที่๖ ที่ทรงสนับสนุนการอาชีวศึกษาว่าเป็นแขนงการเรียนที่จำเป็นยิ่งสำหรับประเทศ ไม่จำเป็นต้องให้เยาวชนมุ่งเรียนสามัญศึกษาแต่อย่างเดียว

“ธนาคารออมสิน” กำเนิดจากคลังออมสิน ได้มีส่วนเกื้อกูลเศรษฐกิจชาติและส่งเสริมการออม ตามพระบรมราโชบายในรัชกาลที่ ๖ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้ทรงอุปการะกิจการด้วยดีตลอดมา ชาวออมสินถือว่าล้นเกล้าล้นกระหม่อมและสมเด็จเจ้าฟ้าฯ คือ “บุพการี” ของพวกเขา

“มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” สมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระราชทานกำเนิดมูลนิธินี้เพื่อเป็นหลักในการเผยแผ่พระเกียรติคุณของสมเด็จพระบรมชนกนาถ มูลนิธิคือสัญลักษณ์แห่งพระกตัญญุตาธรรมของเจ้าฟ้าหญิงอย่างแท้จริง

“กองลูกเสือ – เนตรนารี” ประกอบด้วยผู้แทนคณะลูกเสือแห่งชาติ และลูกเสือเนตรนารีเหล่าเสนา เหล่าสมุทร และเหล่าอากาศจากโรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย ในพระอุปถัมภ์ จังหวัดเชียงใหม่ ในฐานะที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเป็น “องค์อุปถัมภิกาคณะลูกเสือ–เนตรนารีแห่งชาติ” ยิ่งไปกว่านั้น ยังอนุโลมตามพระราชพินัยกรรมในรัชกาลที่ ๖ ที่ทรงกำหนดเกี่ยวกับงานพระบรมศพของพระองค์ไว้ในข้อ ๑๒ ว่า “*ขอให้จัดเสือป่าและลูกเสือให้สมทบในกระบวนด้วย*”

กองสุดท้ายคือ “มูลนิธิพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน” ซึ่งเป็นองค์กรในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ บรรดาเจ้าหน้าที่และพนักงานพระราชนิเวศน์ฯ ได้แต่งกายด้วยชุดไว้ทุกข์ใหญ่ตามโบราณราชประเพณี คือแต่งขาวล้วน ชายสวมเสื้อราชปะแตน นุ่งโจงกระเบนขาว หญิงสวมเสื้อแขนยาว นุ่งซิ่นขาว ถุงเท้ารองเท้าขาว ตามลักษณะการไว้ทุกข์แบบโบราณก่อนสมัยรัฐนิยม คือไว้ทุกข์ถวายเจ้านายหรือผู้มีอาวุโสสูงกว่า ให้ผู้น้อยแต่งขาวล้วน ไว้ทุกข์แก่ผู้มีอาวุโสอ่อนกว่า ให้ผู้ใหญ่แต่งดำล้วน ไว้ทุกข์แก่ผู้ไม่รู้จักสัมพันธ์กันให้แต่งน้ำเงิน เนื่องจากชาวมฤคทายวันแต่งกายตามพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๖ เป็นเครื่องแบบปกติประจำวัน ดังนั้น ในริ้วขบวนเมื่อกำหนดให้แต่งเครื่องแบบจึงรักษาธรรมเนียมการไว้ทุกข์สมัยรัชกาลที่ ๖ ไว้เป็นเครื่องแบบสำหรับการนี้

อากาศตอนสายวันนี้จากที่เคยกังวลว่าจะมีฝนตกกระหน่ำอย่างเมื่อคืนวานหรือไม่ ปรากฏว่าตั้งแต่รุ่งเช้า ฝนขาดเม็ดไม่มีวี่แววว่าจะตกลงมาเป็นอุปสรรคแก่การพระราชพิธีเลยแม้แต่น้อย ท้องฟ้ามีเมฆคลุมเป็นบางช่วงพอให้แสงสีตกกระทบลงสู่ราชรถ และเครื่องแต่งกายสรรพอาภรณ์อันงามวิจิตรของผู้ร่วมในริ้วขบวน ได้ทอประกายระยิบระยับส่งสีอย่างมีมิติ ลมเย็นพัดเอื่อยๆ มาเบาๆ ตลอดงานที่จัดขึ้นในต้นเดือนเมษายน ที่ได้ชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่อากาศร้อนอบอ้าวที่สุด งานในวันนี้นับแต่ต้นจนถึงบัดนี้ เหมาะเจาะ ลงตัว ปราศจากอุปสรรคอย่างน่าอัศจรรย์

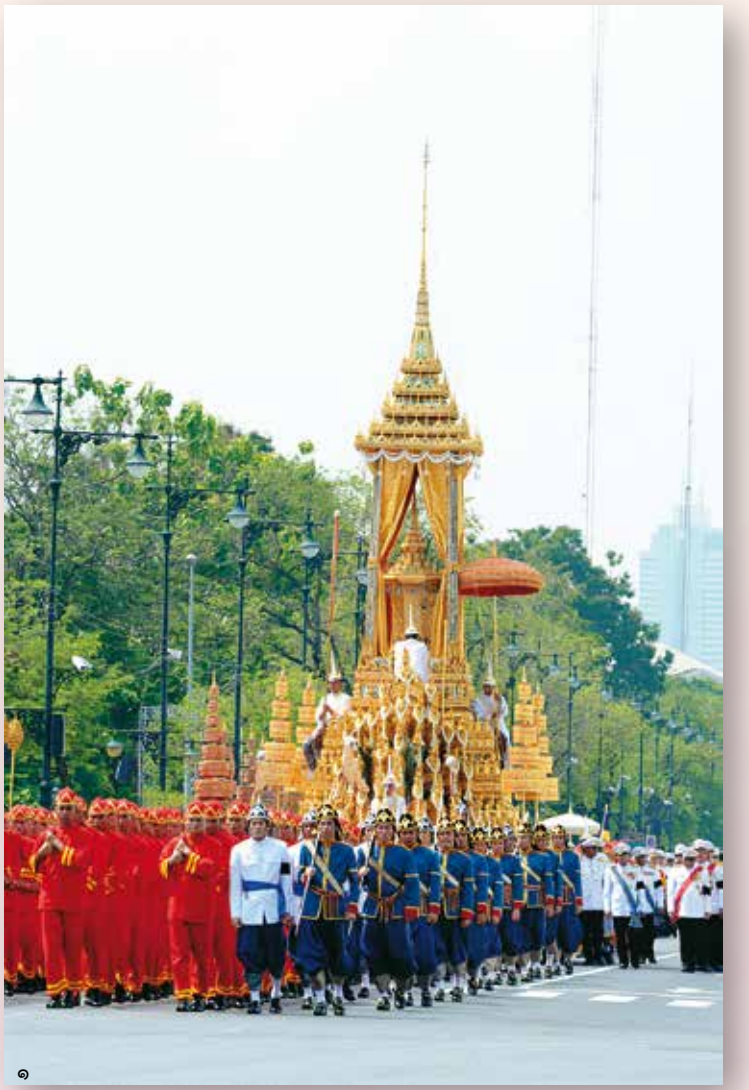
เวลาผ่านไปหลายชั่วโมง ริ้วขบวนที่ ๒ เคลื่อนอย่างช้าๆ แต่สง่างามจับตา ย่างก้าวแต่ละย่างตามจังหวะสโลว์มาร์ช คือย่างก้าวที่พาทั้งตัวและหัวใจของผู้เดินในริ้วขบวน ตามเสด็จเจ้านายผู้ทรงเคยชุบเกล้าชุบกระหม่อมตนไปสู่แดนสรวง หยาดเหงื่อที่ไหลอาบใบหน้าเทียบไม่ได้เลยสักนิดกับน้ำใจจงรักภักดีที่ท่วมปรี่อยู่ในสำนึก

เมื่อถึงท้องสนามหลวง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และพระเจ้าหลานเธอ ประทับรอรับพระศพอยู่บนพลับพลายก กลางท้องสนามหลวง พระมหาพิชัยราชรถเลี้ยวเข้าสู่ถนนตัดกลางท้องสนามหลวง แล้วจอดนิ่งอยู่ ณ ที่นั้น พระยานมาศสามลำคานอีกองค์กำลังรอรับพระศพเข้าสู่ริ้วขบวนที่ ๓ เวียนพระเมรุโดยสถานอุตราวัฏ

ข้าราชบริพารทุกคนเดินแยกริ้วขบวนไปเข้าเขตพระเมรุทางทิศตะวันออก เพื่อรอรับพระศพเข้าริ้วขบวนที่ ๓ ยิ่งเดินเข้าเขตรั้วราชวัติใกล้เข้าไปเท่าไร ยิ่งประจักษ์แก่ตาว่าพระเมรุวันนี้งามสง่าเหลือเกิน งามจนหลายคนออกปากว่าเป็นพระเมรุที่งามที่สุดที่เคยพบเห็นมา และงามลงตัวยิ่งกว่าวันไหนๆ อากาศ แสง สี บรรยากาศ และองค์ประกอบงดงามที่สุดจำเพาะในวันนี้อย่างน่าประหลาด

พระเมรุองค์นี้ พลอากาศตรี อาวุธ เงินชูกลิ่น ศิลปินแห่งชาติ เป็นผู้ออกแบบ เป็นอาคารทรงปราสาท ยอดมณฑปแปลง ที่หน้าบันมีอักษรพระนาม พร ทั้ง ๔ ด้าน ประกอบรูปพระโคตามปีพระนักษัตรประสูติคือ ปีฉลู และยังสื่อถึงความเป็น “เจ้าฟ้า” ซึ่งในพระราชพิธีขึ้นพระอู่ พราหมณ์จะร่ายพระเวทเปิดศิวาลัยไกรลาศให้พระเป็นเจ้าเสด็จลง เพราะพระบรมวงศ์ชั้นเจ้าฟ้านั้นเปรียบดั่งเทพอวตารจากเขาไกรลาศ ซึ่งมีพระศิวะทรงเป็นประธาน และพระศิวะนั้นทรงพระโคอุศุภราชเป็นเทพพาหนะ

องค์พระเมรุใช้สีชมพูเป็นหลัก เพราะเป็นสีประจำวันประสูติคือวันอังคาร อาคารบริวารได้แก่พระที่นั่งทรงธรรม ทับเกษตร ซ่าง ทิม ศาลาลูกขุน ตลอดจนดอกไม้ประดับก็ใช้สีโทนแสดและส้มซึ่งเป็น

๑

๒

๓

๔

(๑)–(๒) ขบวนพระอิสริยยศ ริ้วที่ ๒ เคลื่อนไปตามถนนสนามไชย และถนนราชดำเนินฝั่งตะวันออก เข้าสู่มณฑลพิธีท้องสนามหลวง

(๓) กระหนกประกอบเกริน ราชรถทั้งหน้าและหลังเป็นรูปเศียรครุฑเทพพาหนะของพระนารายณ์

(๔) สมเด็จพระวันรัต วัดบวรนิเวศวิหาร นั่งอ่านพระอภิธรรมนำพระศพ บนราชรถน้อย

สีที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรด ลวดลายประดับประดาก็เปิดโอกาสให้ช่างได้ตีความและนำเสนอสื่อสัญลักษณ์ได้อย่างเต็มที่ ช่างเล่าให้ฟังว่า เขามีโอกาสได้อ่านหนังสือ “ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า” แล้วจึงนำความหมายต่างๆ มาประกอบให้เป็นพระเมรุของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ

พนักพระแท่นยกหรือลิฟต์ ตอนบนช่างได้ทำเป็นรูปพระโค ส่วนตอนล่างได้ทำลวดลายแบบกระจกลายยารูป “นก” บินโผจับกิ่งไม้ไปมาอย่างน่ารัก เพราะช่างทราบมาว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดเลี้ยงนก โดยเฉพาะนกดีรีบูนที่จะทรงคอยฟังเสียงร้องในยามเสวยพระกระยาหารเช้าทุกเช้า

รูป “เพชร” สื่อถึงพระนาม สอดแทรกอยู่ในลวดลายฉลุผ้าทองย่นสาบสีผนึกทั่วองค์พระเมรุ บนเพดานเหนือพระจิตกาธาน ก็ทำดาวเพดานดวงกลางเป็นกระจกขาวตัดเหลี่ยมประกอบกันเป็นดวงแก้วอยู่กึ่งกลางดวงดาวทั้งปวง ด้านในเหนือกรอบทางเข้าพระเมรุทั้ง ๔ ทิศมีอักษรพระนาม พ.ร. ประดับบนกรอบลายไทยอย่างศิลปะยุครัชกาลที่ ๖

โคมไฟประดับก็ทำเป็นดวงแก้วที่มียอดทรงมงกุฎครอบ เพื่อสื่อความหมาย “ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า”

ฉากบังเพลิงด้านนอกวาดเป็นรูปเทวดา ลักษณะละม้ายรูปเทวดาในพระวิหารหลวง วัดพระปฐมเจดีย์ ซึ่งเป็นวัดที่บรรจุพระบรมราชสรีรางคารและพระสรีรางคารสมเด็จพระบรมชนกนาถและพระชนนีของเจ้าฟ้าหญิง ฉากบังเพลิงด้านในวาดเป็นเถากุหลาบสีชมพูอ่อนหวานสวยงามมาก เพื่อสะท้อนถึงพระอัธยาศัยโปรดธรรมชาติ ดังที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเคยปลูกกุหลาบในสวนหลังตำหนักที่ประทับ ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อหับพระฉากเข้าแล้ว ภาพภายในพระเมรุจะแวดล้อมด้วยเครือเถากุหลาบอันอ่อนหวานประหนึ่งว่าได้ทรงย้อนกลับไปประทับในช่วงเวลาอันรื่นรมย์ ณ ประเทศอังกฤษที่เคยประทับอยู่นานถึง ๒ ทศวรรษ

ฉากบังเพลิงชั้นในด้านบนทำเป็นรูปเทพชุมนุม มีลายดอกไม้ร่วงเป็นกุหลาบดอกน้อย ตัวฉากส่วนบังเตาสุมเพลิงด้วยเทคโนโลยีในการพระราชทานเพลิงจริง ทำเป็นรูปดอกบัว เพื่อสะท้อนถึงความงามบริสุทธิ์ปราศจากมลทินโทษในพระจริยวัตร ทรงเคร่งครัดในพระบวรพุทธศาสนา และทรงเคยอยู่ใต้พระบารมีของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ผู้ทรงเป็นเจ้าของวังสระปทุม ทั้งยังเคยเสด็จไปประทับ ณ วังสระปทุม หลายโอกาสในขณะยังทรงพระเยาว์

เวลาใกล้เที่ยง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จถึงท้องสนามหลวง อันเป็นภูมิสถานสุดท้ายใจกลางพระนคร ที่เคยใช้ส่งเสด็จสมเด็จพระบรมราชบุพการีในมหาจักรีบรมราชวงศ์มานับแต่สถาปนาพระมหานคร

พระโกศทองใหญ่ทรงพระศพ ค่อยๆ เคลื่อนอย่างช้าๆ จากพระมหาพิชัยราชรถ ลงมาด้วยเกรินเลื่อนลงตามบันไดนาค สู่พื้นล่าง พระยานมาศสามลำคานเข้ารับแล้วยกสัปตปฎลเศวตฉัตรขึ้นกางกั้น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พร้อมด้วยพระอนุวงศ์ ทรงพระดำเนินตามเข้าสู่ราชวัติพระเมรุ

ริ้วขบวนพระอิสริยยศริ้วที่ ๓ เริ่มขึ้นเป็นเส้นทางที่สุดสู่พระเมรุ พลแบกพระยานมาศสามลำคานเชิญพระศพเวียนพระเมรุโดยอุตราวัฏ คือเวียนซ้าย ทวนเข็มนาฬิกา เมื่อครบรอบเมื่อไรเจ้าพนักงานก็ประโคมสังข์แตรดุริยางค์ขึ้นเป็นสัญญาณ การนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชบัญชาให้กรมศิลปากรจัดวงบัวลอยและวงปี่พาทย์นางหงส์ ร่วมกับบ้านพาทยโกศลจัดวงปี่พาทย์มอญมาบรรเลงขณะเวียนพระเมรุด้วย

พระโกศทองใหญ่ทรงพระศพเทียบที่สะพานเกริน ด้านทิศเหนือของพระเมรุ เจ้าพนักงานภูษามาลาเลื่อนเชิญพระโกศเข้าประจำบนเกรินอย่างมั่นคงแล้ว เกรินก็ค่อยๆ กว้านพระโกศทรงพระศพเข้าสู่พระเมรุ เป็นที่หมายสุดท้ายแห่งพระวรกายของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ

พระวิสูตรทั้ง ๔ ด้านของพระเมรุปิดสนิทเข้าหากัน พระโกศทองใหญ่ทรงพระศพลับสายตาหายเข้าสู่พระเมรุไปแล้ว คงมีแต่กลิ่นหอมอ่อนๆ ของเครื่องหอมและกำยาน ลอยละล่องมากระทบฆานสัมผัสหอมกลิ่นเครื่องหอมที่เจ้าพนักงานจุดสุมอยู่ในกระถางที่ตั้งตามมุมด้านในองค์พระเมรุ เป็นสัญญาสู่สำนึกอีกครั้งถึงความหอมแห่งพระเมตตาการุณยธรรมของพระผู้เสด็จจากไป

เสียงปี่กลองชนะประโคมยังแว่วหวนไห้ เสียงปืนใหญ่ยังดังก้องทุกนาที ใกล้เวลาเข้ามาทุกทีที่จะถึงเวลาแห่งการจากลา

พระวิสูตรถูกเปิดออกทั้ง ๔ ทิศ แลเห็นพระโกศลองในที่เปลื้องพระโกศทองใหญ่ออกแล้ว ถูกประกับแทนไว้ด้วยพระโกศจันทน์ที่โกรกและซ้อนไม้เป็นลวดลายประกอบอย่างวิจิตรบรรจง งามสง่าอยู่บนพระจิตกาธานบุษบกทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส แวดล้อมด้วยฉัตรดอกไม้ทั้ง ๔ มุม ที่บุษบกพระจิตกาธานประกอบร้อยกรองดอกไม้เป็นม่านสองไขทั้ง ๔ ด้าน เพดานระบายกรองดอกไม้ทั้ง ๗ ชั้น เชิงพระจิตกาธานมีรูป

เทพจัตุโลกบาลแบกชั้นที่ประดิษฐานพระศพอยู่ทั้ง ๔ เสา ที่ฐานเชิงบาตรประดับดอกบานไม่รู้โรยสีชมพูประดิษฐ์เป็นเฟื่องห้อย พื้นรอบพระจิตกาธานประดับดอกไม้ประดิษฐ์ที่ทำขึ้นเป็นพิเศษชื่อ “ชมพูเพชรรัตน์” มีสีชมพูอ่อนหวานตามสีวันอังคารอันเป็นวันประสูติ มีเกสรเป็นลูกปัดแก้วสื่อถึงพระนามเพชรรัตน์ เส้นเกสรมีจำนวน ๘๕ เท่าจำนวนพระชนมายุ ฝีมือนักศึกษาวิทยาลัยในวัง กับทั้งนักเรียนอาชีวะผู้ชนะเลิศการประกวดศิลปประดิษฐ์จากทุกภูมิภาคทั่วประเทศ และประชาชนผู้มีความสามารถซึ่งเปิดโอกาสให้มาร่วมกันประดิษฐ์สนองพระเดชพระคุณถวายอย่างสุดฝีมือ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พร้อมด้วยพระอนุวงศ์ เสด็จพระราชดำเนินและเสด็จขึ้นสู่พระเมรุ ทรงจุดธูปเทียนถวายสักการะพระศพ และทรงกราบ “สมเด็จป้า” และ “สมเด็จย่า” ของทุกพระองค์ลงพร้อมกัน

เสียงประโคมสิ้นสุดลง ปืนใหญ่มินิตกันหยุดยิง ทุกสิ่งอย่างย่างสู่ภาวะเงียบงัน ท้องฟ้าที่มีแสงแดดแผดกล้าก็เริ่มฉายเงาทะมึนของเมฆหนาสีเทา พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จพระราชดำเนินและเสด็จกลับ ประชาชนจำนวนเรือนหมื่นเริ่มเข้าถวายดอกไม้จันทน์ตามซุ้มถวายดอกไม้จันทน์รอบมณฑลพระราชพิธี และรอเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะเสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานเพลิงพระศพในเวลาเย็น

พายุฝนที่ไม่มีวี่แววว่าจะเกิดเลยสักนิดเมื่อช่วงเช้า เข้ามาครอบคลุมอาณาบริเวณจนมืดคลุ้มแล้วในเวลานี้ ฝนหนาเม็ดตกกระหน่ำลงในทันทีที่สิ้นสุดพระราชพิธีช่วงเช้า แต่ฝนไม่ใช่อุปสรรคของความจงรักภักดี ดวงตาของผู้คนที่ซุ้มดอกไม้จันทน์หลายคู่แดงก่ำ เอ่อท้นไปด้วยน้ำใสๆ อาบไหลเป็นทางข้างแก้ม จบดอกไม้จันทน์ขึ้นเหนือศีรษะแล้ววางลงบนพาน สภาวะแวดล้อมขณะนั้นชวนให้หัวใจหลุดลอยตามกระแสแห่งความโศกเศร้าไปโดยไม่รู้ตัว

แม้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ประชวรมาเป็นเวลานานแล้ว แม้จะไม่ได้แลเห็นพระองค์เสด็จออกมาเป็นเวลานานจนหลายต่อหลายคนลืมเลือนพระองค์ไปแล้ว และแม้จะสิ้นพระชนม์มาหลายเดือนแล้ว แต่หลายต่อหลายคนก็อดใจหายไม่ได้ว่าวันนี้แล้วสิ ที่จะเป็นวันสุดท้าย สำหรับพระสรีระของเจ้าฟ้าหญิงผู้ทรงงานอย่างเงียบๆ เรียบง่าย และสมถะ เจ้าฟ้าหญิงผู้ทรงใช้ชีวิตและลมหายใจเพื่อความสุขความร่มเย็นของ

ประชาชนรอเฝ้าถวายสักการะพระศพบนบาทวิถีริมถนนสนามไชย และถนนราชดำเนินในฝั่งตะวันออกอย่างเนืองแน่น บางรายเชิญพระฉายาลักษณ์สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี มาประนมไว้ ทั้งยังมีสื่อมวลชนและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติร่วมรอชม และบันทึกภาพตลอดเส้นทางที่ริ้วขบวนพระอิสริยยศเคลื่อนผ่าน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ตามพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพในริ้วขบวนพระอิสริยยศ ริ้วที่ ๒

ผู้อื่นมาตลอดพระชนมชีพ จะยังประทับอยู่ใกล้กับผู้คนบนแผ่นดิน ก่อนจะเสด็จลับพระวรกายไปอย่างบริบูรณ์

การใดจะเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติยศพระบรมราชจักรีวงศ์และเป็นประโยชน์สุขของประชาชน การนั้นทรงเลือกที่จะกระทำเสมอ ชีวิตนี้ที่ประสูติมาเป็นเจ้าฟ้า เป็นลูกเธอ ภาติกาเธอ ภคินีเธอ เจ้าฟ้าหลาน เจ้าน้อง เจ้าพี่ สมเด็จป้า สมเด็จย่า สมเด็จยาย หรือเป็นอะไรก็ตาม ขอให้ได้ทรงทำหน้าที่เป็นผู้ให้ เสียสละ และดำรงอยู่อย่างเรียบง่ายในศีลธรรม เท่านี้คือความสุขและความพอพระทัย

ชีวิตอันมีค่าชีวิตหนึ่งได้เสด็จจากไปแล้ว พระสรีระของพระองค์ซึ่งเคยเป็นที่สถิตของชีวิตที่ทำประโยชน์เพื่อคนจำนวนมหาศาล ประทับเป็นสง่าอยู่กลางพระมหานคร แวดล้อมด้วยผู้คนนับพันนับหมื่นที่มาเฝ้าบูชาด้วย “ใจ” และด้วยความ “กตัญญูรู้คุณ” ต่อพระผู้ทรงสละสุขส่วนพระองค์ “ทำงาน” เพื่อผู้อื่น โดยไม่เคยทรงคำนึงว่าใครจะรู้จักพระองค์สักกี่มากน้อย จะป่าวพระเกียรติยศให้ปรากฏหรือไม่ เพียงใดไม่ทรงเคยถือสาสนพระทัยว่าเป็นเรื่องสลักสำคัญอะไรกับการดำเนินพระชนมชีพและการทรงงานของพระองค์

“อย่ามัวคิดหาศุขแต่ส่วนตน
หมั่นคิดถึงประชาชนน้อยใหญ่
เจ้าจงรักษาตนไว้
ให้เป็นตัวอย่างในทางดี”

(“พระยาราชวังสัน” พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

ตลอด ๘๕ ปีแห่งพระชนมชีพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ได้ทรงรักษาพระองค์ไว้ให้ “เป็นตัวอย่างในทางดี” อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์แล้วทุกประการ

๑

๒

๓

๔

(๑)–(๒) ขบวนพระอิสริยยศ ริ้วที่ ๒ เคลื่อนถึงถนนราชดำเนินฝั่งตะวันออก และกำลังจะเลี้ยวเข้าสู่มณฑลพระราชพิธีท้องสนามหลวง

(๓)–(๔) พระมหาพิชัยราชรถถึงพระเมรุท้องสนามหลวง

พระโกศทองใหญ่ทรงพระศพลงจากพระมหาพิชัยราชรถ
ตามเกรินบันไดนาค ฉากหลังเป็นควันของปืนใหญ่
ยิงเฉลิมพระเกียรติ์นาทีละ ๑ นัด ตลอดเวลานับแต่เชิญพระโกศ
ทรงพระศพลงจากพระแท่นสุวรรณเบญจดล
จนกว่าจะถึงพระเมรุ

พระยานมาศสามลำคานเชิญพระโกศทรงพระศพ เข้าขบวนพระอิสริยยศ ริ้วขบวนที่ ๓ เวียนพระเมรุโดยอุตราวัฏ ๓ รอบ

เชิญพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพขึ้นเกริน บันไดนาค และเลื่อนไปตามสะพานเกรินเข้าประดิษฐานบนพระจิตกาธานในพระเมรุ

พระโกศจันทน์ประกอบพระลองทรงพระศพประดิษฐาน
บนพระจิตกาธาน ซึ่งประดับด้วยร้อยกรองดอกไม้สดอันงามวิจิตร

ทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ฯ เชิญพระลองทรงพระศพ
เข้าประดิษฐานในบุษบกพระจิตกาธาน

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นสู่พระเมรุ
ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยถวายราชสักการะพระศพ ทรงกราบ จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินกลับ เป็นอันเสร็จสิ้นพระราชพิธีในภาคเช้า

พระเมรุท้องสนามหลวง ในการพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

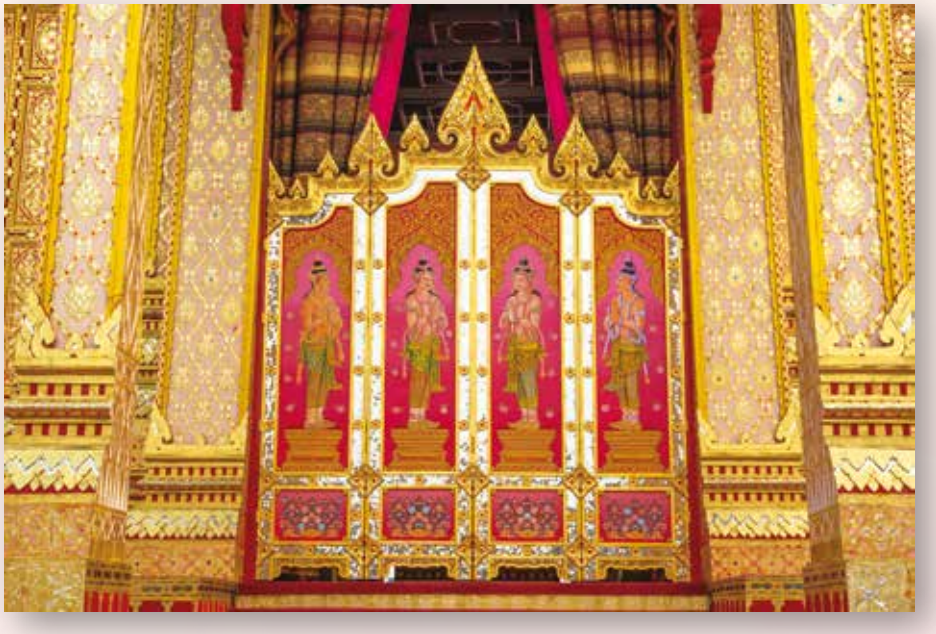

การประดับตกแต่งพระเมรุ และพระจิตกาธาน

ฉากบังเพลิงชั้นนอก เป็นภาพเทวดาประนมพระหัตถ์บนแท่นในอิริยาบถทรงยืนตรงพระบาทชิด ใช้รูปแบบจิตรกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นแนวทางในการออกแบบ

ด้านหลังฉากบังเพลิงชั้นนอก เป็นภาพลวดลายเถาดอกกุหลาบ โดยมีที่มาจากพระราชนิพนธ์บทละครพูดคำฉันท์ในรัชกาลที่ ๖ เรื่องมัทนะพาธา หรือตำนานดอกกุหลาบ และเป็นดอกไม้ที่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ โปรด เคยทรงปลูก และเสด็จลงทอดพระเนตรแทบทุกวันขณะประทับ ณ สหราชอาณาจักร

ฉากบังเพลิงชั้นในด้านหน้าตอนบน เป็นภาพเทพพนม ตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๖ เหาะอยู่บนกลีบเมฆ พร้อมลวดลายดอกไม้ร่วง

ตอนที่ ๓
“เมื่อดวงแก้วกลับฟ้า” ตอนจบ

“บ้านเมืองไม่มีปัญหาแล้ว เสด็จกลับเถอะ”

เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๐ ครั้งแรกที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ พร้อมด้วยพระชนนี เสด็จกลับมายังประเทศไทยนับแต่เสด็จนิราศไปนานถึง ๒ ทศวรรษ กำหนดการแรกของเจ้าฟ้าหญิงคือการเสด็จพระราชดำเนินไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นทั้งพระอนุชาที่ทรงจงรัก และพระประมุขแห่งพระบรมราชวงศ์ที่ทรงเคารพเทิดทูนสูงสุดในดวงพระหฤทัย พระราชกระแสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รับสั่งชวนให้สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เสด็จนิวัตกลับมาประทับในประเทศไทยเป็นการถาวร กระตุ้นเตือนย้ำความรู้สึกผูกพันต่อแผ่นดินประสูติ และต่อหน้าที่ขัตติยราชนารีในมหาจักรีบรมราชวงศ์

ภาพความสับสนวุ่นวายทางการเมืองสยามในวิถีพระชนมชีพขณะยังทรงพระเยาว์ ยังเป็นฝันร้ายที่รบกวนพระหฤทัยเจ้าฟ้าหญิงและพระชนนีอยู่เสมอ ข้าราชบริพารผู้ใหญ่เล่าว่าแท้จริงแล้วไม่ได้ทรงคาดคิดว่าจะเสด็จกลับมาประทับในประเทศไทยอีกเลย แต่เพราะพระมหากรุณาและพระราชกระแสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้เอง ที่เปลี่ยนความหวาดวิตกในพระหฤทัย กลายเป็นความมั่นพระทัยที่จะเสด็จมาทรงทำหน้าที่เพื่อแบ่งเบาพระราชภาระของพระประมุข และเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนไทยทุกคน

พ.ศ.๒๕๐๒ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และพระชนนี เสด็จนิวัตประเทศไทยเป็นการถาวร และไม่ได้เสด็จออกจากประเทศไทยไป ณ ประเทศอื่นใดอีกเลย

๕๓ ปีในชีวิตของเจ้าฟ้าหญิงพระองค์หนึ่งผ่านไปอย่างมีค่าบนปิตุภูมิของพระองค์ ทรงใช้ชีวิตทุกวันทุกเวลาเพื่อต่อลมหายใจให้ผู้อื่น เพื่อสร้างสรรค์สติปัญญา ศิลปวิทยา และความผาสุกเบิกบานแก่ผู้คนบนแผ่นดินไทย ทรงเป็นแสงประทีปแก่ผู้ประสบภาวะอันมืดมน ...บัดนี้ชีวิตนั้นดับสูญไปแล้ว

วันจันทร์ที่ ๙ เมษายน ๒๕๕๕ เวลา ๑๖.๓๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ มายังพระที่นั่งทรงธรรม พระเมรุ ท้องสนามหลวง ทรงสดับพระธรรมเทศนาและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบนพระที่นั่งทรงธรรมเสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนินขึ้นสู่พระเมรุ

ฝนที่ตกอย่างหนักเมื่อช่วงบ่าย บัดนี้ขาดเม็ด กลายเป็นกระแสลมเย็นสบายที่พัดผ่านทั่วมณฑลพระราชพิธี ท้องฟ้าเป็นสีเทาหม่นๆ สร้อยเศร้าวังเวงใจ ผู้มีตำแหน่งเฝ้าฯ ในเครื่องแบบเต็มยศไว้ทุกข์นั่งประจำเต็มแน่นในทุกอาคารบริวารรอบพระเมรุ ทุกสายตาจับจ้องไปยังพระเมรุสีทองอร่ามแกมชมพูอ่อนหวานสมกับพระจริยวัตรที่งามสง่าแต่อ่อนโยนละมุนละไม ประชาชนที่อยู่โดยรอบเงียบกริบทุกสายตาจับจ้องไปยังภาพพระราชพิธีที่อยู่ตรงหน้า

พระแท่นยกปรับระดับเชิญพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นพระเมรุอย่างช้าๆ เมฆสีเทาทะมึนที่คลุมทั่วอาณาบริเวณ กลับเปิดช่องเห็นท้องฟ้าสีฟ้าอ่อนสดใส ซ้อนกลีบเมฆเป็นริ้วๆ บีบลำแสงแห่งดวงอาทิตย์ให้สาดลงจำเพาะตรงพระเมรุพอดี ประหนึ่งเปิดทางเสด็จเจ้าฟ้ากลับคืนสู่ฟากฟ้า

หลายคนที่มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในที่นั่นถึงกับขนลุก และนึกถึงภาพเข็มกลัดที่สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีจัดทำ เป็นรูปอักษรพระนาม พ.ร. บนพื้นเมฆที่มีท้องฟ้าสีฟ้าอ่อนและแสงรัศมีอยู่

เบื้องหลัง ...ภาพที่เห็นในขณะนี้ คือภาพเหมือนกันทุกประการ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหยิบกระทงข้าวตอกดอกไม้วางพระราชทานบนพระจิตกาธานเป็นเครื่องขมาพระศพ แล้วทรงจุดธูปเทียนดอกไม้จันทน์วางใต้พระโกศทรงพระศพของสมเด็จพระเชษฐภคินี

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จกลับมาประทับในบ้านเมืองนี้ ทรงแบ่งเบาพระราชภาระของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และทรงช่วยกันดูแลทุกข์สุขของประชาชนมาเป็นเวลาช้านานถึง ๕๓ ปีแล้ว สมตามพระสัจวาจาที่ทรงปฏิญาณไว้แต่หนหลัง

"ฉันขอกล่าวต่อท่านทั้งปวงว่า จะพยายามบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์แก่บ้านเมือง ด้วยความจงรักภักดีต่อบ้านเกิด และต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นพระประมุขของชาติ ทั้งจะได้รักษาเกียรติศักดิ์แห่งความเป็นราชนารี ในมหาจักรีบรมราชวงศ์ไว้จนชั่วชีวิต"

เจ้าฟ้าหญิงได้ทรงทำดังพระสัจวาจาแล้ว และทรงทำได้จริง พระเกียรติยศอันสูงสุดที่ทรงได้รับพระราชทานในวันนี้ คือพยานอันเด่นชัดว่า พระประมุขของชาติที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเคารพบูชาสูงสุด ทรงตระหนักแน่พระราชหฤทัยถึงความดีที่ทรงบำเพ็ญไว้แก่บ้านเมือง จึงทรงพระราชอุตสาหะเสด็จมาถึงที่ ทรงวางเครื่องขมาด้วยพระหัตถ์ลงใต้พระวรกายที่เจ้าฟ้าหญิงทรงเคยใช้เป็นที่อาศัยแห่งชีวิตเพื่อยังประโยชน์แก่ผู้อื่น นี่คือ "ทองหลังพระ" ที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงปิดไว้ชั่วชีวิต ซึ่งได้พอกพูนออกมา "หน้าพระ" ให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาโลก

เสียงแตรเดี่ยวสัญญาณนอนจากทหารกองเกียรติยศแว่วดังขึ้นกล่อมให้ พลเอกหญิง พลเรือเอกหญิง พลอากาศเอกหญิง สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ผู้ทรงเป็น "ทหาร" อย่างเต็มพระองค์ ทั้งด้วยสายพระโลหิต พระยศ พระเกียรติ และพระจริยา ได้บรรทมสนิทชั่วนิจนิรันดร์

สิ้นเสียงแตรนอน ทหารกองเกียรติยศสั่งถวายความเคารพแด่สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ตรงหน้า ระวัง ...วันทยาวุธ

แตรวงบรรเลงเพลงมหาชัย ส่งเสด็จเป็นวาระสุดท้าย กองเกียรติยศสามเหล่าทัพ และทุกคน ณ ที่นั้น ถวายความเคารพโดยพร้อมเพรียงกัน เสียงปืนใหญ่ยิงถวายพระเกียรติยศ ๒๑ นัด นัดแรกดังขึ้น สลับเสียงพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม ชาวประโคมประโคมสังข์ แตรดุริยางค์ตามโบราณราชประเพณี กึกก้องเซ็งแซ่ไปทั่วมณฑลพระราชพิธี

ผู้คนนับพันที่พยายามสะกดกลั้นน้ำตาที่เอ่อคลอคลองไว้แต่ต้น ถึงเวลานี้ ไม่มีทางจะกลั้นเก็บไว้ได้อีกแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐสุดของพวกเรา เสด็จจากไปแล้วจริงๆ

ปืนใหญ่ยิงสลุตยังดังต่อเนื่องกันเป็นระยะ ...ย้อนระลึกไปเมื่อ ๘๖ ปีก่อน ในวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรหนักอยู่บนพระแท่น ทรงรอฟังพระประสูติกาลของพระราชโอรส ทรงหวังพระราชหฤทัยว่าจะได้มีพระรัชทายาทสืบราชสันตติวงศ์ ทรงหวังจะได้ยินเสียงสลุตถวายพระเกียรติยศแด่พระราชโอรสเมื่อแรกประสูติ ตามที่ทรงกำหนดไว้

...แต่แล้ว ก็ทรงได้ยินแต่เสียงดุริยางคดนตรี เพราะพระนางเจ้าสุวัทนาฯ มีพระประสูติกาลพระราชธิดา ไม่มีเสียงสลุตที่ทรงหวัง ได้แต่รับสั่งว่า "ก็ดีเหมือนกัน" แล้วหลังจากนั้นเพียงสองวันก็เสด็จสวรรคตจากไป

ไม่ว่าจะเสด็จสถิต ณ ทิพยสถานใด จะทรงทราบด้วยพระญาณวิถีใดหรือไม่ ว่าพระราชกุมารีพระองค์เดียวที่เสด็จอุบัติมาให้ทรงมีโอกาสได้ทอดพระเนตรเห็นกันเพียงหนเดียวบนโลกมนุษย์ แล้วทรงพลัดพรากจากกันไปถึง ๘๕ ปี บัดนี้เวลานี้ คงได้เสด็จกลับไปทรงอุบัติพบกันบนภพเบื้องสูง พร้อมเสียงสลุตอันยิ่งใหญ่ ๒๑ นัด สมความเป็นขัตติยะ ความเป็นทหาร และความดีงาม ยิ่งใหญ่กว่าเพศสภาวะแห่งความเป็นชายหรือความเป็นหญิงทั้งปวง

แม้วันที่เสด็จอุบัติบนโลกนี้จะไม่มีเสียงสลุต แต่วันที่เสด็จอุบัติบนโลกสวรรค์ เสียงนั้นได้ดังขึ้นแล้ว เพื่อประกาศพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ที่ทรงจารึกฝากไว้บนโลกมนุษย์

ทหารกองเกียรติยศยิงปืนเล็กยาวถวายพระเกียรติยศ ๙ นัด "เปรี้ยง..." แล้วปลอกกระสุนก็ร่วงกราวลงพื้น แล้วก็พลันดัง "เปรี้ยง..." ขึ้นซ้ำๆ อีก เสียงแหลมบาดเข้าไปถึงความรู้สึกเบื้องลึก สะท้านสะเทือนในหัวใจเหลือเกิน

เสียงในหมู่ผู้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่เงียบกริบเมื่อสักครู่กลับกลายเริ่มมีเสียงถอนหายใจยาว เสียงกระซิก และอาการก้มหน้าปาดน้ำตา น้ำตาแห่งความอาลัยรักและระลึกถึงพระจริยวัตรอันสดใสร่าเริง พระสุรเสียงกังวานแจ่มชัด และพระกรณียกิจที่ทรงปัดเป่าความทุกข์ยากของราษฎร ได้พร่างพรูลงอาบแก้มของผู้คนเรือนร้อยเรือนพัน โดยเฉพาะบรรดาข้าราชบริพารและผู้แทนองค์กรในพระอุปถัมภ์ที่เคยมีโอกาสได้เฝ้าแหนใกล้ชิด ได้เคยรับพระกรุณาเกื้อหนุนมาโดยตรง ไม่มีใครสะกดอดกลั้นความรู้สึกได้อีกต่อไป

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงวางเครื่องขมา

และจุดเพลิงธูปเทียนดอกไม้จันทน์ถวายสักการะ ทรงคม แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ทรงวางดอกไม้จันทน์ที่ใต้พระโกศทรงพระศพของ “สมเด็จป้า” “สมเด็จย่า” และ “สมเด็จยาย” แล้วทรงหมอบกราบราบลงกับพื้นทุกพระองค์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จลงจากพระเมรุ ไปประทับที่มุขหน้าพระที่นั่งทรงธรรม ทอดพระเนตรผู้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทลงจากพระที่นั่งทรงธรรม ขึ้นถวายพระเพลิงพระศพบนพระเมรุ

ภาพอัศจรรย์ก็เกิดขึ้นอีกครั้ง เมื่อช่องแสงท้องฟ้าสดใสสว่างท่ามกลางเมฆเทาทะมึนได้ปิดม่านลงสนิทมิด ลมบนได้พัดพาพายุมาอวลอยู่บนฟากฟ้าบริเวณมณฑลพระราชพิธี เกิดเป็นแสงแปลบปลาบของสายฟ้า ผ่าฟาดเป็นสายปลาบๆ อยู่ยาวนานกว่าครึ่งชั่วโมง พลันท้องฟ้าก็กลายสีเป็นสีน้ำเงินขาบ คลุมทั่วบริเวณท้องสนามหลวง สายฟ้าขีดเส้นพาดบนท้องฟ้าสีน้ำเงินเข้มเป็นฉากหลังขององค์พระเมรุ สวยขลังจับตาจับใจจนหลายคนขนลุก และออกปากว่า *“บนสวรรค์ ทูลกระหม่อมก๊ะทรงดีพระทัยที่ได้ทรงพบกับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ แน่ๆ”* บ้างก็ละล่ำละลักด้วยสีหน้าตื่นเต้น *“ดูท้องฟ้า ดูบรรยากาศสิ...เจ้าฟ้าองค์นี้ทรงเป็นเทพจริงๆ”*

จะว่านี่เป็นเหตุบังเอิญหรือ หรือว่าเป็นเหตุที่เทพยดาทรงกำหนดไว้

“วชิราวุธ” คือพระบรมนามาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แปลว่า “สายฟ้า” ส่วนสี “น้ำเงิน” นั้นก็โปรดเป็นสีประจำพระองค์ดังที่ปรากฏอยู่เป็นริ้วกลางของธงไตรรงค์

นี่คงไม่ใช่เรื่องบังเอิญ

กระทั่งเวลา ๑๘.๓๕ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินกลับโรงพยาบาลศิริราช ผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งหมดก็เข้าถวายพระเพลิงพระศพแล้วต่างจับกลุ่มพูดจากันด้วยความตื่นเต้นอัศจรรย์ใจต่อภาพที่เพิ่งปรากฏแก่สายตาของตน มีภาพประทับใจอีกภาพคือกลุ่มนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจำนวนนับร้อย ได้วางดอกไม้จันทน์แล้วลงคุกเข่าบนพื้นล่างรอบองค์พระเมรุ แล้วถวายบังคมสามคาบพร้อมกัน ด้วยรำลึกถึงพระกรุณาธิคุณของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระราชธิดาพระองค์เดียวในพระผู้ทรงสถาปนามหาวิทยาลัย ที่เคยแผ่พระบารมีมาเกื้อกูลกิจการสถาบันของตน

เมื่อทุกคนวางดอกไม้จันทน์ถวายพระเพลิงพระศพเสร็จ ทยอยออกจากบริเวณพระราชพิธีเข้าในอาคารหรือขึ้นรถแล้ว หลังจากนั้นไม่นาน พายุที่ก่อตัวขึ้นก็ตกกระหน่ำอย่างไม่ลืมหูลืมตา

ท่ามกลางสายฝนนั้น บรรดาที่หลบเข้าร่มได้ก็หลบฝนไป แต่ก็คงไม่มีที่ร่มมากพอสำหรับประชาชนจำนวนมหาศาลที่มารอเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท และมาวางดอกไม้จันทน์ถวายสักการะ ถามว่าเขาเหล่านั้นได้แยกย้ายกลับไปหมดเพราะเจอพายุฝนหรือไม่ คำตอบที่เห็นประจักษ์แก่ตาคือ ผู้คนยังคงเนืองแน่นเหมือนไม่สะทกสะท้านต่อลมฟ้าอากาศ ยังคงรอออกันอยู่บริเวณท้องสนามหลวงเหมือนเดิม จะเปียกปอนไปบ้างก็ไม่เห็นมีผู้ใดมีสีหน้าแววตาวิตกเดือดร้อน มีจำนวนไม่น้อยที่ยังยืนเข้าแถวเพื่อถวายดอกไม้จันทน์ตามซุ้มพระฉายาลักษณ์ด้วยความจงรักภักดีเป็นที่ตั้ง และรอเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จะเสด็จพระราชดำเนินมาในการพระราชทานเพลิงพระศพจริง ในเวลากลางคืน

เมื่อฝนซา มหรสพทั้ง ๓ เวทีก็เริ่มเบิกโรงออกแสดงสมโภชงานพระเมรุ ตามโบราณราชประเพณี มีทั้งโขน หนังใหญ่ หุ่นกระบอก ละครนอกเรื่องสังข์ทอง ละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ เรื่องศกุนตลา นอกจากนี้ยังมีดนตรีสากลเป็นพิเศษได้แก่ ชมรมดนตรีสากล สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ซียูแบนด์) ซึ่งเคยบรรเลงถวายเป็นประจำเมื่อครั้งยังทรงพระชนม์ วงนักร้องประสานเสียงคณะสันติราษฎร จากวิทยาลัยอาชีวศึกษาสันติราษฎร์ ในพระอุปถัมภ์ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ และวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ โปรดมากเป็นพิเศษนับแต่ยุคของ “สุนทราภรณ์”

ศิลปิน นักร้อง นักแสดงทุกคน ทุ่มเทแรงกายแรงใจแสดงถวายอย่างเต็มที่ บ้างก็ระลึกไปถึงพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า โดยเฉพาะชาวศิลปากรที่มีกำเนิดมาจากกรมมหรสพในรัชกาลที่ ๖ ต่างแสดงถวายกันสุดฝีมือ เพราะพระองค์คือผู้ทำให้ศิลปินทั้งหลายมีเกียรติยศเชิดหน้าชูตาได้อย่างทุกวันนี้ ทรงชุบเกล้าฯ เหล่าศิลปินทุกแขนง และทรงทำนุบำรุงศิลปะทุกด้านเพื่อเป็นสมบัติของแผ่นดินไว้ตราบจนปัจจุบัน บ้างก็ระลึกถึงพระเดชพระคุณของเจ้าฟ้าหญิง ที่ทรงเป็นอัจฉริยะด้านการดนตรีทั้งไทยและสากล โปรดทอดพระเนตรและพระราชทานกำลังใจแก่บรรดานาฏยศิลปินทุกแขนง ทรงเป็นผู้สืบสานงานด้านศิลปวัฒนธรรมต่อจากสมเด็จพระบรมชนกนาถไว้ได้อย่างมิมีบกพร่อง

การแสดงในคืนนี้ จึงสวยงามทั้งความหมายในเชิงศิลปะ และงามลึกซึ้งทั้งความหมายเชิงนัยแห่งความรู้สึก ที่ต่างแสดงออกมาด้วยความตั้งใจ เพื่อพระองค์ผู้ทรงเป็น “แรงบันดาลใจ” ของพวกเขาทุกคน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ มายังพระที่นั่งทรงธรรม พระเมรุท้องสนามหลวง ในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม

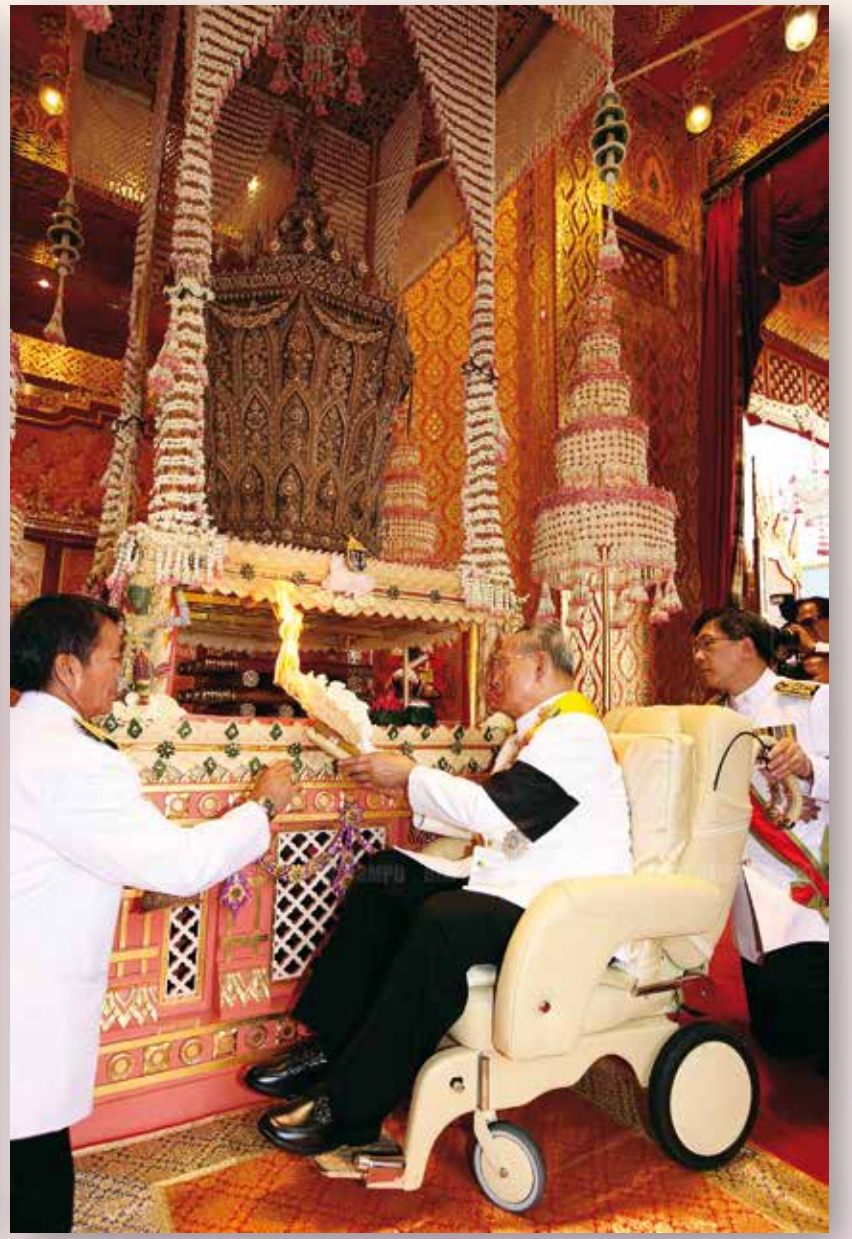

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อย สำหรับพระศพทรงธรรมบนพระเมรุ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จขึ้นพระเมรุโดยพระแท่นยก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงวางกระทงข้าวตอกดอกไม้เครื่องขมาพระศพ แล้วทรงจุดธูปเทียนดอกไม้จันทน์พระราชทานเพลิงพระศพ

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
ทรงจุดธูปเทียนดอกไม้จันทน์พระราชทานเพลิงพระศพ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ประทับคอยบนพระเมรุ กระทั่งพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ทรงวางดอกไม้จันทน์ตามลำดับ แล้วจึงเสด็จลงจากพระเมรุ

ขณะนั้นเกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติบนท้องฟ้าที่มีเมฆสีเทาหม่นและลมพายุตั้งเค้าอยู่ก่อนหน้า ได้คลี่คลายเป็นช่องแสง
และแสงพระอาทิตย์ได้ส่องสว่างลงมาทาบทาจำเพาะตรงองค์พระเมรุ เป็นที่สังเกตได้โดยทั่วกัน

พระอนุวงศ์ ราชสกุล ข้าราชบริพาร ข้าราชการ คณะทูตานุทูต ผู้แทนองค์กรในพระอุปถัมภ์และในพระอุปการะ และผู้มีตำแหน่งเฝ้าฯ ถวายพระเพลิงพระศพตามลำดับ

แม้สภาพอากาศจะปกคลุมไปเมฆฝน ลมพายุ สลับอากาศร้อนอบอ้าว แต่ประชาชนจำนวนมากต่างเฝ้าชมการถ่ายทอดสด ผ่านหน้าจอที่ติดตั้งโดยรอบสนามหลวงอย่างแน่นขนัด ขณะเดียวกัน ก็ได้ร่วมถวายดอกไม้จันทน์ไปพร้อมกับผู้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในมณฑลพระราชพิธี

หลังเสด็จพระราชดำเนินกลับ ท้องฟ้าเปลี่ยนเป็นสีน้ำเงินเข้มทั่วอาณาบริเวณ มีลมแรงและเกิดแสงฟ้าแลบแปลบปลาบ
เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่สอดคล้องกับพระบรมนามาภิไธย “วชิราวุธ” ที่แปลว่าสายฟ้า
และสีน้ำเงินเข้มเป็นสีที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเป็นสีประจำพระองค์

มหรสพสมโภชงานพระเมรุ ตามโบราณราชประเพณี อาทิ โขน หนังใหญ่ หุ่นกระบอก ละครนอกเรื่องสังข์ทอง ละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ เรื่องศกุนตลา นอกจากนี้ยังมีดนตรีสากลจากกรมประชาสัมพันธ์ และดนตรีสากลจากชมรมดนตรีสากล สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ซียูแบนด์) ซึ่งเคยบรรเลงถวายเป็นประจำเมื่อครั้งยังทรงพระชนม์

เวลาประมาณสามทุ่ม ฝนหยุดสนิทแล้ว อากาศเดือนเมษายนในวันนี้ แปลกประหลาดเหลือใจ ความเยือกเย็นเข้าครอบคลุมท้องสนามหลวง กระแสลมรวยรื่นราวระยะปลายฝนต้นหนาว คล้ายเดือนพฤศจิกายนอันเป็นเดือนประสูติของเจ้าฟ้าหญิง

ผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เปลี่ยนเครื่องแต่งกายจากเต็มยศมาเป็นปกติขาวไว้ทุกข์ตามที่ระบุในหมายกำหนดการ นั่งรอเฝ้าฯ ตามอาคารที่กำหนดในบริเวณมณฑลพระราชพิธี อากาศหลังฝน ชื้นแฉะเช่นนี้พาให้ในใจคิดไปว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อาจไม่เสด็จพระราชดำเนินมาก็เป็นได้ ด้วยเหตุผลทางพระอนามัย

เวลาประมาณสี่ทุ่ม การแสดงมหรสพทุกเวทีหยุดลงชั่วขณะ บรรยากาศเข้าสู่ความเงียบกริบอีกครั้ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์มายังพระที่นั่งทรงธรรม พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทอดผ้าสดับปกรณ์พระศพ

เมื่อการพระราชกุศลบนพระที่นั่งทรงธรรมแล้วเสร็จ แสงไฟสีแดงจากรถนำขบวนเป็นสัญญาณสว่างวาบๆ เป็นระยะมาแต่ไกล นับแต่บริเวณสะพานพระปิ่นเกล้า ใกล้เข้ามาๆ แตรเคารพจากทหารกองเกียรติยศดังขึ้นสามจบ รถตู้พระที่นั่งสีงาช้างปักธงมหาราชสีเหลืองพลิ้วไหวไปตามแรงลมก็วิ่งเข้าสู่ลานราชวัติพระเมรุ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินมาทรงอำลาสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ผู้เป็นพระเชษฐภคินีเป็นครั้งสุดท้าย

บนพระเมรุเวลานี้ เจ้าพนักงานได้เปลื้องพระโกศจันทน์ออก เชิญพระโกศลองในที่ทรงพระศพลงจากพระจิตกาธาน เข้าประดิษฐานที่หน้าเตาสำหรับสุมเพลิงถวายด้วยเทคโนโลยีตามกาลสมัย เปิดฝาพระโกศแล้วคลุมไว้ด้วยผ้าเยียรบับ

ทุกพระองค์เสด็จพระราชดำเนินและเสด็จขึ้นสู่พระเมรุ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับพระเก้าอี้เข็นเข้าไปใกล้พระโกศ ทรงเทน้ำมะพร้าวแก้วลงสรงพระศพ เป็นการชำระพระศพด้วยน้ำอันบริสุทธิ์ตามโบราณราชประเพณีเป็นครั้งสุดท้าย แล้วเจ้าพนักงานจึงยกเชิญพระโกศลองในทรงพระศพเข้าสู่เตา

สัปตปฎลเศวตฉัตรบนยอดพระเมรุต้องลมพัดพลิ้วสง่างาม องค์พระเมรุทอประกายทองวาววับจับตา เทพยดาเชิญตาลปัตรแว่นแก้ว ฉัตรและโคมดวงแก้วสว่างไสวระยิบระยับ สัตว์หิมพานต์โลดแล่นเล่นหัวยั่วเย้าอยู่เชิงพระเมรุ ต้นชวนชมสีชมพูชูช่ออยู่ในกระถางลายครามประดับอักษรพระนาม พร ยืนเรียงรายเป็นระเบียบทั่วมณฑล ดอกดาวเรืองสีแสดที่โปรดก็คลี่กลีบ บานสวยงามลออตา ทุกสายตาของผู้มาเฝ้าฯ จับจ้องภาพเขาพระสุเมรุที่ถูกชะลอเลื่อนจำลองลักษณ์มาไว้บนโลกมนุษย์ ม่านท้องฟ้าสีดำสนิทราวกำมะหยี่คลี่คลุมเป็นฉากหลัง ดวงจันทร์กลมโตในวันแรม ๓ ค่ำ ทรงกลดสุกสกาวสว่างไสว ฟ้าหลังฝนเวิ้งว้างกว้างไกลและสดใสสะอาดปราศจากธุลีละออง

ฉากบังเพลิงเปิดออกทุกด้าน แลเห็นพระโกศลองในสีทองอร่ามคลุมด้วยเยียรบับประดิษฐานอยู่ในเตา ...ถึงเวลาแห่งการจากลาอย่างแท้จริง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหยิบช่อไม้จันทน์จุดเพลิงที่ตำรวจหลวงชูถวาย ทรงบรรจงวางลงที่หน้าพระโกศอย่างเบาพระหัตถ์ แล้วค่อยๆ ทรงประคองอัญชลีขึ้น “ทรงคม” สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ผู้พระเชษฐภคินีอย่างนอบน้อม เป็นนาทีสุดท้ายที่พระสรีรกายของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ จะได้ปรากฏอยู่เฉพาะพระพักตร์ของพระประมุขที่ทรงเคารพเทิดทูนอย่างสูงสุดมาตลอดพระชนมชีพ

“หม่อมฉันขอฝากเจ้าฟ้าด้วยนะเพคะ”

ถ้อยรับสั่งของพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฝากให้ทรงช่วยดูแลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ เป็นรับสั่งที่เสด็จพระนางฯ กราบบังคมทูลพระกรุณาทุกครั้งที่ทรงมีโอกาสได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ได้รับการพิสูจน์อย่างเป็นรูปธรรมแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงรับเป็นพระราชธุระ ทรงรับฝาก และทรงปฏิบัติพระองค์อย่าง “น้อง” ที่ดีประเสริฐของพี่ และ “พระประมุข” ที่ประเสริฐสุดของพระราชวงศ์ อย่างบริบูรณ์นับแต่ต้นตราบจนวันนี้

แท้จริงแล้ว พระมหากษัตริย์ มีพระบรมศักดานุภาพล้นพ้นไพศาลตามพระราชสถานะ ทรงเป็นต้นธารแห่งเกียรติยศและเกียรติศักดิ์ทั้งปวง หากไม่ทรงกราบไหว้บุคคลหนึ่งบุคคลใดก็ไม่ใช่เรื่องผิดแปลก แต่ภาพที่ปรากฏแก่สายตาคนไทยทั้งประเทศในวันนี้ สะท้อนสัจจะความจริงแท้ที่เด่นชัดสองประการ คือ พระราชอปจายนธรรม ความอ่อนน้อมถ่อมพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีอยู่ประจำพระราชหฤทัย และอีกประการหนึ่งคือ คุณงามความดีอันบริสุทธิ์สะอาดของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ที่มีอยู่เพียบเพ็ญบริบูรณ์ สมควรจะทรงได้รับการประคองอัญชลี เคารพกราบไหว้ จากพระประมุขผู้ทรงเป็นต้นธารแห่งอิสริยยศอิสริยศักดิ์ทั้งปวง

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เป็นอีกพระองค์ที่ทรงห่วงใยเอาพระราชหฤทัยใส่ดูแลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ อย่างใกล้ชิดมาตลอด พระจริยาการอันนอบน้อมต่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ นับแต่ทรงเป็น “หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์” มีมาอย่างไร แม้ต่อมาทรงเป็น “สมเด็จพระบรมราชินีนาถ” แล้ว ความอ่อนโยนและนอบน้อมต่อเจ้าฟ้า ก็ยังเสมอต้นเสมอปลายไม่ผันแปร ทรงสอดส่องทุกข์สุขของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระราชทานความสะดวกสบายทุกอย่างโดยเฉพาะช่วงบั้นปลายพระชนมชีพ เพื่อให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้ทรงพระเกษมสำราญที่สุด บัดนี้ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงวางช่อไม้จันทน์พระราชทานเพลิงพระศพ แล้วทรงค้อมพระวรกายลงทรงคมอย่างนอบน้อม เป็นการจากลาพระภารกิจหน้าที่ที่ทรงมีต่อกันในฐานะพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายใน ที่ทรงร่วมกันสงเคราะห์เกื้อกูลประชาราษฎรทั้งแผ่นดินมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงนำพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์เข้าวางช่อไม้จันทน์ แล้วทรงกราบ จนถึงพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าอทิตยาทรกิติคุณ เป็นพระองค์สุดท้าย

หลายคนเคยออกปากว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่มีใคร โดดเดี่ยวลำพัง เป็นเจ้าฟ้าอาภัพ เขาเหล่านั้นอาจไม่เคยทราบว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ไม่เคยทรงรู้สึกว่าพระองค์ไม่มีใคร ไม่เคยทรงอนาทรร้อนพระทัยว่าทรงโดดเดี่ยวน่าสงสาร ไม่เคยปริพระโอษฐ์รำพันปริเทวนาการถึงความทุกข์ท้อน้อยพระทัยในเรื่องใดๆ เลยสักครั้ง

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระองค์นี้ ทรงมีความสุขที่สุดที่ประสูติมาพร้อมกับความเป็น “ลูกของทูลกระหม่อมก๊ะ” ทรงภาคภูมิพระทัยในความเป็น “คนไทย” ทรงซื่อตรงจงรักต่อพระบรมราชจักรีวงศ์โดยเฉพาะ “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” และ “สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ” ทรงรักและผูกพันกับทูลกระหม่อมฟ้าชายฟ้าหญิงทั้งสี่พระองค์ ทรงเอื้อเอ็นดูพระเจ้าหลานเธอและพระราชวงศ์ทุกๆ พระองค์ และที่สำคัญที่สุด ใครก็แล้วแต่ ได้เห็นเวลาพระองค์ประทับอยู่ท่ามกลางพสกนิกร ได้แลเห็นวันเวลาที่เสด็จออกทรงรับผู้คนที่มาเฝ้า จะตระหนักแก่ใจได้ทันทีว่า พระองค์ทรงพระเกษมสำราญที่สุดเสมือนว่าทรงแวดล้อมอยู่ใน “ครอบครัว” อันอบอุ่น

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระองค์นี้ทรงมีใครต่อใครอยู่ในพระทัยมากมายนัก ไม่ได้ทรงโดดเดี่ยวลำพัง ทรงมีธรรมะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเรือนพระหฤทัย มีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสรณะนำทางชีวิต มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เป็นหลักยึดเหนี่ยวในการดำรงพระชนมชีพ และมีคนไทยทั้งปวงเป็นที่หมายแห่งน้ำพระทัยผูกพันเอื้ออาทร

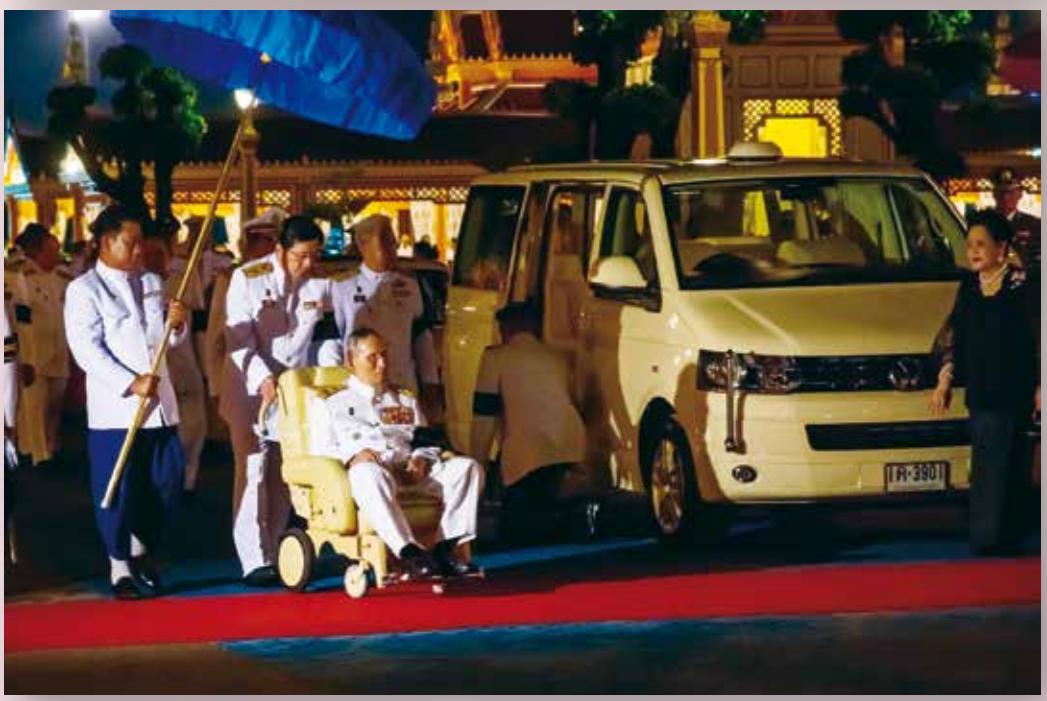
เปลวเพลิงโชติช่วงขึ้นในเตาสุมเพลิงพระศพ ควันสีขาวค่อยๆ ลอยขึ้นเป็นหมอกบางๆ บนเรือนยอดพระเมรุ ถึงวันที่พระวรกายสูญสลายจากไปเป็นเวลาที่ข้าพระบาทและประชาราษฎรทั้งหลาย โศกเศร้าอาลัยเป็นที่สุด แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นวันที่ภาคภูมิใจเป็นที่สุด เพราะพระเกียรติคุณของเจ้าฟ้าหญิงผู้ทรงเป็นแบบอย่างนำทางชีวิตอย่างสมบูรณ์แบบตั้งแต่วันแรก จนวันสุดท้ายแห่งพระชนมชีพ ได้ปรากฏออกมาอย่างสง่าผ่าเผย เป็นบทพิสูจน์ให้ได้แน่ใจว่า “ทำดี ได้ดี” ยังเป็นสัจจะความจริงอยู่เสมอ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ประทับทอดพระเนตรอยู่บนพระเมรุเป็นเวลานานสองนาน จนได้เวลาอันสมควรจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ประทับอยู่รอจนเพลิงโทรม ซึ่งขณะนั้นกรมศิลปากรได้จัดการแสดงโขนหน้าพระที่นั่งชุดนางลอยถวายทอดพระเนตร เมื่อเสร็จสิ้นการถวายพระเพลิงแล้ว ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ในการสดับปกรณ์กองฟอนแด่พระสงฆ์ ๑๐ รูป คือการทอดผ้าสดับปกรณ์ลงบนก้านขอเหล็กที่ปักอยู่ในกองพระอัฐิพระสรีรางคารและเถ้าถ่านที่เหลือจากถวายพระเพลิงพระศพ ตามโบราณราชประเพณี เป็นเสร็จการ

“พระเอยพระหน่อนาถ งามพิลาสดังดวงมณีใส
พระเสด็จจากฟ้าสุราลัย มาเพื่อให้ฝูงชนกมลปรีดิ์”

บทกล่อมพระบรรทมพระราชกุมารที่ล้นเกล้าล้นกระหม่อมทรงพระราชนิพนธ์เตรียมไว้สำหรับสมโภชเดือนพระหน่อ ยังคงถูกขับขานแว่วอยู่ในโสตสัมผัสและมโนสำนึกของข้าพระบาทและผู้เคยได้รับพระบารมีเป็นที่พึ่งทุกคน กมลที่เคยปรีดิ์เพราะมีเจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้ทรงเป็นดังดวงมณีใส แม้จะหมองหม่นไปในวันเวลาอันเศร้าสลด แต่พวกเราทุกคนก็แน่ใจว่า พระหน่อนาถผู้ทรงงามพิลาสพระองค์นั้น ได้เสด็จกลับสู่ฟ้าสุราลัยที่เสด็จจากมา เพื่อทรงพบกับพระบุพการีที่ทรงพลัดพรากจากกันมานานแสนนาน ได้ทรงพระสำราญเกษมสุข เสวยกุศลสมบัติที่ทรงบำเพ็ญมาอย่างเพียบพร้อมตลอดเวลาที่เสด็จลงมาทรงสั่งสมพระบารมีบนโลกมนุษย์นี้แล้ว

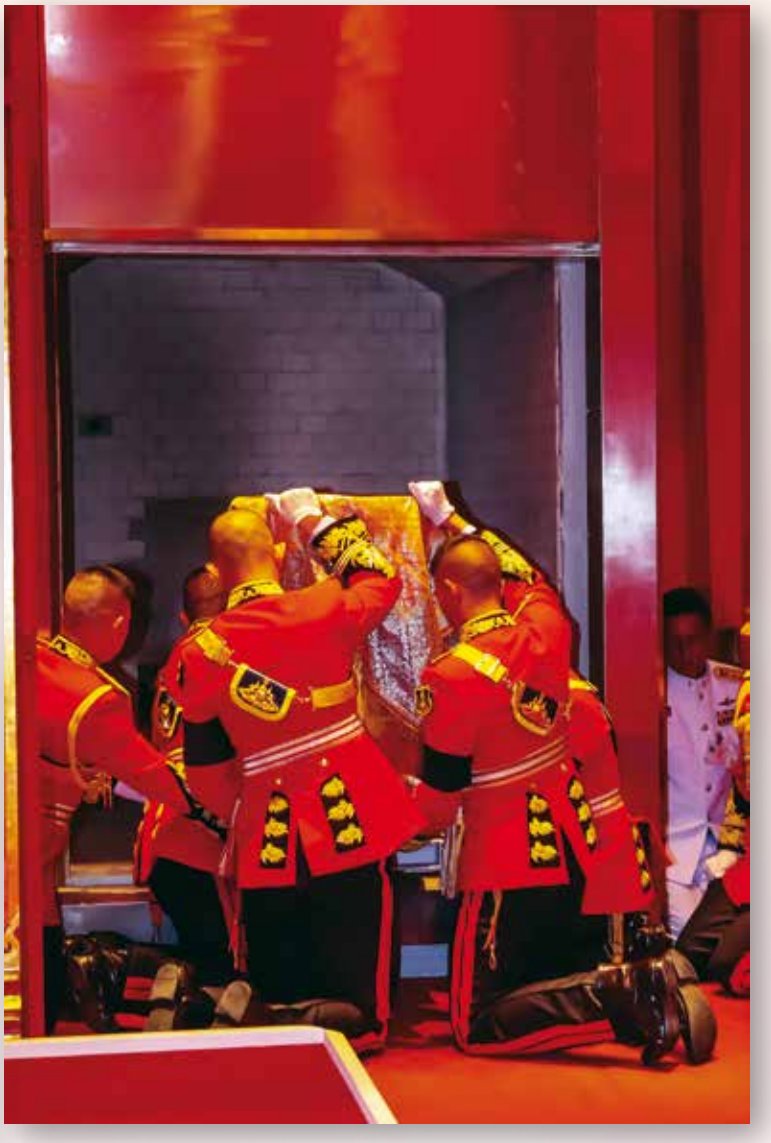

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ถึงพระเมรุท้องสนามหลวง ในการพระราชทานเพลิงพระศพภาคค่ำ (พระราชทานเพลิงจริง)

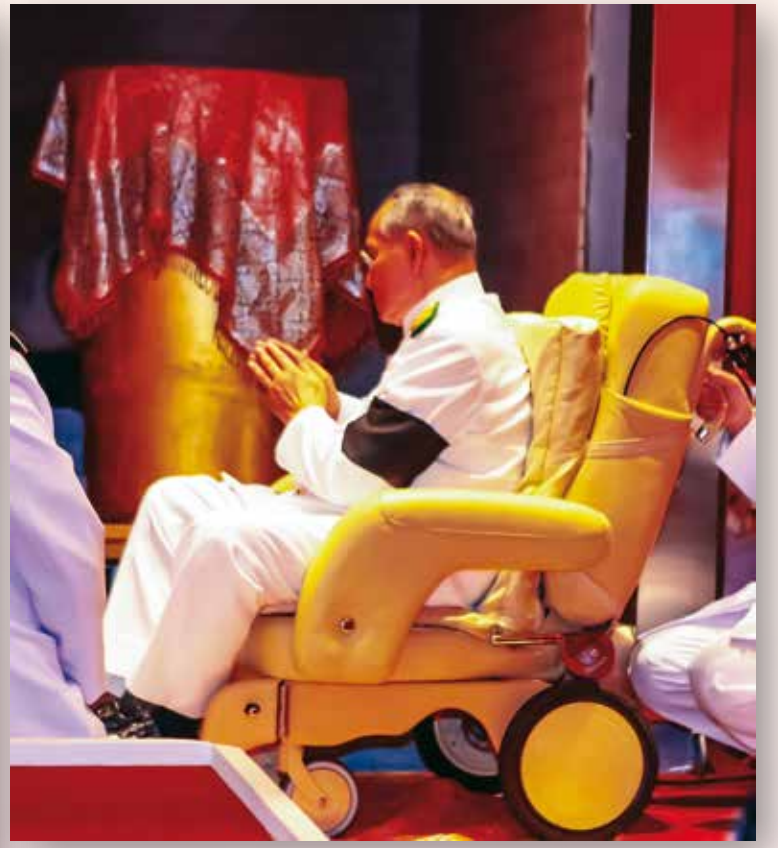
ทรงเทน้ำมะพร้าวแก้วสรงพระศพ

นายทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ เชิญพระลองทรงพระศพ
เข้าประดิษฐานในเตาสุมเพลิง

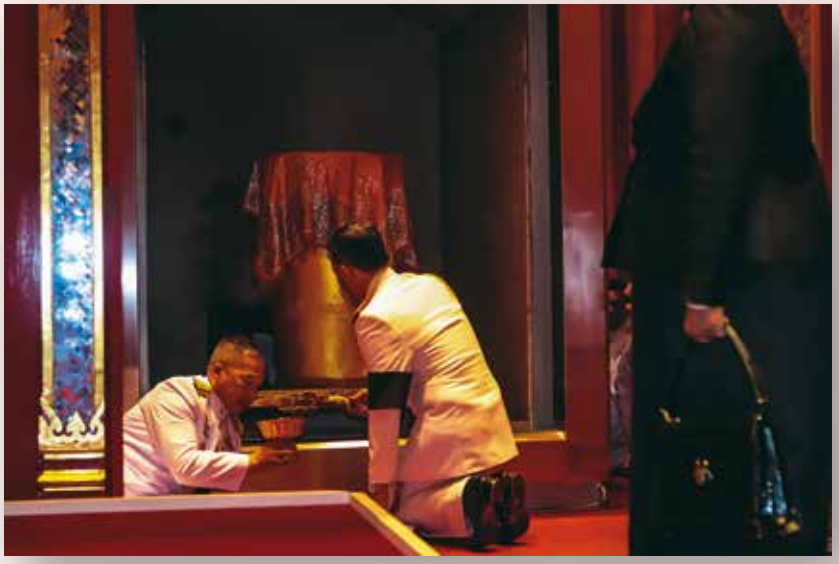

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเพลิงที่ช่อไม้จันทน์ แล้วทรงบรรจงวางลงที่พระโกศ
อย่างเบาพระหัตถ์ แล้วค่อยๆ ทรงประคองอัญชลีขึ้น “ทรงคม” สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ผู้พระเชษฐภคินี

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงจุดเพลิงที่ช่อไม้จันทน์พระราชทานเพลิงพระศพ
พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงวางช่อไม้จันทน์ถวายพระเพลิงพระศพ

ประทับนอกพระฉากบังเพลิงชั้นใน ทอดพระเนตรอยู่จนเจ้าพนักงานปิดพระทวารถวายการสุมเพลิงพระศพ

โขนหน้าพระเมรุออกโรงเรื่องรามเกียรติ์ ตอนนางลอย

มองออกไปนอกราชวัติพระเมรุ ประชาชนนับพันนั่งชมมหรสพสมโภชการพระเมรุอยู่บนท้องสนามหลวงด้านทิศเหนืออย่างเบิกบานใจ ซึ่งคงเป็นที่พอพระหฤทัยของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ อยู่ไม่น้อย ดังที่เคยมีรับสั่งว่า “ฟ้าหญิงโปรดเสียงหัวเราะ ...เมื่อฟ้าหญิงได้ยินเสียงหัวเราะ ก็พลอยทำให้ฟ้าหญิงมีความสุขไปด้วย”

มีประชาชนจำนวนไม่น้อยนั่งอยู่รายรอบหันหน้าเข้าสู่พระเมรุ บ้างประนมมือสวดมนต์พึมพำ บ้างนั่งสมาธิ ควันจางๆ ยังลอยขึ้นเหนือพระเมรุอยู่ไม่ขาดสาย บางคนได้กลิ่นหอมอ่อนๆ เหมือนดอกพุทธชาดหรือดอกมะลิหอมเย็น บางคนเห็นเมฆก่อตัวเป็นรูปวชิราวุธบนท้องฟ้า บางคนเพ่งมองพระจันทร์ทั้งที่ไม่ใช่คืนวันเพ็ญแต่กลับทรงกลดสุกสว่างนวลตาอย่างอิ่มเอิบใจ ...หลายคนออกปากว่า “*บรรยากาศราวกับงานศพพระอริยะที่บริสุทธิ์*”

วันอังคารที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๕๕ เช้าตรู่ แม้จะเสร็จสิ้นการพระราชทานเพลิงพระศพไปแล้วแต่วันวาน ก็ยังอดใจหายมิได้ เมื่อแลเห็นเจ้านายของเรา กลายเป็นพระอัฐิกองน้อย ประดิษฐานอยู่บนพระจิตกาธาน แต่ก็อดประหลาดใจมิได้อีกเช่นกัน ที่พรรณคือสีของพระอัฐิขาวบริสุทธิ์เจือสีเหลืองทองอ่อนๆ ทุกองค์ ไม่มีสีเทาหรือดำคล้ำเลย และพระอัฐิองค์ใหญ่ๆ ส่วนพระเศียร เป็นสีขาวแกมชมพูอย่างเห็นได้ชัด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินมาทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ในการเก็บพระอัฐิ ประมวลลงพระโกศทองคำลงยา ๒ องค์ องค์ใหญ่สำหรับเชิญไปประดิษฐานบนพระวิมาน พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์ตะวันตก ชั้นที่ ๓ องค์น้อยสำหรับเชิญเข้ากระบวนรถยนต์พระที่นั่งส่วนพระองค์ กลับไปประดิษฐานร่วมพระวิมานกับพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระอัฐิพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ณ วังรื่นฤดี

นอกจากนี้ ยังทรงประเคนสำรับภัตตาหารสามหาบ ซึ่งจัดทำเป็นพิเศษบนเตียบที่เลียนลักษณะคล้ายเตียบในงานสามหาบพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย จากนั้น ทรงประเคนปวารณาบัตรรับเครื่องสังเด็ดคือไทยธรรมซึ่งเป็นถาวรวัตถุสำหรับสงฆ์ รวม ๓๖ วัด ในครั้งนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำเป็นกระบะเครื่องบูชาวิปัสสนา คือกระบะกลมไม่มีเชิงกระบะ ด้านบนมีพุ่มสองพุ่ม ทำเป็นพุ่มเพชรสื่อพระนาม “เพชรรัตน” และเชิงธูปไม้ระกำ ๑ กับเชิงเทียน ๑ พร้อมพวงแก้วน้ำเลียนลักษณะพวงแก้วน้ำเสวยที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเคยใช้ประจำ

งานพระเมรุครั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัตถุทานพิเศษสำหรับพระราชทานแก่ศาสนสถานในศาสนาต่างๆ เป็นกรณีพิเศษกว่างานพระเมรุครั้งใดๆ ตามพระบรมราโชบายในรัชกาลที่ ๖ และพระจริยวัตรของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ที่ทรงอุปถัมภ์ศาสนิกชนทุกศาสนาอย่างเสมอหน้า และทรงสนับสนุนการศึกษาเป็นพิเศษ กล่าวคือ “เชิงเทียนใหญ่” สำหรับพระราชทานแก่เทวสถาน (โบสถ์พราหมณ์), สภาประมุขบาทหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทย, สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย และสมาคมศรีคุรุสิงห์สภา (ศาสนาซิกข์) และ “โคมไฟฟ้าแขวนเพดาน” สำหรับสำนักจุฬาราชมนตรี และสำนักงานคณะกรรมการอิสลามกลาง ส่วนวชิราวุธวิทยาลัยได้จัดทำ “ตู้หนังสือ” บรรจุหนังสืออันมีสารประโยชน์เกี่ยวกับรัชกาลที่๖ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ และอื่นๆ น้อมเกล้าฯ ถวายเพื่อพระราชทานแก่ห้องสมุดและที่อ่านหนังสือของหน่วยงานในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ จำนวน ๓๖ องค์กร

ริ้วขบวนพระอิสริยยศที่ ๔ เริ่มขึ้นในช่วงสายของวันเก็บพระอัฐิ เมื่อเสร็จการพระราชกุศลบนพระที่นั่งทรงธรรมแล้ว เจ้าพนักงานได้เทียบ “พระที่นั่งราเชนทรยาน” ผลงานศิลปกรรมยุครัชกาลที่ ๑ อันงามวิจิตรโดยเฉพาะกระจังท้ายพระที่นั่งที่อ่อนช้อยพลิ้วไหว จนคนโบราณเมื่อเห็นของสวยของงามมักออกปากเปรียบเปรยว่า “งามราวบุษบกพระราเชนทร์” พระที่นั่งองค์นี้ล้นเกล้าล้นกระหม่อมรัชกาลที่ ๖ เคยประทับในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๔ และเป็นพระที่นั่งเฉพาะพระมหากษัตริย์ประทับ วันเวลาผ่านไป ๑๐๐ ปีพอดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญออกมารับพระอัฐิสมเด็จเจ้าฟ้าพระราชธิดาพระองค์เดียวในรัชกาลที่๖ กลับคืนสู่พระบรมมหาราชวังอันเป็นที่เสด็จประสูติมา

ถัดจากพระที่นั่งราเชนทรยานเป็น “พระวอสีวิกากาญจน์” หรือถ้ากล่าวอย่างคนโบราณคือถ้าเป็นนางกษัตริย์ต้องได้นั่งวอช่อฟ้า หมายถึงพระวอสีวิกากาญจน์นี้เอง ใช้เชิญพระสรีรางคาร คือเถ้ากระดูกลับเข้าไปประดิษฐานพักไว้ในพระศรีรัตนเจดีย์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ริ้วขบวนที่ ๔ นี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินตามพระอัฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง โดยมีสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงรอรับพระอัฐิอยู่ ณ พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท เพื่อเชิญขึ้นประดิษฐานบนบุษบกทองเหนือพระแท่นสุวรรณเบญจดล ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สำหรับการพระราชกุศลพระอัฐิต่อไปในวันรุ่งขึ้น

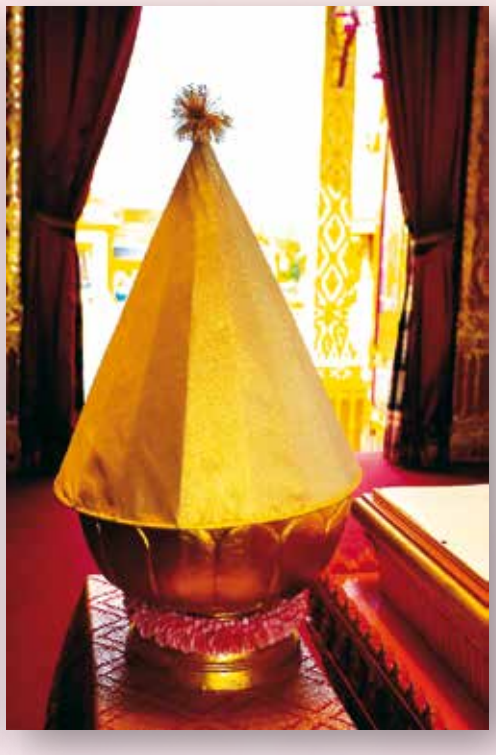

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนิน
แทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดผ้าไตรสามหาบ
ทรงเก็บพระอัฐิสรงน้ำพระสุคนธ์ในขันทองคำลงยา ประมวลลงพระโกศทั้ง ๒ องค์

พระโกศพระอัฐิทองคำลงยาองค์ใหญ่ สำหรับเชิญไปประดิษฐาน บนพระวิมาน พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระบรมมหาราชวัง

พระโกศพระอัฐิทองคำลงยาองค์น้อย สำหรับเชิญไปประดิษฐาน ณ พระวิมาน วังรื่นฤดี และพระผอบพระสรีรางคารถวายคลุมด้วยคลุมปักตาดทอง

เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระโกศพระอัฐิทั้ง ๒ องค์
ขึ้นประดิษฐานในบุษบกแว่นฟ้า บนพระที่นั่งทรงธรรม

เครื่องสังเค็ดและวัตถุทาน
สำหรับพระราชทานแก่ศาสนสถานในศาสนาต่างๆ

สำรับภัตตาหารสามหาบ จัดทำเลียนลักษณะกับเตียบในงานสามหาบ
พระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระที่นั่งราเชนทรยาน และพระวอสีวิกากาญจน์

ริ้วขบวนพระอิสริยยศเชิญพระอัฐิ และพระสรีรางคาร
จากพระเมรุท้องสนามหลวง เข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ตามพระอัฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

รถยนต์พระที่นั่งคาร์ดิแลคสีขาว ซึ่งเป็นรถยนต์พระที่นั่งส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เชิญพระโกศพระอัฐิองค์น้อย โดยมีคณะครูและนักเรียนของสถาบันการศึกษาในพระอุปถัมภ์ ตั้งแถวส่งพระอัฐิซึ่งเชิญไปประดิษฐาน ณ พระวิมานวังรื่นฤดี

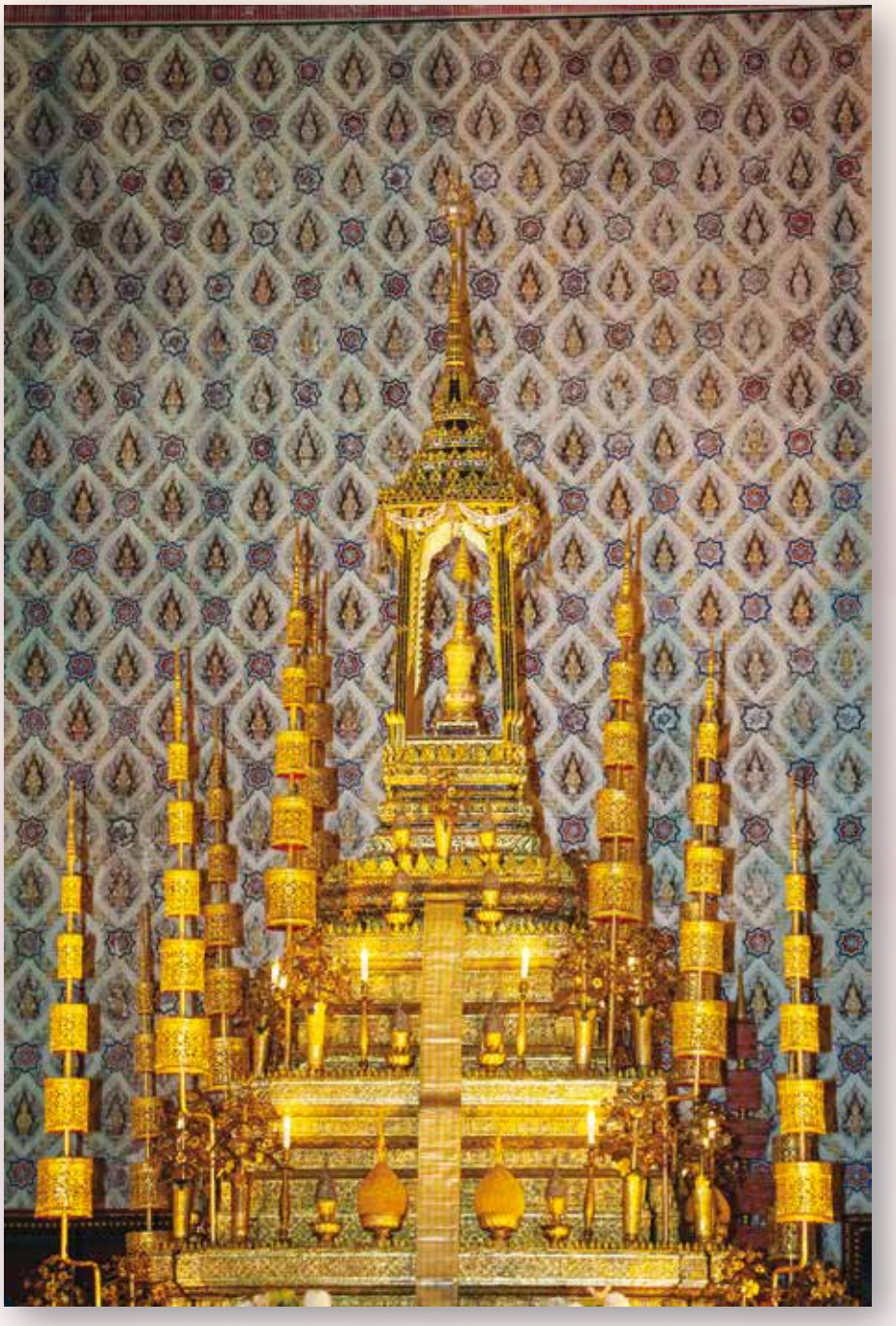
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงยืนรอรับพระโกศพระอัฐิ ณ พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท

๑

๓

๒

(๑) พระพุทธรูปประจำพระชนมวารสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
(๒) เจ้าพนักงานเชิญพระโกศพระบรมอัฐิ และพระอัฐิพระบรมราชบุพการี พระบุพการี ประดิษฐานในการพระราชพิธี
(๓) พระโกศองค์น้อยในภาพคือพระโกศพระอัฐิของพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

พระโกศพระอัฐิประดิษฐานบนบุษบกทองเหนือพระแท่นสุวรรณเบญจดลภายใต้สัปตปฎลเศวตฉัตร

วันพุธที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๕๕ เวลาเย็น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์มาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระอัฐิ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีสวดพระพุทธมนต์ ถวายพระธรรมเทศนา และสดับปกรณ์ ตามราชประเพณี

วันนี้เป็นวันออกทุกข์ บรรดาข้าพระบาททั้งหลายที่เป็นฝ่ายหน้าก็ได้ปลดแขนทุกข์ออกจากต้นแขนเสื้อซ้ายเป็นวันแรก ส่วนฝ่ายในก็แต่งสีสันสดใสสวยงาม สตรีชาววังรื่นฤดีทั้งปวงก็นัดกันไว้ว่าจะแต่งโทนสีชมพู ซึ่งเป็นสีประจำวันประสูติของเจ้านายตน ให้เหมือนอย่างมาร่วมงานฉลองวันประสูติของทุกปี เพราะวันนี้เป็นวันฉลองพระอัฐิ ประหนึ่งว่าได้สมโภชสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ที่ได้เสด็จอุบัติสู่ความเป็นเทพยดา ทรงสถิตในที่พระราชบุพการีแห่งมหาจักรีบรมราชวงศ์อีกพระองค์หนึ่งแล้ว

วันรุ่งขึ้นอันเป็นวันสุดท้ายแห่งพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ เวลาเช้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ไปในการเลี้ยงพระ สดับปกรณ์จำนวนเท่าพระชนมายุคือ ๘๖ รูป เมื่อเสร็จการพระราชกุศลแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระอัฐิออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ไปยังเกยพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท ประดิษฐานบนพระที่นั่งราเชนทรยาน โดยริ้วขบวนพระอิสริยยศริ้วขบวนที่ ๕ ยาตราเป็นขบวนสั้นๆ จากพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท อ้อมสนามหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทไปเทียบที่พระทวารท้องพระโรงหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท มีพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชบริพารในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เดินตามริ้วขบวน

เจ้าพนักงานภูษามาลาได้เข้ารับพระโกศทองคำลงยาทรงพระอัฐิที่บนยอดกางกั้นด้วยสุวรรณฉัตร ๗ ชั้น ขึ้นสู่ชั้นที่ ๓ ของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์ตะวันตก ประดิษฐานบนพระวิมาน ร่วมกับพระบุพการีชั้นสมเด็จเจ้าฟ้า ในมหาจักรีบรมราชวงศ์ สมพระเกียรติยศที่ทรงดำรงอยู่ทุกประการ

ครั้นเวลา ๑๖.๓๐ น. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานเชิญพระสรีรางคารออกจากพระศรีรัตนเจดีย์โดยพระราชยาน ออกทางประตูเกยหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เข้าสู่ริ้วขบวนที่ ๖ เป็นริ้วขบวนสุดท้าย ซึ่งจัดเป็นขบวนรถยนต์ มีทหารม้าแห่นำและตามเป็นพระเกียรติยศ ตามรถพระที่นั่งเชิญพระสรีรางคารด้วยรถยนต์พระที่นั่งของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ไปในการบรรจุพระสรีรางคาร ณ เสาวภาประดิษฐาน สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

สุสานหลวง วัดราชบพิธ เป็นอนุสรณสถานที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นทางด้านตะวันตกของวัดราชบพิธอันเป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอนุสาวรีย์ด้วยสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมอันงดงามหลากหลาย เพื่อเป็นที่บรรจุพระอัฐิ พระอังคารของเจ้านายในจุฬาลงกรณราชสันตติวงศ์ คือในมหาสาขารัชกาลที่ ๕ หรือบางทีก็เป็นพระศพหากเจ้านายพระองค์นั้นสิ้นพระชนม์ตั้งแต่ยังทรงเป็นทารก

หากจะกล่าวโดยง่ายให้เข้าใจก็คือ ทรงสร้าง “บ้านแม่” คือพระอนุสาวรีย์สำหรับพระมเหสีเทวีและเจ้าจอมมารดาต่างพระองค์และต่างท่านไว้แต่ละหลังๆ รวมอยู่ในพื้นที่ที่เรียกว่าสุสานหลวง เมื่อ “ลูกของแม่” ตลอดจนหลานเหลนและทายาทในสายใดๆ จากไปก็เชิญพระอัฐิ พระอังคาร หรือพระศพ ไปบรรจุไว้ในบ้านแม่สายนั้นๆ

“เสาวภาประดิษฐาน” อันเป็นที่บรรจุพระสรีรางคารของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ นั้น เป็นพระอนุสาวรีย์ส่วนของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี) ซึ่งเป็นพระอัยยิกา หรือ “ย่า” แท้ๆ ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระอนุสาวรีย์พระราชทานเป็นชุดแรกพร้อมกันสำหรับพระมเหสีเทวีที่ล้วนแต่เป็นพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๔ ทั้ง ๔ พระองค์ ได้แก่ สุนันทานุสาวรีย์ รังษีวัฒนา เสาวภาประดิษฐาน และสุขุมาลนฤมิตร์

เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๐ ในวันที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ เสด็จนิวราศจากประเทศสยามไปรักษาพระองค์และทรงศึกษาในยุโรปนั้น ตลอดทางที่ประทับรถไฟสายใต้ผ่านสถานีต่างๆ เพื่อเสด็จไปประทับเรือโดยสารที่ปีนัง ได้มี “อดีตเสือป่า” และ “ลูกเสือ” จำนวนมาก มารอเฝ้ากันเนืองแน่นทุกสถานี เพื่อแสดงความภักดีต่อล้นเกล้าล้นกระหม่อมผู้พระราชทานกำเนิดเสือป่าและลูกเสือ

เหตุการณ์ผ่านไป ๗๔ ปี สมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระองค์นั้นเสด็จจากไปไม่มีวันหวนกลับ หนทางเสด็จเส้นทางสุดท้ายเพื่อทรงพำนักพักพระภารกิจทั้งปวงแล้วตลอดกาล ในวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๕๕ บนเส้นทางจากประตูวิเศษไชยศรี ไปจนถึงวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม คือเส้นทางที่ริ้วขบวนที่ ๖ กำลังยาตราผ่านไป ภาพที่เห็นคือลูกเสือ เนตรนารี และลูกเสือชาวบ้านจำนวนนับพันคน ร่วมใจกันมารายแถวถวายความ

เคารพพระสรีรางคาร จนถึงภายในกำแพงวัดราชบพิธ ก็มีกองลูกเสือเกียรติยศจากโรงเรียนวัดราชบพิธ เชิญธงลูกเสือประจำกรุงเทพมหานคร มาตั้งกองรับพระสรีรางคารอย่างยิ่งใหญ่สมพระเกียรติยศสมเด็จเจ้าฟ้าฯ “องค์อุปถัมภิกา คณะลูกเสือแห่งชาติ”

ภาพเก่าฉายชัดขึ้นอีกครั้ง รอยเงาของวันที่เสด็จจากสยามไปเมื่อกว่าเจ็ดสิบปีก่อน สะท้อนเป็นภาพอันกระจ่างตาบนเส้นทางเสด็จครั้งสุดท้ายที่จะทรงพำนักอยู่บนแผ่นดินสยามแห่งนี้ ...ตราบนิรันดร์

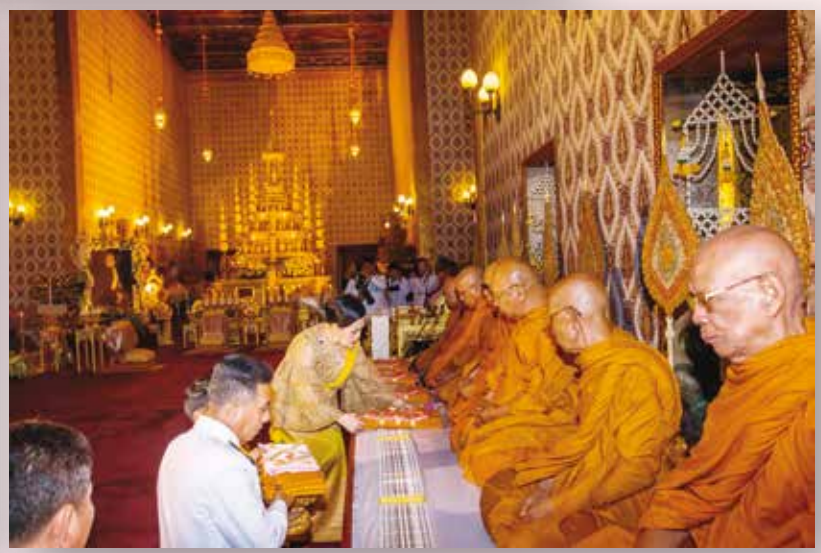
ในพระอุโบสถวัดราชบพิธ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเชิญพระสรีรางคารของ “สมเด็จป้า” ลงบรรจุในถ้ำศิลาสีขาวบริสุทธิ์ ทรงพระดำเนินตามพระสรีรางคารไปยังสุสานหลวง แล้วทรงประคองถ้ำศิลาบรรจุพระสรีรางคารนั้นเข้าบรรจุในคูหาที่เจ้าพนักงานเจาะโพรงไว้ในผนังทางมุขด้านทิศใต้ของเสาวภาประดิษฐาน เมื่อเสร็จการแล้ว เจ้าพนักงานจะได้ปิดผนึกคูหาด้วยแผ่นศิลาจารึกซึ่งเป็นหินอ่อนไวท์คาราร่าขาวบริสุทธิ์สมกับพระจริยวัตรอันขาวสะอาดปราศจากมลทิน ใกล้กันนั้น วัดราชบพิธได้โดยเสด็จพระราชกุศลจัดสร้างพระพุทธรูปปางไสยาประจำพระชนมวารประดิษฐานไว้คู่พระสรีรางคาร ถวายเป็นพระกุศลสนองพระเดชพระคุณ ในฐานะที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้เคยเสด็จมาทรงบำเพ็ญพระกุศลและทรงอุปการะทำนุบำรุงวัดราชบพิธตลอดจนคณะสงฆ์ด้วยพระศรัทธาปสาทะอันมั่นคงในพระบวรพุทธศาสนาตลอดมา

บรรดาข้าราชบริพารเข้าวางดอกไม้ถวายสักการะ ส่งเสด็จให้เจ้านายได้ทรงพักผ่อน ประทับกับพระประยูรญาติร่วมสายพระโลหิตแห่งจุฬาลงกรณราชสันตติวงศ์ ได้เสวยทิพยารมณ์บันเทิงสุข สมกับพระกุศลที่ทรงบำเพ็ญไว้ดีแล้วมาตลอดพระชนม์

งานพระศพสมเด็จเจ้าฟ้าฯ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐของเราจบสิ้นกันแล้วในวันนี้ ปิดฉากพระชนมชีพอันเรียบง่ายแต่ว่าสง่างามของราชนารีพระองค์หนึ่งในมหาจักรีบรมราชวงศ์ไปอย่างสมบูรณ์แบบทุกประการ สายใยที่เชื่อมโยงสัมพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับแผ่นดินยุคปัจจุบันได้ขาดสิ้นลง

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์มาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระอัฐิ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

การพระราชกุศลพระอัฐิ
เลี้ยงภัตตาหารเช้า
พระสงฆ์สดับปกรณ์
จำนวนเท่าพระชนมายุ ๘๖ รูป

เชิญพระอัฐิออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
ไปยังเกยพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท ประดิษฐานบนพระที่นั่งราเชนทรยาน

ริ้วขบวนพระอิสริยยศยาตราจากพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท
ไปเทียบที่เกยหน้าอัฒจันทร์สู่ท้องพระโรงหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

พระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จพระราชดำเนิน และเสด็จตามริ้วขบวน

ข้าราชบริพารในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เดินตามริ้วขบวน

เชิญพระอัฐิขึ้นประดิษฐานบนชั้น ๓ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ร่วมกับพระอัฐิพระบุพการีชั้นสมเด็จเจ้าฟ้า ในมหาจักรีบรมราชวงศ์

ลูกเสือ เนตรนารี และลูกเสือชาวบ้านจำนวนนับพัน รายแถวถวายความเคารพพระสรีรางคาร
ซึ่งเคลื่อนขบวนออกจากประตูวิเศษไชยศรี ไปจนถึงวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระดำเนินตามพระสรีรางคารไปยังสุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

๑

๒

๓

๔

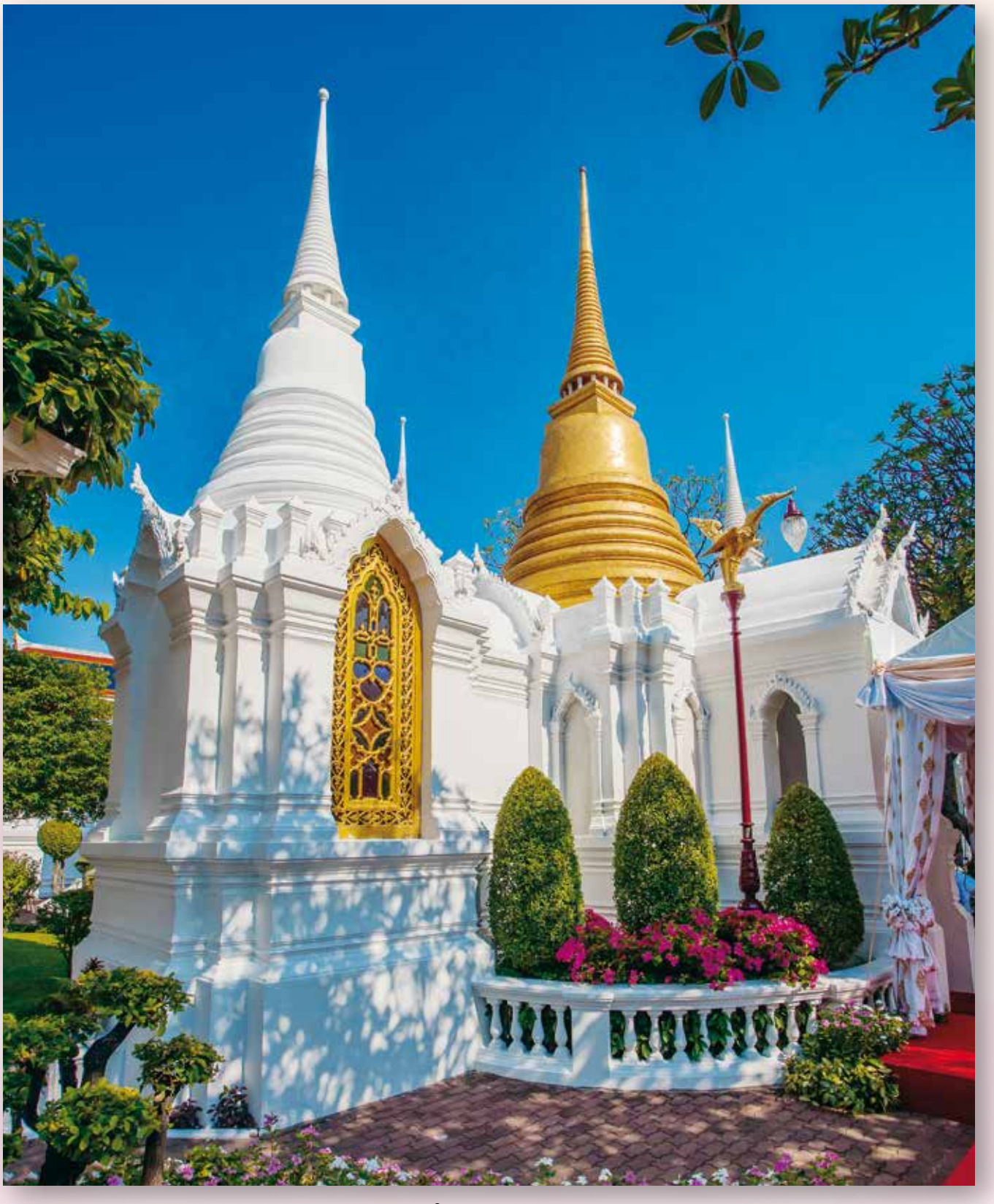
(๑) แผ่นศิลาจารึกหินอ่อนไวท์สำหรับผนึกปิดคูหาบรรจุพระสรีรางคาร
(๒) พวงมาลาพระราชทาน
(๓) ทรงประคองถ้ำศิลาบรรจุพระสรีรางคารเชิญเข้าสู่คูหา ณ เสาวภาประดิษฐาน
(๔) ข้าราชบริพารถวายสักการะพระสรีรางคาร

ปิดประตูกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทที่เคยประดิษฐาน พระศพให้แนบสนิท ไม่มีพระศพประดิษฐานอีกต่อไป ปิดพระเมรุแล้วรื้อถอนลงจนเหลือแต่ท้องสนามหลวงอันเตียนราบประหนึ่งไม่เคยมี ปิดประตูเสาวภาประดิษฐานในสุสานหลวงวัดราชบพิธ ให้เหลือแต่ความสงบสงัดและรื่นรมย์ในมวลแมกไม้ที่แวดล้อม ปูลาดอาณาบริเวณด้วยไม้ดอกไม้ใบนานาพันธุ์ ชูช่อแตกหน่อ ผลิใบ คลี่กลีบบาน แล้วโรยราลงตามกาลสู่ผืนดิน ทุกอย่างจบลง ปิดลง หมดสิ้น ...หากแต่นั่น จักเป็นเครื่องหมายเตือนใจ ให้คนไทยทุกคนเปิดชีวิตของตนไปสู่ความดีในภายหน้า ดังที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ได้ทรงนำทางไว้แล้ว

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ผู้ทรงธรรม ทรงสอนทุกสิ่งอย่างแก่เราทั้งหลายจนแม้นาทีสุดท้าย พระชนมชีพของพระองค์ยังสอนให้ตระหนักถึงความไม่เที่ยงแท้แห่งสรีรสังขาร แต่เหนืออื่นใด ทรงสอนให้เรารู้จักคุณค่าของการทำความดีอย่างปิดทองหลังพระ การมีชีวิตอยู่อย่างสงบงาม เรียบง่าย ใช้ชีวิตและลมหายใจเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นเป็นสำคัญ อันเป็นสัจธรรมที่ยั่งยืนจีรังไม่รู้แปรผัน ไม่มีวันสูญสิ้นไป แม้ร่างกายจะแตกดับกลับกลายเป็นปถวีธาตุไปแล้วก็ตาม

เพ่งชีวิตเจ้าฟ้าพระองค์หนึ่ง ให้ลึกซึ้งถึงแก่นแท้จนแน่จิต
ว่าพระชนม์ต้นตั้งทั้งชีวิต ทรงทำบาปต่างชนิดอยู่บ้างไหม
ถามใครใครที่ใกล้ชิดทุกทิศรอบ ได้คำตอบเอกฉันท์อันยิ่งใหญ่
สะอาดทั้งกายวาจารักษาใจ พระโอษฐ์นี้หามีใครยินผรุส
พระกายนี้ไม่มีเบียดเบียนชีพสัตว์ น้ำพระทัยแจ่มจรัสบริสุทธิ์
ไม่ทรงเคยรู้จักชั่วกลั้วประทุษ ไม่ทรงหยุดหย่อนวางทางบุญทาน
อภิรมย์พระหฤทัยในธรรมะ ทรงมีมิตรเป็นศิลปะทุกสถาน
ไม่ทรงเคยอ้างพระเดชอันโอฬาร มีแต่ความเจือจานโดยพระคุณ
ไม่ทรงเคยเรียกร้องกระแสดัง มีแต่ตั้งพระทัยช่วยด้วยเกื้อหนุน
ไม่ทรงเคยรานรุกใครชุกชุน มีแต่ความอบอุ่นละมุนละไม
ข้าพระบาทรู้แน่แก่ใจแล้ว ว่าดวงแก้วดวงนี้ที่ยิ่งใหญ่
ย่อมสถิตดุสิตสวรรค์อันเรืองไร แล้วแจ่มเจิดเกิดแก่ใจให้ผองชน
ผู้ทำงานอย่างปิดทองหลังพระ ไม่ลดละความดีครองคลายหมองหม่น
ไม่จำเป็นต้องร้องฮือป่าวชื่อตน ไม่จำเป็นต้องเห็นผลในทันตา
ก็ยิ่งใหญ่อยู่ตลอดยอดสวรรค์ โสภาพัณณวดีอย่างมีค่า
*คือ **เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา** สถิตฟ้าสถิตใจไปชั่วกาล*

(จบบริบูรณ์)

ประทับกับพระประยูรญาติร่วมสายพระโลหิตแห่งจุฬาลงกรณราชสันตติวงศ์ ณ เสาวภาประดิษฐาน
ทรงพำนักพักพระภารกิจทั้งปวงแล้วตลอดกาล

มั่นในพระศาสนา

เวลาเกษม

อิ่มเอมศิลปะ

ไม่ลดละการทรงงาน

ทุกสถานเสด็จไป

เขาพิงกัน
อุทยานแห่งชาติ อ่าวพังงา
KAO PINGGAN
-NGA NATIONAL PARK

วัดบวรนิเวศวิหาร

3ก-6196

ดั่งดวงใจราษฎร

ภาคผนวก

พระนาม ยศ และพระอิสริยยศ
ของ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

๓ เมษายน ๒๔๖๗	พระราชทานเปลี่ยนนามจากเครือแก้ว (ติ๋ว) อภัยวงศ์ เป็น “สุวัทนา อภัยวงศ์”
๑๐ สิงหาคม ๒๔๖๗	เจ้าจอมสุวัทนา พระสนมเอก
๑๑ ตุลาคม ๒๔๖๘	พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุด
ที่ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงได้รับพระราชทาน

เครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศรุ่งเรืองยิ่ง
มหาจักรีบรมราชวงศ์ (ฝ่ายใน)
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า (ฝ่ายใน)
เครื่องราชอิสริยาภรณ์รัตนวราภรณ์ (ฝ่ายใน)
เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๑
เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๗ ชั้นที่ ๒
เหรียญกาชาดสรรเสริญ

คำนำพระนาม
ของ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

สมเด็จพระเจ้าภาติกาเธอ ในรัชกาลที่ ๗
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ ในรัชกาลที่ ๘
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ ในรัชกาลที่ ๙

พระยศทหาร
ของ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๒	พันโทหญิง
๕ กันยายน ๒๕๓๓	พันเอกหญิง
	นาวาเอกหญิง
	นาวาอากาศเอกหญิง
๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๒	พลเอกหญิง
๑๔ มกราคม ๒๕๕๓	พลเรือเอกหญิง พลอากาศเอกหญิง

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุด
ที่ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
ทรงได้รับพระราชทาน

เครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศรุ่งเรืองยิ่ง
มหาจักรีบรมราชวงศ์ (ฝ่ายใน)
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า (ฝ่ายใน)
เครื่องราชอิสริยาภรณ์รัตนวราภรณ์ (ฝ่ายใน)
เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก
ชั้นสูงสุด มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก
เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย
ชั้นสูงสุด มหาวชิรมงกุฎ
เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่สรรเสริญยิ่งดิเรกคุณาภรณ์
ชั้นที่ ๑ ปฐมดิเรกคุณาภรณ์
เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีสิริยิ่งรามกีรติ ลูกเสือสดุดีชั้นพิเศษ
เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๑
เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๗ ชั้นที่ ๑
เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๙ ชั้นที่ ๑
เหรียญกาชาดสรรเสริญ

รายนามองค์กร
ที่ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงเป็นนายกกิตติมศักดิ์, ประธานกรรมการ, ผู้บังคับการพิเศษ, นายทหารพิเศษ, ทรงรับไว้ในพระอุปถัมภ์ และทุนที่ทรงก่อตั้งและทุนในพระนาม

****

๑. ทรงเป็นนายกกิตติมศักดิ์

๑.๑ มูลนิธิเพชรรัตน – สุวัทนา

๒. ทรงเป็นประธานกรรมการ

๒.๑ คณะกรรมการอำนวยการบูรณะพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม

๒.๒ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์

๓. ทรงเป็นอุปนายกกิตติมศักดิ์

๓.๑ สยามสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์

๔. ทรงเป็นผู้บังคับการพิเศษ

๔.๑ กองพันทหารราบที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๑๕

๕. ทรงเป็นนายทหารพิเศษ

๕.๑ กรมทหารม้าที่ ๑ รักษาพระองค์

๕.๒ กรมทหารราบที่ ๑๑ รักษาพระองค์

๕.๓ กรมนักเรียนนายเรือ รักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรือ

๕.๔ กรมนักเรียนนายเรืออากาศ รักษาพระองค์ โรงเรียนนายเรืออากาศ

๕.๕ กรมราชองครักษ์ (ตำแหน่งราชองครักษ์พิเศษ)

๕.๖ กองพันทหารราบที่ ๓ กรมทหารราบที่ ๑ รักษาพระองค์

๕.๗ ฝูงบินที่ ๖๐๒ รักษาพระองค์ กองบิน ๖

๖. ทรงรับไว้ในพระอุปถัมภ์

๖.๑ คณะลูกเสือแห่งชาติ

๖.๒ ค่ายลูกเสือเพชรรัชต์

๖.๓ ชมรมคนรักวัง

๖.๔ มูลนิธิดุลยภาพบำบัดเพื่ออายุและสุขภาพ

๖.๕ มูลนิธิพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน

๖.๖ มูลนิธิวชิรพยาบาล

๖.๗ มูลนิธิศรีรัตนโกสินทร์

๖.๘ มูลนิธิหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล

๖.๙ มูลนิธิอาสาสมัครรักษาดินแดนสุรสีห์ร่มเกล้า

๖.๑๐ มูลนิธิอนุรักษ์พระราชวังพญาไท
๖.๑๑ โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จังหวัดปราจีนบุรี
๖.๑๒ โรงเรียนกองทัพบกอุปถัมภ์ เพชราวุธวิทยา
๖.๑๓ โรงเรียนเทศบาลปลูกปัญญา จังหวัดภูเก็ต
๖.๑๔ โรงเรียนมหาวชิราวุธ จังหวัดสงขลา
๖.๑๕ โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่
๖.๑๖ โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่
๖.๑๗ วิทยาลัยเทคโนโลยีพณิชยการสยาม
๖.๑๘ โรงเรียนเพชรรัชต์
๖.๑๙ โรงเรียนเพาะปัญญา จังหวัดตรัง
๖.๒๐ โรงเรียนศรีอยุธยา
๖.๒๑ โรงเรียนสายน้ำผึ้ง
๖.๒๒ วิทยาลัยเทคโนโลยีสยามธุรกิจ
๖.๒๓ โรงเรียนห้องสอนศึกษา จังหวัดแม่ฮ่องสอน
๖.๒๔ วัดพุทธปทีป กรุงลอนดอน สหราชอาณาจักร
๖.๒๕ วิทยาลัยอาชีวศึกษาสันติราษฎร์
๖.๒๖ สมาคมนักเรียนเก่าอังกฤษแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์
๖.๒๗ สมาคมมิตรภาพกีฬาแข่งนก
๖.๒๘ สมาคมศิษย์เก่าพณิชยการสันติราษฎร์
๖.๒๙ สมาคมสตรีอาสาสมัครรักษาดินแดน กรุงเทพมหานคร
๖.๓๐ สมาคมสตรีอาสาสมัครรักษาดินแดนแห่งประเทศไทย
๖.๓๑ สมาคมสตรีอาสาสมัครแห่งประเทศไทย
๖.๓๒ สหพันธ์สมาคมสตรีอาสาสมัครรักษาดินแดนแห่งประเทศไทย
๖.๓๓ สโมสรลูกเสือกรุงเทพ
๖.๓๔ สมาคมสโมสรลูกเสือวิสามัญแห่งประเทศไทย
๖.๓๕ สามัคคีสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์
๖.๓๖ สโมสรเนตรนารีเพชราวุธ
๖.๓๗ สำนักงานอาสากาชาด สภากาชาดไทย

๗. ทุนที่ทรงก่อตั้งและทุนในพระนาม

๗.๑ ทุนจุฬาเพชรรัตน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๗.๒ ทุนเพชรรัตน มหาวิทยาลัยศิลปากร
๗.๓ ทุนเพชรรัตน สำนักงานบรรเทาทุกข์ สภากาชาดไทย
๗.๔ ทุนเพชรรัตนการุณ ศิริราชมูลนิธิ
๗.๕ ทุนเพชรรัตนการุณ กองพันทหารราบที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๑๕
๗.๖ ทุนเพชรรัตนอุปถัมภ์ โรงเรียนสายน้ำผึ้ง
๗.๗ ทุนสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ
มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์

๗.๘ ทุนสมเด็จเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ
สำนักงานอาสากาชาด สภากาชาดไทย

๗.๙ ทุนสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ
มูลนิธิวัดราชบพิธ

๗.๑๐ ทุนสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ
มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ

๗.๑๑ ทุนสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตรราชสุดาฯ
สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม

๗.๑๒ ทุนสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
โสสะมูลนิธิแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์

๗.๑๓ ทุนสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
สำหรับพระราชทานแก่นักเรียนและนักศึกษาใน :
โรงเรียนราชินี
โรงเรียนราชินีบน
วิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภา
โรงเรียนราชินีบูรณะ จังหวัดนครปฐม
โรงเรียนวิเชียรมาตุ จังหวัดตรัง
โรงเรียนสภาราชินี จังหวัดตรัง
โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
โรงเรียนศรียานุสรณ์ จังหวัดจันทบุรี
คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
วิทยาลัยพยาบาล สภากาชาดไทย

ปริญญากิตติมศักดิ์ และรางวัล
ที่ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงได้รับ

๑. คหกรรมศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (พัฒนาการครอบครัวและเด็ก)
สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล พ.ศ. ๒๕๓๓
๒. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (อุตสาหกรรมบริการ–อุตสาหกรรมท่องเที่ยว)
มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี พ.ศ. ๒๕๔๐
๓. ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๑
๔. รางวัลมหิดลวรานุสรณ์ สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. ๒๕๔๗
๕. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๐
๖. ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพัฒนศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๕๑

บรรณานุกรม

กำหนดการเสด็จพระราชดำเนินเยือนจังหวัดภาคเหนือ ของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี วันพฤหัสบดีที่ ๒ ถึงวันอังคารที่ ๗ มกราคม ๒๕๒๙. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๒๙.

กำหนดการเสด็จพระราชดำเนินเยือนจังหวัดภาคเหนือ ของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี วันพฤหัสบดีที่ ๒๕ ถึงวันอาทิตย์ที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๓๐. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๓๐.

เกนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ท่านผู้หญิง. **บันทึก "เป็น อยู่ คือ".** กรุงเทพฯ : เมจิกโปรดักชั่นส์, ๒๕๓๕.

คณะข้าราชบริพาร, **เฉลิมพระเกียรติ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖,** กรุงเทพฯ: บริษัท โรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๙๘๘) จำกัด, ๒๕๔๘.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. **เกิดวังปารุสก์** ฉบับสมบูรณ์ สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และสมัยประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ริเวอร์บุ๊คส์, ๒๕๔๐.

เจฟฟรี่ ไฟน์สโตน. **จุฬาลงกรณราชสันตติวงศ์ พระบรมราชวงศ์แห่งประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : บริษัท พิษณุโลกการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๒.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง. **ลายพระหัตถ์ พ.ศ.๒๔๖๘–พ.ศ. ๒๔๘๓.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ, ๒๕๓๓.

ดุษฎีมาลา มาลากุล ณ อยุธยา, ท่านผู้หญิง. **เฉลิมพระเกียรติเจ้าฟ้า ในมงคลสมัยเฉลิมพระชันษา สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ห้ารอบปีนักษัตร ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๘.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๒๘.

แถมสุข นุ่มนนท์, ศาสตราจารย์ ดร. **ละครการเมือง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕.** กรุงเทพฯ : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๕.

ทิพย์สุเนตร อนัมบุตร, รองศาสตราจารย์, และคณะ. **พระราชนิพนธ์ร้อยกรองร้อยเรื่องในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : บริษัท สยามธุรกิจและการตลาด จำกัด, ๒๕๓๘.

_____. **หญิงอันเป็นที่รักของพระเจ้าแผ่นดิน.** กรุงเทพฯ : บริษัท สยามธุรกิจและการตลาด จำกัด, ๒๕๓๘.

นางสนองพระโอษฐ์ในสมเด็จพระบรมราชินีนาถ. **เคียงราษฎร์.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ. ๒๕๓๕

นายสุจินดา. **พระปกเกล้า กษัตริย์นักประชาธิปไตย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๑๙.

นายหนหวย. **เจ้าฟ้าประชาธิปก : ราชันผู้นิราศ.** กรุงเทพฯ : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๐.

ปิ่น มาลากุล, หม่อมหลวง, และคณะ. **สารานุกรม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑ ก–ม.** กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๓

_____. **สารานุกรม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๒ ย–อ.** กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๓.

_____. “บันทึกข้อความ,” **วชิราวุธานุสรณ์สาร** ๑๖ (๔): ๔๔–๔๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๐. “พระเมตตา...สมเด็จเจ้าฟ้าฯ,” **พลอยแกมเพชร.** ๑๔๑ (๖): ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๐.

พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้า. **“๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๖๘,” ปาริชาต,** พฤศจิกายน ๒๔๙๒.

_____. “มทฺทวํ (คือความอ่อนหวานละมุนละไม),” **ชุมนุมเรื่องน่ารู้.** ๓๑๕–๓๒๑. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ม.ป.ป. ภัทระ คาน. ๙๐ **ปีราชินี.** ม.ป.ม., ม.ป.ท., ๒๕๓๗.

ภาพบางตอนจากหนังสือตำราฟ้อนรำ, (สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงโปรดให้พิมพ์เป็นอนุสรณ์อุทิศกุศลประทานในงานรับพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงอนินทิตา อาขุบุตร). ม.ป.ม., ม.ป.ท. ๒๕๐๗.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.๑๒๘ ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๐๒.

_____. **จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน เล่มที่ ๑๐,** กรุงเทพฯ: หจก.สามลดา, ๒๕๔๘.

_____. **จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน เล่มที่ ๑๑,** กรุงเทพฯ: หจก.สามลดา, ๒๕๔๘.

_____. **บทละครร้อง เรื่อง พระเกียรติรถ.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๒๘.

_____. **พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.** พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, ๒๔๗๒.

มณี สิริวรสาร, คุณหญิง. **ชีวิตเหมือนฝัน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๓๐.

มารยาตรกัญญา ดิศกุล, หม่อมเจ้า. **พระประวัติ พระเจ้าวรวงศ์เธอ (ชั้น ๕) พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ, ๒๕๓๓.

ลาวัณย์ โชตามระ. **รักแรกของรัชกาลที่ ๖.** กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๔.

เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, สำนัก. **เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๖.

วชิราวุธวิทยาลัย. **หนังสือสวดมนต์.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตีรณสาร, ๒๕๔๐.

ศรีนาถ สุริยะ, ศาสตราจารย์เกียรติคุณ คุณหญิง. **“ความเป็นไทยของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี,” วชิราวุธานุสรณ์สาร** ๑๖ (๔): ๒๕–๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๐.

ศรีวรวงศ์, พระยา. **นิวัตพระมหานคร โดยวิถีรอบพิภพ พ.ศ.๒๔๔๕.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, ๒๔๕๙

ศิลปากร, กรม. **พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัท ส. ศิลป์ (๒๕๒๑) จำกัด, ๒๕๒๙.

_____. **พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔.

_____. **ราชสกุลวงศ์.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๖.

สมภพ จันทรประภา, **สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพฯ, อมรการพิมพ์, ๒๕๓๐.

สมบัติบริหาร, พระยา, **จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๖ เสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศมะลายู,** กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑.

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, มูลนิธิ. **ศรีสวรินทิรานุสรณีย์.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙.

สารจากโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร, (ฉบับพิเศษเนื่องในพิธีเปิดอนุสาวรีย์ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร). ปราจีนบุรี : ม.ป.ท., ๒๕๑๕.

สุพจน์ ด่านตระกูล. **พระปกเกล้าฯ กับคณะราษฎร.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อนงค์ศิลป์, ๒๕๒๖.

สุมาลี จาติกวณิช, ท่านผู้หญิง. **“พระเมตตาบารมีมากพ้นรำพัน”.** วชิราวุธานุสรณ์สาร ๑๖ (๔) : ๒๙–๓๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๐.

เสฐียร พันธรังสี. **พระมงกุฎเกล้าฯ และเจ้าฟ้าเพชรรัตน์ฯ.** กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, ๒๕๑๓.

เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน. **เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ในโอกาสฉลองพระชนมายุ ๖ รอบ.** กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๒.

อนุสรณ์คุณแม่เหนย กูรมะโรหิต. ม.ป.ม., ม.ป.ท., ๒๕๑๒.

อาริยา สินธุ. **“พระจริยวัตรในพระองค์ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี,”** สกุลไทย ๕๐ (๒๕๖๓) : ๒ ธันวาคม ๒๕๔๖.

อุทุมพร วีระไวทยะ. **พระราชประวัติ ชีวิตส่วนพระองค์ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๐๙.

เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษ การแข่งขันตอบปัญหา และนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ณ ห้อง ๑๐๕ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ วันศุกร์ที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๘ / จัดโดย หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

เอกสารการประชุมวิชาการ พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับภูมิภาคตะวันตก ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ ๒๘–๒๙ มีนาคม ๒๕๒๗, ม.ป.ม., ม.ป.ท., ๒๕๒๗

Erik Seidenfaden, Major. **Guide to Bangkok with Notes on Siam,** 2nd Edition. The Royal State Railways of Siam, 1928.

สำนึกในพระกรุณาธิคุณ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระอนุญาต
ให้ผู้เขียนค้นคว้าข้อมูล พระรูป สิ่งของส่วนพระองค์
และเรียบเรียงสารคดีพระประวัติ “ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า”
ตลอดจนนำออกเผยแพร่ได้ตามความประสงค์
ผู้เขียนทั้งสองรู้สึกสำนึกในพระกรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นหาที่สุดมิได้

กิตติกรรมประกาศ

สารคดีพระประวัติชุดนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความช่วยเหลือจากคณะบุคคล และบุคคลเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะข้าราชสำนัก รวมถึงข้าราชบริพารข้าหลวงและมหาดเล็กของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖ ตลอดจนผู้เคยมีโอกาสได้เฝ้าหรือเคยได้รับพระกรุณาจากทั้งสองพระองค์ ที่กรุณาให้สัมภาษณ์ มอบข้อมูล ภาพ และเอกสารต่างๆ รวมทั้งให้คำปรึกษา คำแนะนำ ตรวจแก้ และช่วยเหลือโดยประการอื่นๆ ผู้เขียนทั้งสองรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่งในความเอื้อเฟื้อของทุกท่าน ดังขอประกาศนามให้ปรากฏไว้ ณ ที่นี้

ท่านผู้หญิงบุษบา สธนพงศ์
ท่านผู้หญิงนราวดี ชัยเฉนียน
ท่านผู้หญิงวิลาวัณย์ วีรานุวัตติ์
ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ
ศาสตราจารย์ ท่านผู้หญิงศรีนาถ สุริยะ
คุณหญิงนิธิวดี อ้นตระการ
หม่อมหลวงถวัลย์วดี เตวิทย์
นางจริยา ไชยันต์ ณ อยุธยา
พันตำรวจเอก (พิเศษ) อำพล สุนทรเวช
นางสะอาดโฉม พนมยงค์
นางสุรัสวดี กุวานนท์ แม็คซี่
นายโกวิท กุวานนท์
นายพจน์ กุวานนท์
นายเชื้อพร รังควร
ศาสตราจารย์นิพนธ์ พวงวรินทร์
รองศาสตราจารย์ธงทอง จันทรางศุ
หม่อมหลวงภูมิใจ ชุมพล
นายอร่าม สวัสดิวิชัย
นายภัทระ คาน
นายศราวุฒิ วัชระปันตี
นายสี สายบุญจันทร์
นายพิพัฒน์ พงศ์รพีพร
นายอภิรัตน์ สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง
นางพรรณพิศ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
นางวันทนา ไชยพร
นายสรรเพชญ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
นายจารุภัทร จัตตารีส์
นางสาวฤดี เอื้อจงประสิทธิ์
นางสาวรัตติยา นิลใบ
นางสาวพัฒนาวดี สูญสิ้นภัย
นายจุฬา ศิริ
คณะพยาบาลประจำสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ
ข้าราชการจากสำนักพระราชวังซึ่งปฏิบัติหน้าที่ประจำสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ
ตำรวจประจำวังรื่นฤดี
พนักงานประจำวังรื่นฤดี

ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า

สารคดีพระประวัติ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กรมพระนครปฐมบรมชัตติยานี มหาธีรราชธิดา และพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖

ผู้จัดพิมพ์ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
ทำเนียบรัฐบาล ถนนพิษณุโลก กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐
โทร. ๐ ๒๒๘๓ ๔๓/๑๒, ๐ ๒๒๘๓ ๔๓/๕๐

บรรณาธิการ มูลนิธิเพชรรัตน – สุวัทนา

ที่ปรึกษา นางยุพา ทวีวัฒนะกิจบวร
ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
นายนพพร บุญแก้ว
รองปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
นางสาวสุดา ศิลากุล
ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
นางจิฐิรัตน์ ประกาศสุขการ
นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษ รักษาการในตำแหน่ง ผู้เชี่ยวชาญด้านเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

คณะทำงาน บริษัท อีเล็ฟแว่นคัลเลอร์ส จำกัด

ปีที่พิมพ์ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๙

จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ บริษัท อีเล็ฟแว่นคัลเลอร์ส จำกัด
๓/๑๘/๕–๘, ๒๐–๒๓ ซอยพญานาค ถนนเพชรบุรี แขวงถนนเพชรบุรี เขตราชเทวี กรุงเทพฯ ๑๐๔๐๐
โทร. ๐ ๒๒๑๕ ๘๔๕๒

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

วินิตา ดิถียนต์.

ดวงแก้วแห่งพระมงกุฎเกล้า.-- กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๖๙.

๕๐๖ หน้า.

๑. เพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี, สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้า, ๒๔๖๘ – ๒๕๕๔. ๒. สุวัทนา พระราชวรราชเทวี, พระนางเจ้า, ๒๔๔๘–๒๕๒๘.
I. ชัชพล ไชยพร, ผู้แต่งร่วม. II. ชื่อเรื่อง.

๙๒๙.๙/๐๙๕๙๓

ISBN 978-616-235-437-3

พร